DE NAVORSCHER

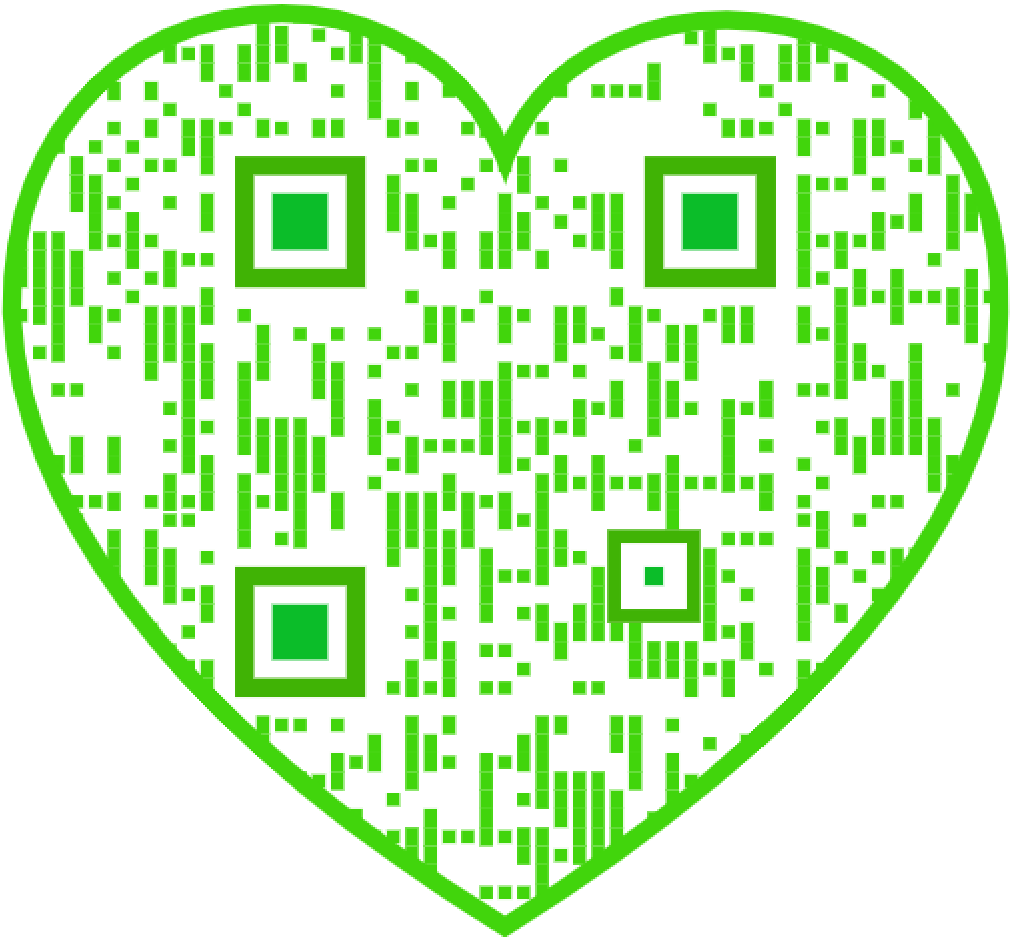

DE NAVORSCHER.

EEN MIDDEL TOT

GEDACHTENWISSELING EN LETTERKUNDIG VERKEER

TUSSCHEN ALLEN

DIE IETS WETEN,

IETS TE VRAGEN HEBBEN OF IETS KUNNEN OPLOSSEN

ONDER REDACTIE VAN

G. FULDAUER.

Zestigste jaargang.

AMSTERDAM
C. L. G. VELDT.
1911.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

TREFWOORDEN

DOOR

A. W. STELLWAGEN.

Nav. LVIII, 545.

(Tweede zestal.)

Geflügelte Worte,
von Georg Büchmann
Historisches Schlagwörterbuch,
von O. Ladendorf.

N°. 7. *Byzantinisme.*

Het woord byzantinisme komt in Kramers' *Kunstwoordentolk*, uitgave 1847, nog niet voor. En zelfs in Koenen's *Verklarend Handwoordenboek*, 8ste druk, 1909, is het nog niet opgenomen. Toch kan men het in de dagbladen telkens ontmoeten. Het doet zijn dienst om de overdreven vereering en de slaafsche onderworpenheid aan vorstelijke personen te geeselen. Ook wordt het, in meer algemeenen zin nog, gebezigd om alle onwaardige vleierij en kromruggigheid tegenover hooggeplaatsten te brandmerken. Volgens Ladendorf is het zoo ongeveer in 1860 in gebruik gekomen. Zijn oorsprong dankt het aan de toestanden in Turkije, aan de, vooral in 't Byzantijnsche rijk aan het toenmalige Sultanshof heerschende, menschonteerende eerbiedsbetoon voor den Grooten Heer. Het eerst door 't Fransch heeft *le byzantinisme* burgerrecht verkregen, en thans is het in alle beschaafde talen overgenomen. In 't Duitsch vindt men het reeds in 1866 bij Scheffel en vooral bij Nordau, in zijn boek »Die conv. Lugen«, 1883, — ook in 't Nederlandsch vertaald, — waar sprake is b.v. van de ontaarding der voorname en beschaafde standen: »Dit byzantinisme is en blijft zelfbewuste leugen. Het heeft geen wortel in 't gemoed. Het is eene komedie, met medespelers om loon: de één voor ambten en waardigheden, de ander om titels en eereposten, de derde uit politiek, maar allen om middellijk of onmiddellijk voordeel.«

Het is duidelijk, dat een woord met zulke beteekenissen in kwaden naam staat. Ten onzent zal het althans niet spoedig populair worden, al hebben we het ook nu en dan noodig om van onzen weerzin tegen alle zelfbewuste oogendienerij te getuigen.

N°. 8. *Camarilla.*

Met camarilla zijn onze woordenboeken wel bekend. Het woord komt zoowel in Kramer's *Kunstwoordentolk* als in Koenen's *Handwoordenboek* voor. Het dagteekent trouwens ook al uit het eerste vierde deel der 19de eeuw. Bij Heine, *Ukermärksche Camarilla*, 1832: »Ik wil de constitutioneele Duitsche vorsten niet aanklagen; ik ken hunne nooden; ik weet het, zij zuchten in de ketenen hunner kleine camarilla's.« Eigenaardig is het licht, dat Treitschke in zijne *Deutsche Geschichte* 5, 676, op de zaak, die 't woord afbeeldt, vallen laat. »Hier (in Baden) in Duitschland 't eerst dook het verschrikkingswoord »camarilla« op, dat later in den tijd der revolutie zulk eene groote rol speelde. De Zwartwaldsche boeren dachten er bij aan een boosaardig wijf. Wat deze te kwader naam bekend staande camarilla eigenlijk uitvoerde, dat was uit de menigte in omloop zijnde praatjes niet op te maken; alleen zooveel scheen zeker, dat groothertogin Sophie en generaal Markgraaf Wilhelm elkander bestreden, en tevens, dat zich somtijds ultramontaansche kuiperijen aan dit Protestantsche hof waagden«.

Hieruit blijkt, dat men zich in Baden van den oorsprong van 't woord camarilla onbewust bewust was. Want *camarilla*, Spaansch van afkomst, is letterlijk *kleine kamer*; figuurlijk »geheime (cabinets) raad van den (Spaanschen) koning, tafelschuimerskliek, die het oor van Zijne Majesteit wist te vinden en den nadeeligsten, ook wel schandelijksten invloed had.«

Ook in de andere staten van Duitschland, en vooral niet minder in Pruisen, kon men 't woord camarilla niet lang missen. De bekende Varnhagen in zijne *Dagboeken* bezigt het dikwijls. Zoo op 9 April 1848:

»De Koning mag de lui van zijn vroegeren omgang, zijne camarilla, niet meer zien; hij heeft het zijn ministers moeten beloven«.

Van Varnhagen tot Bismarck is weer een heele tijd, maar de camarilla 's hebben een taai leven, zoodat de oude rijkskanselier het woord in zijne *Gedanken und Erinnerungen* herhaaldelijk gebruikt. Zoo b.v., als hij spreekt over de »*Intrigen*« tegen hem in 1877, en van de »Schleinitzsche camarilla« gewaagt. (Ged. und Erin. II, 204).

N°. 9. *Poetische gerechtigheid.*

Het trefwoord »poëtische gerechtigheid« is als kunstterm in de

letterkundige kunst al heel oud. Nochtans ontbreekt het in de woordenboeken van Koenen en Kramers. Het is van Engelschen oorsprong, *poetical justice*, en Murray wijst er op bij Dryden, reeds in 1679. Bedoeld wordt er mee, zooals bekend is, de rechtvaardige verdeeling van loon en straf in de dichtkunst. Met name over Richardson's *Clarissa Harlowe* waren de meeningen verdeeld omtrent de poëtische gerechtigheid in dezen Brievenroman. Ten onzent was Betje Wolff met hare *Sara Burgerhart* ook niet geheel zuiver in de leer. Trouwens hoe nader een verhaal bij de werkelijkheid blijft — en dit wenscht juffrouw Wolff van hare brievenromans — hoe moeilijker het wordt altijd de poëtische gerechtigheid op te houden. Vooral voor het drama hield men ze echter gaarne hoog. B.v. Goethe, *Wilh. Meisters Lehrj.* (1796): »De held was een voorname, deugdzame, edelmoedige, en toch miskende en vervolgde man, die echter des ondanks ten laatste de overwinning behaalde op zijne vijanden, terwijl over dezen dan de strengste poëtische gerechtigheid werd uitgeoefend, indien hij hun niet dadelijk vergeven had.« In dezen geest van dichterlijk moraliteits-evenwicht bleef men ook ten onzent, tot in nieuweren tijd. Nog bij Jonckbloet, waarschijnlijk in navolging van *Wackernagel's Poëtik,* wordt de poëtische gerechtigheid voor 't drama als een eisch gesteld. Maar in 1871 kwam de hemelbestormer der nieuwste tijden, kwam Nietzsche in deze poëtische gerechtigheid, »in dit optimistisch element den noodzakelijken ondergang der tragedie zien; hij spreekt van haar als van een »flachen und frechen Prinzip«.

N°. 10. S*nob; Snobbisme.*

Kramer 's *Kunstwdt.*, 1847, heeft dit trefwoord niet; Koenen 's *Hwdb.* wel. Daar lezen we: snob (Eng. iemand, die voor gentleman wil doorgaan, die de groote wereld wil nadoen; poen, ploert, schoft). Misschien is deze omschrijving niet heel juist, en zeker is het niet logisch om »iemand, die de groote wereld wil nadoen«, »iemand, die voor gentleman wil doorgaan«, een »schoft« of een »poen« te noemen. Haast zou men zeggen, dat het eene het andere uitsluit. 't Beste is, de geschiedenis van 't woord te raadplegen. In 1846 gaf Thackeray in »Punch« zijn *Book of Snobs*, eene reeks van zedeprenten, zou Huygens gezegd hebben, uit alle klassen der samenleving, in caricatuurvorm. Nieuw was

de geestigheid niet, want reeds in 1829 had dezelfde schrijver een humoristisch weekblad »The Snob« trachten in 't leven te roepen, maar hij moest de onderneming met het elfde nommer reeds doen eindigen. Oorspronkelijk beteekende »snob« niets meer dan »schoenmaker«, pikdraadman; zoo iets ongeveer, wat in studententaal met »philister« wordt weergegeven. Maar sedert het *Book of Snobs* kreeg het, door Thackeray 's satire, eene veel eigenaardiger beteekenis; een snob werd »de platte bewonderaar van platheden«; de modeslaaf om ook wat te schijnen; de naäper van 't conventioneele om mee te tellen in de hoogere kringen; de caricatuur van 't echte hoogere-standsleven. In deze beteekenis werd het woord internationaal; het kreeg een smaadmerk om een sociaal-aesthetischen weerzin uit te drukken tegen het schijn-voornaamdoen der opgepronkte nietelingen.

N°. 11. *Ultramontaan.*

Het woord »ultramontaan« ontbreekt in de woordenboeken natuurlijk niet; het dagteekent trouwens ook al uit de achttiende eeuw, maar zijne ongunstige beteekenis kwam wat later. Toch, in Duitschland b.v., al vóór 1830, want reeds in 1831 trekt Görres er tegen te velde: »het aanhoudende gehuil der jakhalzen over jezuïtisme, ultramontanisme, theocratie en fanatisme is eindelijk der bedrogen wereld een spot geworden.« Uit Görres' heftigheid voelt men, waar het woord treft en pijn doet. De letterlijke zin ultramontaan = een van over de bergen, en dus een, die aanneemt en wenscht, wat over de bergen, in den Kerkelijken Staat, door den Paus en de Kerk van Rome, van de menschen, in levensbeschouwing en staatkundige meening, verlangd wordt. Zoo komt het dus, dat b.v, in Koenen 's *Handwoordenboek* ultramontaan door »streng en rechtzinnig katholiek« wordt omschreven.

Nochthans is deze omschrijving èn te vaag èn te onschuldig. Te vaag, omdat (Roomsch) katholiek en (rechtzinnig) katholiek geen verschil maakt. En »streng«, zoo 't beduidt, wat het beduiden moet, n.l. stipt, zonder plichtverzuim. Dit ligt ook in 't woord zelf, naar logisch taalgebruik. Maar ultramontaan is, eerlijk gezegd, ook zoo'n onschuldig woord niet gebleven. Ten onzent door het mandement der Bisschoppen in 1868, in Duitschland gedurende den strijd vóór en tegen de Meiwetten in 1870, elders weer, wat vroeger en wat later onder gelijkvormige omstandigheden, kreeg

het woord een bijsmaak. Door overdrijving en foutieve voorstelling van den kant des tegenstanders, door onverstandig en soms dweepziek verweer van Roomsche zijde, werd ultramontaan = slaafsche navolger en uitvoerder der van Rome uitgaande bevelen ter onderdrukking van de vrije ontwikkeling der volken; ultra montanen = die Roomsche drijvers, die het kerkelijk belang stellen boven de vaderlandsche staatsbelangen. In dien zin nu was b.v. dr. Schaepman geen ultramontaan, maar volbloed Nederlander, maar . . . . . Roomsch, d.i. als Rome.

N°. 12. *Vegetariër.*

In Kramer's *Kunstw. Tolk* is er van vegetariërs nog geen sprake, want in 1847 waren alle menschen in Europa nog carnivoren. Anders in Koenen's *Hwdb*: »Vegetariër (eig. planteneter: iem., die zich onthoudt van voedsel, dat door het dooden van dieren is verkregen).« Dat 's eene, ruimte aan melk en eieren latende, omschrijving. Misschien naar waarheid, ofschoon de uitvinders van 't vegetarisch bestaan, de stichters der in 1847 te Londen opgerichte *Vegetarian Society*, met Jos. Simpson aan 't hoofd, meen ik, tegen alle dierlijk veedsel waren. Maar dit in 't midden latende, moet ik alleen even vermelden, dat het nog een heelen tijd geduurd heeft, vóór men op 't vasteland van Europa propaganda maakte voor de vegetarische voeding der Engelsche voorgangers. En nu zijn er reeds, in vele groote steden, ten onzent in Den Haag en Amsterdam, vegetariërs-restaurants, die goed bezocht worden. Heeft de voor-en-tegen-brochurenreeks zich al met de vegetarische keuken beslissend ingelaten?

Opgave van Woorden en Zinnen,

naar aanleiding van, en in aansluiting met **Mikmak,** enz.

Nav. LVIII, 177, 545. LIX, 43, 110, 258,

DOOR

S. K. FEITSMA.

I.

Himphamp. Mei himphampen knippe (Friesch[1]), ongelijkmatig, hakkelend.

Kiskas, waarvan: kiskassen, 1) lekker eten, smullen; 2) keilen = een plat steentje zoodanig langs de oppervlakte van het water gooien, dat het herhaaldelijk opspringt. Ook plisje-plasje gooien, en stipstappen. Fransch: ricocher, Friesch, platsje-saeije.

Klikklak, waarvan: klikklakken = klinken, schetteren, weerklinken (van elkander ontmoetende zwaarden, breinaalden, enz.)

Klinkklank, klatergoud; valsche diamanten, onechte steenen; fig. overtollige woorden in een rede, vernuftige maar onjuiste denkbeelden.

Klipklap (Friesch). It klipklap fen de brake (vlasbraak), vergelijk: *klikklak.*

Klisklas, een smalle kant, die dikwijls tot sieraad dient tusschen twee strooken doek, *entre-deux*

Klitsklats, klitsklets. Bekend tusschenw.

Krikkrak, waarvan: krikkrakken, knappen, barsten, krakend splijten.

Kriskras. Het kriskras van een viool. Kriskras, kriskras, zoo gaat het dan// De ijsbaan op en neer... enz. (schoolliedje.)

Liflaf, smakeloos, laf, ongezouten. Hiervan: liflafjes, allerlei flauwe nevengerechten; liflaffen, laf en walgelijk liefkoozen; zottepraat uitslaan; liflafferij, walgelijke liefkoozing; laffe kost; zotteklap.

Liplap, plur. liplappen, afstammelingen van Europeanen en inboorlingen op Java en Sumatra (scheldend of minachtend?).

Mikmak. Zie Nav. LVIII, 177, 545. LIX, 43, 110, 258.

Plisje-Plasje. Zie *kiskassen.*

---

[1]) Zie aan 't slot dezes artikels.

Riprap (Friesch), stukkend, defect. Dat ding is riprap, it moat makke wirde, — hersteld worden.

Slimpslamp. Woord van eigen vinding der schrijfsters.

Stipstap(pen). Zie *kiskassen*.

Tiktak. (Het...) van de klok. Zie: *triktrak*.

Tjiftjaf, zekere vogel.

Triktrak. Zeker spel. Hiervan triktrakken, triktrak spelen. Ook tiktak(ken).

Triptrap, waarvan triptrappen, trippelen.

Wimwam,// de man die kwam// al met een mand// met zand:// De kinder moe'n aan kant (= naar bed). Oud kinderrijm.

N.B. De man... met zand, Frie.: it mantsje mei sân, elders: Klaas Vaak, de slaap, gepersonifieerd.

Wipwap, waarvan wipwappen, op de wipplank spelen: Jan gaat hooger as Piet, Piet gaat hooger as Jan! (zooals ook in de groote-menschen maatschappij: Omnia orta occidunt!)

Wirwar. (Het *Ge*-) van een raam, dat los in de sponning zit.

Wisje-wasje, kleinigheid.

Withwet (Friesch spr.: witwòt, de w als dubbel-oe), letterlijk: weet wat, voor: zeer veel. Withwet fortsjinje, — útsette, — omslach ha, enshwh., zeer veel verdienen, verrichten, omslag, drukte, zaken hebben, enz.

Zigzag, gebroken lijn, lijn die beurtelings in- en uitspringende hoeken vormt.

II.

Bric-à-brac (Fransch), maarchandises d' occasion, Hollandsch: ongeregelde goederen, vgl. *mikmak*, in de door mij opgegeven beteekenis, Nav. LIX, 258.

Hyphap, in: It is altijd hyphap op myn kap (Frie.), ik krijg steeds van alles de schuld, — moet het altijd ontgelden (protesteerend tegen onrechtmatige verwijten). Misschien ontleend aan Holl. hijphap, een oud kinderspel. *Wie kent dit?*

Micmac (Fra.), Intrigue; pratique secrète dans un but blâmable. Il y a un micmac dans cette affaire (fam.)

Miesmas (Ge-), drukte van allerlei aard. Wat een gemiesmas! zegt b.v. de huisvrouw, als er van allerlei aan de deur komt, en men uit huis haar roept, zoodat zij overal tegelijk zou moeten zijn.

Rynkrank (Frie.). Dy âlde rynkrank fen in wiele het wer raenjen, dat oude gebrekkige spinnewiel heeft weer kuren.

Siepsap. In 't voorjaar, als de sappen der boomen weder beginnen te werken, strekt het den jongens tot vermaak de bast van het saprijke hout, inzonderheid van dat van den lijsterbessenboom (of ook van elzen en wilgen), door het slaan daarop met een meshecht los te maken en van de ontkernde schil mèt het hout *fluitjes*, of van die schil alléén *hoppen* of *hipperts* te vervaardigen. Bij dat loskloppen zingen ze in Drente:

Siepsap siipien
Wanneer wor'-s-toe riipe?
Te Meije, te Meije
As de veugelties eies lekt;
Wat lekt ze dan?
Lége, lege doppen,
Kale, kale koppen.
Too 't kattien op 'et diikien zat,
Zuite melk mit tweeibak at,
Kwam 'en beuze hekse,
Dé wol 't kattien 't oor ofbiiten
Heel of, half of,
Too het kattien 't oor af.

Sige-sage (Friesch), uiterst langzaam. Hwet giet dat wer sigesage. Misschien = *zigzag*.

Tien... tan. »Mijn naam is tienton tinton tan,// ik kom uit vreemde landen,// ik heb vijf teenen aan een voet,// tien vingers aan mijn handen.« Oud rijm.

Wielewaal, bekende zangvogel: *Oriolus galbula.*

III.

Gigak, klanknabootsing v. ganzengekwaak.

Gysgapje, gysgauwe, gniisgapje (Friesch), Holl.: *Ginnegappen.*

Kieskau (Frie.), snoeperij(en), ook swietekou, zoetekauw, wat in 't Holl. een andere beteekenis heeft.

Kieskauwen, -kauwig, -kauwer-ster.

Klinkkaar, volkomen zuiver, louter.

IV.

Bombam (van de klok). Bombam beier,// de koster lust geen eier.// Wat lust-ie dan?// Een koek in de pan... (Kinderrijm bij het touwspringen(?).

Bombam, klokkesang, spylman oer de heide: Janke wier de breide (Friesch).

Ook: beddekwast.

Dingdong (Fra.), klanknabootsing van zwaar klokgebrom.

Kasse-masse (Frie.). [1]) It is al let; wij moatt' op 'e kasse-masse, naar bed. Wolst op 'e kasse-masse? zal ik je op mijn rug nemen? Kasse-masse såltsek, »zakje zout koop«, waarbij iemand een ander op den rug neemt, en met hem voortgaat, of, zelf kruipende, op zijn rug laat paardjerijden. Ook: kópe. (Kinderspel).

Kinkink . . . . ?

Poespas, dooreen gekookte spijs, fig. rommelzoo.

Slampampen, brassen, zwieren. Hiervan slampamper, ook voor: een loods. (Bekend?)

Slompslamp, slordig (om het lijf hangen, van kleeren).

V.

Hompelstompel in de tang. Zeker kinderspel. *Wie kent dit?*

Koesmoes. Zie *koeskoes*.

Putlut, iets nietigs.

Roezemoezen, 1. zeewoord: ijzeren banden, die den voorsteven aan de kiel verbinden.

2. leven-, geraas-, getier maken. Hiervan roezemoezig, onstuimig. — Roezemoezig weer.

Rompslomp, 1. warboel, lastige omgeving; 2. ruw, wild, slordig, in wanorde. Vgl. *slompslamp*. Rompslomp verkoopen, allerlei zaken bij elkander, de geheele hoop samen, zonder de waarde *en detail* te berekenen, Frie.: Op 'e roes forkeapje, roeze.

Rosmos, uitschot, het uitgezocht slechte, gemeen volk.

VI.

Frou-frou (Fra.) froissement des feuilles, des vêtements, surtout en parlant d' une robe de femme. *Faire du frou-frou*, faire de l' étalage. Thans ook een soort koekjes.

Glouglou, Bruit d' un liquide s' échappant de la bouteille. Holl.

Klókkók, 't welk ook is klanknabootsing van 't geluid eener hen, die haar jongen tot zich roept. Fra. *gloussement*.

Koekoek, waarvan koekoeken. Zeker kinderspel. *Wie kent dit?*

Koeskoes, hutspot, dooreen gekookte spijs, »pot-door-mekaar«, »pot-eten«, gestampte pot. Vgl. koesmoes. In de prov. Gron. eenvoudig: moes.

---

[1]) Niet-Friezen, welke in de Friesche taal belang stellen, kunnen voor de studie daarvan met vrucht gebruik maken van DE VLUGGE FRIES. *Handleiding om zonder onderwijzer in korten tijd Friesch te leeren lezen, schrijven en spreken*, door S. K. Feitsma. Kampen, Ph. Zalsman 1902.

Nav. LIX, 358.

Exécuteur.

Bij de invoering van de thans vigeerende gemeentewet — behield de provincie Friesland haar oude indeeling in Grietenijen — met andere woorden de oude zoogenaamde »Grietenijen« waren voortaan »gemeenten«.

Langen tijd, misschien nog op sommige plaatsen werd het Gemeentehuis genoemd het Grietenijhuis.

In den beginne noemde men ook den Burgemeester nog »Grietman«.

Die Grietenijen — thans Gemeenten zijn, althans veelal, zeer uitgestrekt, ze omvatten soms acht, tien, twaalf ja achttien dorpen.

Dientengevolge zijn er Gemeenten die zes en meer Gemeenteveldwachters hebben, gestationeerd in de verschillende dorpen.

Van deze Gemeenteveldwachters was één chef.

Omstreeks 1870 was dit nog in enkele Gemeenten het geval, misschien nog.

Deze woonde in de plaats waar het Grietenij — Gemeentehuis stond.

Hij maakte des morgens zijn opwachting bij den Grietman, nu Burgemeester.

Ontving diens orders.

Zorgde dat, zoo noodig, die orders aan de andere veldwachters werden overgebracht, of ontbood ze aan het Gemeentehuis enz.

Deze man was algemeen bekend onder den naam »exteur« verkorting van »executeur«.

W. D. R.

Waar komt de uitdrukking **een tonne gouds** vandaan?

V. D.

Waarom wordt een kwartje te Amsterdam o.a. een **maffie** genoemd? K.

GESCHIEDENIS.

Eene lichte Oranjebeweging in Februari 1797.

Deze wordt »*het Kollumer oproer*« genoemd, omdat Kollum, ruim 2 uur zuidoostelijk van Dokkum, vrijwel het middelpunt der beweging was, welke zich tot den noordoostelijken hoek van Friesland en eene strook van Groningen bepaalde. Het is opvallend, hoe in deze beweging heelemaal geen »*Franschen*« worden genoemd, die toch vast 2 jaar hier verkeerden. Inderdaad is er naar mijn inzien in 't begin van de Fransche overheersching, behoudens groote finantiëele operaties ten gunste van den Franschen broeder, nog eene soort van vertrouwelijke omgang, *althans wel allerminst Napoleontische druk in Nederland* op te merken. Zoodat wellicht de Franschen zich uit voorzichtige staatkunde er buiten hielden om dit onoordeelkundig belegde oproer te laten besterven.

Komen we tot het oproer zelve:

De volkswapening vond tegenstand in dezen hoek, zooals nog in Nederland een weerzin bestaat tegen al wat naar militie aardt. Alles werd beproefd om te belemmeren en o.a. de opgave van spotnamen of van veranderde of bedachte namen, wat te meer hinderde, daar »*vannen*« of familienamen eerst in 1812 (op Napoleontisch bevel) algemeen werden.[1]) Men noemde zich met geboorte- en vadersnaam, deze laatste met eene *s* er achter (genitief-uitgang). — Voorvalletjes, gering uit hun aard, bewezen, dat men ..... *nog in 1797 aan Oranje dacht!* Zoo had zich in een dorpje hier een jongeling eene »goudsbloem« op den hoed gedaan en na dien hoed opgezet te hebben, gevraagd: *Is nu Oranje ook boven of is 't niet zoo?* Nadere uitleg gaf hij niet; men keek hem vragend aan, doch 't bleef er zoo bij.

Maar een zekere boerenknecht Abel Reitses(-zoon) maakte 't erger. Deze had luidkeels: »*Oranje boven!*« geroepen, wel te weten: de dato 3 Februari 1797. Een stout stuk, hoewel denkelijk minder stout dan 't lijkt. Abel woonde n.l. te Munnekezijl, geheel op de grens Friesland en Groningen, en daar men in ons land destijds *uit de provincie bande*, kon hij uit Friesland worden gebannen, doch in

[1]) Sinds eeuwen had (als bekend is) echter *de Adel* wel familienamen. — Overigens waren 't sporadische gevallen. En hierin schuilt gedeeltelijk de oorzaak, waarom men in de Geünieerde Gewesten duizende spotnamen als toevoegsels tot den eigenlijken naam kon hooren.

Groningen ongemoeid blijven. Maar Abel herhaalde te Kollum, $1\frac{1}{2}$ uur westelijk van de grens, den uitroep, en werd onmiddellijk »ingerekend« en in de Hervormde Kerk aldaar in boeien geklonken, zeker om hem daarop naar Leeuwarden te zenden. Dat bracht den naasten omtrek in beweging en met de strijdleus(!): »Abel *zal* los!« brak men in de kerk, vijlde de boeien stuk en bevrijdde den man. Ik lees na die bevrijding niets meer aangaande hem, en vind zijn naam ook niet onder latere gevangenen, zoodat 't mij waarschijnlijk voorkomt, dat hij naar de provincie Groningen is uitgeweken.

Een trekschip van Groningen op Dokkum varend en Kollum passeerend bracht de tijding der beweging te Dokkum. Hier bekeek men de zaak eenigszins ernstig, daar Dokkum momentelijk onder de verdenking lag, *Patriottisch* te zijn, wat inzooverre de burgerij aangaat, nog niet zoo stellig te bewijzen mocht zijn.

Men was hier eenerzijds beducht voor 't uitzenden van manschappen, anderzijds wilde men toch het Kollumer oproer helpen stillen. Dit en de grootte der bevolking in aanmerking genomen, doet het begrijpen, hoe men verstandig deed met niet meer dan 56 man onder den burger-commandant Hector Feugen naar Kollum te zenden.

Een burger-representant Keuning, op korten afstand van Kollum aan een soort van sluisje (overlaat, of »verlaat«) wonende, was juist niet thuis, hoewel op nog geen 2 uur afstand, te Stroobos aan ditzelfde kanaal. Hem werd kond gedaan, wat voorviel en Keuning zond tijding om hulp naar Leeuwarden. Als men zich ongeveer alle kunstwegen wegdenkt, en men weet, dat hulp onder twee van Keunings ambtsbroeders reeds 's anderen morgens (4 Febr.) arriveerde, valt over vertraging niet te klagen. En dat scheen goed te zijn ook, daar het volk uit den omtrek.... bij duizenden(!) opgekomen heette te zijn, ofschoon zonder leiding en als in verwarring door elkaar loopend en met wat als wapen tot verweer maar eenigszins bruikbaar scheen, voorzien. De eene Representant, Germans, bleef 1 uur vóór Kollum[1]) en sloot het terrein af, terwijl de ander, Ament, ter plaatse des oproers trok en ... niet minder dan 66 gevangenen maakte, die hij, Ament, in de Kollumer kerk sloot, om ze vandaar naar Leeuwarden op te brengen.

Keuning was thuisgekomen, maar al spoedig omlegerd en hij

[1]) N. I. te Buitenpost. Of ze er nog liggen, weet ik niet, maar pl.m. 1870 lagen er van uit dien tijd nog ongeveer 200 pieken op den zolder der Hervormde Kerk.

vluchtte in eene paardenstal, en wel in de ruif, waar de paarden en wellicht de donkerheid hem 15 uren verborgen hielden. De hulp uit Dokkum had te Kollum zeker mee helpen bedaren, en zou nu Keuning beschermen. Doch hij had die hulp afgewezen door de vrienden te beduiden, hoe hoog noodig zij dienden terug te trekken om de benardheid, waarin zoo meteen hunne stad kon komen. De belegeraars hem niet vindende ontscheurden de vrouw een kind, dat zij op den schoot hield en *smeten* het in een hoek. En Jan Binnes-zoon met diens vriend ijlden wel het drukst door het huis en Jan Binnes deed uitroepen van wraak, welke hem, die anders algemeene achting ondervond, geheel »oneigen« waren. Arme man! Hij werd het kind der rekening en schandelijk (zelfs voor *dien* tijd) is de behandeling *hem*, met eene soort van wellust aangedaan.

Nogmaals kwam toevoer van burger-soldaten uit Leeuwarden onder kapitein Groenia, die Keuning uit zijn benarden toestand verloste en Jan Binnes en anderen als gevangenen meenamen. Overigens viel er niet te doen dan de terugreis naar Leeuwarden wat heel lang zoowel in tijd als in lengte van weg te nemen, burger en boer spek, vleesch en eetwaren te ontrooven, te drinken en te rooken.

Het oproer had intusschen twee of drie personen het leven gekost.

Zoo arriveerden de dapperen eerst na ruim eene week, den 13^{en} Februari n.l., te Leeuwarden!

Intusschen verplaatste zich het punt des oproers een weinig. Er werd wraak over Dokkum geroepen en het schijnt, dat men de plaats in naam van den Prins(!), dus van Willem V, ex-stadhouder, heeft willen opeischen. Was er niet alreeds voor vele dagen een gerucht in omloop, hoe de Engelschen op de Lauwerszee en de Wadden kruisten met Willem V aan boord, dien zij met hunne hulp wilden installeeren?

Het *gerucht* was gehoord en .... het kàn m.i. waar zijn.

Doch dit »beleg« was eene gekke vertooning. De stad is ten naastenbij een onregelmatige zeshoek met in de haar omringende gracht sterk vooruitspringende punten. Waar het nood gaf, kon men op elk dier punten een kanonnetje plaatsen, welke samen de grachten konden bestrijken zonder eigen burgers of ook eigen

woningen te deren. Binnen die gracht lag een tamelijk hoog bolwerk. Op twee naast elkaar gelegen punten had men een kanonnetje geplaatst, want de aanval gold enkel van de zuidzijde.

De plaats heeft heelemaal geen eigendom buiten »de halve gracht«.

De schepen, welke aan den overkant lagen werden »verhaald« en wel aan den binnenkant naast het bolwerk getrokken en eene gewone houten valbrug werd opgehaald. Een parool of strijdleus, een aanvoerder, goed aanvals-materiaal was er evenmin als bij 't pas bedwongen Kollumer oproer. Men had snaphanen, buksen of andere wapenen, maar ..... geen kanon.

Niettemin eischte men Dokkum op. Geen antwoord dan eene waarschuwing om af te trekken met het oog op te betreuren gevolgen. Dat scheen belachelijk; razen en tieren en niets uitwerkende schoten was 't, wat de belegeraars gaven. Men had stellig nooit gehoord, hoe oproerige Friezen hunne onderdrukkers, de Saksen, willende verjagen — eens met 16000 man (in 't jaar 1500) Franeker hadden belegerd en nog wel omlegerd, inzooverre zelfs met eenige tact. Doch ook toenmaals geene krijgstucht, geen eigenlijke aanvoerder, geene geoefendheid; en toen men een kanon bekwam, ging het schieten zoo uitermate slecht, dat al spoedig Albrecht van Saksen zijn belegerden zoon Hendrik bevrijdde en de Saksers hun terrein en hunne macht herkregen. *Wilde* vrijheid! Droevige ondervindingen, welke echter de onzalige broedertwist van Schieringers en Vetkoopers geheel deden vergeten! Want diezelfde onderdrukkers (de Saksers) hebben tot verbroedering gedwongen!

Die Patriottische tijd echter heeft overal in den lande zeer veel zonderlinge uitingen. Hier bij dit »beleg« ging het ook zot toe! Ook de wel leuke raad van deze belegeraars aan »de vrienden« (Prinsgezinden) van Dokkum om *van binnen* mee te helpen en de klapbrug neer te laten, werkte niet uit.

Als nu de onstuimige belegeraars niet verkozen af te trekken, richtte men van de stadszijde het kanonnetje op eene oude herberg en eene schuur geheel kort aan den buitenkant der gracht staande. Dat gaf wat we noemen »sensatie« bij de luidroependen.

Doch daarop richtte men het kanon een weinig *langs* de belegeraars, en er vielen 5 dooden en 7 gekwetsten. Onmiddellijk stoven allen weg, als ware een sein daartoe gegeven.

Daarop werd van de stadszijde de brug neergelaten en genees- en heelkundige hulp aan de gekwetsten toegediend.

Nu dan alles rustig was, ving men te Leeuwarden aan te »richten«, en Jan Binnes werd veroordeeld onthoofd te worden.

Hoe hard op zichzelve kan dit met het oog op dien tijd niet verwonderen. Maar barbaarsche wreedheid — afgezien van het goed recht of het onrecht der Patriotten, schijnt toenmaals den Patriotten meer dan den Prinsgezinden eigen te zijn geweest.

Jan Binnes, was gewaarschuwd, hoe zijn hoofd op het spel stond, nu Groenia was opgedaagd. Hij vluchtte tusschen twee afgestoken blokken hooi, werd echter naar verluid wordt, verraden en moet zich ..... *drie dagen* met de hooivork hebben verdedigd. Aan den staart van een paard zou hij weggesleept zijn. De Zaterdag (als *marktdag*) was voor de executie bepaald, 17 Februari. De beul, 70 jaar oud, (meester Dirk) vroeg uithoofde zijn ouderdom, verschoond van dit werk te zijn, maar ..... »*hij wou toezicht houden!!*« Een beul uit Groningen ontboden had elders in het gewest »werk«. Men had pas den avond te voren den veroordeelde in kennis gesteld met dit vreeselijk vonnis. Hij *krielde* op het schavot, zijn arm zondaarschap en de zijnen beiden beklagend. Een gedienstige geest deed zich op en trof met één slag; het wordt »bewonderenswaardig« genoemd. Het hoofd werd in eene mand met zaagmeel vertoond aan wie lust had te zien. De romp naast het hoofd werd der familie ter begraving toegezonden. *Commentaren overbodig!* [1])

Kort daarna is nog iemand onthoofd, een zekere Teunis Salomo 's (-zoon) van Zwaagwesteinde.

Met de 66 man door Ament opgepikt raakte dit jaar 1797 een tal van 142 achter slot en grendel, onder wie zelfs adellijken en »grietmannen« (burgemeesters).

Een blinde speelde (1797!) het »*Wilhelmus van Nassauwen*« op de viool en twee boerenknapen dansten daarbij. De blinde werd gegeeseld en vrijgelaten. De dansenden werden gegeeseld en werden elk voor 5 jaar ingerekend.

Een andere oranjeman werd gegeeseld en 6 maanden opgesloten.

Nog een andere werd gegeeseld en voor 5 jaar uit Friesland gebannen. De man woonde kort aan Groningen en Drente en

[1]) Eene halve eeuw later kon de zoon, toen een grijs man, nog als van zijn rampzaligen vader sprake kwam, de vuist als in machtelooze woede ballen.

kon aan den eisch van verbanning heel wel voldoen. En hij had zich niet zeer te beklagen, daar wellicht een waardiger dan hij, Eise Eisinga, vervaardiger van het Planetarium te Franeker als zijnde oranjegezind voor 3 jaar uitgebannen raakte, zoodat deze in afwachting van het verstrijken van dien tijd ook al *op den zoom* (te Visvliet) ging wonen.

Nu dan al de drukte niets had uitgewerkt dan ellende, vernam men van iets heel anders dan oproer. Men plantte nog eens (en wel na gedaan beleefd verzoek met »consent« van het Edelachtbaar Grietenij-bestuur) *vrijheidsboomen*. Eén te Burum, één te Visvliet. En daaromheen een rondedans: »*Dansons une Carmagnole*« etc.

Luitenant Gosenson verwerft daarbij onmeetbaren roem »doordat hij op zeer gezellige en aardige wijze met de Burumer deerns (maagden) wist om te gaan!«

Onze vaderlanders hebben dan dansles bij den Franschen broeder genomen (als goede Bataven?).

Maar ze zijn toch ook niet den stoeren Germaan van voor lange eeuwen zóó geheel onwaardig, dat ze hem, ware 't enkel in gezonden eetlust, niet *soms* evenaren!

Onze burgers en burgeressen daar te Burum verorberen in volkomene tevredenheid »eene vette koe en eenige (!) schapen, terwijl het bovendien (!) niet onbrak aan brood, wijn en likeuren«.

Zonderling vaderlanderschap toch!

Die patriotterij (ik zeg nog eens: ik laat het beginsel buiten bespreking) uitte zich overal in den lande op vreemde wijze.

En Friesland deed wel degelijk mee met in die zotternijen niet enkel als louter toeschouwend te blijven, maar voor 't minst even dwaas zich te toonen. [1])

G. POSTMA.

---

[1]) Zoo werd het Patriottische Franeker *ontpoort* en de poortdeuren met degelijke kettingen vastge jord. — Maar het zotste van onze zotternij hier was niet nog het barbaarsche schenden der stadhouderlijke graven te Leeuwarden, maar.... een optocht van Patriotten naar de Lemmer om.... *den zeedijk door te steken!* (Had de brandewijn zoo'n uitwerking?) De brave lui van de Lemmer en omgeving hebben *zeer terecht* zoo'n onzinnig stuk belet. Overal trouwens: eene jeukte *naar* wraak en.... nimmer eene rechte aanleiding *tot* wraak!

VOYAGE AUX PAYS BAS.

en 1778.

PAR

LOUIS DESJOBERT

GRAND-MAîTRE DES EAUX ET FORÊTS
DE FRANCE
AU DÉPARTEMENT DE VALOIS, SENLIS ET SOISSONS.

PUBLIÉ PAR LE VIC. DE GROUCHY.

(Suite de Nav. LIX, 353).

Samedi 27. Nous sortîmes sur les dix heures du matin, sous la conduite du nommé Ferrare; c' est un ancien perruquier, qui avait été fort habile dans son métier, et, jadis, recherché de toute la ville de Gand, mais ayant bu tout ce qu' il gagnait, il se trouvait aujourd' hui dans la plus grande misère, et obligé de conduire ainsi les étrangers pour vivre; il ne peut plus travailler, ayant un tremblement dans la main. Il nous fit entrer, d' abord, dans la cathédrale de St. Bavon, où il y a une crypte, ou église souterraine, dans laquelle nous ne sommes pas descendus. Cette Eglise est fort belle, bien éclairée, et peinte en gris. On y remarque deux grands tableaux de Gérard van Horst, dont l' un représente St. Sébastien, mourant percé de flèches, et l' autre, une descente de Croix. La chaire de vérité est de la plus grande élégance, entourée de quatre statues de marbre blanc. Le choeur est de la plus grande magnificence, revêtu en marbre noir et blanc, ainsi que les chapelles qui l' environnent. Un tableau de Rubens se trouve derrière, dans une chapelle, il représente St. Bavon, faisant l' aumône aux pauvres et Charles Quint reçevant la bénédiction de l' Evêque. Près le maitre autel, dans le choeur est le tombeau de Triat, évèque de Gand, sculpté pas Quesnoy; on y admire surtout l' attitude de deux petits enfants qui pleurent. Ici, notre guide, qui avait tout le bavardage des domestiques de louage, et cherchait toujours à citer les personnes qu' il avait conduites, nous parla beaucoup de l' admiration que les Anglais ont pour ce morceau de sculpture, car ils sont toujours cités plus qu' aucune autre nation lorsqu' il s' agit de curiosités pour

les voyageurs. Ferrare nous dit aussi que Quesnoy, après avoir achevé ce beau morceau, avait voulu le détruire; il nous montra même, les marques de deux coups de marteau qu' il donna sur la tête et sur les mains.

Nous passâmes sur le marché du Vendredi, très grande place où la statue de Charles Quint, qui avait été, jusqu' ici, en bois, va être coulée en bronze; elle sera posée sur une colonne assez élevée qui elle même, est déjà placée sur un piedestal. Au bout de cette place est un énorme canon que Charles Quint avait fait fabriquer pour punir la révolte des Gantois. Il a cinq pieds et deux pouces de diamètre, à son embouchure, en la prenant de dehors à dehors: son épaisseur est de cinq pouces, et, par conséquent, le diamètre intérieur est de dix neuf pouces, qui eut été celui du boulet; on me dit qu' il n' a jamais servi. Il n' est pas de fonte mais frappé au marteau,

Nous entrâmes un instant, chez les frères Gimblet, libraires, qui demeurent presque en face de la douane, qui est ici, fort belle. Cette maison fait le principal commerce de cette ville, en livres nouveaux, ces messieurs n' en avaient pas de Gand, quoi qu' ils aient le privilège d' en éditer un.

Gonzin et Gamman, qui nous furent indiqués, pour les livres anciens, ne posédaient ni Elzevirs, ni livres classiques.

Revenus diner à la table d' hôte à midi et demi, nous fûmes après, voir le cabinet de tableaux de Mr. Clément, chanoine de la Cathédrale, qui a surtout, de grands Mieris, enfermés dans des boîtes. Nous eûmes une chaleur excessive pour monter à l' abbaye de St. Pierre, qui, au reste, en vaut bien la peine. Ici, le réfectoire est magnifique, pavé en marbre, entouré de beaux tableaux, le plafond est orné de peintures et les boiseries sont bien peintes, avec des filets dorés. 2° La bibliothèque est moins remarquable par la quantité de livres, qui n' est pas considérable, que par la beauté du vaisseau, les peintures du plafond, les bas reliefs parfaitement imités de Ghérard, la boiserie qui est admirablement bien sculptée, et les glaces qui répètent le tout et le multiplient à l' infini. 3° l' Eglise est un morceau achevé: au lieu de nef, on y voit un dôme orné des plus belles sculptures. Elle est peinte depuis quatre ans et d' une blancheur éblouissante; ce dôme est très sonore. On montre aussi dans cette Eglise, neuf tapisseries du XVIe siècle assez belles dont l' une répresente le rève

BLADWIJZER.

A.

Aansprekers-bijnaam, 569.
Abcoude, 247.
Achilles onder de maagden, 240.
Adressen in de wereld kwamen, Hoe een eeuw geleden, 423.
Adriaans, Gerrit, 495.
Aerssen, bijgenaamd Lange Pier, 236.
Albrecht, Ruwaard van Holland, 360.
Almanak-Leugenzak, 446.
Altaarstuk met deuren, 231, 232.
Alter Kunst, Im schatten, 404.
Alphonse, Baron d', 40.
Alva, 437.
Amand, St. 22, 23.
Amiens, 13.
Amstelveen, 43.
Amsterdam, Opkomst en Bloei van, 578.
Amsterdamsch volksgeloof, 41, 182, 391.
Anatomie, 231.
Ankeveen, 43.
Ansjovis, 566.
Antoing, 22.
Anvers, 29.
Archaïsme, Een, 565.
Architectuur, gestoffeerd met Salomo's eerste recht, 231.
Arithmetica, 155.
Arras, 26.
Artillerie, Lied der Vesting-, 442.
Artillerie, Lied der Kust-, 443.
Asch, P. van, 231.
Asten, Wijntien Baerends van, 544.
Avila d'Avila, Sanchio, 438, 439.
Avunculus, 55.

B.

Barak, 192, 348.
Barbara en St. George, St., 37.
Bare, Heer van Baer, Johan, 308.
Bare, Heer van Lathum, Johan, 308.
Bassecour, De la, 346.
Basseville, 563.
Basta, 439.
Batavia Illustrata, 221.
Bavon, St., 17.
Beaufort, Jhr. Mr. P. de, 546.
Beaufort, Jhr. Mr. W. H. de, 546.
Becleppen, 381, 503.
Beeldhouwer Egidio Della Riviera, De, 485.
Beffroi, 20.
Beijerman, Kolonel, 441.
Beyling, Beiling, Albrecht, 153, 256, 318, 490.
Benier, Peter Woutersz, 370.
Bentheim, Nederlandsch in, 318.
Berckel, Van, 232.

Berg, Graaf van den, 426.
Bergum, In het Westen, 405.
Bergius, Ds. Vincentius, 371.
Berkel, wed. Corn. de Witt, Maria van, 33.
Berkenwoude, Verhalen van Ouderkerk en, 341.
Bernards, 552.
Berninckhusen, Johan, 429.
Berrits, wed. Michiel Willemsz., 205.
Berry, De Hertog van, 202.
Betou, P. J. in de, 443.
Beul, Het Excuus van den, 33.
Beyer, Stamboom De, 121.
Beursinwijding te Amsterdam, 1845, 553.
Bichin, Krahmer, 441.
Bilderdijk, **178**, 377, 379, 501.
Bink steken, De, 189, 263.
Binnes, Jan, 13.
Blansaert, Abraham en Jan, 39.
Blinken gaan, Uit, 189, 264.
Blijleven, 437.
Bloeitijd, Uit onzen, 408.
Boecker, Boeker, Boekel, 160.
Boekelweg, 160.
Boekelermeer, 160.
Boeren-inboedel te Winkel, 1613, 493.
Boeren-palsrok, 504.
Boesbeke, 562.
Bois, Du, 244, 246.
Bollandistes, Les, 24.
Bombam, Bimbam, 8, 262.
Boom, Van der, 247.
Bor, 438.
Borch en Duin, 44.
Borchese, Archief, 485.
Boreel, Mr. Willem, 198.
Bosch, v. d. 499.
Bosscha, 428.
Bosschius, Petrus, 370.
Bouchelon, 198.
Bouricius, Jacob, 405.
Bouwes, Hessel, 543.
Braccamonte, Gonsalvo de, 439.
Brakel, Majoor van te 's-Hage, 1730, 376.
Bramer, Leonard, 231.
Bric-à-Brac, 7.
Brikkenaar, Cornelia, 162.
Brikkenaar, Jan Baptist, 162.
Broedermoord of Dolle Blijdschap, Haagsche, 33.
Broen, Jan, 258, 260.
Bron, Hilbrand, 539.
Brongersma, Hillebrand, 539.
Brongersma, Peter, 539.
Brongersma, Dirk, 545.
Bruin, Servaas de, 504.
Buckingham, Hertog van, 194.
Budberg, 247.
Buickma, Jean Louis, 202.
Burgermans-inboedel te Winkel, 1613, 493.
Byzantinisme, 1.

C.

Calenberg, Herman, 430.
Camarilla, 2.
Capadose, 379.
Carmagnole, Dansons vine, 16.
Cato Marcus, 158.
Cellery, De laatste woorden van Graaf, 566.
Celles, Graaf De, 43, 423.
Ceylon, Het wapen van Colombo op, 218.
Chanson, 383.
Chantilly, 23.
Charon, De Boot van, 337, 338.
Cherau, Baron van, 438.

Cholera, 192, 348, 381.
Cicx, Matthijs, 259.
Civetkatten, 161.
Clair, Baron de St., 202.
Clement, Chanoine à Gand, 18.
Cleraux, 438.
Clercq, De, 379.
Colenbrander, Ds., 244.
Colff, Van der, 231.
Collega's, 43.
Collen, Hanse, 429.
Colmannus, Portret van, 232, 239.
Colyer, Resident, 309.
Complot in 1841, Het laatste oran-gistisch, 367.
Constantijn, Veldslag, 232.
Cornette, 433.
Coronel, 534.
Corporael, Elcke, 433.
Corstyanse, een beul die berouw had, 35.
Costa, Da, 377, 379.
Coster Hermannsz., Jan, 208.
Courtray, 21.
Coussemaecker, De, 562.
Crack, Cecilia van, 405.
Cramer, Ds. 247.
Cramer, G. H. 318.
Cyr, St., 23.

D.

Daffetin, d'Affetin, Wolf, 430.
Dalskerck, J. H. 495.
Dam, consul te Smyrma, Jacob, 309.
Dam, Willem Frederik v., 316.
Dam, Willem, v., 553.
Damsté, 442.
Dansliedje uit den Franschen tijd, 267.
Davison, William, 193.
Deensch te leeren, Handleiding voor Nederlanders om, 504.
Decazes, 202.
Declaratie uit den ouden tijd, Een, 551.
Dekama, 406.
Delfshaven, IJsberg voor, 232, 240.
Delft, na 't springen van 't kruit-magazijn, 231.
Delft, Stadsgezichten op, 231.
Delft, Register der graven, een rentenboek van de Oude Kerk, te, 162.
Deputy of Ireland, Lord, 193.
Descars, Comte François, 202.
Dessinateurs Neerlandais d'Ex-libris, 126.
Deurhoff's boeken in de uitgave verstoord, 347.
Dierenprocessen, 257.
Dingdong, 9.
Dodonaj, Mela, 155.
Doelen te Delft, Voorstellingen in de beschilderde kamer van den, 231.
Dokkum, 12, 13, 14.
Doopregisters te De Bilt, Mede-deelingen uit de oude, 211.
Dorp, Jacob van, 204.
Dorth, Judith van, 153.
Dozy, Genealogie en geschiedenis van de familie, 307.
Dreyer, Antonius Wilhelmus, 36.
Driedraad, 160, 263.
Droogendijk, J. M., 179.
Druiven uit Canon, 253.
DU, 't Voornaamwoord, 381, 502.
Duivendrecht, 248.
Dumonceau, 200.
Dussen, Adriaan van der, 38.
Dijk, Adriaan van, 38.
Dijk, Ewoud van, 162.

E.

Ecce Homo, 232, 237, 240.
Eerkinderen, 349, 501.
Eerhuysvrouwe, 501.
Elisabeth, Koningin, 193.
Eloysdag, St., 536.
Erythrea, Sybylla, 232, 239.
Es, Kapitein van, 440.
Escaut, l', de Schelde, 22.
Essex, Graaf van, 193.
Etchingham, Alexander, 195.
Ethica Walaei, 154.
Eulenspiegel, De schrijver van, 343.
Eysinga, Familie, 545, 546.
Executeur, 10, 159.

F.

Faber, Pieter Matthijzen, 543.
Fambard, 24.
Familie-servies van Aken, 300.
Fennema, Pyttia Derx, 543.
Ferdinand, Don, 438.
Ferrain, 563.
Feugen, Hector, 12.
Florins, One Hundred, 305.
Fokke, 35.
Fontenoy, 22.
Fortes creantur fortibus. Een spreuk, 475.
Fransche Overheersching, Mededeeling over een paar voorwerpen van kunst ten tijde der, 39, 162.
Fransch-Vlaanderen, 562.
Franklin, Benjamin, 159.
Frederik, Don, 438.
Fries, De vrije, 356.
Friesland, Tegenwoordige staat van, 185.
Friesch Genootschap, 82e Verslag van het, 356.
Friesch Museum, 533.
Frisian and Englisch, 185.
Frisius, Gemma, 155.
Frou-frou, 9.
Furstenberque, Jacques de, 429.

G.

Gaastmaburen, 406.
Gabe, Wolfart, 430.
Galg, De. (Tusschen Gouda en Moordrecht), 342.
Gamman, libraire à Gand, 18.
Ganaffo? 382, 503.
Gand, Gent, 21.
Gansneb Tengnagel, 568.
Gaubius, Hoogleeraar te Leiden, 162.
Gebbe, 192, 348.
Gedwee, 566.
Geesteranus, Kornelis, 38.
Geëxecuteerden in Juli 1666, 152.
Gelre, Eduard en Reinald van, 549.
Geneesheer, Een R. K. Priester als reizend, 162.
George, St. en St. Barbara, 37.
Gerardi, Ambrosius, 366, 490.
Gerechtigheid, Poëtische, 2.
Germans, 12.
Gerobulus, Joannes, 366.
Gerroltsma, Tethje, 546.

Gerryts, Adr. 381.
Gerryts, Jan, 544.
Gerritsz, Kornelis, 38.
Geschiedbronnen, De Oudste Keltische en Angel-Saksische, 532.
Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, 356.
Geschiedenis, Leerboek der Algemeene, 531.

GESLACHTEN.

v. Aalst, 45. — Aberson, 46. — Abma, 467. — v. Achtevelt, 411. — Addinga, 294. — Addinga v. Westerwalt, 294. — Aelbertsz., 513. — Aeriaensz., 325. — Aerntz., 322. — v. Aerschot, 455. — Aertsz, 513. —Ages, 273. — v. Aken, 398, 491. — Aldag, 177. — Allartsz., 328. — v. Aller v. Stoutenburg, 167. — v. Altena, 460. — Amya, 373. — v. Amerongen, 423. — Andelst, 458. — Anslaar, 491. — Arckelings, 398. — Arckenbout, 521. — Arenthorst, 169, 171. — v. Arkel, Jan, 166. — Appius, 490. — Arnoldus, 491. — **v. Asperen,** 355. — v. Assendelft, 334.

Back (Bax), 454. — Backer, 329, 333. — Baddenbroek, 211. — Baden, 571. — Bagen, 571. — Banninck, 573. — de Baré, 457. — v. Barsevelt, 513. — Baumans, 354. — Beeck, 492. — Beertz, 321. — Beffis, 333. — v. Bemmel, 172, 421. — Benier, 423. — Bennenbroek, 521. — Bennerluider, 572. — Bentinck, 292, 352. — Berchuijs, 221. — **Berck,** 287. — **Berckhout,** 330, 333. — **Op den Berge,** 530. — Bergel, 285. — v. Bergen, 122, 176. — Berch, 212. — v. Bergeyck, 459. — v. d. Berch, 79, 354, 526. — Berghuys, 466. — Berkelen, 519. — v. Berk, 211. — v. Berkelo, 45. — Bernard, 122. — Berneburch, 332. — Berwouts, 454. — Beverwijck, 412. — Beverlo, 350. — Beverson, 573. — Beukelman, 374. — **de Beijer,** 121. — Beijerns, 373. — v. d. Biem, 352. — Bierman, 478, 576. — Biesen, 82. — Bilsen, 458. — Blanken, 374. — Blallart, 332. — v. Bleiswijck, 492. — Blockszoon, 333. — Bloem, 515. — Blom, 476. — Bockis, 334. — de Boecholt, 422. — Boelier, 324. — Boener, 333. — Bolle, 476. — Bolwerk, 212. — v. d. Bongardt, 284. — Bonhom, 457. — Bonnet, 374. — Boot, 48. — Boot de Wit, 48. — Borchgrave, 456. — Borchreef, 463. — Bornius, 491. — Boscamp, 572. — Bosch, 373. — v. d. Bosch, 76. — Boselans, 520. — Bouma, 222. — Bouricius, 405. — Bourlo, 287. — Bouwmeester, 178. — Bovelingen, 454. — v. Boxtel, 419. — v. Braekel, 454. — Brakke, 517. — Branders, 352. — de Brandes, 178. — Brandligt, 573. — v. Breche, 455. — v. Brecht, 455. — v. Bree, 176. — v. Breda, 411. — Brederode, 462. — Breidblad, 458. — Breukelaar, 211. — Broderus, 330. — v. d. Broecke, 452. — Broecker, 328. — Broers, 331. — Brouer, 332. — v. d. Bruggen, 294. — Brugman, 515. — Bruhesen, 453. — Bruinsma, 466. — Bruints, 293.

— le Brun, 121. — de Bruijne, 374. — v. Buchel, 412. — Buddenbroeck, 211. — **v. d. Burch,** 125. — v. den Burch, 458. — Burcho, 333. — Burggraeff, 447, 448. — Buyrmans, 331. — **Buijs,** 578.

Cabeljau, 373. — Caeijeman, 46. — Calander, 401. — Camphuyzen, 521. — de Capella, 330. — v. d. Capelle, 291. — Capiteyn, 330. — Carusius, 351. — Casembroot, 122. — v. Castricum, 373. — Cater, 294. — de Celles, 423. — Cerf, 519. — v. Ceulen, 211. — Claesz., 321. — Clerck, 335. — Clercks, 334. — Clems, 332. — Cley, 329. — Cleyer, 329. — Clincke, 323. — Clinquant, 491, 492. — v. d. Clooster, 352. —Clootwyck, 463. — Cock, 122. — v. Coeverden, 466, 572. — Coenraedt, 332. — Comen, 335. — Contractus, 335. — v. Coolhem, 419. — Copal, 354. — Copgis, 332. — Copinus, 491. — Claes Corf v. Boshuyzen? 220. — Cort, 329. — Coster, 381. — Costerus, 492. — Coyro, 453. — Crack, 405. — Cramer, 46. — Croes, 330. — Croiset, 520. — Croock, 328, 332. — Cruyff, 331. — de Cruyff, 514. — Cuper, 122. — de Cupere, 354. — Cupers, 334. — Cuper, Cupers, Cuypers, 332, 334.

v. d. Daele, 452. — v. Dam, 213, 216, 222, 418, 523. — Dammartin, 78. — Dammius, 373. — Dekama, 406. — Deldensu, 421. — Delft, 333. — v. Deneken, 212. — Desjobert, 147. — Deyn, 334. — Diamantius, 491. — Diemen, 463. — v. Diepholt, 166. — Dirx, 321, 327. — Dircxsz., 329. — Dobson, 223. — Doesburgh, 374. — Dolegen, Dolegius, 491. — Doreslaar, 491. — Dorrepaal, 277. — Doudijns, 350. — **Dozy,** 398. — v. d. Driest, 352. —v. Drongen, 214. — Drogius, 491. — v. Duffel, 453. — v. Dunoordt, 331. — Duere, Dure, 331. — v. d. Dycke, v. Dijk, 277, 514.

Eeckhout, 175. — Eeindt, 463. — Eelsingh, 125, 400. — v. Eck, v. Eck—Boot, 48. — Edelstreuff, 292. — Edom, 330. — v. Egeren, 521. — Egeling, 212. — Elberts, 329. — v. d. Elst, 277. — v. Emminckhoven, 460. — l'Empereur, 373. — Enckhuysen, 330, 334. — Enklaar van Guericka, 124. — Ersselbach, 293. — v. Es, 517. — v. d. Es, 124. — v. Essenburch, 423. — d. Everdinge v. d. Nypoort, 402. — Everhardi, 373. — v. Eys, 402.

Fabius, 491. — Fabri, 373. — Fagel, 122. — la Faille, 373. — Falck, 352. — le Feber, Febere, 350. — Ferry, 453. — Floor, 331. — Florison, 273. — Fodineus, 491. — Foppen, 327. — Forckenbeeck, 277. — Fortman, 277. — Foyt, Foeyt, 411. — Fransz., 328. — Fraxinus, 373. — Frykenius, 492. — **Fundam,** 350.

de Gaay Fortman, 277. — Gabri, 170. — Gailmen, 331. — Galen, 292. — v. Geersberch, 328. — Geloes, 455. — v. Gendt, 176, 354. — Geniffe, 455. — Gerards, 211. — Gerbrandts, 328. — Gerbrandtsz., 322. — Gerobulus, 490. — Gerlings, 164. — v. Gessel, 417. — Gey, 121. — Gherytz., 324. — Ghoer, Goer, 463, 571. — v. Ghysen, 460. — v. Giffen, 401, 460. — v. Giessen, 460. — Giginck, 288. — Glaeuw, 571. — Glimmen, 352. — Glinstra, 405. — Gobelss, 163. — Godefridi, 331. — v. d. Goes, 122. — Godin, 212. — Godin v. Bolesteyn, 212. —

Gommersburgh, 293. — Gommert, 287. — Goethals, 491. — Goldenberg, 520. — Golsteen, 292. — Gommerbag, 287. — v. Gorcum, 277. — Graeff, 333, 335. — de Grave, 335. — de Grenu, 354. — Greve, 287. — Grommé, 374. — Groeneveld, 575. — **De Grouchy**, 180. — Groulart, 354. — de Groulart, 474. — Gribbius, 492. — Grueter, 332. — **De Gruyter**, 353.

Haber, 214. — Habrouck, 455. — **Hackfort**, 294. — Haembaek, 214. — **v. Hagens**, 478. — Hagius, 491. — Haighton, 575. — Halvers, 513. — ten Ham, 352. — d'Hambraine, 455. — v. Hamel, 520. — v. Hanswyck, 520. — v. Hardenbroeck, 212. — Hardenberg, 478, 576. — Haring, 492. — Harinxma, 521. — v. Harlingen, 492. — v. Hasselt, 520. — v. Hassent, 284. — v. Haren, 403. — Harmans, 398. — Hazelhof Roelfzema, 525. — de la Haye, 373. — v. Hauwerda, 329. — Heeck, 571. — v. Heel, 125. — v. Heemskerk, 166. — de Heer, 46. — Heerinck, 331. — Heertis, 331. — Hees, 329. — **de Heeze**, 125. — Heinsius, 491, 492. — v. Hell, 492. — Helmichius, 491. — Hem, 329. — Hemkis, 328. — Hendricks, 214. — v. Hensbroeck, 123. — Herxzn., 322. — Herenthout, 95. — Hermans, 398. — Hermansz., 321, 329. — Hertefelt, 172. — Hetz, 330. — v. Heukelom, 122. — Heurnius, 211. — v. d. Heyden, 172. — Heynrisxdr., 331. — Heynsz., 331. — Heys, 274. — Hibelet, 474. — Hillama, 405. — **Hodenpijl**, 212. — Hoeuft, 354. — Hoëvel, 293. — **v. Hoëvell tot Westerflier**, 570. — Hoevelick, 291. — Hoevenaer, 177. — Holthuizen, 354. — v. Hompesch, 164. — Hondius, 525. — Honreman, 285. — Hoofd, 521. — Hooft, 164. — 't Hooft, 513. — v. d. Hoop, 122. — Hoos, 278. — Hooykaes, 278. — Hopman, 175. — **Hopmans van Wurmond**, 125. — v. d. Horst, 291, 517. — Hortensius, 373. — de Houchenee, 455. — Houtappel, 452. — Houtman, 213. — ten Hove, 218. — Huissen, 571. — Humback, 214. — Hynis, 335.

v. Isselt, 216.

Jacobs, 46, 331. — Jacobsz., 322, 328. — Jansz., 322, 328. — Jans, 411. — Jedeloo, 222. — de Jegher, 291, 455. — de Jeude v. Hardinxfelt, 454. — de Jong, 467. — de Jonghe, 325, 328, 329. — de Jonghe, Jonge van der Halen, 124, 278. — Jung, 214. — Junius, 491.

Kater, 352. — Kayser, 575. — v. Keern, 333, 335. — Keidel, 466. — Keldermans, 422. — de Kempenaer, 374. — Kelly, 525. — Keppel, 212. — v. Keppel Fox, 277. — v. Kessel, 374. — v. Kesteren, 517. — Ketellare, 463. — Kenchenius, 530. — Klein, 520. — Kleyn, 278. — v. Klootwyck, 449. — Kruyff, 401, 421. — Koning, 492. — Koorn, 328, 330. — Kramer—Boot, 48. — Kramer, 492. — **Krayenhof**, 520. — Kuik v. Mierop, 373. — Kuister v. Hoezen, 520. — Kunst, 333.

Lacoert, 477. — Laeckeman, 333. — **Laer van Laerwolde**, 572. — Lafitte, 519. — Lam, 329, 334. — Lambertsz., 46, 322. — Lambertsz., 177. — Lamotius, 373. — Langedyck, 333. — v. Langenrake, 166. —

de Landman, 491. — Landtman, 353. — Lantman, 373. — Lanscroon, 168. — v. Lanschot, 177. — v. Lathem, 121. — Laurens, 457. — **Laureys v. d. Lynden,** 94. — v. d. Lee, 492. — v. Leefdael, 455. — v. Leek, 292. — v. d. Leek, 165. — **v. Leemput,** 410, 412. — Leeuwenhorst, 168. — Leewen, 294. — Ledenberch, 270. — Legger, 12. — de Lenn, 82. — Lerynck, 287. — Levinck, 287. — v. Leyden, 419. — Lichthart, 328. — Lienes, 332. — v. Lil, 279. — **Linne,** 49. — v. Limbeek, 166. — v. d. Linde, 47, 491. — de Lintre, 73. — der Lip, 279. — **v. Lynde,** 49. — v. Lynde v. Lynde, 66. — v. Lynde v. Spauwen, 67. — v. Lynde v. Rode, 97. — v. Lynde v. Wynde, 87. — De Lyntre de Baillonville, 69. — v. Lyrop, 279. — Lobell, 373. — Locker, 476. — Loef, Loyf, 285. — Logger, 578. — Loot, 492. — Lootius, 373. — Looz, 82, 115. — Luls, 423.

Maas, 520. — Mackincke, 287. — Maickal, 329. — Maickalsz, 334. — Malecotius, 374. — v. Malsen, 45. — v. Mansvelt, 211. — **v. d. Marck,** 178. —v. Marienhof, 211. —v. d. Mark, 352. — v. Marlens, 455. — Marteau de Mirmotte, 78. — Mathon, 492. — Meckema, 352. — Meckinck, 292. — Medevoirt, 284. — v. Meerendonk, 403. — v. d. Meerendonk, 528. — v. Meerloo, 514. — Meghem, 455. — Meinsz., 322. —v. Mekeren, 571. — Melin, 58, 65. — Meling, 58. — Melyn, 59. — Menkema, 45. — Mensonides, 279. — Merehem, 113. — Merheim, 112. — de Merhem, 111. — Merem, 116. — Merexzn., 334. — Mevoirt, 288. — Meusen, 354. — Mierop, 152. — **de Millen,** 49. — **v. Millen, altere linie,** 79. — **v. Millen, jongere linie,** 81. — Busco de Millen, 79. — v. d. Bosch van Millen, 81. — Mieuws, 328. — Minnes, 330. — v. d. Mist, 520. — Modaeus, 373. — v. d. Moelen, 292. — Moer, 329. — Moerbeecke, 352. — Molenaar, 578. — Moll, 374. — Monbeke, 455. — Mondekens, 121. — Monickendam, 329. — v. d. Moolen, 294. — Mouwyck, Moeks, 571. — Muel, 331. — Muilman, 374. — Munnekemolen, 374. — Munter, 212. — Musing, 330. — Mussche, Mvssche, 294. — v. d. Mylen, 491.

Namur (Fleron), 458. — v. Nassau, 165. — v. der Nat, 330. — v. Neck, 328. — v. Nellesteyn, 211, 411. — v. Nes, 515. — de la Neufville, 78. — Neuhusius, 527. — Nielen, 376. — **Nienhuys,** 354. — v. Nierop, 354. — v. Nieulant, 454. — Nieuwenhoven, 578. — Noël, 478, 577. — v. d. Noot, 465. — v. Nijendaell, 417. — v. Nyenrode, 166.

Odyck, 170, 172. — Oefkis, 332. — Oerle, 454. — Olbrantz, 321. — Oortman, 177. — Oosterwijk, 491. — Oosthoudt, 280. — v. Oostrum, 514. — v. Ossewaerde, 280. — Oudart, 452. — v. Ouderaen, 90. — d'Oultremont, 457. — Overeinge, 353. — v. Overeem, 517. — v. Oyen, 400.

Padevoort, 290. — v. Pallaes, 163, 211. — Palsgraaf, 329. — Palves, 273. — Pannebackers, 212. — Parijs, 330. — Passalaigne, 212. — Pauw, 351. — de Pauw, 163, 168. — Peloes, 458. — **Penninck,** 518-522, 530, 570. — Pepingen, 455. — Peregrinus, 374. — Pessant, 454.

— Peters, 514. — Petrus, 491. — du Peyrou, 212. — Pielat, 374. — Pietersz., 321, 330. — Pil, 330. — Pinckert, 335. — Pinninck, 571. — Pinsen v. d. Aa, 170. — du Pire, 374. — du Pon, 374. — **Poniatowski,** 219. — Pool, 324, 332. — Poolen, 516. — Posthumus, 221. — Potter, 328. — Poulle, 122. — Pourner, 328. — Propsting, 351. — Proost, 453. — Pruymhout, 335. — Purmer, 333. — Putman Cramer, 45, 46. — Pynis, 324.

Quaed-Mechelen, 454. — **De Quay,** 400.

Radrets, 354. — Raephorst, 46. — v. Raesvelt, 234. — Ramaer, 527. — v. Randwyck, 222. — Ratelair, 333. — Rauwerda, 373. — Raveschot de Capelle, 292. — v. Rechem, 452. — v. Rechteren, 353 — v. d. Reest, 453. — Regnerus, 491, 492. — **Reitz,** 401, 529. — **v. Renesse,** 168, 170. — v. Renesse tot Lockhorst, 212. — Rengbergh, 101. — Reyckart, 122. — v. Rheeden, 371. — van der Heyden Rhijns, 292. — Ribbins, 177. — **Richter of Ritter,** 223. — v. Riebeeck, 411. — v. Rietvelt, 515, 516. — Rincberch, 101. — Ripperbant, 284. — Ripperda, 294. — Risenborch, 165. — Robberts, 214. — v. Rode, 75, 97. — **Nicolaus van Rode,** 98. — v. Roesen, 455. — Rojesteyn, 212. — Rol, 334. — Roll, 335. — Rollandet, 280. — Rombouts, 280. — de Roo, 173. — Rookmaker, 45. — de Roos de Waldeck, 458. — Roosgen, 329. — de Rooy, 514. — Rosaens, 373. — de Roy, 373. — v. Royen, 513, 514. — Ruckelingen, 455. — Rueb, 280. — Ruerrings, 166. — Ruimveld, 492. — Ruisch, 492. — **Rulofs, 403,** 529. — Ruych, 336. — Ruysch, 211. — de Ruyter, 521. — v. Rynberk, 45. — Rysenborch, 166. — Ryser, 330. — v. Ryswyck, Rysewyck, 165, 480.

de Saint—Fontaine, 455. — Saldenus, 372, 491. — Sandberg, 526. — Sande, 291. — v. d. Sande, 286—291, 460. — Sandifort, 374. — Sandyck, 373. — Sartorius, 490. — Sawart, 492. — Schaffer, 294. — Schagen, Schagius, 490. — v. Schaick, 516. — Schalie, 514. — Scheffer, 213. — v. Schellinckhout, 333. — Scheltema, 46. — Schenchin, 214. — Schepers, 164. — v. Scherpenseel, 514. — Schiffer, 214. — Schippers, 331. — Schock, 328. — Schoof, 164. — Schouwen, 215. — Schut, 170. — **Schutter,** 401—403. — Schutter, 526. — **Schutter—Knyff,** 527. — Scilder, 330. — Scomis, 332. — Scoutis, 335. — Scroots, 454. — Seest, 403. — v. Setten, 350. — Seylmaecker, 328. — Simons, 478, 577. — Simonides, 373. — v. Sirick, 287. — Six, Six v. Oterleek, 122, 164. — Slichtenbree, 177. — Sligcher, 48. — Sloet, 332, 352. — Slot, 332. — Sloods, 329. — Smeets, 332. — Smeth, 492. — Smissaert, 520. — Smit, 45, 331. — Smith, 401. — Smits, 457. — **Snellen,** 174, 399. — Snethlage, 492. — Soesdyck, Soestdyck, 478, 576. — Soest v. Nyvelt, 523. — Soetelinck, 477. — Solkes, 273. — Soltkast, 402, 527. — v. Son, 492. — Sonck, 323. — v. Sonneveld, 491. — Soop, 329, 332. — v. Spaen, 521. — Spauwen, 49, 53. — **Splinter—Bellinck,** 369. — Splinters v. Rietvelt, 525. — Spoelberch, 459. — Sprankhuysen, 491. — v. d. Stad, Stade, 121. —

Stael, 513. — v. Staele, 463. — Stalius, 492. — v. Stapele, 403, 528. — v. Steck, 284. — v. d. Steege, 222. — v. d. Steen, 284, 287. — v. Steenis, 45. — Steenbergen, 516. — Steenhuizen, 292. — Steffen, 288. — Stegeman, 571. — v. d. Stein, 286. — Sterling, 477. — Stermont, 373. — **v. Steyn,** 123. — Sticke, 571. — Stochinis, 421. — Storm, 273. — v. Aller v. Stoutenburg, 167. — Sturmin, 214. — Strengnaerts, 175. — Streso, 492. — Streuf, 284. — Strick, 352. — **Struick,** 221, 353. — Strulting, 332. — Suchtich, 328. — Suggeraet, 373. — v. Suylen v. Natewisch, 171. — de Svartz, Suarz, 475. — Swaen, 351. — Swalmius, 491. — v. Swanenburch, 411. — Swartszburch, 478. — Symsz., 329.

Taelman, 332. — Taemsz, 324. — Tammess, 211. — de Tapis, 331. — Tanrinus, 373, 491. — Teckmannus, 491. — Tegnejus, 373. — Tegularius, 491. — Terlummen, 455. — Terwaerden, 71, 85. — v. Tetrode, 328. — Teunisz., 516. — Thie v. Eeck, 571. — Thierens, 492. — Tibingen, 335. — Tilins, 491. — Toelaer, 520. — Tolc, 335. — Tol(l), 163. — v. Toll, 211. — Tongeren, 456. — de la Tour, 211. — Treyse v. Dolre, 167. — Triglandius, 373. — v. Trongen, 213. — **Tromp,** 220, 270, 276, 397, 469, 576. — Tromp-Friso, 273. — Trotsman, 330. — Troye, 373. — Tuest, 331. — v. Twistck, 332. — Tymansz., 335. — v. d. Tympel, 454. — Tymstra, 467.

Uden, 175. — Uitenhage, 520. — Uitwerf, Uytwerf, 477. — Utenhoven, 214. — v. Utrecht, 373. — Uytenbogaert, 373. — Uytwyck, 460.

Valck, 352. — Valk, 212. — Valkenaer, 492. — v. d. Veen, 166. — v. d. Veenhuysen, 281. — Velse, 492, 374, 577. — Velsen, 478. — Venier, 330. — Verbeek, 219. — Verduyn, 332, 334. — Verhoeven, 373. — Verhouwen, 214. — Verkroost, 517. — Verlaen, 330. — Verniels, 333. — Verscaren, 334. — Verschuring, 403. — Verspoor, 476. — **Versteeg—Heuff,** 46, 280. — Versteegh, 45. — **Verster,** 525. — Verwer, 334. — v. Vianen v. Rysenborg, 166, 167. — v. d. Vichte, 328. — Vient, 328. — v. Vierssen, 406. — de la Vigne, 122. — de Viller, Villers, 354. — v. Vilsteren, 293. — Vinxz. 334. — **Viruly,** 351. — Vittenham, Uytenham, 352. — Vleugels—Schutter, 403. — Vlierboom, 45, 46. — v. Vlierden, 454. — v. d. Vliet, 374. — Vlietarpius, 492. — v. Vloten, 212. — Vogel tot de Wilt, 288. — Vogelsanck, 527. — Vollenhove, 373. — Vonk, 492. — Voorburg, 491. — de Voordt, 332. — v. d. Vooren, 513, 516. — v. Voorthuysen, 281. — Vos, 281. — v. Vredenburch, 164. — de Vries, 331. — Vryaens, 373. — de Vulder, 528. — de Vuller, 403. — Vyker, 330.

de Waal, 336. — v. Waenrode, 455. — Walich, 124. — Waling, Walingen, 124. — Walrave, 456. — Walraven, 330. — v. Walthausen, 453. — Warfusee, 78. — v. Wassenaar, 164. — Wassenberg, 49. — de Watte, 519. — v. Waeyenoven, 418. — v. Wechel, 454. — **v. Weede,** 354. — (Uuten) Weedenhuizen, 281. — de Weerd, Weert,

163. — Weerdenborch, 169. — v. d. Weide, 281. — v. d. Wel, 271, 274. — Wely, 571. — Wens, 219. — Wernsthofen, 328. — Wesel-horst, 520, 572. — Wesseling, 281. — Westenrade, 520. — Wester-kappel, 521. — Westervliedt, 514. — Westerwyck, 282. — v. Wic-kevoort Crommelin, 212. — Wiedeman, 173. — v. d. Wiele, 460. — Wieringen, 329. — Wiggersz. 329. — Wilack, 285. — Wildenes, 331. — Wildeman, 526, 528. — Wilmsz., 46. — **Willeumier,** 350. — Wil-son, 354. — v. Winde, 89. — Winkle, van Winkel, 124, 175. — Wisch, Wysch, 168. — Wit, 329. — de Wit, 48. — de Witt, 333. — de Witte, 491. — Witteboll, 374. — v. Woelderen, 400. — v. Woelmont, 455. — **de Woerden,** 513. — v. Woestenraedt, 455. — de Wolf v. Westen-rode, 520. — Woltering, 575. — Woodward, 373. — v. Woudenbergh, 523. — Wouters, 517. — v. Wouw, 448. — v. Wurmond, 125. — Wy-chersz., 174. — v. Wyck, 513. — **v. Wijhe,** 530. — v. Wyk, 45, 47. — Wylen, 331. — Wynck, 463. — Wynandtsz., 328. — v. Wynbergen, 169. — v. Lynden v. Wynde, 87.

IJsendoorn, 448. — d'IJvoy, 412.

Zegerius, 177. — v. Zeller, 121. — v. Zevenhove, 492. — v. Zuy-len v. Harmelen, 412. — v. Zuylen v. Natewisch, 171. — Zwaen, 332. — v. Zyl, 332.

Gevelsteen te Zutphen, 512.
Gezelschapsspelen, 184, 391.
Ghein Willemsz, Willem van den, 149.
Gids, De nieuwe, 356.
Gifford, Sir Thomas, 194.
Gigak, 8.
Gilden, De, 308.
Gimblet à Gand, Les Frères, 18.
Ginnegappen, 8.
Glaesmaecker, Willem Jacobs, 204.
Glou-glou, 9.
Goejanverwelle-sluis, 244.
Goirle = Gool, 149.
Goirle, Belangrijk nieuws omtrent, 149.
Gonzin, Libraire à Gand, 18.
Graaflant, Jz., C. 317.
Grafschrift, Zonderling, 161.
Grafschrift van Koert Eiken, Olie-koekbakker in de Servetsteeg, te Amsterdam, 568.
Grenville, Richard, 194.
Groot, Portret van Hugo de, 231.
Groot, De, 247.
Groenia, 13, 15.
Groeneveld, Reinier van, 38, 39.
Grouchy, Le Vicomte de, 180.
Grovestins, 406.
Gueldre, Albert de, 430.
Gysgappe, 8, 190.

H.

den Haag, Eene plechtigheid op 11 Maart 1795 in, 200.
de haag blijven, achter, 189.
de haag loopen, achter, 189.
Haarlem, Opschriften te, 445.
Haerlem, Diederyck van, 320.
Hahn, 200.
Hagen, Johannes van der, 203.

Hammond, Mary, 194.
Hardegarijp, 406.
Hardenbroek, 244, 245.
Halster strijken, De, 189.
Haring, Ant. 42.
Harinxma thoe Slooten, Baron Van, 546.
Harrington, maid-of-honour, Martha, 193.
Hart, Dedrick de, 430.
Hautore, 27.
Hazebrouck, 562.
Heber, 42.
Heelal, Kijkjes in het, 404.
Heemskerk, Maarten, 229, 231, 232, 238.
Hendrik, Portret van Frederik, 231.
Hendrix, Teuntje, 148.
Heraldiek, 46.
Heringastate, 545.
Heringa van Eysinga, Familieleden, 546.
Ds. Heurnius te Wijk bij Duurstede, 371.
Hillamastate, 405.
Hillama, Familieleden, 405.
Himpe, hympe, hompe, 261.
Himphamp, 6.
Hindernissen, Een reis met, 309.
Historieprenten, Nederlandsche, 178.
Historie der Martelaren, 179.
Hitopadeca, 404.
Hoekse, Het vierde rot der, 231.
Hoekwater, 232, 235.
Hogers, Hendr., 504.
Hollande, A travers la, 580.
Hollandiae, Principes, 364.
Ds. Holst, 244.
Hompelen, 261.
Hompelstompel, 9.
Honthorst, 239.
Hoofd, Spijker in 't, 42.
Hooft, 425.
Hooghcamer, Lycochthon, 347.
Hoorn, Het bedevaartbewijs van, 554.
Hoorn, Oude poortjes te, 162.
Hoorn, Stadhouderlijk bezoek in ..1767 te, 196.
Hoorn, Oudheidkunde betreffende, 321.
Hoorn, Verzoening tusschen twee families te, 321.
Hoorn, Verbod om hun moeder lastig te vallen, 321.
Hoorn, Zonderlinge bepaling omtrent 't maken van doodkisten, 10 Juli 1459, te, 321.
Hoorn, De eer van den landsheer door den Magistraat gehandhaafd, 1 Maart 1475, 322.
Hoorn, Het maken van daken met roode pannen door de regeering bevorderd, 322.
Hoorn, Zinnebeeldige handelwijze bij de aanvaarding, 8 Januari 1553, van een onsterfelijk leen in Noord-Holland, 323.
Hoorn, Verklaring van Pieter Pool, 14 Sept. 1554, 324.
Hoorn, Verklaring van de buurvrouw van zekeren Taems, 18 Sept. 1554, 325.
Hoorn, Vier testamenten van Hermanus Contractus, Secretaris en Notaris, te 325, 326.
Hoorn, Weigering van een eerzamen voerman, 327, 556.
Hoorn, Eenige inwoners van de stad en omliggende plaatsen, 327.
Hoorn, Nog een acte betreffende de Kerkgeschiedenis van, 336, 554.
Huchtenburgh, Jan van, 205.
Huysman, Margarita, 35.
Hyphap, 7.

I.

Inboedel van een wever te Winkel, 1615. 497.
India, Overland to, 130.
Infanterie, Colonelo de l', 429.
Inventaris der Boeken en Handschriften van het Genealogisch -Heraldick Genootschap „De Nederlandsche Leeuw," 532.
Inmensi Tremor Oceani, 471.
Isselt, Het huis en vier morgen land te, 216.
Isselt in 1366, De Heerlijkheid, 282.

J.

Jacob, De ware, 348.
Janin, 488.
Jans, Cornelis, 493.
Janss, Syvert, 497.
Jorrits, Minne, 369.
Joost in „Dat mag Joost weten", 566.
Jousma, Jhr. Frans Eys van, 546.
Jozef, De rechter, 348.

K.

Kaart (waarzegspel?), 342.
Kalverstraat, 156.
Kasemat, 560.
Kassemasse, 9, 263, 560.
Kasterkoms, Miertjen, 161, 270, 396, 512.
Kastje, Een beschilderd, 231.
Keetel, Jan, 541.
Keezen, Vreugdebazuin der, 249.
Kemp, 372.
Keppel, 245.
v. Kerchem, Majoor in 's-Gravenhage, 1730, 376.
Kerckeboeckers, 160.
Kerkvisitatie in de Ommelanden, 554.
Kermissen, 308.
Kessel, 248.
Keuning, 12.
Kieskau, Kieskawen, 8.
Kinkink, 9.
Kiskas, 6, 261, 558.
Kleederdrachten onzer voorouders, 152.
Kleermaker, De. Een tooneelstukje, 183.
Klerk, David de, 541.
Klikklak, 6, 261.
Klinkklaar, 8.
Klinkklank, 6, 191.
Klipklap, 6, 261.
Klisklas, 6, 261.
Klitsklats, 6, 261, 559.
Klokklok, 9.
Kloosterbuurt, Kloosterhaven en 't Klooster, 256.
Klokkendieven, 341.
Koekoek, 9.
Koesmoes, 9.
Koeskoes, 9, 191.
Koets Kat, 261.
Kollumer-oproer, Het, 11, 12, 153, 368, 489.
Koning, Abram de, 382.
Korenwinder, 38.
Korpsliederen, 440.
Krammetjes loopen, 189.
Krikkrak, 6, 261.

Krinkkranken, 559.
Kriskras, 6.
Kuyk, van, 231.
Kwaadspreken, 44.
Kys-Kas, 261.
Kyts-Kats, 261.

L.

Lamberts, Thonis, 553.
Lamothe, Vicomte, 202.
Lanay, 504.
Landrecht, Een zonderling, 409.
Landschap, Boomrijk, 231.
Lang onder weg geweest, 43.
Lange, de, 232, 235.
Langelaer, 372.
Langendijk, P. 363.
Langeveer, Pijtter Joh. 543.
Lankaster, Machteld van, 359.
Latma, 533.
Latijnsche school te Wijk bij Duurstede, Rectoren der, 419.
St. Laurentii binnen Cleve, Vicarie, 35, 36.
Leemput en haar man, Trijn van, 410.
Leerboeken, Oude, 154.
Ds. de Leeuw te Wijk bij Duurstede, 371.
Lely, Jarich Gerrytsz, v. d. 544.
Lennep, Mr. J. van, 43.
Lens, 25.
Leopold I, Koning van België, 368.
Leroux, 21.
St. Leu, 23.
Lied van Spandaw, Een, 269.
Liedje: Ah, ça-ira, ça-ira, 251.
Liefde, De, 247, 379.
Lieutenant, 433.
Lieuwes, Sybrant, 543.
Limburg's jaarboek, 356, 532.
Limburg, Genealogie der Herzogen von, 121.
Lille, 23.
Liflat, 6.
Linne, Zur geschichte von, 121.
Liplap, 6.
Locus Heremitarum, 556.
Lodewijk de Vierde, Keizer, 358.
Lodewijk, Portret van Ernst, 231.
Lodewijk, Portret van Willem, 231.
Loden, Henricus, 210.
Lodire Clermont, 202.
Lodron, Graaf van, 438, 439.
Lodogno, Sancho, 439.
Lombardische regiment, Het, 438.
Loo, Albert de, 429.
Lopes Satapa, 438.
Luimeren, 192.
Luimschaffer, 192.
Lumey, Willem van, 429.

M.

Maanbeek, Jacobus, 541.
St. Maartensgans, De, 505.
Maffen, 192.
Maffie, 10, 191.
Mafkoe, 192.
Magerus, 154.
Magirus, 154.
Maillé, Duc De, 202.
Man, De, 231.
Mandesloo, Le Coronelle Ernst de, 429.
Mansportret, 232.
Marens, 346.
Margaretha, Gravin van Holland, 358.
Marle, Mr. Cornelis v. 387.

Marmottan, 40.
Marshoven, 541.
Matthysz, Pytter, 539.
Maurits, Prins, 38, 437.
Maurits, Latijnsch Gedicht op de krijgsdaden van Prins, 365.
Meesterknapen in Holland in 1742, De, 164.
Mededeeling over een paar voorwerpen van kunst, ten tijde der Fransche overheersching, 39.
Medemblik, 390.
Mekken, 189.
Melanchtonis, Phil. 155.
Mellibea, Ganaffo in de, 382.
Mendochoria, 309.
Mensma, Familie, 540.
Mercurius, De Nederlandsche, 283, 398.
Merens, 196.
Mica, 192, 348.
Micmac, 7.
Middelhuysvrouwe, 501.
Mierevelt, Michael en Petrus, 231.
Mient, Naar den, Texelsche spreekwijze, 389.
Middeleeuwen, Geschiedenis en beschrijving van een verdwenen gedenkteeken uit de, 405.
Mierop, 152.
Miesmas, 7.
Mikmak, Opgave van woorden en zinnen, naar aanleiding van en in aansluiting met, 6, 262, 557, 560.
Molenaar, Jan, 541.
Momertin, 438.
Monasterium, 555.
Monde, Le, 356.
Mondragon, 439.
Montalivet, De, 40.
Montanez, Pedro, 438.
Montesquiou, le comte de, le grand Chambellan, 40.
Morituri salutamus, 504.
v Muyden, Piet, 245.

N.

Napelsche regiment, Het, 438.
Napoleon in het kaartspel, over den naam, 184.
Napoleon, De braakende, 267.
Napoleon, De weenende, 268.
Napoleon den Grooten, Toonkunstige Berijming des omstandigen verslags van, 385.
Napoleon, Lodewijk, 537.
Nassau, Portret van Adolf van, 231
Nassau, Portret van Jan van. 425.
Nassau, Frederik Hendrik van, 343.
Nassau, Graaf Lodewijk van, 425.
Natuurrecht, 396.
Nassouwen, Wilhelmus van, 511.
Nederlanden van 1471—1584, Het staande leger en de huurbenden in de, 1567—1584, 425.
Nederlandsche Munten uit den tijd der Republiek met de daarop betrekking hebbende volksversjes en bijschriften uit de 16e, 17e en 18e eeuw, 531.
De Nederlandsche Stad- en Dorpbeschrijver, 248.
Nescio, 382, 503.
Neuville, 563.
St. Nicolaas, 507.
Nielen, Hoofdofficier, gest. 1760, 376.
Nielen, Helena, 376.
Noen, Noenmaal, 565.
Nijhoff's Index, 356.
Nijmegen, Stadsrekeningen van, 355.
Nijvenheim, 430.

O.

Ode, Een, 251.
Ode, Toelichting op bovenstaande, 252.
Oeconomische Nederlandsche toestanden in de 14e en 15e eeuw, 153, 256.
Officieren, Een lied op onze, 444.
Officiersboekjes, 375.
Oldenbarneveldt, Familie van, 38.
Oldenbarneveldt, Willem van, 38.
Oldenbarneveldt's omkoopbaarheid, 369, 487, 489.
Oliviera, Antonio, 439.
Ollefen, L. van, 248.
Ommelach, Omlaech, 157, 263.
Onguur, 160.
Ontdekking, Eene recente, 377.
Oosten, De wijzen uit het, 232.
Oostenrijkers, De, 181.
Oranjebeweging in Februari 1797, Een lichte, 11.
Oranje-boven, 11.
Oranje-blanje-bleu, 344.
Oranje-vaandel, 231.
Oranje-vaandel, Hopman van 't, 231.
Ordelint met de spreuk: Immensi Tremor Oceani, 471.
Oriolus galbula, Wielewaal, 8.
Oost en West, 381.
Oostersche vaart, 381.
Opschriften, 394, 445.
Ortelius, 150.
Oudaen, Joachim, 33.
Ouderkerk en Berkenwoude, Verhalen van, 341.
Ouderkerk aan den Amstel in 1787, 244.
Outerff, Jan van, 553.
Overledenen te Amsterdam, Lijsten van, 283.

P.

Paardendressuur in de 18e eeuw, 210.
Paardenmarkt, Stedelijke regeering en, 446.
Pacieco, Francisco, 439.
Palmpaasch, 227.
Palamedes, schilder, 240.
Paltz, Portret met de Orde van St. Joris van Frederik, Keurvorst van de, 231.
Pandora, De doos van, 349, 502.
Patriotten, Titulen en Caracters der valschgenaamde, 254.
Patriottentijd, Uit den, 150, 249.
Patriotze Christenen, Broederlijke aandagt der, 255.
Partij, Willem, 39.
Paneszoon, Jeltie, 536.
Pauw, Laurens de, 541.
Pennewielen, 189.
Pennis, 235.
Penninxshoek, 572.
Peuen, 189.
Phaotus en Porus, vegetariërs, 158.
Philips II, 425.
Phisica Magiri, 154.
St. Pierre à Gand, 20.
Pieneman, 231.
Pinkje draaien, 189, 264.
Pinkje steken, Een, 189.
Pit, A. 547.
Pitt, William, 253.
Pinksterblom, 388.
Plancken, 442.
Platloopen, 189.
Plebanum, 555.
Plisje—Plasje, 6.

Hoespas, 9.
Poffen, 189.
Pomponius, Mela, 155.
Pool, Matthijs, 317.
Pope, 194.
Popta, Dr. Van, 545.
Poptaschat in 't Museum te Leeuwarden, 533.
Popta-zilver en zijn stempels, 534.
Pot, 233.
Postuk, 344.
Predikanten, Niet-gewenschte boeken bij, 345.
Predikanten te 's-Gravenhage, sedert de Reformatie tot 1758, 373.
Predikanten te Delft, sedert de Reformatie tot 1726, 490,
Predikanten in het Gasthuis te Delft, 491.
Priester was, Dat hij geen, 556.
Prins van Oranje, 425.
Professor, Een valsche, 162.
Privaatrecht, Het, 308.
Putlut, 9, 181.
Puzzeren, 189.

Q.

Quadratuur van den cirkel, De, 161, 270.
Quesnoy, 358.
Quievrain, 28.
Quinter, Joseph Pierre, 203.

R.

Raapsveldt, Harmen Jacobs, 544.
Rasphuys te Gent, Het, 19.
Recepten en huismiddeltjes, Oude, 206.
Regietabak, Verkooping bij executie van, 384.
Reilen en zeilen, 565.
Reinheid, Lichamelijke, 531.
Reis met hindernissen, Een, 309.
Reisgeld vóór 90 jaar, 203.
Reitseszn, Abel, 11.
Rembrandt's woning in 1630 in de Nieuwe Doelenstraat te Amsterdam, 197.
Remen, Jost van, 430.
Remonstranten te Wijk bij Duurstede, Iets over, 370.
Reyniersz, Wed. Jan, 198.
Reyniersz, Evo, 199.
Ridderorden, 175.
Ringh, F. de, 541.
Rinkrank, rynkrank, 190, 539.
Riprap, 7, 262.
Rivot, 24.
Röell, Luitenant Jhr. van Gheel, 441.
Roezemoezen, 9.
Romero, Juliaan, 439.
Rommelpotliedjes, 510.
Rompot, 388.
Romp-parlement, 195.
Rompslomp, 9.
Roncq, 563.
Roo, Mr. Caspar de, 220.
Roorda van Eysinga, Hessel, 546.
Roos, Frans Cornelis, 541.
Rosmos, 9, 263.
Rotterdam, Album van, 479.
Rotterdamsche straatnamen, 149.
Rotterdamsch Jaarboekje, 355.
Rumpff, Louys, 429.
Rusce, Michiel, 204.

Rust op Texel, Betwiste, 390.
Rijderslied, 440, 441.
Rijderslied, Het Hollandsche, 442.
Rijssel, 562.
Rynenburg, 231.
Rynsburg, Rijnsburg, 361.
Rysenburg, 165.

S.

Sacro Bosco, Johannes de, 155
Salm, Rijngraaf van, 244.
Sanger, Gerrit de, 541.
Salomo'szn., Teunis, 15.
Salomo's eerste recht, 231.
Sardinische regement, 438.
Scharlokeren, scharlokeeren, 189.
Schartje bakken, Een, 264.
Schenck, Lod. Gerritszn. van der, 205.
Schielokeren, Schielokeeren, 189.
Schieringers, 407.
Schiffmacher, Caspar, 554.
Schilderijen, Vermiste, 205.
Schilderijen-verkoop, Anno 1860, en waar de Stukken bleven, De Delftsche, 230.
Schilderijen met anatomische voorstellingen, 231.
Schimmel, H. J., 363.
Schobbertje maken, Een, 189.
Schoften gaan, Uit, 189.
Schoolmak (makkert)je loopen, 189.
Schoolmatten, 189.
School verzuimen, Heimelijk de, 189.
Schoonhoven, Wieger Ages, 377.
Schoorl, 240.
Schouwenburc, le Comte Jan, 429.
Schuilen maken, 189.
Schuilevinkje, 391.
Schuttersmaaltijd, 231.
Sergeant, 433.
Seneca, vegetariër, 159.
Senders, Sanders, 200.
Senlis, 28.
Sevens, Theodoor, 564.
Serbellonie, Ridder van Malta, Gabriël, 439.
Siciliaensche regement, 438.
Siep-sap, 8.
Sidney, Sir Philip, 193.
Sige-sage, 8, 190.
Six, Willem, 199.
Six v. Hillegom, Jhr. Dr. J. P., 236.
Slampampen, 9, 262.
Slang, De koperen, 232.
Statius, Henricus, 38.
Slempen, 263.
Simpliciekast uit het Gasthuis te Delft, 240.
Slimp-slamp, 7, 190.
Slomp-slamp, 9, 263.
Sluipertje-maken, Een, 189.
Snijder, Willem, 541.
Sminia, Hobbe Baerdt v., 546.
Snob, snobbisme, 3.
Soelen, Verstolk van, 197.
Sonsbeeck, van, 260.
Sorrenti, 566.
Soutendam, 236.
Sparwoude, Clara van, 243.
Spelen, Oude, 184, 342, 391, 392.
Spera, Sacrabossi, 155.
Sphaerah Mundi, Tractatus de, 155.
Spijker in 't hoofd, 42.
Spieghel, van de, 150.
Splinter, genaemd Belline (Beyling Allaert), 369.
Spijbelen, 189.
Spreekwijze „gaat over tot de orde van den dag", 349.
Spreekwoord: „het is een man-

neke om op een prauw te zetten", 185.
Spreekwoord: „het moet lid worden van de Hondsbossche, dan leert het 't wel", 504.
Spreekwoorden en Volksuitdrukkingen uit de 16e—18e eeuw, 508—510.
1. Aan een schotel rijstenbrij roeien.
2. Iemand karossen.
3. De jongste schepen wijst het recht.
4. Hij is een bolworm.
5. Het is geen deeg.
6. Blauwe bloempjes aan iemand verkoopen.
7. Zakkenpraat verkoopen.
8. De piek schuren.
9. Er komt een darm te scheuren.
10. Hij wil de kroon der koekoeken dragen.
11. Hij is een poltron.
12. Indien de gekken geen brood aten, kwam er nooit duurte in het koren.
13. Het is een zwarte met twee witten.
14. De paal trekken.
15. De natuur beantwoordt den duivel.
16. Hij kwijt zich als een koggel.
17. Ja Rotterdam en Utrecht brouwen oud bruin om mannen blind te houwen.
18. Een blauwe boodschap doen.
19. Ze is een boosaardig montraveel.
20. Ze is een tobteef.
21. Druipen tree op tree.
22. Op een drommels doodje aan.
23. De galg geeselen en de dieven laten loopen.
24. Zij is een krik en sluiphoer.
25. Met de Grieksche A. trouwen.
26. Hij raakt in de Grieksche A.
27. Iemand pieren.
28. Hij is een drasbroek.
29. Dat ambt is een hapschaars plaats.
30. Iemand wakker knooien.
31. Hij heeft zoo veel verstand als een ei vol zuivel.
32. Mondjepek.
33. Spit af spit aan.
34. Het is niet om te vermuilen.
35. Als een boon in een brouwketel.
36. Hij is een bierbijter.
37. Men kan een aap in haar naars gaar koken.
38. Zij is een twifteef.
39. Een popelsie op het lijf krijgen.
40. Een gons hebben.
41. Dat volk steeks vol sarmenijen.
42. Hij is kwintig.
43. De koekoek schende de luie knechts!
44. Halfweg Haarlem schuren.
45. Hij is een brandbalk.
46. Hij is een keekelige vent.
47. Een moffenkop zit diep in 't bont gedoken.
48. In het val van Urk vervallen.
49. Op bruigomsveeren vlammen.
50. Van dolheid op een ooievaar steigeren.
51. Deuvikken.

Stadsgezicht, 231.
Stamm- und Wappenkunde, Archir fur, 356, 532.

Steen, Fragmenta familiae Van den, 284.
Stip-stap, 7.
Stilte, Andries, 199.
Strada, 438.
Striezen, 189.
Stryen, Mr. Willem, 552.
Stuart, Maria, 193.
Stuers, Jhr. Mr. Victor de, 539.
Studentenmoord, 209.
Sulpicius Severus, 155.
Suringar, Hugo, 534.

T.

Taalkundige mededeelingen, 158,
Taxandria, 532.
Temple, Sir Richard, 194.
Temple, Sir William, 193.
Terburg, 231, 241.
Term, Veel gebruikte, 349.
Texel, 387.
Texelsche kap, 388.
Tien...tan, 8.
Tijding uit het leger, 231, 241.
Tijn-ton-tin-tien-tan, 262.
Tiktak, 7.
Tjiftjaf, 7.
Titel van een boekwerk gevraagd, 504.
Toelast, De, 43.
Tonne gouds, Een, 10, 159, 191, 264.
Tournay, 21.
Trefwoorden, 1.
Triktrak, 7, 262.
Trippenhuis te Amsterdam, Het, 340.
Triptrap, 7.

U.

Uithoorn, 247.
Uitsluitingswet, 194.
Uitzet der weeskinderen van het Holdehuis te Zwolle in de 2de helft der 18e eeuw, 148.
Uitzetten voor de kinderen uit 't Holdehuis, Reglement der, 148.
Ullola, Alphonse d', 439.
Ultramontaan, 4.
Ultramontanisme en de Christenen v. Nederland, sinds 1853, 308.
Uniformen in 1572, Militaire, 375.
Urkundliche Belege (zur Linne), 63, 118.
Ursula, St., 23.
Usher, Aartsbisschop, 194
Utrecht, De Bestuursinrichting gedurende de Bataafsche Republiek van gewest, stad en platteland van, 223.

V.

Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, 356.
Vaderlandsche Meisje, Het, 384.
Valck, Dirk Jacobs, 536.
Valck, Jacob de, 536.
Valk, Gerard, 317.
Valenciennes, 28.
Vanetsch, 23.
Veelwaard, Daniël, 584.
Vegetarian Society, 5.
Vegetariër, 5, 158.
Vegetarisme, 189, 381, 499.

Veldslag van Constantijn den Groote, Voorstelling, 240.
Velsius, Gerard, 38.
Vergy, Baron van, 438.
Verhael van de avontuerlycke Reyse van Jacob van Dam, van Smirna nae Constantinopel, 309.
Verhuren van de beste vruchten, 210.
Verkoping bij Executie van Regie-tabak, 384.
Vermeulen, Graveur te Antwerpen, Cornelis, 317.
„Versteegh," Nog eens, 45.
Vervoermiddelen te land, Voormalige en hedendaagsche, 209, 393.
Vervolgde, Een onbekende, 446.
Vesting-Artillerie, Het lied der, 442.
Vetkoopers, 407.
Vianen, Adam en Paulus van, 533.
Viard, 24.
Vierssen, Nicolaas à, 539.
Villeneuve, Luitenant De, 441.
Vinum mosellanum est praemium poetarum, 349.
Visch, Ds. J., 318.
Visser, Rombartus, 541.
Vitelli, Chiapin, 439.
Vivier, petit et grand, 201.
Vlamsje Tale, 564.
Vleugels, Om zich daarmee in de lucht te verheffen, 153.
Vloeken en zweren, 499.
Voetvolck, De Capiteyn van 't, 433.
Vogelensanck, 502.
Volkskunde, 356, 532.
Volks- en straatliedjes, verschenen in 1813—1815, betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje, 265, 337, 383, 566.
Vondel, volledige werken van Joost van den, 228, 356, 532.
Voornaamwoord, DL. Het, 381.
Voorouders, Kleederdrachten onzer, 152.
Vos, Johannes de, 541.
Vosmaer, Daniël, 241.
Voyage aux Pays-Bas en 1778, 17.
Retour en France, 23.
Prix des principaux objets de depense tant dans les Pays-Bas Autrichiens qu'en Hollande, 23.
Observations générales sur la Hollande, 31.
Du sol et du climat de la Hollande, 31.
Extérieur et habillement des Hollandais, 133.
Plaisirs et divertissements des Hollandais, 134.
Exterieur des maisons et des Rues de la Hollande, 137.
Observations générales de la Hollande, 138.
Interieur des maisons de la Hollande, 140.
Temples de la Hollande, 142.
Barques de la Hollande, 142.
Voitures de la Hollande, 144.
Auberges, Café's, Salles de Spectacle de la Hollande, 145.
Repas et aliments de la Hollande, 146.
Vreugdebazuin der Keezen, 249.
Vriesen, J., 260.
Vrijagie en boelagie, 499.
Vrijheidsboomen, 16.
Vrouw in Britsche romans, De, 404.
Vuurpot, 44.

W

Waarschuwing aan Paus Paulus V, Een Nederlandsche, 485.
Waffelen, 559.
Waffelaar, 559.
Walaeus, 154.
Walpole, minister, 194.
Wapen van Tromp, 220, 270, 276.
Van Wateringen, Gerrit van, 359.
Weijerman, Wijnandus, 209.
West, Oost en, 381.
Westerweg (op Texel), 389.
Westersche vaart, 381.
Wevelinckhoven, 552.
Wielewaal, 8.
Wieman, 247.
Wiggelwaggel, 559.
Willem V, Graaf van Holland, Over de krankzinnigheid van, 357, 549.
Willem II, Portret van Stadhouder, 231.
Willem III, Portret van Stadhouder, 231.
Willem IV, Portret van Stadhouder, 231.
Willem V, Portret van Stadhouder, 231.
Willem V, Stadhouder, 13.
Willem I, Portret van Koning, 231.
Wilhelmus—Kalender, 128.
Wilt, van der, 231.
Wimwan, 7, 262.
Wipwap, 7.
Wirwar, 7, 262.
Wisje—wasje, 7, 262.
Wisselweezel, 559.
Wind steken, De, 189.
Winter, Generaal De, 201.
Witbakken, 349.
Witsenburg, 38.
Witt, Cornelis de, 34.
Witt, Johan, 193.
Witt— van Berkel, vrouwe de, 35.
Woerden, Synode van, 345.
Wolmerinckhousen, Godert, 429.
Woordafleidingen, keur van Nederlandsche, 404.
Woordenboek, Nieuw Nederl. Biografisch, 480.
Wijhe, Schoutambt, 259, 260.
Wijf, Geef den boer een, 392.
Wijk bij Duurstede, Rectoren der Latijnsche school te, 419.
Wijngaarden, A., 541.
Wijsbegeerte, Beknopte Geschiedenis der, 227.
Wyerdtsz, Jan, 543.

Z.

Zallandt, Landtdroste van, 260.
Zeeland, Archief in zake, 404.
Zeven mannen in 1813, 344.
„Ziet, pelgrim, ziet gij dezen steen”, 269.
Zig zag, 7, 262.
Zilvervloot, Lied van de, 343.
Zutphen, Opschriften te, 394.
Zwijgertje thuis leggen, In het, 565.

de St. Pierre, l' autre St. Pierre crucifié en présence de Neron. Elles sont enfermées sous de grandes portes d' armoires, qu' on ouvre aux étrangers.

De St. Pierre nous allâmes au Rasphuys, ou maison de correction; cet établissement, qui fait tant d' honneur au gouvernement de ce pays, est très considérable. Il n' existe que depuis six ans et a été bâti pour les Flamands seulement, on n' y met point d' étranger. On y renferme toutes sortes de mauvais sujets, et, même de criminels qui ont mérité la mort pour vol avec effraction. Ils y sont tenus très proprement et nettoyés à fond, en entrant. On les force au travail, en leur prescrivant la tâche qu' ils doivent remplir dans un temps déterminé, et en les punit sant s' ils ne l' ont pas remplie; du reste, ils ont, par jour, deux livres de pain, une demie livre de viande et quatre fois de la bière, les heures de récréation et de travail sont marquées comme dans un collége. Les dimanches et fètes, ils ne travaillent pas, et sont en récréation toute la journée. On y fait travailler chacun suivant le métier qu' il sait et à ceux qui n' en ont point, on en enseigne un. On travaille dans cette maison, à des draps, des basins, et d' autres fabriques. On les pays séparément, lorsqu' ils ont outrepassé la tâche qui leur à été prescrite. Comme ils y sont tous pour un certain temps, depuis un an, jusqu' à vingt cinq, ou trente, on leur donne fidèlement la liberté, une fois leur temps expiré, et ils en peuvent sortir avec quelqu' argent devant eux, ayant acquis l' habitude du travail. Lorsque nous sommes arrivés à cette maison, le commandant nous a fait conduire au principal quartier, où les prisonniers sont au nombre de trois cents; on nous mit entre les mains d' un sergent, homme fort raisonnable, qui nous expliqua tout, en français, et très bien. Ce quartier est fort grand, et la cour triangulaire; à l' un des angles est la porte d' entrée, qui est double, avec une forte herse entre les deux. Chaque prisonnier a sa chambre, qui est petite, il est vrai, mais assez propre, on les y enferme, la nuit, avec un verrou au dehors; ils ne travaillent jamais à la lumière, et, le jour baissant, on les enferme chacun dans leur chambre, ce qui doit être fort long en hiver, de cinq heures du soir à huit heures du matin. Au milieu de la cour, est un cheval de bois, un pilori et un banc sur lequel on leur donne la bastonnade sur le derrière lorsqu' ils de méritent; mais on en vient rarement contre eux a

ces extrémités, la nécessité et l' exemple des autres domptent les plus mutins. Il y a aussi des cachots, où on les met au pain et à l' eau. Comme il faisait chaud, les ateliers où ils travaillent sentaient mauvais, que ce soit l' odeur de la laine, ou celle de la sueur. Toute cette maison, où il y a encore deux autres quartiers où sont les femmes et les gens de famille, est gardée par trente ou quarante soldats auxquels elle sert de retraite. Cet établissement m' a donné le regret de n' avoir pas visité ceux du même genre, qui sont à Amsterdam. La difficulté y eut peut être été d' avoir quelqu' un qui nous expliquât bien le tout, comme, ici, le sergent.

Nous montâmes, aussi, le soir, sur le Beffroi, tour voisine de l' Hotel de Ville qui est, ici, très grand, et assez beau. J' allai ensuite, voir le fils qui coupe la tète à son père; ce singulier monument d' une crime atroce et d' un miracle, est sur un des trois cents ponts qui sont dans la ville. Il est fondé sur une ancienne tradition qu' il accrédite; on dit qu' un père et un fils, étant condamnés à mort, comme on manquait de bourreaux pour l' exécution, accorda sa grace à celui qui trancherait la tête à l' autre. Le père ayant refusé de sauver ainsi sa vie, le fils l' accepta, mais au moment où il allait commettre son infâme parricide, ayant le bras levé pour frapper son père, la lame du glaive se détacha de la poignée, qui lui resta dans la main.

Je repassai sur la place, où est la douane, qui est, ici, fort belle, de là sur la place d' armes, qui est entourée d' arbres et fait une assez jolie promenade, on y fait la parade, lorsqu' il y a des troupes dans la ville, mais en ce moment, l' Empereur les a retirées des villes de ce pays, à cause de la guerre qui parait prête à se déclarer entre lui et le Roi de Prusse. On parlait même, ces jours, ci d' une action sanglante entre les deux armées qui sont en présence l' une de l' autre. Cette nouvelle ne parait pas heureusement être fondée.

Je remarquai aussi, sur la place d' armes, deux longues perches qui servent, l' une à tirer le prix de l' arc, et l' autre celui de l' arbalète. Mr. Florin, maître de notre auberge, à l' hôtel de Hollande homme de quarante sept ans, est un des plus forts de la ville au premier de ces exercices m' a dit que l' on s' adonnait aussi beaucoup ici à celui des armes à feu et à tirer le fusil et que, tous les ans, on se disputait à Gand des prix solennels,

dont une année l' arc, et l' autre le fusil, la troisième l' arbalète, la suivante l' épée, de manière que chaque exercice revient, de quatre années l' une.

Dimanche 28. Nous partîmes de Gand à six heures et trois quarts, ayant dans notre voiture Mr. Florin, qui nous avait demandé de venir avec nous, jusqu' à Courtray, en payant un cheval. Nous y arrivâmes à dix heures trois quarts. Il y a neuf lieues de poste. Nous fîmes cette route sur de très beaux chemins pavés et droits, ne ressemblant pas du tout à ceux d' Anvers à Gand. Le pays est, cependant, aussi riche, mais les champs ne sont point entourés de haies. Nous descendîmes, entre St. Eloi et Courtrai à Harlebeck, et entrâmes dans l' Eglise, qui est très belle pour un village, et nouvellement bâtie.

A Courtray, nous dinâmes à midi, à l' auberge du Damier, et apprimes qu' une frêgate française et une hollandaise s' étaient battues du côté de Brest, ce qui parait un commencement d' hostilités. Il vaut mieux, sans doute, surtout pour la tranquillité de mon papa et de ma maman que j' apprenne cette nouvelle ici qu' à Londres, où je voulais aller ce printemps. Au Damier, la table d' hôte était fort nombreuse, par l' arrivée de deux diligences qui allaient à Lille. Nous ne vîmes de cette ville qu' une parade de milice bourgeoise en assez bon ordre. Partis de Courtray à une heure et demie, nous arrivâmes à Tournay à quatre heures et demie, à l' auberge de la Couronne Impériale, chez Leroux, je m' occupai, tout d' abord, à écrire à mon papa, une lettre pour la dernière fois de ce voyage. Nous allâmes ensuite, à la Cathédrale dont le vaisseau est fort grand, mais n' a rien de remarquable, si ce n' est qu' elle contient, en même temps, une collégiale et une paroisse: la paroisse est dans un des côtés de l' Eglise et la collegiale a le maitre autel et le choeur. On observe seulement de dire l' office à des heures différentes. Nous fûmes beaucoup plus satisfaits de l' Eglise de l' abbaye de St. Martin; elle est de la plus grande élégance, et mérite d' être vue. Nous suivîmes ensuite une partie des remparts, les fossés en sont d' une largeur et d' une profondeur considérables et flanqués de quatre vingt dix neuf tours. Toutes ces fortifications ont côuté des sommes prodigieuses à Louis XIV, et ont été en partie détruites pas Louis XV, lorsqu' il s' en rendit maitre, après la bataille de Fontenoy de sorte qu' elles sont aujourd' hui en fort mauvais état. Cette

ville était une ville de barrière, et gardée par les Hollandais, dont la garnison m' a paru peu nombreuse.

Nous revinmes, enfin, à l' auberge en passant sur le quai le long de l' Escaut, dont la promenade est vantée dans cette ville, mais qui m' a paru fort triste. Les arbres en sont assez beaux, et l' Escaut ici a quelque ressemblance avec les canaux bordés d'arbres, qu' on voit en Hollande. Le nommé Firé, nous servit de guide dans cette ville, il a une main estropiée, et n' est ni de bonne humeur, ni intelligent. J' ai eu quelque regret de n' avoir point vu, dans cette promenade, l' état des fortifications dans l' endroit même où les Français ont formé leur attaque en 1745. Il aurait fallu, je crois, sortir par une porte sur laquelle nous avons bien été, mais je ne me souviens plus de son nom. A Paris on m' a dit plus tard, qu' il existait à Tournai un jeu de paume.

Lundi 29. Nous avions convenu, hier au soir, avec le maitre de poste, de lui payer deux postes et demie pour aller à St. Amand, en nous arretant à Antoing. A six heures et demie, nous nous mimes sous la direction de Firé qui conduit ordinairement les curieux sur le champ de bataille de Fontenoy, et leur explique les détails de cette fameuse journée. Il nous montra où se trouvaient les retranchements d' Antoing et de Fontenoy, ainsi que les redoutes, les corps de troupe des armées, le lieu où la célèbre colonne anglaise s' est formée, et a été détruite, celui où était la maison du Roi, la Justice près de laquelle se trouvait le Roi lui même, avec sa suite, dans un chemin creux. Il a tout vu, étant resté pendant la bataille sur la tour du château d' Antoing d' où l' on découvre la plaine dans toute son étendue. La victoire étant décidée, et les ennemis retirés, Louis XV, sur le champ de bataille, touché de compassion à l' endroit où les Anglais avaient été hachés en morceaux par la maison du Roi, fit donner des soins égaux aux nôtres et aux ennemis, confondus dans les mêmes hopitaux. Les vainqueurs affamés n' osèrent pas manger le pain laissé pas les Anglais. La veille du combat, un coup de canon de retraite, tua douze hommes aux Hollandais.

Nous montâmes aussi sur la tour d' Antoing toujours avec Firé qui y a conduit aussi Mr. le Comte d' Artois, et le duc de Chartres. Il pensa m' y arriver un accident bien singulier: dans une des galeries d' une tour, il y avait le long des murs, des soupiraux

qui donnaient en dehors. Ils n' étaient couverts que par des planches, excepté un, qui se trouva près d' une fenêtre, à laquelle je me mis, sans l' avoir apercu, de sorte que j' aurais bien pu passer par ce soupirail.

„RETOUR EN FRANCE”.

Nous partîmes, enfin, d' Antoing, après avoir déjeûné et arrivâmes à St. Amand, à midi. Nous allâmes aussitôt, à l' abbaye, qui est encore de bénédictins, ainsi que celle de St. Martin à Tournay, et de St. Pierre à Gand; le vaisseau de cette Eglise est magnifique et a cela de particulier qu' il faut monter quarante marches de le nef au choeur. Il y a aussi de grandes tribunes de la même élévation, sur les bas côtés de la nef, les stalles du choeur sont magnifiquement sculptées, quatre châsses d' argent et dorées sont aux deux côtés du maitre autel, ce sont celles de St. Amand, de St. Cyr, de St Ursule, de St. Leu. On voit aussi dans cette Eglise, de beaux tableaux de Rubens, qui répresentent le martyre et l' ensevelissement de St. Etienne.

Fombard retourna à l' auberge et j' allai aux boues de St. Amand qui sont à quelque distance de la ville. De l' abbaye, je mis à pied, trois quarts d' heure pour y aller. Le terrain de ces boues appartient à l' abbaye, qui l' afferme à un entrepreneur. Le Roi y entretient aussi un hopital militaire, où il se trouvaiet, alors, quatre vingt sept hommes; ces boues sont un grand hangard vitré, séparé en deux parties, dont l' une est pour les soldats et l' autre pour les bourgeois. On s' en sert pour foulures, contusions, douleurs dans les membres, on enfonce le corps entier dedans, ou seulement la partie affligée. Ces boues sont très puantes et noirâtres. Les bourgeois, ont, chacun, un petit berceau, couvert de toile, comme pour un bain; il y a aussi, dans cet endroit, des eaux dont on boit, on en prend encore des bains et des douches. J' en ai gouté, et une des sources a une odeur et un gôut des plus desagréables, rappelant celui des oeufs pourris. On paye vingt cinq sols par bain d' eau ou de boue.

Après avoir mangé un morceau au Lion d' Or, nous partîmes de Saint Amand à trois heures et demie, et entrâmes dans Lille à sept heures. Nous y descendîmes à l' hôtel de Bourbon, sur la grande place. Nous avions, d' abord, balancé si nous n' irions

pas à la poste, où on nous dit qu' on est très bien, aussi, et peut-être aurions nous mieux fait, pour avoir commodément des chevaux à notre départ.

J' allai aussitôt notre arrivée, voir le grand jeu de paume.

Mardi 30. Après avoir joué, j' allai à onze heures, avec Fambard, porter mes lettres à Messieurs Gosselin, Viard et de Madre. Ce dernier est un vieillard dont la tête est affaiblie. Son fils ainé me fit beaucoup d' honnêtetés, et d' offres de service, que je ne pus accepter, ne devant rester dans cette ville que demain.

En sortant de chez lui, j' allai mesurer le grand jeu de paume.

Nous dinâmes, très bien chez Mr. Viard, avocat, qui a épousé une des soeurs de Mr. Rivot. Nous revinmes, après diner, à notre auberge où nous avions donné parole à Mr. Gosselin. Nous montâmes dans un fiacre; il y en a beaucoup dans cette ville, et ils sont très bons; une douzaine principalement valent nos bons carrosses de remise de Paris. Nous ne pûmes entrer que dans la place d' armes de la citadelle, Mr. de Pontevès, commandant, déclara à Mr. Gosselin qu' il avait les ordres les plus précis de ne laisser voir les fortifications à personne. Nous allâmes ensuite a une guinguette, près la ville, nommée la »Belle aventure« c' est la plus grande et la plus belle qui puisse se voir, le jardin en est joli, il y a même dedans, une petite salle de spectacle, qui sert aussi a des bals; on y entre en tout temps, en buvant, ou au moins en payant.

Nous descendîmes Fambard à la comédie et j' allai avec Mr. Gosselin, chez les libraires, aux Jacobins, et l' hopital Comtesse, où personne ne se trouva pour nous le faire voir. Le bâtiment parait fort ancien; je fis un tour à la comédie, où on donnait le »*Festin de Pierre* et le »*Maréchal Ferrant*«. La salle m' a paru jolie et était uniquement garnie d' officiers. Il y faisait une si grande chaleur que j' y restai seulement quelque moments, et aimai mieux revenir à l' auberge, où je me mis à écrire le présent journal.

Mercredi 1 Juillet. J' allai voir la bibliothèque de St. Pierre qui est peu considérable, elle est publique deux fois par semaine. Le bibliothécaire est fort honnète, nous y avons remarqué entre autres choses, le recueil de la vie des Saints qu' on nomme les Bollandistes, et de très belles planches anatomiques anglaises. Nous dinâmes chez Mr. Gosselin, fils, qui demeure rue du Vieux

marché aux moutons, avec sa femme; la maison de commerce est chez son père rue du Moulinet. Il y avait là madame son épouse et un de ses frères, qui est fort aimable, elle parait jouir d' une bonne santé, quoiqu' elle soit incommodée depuis plusieurs années des suites d' une fausse couche, au point qu' elle va encore cette année, prendre les eaux de St. Amand. Pendant le diner, il a été fort question de Mr. Gresset, que Mr. Gosselin surtout a eu beaucoup d' occasions de connaître, étant d' Amiens. On a rapporté des traits de petitesse sa sa part, bien étonnants chez un homme de son mérite, sa conversation est émaillée d' histoires dégoutantes et il a une grande passion pour les cartes.

Après diner, nous sommes entrés dans le cabinet de Mr. Gosselin et y avons vu son médailler, qui est considérable. Il s' occupe, actuellement surtout, de la géographie ancienne et moderne, et m' a montré le tableau qu' il a fait, d' une histoire universelle. Il possède aussi des connaissances en tableaux et sur les monuments de l' antiquité, dont il a quelques uns. Il nous a dit combien ses affaires lui laissaient peu de temps pour travailler, et que sa famille ne voyait pas de bon oeil son goût pour l' étude, qui est cependant, bien louable. Ainsi les pères ne sont jamais contents et ne sentent pas l' avantage d' avoir des enfants qui se portent au bien.

Après avoir pris congé de madame Viard, j'allai quelques instants à un concert public, qui se donnait dans la salle de la Comédie. Un fort bon cor m'y a fait grand plaisir. Je fis ensuite un tour sur le cours et sur l' esplanade, qui est une belle promenade. Je revins par la porte St. André où est un beau magasin de blé et un quartier pour la cavalerie, et suivis toute la rue Royale d' un bout à l' autre. Elle est très belle, ainsi que toutes celles adjacentes dans ce quartier. Il n' y rien de particulier à voir dans cette ville, mais elle est belle en général, et très bien bâtie. Les fiacres y sont très beaux, les noms des rues ne sont pas écrits, et on sonne au demies heures l' heure suivante, comme en Hollande et dans le reste de la Flandre.

Le jeudi 2. Nous partimes de Lille à cinq heures du matin et et étant arrivés à Lens à huit, je voulus aller un peu en avant à pied, mais la voiture ayant pris un petit chemin de terre qui donne dans la grande route, à quelque distance de la ville, ne me rencontra point et me laissa en arrière. Ne la voyant pas venir,

je retournai à Lens, où je ne la trouvai pas, comme de raison, je pris alors un bidet, et courus les deux postes jusqu' à Arras, à franc étrier sans culotte de peau, bottes ni fouet, j' achetai seulement une baguette à un paysan; j' arrivai à Arras à dix heures trois quarts, la voiture y était depuis dix.

A Arras, nous vîmes l' église cathédrale qui est dans la cité. Elle est fort ancienne et chargée d' un grand nombre de figures gothiques, dont un St. Christophe. Au milieu de la nef, le pavé est en petites pierres carrées bleues et blanches, qui forment le dessin d' un labyrinthe. La promenade est très jolie, et les casernes voisines fort spacieuses. J' achetai quelques pains d' épices chez Mr. D' huin, qui demeure près de l' Ecu d' Artois, où nous avons fort bien diné. Cette ville est mal bâtie, en général, les femmes y travaillent beaucoup en dentelles; la grande place est immense et entourée d' une galerie. Au milieu de la petite place est la chapelle de la Chandelle d' Arras, dont on connait l' histoire. On travaille toujours à l' Abbaye de St. Wast, dont l' Eglise et les batiments mériteront d' être vus lorsqu' ils seront finis. Il y a toujours à la porte de cette abbaye, un ours que l' abbé est obligé de nourrir, comme il est dit dans le voyage de Mr. Sartres.

(Au mois de Novembre suivant, Bayard a appris, à son retour de Hollande, que depuis environ cinquante ans, on avait substitué des ours de cuivre à la porte, au lieu d' ours vivants, un de ces derniers s' étant un jour, échappé, et ayant blessé plusieurs personnes dans la ville.)

Partis d' Arras à deux heures et quart, nous arrivâmes à Amiens à neuf heures et quart, Barrois a couru la poste de Carvin ici, en tout vingt deux lieues. N' ayant pas trouvé de place au Duc de Bourgogne, nous logeâmes au Grand Turc, dont le maître est un fort bon homme, et nous donna bien à souper. Nous avons trouvé les postes d' Arras ici fort longues, nous ne fûmes fouillés ni à Arras, ni à Doulens, ni Amiens, et fûmes toujours quittes en donnant un léger pour boire aux commis.

Quoique cette auberge soit assez bonne, surtout, pour le manger, j' ai été frappé de l' énorme différence qui existe entre elle et celles de Hollande, et même de Flandre, quant à la propreté, différence qui lui est commune avec toutes celles de France, où ou ne voit que des fenêtres fermant mal, des carreaux de vitres souvent fendus, souvent raccomodés, toujours fort sales, planchers

malpropres et couverts de brins de paille, de crotte, de poussière, les portes mal jointes, qui semblent n' avoir jamais été peintes, mise même de travers et pleines de crasse, fendues par des crevasses, mauvaises tables peu solides, pour écrire ou manger, rampes d' escaliers poisseuses, lieux d' aisance dont on n' ose s' approcher tant ils sont nauséabonds!

Le cathèdrale d' Amiens est un très beau vaisseau d' une grande élévation. Des piliers, quoique dans le gout gothique, c' est à dire n' étant pas chacun un gros pilier mais un assemblage de plusieurs petits, m' ont paru fort délicats. Il y a encore au milieu de la nef, comme à Arras, un labyrinthe en carreaux de pierre gris et bleu. F. prétendait que St. Eustache à Paris, est aussi élevé, ce dont je doute fort. Le maître autel est très beau, on y a représenté, en relief, le St. Esprit qui descend au milieu d' un nuage, accompagné de plusieurs anges dorés. On pretend montrer dans une chapelle de cette espèce, la tête même de St. Jean Baptiste.

Le château d'eau est construit depuis environ vingt cinq ans, on va l'augmenter considérablement pour avoir une plus grande quantité d'eau. Il est destiné à élever les eaux d'une source pour être ensuite répandues dans les fontaines publiques de cette ville, et même dans quelques maisons de particuliers. Le liquide y monte à la hauteur de quatre vingt pieds, par le moyen de quatre pompes foulantes et aspirantes qui vont, elles même, par le moyen de deux roues, dont l'essieu n'est pas au centre, mais sur le cercle. La bassin d'en haut est curieux, on y voit les tuyaux par lesquels l'eau monte, et par où elle redescend. La vue de dessus la plate forme est agréable, il faut faire attention que le bras de la Somme qui passe au château, ne sert qu' à faire tourner la grande roue et qu'on n'y élève que de l'eau de source, l'eau de la rivière est ici très sale à cause des manufactures.

La promenade de la Hautoie est fort belle. Elle est composée de plusieurs allées formant des espaces triangulaires, ou il y a des jeux de battoir et de tamis. Les arbres de cette promenade sont des ormes, au bout est un grand bassin.

En revenant à l'auberge, nous entrâmes dans l' hôtel où est le manège des gardes du corps, et où logent les chevaux; les officiers seulement y demeurent. Nous vîmes, aussi, en passant l' Intendance qui est très bien, et nouvellement bâtie. Elle n'est cepen-

dant pas de la munificence si déplacée de celle de Soissons et d' autres encore. Les Halles sont nouvelles.

Le jeu d' paume, qui se trouve dans la même rue que le Grand Turc, est en assez mauvais état, mal carrelé et tout gris. Antoine Bahn n'y est plus depuis deux ans; il s'est enfui avec la soeur de sa femme.

Nous dinâmes à onze heures et ayant demandé les chevaux pour onze heures et demie, nous ne les eumes qu' à une heure après midi; il est d'ailleurs à remarquer que, dans cette ville, la poste est ainsi dans l'usage de faire attendre assez longtemps, les postillons ayant, eux mêmes, souvent attendu, surtout de la part des anglais, qui n' ont jamais fini et sont souvent capricieux.

Nous étions partis d' Amiens dans l' intention d' aller coucher à Chantilly que Fambard n' avait jamais vu, et de nous y promener le lendemain matin, pour arriver le soir à Paris mais on nous dit, à St. Just, que les Dames de France, filles de Louis XV, s' y trouvaient et que nous aurions beaucoup de peine à y loger et à avoir des chevaux, ce qui nous détermina à aller coucher à Senlis, pour arriver à Paris de bon matin à la grande satisfaction de mon compagnon de voyage qui depuis longemps, j' oserais presque dire depuis les premiers jours après le départ, n' aspirait qu' au retour.

Nous arrivâmes à Senlis à dix heures et demie, ayant pris le chemin de traverse depuis Creil, qui m' a paru moins bon que ceux par lesquels je passe ordinairement dans la forêt.

Le Samedi 4 Juillet 1778, nous nous trouvâmes très bien au Grand Monarque bonne auberge. Nous en repartîmes à cinq heures du matin. M' étant arrêté quelques instants chez Fambard et y ayant salué son père, je rentrai à bon port, sans aucun accident dans la maison paternelle. J' y eus le plaisir d' embrasser mon papa et surtout maman, qui avait eu plus d' inquiétudes dans ce voyage que dans ceux que j' avais faits précédemment.

„PRIX DES PRINCIPAUX OBJETS DE DEPENSE TANT DANS LES PAYS BAS AUTRICHIENS QU' EN HOLLANDE".

Lorsqu' on prend la poste, à Valenciennes pour aller à Quievrain, on la paye, dès lors, sur le pied de la poste Autrichienne. Le prix de cette poste est de trois escalins par cheval, et quatre

sous de plus pour le mallier. Il n' est dû, aux postillons que dix sols, mais on leur donne au moins deux escalins.

On voit, par là, que chaque poste ayant, par exemple, trois chevaux, coûte trois escalins et quatre sols, et l' escalin valant treize sous, cela fait environ sept livres et onze sols, argent de France, tandis qu' une poste française, même avec trois chevaux ne coûterait que quatre livres dix sols, mais il faut considérer que les postes autrichiennes sont d' un tiers environ plus longues les Françaises, et que d' ailleurs, on n' est point astreint à payer le nombre de chevaux relatif à celui des personnes qui sont dans la voiture, mais en comptant un de plus pour le postillon, comme en France, aussi, par exemple, si on est deux dans la voiture, on peut n' en payer que deux, et trois, si l' on est trois.

A la sortie de France par Valenciennes, au dernier bureau, un peu avant d' arriver à Quievrain, on est visité par des commis qui pourraient arrèter très longtemps, si on ne leur donnait pour boire. Douze ou vingt quatre sols suffissent.

A l' entrée des Etats de la Reine, à Quievrain même, on est visité exactement; on peut y faire plomber ses malles et porte manteaux et en avoir le billet, qui épargne la visite aux portes des villes où l' on passe ensuite. Il faut donner pour cela aux commis au moins trois ou quatre escalins. Si l' on a quelque chose de neuf, il faut le déclarer avant la visite, et payer les droits, qui sont du vingtième de la valeur, si non, on est sujet à contestation.

On paye à des barrières que l' on rencontre sur les routes un sol par cheval et la voiture compte de plus, pour un cheval: cette taxe est destinée à l' entretien des routes.

A Bruxelles à la Maison Rouge, le prix de la table d' hôte est, sans vin, mais avec de bonne bière, de deux escalins par repas: un escalin par lit. Le déjeuner, suivant ce que l' on prend. La moitié de tout cela pour un domestique. Nous avons donné, dans cette ville, au nommé Joseph, domestique de place, trois escalins par jour.

A Anvers, à St. Antoine, le mème prix qu' á Bruxelles: le souper n' est même que d' un escalin et demi par tête. Le loyer de la voiture que j' y ai laissée, durant le voyage de Hollande a été d'un sol par jour.

Le prix du charriot de poste, pour aller d' Anvers à Rotterdam

est de dix florins et quatorze sols par place et on passe gratis quinze livres pesant, à chacun: le reste se paye un sol la livre. Etant arrivé au Mordick, on donne environ un escalin par tête au cocher, et autant à celui qui conduit, ensuite, à Rotterdam.

Le prix du passage du Mordick n' est pas fixé, mais varie de six à huit sols par tête, suivant que le temps est beau ou mauvais; on ne fait point de prix pour ce passage, on s' en remet à celui que le pilote demande, lorsqu' on est arrivé. Mais, ce à quoi il faut faire attention, c' est d' en faire avec ceux qui chargent et déchargent les paquets de la voiture, dans le bateau, car, sans cela, ils pourraient, ensuite, demander excessivement. On dit qu' on serait obligé de le leur donner, ceci est commun à tous les autres embarquements et débarquements du voyage en Hollande et ils sont très fréquents. Nous leur avons donné partout, environ dix à douze sols de Hollande, ayant deux porte manteaux, un sac de nuit, un nécessaire, un portefeuille. Pour traverser la mer, en arrivant à Rotterdam, on fait prix avec un batelier, qui est plus ou moins cher, suivant le temps. Nous donnâmes un florin en tout et payâmes à l' entrée du port deux sols par tête.

A Rotterdam, au Maréchal de Turenne, nous payâmes le diner à table d' hôte un florin, le souper quinze sols, sans vin: l' ordinaire est d' un florin la bouteille, mais on en peut prendre de fin, il y en a à touts prix. Le lit est de douze sols, le déjeuner de huit sols; la moitié du tout pour le domestique.

A la Haye, Parlement d' Angleterre, les prix sont les mêmes; cependant, comme il n' y a pas de souper à table d' hôte, le diner étant à trois heures, si on veut souper, on est servi dans sa chambre à un florin par tête.

On paye deux sous par tête, en passant dans le chemin de la Haye pour aller à Scheveningen, et autant dans celui de la Haye à Delft.

A Leiden, à la Cour de Hollande, même prix.

A Amsterdam, aux Armes de la ville, chez Thibaut, trente sols pour nos deux lits, et celui du domestique; un florin à diner et à souper, dix sols pour le déjeuner; eau de Bristol, dix sous, quoiqu'elle n' en coute que sept chez les marchands.

On voit que le prix de tout est fixe dans les auberges et qu'on n' a pas à craindre, comme on le raconte ridiculement, d' être taxé arbitrairement par les maîtres, et même de payer davantage,

si on essaye de marchander. Cependant, afin de savoir au juste sur quoi compter, comme il y a quelques différences entre elles, on peut demander les prix en arrivant. Dans le Nord Hollande comme il n' y a pas de table d' hôte dans les auberges qui ne sont pas assez fréquentées pour cela, les prix ne sont pas ainsi fixés, mais ils nous ont paru raisonnables, quoique plus chers que dans le reste du pays. Nous avons même fait, quelques fois, de petites diminutions.

Les voitures, que l' on prend dans les villes coûtent environ huit florins par jour, mais celles que nous avons prises dans le Nord Hollande nous ont coûté douze florins par jour, à six florins par cheval, outre leur nourriture et celle du cocher. Nous avons donné en outre au cocher un florin par jour.

Un domestique de louage coûte dans les villes de Hollande un florin dix sols par jour sans le nourrir, et deux florins lorsqu' on voyage.

Barrois, notre serviteur, nous ayant demandé à la Haye à avoir son argent à dépenser, nous le lui avons donné depuis ce moment, à raison de un florin en Hollande, un florin dans les Pays Bas autrichiens et quarante sols en France. Nous avons en outre, toujour payé son coucher.

Il est inutile d' entrer dans le prix les barques en Hollande pour aller d' une ville à l' autre. Ces prix sont fixés à chaque bureau par un tarif, suivant le chemin, plus ou moins long, que fait chacune. On paye tant par tête, pour être dans la barque et tant pour les paquets. On donne aussi un supplément par tête, pour entrer dans le rouff, s' il se trouve vide et alors, on n' a pas le droit d' empècher ceux qui se présentent d'y entrer aussi. Si on veut l' avoir pour soi tout seul, on paye une certaine somme, qui est aussi fixée, et dans ce cas, il est bon de le faire retenir d' avance, afin de s' en assurer.

„OBSERVATIONS GENERALES" sur la HOLLANDE.

Du sol et du Climat.

Ce qui rend le voyage de Hollande un des plus curieux que

l'on puisse faire, c'est de voir tant de richesses et une si grande population avec un climat si défavorable et un sol si ingrat à tous les égards. C'est aussi la merveille la plus étonnante de l'industrie humaine, en effet tout semble conspirer à rendre ce pays inhabitable.

Il est, presque de tous cotés, environné par la mer, qui est plus élevée qui le terrain, de sept à huit pieds, et qui fait des efforts continuels pour le submerger. Les habitants ne peuvent le défendre contre les inondations que par d'immenses travaux très dispendieux, entretenus avec un soin et une constance dont eux seuls paraissent capables. Cependant malgré cette abondance d'eau si redoutable ils n'en ont point de bonne à boire, et sont obligés d'en faire venir des pays étrangers, de Seltz, de Bruxelles, et même de Bristol en Angleterre.

L'air est froid, malsain, chargé de vapeurs humides qui s'élèvent continuellement des eaux de la mer, et de celle des rivières qui s'y déchargent et dont ce pays est tellement coupé, qu'on l'a appelé, avec raison, l'égout de l'Europe. Dès le commencement de l'automne et en hiver, les brouillards sont fréquents, et très épais. L'été même, les matinées et les soirées sont presque toujours d'un froid humide qui pénètre et qui est d'autant plus dangereux que pendant le milieu de la journée, la chaleur y est, au moins, aussi étouffante que partout ailleurs. Les variations de la température de l'air, dans la même journée, ainsi que le dérèglement des saisons sont, dans ce climat, plus frappantes et plus communes que dans aucun autre.

La terre est couverte d'immenses pâturages qui nourissent une grande quantité de bestiaux de la plus belle espèce, mais elle ne produit ni blé, ni vin; les fruits n'y mûrissent point. Les Hollandais ont besoin de vaisseaux pour sortir de leurs marais, et ils manquent tout à fait de bois et de fer, pour les équiper. Il faut qu'ils aillent, chez les nations étrangères, chercher les matériaux nécessaires pour parvenir jusqu' à elles, tandis que sans elles, ils ne pourraient subsister. Pour se procurer le feu, cet élément si nécessaire à la vie, ils sont réduits à faire sécher la boue dont leur sol est formé, et qu'on nomme *tourbe*. Ils diminuent même leur terrain, qui est déjà si borné car les endroits d'ou on la tire se remplisent d'eau sur le champ. La fumée de cette tourbe répand une odeur désagréable aux étrangers qui n'y sont point

accoutumés et peut sans doute nuire à la santé des habitants. Elle n'obscurcit cependant pas, l'air comme celle du charbon de terre, et frappe seulement l'odorat.

D'après ces idées générales n'est il pas étonnant que ce même pays soit le plus peuplé, le plus riche de l'Europe qu'on y ait le meilleur vin, le meilleur blé, les plus beaux bois de construction et de menuiserie qu'on y soit dans l'abondance des productions des quatre parties du monde. C'est admirable et frappant de voir ce que peuvent le commerce et la liberté réunis.

(A suivre).

Het excuus van den beul.

DOOR

A. AARSEN.

De dichterlijke broodbakker Joachim Oudaen, geb. 1628, overl. 1692, schreef, kort na den vreeselijken dood van de gebroeders Johan en Cornelis de Witt, en onder den indruk er van, een treurspel, waaraan hij den titel gaf van *Haagsche Broeder-Moord of Dolle Blijdschap.* Of 't stuk met zijn vele historische personen en zijne nog meerdere banale uitdrukkingen ooit ergens is opgevoerd, meen ik te mogen betwijfelen. 't Heeft eigenlijk meer van een pamflet dan van een tragedie. En Oudaen's levensbeschrijver zegt zelf dienaangaande: »vermids verscheiden persoonen, bij elk bekend, ook Leeraars der Openbaare Kercke, in dit spel, met eene bijtende taal wierden ten toon gesteld, wierdt hem (onzen dichter), van kunstkundige vrienden, wien hij 't stuk onder de hand vertoonde, het gevaar, waarin hij zich begaf, vertoond, en de uitgaave ontraaden. Hij volgde dezen raad, en gaf op zijn doodbedde bevel om 't Geschrift uit de waereld te helpen. Nogthans wierdt het sedert gedrukt, en met Oudaen's naam op den Tytel, openlijk geveild.«

En dat is zoo. Ik heb hier voor me liggen een *Dolle Blijdschap*, uitgegeven *Tot Frederikstad. Bij Johan Ernst Smith.* En op den titel het bericht »Hier achter komen Aenmerkingen op de Beschuldigingen der Heeren de Witten door den zelven Dichter.«

Een van die aanmerkingen, de eerste, zij hier meegedeeld! 't Is de copie van een brief aan Maria van Berkel, de huisvrouw van

Cornelis de Witt, Ruwaard van Putten, en wel van den beul onder wiens ruwe handen hij indertijd zoo veel lijden moest. Kok schrijft over dat pijnigen en over dien beul in zijn *Vaderl. Woordenboek* het volgende: »Ruim drie uuren duurde dit pijnigen; en, schoon de Beul, die, in 't eerst bekende, den Ruwaard zwaar gepijnigd te hebben, naderhand, op last van zeker Heer, zich liet verluiden dat de pijniging niets om 't lijf gehad had, en hij dezelve wel om een glas wijn wilde uitstaan, heeft hij, weinig maanden laater, op zijn doodbedde een brief aan 's Ruwaards Weduwe geschreven, waar in hij vergiffenis verzogt wegens hetgeen hij haaren Man hadt aangedaan: teffens verklaarende, geene pijniging aan hem gespaard te hebben.«

Dat schrijven, dat excuus, luidt als volgt:

»Geduldige Vrouwe de With.

Naer groetenisse dient dese als dat ick niet kan naelaeten van u.l. bekent [te] maeken hoe dat bedrouft [ben] dat toe ick tot gevliet was acht dage voor sin doot [ick .....] maer sprack doen sonder kennis maer heb nu eerst bevonde vonde wat een vry gemoet vermag hoe vrymoedig hy syn rechters aensprack maer het moch hem niet baete, en wet dat ick geen pyn aen hem gespaert en heb en gedueren sy pyn dag voerde hy syn rechters voor de vierschaer van godt almachtigh en segge daet noeyt iet ander en is gevracht als of hy de barbier [niet] daer toe en hadt omgekoft en seyde dat hy dat sulcken schelm niet vertrouwt soude hebben maer niemand als sy selven, en seyde in de groote pyn o godt nu gevoel ick dat ghy een groot godt syt want nu gevoel ick geen pijn meer en seyde dat noyt gedacht hadt sulcken schelm stuck daer is hem ook noyt gevragt van verraederye ogh dat ick soo geluyckygh was geweest als u.l. man dat ick om een anders niet te geval te kome niet en hadt geloogen en bidde [gy het my vergeeft] en niet en wil gedencken dat ick u.l. man zaliger hebbe aengedaen want ick het [uyt] vrees heb gedaen al soude ick [daer] de doot op moeten sterven soo moet ick bekenne dat hy onschuldigh is gestorven maer die daer hant daedigh aen ..... wee die barbie wil myn met Jannetge Pieter so is sy genaemt die dese Brief brenck tog soo segge dat ghy het ghy het myn vergeeft godt hoop ick sal uwe bystaen wil tog dese brief aen niemant laeten [sien] ten waer ick quam te sterve ick soude om al het goet van de werelt wederom op

soo een manier [niemand willen] pinen godt wilt haar vergeven ick schrick als ick daer aen gedenck en dat oordeel.

U.L. Verplichtste Dienaer
Jan Corstyanse.«

Het opschrift was:

»In handen van Mevrouw de With
tot Rotterdam
met vriendt.«

Oudaen voegt nog 't volgende hieraan toe: »Dese Brief, met een Vrouwelijke, of Kinderlijke hand geschreven, ook met zoodanige spelling, als hier in alles is gevolgt; mitsgaders in de penblyving eeniger woorden of redenen (die hier, naar vereisching van den zin, in texthaaken zyn ingevoegt) insgelijks verdubbeling eeniger woorden mede alhier te zien, is omtrent Mey, dezes Jaars 1673, aan de Weduwe Ruwaardinne De With tot Rotterdam, in eigen handen gegeven, van zekere Vrouw, welke zeide dat se Jannetje Pieters heete, dat se tot Haarlem woonachtig was en dat se op expres versoek, en ordere, van den Scherprechter, alhier tot Rotterdam gekomen was, om desen Brief persoonlijk te behandigen; en met eene, om zoolang om vergiffenis voor den Scherprechter, bij Mevrouw de Weduwe Ruwaardinne aan te houden, tot dat se de zelve van haar door volkome toezegging verkregen had, Die haar ook gaarne en gewillig, ten behoeve van den leedwezen bewijzenden scherprechter, is gegeven en vergunt.«

Fokke noemt in 't 9e Deel van zijne *Geschiedenis der Vereen. Nederlanden* de martelingen, Cornelis de Witt aangedaan, het grootste gruwelstuk in de historie van ons vaderland bekend. Ook van het daarop gevolgde excuus van den beul maakt hij melding.

Vicarie S. Laurentii binnen Cleve.

Wij ondergesr. attesteren hier mede op bijsondere requisitie van de WelEd. Juffr. Theodora Esthagen dat deselve voor ons comparerende verklaert heeft gelijk deselve hier mede verklaeren doet ter Eere en Glorie van Godt almachtig, zijne gebenedijde Moeder de H. Maget Maria, als mede des H. Martelaers Laurentii tot Augmentat en verbeeteringe der vicarie Sancti Laurentii in de Collegiat onser Lieve vrouwe kerck binnen de stadt Cleve, uijt den naem Margarita Huijsman ende van wegen Margarita de Vaer

in kracht desselfs aan haer daer toe gegevene speciale last en gedaene requisitie te funderen en te geven eene somme van drie hondert Gulden hollans off drie hondert Daelders Cleefs, onder volgende Conditiën.

1. Dat dese 300 Gd. in een goedt en geseekert onderpandt door naergen: Heer Dreijer op interesse uijtgedaen en beleijt wesende, den tijdelijken Vicarius des gen. vicarie S^ti^ Laurentii voor desselfs securiteijt en behoudenis in 't vervolg sal sorg dragen en vigileren.

2. Sal den tijdelijken vicarius van n eergem. vicarie S^ti^ Laurentii den Jaerlijxen interesse daer van inv. rdoren en ontfangen ende, aan haer Margarita Huijsman soo lang sij leeft, jaerlijx twaelff Gulden Hollants uijtkeeren hetwelk met haer afsterven sal cesseren.

Sal de tijdelijken vicarius der meergem. vicarie S^ti^ Laurentii den Jaerlijxen interess daer van ontfangen en genieten.

3. Naer haeren doot sal den tijdelijken vicarius den interesse ontfangen en prefiteren, en dan daer voor geobligeert en gehouden zijn Jaarlijx aan het autaer des H. Laurentii te leesen of te laten leesen Twee en twintig Missen voor haer Siel en die van haere Familie.

Waer voor deselve vicarius sal geobligeert en gehouden zijn Jaerlijx aan het autaer des H. Laurentii te leesen of te laten leesen Twee en Twintig Missen geduyrende haer leeven ten intentie van voorsr. Margarita de Vaer en nae haeren doot voor haer Siel en die van haere Familie.

4. Dog met dit expres voorbehout, dat de WelEerw. Heer Antonius Wilhelmus Dreijer (om desselfs singuliren Dienst en trouwigheyt in tijt van vervolging betoont aan die van Nijmegen) tegens voorgespecifiederde obligatie den intres van voorsr. 300 Gd. sal ontfangen en profiteren op gemelden voet, soo lange zijn Eerw. leeft, zullende naer zijn WelEerw. overlijden den ontfanck en genot deser interesse op den tijdelijken vicarius S^ti^ Laurentii devolveren en aan denselven verblijven, dewelke dan eerst gehouden zal zijn de genomineerde 22 Missen te doen of te laten doen.

5. En op dat de intentie van de Fundatrice te beeter en volkomentlijk mag worden naegekoomen, soo versoekt deselve hier mede den tijdelijken Hoog en WelEerweerdigen Heeren Deeken en Capitularen van Cleeff, om in het een als in het ander, soo

noodig, de behulpsame handt mede te willen bieden en sorg dragen dat der Fundatricen intentie hier onder ten eeuwigen daegen geobsirveert wordt. In oirkont van het bovenstaende, heeft bovengemelde Juffr. Theodora Esthagen qq^a neffens de Heer Antonius Wilhelmus Dreijer (die het voorschreeve accepteerde en voor de geneegentheijt bedankte) eijgenhandig, ondersr. Het gene wij in onse praesentie gepasseert te zijn hier mede attesteren en verklaeren in kracht onsers hier ondergedrukten in Siegels en eijgenhandig onderschrift, aldus gedaen binnen Cleve Den 26 July 1720. Was onderteekent: Theodora Esthagen, Antonius Wilhelmus Dreijer Mpp (L. S.) Laurentius Dreijer Canonicus als getuige (L. S.) A. W. Tönissen Canonicus Special requisit. J. K.

Nav. LIX, 385, 453.

S. Barbara en S. George.

Bestaan de gebruiken, door den geachten inzender geschilderd, *hier te lande?* Bij cavallerie en artillerie dienen 1e lang niet alleen roomschen, en 2e zullen Nederlandsche roomschen zeker en stellig veel van 't hier aangegevene aanstootelijk vinden, vooral het liedje op blz. 389.

En kennen onze gele rijers allen Fransch? Alle *Navorscher*-lezers zeker wel; en dus zijn vertalingen van Fransche liedjes hier minstens overbodig. Een vrouw die *krijscht*, bovendien nog *gebaren* te helpen maken, is gewis een zonderlinge taak voor een heilige of zijn relieken; en zou door den Ariaanschen aartsbisschop van Alexandrië [1]), dien de ontwikkelingsgang der middeneeuwsche mythologie tot beschermheilige der roomsche ridderschap heeft verheven [2]), met verontwaardiging zijn afgewezen. Maar schr. heeft blijkbaar een Duitsch boekje gebruikt, waarin stond, dat S. George's hemd »der kreissenden Frau das Gebähren erleichtert«; zegge: de barensweeën verzacht. Dat *deze* werking aan een reliek of naar een heilige genoemd kleedingstuk werd toegeschreven, kan ons niet verwonderen. Voor 't overige is dit hemd niets anders dan de »Tarnkappe« van Siegfried, dien de kerk door S. George, als drakendooder, heeft vervangen in West-Europa, gelijk Perseus in 't Oosten. DR. W. ZUIDEMA.

---

[1]) Athanasius, Epist. ad Epp, Aeg. et Lib., Opera edd. Maur. I, 1, 277. Zijn oordeel over Georgius blijft voor zijne rekening.

[2]) Milner, An hist. and crit. inquiry into the existence and character of S. George Patron of England.

Nav. LX, 298.

Omtrent de familie **van Oldenbarneveld** en hare medeplichtigheid aan een aanslag op het leven van Prins *Maurits*, wordt het volgende vermeld in de Beschrijving der Ned. Historie-penningen van *van Loon,* deel II, blz. 152, a. b.:

»De roem, dien Maurits door 't ontzetten van Bergen op Zoom behaald had, weerhieldt Willem van Oldenbarneveld, Heer van Stoutenburg, niet van op des Prinsen leeven toe te leggen, zoo om de dood van zijn onthoofden Vader, als dat aan die van zijnen huyze hunne ampten ontnomen waaren, te wreeken. Zijn voorneemen had hij zijnen Broeder Reynier, Heer van Groeneveld, bekend gemaakt, doch die verschrikt over de grootheyd des gruwels, weygerde niet alleen daarin deel te neemen, maar riedt hem het bestaan van zoo snood een stuk geheel achterwege te laaten. Dan zijne wraakzucht, zeegepraalende over deeze Broederlijke vermaaning, zettede hem temeer aan om met de zoodaanigen een eedgespan te ontwerpen, welker gedrag het inwendig misnoegen ontdekte, 't gene zij wegens den tegenwoordigen toestand zoo van het Staats- als Kerkbestier hadden opgevat. De voornaamste samengezwoorenen waaren Adriaan van der Dussen van Rotterdam, David Korenwin der Geheymschrijver van 't ambacht Berkel, Hendrik Slatius, geweezen Remonstrantsch Leeraar te Bleyswijk, Kornelis Gerritszoon, Zwager van Slatius, Adriaan van Dijk, Geheymschrijver van 't zelve ambacht, Kornelis Geesteramus, geweezen Leeraar der Remonstranten te Hoogblokland, Gerard Velsius, voorheen Leeraar in Rokangië, nevens eenige andere inwoonders der steden Leyde en Rotterdam. Hun voornemen was Prins Maurits te Rijswijk op den Kruysweg voor eene herberg, nu nog Witsenburg genaamd, te vermoorden; mids hij langs dien oord met kleyn gevolg veelmaals daar voorbij reedt. Dan door vier Bootsgezellen, door hen aangezocht om mede in 't vloekverwantschap te treeden, de aanslag aan Prins Maurits ontdekt zijnde, wierden de deelgenooten bij den kop gevat en in hechtenis gesmeeten. Adriaan van der Dussen en Willem van Oldenbarneveld hadden het geluk van de gevangenis door eene tijdige vlugt naar Brussel te ontduyken. Desgelijks ontweeken Geesteranus en Velsius het gevaar hoewel zij naderhand voor onschuldigen gehouden zijn.

Ook trachtte de Heer van Groeneveld, schoon hij nooit in de zaak gestemd had, maar daarvan slechts bewust was, zich te bergen, en

begaf zich over Scheveninge, Zandvoort, Egmond, en Petten in Visschers gewaad naar 't eyland Texel, en liet zich van daar overzetten op 't Vlie; meenende aldaar 't scheep te gaan, en zee te kiezen: doch hij wierdt, tot zijn ongeluk, door den Schout van 't Dorp gekend, en gevangen naar 's-Graavenhaage gebragt: alwaar vervolgens de vonnissen der gevangenen opgemaakt wierden, en de drie bootsgezellen, die Maurits moesten vermoorden, met den zwaarde gestraft zijn. Het zelfde sterflot onderging de Heer van Groeneveld, niet als medestander des gruwels, maar als schuldig aan gequetste Hoogheijd. Korenwinder, van Dijk en Kornelis Gerritszoon, naadat hen het hoofd was afgehouwen, wierden gevierendeeld. Naderhand zijn Slatius, mitsgaders Abraham en Jan Blansaart, en Willem Party onthoofd, gelijk ook te Leijde en Rotterdam gelijke strafoeffeningen aan de andere gevangene deelgenooten geschiedden«.

M. A. v. R. v. D. K.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Mededeeling over een paar voorwerpen van kunst ten tijde der Fransche overheersching.

Onder de op het Rijksarchief te 's-Gravenhage berustende papieren van Mr. A. J. J. H. Verheijen[1]), eersten secretaris van den Gouverneur-generaal Lebrun, hertog van Plaisance bevindt zich een brief van graaf de Montesquiou, Grand chambellan van Napoleon I over het te koop aanbieden van een paar bizonder bewerkte parelen aan den keizer door een Amsterdamsch ingezetene. Dit schrijven, geadresseerd aan den hertog van Plaisance, is van dezen inhoud:

FONTAINEBLEAU, ce 9 Novembre 1810.

Monseigneur!

Sa majesté m' ayant renvoyé la lettre que Votre Altesse Sérénissime lui a écrite en date du 3 Novembre, pour l' informer qu' il se trouvait à Amsterdam deux Perles d' une forme et d' une grandeur extraordinaire, dont vous lui envoyez la

[1]) Aanwinsten 1892.

gravure et dont vous lui proposiez l' acquisition. Je vous prie Monseigneur, d'avoir la bonté de me procurer les moyens d' exécuter les ordres de l' Empereur en m' indiquant le propriétaire de ces perles, afinque je puisse charger des gens du métier, de les voir, d' en connaitre la valeur, de m'en envoyer une description exacte et de me rendre compte de l'emploi dont elles sont susceptibles.

Je suis avec respect

Monseigneur,
de Votre Altesse Sérénissime
Le très humble et très obeissant
Serviteur
Le Grand Chambellan
le c^te^ de Montesquiou.

Bij genoemden brief behoort de gravure, waarop deze kostbare parelen afgebeeld staan. Zij stelt aan iedere zijde een meermin voor, die met de rechterhand een kam in het haar steekt en met de linker een spiegel vasthoudt. Verder bevat deze gravure het tweeregelig onderschrift:

Ton corps humain, Sirene en grandeur juste suivie,
Est perle la plus fine, de toute richesse munie.

Op de staart der meermin prijken de latijnsche regelen: »Fallit aspectus cantus syrene«. [Het gezang der syrene is niet waarneembaar].

Omtrent den verkoop van dit kostbare sieraad is niets bekend.

Nog een andere bizonderheid troffen we in de op het Rijksarchief berustende papieren van den Intendant van Binnenlandsche Zaken in Holland (1810—'13) Baron d' Alphonse. Het is een schrijven van den minister van Binnenlandsche Zaken De Montalivet aan Baron d' Alphonse, gedagteekend Parijs 28 Maart 1811, over een beeld voorstellende de Venus de Medicis, dat door Koningin Hortense met andere voorwerpen in het Paleis op den Dam te Amsterdam was achtergelaten en ingevolge de bevelen van Napoleon aan haar moesten worden teruggezonden.

Het beeld in quaestie was, volgens een aan mij verstrekte mededeeling door den geschiedkundige P. Marmottan te Parijs, schrijver van het werk: Les arts en Toscane sous Napoléon, (Paris.

Honoré Champion 1901) een copie van carrarisch marmer van de Venus de Medicis, die Napoleon naar aanleiding van zijn bezoek aan Florence in 1796, in 1802, tot opluistering van de Louvre naar Parijs liet komen. In 1815 werd het aan de stad Florence teruggegeven.

Vrijenban bij Delft. C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

VOLKSKUNDE.

Nav. LIX, 26, 178, 311.

Amsterdamsch volksgeloof.

Als in een huis, waarin een zieke is, de klok, zonder oorzaak, gaat stil staan, sterft die zieke.

Als een spiegel van den wand in stukken valt, ook al zonder oorzaak, komt in zoo'n woning een doode.

Men moet elkander geen puntige, geen scherpe cadeaux geven, geen doekspeld, geen broche, geen messen, geen vorken, enz. Dat breekt de vriendschap, de liefde. Krijgt men een kleine belooning voor 't gegevene of men voelt even 't scherpe er van, dan geen stoornis in den omgang.

Als de straatjeugd met afgedankte of uitgediende bruidsbouquetten gaat spelen en sjouwen en die uitplukken, dan geeft dat het jonge paartje armoede in 't vervolg.

Een jongen, die loten moet voor de nationale militie en hij heeft op den lotingsdag een klavervier, het zeldzame plantje, in een zijner zakken en stiekem daarin gestoken, hij heeft dan wel kans een hoog nummer te trekken. Maar hij moet er niet te vast op rekenen.

Aan een wieg te stooten, d.w.z. die te doen schommelen zonder het kind er in, kan doodelijk voor dat kind zijn.

Die een appel of peer geheel kan afschillen, één lange schil, niet in twee of meer parten, zoo iemand mag trouwen.

Een levende zeelt, in een zakje op de bloote borst gedragen, een uitnemend middel tot genezing van de geelzucht, de Amsterd. *geeling*.

Bij 't naar bed gaan, de pantoffels of schoenen omgekeerd,

verkeerd, andersom vóór de slaapplaats te zetten, voorkomt de benauwende nachtmerrie.

Die aan een hoek van een vierkante tafel komt te zitten, mag nog in geen zeven jaar trouwen. Van daar zeker het gebruik van den laatsten tijd om die hoekpunten een ronden vorm te geven.

EEN AMSTERDAMMER.

Nav. LIX, 177.

Spijker in 't hoofd.

In de H. Schrift vindt men dienaangaande het volgende verhaal: Sisera, krijgsoverste van Jabin, koning der Kanaänieten, strijd voerende tegen Israël, waarbij zijn leger door Barak verslagen, en hij zelf daarna door dezen vervolgd werd, vluchtte ten laatste in de tent van Jaël, Heber's huisvrouw, die hem, in schijn van vriendschap, opnam en verzorgde; maar... »daarna nam Jaël... een nagel der tente, en greep eenen hamer in hare hand, en ging stillekens tot hem in, en dreef den nagel in den slaap zijns hoofds, dat hij in der aarde vast werd; hij nu was met eenen diepen slaap bevangen, en vermoeid, en stierf.« (Richteren IV, 21)... »en ziet, Sesera was dood en de nagel was in den slaap zijnes hoofd.« (Ibid 22.)

S. K. FEITSMA.

In 1804 toen viel Ant. Haring uit de lucht.
De bootsman die verschrok en kreeg een mar'nier op zijn rug.
Ik en de bootmansmaat we traden snel vooruit
Ons voedsel was een beetje gort en je wil er toch wel uit.
Janmaat is op zee geboren
Niets kan toch ook zijn hart bekoren,
Janmaat die is op zee geboren,
Hij bemint de schoone blauwe zee.

Betere tekst en wijze gevraagd. W. Z.

MEMORANDA.

Collega's.

Tot het begin van 1851, toen zij werd opgeheven, was mr. J. van Lennep secretaris der provinciale commissie van landbouw in Noordholland. In die betrekking kwam hij jaarlijks te Alkmaar tot bijwoning van de hengstenkeur. Eens op zijn rit derwaarts zijn zweep verloren hebbende, vroeg hij bij zijne komst aan *de Toelast*, of er in de nabijheid ook een zadelmaker woonde, en wees men hem daarop Krabbendam aan de overzijde. Op zijn vraag, of dat Krabbendam was die romans schreef, een bevestigend antwoord bekomen hebbende, stapte hij naar den overkant. Jan K., een eenvoudig man met gouden ringetjes in de ooren, een platte pet wat scheef op het nogal groote hoofd, een kort pijpje zonder dop in den mond en 's winters zoowel als 's zomers in witte overhemdsmouwen werkende, was voor zijn winkelraam bezig leêr te snijden. V. L. liep met uitgestoken rechterhand op hem toe, zeggende: »dag collega, hoe gaat het?« K., wat verrast, vroeg: »collega?« »Zeker, antwoordde v. L., u zijt de romanschrijver Krabbendam en ik ben de romanschrijver van Lennep.« K. betuigde zich door dit bezoek hoogelijk vereerd, en de reden vernomen hebbende, liet hij door v. L. een zweep uitzoeken en bood hij die ten geschenke aan, daar hij van een collega geen geld wilde aannemen en zijn dag reeds goed genoeg rekende.

C. W. B.

Lang onder weg geweest.

Bij brief van 12 Februari 1811, berichtte Graaf *de Celles* aan den President van het Gemeentebestuur, provisioneel waarnemende de functiën van Maire in de gemeente *Ankeveen* (Gooiland), dat hij, door Z. M. den Keizer der Franschen, benoemd zijnde tot Prefekt van het Departement van de Zuiderzee, op den 11den dier maand, zijn post had aanvaard. Voorts waren daarin instructies gegeven inzake de te voeren correspondentie.

De post bezorgde den brief echter op het Rechthuis te *Amstelveen*, het hoofddorp der tegenwoordige Gemeente Nieuwer-Amstel, alwaar men de vergissing niet schijnt bemerkt te hebben, althans het stuk werd aldaar begin November gevonden en ..... aan den tegenwoordigen Burgemeester van Ankeveen doorgezonden,

die wel zeer verwonderd zal zijn geweest, na 99 jaren nog orders van eenen Franschen prefekt te ontvangen.

Amsterdam. H. J. SP

Nav. LIX, 417.

Kwaadspreken.

Het zal voor ieder duidelijk zijn, dat men de uitdrukking »kwaadspreken werd onder de gezelschapsvermaken gerekend« *ironisch* moet opvatten. Immers bij gebrek aan stof voor een degelijk gesprek en bij 't ontbreken van een geschikt spel »vermaakte« men zich, met allerlei nieuws te vertellen van buren en vrienden, en dat dit nieuwtjes vertellen al zeer spoedig ontaardde in kwaadspreken, is zoo helder als de dag. Maar — dat het door de »gezegende omwenteling« *geheel verdwenen* zou zijn, is evenzeer louter gekscheren! Dat het *nog* tot de meest geliefkoosde liefhebberijen van sommigen behoort, van hunne familieleden, vrienden en buren allerlei dingen te vertellen en zich te hunnen kosten te »vermaken«, dat bewijzen de gretige ooren, die er naar luisteren en het luide gelach, dat opklinkt, als er iets pikants wordt gezegd, ook nu nog in de twintigste eeuw. Daarom driewerf gezegend het edele dominospel, het dammen, het schaken, het verstand scherpende whistspel, enz. mits het niet geschiede uit winstbejag, of om elkander een half centje te onttroggelen.

Niet dat ik het kaartspel om zich zelve wil verdedigen, maar alleen als middel om paal en perk te stellen aan ijdel geklap, aan dwaze verhalen over menschen, die ons geen stroobreed in den weg leggen, maar die men als mikpunt zijner quasi-geestigheden heeft uitgekozen en aan zoogenaamde *anekdotes*, die vaak den toets der welgemanierdheid niet kunnen doorstaan.

In dezen geest moet men ook de bedoeling der regels op bl. 416 der *Volksvermaken* begrijpen.

Hilversum. J. E. TER GOUW.

Ik bezit een vuurpot, in gebruik geweest van een trekschuit in 't roefje, waar men gezellig een lange pijp rookte. Met vergulde letters, eenmaal overschilderd, vond ik 2-maal »Het huis Borch en Duin«. Wie kan mij zeggen, waar ik dat huis, misschien ook een herberg topographisch kan vinden.

A. J. S. v. R.

Nav. LVIII, 470, 505; LIX, 72.

Nog eens „Versteegh".

A
(genoemd Nav. 1909 p. 505 r. 3. v. o.)
:
B
:
C
:

D 1	D 2	D 3	D 4	D 5
Lambert Dirks V. 1691—2.	*Willem Dirks V.* 1700-11—13. tr. *Pieters* te Erichem.	*Jacob Dirks V.* schepen van Tricht, woonde op Roodenburg, tr. *Goes.* :	*Jan Dirks V,* 1691—2—4. tr. *van Aalst.*	*Gerrit Dirks V* Amsterdam. tr. *van Berkelo.* :
		E 2 *Dirk Versteegh* tr. *van Wijk.* :		E 4 *Dirk Versteegh* tr. *Vlierboom,* Amsterdam. :
		F 4 *Arnoldus V.* tr. *van Steenis.* :		F 6 *Gerrit V.* tr. *Putman Cramer.* Nakomelingen in: Amsterdam, Wageningen, Doesburg, Angerlo, Haarlem, Parijs, Samarang, Tunis, Brussel enz.
G 1 *Dirk V.* tr. *van Malsen.*		G 4 *Matthias Joh. V.* tr. *van Rijnberk.*	G 5 *Arnoldus Dirk V.* tr. *Rookmaker.*	

N.B. De cijfers verwijzen naar mijne aantt. en hebben dus geen bizondere beteekenis. De ontbrekende cijfers zijn dochters en ongehuwde of kinderlooze zonen.

Genealogie.

Eerst nog een oude zaak. De gep. luit. kol. der genie N. I. L. is de zoon van *Willem Hubertus* en *Anna Maria Andreae* en broeder van *Maria Wilhelmina* (1822—1855) tr. *C. J. Enklaar* te Doesburg. Mogelijk is deze hoofdofficier een nakomeling van den bekenden kunstverzamelaar *Dirk Versteegh* (1751—1822) tr. 1. *Menkema*, tr. 2. *Smit*, wiens kinderen waren: 1. *Gerrit Pieter*, Luit. Kol. der genie tr. *Sanders*. Waar »zij« genoemd wordt

kleindochter van »*Dirk V.* en *Menkema*« zouden we dus hierin een huwelijk van oom (1784—1852) en nicht (1801—1870) moeten zien. 2. *N^a Th^a* tr. *Wilms*. 3. *Joh^s* tr. *Faassen de Heer* (waaruit o.a. de *Aberson's* te Angerlo). 4. *Anna Catharina* tr. *Scheltema* (Franeker—Haarlem—Groesbeek). Is de hiervoren uitgesproken meening juist, dan behoorden tot de rechtstreeksche voorvaders van genoemden hoofdofficier: *Dirk* tr. *Menkema*, diens vader: *Gerrit* tr. *Putman Cramer*, F 6, diens vader *Dirk* tr. *Vlierboom*, E 4, en wederom diens vader, D 5. Zij waren dus Amsterdammers.

D 5 is: *Gerrit Dirks Versteegh* poorter van Amsterdam, in het gilde der bierdragers 1 Mei 1691, tr. *Jannetje van Berkelo* wed. *Jan Caeijeman*, appelmeter, ob. 1716, geboren te Tricht zoon van *Dirk Lambertszn V.*, (C.), te Tricht gehuwd met *Janneke Jacobs* die wed. was in 1692. Waar de Betuwe in de 2^e helft der 17^e eeuw verlaten werd en minstens 4 generatiën achter elkaar, in Amsterdam woonden, is het beter hier te spreken van »de Amsterdamsche tak».

Nav. LIX, 429.

Heraldiek.

Hier treedt een ander, tot nog toe onbekend wapen der V'en op! Niet wordt getwijfeld aan het feit dat »de V's te Z.-B.« gebruiken als cachet: In .... 10 .... leliën, 4, 3, 2, 1, — maar wel dient men zeer voorzichtig te wezen door dit voor het wapen *Versteegh* aan te merken.[1]) Dat zoodanig cachet in het bezit is van een geslacht *V.* te Z.-B. en dat dit gebruikt wordt — misschien ten onrechte? — wordt gaarne aangenomen, maar hoe is dit cachet in die fam. gekomen? Niet-adel kan elk wapen aannemen (mits niet het wapen van een erkend adellijk geslacht), maar daarom is zoo'n aangenomen wapen nog niet.... het wapen der voorouders van den gebruiker! Buitendien .... de Betuwsche *Versteegh'en* kennen geen (opgaande = oudere) alliantie *Versteegh—Heuff* tenzij er nog een of meer takken onbekend zijn (zie Nav. LIX, p. 74, r. 15 v. b.) òf wel hier een alliantie der laatste 40 jaren bedoeld wordt, iets dat dan moeilijk klopt met »opgaande«. Dat die leliën niet vormen het oorspronkelijk wapen *Versteegh* grond ik op het volgende:

1) O.a. kan dit zijn: *Van Raaphorst*, in zwart 10 zilveren leliën.
In het »Arm. Gen. van Rietstap staat: *Versteegh*—Gorinchem: D' arg. 2 trois annelets de sa., la circonférence extérieure engrêlée!

G 4 is: *Matthias Johannes Versteegh*, 19 Juli 1791—11 Januari 1859, tr. 26 Dec. 1810 met *Gerarda Jacoba van Rijnberk,* 13 Dec. 1791—1 Dec. 1853, dr. van *Dirk Cornelis* en *Adriana van der Linden* wonende op de Engelrode te Zoelmond van Dec. 1810—Mei 1812, daarna tot 1817 op den Ouden Waard te Kapel-Avezaath, tot 1818 op Poelzicht en sedert 3 Juli 1818 op Teisterbant dat hij in 1817 kocht. In 1813 werd hij lid van de Lingestoel, in 1821 lid van het Ambtsbestuur van Neder-Betuwe, in 1823 lid der Prov. St., in 1825 Heemraad der Ned. Bet. in 1828 burgemeester van Zoelen en in 1854 dijkgraaf der Ned. Betuwe. Hij is... *de stichter der Versteeghen-begraafplaats te Kapel-Avezaath* (gem. Zoelen), waar zeer groote, fraaie hardsteenen dekplaten, diep bewerkt, geven: de wapens *Versteegh & Rijnberk.* (Hier worden nog steeds de nakomelingen van G. 4 begraven.) Daar staat dus vast »het wapen *Versteegh*« en kan dus ook aangenomen te worden, dat dit 't wapen was van zijne broeders G 1, *Dirk* (1779—1844) tr. 1803 *van Malsen* (Erichem) en G 5, *Arnoldus Dirk*, geb. 1795 tr. 1820 *Rookmaker* èn van hun vader *Arnoldus* (1742—1849) tr. 1777 *van Steenis,* ob 1808, ambtsjonker der Ned. Betuwe — liet na 348 morgen land. Deze vader, F 4, had geen broeders met nakomelingen dus als G 4—F 4 't bekende wapen voerde zal ook de vader E 2 t. w. *Dirk V.* geb. 1710 tr. 1731 *van Wijk*, dit hebben gevoerd. Deze had alleen 2 zusters dus komen we vanzelf op D 3, *Jacob* ob. na 1713 en voor 1728 tr. *Joh^r Goes* ob. ongeveer 1728, woonde te *Tricht,* nakomeling in rechte lijn van C. B. en A., waarvan geen broeders-nakomelingen bekend zijn. D 3 had tot broeders D 1, D 2 en D 4 — bekend in de jaren als hierboven aangegeven maar..... waarvan verder *niets* bekend is — èn D 5, de *Amsterdamsche* tak. Stamt iemand, een V., dus uit de Betuwsche V'en en dan moet hij *bij regelmatigen overgang* voeren het wapen, dat door G 4, nakomeling van D 3, op zijn grafsteen is weergegeven (zonder een ramskop, zie 1910 p. 73, r. 21 v. b.) Stamt een V. uit den Amsterdamschen tak, dan is onvermijdelijk, 't wapen van F 6, E 4, D 5 zijn wapen en waar D 5 & D 3 broeders waren, bestaat de mogelijkheid, dat ook D 5 het kruis- en zwaanwapen voerde. Daar van D 1, D 2 en D 4 *niets* meer in de Betuwe bekend is geworden zijn deze vermoedelijk ongehuwd of zonder kinderen overleden of vertrokken. Op grond van het bovenstaande kan dus het vermoeden worden uitgesproken dat, *bij regelmatigen*

overgang, het voeren van een leliewapen door nakomelingen der Betuwsche *Versteegh'en* een heraldieke onjuistheid is, tenzij er een ander wapen is aangenomen òf wel dat er nog takken V. zoek zijn, iets wat ik in hooge mate betwijfel, daar het geheele Geldersche archief van dien tijd i/z V. is doorzocht. Ook is det volstrekt niet onmogelijk, dat het cachet gevonden is in »een boedel *Versteegh*«, dit toen als het wapen V. is aangemerkt, maar feitelijk was: het wapen van een ander b.v. van een der aanbehuwde geslachten. Zoo iets gebeurt oneindig veel meer dan men vermoedt. Waarom de V'en een kruis(?)- en zwaanwapen voerden, blijft nog duister. F 4 en G 4 woonden op Poelzicht door een hunner gesticht. Zij waren landeigenaren en hadden een vijver, een »poel«, — is het gehaakte kruis wellicht een onduidelijk weergegeven landbouwwerktuig en wijst de zwaan op het door hen gehouden luxe-gevogelte? Dàn zou A—E waarschijnlijk *geen* wapen gevoerd hebben *(iets wat volstrekt niet onmogelijk is)* en zou F 4 eerst daarmede begonnen zijn en vervalt dan: »een gemeenschappelijke *wapen-voerende* stamvader van den Betuwschen en Amsterdamschen tak« en behoeven de nakomelingen der Amsterdammers zich geenszins »gedrongen« te gevoelen om *ook* het kruis- en zwaanwapen te voeren.

(In tegenstelling met het beweerde op p. 73.)

Zooals bekend kan worden geacht zijn er meer V'en, wier familierelatie nog niet is vastgesteld. Tot welken tak behoort o.a. *H. J. Versteeg(h?)*, commissaris van politie te Nieuwer-Amstel, in 1896 te Amsterdam? en:

Overleden: 24 Januari 1901 te Hernösand *Frederik Hendrik Versteegh* Ridder Or. N. & Wasa orde, oud 60 jaar, echtgenoot van *J. Norberg*, verwant aan *C. M. Versteegh?*

5 April 1896 te Hernösand, 38 jaar, *Jacob Nicolaas Theodorus Versteegh* gehuwd met *Justine Boot?* Hij was een broeder van *C. M. Versteegh* te Amsterdam, schoonzoon van *J. Boot & G. W. Boot—de Wit* te Velp, en zwager van *M. P. Boot* te Velp, *G. G. Kramer—Boot & H. D. G. Kramer* te Hattem, *Jacob Boot, G. G. Boot—de Wit, J. M. van Eck—Boot* en *J. G. van Eck* te Amsterdam, *C. Sligcher—Boot & Joh. Sligcher* te Hattem, *Michiel Boot* te Bussum en *G. W. Boot* te Velp?

Tiel, November 1910. JHR. VAN KINSCHOT.

III.

LINNE

(DAS HEUTIGE MARTENSLINDE, LIMBURG)

1096—1330

VON

BARON ADHEMAR VAN LIJNDEN.

(Voortzetting van Nav. LIX, 281).

Obgleich die Identität der Van Lynde und der De Busco de Millen klar zu Tage tritt durch den im zweiten Theile dieser Studie erbrachten Beweis über den Ursprung des Arnold van Millen alias De Busco alias Van Linne, scheint es doch wünschenswerth zu sein über das diesbezüglich vorhandene Urkundenmaterial ausführlicher zu berichten.

Der Vater Arnold's war, wie wir daselbst nachgewiesen haben, dominus Thomas miles de Milne, nach dessen Tode, in 1267, eine Theilung seines Besitzes stattgefunden hat. Arnold, sein ältester Sohn und Erbe, erhielt das Land und feste Schloss von Millen bei Herderen und die Herrlichheit des Bosch von Millen. Er verkaufte Millen, in 1282, an Dierick van Heinsberg, wie im zweiten Theil dieser Studie berichtet wurde, behielt aber den Bosch von Millen, der sein Allod war. Arnold hatte in Folge seiner Heirath mit Jutta van Wassenberg Anwartschaft auf die Herrlichheit Linne und kam thatsächlich auch in den Besitz derselben, wie sein Titel beweist. Arnold van Millen nannte sich, entsprechend der Zeitperiode, in *lateinischer* Form, nach seinem Besitze (Bosch von Millen) De Busco, und diese Form blieb bei seinen Nachkommen gebräuchlich neben dem Namen der neuerworbenen Herrlichheit Linne oder Linde, bis auf Laurees van Lynde (Spauwen), dessen Nachkommen sich bis heute ausschliesslich des Namens Van Lynde bedient haben.

Wenn Familiennamensveränderungen vorgenommen werden so müssen besondere Gründe zu einem derart wichtigen Vorgange vorhanden sein. Gewöhnlich sind die Ursachen hiezu in einem durch Erbschaft, Kauf oder Belehnung erlangten neuen Landbesitze zu suchen. Man geht daher in der Annahme kaum fehl,

dass Lambrecht van Millen, Sohn des Johan, Gatte der Margaretha van Canne, seinen Familiennamen in denjenigen von Van den Bosch van Millen verändert hat, weil er den Bosch von Millen von der älteren Linie der Van Millen, die sich Van Lynde alias De Busco nannte, entweder gekauft oder ererbt hatte.

Die Zeitperiode in welcher der Namen De Busco beinahe zu gleicher Zeit mit demjenigen von Van Lynde für die Nachkommen des Geschlechtes der Van Millen in die Geschichte eintritt, lässt sich durch die folgenden Acte genau feststellen.

Ende des 13ten Iahrhunderts. — Item emit conventus erga Wilhelmum Scrinel de Wilre septem grossos monete communiter currentis supra quinque virgatis terre arabilis retro Wilre iuxta plateam dictam Herwech, moventes *ab uxore Arnoldi de Busco* et solvitur predictus census in festo Remigii et est investitus in predicto censu Lambertus de Reke nomine Conventus [1]).

1314 Februar 5 (Styl) — Ein Act durch welchen Arnold, Graf von Looz, drei Bünder Landes verkauft an die Abtei Herckenrode von Mathilde, Wittwe des Francon van Middelhem, in Zinsland verwandelt. In diesem Acte sind Zeugen *Lambertus et Wilhelmus de Busco de Millen* juxta Herderen [2]).

1337. Anno a Nativitate Domini MCCCXXXVII circa Purificationem Beatae Mariae Virginis.

Le monastère de Munsterbilsen acquiert de Iean, fils de Gérard de Meyersoven, une rente de cinq gros, payable annuellement sur un *héritage* situé à Meyersoven et possédé par *Thomas de Buscho* [3]).

1345 November 17. Ein Act des Gerichtshofes von Alken, durch welchen Walter van Palude der Junge der Nonne Alicia, Schwester des verstorbenen Johan van Wanrode, riddere, eine Rente von drei Gulden verkauft und stellt als Hypotheke einen Bünder gelegen *juxta terras pauperum ville de Alken.* Alicia wird den Niessbrauch der Rente bekommen und, nach ihr, die Nonnen

---

[1]) Hasselt, Staatsarchiv, Register der Abtei Munsterbilsen, p. 43, copirt in 1333, in welchem Jahre die durch das Kapitel am Ende des dreizehnten Jahrhunderts gemachten Erwerbungen behandelt werden.

[2]) Lüttich, Staatsarchiv, Cartular von Herckenrode.

[3]) Neuss, Henri van, Inventaire des Archives du Chapitre Noble de Munsterbilsen, p. 121.

Katherina und Maria, Schwester und Tochter des heren Adam van Kerkem, riddere, *Joannes de Busco* erscheint hier als *scabinus* des Gerichtshofes [1]).

1346 Juni 3 — Ein von Godfried van Palude gefertigter Act, welcher der Abtei von Herckenrode eine Rente von vier Gulden verkauft und als Hypotheke zwei Wiesen, ein von Johan van Palude stammendes Lehen, stellt. Diese Rente wird der Aebtissin Beatrix van Lobosch entrichtet und wird nach ihrem Tode zu ihrem Anniversarium dienen, Auf Verlangen der einen der Parteien wird der Act vor dem Feudal-Hofgericht des Johan van Palude erledigt, Unter den Feudal-Männern dieses Hofgerichts erscheint *Johan de Busco, senior* [2]),

Die sechs Persönlichkeiten welche in diesen Acten den Zunamen De Busco führen sind hier offenbar: —

Arnold van Linne erwähnt in der Genealogie der Van Lynde in De Navorscher 1892 unter N°. 1.

Lambrecht van Linde erwähnt unter N°. 10.

Willem van Lynde erwähnt unter N°. 11.

Thomas oder Moes van Linde erwähnt unter N°. 12, Sohn des Lambrecht (N°. 10.)

Johan van Linde erwähnt unter N°. 36.

Johan van Linde erwähnt unter N°. 14, Sohn des Lambrecht (N°. 10) und Vater des Johan van Linde (N°. 36.)

Die vorgehenden Persönlichkeiten ergeben das folgende mit der Genealogie der Van Lynde in De Navorscher 1892 identische genealogische Fragment.

Arnold de Busco vor 1284.

Thomas van Linne, here van Linne.

Lambrecht de Busco de Millen. 1314. — Willem de Busco de Millen. 1314.

Thomas de Busco. 1337. — Johan de Busco. 1346.

Joannes de Busco. 1345.

Nur der Sohn des Arnold de Busco alias Van Linne, Thomas van Linne, scheint nie den Zunamen De Busco geführt zu haben.

[1]) Lüttich, St. Arch., Cartular von Herckenrode, Bd. II, fol. 159.
[2]) Ibid., St. Arch., Cartular von Herckenrode, Bd. I, fol. 166,

Man geht in der Annahme kaum fehl den Grund hiefür in der Thatsache zu suchen, dass Thomas die Herrlichheit Linne für sich behielt und sich ausschliesslich nach derselben nannte, weil er den Bosch von Millen seinen Söhnen überliess, die sich demgemäss abwechselnd des Namens Van Linne und desjenigen von De Busco de Millen oder auch beide vereint bedienten.

1. Die Liste des Zehnt der Abtei Munsterbilsen macht uns bekannt mit einer Rente von 25 Maas Gerste und 5 Maas Dinkel zahlbar in 1370, 1378 auf Grundstücke welche im Besitz des *Lambert de Busco* waren.

Diese nemlichen Grundstücke kamen vor 1400 in den Besitz des Johan van Linde, später in denjenigen seines Sohnes Arnold, dann an dessen Wittwe, welche für dieselben noch in 1462 den Zehnt entrichtete, und in 1478 bis 1504 finden wir die Grundstücke wieder in Händen des Laurees van Linde, dem Alten, von Spauwen, um dann in diejenige seiner Nachkommenschaft, repräsentirt durch Laurees Boelen und Johan, Sohn des Gilson van Linde, überzugehen [1]).

2. In einem Register der Abtei Munsterbilsen wird eine von Johan Wils dem Kapitel zahlbare Schuld in folgender Weise angemerkt:

Item, Winandus Wils de Rosmeer ij vasa ordei cum coppo siliginis de IX virgatis terre juxta vivaria Lamberti de Busco juxta terras Johannis condam de Linde [2]).

Johannes condam de Linden erwähnt in demselben Iahre 1400 wie Johan van Linden, Schuldner der Rente von 25 Maas Gerste und von 5 Maas Dinkel, ist offenbar der Vater des letzteren, welchen die obgenannte Genealogie unter No. 14 erwähnt. [3])

In demselben Register finden wir:

Item Mechtildis filia Wilhelmi condam Neven de virgatis sitis iuxta vivaria Lamberti condam de Busco prope terras Arnoldi de Linde vij coppos ordei et dimidium vas siliginis. [4])

Mit den Teichen des Lambert de Busco wurde Willem de Busco in 1390 belehnt [5]).

In 1417, am 12 Februar wird Lambert van Linde, alias De

[1]) S. Anhang A.
[2]) Hasselt, Staatsarchiv, Munsterbilsen, Reg. 302, p. 3.
[3]) Utrecht, De Navorscher 1892, Genealogie des Hauses Van Lynde.
[4]) Hasselt, St. Arch.. Munsterbilsen, Reg. 302, p. 4.
[5]) S. Anhang B.

Busco, mit den Gütern des Ritters Willem seines Onkels belehnt, und, da er ohne Erben starb, ist es leicht erklärlich warum diese Teiche sich, in 1514, noch im Besitz des Laurees van Linde, dem Alten, von Spauwen, Nachkomme des Arnold van Linde, Bruder des Lambert, befanden, und von dem Gerichtshof von Millen erhalten wurden. [1])

Die zwei obigen Urkunden der Abtei von Munsterbilsen berichten, dass die Teiche des Lambert de Busco an die Grundstücke des Johan van Linde, von Spauwen, angrenzten. Andererntheils zeigt die Urkunde des Gerichtshofes von Millen aus dem Jahre 1514 Juncker Laurees van Linde, Nachkomme des Johan van Linde, im Besitze oder Rechte und Hypotheken habend auf die Güter des Bosch von Millen und auf dieselben verzichtend zu Gunsten des Willem van den Bosch, Nachkomme des Lambert de Busco [2]). Hier sind somit zwei Familien, welche im Besitze von angrenzenden Giitern in Spauwen waren, ebenso Güter in demselben Bosch von Millen hatten, die einen verwandtschaftlichen Titel führten (Vetter oder *neve*), und die Güter des Hauptes von einer derselben, Lambert de Busco, gehen über in die Hände des anderen in der Person des Johan van Linde, erwähnt in 1400 als bereits gestorben, Johannis condam de Linde.

Die Belehnungsacte von 1390 und 1417 lassen daher die Uebertragung auf ganz natürliche Weise erkennen, indem sie die Verwandtschaft derjenigen welche belehnt werden, mit denjenigen von welchen die Güter stammen, mit dem nicht zweifelhaften Titel eines avunculus betonen, und derjenigen welche den Vertrag von 1514 schliessen mit dem Titel *Vetter* bezeichnen.

In dem Vertrag von 1514 ist ersichtlich, dass Laurees van Lynde alle patrimonialen Güter in Spauwen intact zu erhalten wünscht, selbst um den Preis der Aufopferung aller seiner Rechte und Güter im Bosch von Millen, von welchen der grösste Theil in den Besitz der jüngeren Linie des Geschlechtes der Van Millen, welche damals durch Willem van den Bosch van Millen, *seinem Vetter*, repräsentirt war, überging.

Am 9 September 1522 sind diese nemlichen Teiche der Gegenstand einer neuen Verhandlung vor dem Gerichtshof von Spauwen, welche abermals beweist wie sehr die Van Lynde darauf hielten

[1]) S. Anhang C.
[2]) Ibid., D.

diese Teiche als ein Familienerbe zu erhalten. An diesem Tage cedirt thatsächlich Gilles van Lynde, der Enkel des Laurees van Lynden, dem Alten, seinem Bruder Arnold van Lynde, den oberen Teich von Spauwen mit den an denselben grenzenden Wiesen, aber er cedirt ihn nur solange Arnold lebte, nach dem Tode desselben hatte dieser Teich entweder auf ihn selbst oder auf seine Nachkommenschaft zurückzufallen. [1]) Und diese Klausel wurde pietätsvoll eingehalten, in eben derselben Weise wie der vor dem Gerichtshof von Millen abgeschlossene Vertrag von 1514 eingehalten wurde, da die Belehnungen von Munsterbilsen klar sagen, dass er nach dem Tode des Willem van den Bosch van Millen und demjenigen des Laurees van Linde die Teiche erhielt, in betreff welcher ein Uebereinkommen stattfgefunden hatte.

Alles deutet in dem Vertrag von Spauwen vom 9 September 1522 darauf hin, durch die Lage der Güter um die es sich handelt, derselben Güter wie diejenigen von welchen die Acte der Abtei Munsterbilsen berichten, dass sie im 14ten Jahrhundert zum Theil dem Johan van Lynde, und zum Theil dem Lambert de Busco gehört haben. Dies erweckt die Idee einer Theilung der Güter, welche aus einer und derselben Familie stammen.

Aber wer ist der Lambert de Busco um den es sich hier handelt? Die beiden oben erwähnten Acte der Abtei Munsterbilsen zeigen in genügender Weise, dass Lambert de Busco ein Zeitgenosse des Johan van Lynde, als in 1400 gestorben erwähnt, gewesen ist, daher von Johan van Lynde, dem Alten. Er kann somit niemand anderer sein als Lambrecht, Sohn des Lambrecht van Millen alias Van den Bosch van Millen, Bruder des Ritters Willem van den Bosch van Millen. [2]) Die Uebertragung des Bosch van Millen von Seite des Laurees van Lynde in die Hände seines Vetters Willem van den Bosch van Millen ist somit eine ganz natürliche Sache.

Der oben genannte Act vom 12 Februar 1417 sagt: Lambertus de Linde alias de Busco relevavit post mortem domini Wilhelmi militis sui *avunculi.*

---

[1]) S. Anhang E.

[2]) Der Ritter Wilhelm (de Busco) hatte zwei Brüder, Johan und Lambreeht. Letzterer heirathete Aleyde van Mopertingen und wurde der Stifter der Linie Van den Bosch van Mopertingen, die bekannt ist, während Johan (am Leben 1384: Navorscher 1892, p.p. 459 und 461) zwei Söhne hatte: Lambrecht van den Bosch, belehnt am 15 März 1414 mit den hof gelegen te Millen, nae doot heer Willems van den Bosch (Feudal Gerichtshof von Diepenbeek), setzt die Linie von Millen fort; Willem van den Bosch belehnt 25 Januar 1425.

Thatsächlich war Wilhelmus miles (de Busco) *avunculus* des Lambrecht van Linde, daher Bruder seiner Mutter, und nicht patruus. *Avunculus* kann der väterliche oder mütterliche Onkel sein, das ist unbestreitbar. *Wörtlich* ist es der mütterliche Onkel.

Avunculus war in den vlämischen Urkunden des Mittelalters die Uebersetzung des Wortes *Oem*. Nun bedeutete *Oem* ebensowohl mütterlicher wie väterlicher Onkel; aber mehr noch wird *Oem* (ebenso wie dessen gleichbedeutendes romanisches Wort »tayon«) im Sinne von *mütterlichem Grossvater* ausgelegt, eine Verwandtschaft in weiterem Sinne andeutend. Thatsächlich stammten der Vater des Lambertus de Linde alias de Busco, Johan van Lynde, und der Vater von dessen Gattin, N. de Busco, von einem gemeinschaftlichen Stammvater ab, d.h. von Walter van Millen, dessen Enkel Arnold van Millen alias De Busco alias Van Linne und dessen Ur-Urenkel Lambrecht van Millen, alias van den Bosch van Millen, die Stifter wurden der Linien, von welchen Johan van Linde und dessen Gattin, N. de Busco, ihren Ursprung nahmen.

Der Act von 1417 kann somit nur auf eine Art ausgelegt werden, wie folgt:

Lambrecht van Millen alias Van den Bosch van Millen = Margaretha van Canne

Willem van den Bosch van Millen = Marie van Fexhe	Eine Tochter = Johan van Linde alias De Busco
	Lambrecht van Linde alias de Busco relevavit (12 Februar 1417) post mortem domini Wilhelmi militis sui avunculi etc.

Nach menschlichem Ermessen hätte der Ritter Wilhelm (van den Bosch van Millen) nicht den Sohn seiner Schwester, sondern die Söhne eines seiner Brüder zu seinen Erben einsetzen sollen. Er sah sich jedoch veranlasst nur den Sohn seiner Schwester, Gattin des Johan van Lynde alias De Busco, zu seinem Erben zu machen. Es war dies derselbe Johan van Lynde der den Bosch von Millen von seinem Vater, Johan van Lynde, hätte erben sollen, der aber anstatt dessen, aus bis jest unbekannten Ursachen auf den Vater des Ritter Wilhelm (de Busco) überging, d.h. eine Uebertragung des Bosch von Millen von der älteren Linie der Van Millen hat hier stattgefunden. Ritter Willem van den Bosch van Millen, homme riche, sage et gracieux (Hemricourt), konnte um so leichteren Gewissens seinem vortrefflichen Gerechtigkeitssinne genüge leisten, als er die Söhne seiner beiden

Brüder wohl versorgt wusste. [1]) Er hielt sich verpflichtet der älteren Linie der Van Millen, die sich Van Lynde alias De Busco nannte, den Bosch von Millen, den er von seinem Vater Lambrecht geerbt hatte, zurückzuerstatten. Dies war sicherlich der Grund warum er, nicht die Söhne seiner Brüder, sondern den Söhn seiner Schwester, Gattin des Johan van Lynde alias De Busco, zu seinem Erben einsetzte.

Der folgende Act, in dem es sich um die Aufnahme des Lambrecht van den Bosch in die Bürgerschaft von Maestricht handelt, ergibt die Thatsache, dass die jüngere Linie des Geschlechtes Van Millen, die sich Van den Bosch van Millen nannte, sich auch des Zunamens Van Lynde bediente, denn der in demselben genannte Lambrecht van den Bosch van Millen geheyten Van Lynde ist niemand anderer als Lambrecht, Sohn des Johan van den Bosch van Millen. Letzterer war ein Bruder des Ritters Willem van den Bosch van Millen.

1447 September 30 — *Lambertus van den Bosch van Millen (diese beiden Worte »van Millen« wurden von späterer Hand radirt) geheyten Van Lynde, effectus est oppidamus in efficio sartorum par gubernatorem de nobili prato cum litteris suis consuetis, proclamatus est 30 Septembris.* [2])

In dem folgenden Acte erscheint in der ersten Tagung einer Gerichtsverhandlung einer der Schöffen als *Willem van der Lynden* und wird in der dritten Tagung derselben Verhandlung *Willem van den Bosch* genannt.

»Anno xiv^{c}lxxxvij in der mert des xij daechs weten die scepenen
» *Willem van der Lynden* synen ij kommer op Ghijs Vrancken
»ind Johan Loverix nae inhalt der yersten ind noe der banckrecht.«

Die dritte Tagung in dieser Verhandlung ist auf der nemlichen Seite erwähnt, wie folgt:

»1487 in april des ij daechs wesen die scepenen *Willem van*
»*den Bosch* als in name synre dochter den iij kommer op Ghise
»Vrancken, nae inhalt der yerste ende ij^{de} ind noe der banck-
»recht.« [3])

Der Ursprung des Zunamens De Busco reicht somit in das

[1]) Willem van den Bosch belehnt 25 Januar 1425.
[2]) Maestricht, Staatsarchiv, Burgerboeken, 30 September 1447.
[3]) Ibid., St.Arch., Gerichtsrollen der Gemeinde Nedercan, Reg. 1487—1530, p.i.

Ende des dreizehnten Jahrhunderts, und aus den obigen Acten geht hervor, dass Arnold van Millen, Sohn des Thomas, bei Antretung der Herrenrechte auf den Bosch von Millen den Zunamen De Busco angenommen hat, um später (1284—1288) als here van Linne sich ausschliesslich des Namens dieser Herrlichheit zu bedienen, und dass mit Ausnahme des Thomas, here van Linne, seines unmittelbaren Nachfolgers, die drei folgenden Generationen der Van Lynne oder Lynde den Namen De Busco abwechselnd mit demjenigen von Van Linne oder auch vereint mit demselben beibehielten.

Daher Van Lynde = De Busco.

Unsere Beweisführung zeigt, dass die Grundstücke, welche in den Jahren 1370, 78 im Besitze des Lambertus de Busco waren, sich vor 1400 in demjenigen des Johan van Lynde alias De Busco befanden und auf dessen Nachkommen übergingen. Dieser Lambertus de Busco ist identisch mit Lambrecht van den Bosch van Millen, Sohn des Lambrecht van Millen alias Van den Bosch van Millen und der Margaretha van Canne, dem der Bosch von Millen von Johan van Lynde alias De Busco, seinem Vetter, übertragen wurde.

Lambertus de Busco, 1370, 78 Besitzer der obgenannten Grundstücke und der Teiche von Spauwen, war nicht mehr am Leben in 1390, denn in diesem Jahre wird sein Bruder, der Juncker (später Ritter) Willem van den Bosch van Millen, mit diesen Teichen belehnt. Nach dem Tode seines Vaters wird Ritter Willem Erbe und Nachfolger desselben in dem Bosch von Millen. Ritter Willem starb in 1414 und am 12 Februar 1417 wird Lambrecht van Lynde alias De Busco, Sohn des Johan van Lynde und der N. van den Bosch (Schwester des Ritter Willem) mit den Gütern desselben belehnt.

Damit kamen der Bosch von Millen und die Teiche von Spauwen wieder in den Besitz der älteren Linie der Van Millen, die sich Van Lynde alias De Busco nannte und blieb im Besitze derselben bis 1514, in welchem Jahre Laurees van Lynde von Spauwwen auf den Bosch von Millen verzichtete zu Gunsten seines Vetters, Willem van den Bosch (Nachkomme des Johan van den Bosch van Millen), um die Teiche von Spauwen für sich und seine Nachkommen behalten zu können.

Der Bosch von Millen wechselte somit mehreremale Besitz zwischen den beiden Linien der Van Millen.

Die vorgehenden Ausführungen und Zusammenstellungen bekunden, in genealogischer Beziehung, die vollständigste Identität der Van Lynde und der De Busco de Millen, und die nahe Verwandtschaft dieser Linie der Van Millen mit derjenigen der Van den Bosch van Millen dieses Geschlechtes in Folge gemeinsamen Ursprungs. Wir halten daher die beigebrachten Argumente zu unserer diesbezüglichen Beweisführung für entscheidend und abschliessend.

Besehen wir nun den heraldischen Zusammenhang der beiden genannten Linien mit dem Geschlechte der Van Millen.

Von den Van Lynde, welche die ältere Linie der Van Millen repräsentiren, haben wir bereits im zweiten Theile dieser Studie nachgewiesen, dass Arnold van Millen alias De Busco alias Van Linne, 1284, das Wappen der Familie seiner Gattin, Jutta van Wassenberg, beim Antritt seiner Herrenrechte auf die Herrlichheit Linne (Martenslinde) adoptirt hat, und dass dieses wissenschaftlich begründete Wappen von seinen Nachkommen geführt wurde. Wir müssen jedoch hier, mit Vorbehalt, betonen, dass der Löwe im Wappen der Van Lynden seinen Ursprung auch aus dem eigentlichen Wappen der Van Millen haben könnte, wie wir weiter unten ausführlich begründen werden. Sicher ist jedoch, dass das Wappenthier, der Löwe, im Wappen der Van Lynden entweder von dem Wappen der Van Wassenberg oder von demjenigen der Van Millen abgeleitet werden muss.

Anders ist es mit der jüngeren Linie der Van Millen, die, angefangen mit Lambrecht van Millen, Gatte der Margaretha van Canne, den Namen Van den Bosch van Millen annahm. Deren Wappenbild ist identisch mit dem Heroldsbilde im Wappen der Van Millen.

Das Wappen der heren van Millen.

Mr. de Raadt in seinem monumentalen Siegelwappenwerk reproducirt die folgenden Siegelwappen von diesem Geschlecht:

1) *Walterus, dominus de Meling*, *miles*, 1339: Eisenhut Feh (3.2.1) mit drei Pfälen, abwärts gestellt; ein Turnierkragen über das Ganze. Helmzier: ein Heiden-oder Spitzhut an dessen Spitze zwei Kugeln. [1])

2) *Arnold van Meliin*, *riddere*, 1362.65.74: Eisenhut Feh, mit

[1]) Urkundliche Belege F, 2.

acht Pfälen, abwärts gestellt; ein Freiquartier (Vierung), belegt mit drei Halbmonden. [1])

3) *Johan, Sohn des heren Arnold van Melijn*, 1396: Eisenhut Feh, mit drei Pfälen, abwärts gestellt, und einem Turnierkragen; ein Freiquartier über das Ganze, belegt mit drei Halbmonden. [2])

Da die heren van Millen einem alten Herrn- oder Dynastengeschlechte, das bereits in 1197 in die Geschichte eintritt, angehörten, und man in deren eben beschriebenen Siegelwappen nur ein Heroldsbild (Eisenhut Feh) vertreten sieht, die Heroldsbilder aber später zum Wappen werden als die Thiere, so fragt man sich sofort, welches das Wappenthier dieses Geschlechtes gewesen sei. — Es ist bekannt, welche gewaltige Concurrenz die Heroldsfigur dem eigentlichen Wappen machte. In vielen Fällen wurden beide im Schilde vereint, oft wurde das Wappen ganz verdrängt, wenn das Gebiet des Wappenherrn nicht gross genug war, um den concurrirenden Bildern die Repräsentation eines Landes, einer Herrlichheit besonders anweisen zu können.

Bei den grossen Geschlechtern ist daher die Concurrenz von Wappenthier und Heroldsbild so regelmässig, dass man in allen Fällen, wo entweder das Wappenthier oder nur das Heroldsbild bekannt ist, nach dem fehlenden Concurrenzbilde zu suchen hat.

Dieser Fall tritt hier ein: wir kennen aus den oben angezogenen drei Siegelwappen der Van MIllen nur das Concurrenzbild des eigentlichen Wappens, und haben daher nach dem letzteren, dem Wappenthier, zu suchen.

Zu diesem Zwecke citiren wir das Wappen der Schöffen von Millen, weil die zu einem grösseren Ländercomplexe in Beziehung stehenden Schöffen, das Wappen des Herrn dieses Gebietes, in etwas veränderter Form führen. Und das Land und feste Schloss von Millen umfasste einen bedeutenden Ländercomplex, wie aus den auf dasselbe bezug habenden Belehnungen im zweiten Theile dieser Studie zu ersehen ist. Hier folgt das Wappen im Originaltext:

1314. — Les échevins de Melin: dans le camp du sceau, un lion couronné, la queue terminée en tête de griffon, contournée, le dit lion contourné, accompagné de trois fleurs de lis, au pied coupé, 2 aux flancs, 1 en pointe, à senestre, celle-ci posée en barre. L..... scabinorum de Mille. [3])

---

[1]) Urkundliche Belege F, 3.

[2]) Ibid., F, 4.

[3]) Ibid. F, 1.

Dieses Wappen repräsentirt ein heraldisches Unikum. Der darin erwähnte, den Unterleib des Wappenthieres bildende Kopf eines Greifes ist ganz ungewöhnlich dargestellt. Nach heraldischer Regel, hat der Greif (griffon) den Oberkörper eines Adlers und den Unterleib eines Löwen, ist also eine heraldische Zusammenziehung der beiden Thiere. Wie soll man sich aber das von Mr. de Raadt beschriebene Wappen erklären, wenn der Greif — und das soll die Figur wohl vorstellen — in der Zusammenziehung des Adlers und des Löwen umgekehrt dargestellt ist? Wir müssen also annehmen, dass das Wappenthier im Wappen der Schöffen von Millen einen Greif repräsentirt, und dass der Siegelstecher einen Irrthum in der Darstellung des Greifen gemacht hat. Demnach hätte sich das Geschlecht der Van Millen der beiden Wappenthiere (Löwe und Adler) in ihren Wappen bedient, wie dies auch der Fall war bei den Van Rode und den Van Lynden.

Die Lilien, welche im Wappen der Schöffen von Millen ersichtlich, sind dem Wappen von Millen entnommen, und der Greif ist das Wappenthier oder das eigentliche Wappen des Herrn zu dessen Ländercomplex sie in Beziehung standen d.h. des Herrn van Millen.

Der Turnierkragen im Wappen des Walter van Millen, 1339, repräsentirt ein figürliches Beizeichen, dessen Verwendung eine willkürliche ist, daher von den Gewohnheiten der Familie in Anwendung desselben abhängig ist.

Dass der Löwe eines der Wappenthiere der Van Millen war, wird bestätigt durch das Wappen des Lambrecht van Millen alias van den Bosch van Millen, und durch dasjenige von dessen Sohne, des Ritters Willem van den Bosch van Millen, *Erbe und Nachfolger seines Vaters in dem Bosch von Millen.* Beide führten dasselbe Wappen: Eisenhut Feh (4, 4, 3, 2) mit Balken, belegt mit zwei gegeneinander aufgerichteten *Löwen* [1]).

Der Bruder dagegen des Ritters Willem, welcher der Stifter der Linie Van den Bosch van *Mopertingen* wurde, siegelte: Eisenhut Feh (4, 3, 2) mit Balken, belegt mit drei Lilien.[2]) Dieses Wappen ist beinahe identisch mit demjenigen von Millen das anstatt der drei Lilien, eine Raute zwischen zwei Lilien führt.

---

[1]) Lüttich, Universitätsbibliothek, Us. 1103, p. 112.

[2]) Lüttich, Staatsarsiv, Lefort, p. 49 - Bosch van Millen: ein Schild in dem Eisenhüte (4.3.2) mit Balken, belegt mit drei Lilien. Unterschrift: Bos de Melen timbre 2 cornes armoijé des mesmes armes (Wil: de Bois de Melen constitué p Dame Margte de Los pour realizer le testamd de feu son marit a⁰ 1388 la nuite St Nicolaij 5 kbre).

Das Wappen der Van Lynde von Maestricht ist — ausgenommen der Rose, die von den Van Lynde von Spauwen stammt — dasselbe wie dasjenige der Van den Bosch van Millen. Wir wissen überdiess, dass die Van Lynde von Maestricht und die Van Lynde von Spauwen nur zwei Zweige einer und derselben Familie sind. Der Löwe ist ferners repräsentirt 1) in dem Wappen des Lambrecht van Lynde alias De Busco, 1484: Eisenhut Feh (4, 3) mit Balken, belegt mit einer Rose zwischen zwei Lilien. Schief angelehnter Schild von einem *Löwen* gehalten [1]). 2) in dem Wappen des Lambrecht van Lynde alias De Busco, 1475: ein aufgerichteter, doppeltgeschwäntzter *Löwe;* im r. Obereck ein Schildchen, belegt mit Eisenhut Feh (3, 3) [2]).

Es ist somit eine Thatsache, dass das eigentliche Wappenbild der aus den heren van Millen hervorgegangenen Van den Bosch van Millen, der Greif, durch ein Heroldsbild (Eisenhut Feh) aus derem Schilde verdrängt worden ist, aus dem Grunde, weil dieses Heroldsbild das Wappen des Ortes Millen repräsentirt, wie folgt: Eisenhut Feh (4, 4, 3) mit Balken, belegt mit einer Raute zwischen zwei Lilien. Dies erklärt auch die Existenz der Lilien im Wappen der Schöffen von Millen, die somit das Wappen von Millen mit demjenigen der heren van Millen in ihrem Wappen vereint haben. Die Lilien sind auch, wie oben ersichtlich, in dem Wappen der Van den Bosch van Mopertingen repräsentirt.

Der Oberkörper des Greifs, welcher einen Adler darstellt, deutet an, wie bereits erwähnt, dass sich die heren van Millen auch dieses zweiten Wappenthieres in ihrem Wappen bedient haben. Wir kennen jedoch kein Siegelwappen dieses Geschlechtes in welchem der Adler repräsentirt wäre. Da aber die jüngere Linie der Van Millen, die Van den Bosch van Millen, sich, wie oben ersichtlich, auch Van Lynden genannt haben, so erwähnen wir hier, mit Vorbehalt, dass die Van der Lynden von Herenthout sowohl den *Adler* wie auch den *Löwen* in ihrem Wappen führten, woraus man, unter den obwaltenden heraldischen und genealogischen Verhältnissen zu schliessen Ursache hat, dass dieselben aus den Van den Bosch van Millen hervorgegangen seien, zumal sie auch den *Sparren* das Wappenbild der Van Millen von Mommetstegen oder Proest van Millen, als Concurrenzbild in ihrem

[3]) De Navorscher 1894, Sigillographie der Van Linde, Tafel 1, Siegelwappen 24.

[4]) Ibid., Tafel IV, Siegelwappen 39.

Wappen führen [1]). Der *Sparren* wird zudem auch von den Van der Lynden = Van Rode aus Aachen im Herszchild geführt. Und das auf einem Herzschild dargestellte heraldische Symbol ist als das Stammwappen des Sieglers anzusprechen [2]). Demgemäss stammen die Van Rode von Aachen, die gleichen Ursprungs sind wie die Van der Lynden von Aachen, von den Van der Lynden von Herrnthout und diese von den Van Millen von Mommetstegen ab.

Die heraldische Entwicklung des Wappens der heren van Millen und der Abzweigungen dieses Geschlechtes ist somit ganz klar: das Wappenthier oder das eigentliche Wappen derselben ist der Greif, der eine heraldische Zusammenziehung des Adlers und des Löwen bedeutet. Beide Wappenthiere sind durch ein Heroldsstück (Eisenhüte), das Wappenbild von Millen, theilweise verdrängt worden, indem der Löwe im Balken des Wappens oder als Schildhalter seinen Platz erhält. Der Adler dagegen erscheint nur in den Siegelwappen der Van der Lynden von Herenthout und der Van der Lynden von Aachen, sowol im Siegelfeld als auch als Helmzier und als Schildhalter.

Die ersteren führen ebenso den Löwen als Schildhalter.

---

[1]) 1340, Sept. 1. *Johan van der Lynden* benützt den *Adler* in seinem Siegelwappen als Schildhalter (Düsseldorf, St.Arch., Alten-Biesen, N⁰ 48).

1508. *Adam Verlinden*: Ein Schrägbalken, belegt mit drei *Sparren*. Schildhalter: ein *Adler* (Raadt. I. Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas, II, p. 360).

1472. *Gotfried van der Lynden*: ein Schrägbalken, belegt mit drei *Sparren*. Im Ober- und Untereck je einen fünfstrahligen Stern. Schildhalter: ein *Löwe* (Brüssell, Archives Générales du Royaume, Coll. Sig. N⁰ 12265).

1564, April 13. *Laureys van der Linden*, Schöffe in Lyere: Getheilt; oben, ein wachsender *Adler*; unten, ein Schrägbalken, belegt mit drei *Sparren*. Helmzier: ein wachsender *Adler*, dessen Flügel je mit einem Schrägbalken belegt, darin drei *Sparren* (Lyere, Archiv des Civil-Spitals, Urkunden des Spitals).

1563. *Laurees van der Linden*: getheilt; oben, ein Lindenbaum, daneben ein schreitender *Löwe* (nicht sehr deutlich), unten, *drei Sparren* in Schrägbalkenform, darüber ein Stab. Helmzier: abgefallen. (Brüssell, Archives Générales du Royaume, Coll. Sig. N⁰ 9994).

1405 August. 1. *Herr Abel van der Linden*, Bürgermeister und Rathsherr der Stadt Cöln: ein *Sparren* bis zum Schildhaupt mit drei Kugeln (Düsseldorf, Staatsarchiv, S. Cunibert, N⁰ 309.)

[2]) 1400. *Juncker Willem van Roide*, Richter und Schöffe in Aachen. (Enkel der Brüder Johan und Franko van Rode, Vetter des Johan und Conrard van der Lynden, 1340): ein Ast-Andreaskreuz mit Herzschild, belegt mit einem erhöhten *Sparren* (Düsseldorf, Staatsarchiv, Kloster Marienthal in Aachen N⁰ i).

URKUNDLICHE BELEGE.

A

1370 Pactus in Spauden dictus *tiendpacht* vel maldercoren
It Lambertus de Buscho XXV vasa ordei,
Id. V vasa siliginis (Hasselt, Staatsarchiv, Abtei Munsterbilsen, Reg. 69, p. 3)
1378 Pactus in Spauden dictus *teendepacht* vel *maldercorn*
It. Lambertus de Busco XXV vasa ordei
Idem V vasa siliginis (Ibid., St. Arch, Munsterbilsen, Reg. 70)
Späteres Datum — Lambertus de Buscho XXV vasa ordei
Id. V vasa siliginis (Ibid., St. Arch, Reg. 71)
1400 Item Johannes de Linde de bonis que fuerunt Lamberti de Busco (In späterer Handschrift hinzugefügt Relicta Arnoldi de Linde) XXV vasa ordei et V vasa siliginis (Ibid.. St. Arch., Munsterbilsen, Reg. 302, f. 1). Es folgen hier die übrigen Güter des Johannes van Linde, im Ganzen XXXViij vasa IIJ copordei viiij vasa siliginis.
1462 Im Register 305 f° 1° v° liest man genau denselben Zins und die Beschreibung derselben Güter, aber sie haben als Schuldner des Kapitels: Relicta Arnoldi de Linde.
1478 It. Leijs van Linde van den guede die Lambrecht van den bosch tuebehoerden XXV vgerst. vvat rog. (Reg. 308)
Es folgt hier dieselbe Beschreibung der Güter wie im Register 302
1504 Im Register 309 ist dieselbe Aufzählung der Güter wie im Reg. 302 und 308, mit Ausnahme der eingeklammerten Beifügungen
Ueber dem N° 3 liest man als späteren Schuldner: Lees Bolen = Laurees Boelen;
über dem No. 4 und 8 van Ghilson = Johan Sohn des Gilson van Linde.
Wir sehen dass Grundzins von 25 Maas Gerste sich in allen diesen Acten in idéntischer Weise zeigt, ebenso wie derjenige der 5 Maas Dinkel; in den letzten, viel vollständigeren Acten, hat man die Grundstücke, welche die Schuldner des Zehnt nacheinanderfolgend vom Adels-Kapitel von Munsterbilsen erhalten haben, hinzugefügt.
Wir finden somit die folgende Erbnachfolge für diese Schuldner:
Lambert de Busco 1370—1378.
Johan van Linde 1400.
Die Wittwe des Johan van Linde... 1462.
Laurees van Linde 1578—1504.
Dann Laurees Boelen und Johan van Linde, Sohn des Gilson.

B

1390 Item Withelmus de Busco, armiger, rel. iij modios siliginis hereditarios

ad et supra vj bon. terre sit juxta Wilrc; it. j modium sil. supra unum ortum sit. inter ortum rotarij et Ricaldi de Wilre, item *duo vivaria sita in Spauden* (1390). Ueber diesem Actenstück liest man: relevata per *Gilson* in novo libro (Hasselt, St. Arch, Feudal-Gerichtshof Munsterbilsen, Band II, p° 73).

N.B. Der Gilson welcher damit später in novo libro belehnt wurde, ist Art Gilson van Linde, Sohn des Gilles und der Johanna van Buren, Enkel des Laurees van Linde, dem Jungen, und von Lisbeth N.....

C

1417 Februar 12. Lambertus de Linde, alias de Basco, relevavit post mortem et successionem domini Wihelmi militis sui avunculi, presentibus nostris fidelibus domicello Arnoldo de Elderen, Henrico de Gudecoven, Johanne de Kestelt, necnon Johanne de Eggerlingen et pluribus alijs, anno xiiij^c^xvij, mensis Februarij die xij, bona infrascripta... (Die Güter sind nicht erwähnt). (Hasselt, Staatsarchiv, Feudal-Gericht von Munsterbilsen, Adels-Kapitel, Reg. I, p. 124).

1417 Februar 12. Arnoldus filius quondam Johannes de Linde relevavit per obitum parentum, presentibus Lamberto et Johanne, suis fratribus, in presentia fidelium nostrorum predictorum (wie im vorhergehenden Act) bona infrascripta sita in Spauden:..... (Güter nicht erwähnt) (Ibid., f° 124 v°).

D

1514, März. Joncker Lees van Linde heeft voir ons scoutle ende scepenen .,.. opgedraegen ende vertegen op allen die landen ende onderpanden van den gueden van den Bosch tot behoefve Willems van den Bos, synen neve, beheltelick sulche slichtinge ende vereyninge als tusschen hon partyen gemaeckt syn in houre macht te blieven, te weten dat hy sal behouden de ij bonderen ende xiiij roeden lants, als hen overmits ende uitsprake der mannen inhelt, sonder ergelist, ende overmits ouch dat Joncker Lees die wyerken te Spauwen hebben sal, alsoe veer als die uitsprake van der mannen dat uitwijst ende overmits ees her Willem voers te synen versueck etc. unleserlich. (Hasselt, Staatsarchiv, Millen Bd. XLII, 1511—1516.)

E

1522 September 9. Anno XV^c^ ende XXII op den IX dachs septembris, also is comen Gielis van Lynde ende heeft synen broeder Aert van Lynde becant dat Aert hebben sal den oversten wyer metter wyeden die daer op staen ende dat Aert denen ghebruijken sal syn daech lanck ende dat proffyt daer van hebben ende alsdan wederom aen Gielis van Lynde comen sall oft aen syn kinderen (Hasselt, Staatsarchiv, Schöffenregister von Klein-Spauwen, Band II, fo 45vo).

F

1. Melen, Melin, Mellet. *Les échevins de Melin* (Brabant), 1314: dans le champ du sceau, un lion courronné, la queue terminée en tête de griffon, contournée, ledit lion contourné, accompagné de trois fleurs de lis, au pied coupé, 2 aux flancs, 1 en pointe, à senéstre, celleci posée en barre (Wesemael) L.: scabinorum de Mille. (Raadt, I. Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas, II, p. 458.) Comparer Tarlier et Wauters, La Belg. anc. et mod. ad vocem Melin, et canton de Genappe, ad vocem Loupoigne.

2. *Walterus, dominus de Meling, miles,* s' engage moyennant 21 livres de vieux gros. à servir le duc de Brabant, cum sex viris...., cum galeis armatis et equitatis, dans la guerre entre l' Angleterre et la France, 16 juin 1339: de vair à trois pals et au lambel brochant. C.: un chapeau pyramidal garni de deux boules. L.: + S. Watier de Meling chevalier. (Ibid.)

3. *Arnould van Melün* (Melin, Melijn, Malijn) *chevalier.* recoit, du sire de la Lecke, 70 moutons, pour un étalon (heinxt), fourni à sire Henri van Bautersem, sire de Berghen opten Zoem, alors maréchal du duc de Brabant, in der reisen van Carpen, 1362, 23 décembre; il reçoit du Brabant, 100 moutons à lui dus, 1365 (n. st.), 18 février; jadis prisonnier à Bäsweiler, sous Jacques de Bourbon; int.: 871 moutons, 1374; scelle pour Iean Peters, prisonnier illec sous Bourbon (i. t.: 61 mouton), 1374: palé de vair et de...; au franc-quartier chargé de trois croissants. L.: + Arnovt de borchgreve van er Voere (Tervueren).

Le pale est de huit pièces.

Voir sur lui, A. Wauters, Histoire des environs de Bruxelles, III, 403 et passim. Dominus Arnoldus de Melijn succèda à Gilles Rike, comme maïeur de Louvain, en î372. 3.

Extrait des comptes généraux de Brabant:

Item her Arnde van Melijn, jussu ducisse, ides quod iacuit ad domum suam, dum imperator fuit apud Furam (Tervueren) c eseladen (soit cent charges d' âne de bois. (Hid., II, p. 481.)

4. *Jehan, fils de feu messire Ernoul de Melijn, châtelain de Tervueren,* i396 (n. st.): de vair à trois pals et un lambel; au francquartier brochant chargé de trois croissants. L. +.... s de M.... (Hid. II, p. 458).

IV.

Die Siegelwappen der heren van Millen bei Herderen und der aus ihnen hervorgegangenen Linien der heren van Lynden und der heren van den Bosch.

Figur I.

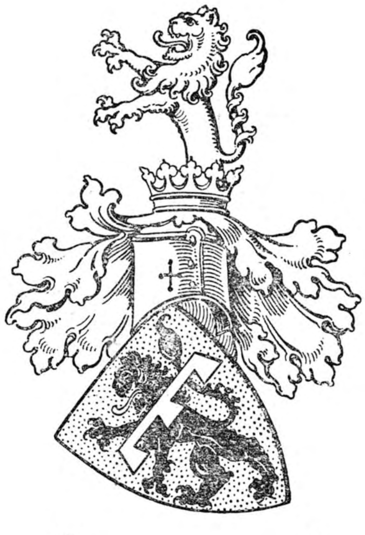

Van Lynde van Lynde
heer johannes van Lynde van Wynde
riddere, 1339

Im Sprachgebrauch des 12. Iahrhunderts ist der Begriff der Worte *Fahne*, *Banier* und *Zeichen* ein sich vollkommen deckender. Erst gegen Ende, genau im letzten Zehntel des 12. Iahrhunderts kommt die Bezeichnung von *wâpen* oder *wâfen* für das Schildzeichen auf, zuerst in Erec des Hartmann von der Aue, gedichtet um 1190.

Der Umstand, dass der Schild nunmehr der Hauptträger des Wappens geworden war, hatte eine sehr wichtige Folge: *die Aufnahme einer Reihe neuer Formen in das Wappenwesen.* Das Nebeneinanderbestehen von *Wappen* und dem zum Wappen werdenden *willkürlichen Schildschmuck*, sowie die *Concurrenz von Fahne und Schild* als Träger des Wappens erklärt das häufige Vorkommen von *zwei* Wappen bei *einem* Geschlecht [1]).

Daher kommt es, dass bei den alten Geschlechtern sich Wappenthiere mit gemeinen Figuren Concurrenz machten. In solchen Fällen werden die beiden Wappen durch Vereinigung zur Wappeneinheit, oder oft wurde das eine der Wappen in den Hintergrund, oder auch ganz aus dem Schilde verdrängt. Die Concurrenz von Wappenthier und gemeiner Figur ist daher im frühen

[1]) Seiler, G. A., Geschichte der Heraldik, p. 65 und Folge.

Figur II.

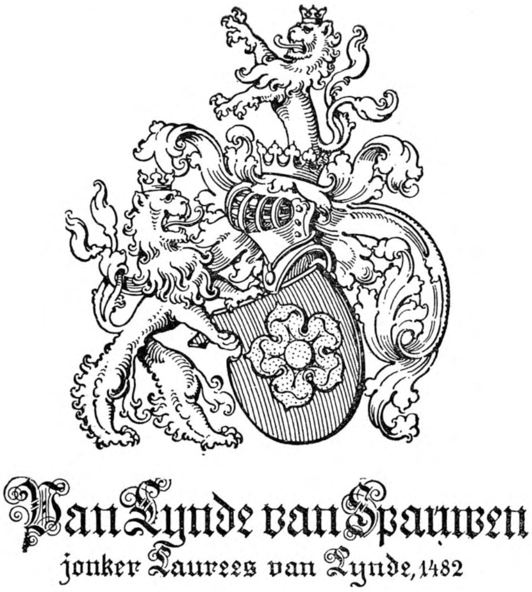

Mittelalter so regelmässig, dass man in manchen Fällen, wo entweder nur das Wappenthier oder nur die gemeine Figur bekannt ist, nur nach dem fehlenden Concurrenzbilde zu suchen hat.

Dieser heraldisch-sphragistische Gebrauch kommt bei den in bedeutsamer Anzahl vorhandenen Siegelwappen der Van Lynde van Lynde und van Spauwen in deutlicher Weise zum Ausdruck, wie in Folgendem ersichtlich werden wird.

A 1339 April 10. — *Johannes de Lynden de Wijnde*, *miles*, s'éngage, moyennant 21 livres de vieux gros, a suivre le duc de Brabant, cum sex viris, una nobiscum, probis et honestis, bene et honorabiliter cum galeis armatis et.... decenter armatis, dans la guerre entre l' Angleterre et la France, 10 Avril 1339: *un lion et un lambel brochant.* L.: + S Jan van Winde [1]). (**Figur I**).

B 1374, 81. — *Geldolf van der Linden*, jadis prisonnier à Bastweiler, sous la bannière de Diest; i. t. 247 moutons, 1374, 81; scelle pour Bolle van den Hove, prisonnier illec, sous la même bannière, i. t.: 16 moutons, 1374: *un lion couronné.* L.: + S' Gheldolf và Winde [2]).

C 1348 Juni 22, 24. — Oliver van der Borgh, Henrik van der Borgh, sein Sohn, Balduin van der Beke, *her Jan van der Linden* — Lehensmänner des Herzogs von Brabant, lassen wissen, dass her Edmund, Comthur, und her Johan van Weerde, Empfänger des Deutschordenshauses genannt Pitsenborgh in

[1]) Raadt, J. Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas, II, p. 359.
[2]) Ibid., Sceaux Armoriés des Pays-Bas, II, p. 359.

Mecheln dem Johan Peters verschiedene in Edeghem, südlich von Antwerpen gelegene Güter auf zwölf Jahre in Pacht gegeben haben. Siegelwappen des Johan van der Linden: *Drei fünfblätterige heraldische Rosen* (2, 1.) Umschrift: + S.... S van.... [1]).

D 1417. — Johan van Lynde alias De Busco, Gatte der N. van den Bosch, führte, nach Mr. de Borman, *eine* Rose im Schilde, während sein Sohn, Johan van Lynde, Gatte der Odilie van Herten, vrouwe van Terwaerden, den springenden *Löwe*n als Wappensymbol hatte.

E *a.* 1482. Februar 3. — *Laurees van Lynde, Schöffe von Spauwen,* Sohn des Arnold, anwesend bei einer Gerichtsverhandlung, betreffend die Zahlung eines Grundzinses von sieben Muids Roggen, welche Pauline van Bobarden, Beguine von Tongeren, dem Kloster von St. Amoris in Munsterbilsen, dem Spital des besagten Ortes und der Brüderschaft der Ortskirche von derselben Oertlichkeit testamentarisch vermacht hatte: *eine fünfblätterige, unbebartete, unbesaamte Rose. Schildhalter: ein springender, gekrönter, doppeltgeschwänzter Löwe.* Umschrift: S. Laurees van Linde. [2]) (**Figur II.**)

b. 1499 Februar 23. — *Derselbe Laurees van Lynde,* anwesend bei einer Gerichtsverhandlung, in welcher der Schultheiss und die Schöffen der Herrlichheit und des Gerichts von Gross-Spauwen erklären, dass Johan Randach, von Lüttich, an Walter In dye keye, von Maestricht, welcher im Namen und als Bevollmächtigter des Armenhauses, genannt van den Beylick, in Maestricht, vier Bünder und eine Ruthe, zwischen Spauwen und Membruggen gelegenen Landes, verkauft hat: *eine fünfblätterige, gebartete, besaamte Rose, am Stil mit Blättern.* Schildhalter: *ein springender, gekrönter, doppeltgeschwänzter Löwe.* Umschrift: S. Laurees va Lyn. [3])

F 1475. — *Lambrecht van Linde, Schöffe von Maestricht: ein springender doppeltgeschwänzter Löwe;* im h. rechten Obereck,

---

[1]) Antwerpen, Staatsarchiv, Urkunden der Deutschordenscommende Pitsenborgh in Mecheln; Ibid., St. Arch., Eine Pergamentrolle, betitelt: Dit es der heren chens van Pitsenborch in 't jaer Ons Heren MCCC ende XLVIII ghescreven de sente Jans misse.

[2]) Inventaire des archives du Chapitre noble de Munsterbilsen par Henri van Neuss; Navorscher, 1894, Tafel I, Siegel 22; Beilage Q.

[3]) Maestricht, Staatsarchiv, Archivalien zu den zwölf Aposteln; Navorscher 1894, Tafel I, Siegel 21.

Eisenhut-Feh (3. 3). Umschrift: S. Labti. de. Lind. sca. Tietis. [1])

G 1484. — *Lambrecht van Lynde, Schöffe von Maestricht: EisenhutFeh* (4. 3) *mit Balken, belegt mit einer Rose zwischen zwei Lilien.* Schief angelehnter Schild. Schildhalter: *ein springender Löwe.* Umschrift: S. Lambrecht. va. Lide. [2])

Figur III.

De Lyntre — In Gold, ein schwarzer gekrönter Löwe mit rothem Herzschild, belegt mit einer fünfblätterigen gebarteten und besaamten goldenen Rose. Auf dem Helm ein Schapel darauf ein wachsender, schwarzer, gekrönter Löwe als Helmkleinod. Decken: schwarz-golden.

H 1609. — *Jean de Lyntre de Baillonville*, Gatte der Mademoiselle Anne d' Orio, Sohn des Jean de Lyntre, Enkel des Laurent dit de Spauwen und der Marguerite d' Oumale (wohnend in Wihogne) und der Eve de Waha de Baillonville, Urenkel des Laurees van Lynde von Spauwen: *In Gold ein schwarzer, gekrönter Löwe mit Herzschild, belegt mit einer fünfblätterigen Rose.* Helmzier: *eine goldene und zwei silberne Straussenfedern.* Decken: *Schwarz-golden.* [3]) **(Figur III).**

I 1682-1751. — *Herr Johan Leonard van Linden,* Comthur der Malteser-Ritterordenscommende Mosbach (Hessen) von 1740-1751: *Gespalten; vorn, ein Lindenbaum* (Aebtissin von Munster bilsen); *hinten, ein Löwe in dessen Pranken ein Ring* (Linden). Ueber dem Schilde, eine mit Edelsteinen besetzte, *fünfblätterige Laubkrone.* [4])

[1]) Navorscher 1894, Tafel IV, Siegel 39.

[2]) Ibid., 1894, Tafel I, Siegel 24.

[3]) Die Wappen der acht Ahnen des Jean de Lyntre in Glas gemalt auf einem Fenster der Kirche des Hlg. Thomas in Lüttich (Lüttich, Staatsarchiv, Conseil Privé, Lefort, 1te Serie, Reg. XIII, folio 59 bis, und Register 16 3ter Theil; Navorscher 1893. pp. 503-508; Borman, Chevalier C. de, Les échevins de la souveraine Justice de Liége, II, p. 519.)

[4]) Auf dem Grabstein des Johan Leonard van Linden in der ehemaligen Malteser Ritterordenskirche zu Mosbach (Navorscher 1908, Das Wappen der Von Linden in Bayern und Württemberg).

Anmerkung. Die Krone über dem Wappenschilde des Johan Leonard van Linden ist, irrthümlicherweise, nicht ganz richtig dargestellt; sie zeigt, abwechselnd, ein Blatt und eine Perlenzinke, während es eine reine Laubkrone sein soll, nach dem Wappen auf dem Grabstein des Johan Leonard.

K Baron Adhemar van Lynden, 1908, das auf Grund des Wappens des Johan Leonard van Linden (I) entgültig festgestellte Wappen der Von Linden in Süddeutschland: In Gold, ein schwarzer Löwe, in dessen Pranken ein Ring, Ueber dem Helme eine mit Edelsteinen besetzte, fünfblätterige, goldene Laubkrone, darauf ein wachsender, schwarzer Löwe, in dessen Pranken ein Ring, als Helmkleinod. Decken: Schwarz-golden. [1])

Die hier verwendeten Siegelwappen sind von verschiedenem Werthe. Neben interessanten Sachen finden wir unbedeutende Dinge, wie es die Bestimmung der Studie und das Rohmaterial in diesem Zeitraum ganz nothwendig mit sich bringen. Die Orientirung in dem sphragistischen Material ist für den Nichtfachmann eine mühsame, da die Manigfaltigkeit derselben zur Durchlesung und Festhaltung des ganzen Textes nöthigen. Da die Zeit, die diese Siegelwappen behandeln, gegenwärtig eingehend erforscht wird, so dürfte die Studie auf weiteres Interesse rechnen können, trotzdem dieselbe nur ein Specialthema behandelt.

Die Siegelwappen A und B zeigen, dass das Wappenthier, der Löwe, seinen unbestrittenen Platz in den Schilden behauptet, während in dem Siegelwappen C das Wappenthier von einer Gemeinen Figur, der Rose, ganz verdrängt worden ist, in Folge dessen die Concurrenz zwischen Wappenthier und Gemeiner Figur in einer wenig versöhnlichen Weise zum Ausdruck gebracht wurde.

Der Turnierkragen im Siegelwappen A nimmt bei den figürlichen Beizeichen die erste Stelle ein. Bei manchen Familien sehen wir den Turnierkragen systematisch zur Bezeichnung *jüngerer Geburt* angewendet, bei anderen ist er *unlösbar* mit dem Wappen verbunden. Es lässt sich demnach nicht reden von einer allgemeinen Geltung des Turnierkragens, sondern nur von Gewohnheiten der Familie in der Anwendung desselben. In dem vorliegenden Falle diente der Turnierkragen zur Bezeichnung einer

[1]) Auf dem Grabstein des Johan Leonard van Linden in der ehemaligen Malteser Ritterordenskirche zu Mosbach (Navorscher 1908, Das Wappen der Von Linden in Bayern und Württemberg).

älteren Linie der Van Lynde von Lynde, und war bestimmt zum Gebrauch des Siegelinhabers, als Haupt der Familie; denn dessen Sohn, Geldolf van Linden (Siegelwappen B), hat denselben in seinem Siegelwappen nicht repräsentirt, führt dagegen, zur Unterscheidung von seinem Vater, einen *gekrönten* Lowen.

In betreff der verschiedenen Zahl der Figuren in Siegelwappen C (drei Rosen) ist hervorzuheben, dass im Allgemeinen die Zahl der Figuren für das Wappenrecht bedeutungslos ist, sie hängt ab von kunstmässigen Erwägungen. Häufig wird eine Mehrzahl von Figuren sphragistisch auf eine reducirt, weil das betreffende Siegel zu klein war, um eine grössere Anzahl von Figuren erkennbar darzustellen.

Bei den Figuren fuhrt die Dreizahl, wie dies hier der Fall ist, stets auf die Einheit, als ihr Ursprüngliches zurück, und deutet allemal auf eine *jüngere Abzweigung* von dem Hauptstamme hin.

Die Rose ist somit das Concurrenzbild des Wappenthieres (Löwe) im Wappen der Van Lynde) von Lynde und Spauwen. In den beiden vorliegenden Fällen haben wir die Träger der Siegelwappen als jüngere Abzweigungen des Hauptstammes zu betrachten, mit dem Hinweis, dass die eine derselben ihren Sitz in Winde (Neerwinden bei Landen), die andere bei Mecheln hatte, und dass gleiches Wappen, gleicher Familienname im gleichen Lande, ein und dieselbe Familie repräsentiren, zumal das Wappen einer der erheblichsten Beweise der Stammesgenossenschaft ist, und daher im Lehenswesen grosse Bedeutung hat und zur Succession berechtigt.

In Siegelwappen D sehen wir, dass das eigentliche Wappen, der Löwe, von dem Concurrenzbilde, der Rose, ganz aus dem Schilde verdrängt worden ist. Anstatt der drei Rosen wie in C, die auf eine jüngere Abzweigung hindeuten, treffen wir nur *eine* Rose, aus dem Grunde, weil der Siegelaussteller, Johan van Lynde alias De Busco, zum Hauptstamme der Van Lynde gehörte. Bei dessen Sohne Johan, Gatte der Odilie van Herten, vrouwe van Terwaerden, ist dagegen das Wappenthier, der Löwe, wieder zu seinem ausschliesslichen Rechte gelangt.

Das Siegelwappen E zeigt die beiden Wappenbilder des Hauptstammes, welche durch Vereinigung zur Wappeneinheit werden. Die Rose behauptet sich im Schilde, während der Löwe ausserhalb desselben seinen Platz erhalten hat. Zwei Siegelwappen (a. und b.) derselben Persönlichkeit sind hier vertreten, wovon das

eine (1482) in gothischem Stijl, das andere im Rennaissance-Stijl entworfen ist. Beide Siegelwappen sind sowohl vom sphragistischen als auch vom künstlerischen Standpunkte aus von Interesse, da diese Art der Wappenvereinigung seltener vorkommt. [1])

In Siegelwappen F kommt das Wappenthier, der Löwe, wieder zu seinem Rechte, während im herald. r. Obereck ein Freiquartier oder Vierung, belegt mit einer Eisenhut-Feh (3. 3), eine in den Ländern am Niederrhein heimische und beliebte Form der Wappenverbindung, dargestellt ist. Thatsächlich, ist der Siegelaussteller, durch seine Verwandtschaft mit den Van den Bosch van Millen, deren Wappensymbol die Eisenhut-Feh ist, zur Führung dieses heraldischen Stückes berechtigt.

Bei Siegelwappen G kommt die Eisenhut-Feh in ausgesprochener Weise zum Ausdruck, indem der Siegelaussteller, Lambrecht van Lynde alias De Busco, Sohn des Johan (C), als Erbe seines Onkels, des Ritters Willem van den Bosch van Millen, dessem Wappen (Eisenhüt-Feh mit Balken, belegt mit einer Raute zwischen zwei Lilien) den Vorrang im Schilde gibt, mit dem Unterschiede, dass er die Raute ausschaltet und an deren Stelle die Rose setzt, dagegen den Löwen als Schildhalter benützt. Das Siegelwappen repräsentirt die Vereinigung zur Wappeneinheit der Wappen der Van Lynde alias De Busco de Millen und der Van den Bosch van Millen.

Das Wappen H zeigt das Wappenthier des Geschlechtes, den Löwen, mit einem Herzschild, belegt mit einer fünfblätterigen Rose, welch letztere die Abstammung der De Lyntre von den Van Lynde von Spauwen festzustellen die Bestimmung hat.

Hinsichtlich des Helmschmuckes, drei Straussenfedern, ist zu bemerken, dass dieselben im späteren Mittelalter den *natürlichen* Schmuck des Helmes bildeten, und daher indifferente Helmzeichen sind, die keine Familie als etwas Kennzeichnendes für sich in Anspruch nehmen kann.

Der Helmschmuck der Van Lynde hat vielmehr in der Wiederholung des Wappenthieres (Löwe) auf dem Helme zu bestehen, wie folgt:

Lintre (de) Flémalle (P. de Liege). D' arg. au lion de sa, l' épaule ch. d' un écusson de gu., surch. d' une rose d' arg., bout. d' or. *C, un lion iss. de sa.* (Rietstap, Armorial Général).

[1]) Navorscher 1894, Sigillographie des Hauses Van Lynde II, Tafel I, Siegel 21 und 22.

Diese De Lintre sind ein Zweig der unter H beschriebenen De Lyntre, und, zur Unterscheidung von den letzteren, haben dieselben eine Farbenverkehrung in einer Tinktur in Anwendung gebracht.

J Das Wappen zeigt: Gespalten; vorn, ein Lindenbaum; hinten, ein aufgerichteter Löwe in dessen Pranken ein Ring. Da die Van Lynde von Lynde und von Spauwen, von welchen der Träger des Wappens abstammt, Lehensmänner der Aebtissin von Munsterbilsen, vrouwe van Lynde, deren Wappen einen Lindenbaum repräsentirt, waren, so hat man dieses heraldische Stück in dem Wappen J als das Wappen der besagten Aebtissin anzusprechen. Das Wappenthier, der Löwe, hinten im Schild, repräsentirt das eigentliche Wappen der Van Lynde [1]).

Wenn man in Betracht zieht, dass diese Van Lynde sich nur dann im öffentlichen Leben zeigten, wenn sie ihren Sitz am Gerichtshof einnahmen, dass sie nur hier Gelegenheit hatten, entweder einen Gerichtsakt oder Rolle zu siegeln, wird man leicht verstehen, dass dieselben auch mit dem Siegel des Gerichtshofes selbst siegelten, welches in diesem Falle kein anderes war als dasjenige der Aebtissin von Munsterbilsen, und dass in der Folge, da dieses Siegel als im Gebrauche eines Van Lynde gefunden wurde, die Nachkommen desselben dieses Siegel als besonderes Abzeichen für ihre Linie betrachteten, und es einzeln für sich oder auch vereint mit ihrem Wappen gebrauchten. Der Gebrauch der Vasallen mit dem Siegel ihres Lehensherrn zu siegeln ist ja bekannt. Der natürliche Lindenbaum im Wappen der Van Lynde von Spauwen und ihrer Nachkommen hat daher seinen Ursprung in den öffentlichen Ehrenämtern welche die ersten Begründer dieser Linie bekleidet haben.

Das figürliche Beizeichen des *Ringes* in den Pranken des Löwen im Wappen J kann auf eine andere Linie oder einen anderen Zweig der Van Lynde, aber auch auf die Person des Wappenträgers selbst bezug haben. Thatsächlich, siegelt ein Johan van Lynne, 1370, mit drei Ringen (2, 1.) [2]).

Die fünfblätterige *Laubkrone* im Wappen J muss wohl als ritterliche Krone bezeichnet werden, es war aber auch um die damalige Zeitperiode Sitte, dass der hohe und niedere Adel die Laubkrone häufig mit Hinweglassung der Helme auf ihre Schilde zu

[1]) Navorscher 1908, Das Wappen der Von Linden in Bayern und Württemberg.

[2]) Köln, Historisches Archiv, Urkunde No. 2641.

setzen pflegten. In solchem Falle sind die Kronen nicht Rangabzeichen, sondern Zierrathe von keinem gewissen Preis.

Ein im II Theil dieser Arbeit angezogener Act bekundet, dass Arnold van Millen, in 1282, seine Herrlichheit Millen an Dierick van Heinsberg verkauft hat. Erwirbt eine Familie durch Erbschaft, Kauf oder Belehnung Landcomplexe die mit Wappen versehen sind, so ist das Wappen in den Erwerb eingeschlossen. Dies trifft hier ein: Arnold wurde durch die Veräusserung seines Besitzes, mit dem das Geschlechtswappen der Van Millen verbunden war, seines Wappens *verlustig*. Er durfte es nicht mehr führen, ausser er wünscht, mit Zustimmung des Erwerbers, dasselbe zu behalten. Das Wappenthier der Van Millen bestand, nach Rietstap, in *zwei* gekrönten, gegeneinander aufgerichteten *Löwen*, überhöht von drei Merletten [1]). Hat Arnold dieses Wappen beibehalten, mit Zustimmung des neuen Besitzers von Millen? Offenbar nicht, da seine Nachkommen, wie oben ersichtlich, nur mit *einem* Löwen, ohne den Beisatz der Merletten, gesiegelt haben. Daraus folgt, dass Arnold, thatsächlich, angefangen von 1284, in welchem Iahre er zum erstenmale in den Urkunden von Alten-Biessen als riddere van Linne erscheint, das Wappen seiner Gattin, Jutta van Wassenberg, vrouwe van Linne, das *einen* Löwen repräsentirt, angenommen hat, wie wir im II Theil dieser Arbeit nachgewiesen haben, und wie aus den Siegelwappen seiner Nachkommen zu ersehen ist (A. B. E. F. G. H. I.)

Als Nachfolger des dominus Thomas miles de Milne in der Herrlichheit Millen, gehörte Arnold zum Hauptstamme des Geschlechtes, aus welcher Thatsache man schliessen muss, dass, nicht ein, sondern *zwei* Löwen das Geschlechtswappen der Van Millen darstellen, und dass dieselben daher nicht auf eine jüngere Linie des Geschlechtes zurückgeführt werden können, welche sich durch zwei, anstatt einem Löwen von der Hauptlinie unterscheiden wollte.

Das Concurrenzbild des Wappenthieres in dem Wappen der Vän Lynde von Lynde und Spauwen war somit die fünfblätterige Rose, wie aus den oben beschriebenen Siegelwappen C. D. E. G. und H hervorgeht.

---

[1]) Melin — Pays de Liege et Champagne. D'or à deux lions affrontés de sable couronnés du même, armés et lampassés de gueules, surmontés de trois merlettes de sable (Rietstap, Armorial Général).

Du Bois de Melin — Pays de Liège. De vair à la fasce hausée d'or chargée de *deux* lionceaux affrontés de gueules et la queue fourchée (Ibid.).

Die Van den Bosch van Millen führten in ihrem Wappen: Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit drei Lilien [1]). Oder. Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit zwei gegeneinander schreitenden Löwen. Woher stammt das Heroldsbild, die *Eisenhutfeh*, im Wappen der Van den Bosch van Millen? Der Ort Millen hatte zum Wappensymbol: Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit einer Raute zwischen zwei Lilien, und das Heroldsbild, die Eisenhut-Feh in diesem Wappen, führt seinen Ursprung zurück auf das Wappenbild der in nächster Nähe liegenden Stadt Tongeren, das auch eine Eisenhut-Feh repräsentirte [2]). Die Van den Bosch van Millen haben somit ihr Geschlechtswappen, die Doppel Löwen, in Folge von Besitzveränderungen, aufgeben müssen, und das Wappenbild von Millen sich zu eigen gemacht und, um sich zu unterscheiden, haben sie die Raute aus demselben ausgeschaltet und an ihre Stelle eine dritte Lilie gesetzt, oder sie haben den Balken mit Doppel-Löwen aus dem Van Millen' schen Wappen belegt.

Als Helmzier führten die Van den Bosch van Millen Büffelhörner, belegt mit Eisenhütlein oder auch einen wachsenden Löwen, das aus dem Van Millen' schen Schilde entnommene Wappenthier.

Die Van Millen führten auch den Adler, als Wappenthier. [3]) Aus dieser Thatsache, erklärt sich die Blasonirung des Wappens der Schöffen von Millen, das einen Greif darstellt, begleitet von drei Lilien mit stumpfen Stielen, zwei auf den Flanken, eine, oben, links, in Schrägbalkenform gestellt. Der Greif bekundet eine heraldische Zusammenschiebung von Adler und Löwe, die Wappenthiere der Van Millen, während die Lilien dem Wappen des Ortes Millen entnommen sind. Dasselbe ist, wie folgt: Eisenhüt-Feh mit goldenem Balken, belegt mit einer schwarzen Raute, zwischen zwei schwarzen *Lilien*.

Nach De Raadt, sind die Lilien im Wappen der Schöffen von Millen dem Wappen der sires van Wesemael entnommen, die, nach anderen archivalischen Quellen, deren Ursprung auf das Wappen der Van Rode zurückführen [4]). Thatsächlich führen gewisse Linien

[1]) Navorscher 1894, Sigillographie der Van Linde, Tafel II; Rietstap, Armorial Général.

[2]) Ville de Tongres: d'argent à une hamaide d'or, accompagnée de *neufpièces dk vair* quatre rangées en chef et cinq en pointe, trois et deux, l'ecu ayant pour timbre une couronne d'or, et pour cimier un cygne naissant, colleté d'une couronne d'or (Bulletin de la Société Scientifique et Littéraire du Limbourg, IV, p. 109).

[3]) Melin — Paris — D'or à la fasce d'azur accompagné de trois *aigles* de sinople (Rietstap). Un de Bois (De Busco) porte d'argent à un *aigle* de sable, armé et becqué d'azur (Hemricourt, Miroir des nobles de Hesbaye, p. 187).

[4]) Raadt, J. Th. de, Sceaux Armorie's des Pays-Bas, IV, p. 229.

der Van Rode und der Van Lijnden drei Lilien im Schilde [1]). Das Wappenthier der Van Wesemael, wie auch der Van Rode, war ein Löwe.

Wir behalten uns vor, auf die hier genannten Wappenverbindungen in dem Artikel welchem die Stammesgemeinschaft der Van Lynden, der Van Rode und der Van Beek zur Folie dient, zurükzukommen.

Gerade so wie das Geschlecht der Van Lynde verschiedene Namen führte, hatte es auch verschiedene Wappen, je nach dem Orte in welchem die Zweige der Familie sich niedergelassen hatten. Die Van Lynde alias De Busco de Millen waren die Herren von Lynde oder Martenslynde und Klein-Spauwen gehörte ihnen auch. Der Zuname De Busco, in vlämisch Van den Bosch, in französisch Du Bois, was für eine Oertlichkeit war dies? Es gab einen Ort dieses Namens, den Bosch von Millen oder le bois de Melin. Zwei Familien leiten ihren Ursprung von da ab, die *Van den Bosch van Millen* und die *Van den Bosch van Mopertingen*. Welches ist deren Wappen? Hemricourt gibt uns hierüber Aufschluss: de vair à la face chargée de trois fleurs de lis, voilà Mopertingen; de vair à la face chargée d' un losange entre deux fleurs de lis, voilà de Melin [2]). Nun aber sind diese zwei Wappen welche von den Van den Bosch angenommen wurden, gerade die Wappen jener Orte, und die zwei Orte nahmen ihre heraldischen Symbole wie bereits erwähnt, von ihrer Nachbarin, der uralten Hauptstadt Tongeren, welche de vair à la fasce d' argent führte [3]). Aber der interessante Punkt hierin ist der, dass wir in dem Staätsarchiv

[1]) Wilhelmus ter Lynden, 1296: Eine Lilie (Düsseldorf, St. Arch. Commende Köln No. 98; Jan van der Linden, 1374: Drei Lilien (Brüssell, Archives Générales du Royaume, Urkunden der Herzoge von Brabant No. 3310). Henricus de Rode, 1276: Drei Lilien, (De Raadt, III, p. 242); Arnoldus de Rode, 1308: Drei Lilien (De Raadt, III, p. 242); Franco dictus de Roede, 1344: Eine Lilie (Brüssell, Arch. Gén. du Roy., G., c II, Nos 301, 311, 330) Dierick die Rode, riddere, 1344: Eine Lilie (de Raadt, III, p. 242).

[2]) Hemricourt, I. de, Miroir des nobles de la Hesbaye, p. 77.

[3]) C' est seulement, dit M. Jansens, au milieu du XIIIe siècle que les armoiries devinrent la propriété des familles et depuis lors on peut conclure à la parenté des familles qui ont des armes semblables. Si l' on trouve dans une même contrée des familles avec le même blason, de la noblesse ou des hommes scabinaux avec les mêmes armes, on peut dire avec certitude suffisante, ou bien, qu' ils sont issus de la même famille (Fahne, Die Dynasten von Bocholtz, I, p. 9.) où qu' ils sont alliés à une souche puissante qui porte les mêmes armes. Si ces familles portent dans l' écu le signe de la ville autour de laquelle elles sont établis, ont peut conclure, qu' ils ont emprunté leur blason à cette ville à l' époque ou leurs membres y exerçaient des fonctions d' échevins ou autres. On ajoutait simplement parfois un signe spécial au blason de la ville.

Der Autor erwähnt als Beispiel die Eisenhut-Feh (vair) von Tongeren, welche sich in den Wappen der Familien De la Tour d' Elmet, Du Bois de Melin, De Festan, Damartin, De

Figur IV.

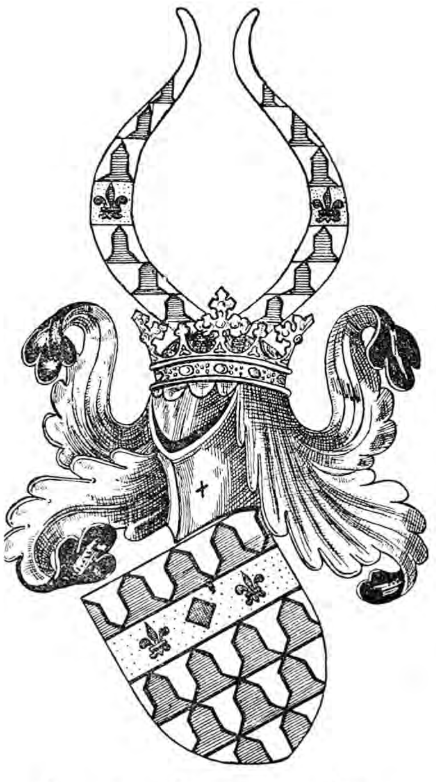

Van den Bosch van Millen.

zu Maestricht die Siegelwappen des Lambrecht van Linde, welchen unsere Urkunden alias De Busco heissen, besitzen. Es ist daselbst ein Wappensiegel des Lambrecht van Lynde, 1412, und ein Wappensiegel des Lambrecht de Busco, 1423, deponirt, und diese zwei Siegelwappen sind in identischer Weise dieselben: »Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit drei Lilien« identisch mit Mopertingen. Es ist dies ein abermaliger Beweis dafür, dass die jüngere Linie der Van Millen die sich Van den Bosch van Millen nannte, in Folge Uebertragung des Bosch von Millen von der älteren Linie dieses Geschlechtes die sich Van Lynde alias De Busco hiess, sich auch des Namens Van Lynde bedient hat; aus welcher Thatsache man zu schliessen berechtigt ist, dass die jüngere Linie der Van Millen die sich Van den Bosch van Millen nannte, ebenso wie die ältere Linie dieses Geschlechtes, die sich Van Lynde alias De Busco de Millen nannte, *Traditionen an einen Familien-Sitz in Linne* (*Martenslinde*) *festhielten*. Dieser Besitz in Linne konnte aber nicht derjenige der älteren Linie sein, da derselbe von den Van Wassenberg herstammte; folglich konnte es kein anderer gewesen sein als derjenige des weiter oben erwähnten Godefridus de Lenn, der, in 1220, Zeuge war bei der Schenkung der Kapelle

---

Mopertingen, De Senseilles, De Rosés, Van den Bosch finden und man noch weiters hinzufügen kann De Canne, De Wideux, De Lenth und eine Masse Anderer (Publications de la Société archéologique du Limbourg, t. XVI, p.p. 378 und 379).

Auf diesem Principe fussend, ersieht man noch, dass die Städte in der gegenwärtigen Provinz Limburg (Belgien) — mit Ausnahme von St Trond, welches eine Reichsstadt war, und Tongeren — das Wappen der Grafschaft Looz mit noch einem anderen Wahrzeichen führten: Hasselt, zwei Nussbäume; Beeringen, einen Bären; Bilsen, einen Pappelbaum, etc.

Figur V.

Von den Bosch van Mopertingen.

bei Maestricht an die Deutsch-Ordens-Ballei Alten-Biessen (Vieux Joncs) durch die Aebtissin Mechtilde von Munsterbilsen, und Arnold, Graf van Looz. **(Figur IV und Figur V).**

Hemricourt sagt ausserdem, dass Willem van den Bosch van Millen, riddere, homme riche, sage, honnête et civil, ein Sohn des Lambrecht van den Bośch, here van Millen (soll heissen: Bosch von Millen) und der N. war, und dass er Isabella, Tochter des Oger van Schoonvorst genannt Van Fexhe, geheirathet hatte. Der genannte Willem hatte einen Bruder Namens Lambrecht van den Bosch, welcher in Canne bei Maestricht wohnte und welcher heirathete N., Tochter des Louis de Dammartin, de Warfusée, de Hermalle de la Neufville genannt Marteau de Mirmotte, riddere, here von Neufville, und der Agnes van Mopertingen, vrouwe van Mopertingen [1]).

Hemricourt gibt dem Willem und dessen Vater Lambrecht 1, das oben beschriebene Wappen von Millen und 2, Eisenhüte mit Balken, belegt mit *zwei gegeneinander schreitenden Löwen,* von welchen das erste Wappen offenbar dem Lambrecht, das zweite Wappen dem Willem zuzuschreiben ist.

Vandenbergh, der bekannte Wappenherold, sagt, dass Willem

[1]) Hemricourt, Miroir, p. 102.

van den Bosch van Millen, riddere, seinem Vater Lambrecht in der Herrlichheit des Bosch von Millen succedirte, und dass sie beide *dasselbe* Wappen führten d. h. Eisenhüt-Feh mit Balken, belegt mit *zwei gegeneinanderschreitende Löwen* [1]).

Beide Autoren geben dem Willem *dasselbe* Wappen, sind aber verschiedener Ansicht in betreff des Wappens seines Vaters Lambrecht. Beide haben in sofern Recht als Hemricourt die Sache vom theoretischen Standpunkte aus auffasst, und dem Lambrecht als *erstem* Besitzer des Bosch von Millen in der jüngeren Linie das Wappen dieses Ortes gibt, während Van den Bergh die Wirklichkeit in Betracht zieht, da er die Wahrnehmung machte, dass Lambrecht im Balken des Wappens eine Veränderung vorgenommen hatte, über deren Ursprung weder er noch Hemricourt sich Rechenschaft ablegen konnten.

Die Erklärung zu dieser Veränderung ist einfach: Lambrecht van Millen, der *erste* Besitzer des Bosch von Millen aus der jüngeren Linie der Van Millen, der sich in Folge dessen Van den Bosch van Millen nannte, hatte, gemäss dem Gebrauche der Zeitperiode, das Wappen der neu anzutretenden Herrlichheit anzunehmen. Er that dies, aber nur theilweise, indem er wohl die Eisenhut-Feh mit dem Balken zu seinem Wahrzeichen machte, jedoch in den Balken, statt der Raute zwischen zwei Lilien, *zwei gegeneinander stehende Löwen* setzte. Der Grund zu dieser Veränderung liegt in der Thatsache, dass diese Löwen das Wappensymbol seines Geschlechtes, der Van Millen, darstellen, also sein eigenes früher von ihm geführtes Wappen. Die Löwen repräsentiren somit eine bedeutsame, legitime Veränderung in einem untergeordneten Theile seines neuen Wappens.

Die heraldisch-sphragististische Entwicklung des Van Lynde'schen und des Van den Bosch'schen Wappens ergibt sich aus dem Vorgehenden wie folgt:

VAN MILLEN

AELTERE LINIE

VAN LYNDE ALIAS DE BUSCO DE MILLEN.

Seit 1284, siegelt Arnold, here van Linne, mit dem Wappen seiner Gattin (Jutta van Wassenberg), Besitzerin der Frei-Herrlich-

[1]) Lüttich, Bibliothek der Universität, M. S. 1103, p. 112.

heit Linne (Martenslinde) deren Herrenrechte er in dem genannten Jahre angetrëten hatte. Das Wappen der Jutta van Wassenberg repräsentirt einen *Löwen*, das heraldische Symbol das den Van Lynde bis auf den heutigen Tag geblieben ist [1]).

In 1339, siegelt Johannes van Lynden van Wynde, riddere, mit einem *Löwen*; über das Ganze ein Turnierkragen zu drei Latzen. (Figur I).

In 1374, siegelt Geldolf van der Linden, Sohn des vorstehenden Johannes, mit einem *gekrönten Löwen.*

In 1348, siegelt her Jan van der Linden mit *drei fünfblätterigen Rosen.*

In 1417, führt Johan van Lynde *eine fünfblätterige Rose* im Schilde.

In 1482, siegelt joncker Laurees van Lynde mit *einer fünfblätterigen Rose* im Schilde. Schildhalter: *ein gekrönter Löwe.* (Figur II).

In 1475, siegelt Lambrecht van Lynde mit einem *Löwen.* Im rechten Obereck: Eine *Eisenhut-Feh* (3. 3).

In 1484, siegelt Lambrecht van Lynde: Eine *Eisenhut-Feh* (4. 3. 2.) mit Balken, belegt mit einer *Rose* zwischen *zwei Lilien.* Schildhalter: Ein *Löwe.*

In 1609, führt Jean de Lyntre de Baillonville: in Gold, ein schwarzer, gekrönter *Löwe* mit Herzschild, belegt mit einer fünfblätterigen *Rose.* (Figur III).

In 1751, findet sich auf dem Grabstein des Herrn Johan Leonard van Linden: Gespalten; vorn, ein Lindenbaum (Aebtissin von Munsterbilsen); hinten, ein *Löwe*, in dessen Pranken ein Ring (Linden); Ueber dem Schilde, eine fünfblätterige Laubkrone.

Es mag hier erwähnt werden, dass der *Löwe* das älteste Wappenbild repräsentirt. Fast gleichzeitig mit dem Löwen, als Wappenbild, der schon 1062 von Robert, Graf von Flandern, geführt wurde, doch, nach dem ersten Auftreten desselben, begegnet man als nächstverbreitetes Wappenthier: Den *Adler.* Diesem folgten im Gebrauche andere Thiere, oder Gegenstände aus dem Reiche der Natur z. B. Blumen, wie *Lilien und Rosen.* Die jüngsten Wappenbilder sind die durch Linien und Theilungen entstandenen, die eigentlichen Herolds-Stücke.

---

[1]) Navorscher 1908, Das Wappen der Von Linden in Bayern und Württemberg.

[2]) Ibid., 1908, Das Wappen der Von Linden.

Schon zu Anfang des 13. Jahrhunderts wurde es für angenommen gehalten, das Wappen des Herrn, dessen Land man erbte, zu führen, auch wenn man nicht von ihm abstammte. Dies ist der Grund warum Arnold, here van Linne, (alias de Busco alias Van Millen) das Wappen seiner Gattin, den Löwen, anzunehmen hatte. Der Löwe wurde hiemit das bleibende heraldische Symbol der Van Lynde, dessen Concurrenzbild im Van Lynde'schen Wappen wurde die fünfblätterige Rose. Die beiden Wappenbilder der Van Lynde sind in den oben angezogenen Siegelwappen durch Vereinigung als Wappeneinheit repräsentirt, oder das eine der Wappenbilder in den Hintergrund — oder auch ganz aus dem Schilde verdrängt.

VAN MILLEN

IÜNGERE LINIE

VAN DEN BOSCH VAN MILLEN.

Gerade so wie Arnold van Millen alias De Busco de Millen seinen Namen und sein Wappen, in Folge Besitzwechsels, zu ändern hatte, so musste auch Lambrecht van Millen, aus demselben Grunde, eine Aenderung seines Namens und seines Wappens vornehmen. Lambrecht erhielt, durch Uebertragung aus der älteren Linie der Van Millen (Van Lynde alias De Busco) den Bosch von Millen, um 1368; er änderte demgemäss seinen Namen in Van den Bosch van Millen um, und nahm das Wappen dieser Oertlichkeit an. Lambrecht war, durch seine Heirath mit Margaretha van Canne, Herr dieses Ortes.

Das Wappen des Bosch von Millen ist: *Eisenhut-Feh (4 . 4 . 3 . 2) mit Balken, belegt mit einer Raute zwischen zwei Lilien.* Wie wir oben nachgewiesen haben, führten die Van den Bosch van Millen in Wirklichkeit wohl die Eisenhut-Feh in ihrem Wappen, den Balken aber belegten sie mit *zwei gegeneinander schreitende Löwen*, das heraldische Symbol ihres Geschlechtswappens d.h. das Wappen der Van Millen. Als Helmzier gibt ihnen Lefort *zwei Büffelhörner, belegt mit Eisenhütlein und je einer Lilie in der Mitte derselben.* **(Figur IV).**

Ein Sohn Lambrechts Van den Bosch van Millen, auch Lambrecht mit Namen, wurde, wie oben berichtet, durch seine Heirath mit Aleyde van Mopertingen, Stifter der Linie Van den Bosch

van Mopertingen, welche das folgende Wappen führte: *Eisenhüte (4 . 4 , 3 . 2) mit Balken, belegt mit drei Lilien. Helmzier: zwei Büffelhörner, belegt mit Eisenhütlein und je einer Lilie.* [1]) **(Figur V).**

Endlich heirathet Lambrecht Van den Bosch genannt Van Repen, joncker, here van Repen und Mombeeck, Sohn des Willem Stas Van den Bossche (Bürgermeister von Millen 1470.73), Marie van Repen, vrouwe van Mombeeck, und wird hiedurch veranlasst, sein ursprüngliches Wappen (Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit drei Lilien) aufzugeben, um das der ehemaligen Herren von Repen anzunehmen: *geviert, in 1 und 4 in Roth ein springender, goldener Gaisbock; in 2 und 3 pfahlweis besticlt mit vier roth-goldenen und golden-rothen Stücken.* Er führte somit, dem Gebrauche gemäss, das Wappen des Herrn dessen Land er erbte.

Schliesslich bildete Willem Van den Bosch van Repen, genannt Van Mombeeck, Sohn des eben genannten Lambrecht Van den Bossche, den Stamm der ehemaligen Herren Van Mombeeck, womit sich eine neue Scheidung der Linien und eine Wappenveränderung vollzog. Diese Linie Van den Bosch van Repen gibt daher ebenfalls ihr ursprüngliches Wappen auf um dasjenige der ehemaligen Sires Van Mombeeck anzunehmen: *In Schwarz, besaet mit silbernen Lilien.*

Der, in 1220, erwähnte *Godefridus de Lenn* war, wie sein Zuname es sagt, Besitzer von Linne (Martenslinde) oder vielmehr eines Theiles dieses ausgedehnten Territoriums. Er gehörte, nach den Besitzakten seiner Nachkommen, nach dem von denselben geführten Wappen und nach den Erbschaftsverhältnissen mit den Linien Van Lynde alias De Busco und Van den Bosch van Millen, wie diese, zu dem Geschlechte der heren Van Millen bei Herderen. Dessen Rang und Stellung zu kennen ist daher von Interesse für diese Studie.

Godefridus war unter den Zeugen bei der Schenkung einer Kapelle bei Maestricht an die Deutsch-Ordens-Ballei Alten-Biessen (Vieux-Joncs) durch Mechtilde, Aebtissin von Munsterbilsen und Arnold, Grafen von Looz. [2])

Es gibt Fälle, in denen in Zeugenkatalogen die Reihenfolge der Zeugen, deren Stand und Weltstellung zu widersprechen scheint.

---

[1]) Lüttich, Staatsarchiv, Conseil Privé, Lefort, Blo-Bou 7; Navorscher 1894, Sigillographie der Van Linde, Tafel I, Siegel 23.

[2]) Urkundliche Belege A.

Nicht so in dem vorliegenden Falle, wo die illustre Zeugenliste es wohl möglich macht, mit voller Bestimmtheit deren Standesverhältnisse festzustellen, denn in mittelalterlichen Urkunden bilden die Namen der vornehmsten Zeugen, also der principes und der liberi den Anfang, die der Ministerialen und Bürger aber das Ende des Katalogs.

In der angezogenen Schenkungsurkunde ist nun in der Zeugenliste, abgesehen von den hohen Kirchenfürsten, nur von principes und liberi die Rede, und, thatsächlich, nimmt Godefridus, seinen Platz hinter den Reichsfürsten, unter den liberi, ein.

Daraus scheint hervorzugehen, dass die Van Linne resp. Van Millen als sie, um 1220, in die Geschichte eintraten, Freie gewesen sind, und daher, nicht zum Ritterstande, sondern zu dem Herren- oder Dynastenstande gehört haben.

Diese Linie der Van Linne hat sich somit, seit 1220, oder schon vorher, nach diesem Namen genannt, d.h. sie hatten schon um diese Zeitperiode Landbesitz in Linne (Martenslinde), während, sechzig Jahre später, Arnold, here van Millen, Sohn und Nachfolger des dominus Thomas miles de Milne, ebenfalls eine Herrlichheit in diesem Territorium besass, nach welcher er sich, seit 1284, Arnold, riddere van Linne schrieb, nachdem er Millen in 1282 verkauft hatte, und der Stammvater der Van Lynde von Lynde und Spauwen geworden ist.

In Folge des Ranges, welchen Godeferde van Linne in dem Zeugenkatalog der Schenkungsurkunde von 1220 für die Deutsch-Ordens Ballei Alten-Biessen, deren Nachbaren die Van Millen waren, einnimmt, ist man gerechtfertigt zu schliessen, dass er here van Linne war, d.h. dass er daselbst Herrenrechte ausgeübt haben muss.

Die Klarstellung der Nachkommen des Godefridus de Lenn erfordert eine längere Erörterung, und beginnen wir dieselbe mit dem Testament von 1308.

Das Testament der Aleydis und Gertrudis genannt van Linne, Beguinen in Tongeren, vom 28 September 1308, bekundet, dass sie zu Folge ihres Titels »domicelle« adeliger Abkunft waren, und wenn die Töchter vom Adel sind, so muss dies auch bei deren Vater, Lambrecht van Linne, der Fall gewesen sein. Da Aleyde und Gertrude ihr Testament zusammen gemacht haben, muss man annehmen, dass sie bereits in einem gewissen Alter standen, und

dass beide an den Tod dachten. Das mindeste was man ihnen beilegen kann, wäre 50 oder 60 Jahre. Dies ergibt deren Geburtsjahr und in Folge dessen, die Existenz Lambrechts, ihres Vaters, um 1258 oder 1248. [1]) Diese Jahreszahlen bekräftigen hinlänglich die Thatsache, dass Lambrecht einer anderen Linie der Van Linne angehörte als die Van Linne alias De Busco de Millen, da Arnold, riddere van Linne, seinen Titel und Zunamen erst seit dem Jahre 1284 führte, d.h. er kam erst in diesem Jahre in die Besitzrechte von Linne.

Das Testament und die Urkunden des Archivs des Hospitals in Tongeren bekunden das folgende genealogische Fragment:

Lambrecht genannt van Linne = Helswende
† vor 1308

Johan van Linne 1307	Aleyde van Linne Beguine in Tongeren † vor 1322	Gertrud van Linne Beguine in Tongeren † vor 1322	Odilie van Linne = N....	N. Tochter = H. genannt Moris van Diepenbeke

Kinder des Johan van Linne:

Johan van Linne joncker 1376, 1378	Odilie van Linne = Herman van Diepenbeek	Aleyde van Linne Beguine in Tongeren.

Das genannte Testament ist in Tongeren ausgestellt worden, wo diese Familie Van Linne oder Van Linde im XIV Jahrhundert ihren Wohnsitz hatte.

Die Eltern der beiden Testamentsausstellerinnen, Lambrecht und Helswende, sind beide vor der Zeitepoche des Testaments gestorben, da Aleyde und Gertrud die ihnen von denselben hinterlassenen Güter besitzen, und über dieselben verfügen.

Lambrecht van Linne hatte einen Sohn Johan. [2]) Derselbe wird in 1307 in den Urkunden von Alten-Biessen erwähnt. [3])

Die Töchter Johan's van Linne, Odilie und Aleyde, wurden ohne Zweifel so geheissen nach den Namen ihrer Tanten. Odilie starb

---

[1]) Original: Tongeren, Archiv des Hospitals. Gedruckt: Navorscher 1895, Drei Beiträge zur Historia Genealogica des Hauses Van Lynden. A.

[2]) Tongeren, Archiv des Beguinenhofs, Registrum terrarum et reddituum curie Sancte Katherine tongrensis scriptum anno domini m.ccc.xxij, f⁰, VII⁰, vij⁰ verso. Ibid., Register von 1326, p. p. 2.6. Ibid., Reg. von 1329 f⁰ vjv⁰, f⁰ 10 v⁰. Ibid., Reg. von 1343 f⁰ 1 v⁰. Ibid., Reg. von 1372, f⁰ 20.

[3]) De jor ons here mcccvij due ganderde den irsten pagt Jo. van Linne ix vat rogge... tright te leveren van X groet r. I XV cleine ende 1 halve cleine die leghen bi H. Hof van S. Mertynslinne. Dit hefter te xij joren in al der forme dat pegter recht is (Maestricht, Staatsarchiv, Alten—Biessen, Laetboek, p. 106).

ohne Erben, da ihre Güter auf Johan van Lynde = Odilie van Herten, vrouwe van Terwaerden, aus der Linie der Van Lynde alias De Busco van Millen übergegangen sind.

Die Klausel, welche nach der Anzeige, dass der Pfarrer den Act gesiegelt hatte, eingefügt wurde, scheint anzuzeigen, dass das Testament späteren Datums ist und dass Aleyde, Schwester des Johan, den Beguinenhof verlassen hatte. Sie konnte dies thun und sich verheirathen. Johan hatte noch keine Kinder am 28 September 1308.

Die Beguinen Aleydis und Gertrudis werden, nicht als Van Linne, sondern *genannt* van Linne im Testamente repräsentirt, woraus man schliessen könnte, dass sie früher sich eines anderen Zunamens bedient hätten.

Dem Vater der Aleydis und Gertrudis wird im Testament weder Titel noch Zunamen gegeben. Wir wissen nur aus dem Titel domicelle, ioncfrouwen, den seine Töchter in den Urkunden führen, dass er adeliger Abkunft war.

Es muss hier die aus dem Inhalt der oben genannten Urkunden hervorgehende Thatsache festgestellt werden, dass, neben den Van Linne oder Linde alias De Busco van Millen eine *zweite* Familie sich des Namens Linne auf Grund ihres in dieser Oertlichkeit befindlichen Landbesitzes als Familiennamen bedient hat.

Wie an anderer Stelle erwähnt, erscheint bereits in 1220 ein *Godefridus de Lenn* bei der Gründung der Deutsch-Ordens Niederlassung Alten-Biessen unter den liberi homines als Zeuge, und dürfte daher die Existenz einer *zweiten* Linie der Van Linne auf denselben, als deren Stifter zurückgeführt werden können.

Aus obigen Ausführungen und Erörterungen geht hervor, dass der im Testament erwähnte Lambrecht genannt Van Linne von adeliger Abkunft war, dass er mit seiner Familie in Tongeren wohnte, und, in Linne (Martenslinde) Grundbesitz hatte, der auf seine Kinder überging, und dass er vor 1308 nicht mehr am Leben war. Sein Sohn und Nachfolger hiess Johan.

Genau dieselben Bedingungen und Verhältnisse treten ein bei einem Zeitgenossen des Lambrecht: derselbe Vorname, derselbe Wohnort (Tongeren), von adeliger Abkunft, ebenfalls einen Sohn und Nachfolger namens Johan, ebenfalls † vor 1307.

Dieser Lambrecht wird in dem in Frage stehenden Akte genannt,

wie folgt: Johes de Melins, filius quondam domini Lamberti militis, Tungris etc. [1])

Der in dem angezogenen Akte genannte Johan van Millen, bewohnte ohne Zweifel diesen Ort, und besass daselbst Güter, welche durch den von seinem Bruder Robin geerbten Zėhnt noch vermehrt wurden. Sein Vater Lambrecht ist der Stammvater der Van den Bosch von Millen, die diesen Namen angenommen haben in Folge Uebertragung des Bosch von Millen auf dieselben aus der älteren Linie der Van Millen, die sich Van Linde alias De Busco nannte.

Ein Theil des zu Linne (Martenslinde) gehörigen Territoriums scheint, nach den vorhandenen Besitzakten zu schliessen, seit den frühesten Zeiten den heren van Millen (bei Herderen) gehört zu haben, da, seit 1220, wahrscheinlich schon früher, die Van Millen dort als Besitzer auftreten.

Die gemeinsame Abstammung der beiden in dieser Studie behandelten Linien Van Linne oder Linde von dem Geschlechte der Van Millen bei Herderen wird auch durch die Thatsache erhärtet, dass Johan van Lynde = Odile van Herten, ein direkter Nachkomme des Arnold, riddere van Linne, die bei Linne gelegenen, der Odile van Linne = Herman van Diepenbeek, Tochter des Lambrecht van Linne = Helswende N., gehörenden Güter aus ihrem Nachlasse erhält [2]).

Linne wird zum erstenmale in 1057 erwähnt. Die Van Millen werden seit 1197 als Zeugen unter den liberi homines erwähnt, gehörten somit dem Herren-oder Dynastenstande an, und rechneten zu ihrem Besitze das Land und das befestigte Schloss von Millen, den Bosch von Millen und einen Theil des Territoriums von Linne.

Zweimal scheint eine Theilung in diesem Besitzstand stattgefunden zu haben. Das erstemal, in oder vor 1220, als Godefridus van Millen als Besitzer des den Van Millen gehörenden Theiles von Linne erscheint, und dessen Namen annimmt. Das zweitemal, als die Van Linne alias De Busco van Millen, den Bosch von

[1]) 1316 — Johes de Melins, filius quondam *domini Lamberti* militis. *Tungris*, vj post omnium Sanctorum, presentibus Henrico Hermale, Eustachio de Chantemerle militis, Henrico de Betthes, Henrico Zuttemin et alijs pluribus, relevavit unam decimam iacentem in magna decima de Melin valentem XX modios spelte que ad eum pervenit ex successione domini Robini fratris sui, quondam decani Sancti Servatii traiectensis (Lüttich, Staatsarchiv, Feudal-Gerichtshof, Bd. 39, p. 33).

[2]) De Navorscher 1892, p. 454, F.

Millen an ihren Vetter, Lambrecht van Millen = Margaretha van Canne, übertragen. Letzterer, wie auch dessen Nachkommen, nahmen in Folge dessen den Namen Van den Bosch van Millen an. Geschah diese Besitzveränderung auf Grund von Erbschaft, Kauf oder Schenkung? Wir sind der Meinung, dass keine der genannten Eventualitäten auf den vorliegenden Fall anwendbar sind, und dass hier, aus naheliegenden Gründen, ein zwischen Verwandten stattgefundener Gebietsaustausch vorliegt, mit Compensationen für die etwa im Nachtheil sich befindliche Partei. Thatsächlich, lag der Güteraustausch im wohlverstandenen Interesse beider Parteien. Lambrecht van Millen gab dem in seiner nächsten Nähe liegenden, den Van Linne alias De Busco, gehörenden Bosch von Millen den Vorzug vor den von Lambrecht van Linne = Helswende stammenden, in mehr weniger beträchtlichen Entfernung von Millen liegenden Gütern in Linne, während bei den Van Linne, alias De Busco die Verhältnisse umgekehrt lagen. Für die Van Linne hatten die genannten Güter in Linne einen nicht zu verkennenden Vortheil, da sie bereits im Besitz einer freien Herrlichheit in diesem Territorium waren, und durch Angliederung weiterer in demselben gelegenen Güter ihren geschlossenen Besitz zu vergrössern in die Lage kamen.

Aus obigen Ausführungen ist man berechtigt zu schliessen, dass Lambrecht van Millen im Besitze der in Linne gelegenen, von Lambrecht van Linne stammenden Güter gewesen, und dass sie durch Erbschaft auf ihn gekommen sein mussten. Dies ergibt sich auch aus der Identität der Namen Van Lynde und Van den Bosch, die selbst in späteren Zeiten in schlagender Weise zum Ausdruck kam in einem Gerichtsact von Nedercan. Dort werden, in 1487, in einem Gerichtsfall die Namen Willem Van der Lynden und Willem Van den Bosch für ein und dieselbe Persönlichkeit in ein und derselben Gerichtsverhandlung angewendet [1]).

Ueber den in dem obigen genealog. Fragment repräsentirten *Johan van Linne*, Sohn des Lambrecht und der Helswende, kann mit grösster Wahrscheinlichkeit wenn nicht Sicherheit gesagt werden, dass er identisch ist mit dem eingangs dieser Studie erwähnten Siegelinhaber Johannes van Lynden van Wynde, 1339. Sein Siegelwappen beweist es: es zeigt den Löwen, vereint mit dessem

[1]) Maestricht, Staatsarchiv, Nedercan, Register 1487—1530, p. 1.

Concurrenzbild, dem Turnierkragen zu drei Latzen, das Wappen des Lambrecht van Linne, auf das wir später in dieser Studie zurückkommen werden.

Der in den Acten der D. O. Ballei Alten-Biessen in den Iahren 1285, 1286, 1287 und 1288 erwähnte Godeferde van Mertens Linne, der bis jetzt nicht identificirt werden konnte, scheint wohl zu der Linie des Lambrecht van Linne = Helswende zu gehören; er dürfte ein Enkel des Godefridus de Lenn, 1220, und daher Bruder des Lambrecht gewesen sein, denn, zur damaligen Zeitperiode war es der Gebrauch, dass einer der Enkel den Vornamen des Grossvaters führte.

In 1247 und 1267 ist ein *Lambrecht van Milen* Zeuge in einem Act, in welchem Johan, ältester Sohn des Arnold, Grafen von Looz erklärt, dass die Abtei von Orienten in seiner Gegenwart gekauft hat von Walter van Grasen, Sohn des Henrik Brunnink, eine gewisse Wiese, für eine immerwährende Rente von einem Pfennig, Lütticher Geld [1]).

Dieser *Lambrecht* war ein Zeitgenosse des d. Thomas miles de Milne und muss wohl ein Bruder desselben gewesen sein. Er ist der *erste* dieses Vornamens im Geschlecht der Van Millen, und ist dieser Vorname offenbar durch ihn in dasselbe gekommen. Wie in den genealogischen Tafeln ersichtlich, wiederholt sich der Vorname *Lambrecht* in allen Generationen der beiden Linien Van Lynde und Van den Bosch bis circa 1550.

Aus Vorstehendem ist ersichtlich, dass die in Linne gelegenen Güter des Lambrecht van Linne = Helswende, 1250—1307, in den Besitz des Lambrecht van Millen = Margaretha van Canne übergegangen, und von dem letzteren als Tauschobject gegen die den Van Lynde alias De Busco de Millen gehörende Herrlichheit des Bosch von Millen benützt worden sind. Ferners, dass die Güter der Odilie van Linne = Herman van Diepenbeek, Tochter des Lambrecht = Helswende sich nicht auf ihren Bruder Johan, noch auf dessen Sohn Johan vererbten, sondern dass Johan van Lynde = Odilie van Herten aus der Linie der Van Lynde alias De Busco de Millen dieselben aus dem Nachlass der Odile van Linne erhält.

Aus den genannten Thatsachen zu schliessen, geht man mit der Annahme kaum fehl, dass in der Familie des Lambrecht van

[1]) Wolters, Codex diplomaticus Lossensis, No. 233, 268 und 269.

Linne = Helsuende ernste Zerwürfnisse vorgeherrscht haben müssen, die die Enterbung des Sohnes Johan und dessen Sohnes Johan zur Folge hatten, denn deren männliche Nachkommenschaft bricht hier ab. Johan und dessen Sohn Johan werden in den Urkunden von Alten-Biessen, Tongeren, Millen und Linne nicht mehr erwähnt. Sie hatten kein Interesse mehr daran in Linne zu bleiben, sie müssen daher letzteres verlassen haben um sich an anderen Orten niederzulassen.

Thatsächlich, begegnen wir, in 1339, einen Johan van Lynden, van Wynde, riddere, denselben dessen Siegelwappen auf Figur I repräsentirt ist. Er führt denselben Vor- und Familiennamen wie der genannte Johan, denselben Titel wie dessen Vater Lambrecht, und war ein Zeitgenosse desselben, der genealogische Zusammenhang jedoch fehlt, wird aber, in nicht zu verkennender Weise ersetzt durch dessen Siegelwappen: Ein Löwe, über das Ganze ein Turnierkragen zu drei Latzen.

Die Verwendung des Turnierkragens im Wappen der *Van Lynden van Wynde* und, wie wir gleich sehen werden, auch in demjenigen der *Van Winde genannt Van der Linden*, scheint keine willkürliche zu sein, sondern eine wichtige und bleibende Zuthat die unlöslich mit deren Wappen verbunden ist. Es ist noch mehr. Petrus Divaeus sagt über das sechste Löwener Geschlecht Van der Linden, Lindanus, De Tilia (Van der Linden—Hooghevoorst), dass die erste von ihm genannte Persönlichkeit dieses Geschlechtes, Walter, Mitkämpfer in der Schlacht von Bastweiler, 1374, war, und dass er einen Bruder Johan genannt van Overloo, Sohn des Johan, hatte [1]). Thatsächlich, kämpfte ein Walter van der Linden in dieser Schlacht. Zwei Siegelwappen sind von demselben erhalten: A. 1374 *Walter van der Linden.* Geviert; in 1 und 4, ein *Turnierkragen zu drei Latzen*, mit einem fünfstrahligen Stern im Schildfuss; in 2 und 4, besät mit goldenen Lilien, belegt mit einem *Turnierkragen zu drei Latzen* [2]). B. Walter van der Linden, 1374: geviert; in 1 und 4, ein fünfstrahliger Stern im Schildfuss, überhöht von einem *Turnierkragen*; in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle mit sechs Kreuzchen, drei im Schildhaupt und drei im Schildfuss, letztere 2 und 1 gestellt im dritten Viertel. L.: . . . . gilv Walteri de Tylia [3]).

---

1) Petri Divaei, Rerum Lovaniensium, Löwen 1757.
2) Brüssel, Archives Générales de Royaume, Coll. Sigill. No. 22342.
3) Raadt, J. Th. de, Sceaux Armoriès des Pays-Bas, II, p. 359.

Die beiden Siegelwappen des Walter unterscheiden sich dadurch, dass 2 und 3 in B drei verkürzte Pfähle mit sechs Kreuzchen anstatt dem Turnierkragen mit den Lilien, wie in A, aufweist. Dieser Unterschied ist auf eine Lehensabsonderung zurückzuführen, indem ein Sohn des Walter van der Linden, Dierick v. d. L. genannt van Ouderaen, nach einem in der Gemeinde Beche (Geet Beets) gelegenen Hof, [1]) in Folge dieser Lehensabsonderung siegelt, wie folgt: 1374 *Dierick van Ouderaen:* geviert; in 1 und 4, ein Turnierkragen; in 2 und 3, drei verkürzte Pfähle und sechs Kreuzchen, drei im Schildhaupt und drei im Schildfuss, letztere 2 und 1 gestellt im dritten Viertel. [2]) Wie ersichtlich, ist das Wappen Diericks beinahe dasselbe, wie dasjenige seines Vaters Walter, in B. Wenn daher der gedachte Walter van der Linden diejenige Persönlichkeit ist, die Petrus Divaeus meint, und es kann darüber kaum ein Zweifel bestehen, da in der Schlacht von Bastweiler wohl mehrere Van Lynden mitkämpften, aber nur einer derselben den Vornamen Walter fuhrte, *so würden die Van der Linden—Hooghevorst von dem unter A und B genannten Walter van der Linden abstammen*, was jedoch, in heraldischer Beziehung, nicht übereinstimmen würde mit dem Wappen welches Petrus Divaeus seinen Van der Linden gibt: De sinople au chef d' argent, chargé de trois maillets de gueules. Dies ist, thatsächlich, das Wappen, welches die Van der Linden—Hooghvorst geführt haben, und heute noch führen.

Eines aber ist sicher: Der Turnierkragen zu drei Latzen ist ein zu dem Wappen der Van Lynde van Wynde, der Van Winde genannt Van der Linden und der Van der Linden, Besitzer der Herrlichheit Beche (Geet-Betz), unlösbar gehörendes Concurrenzstück deren Wappenthieres, das seinen Ursprung haben muss in dem Wappen des Stammvaters dieser drei Linien, Godefridus de Lenn, 1220, der es wahrscheinlich desshalb zur Anwendung brachte, um sich von den heren van Millen (bei Herderen), von denen er abstammte, und die, wie er, den Löwen führten, zu unterscheiden.

Nach diesem, kaum zu vermeidenden Exkurs über den Turnierkragen im Wappen der Van der Lynden, kommen wir auf Johan van Lynden van Wynde, 1339, zurück. Da Johan das genannte Wappen von seinem Vater Lambrecht, der dasselbe schon lange

---

1) Navorscher 1895, Drei Beiträge zur Historia Genealogica des Hauses Van Lynden, C

2) De Raadt, III, p. 85.

vor 1284 führte, dem Zeitpunkt in welchem Arnold, riddere van Linne, das Van Wassenberg'sche Wappen (Löwe) angenommen hat, ererbt haben muss, so hat man den Löwen des Johan als das Wappenthier der Van Millen bei Herderen anzusprechen, dem Geschlechte aus welchem sein Vater Lambrecht stammte; der Turnierkragen zu drei Latzen war bereits eine bleibende mit dem Wappen der älteren Linie der Van Linne (Martenslinde) verbundene Zuthat, dessen Ursprung, wie wir bereits erwähnt haben, auf den Stammvater dieser Linie, Godefridus de Lenn, 1220, zurückgeführt werden muss, und, thatsächlich, das Concurrenzbild des Wappenthieres darstellt. Die unmittelbaren Nachkommen des Johan sind, nach den Feudalakten von Brabant, wie folgt:

here Johan van Lynden van Wynde, riddere, 1339

Godeferde van Lynden	Geldolf I van Lynden van Wynde
Johan van Lynden.	Geldolf II van Lynden, riddere.

Die Umschriften auf den Siegelwappen des Johan van Lynden und seines Sohnes Geldolf lauten: Johan van Wynde und Geldolf van Winde.

Die Identität der Namen Winde und Linden zeigt sich auch in der Urkunde von 1283, in der Johan I Herzog von Lothringen und von Brabant, erklärt, in Erkenntlichkeit für die Abtretung des dritten Theiles der Mühle von Elixem und deren Dependenzen, welche ihm und seinen Nachfolgern gemacht wurde von Seiten der Ritter Franco van Wenghe, *Johan van Winde genannt De Tilia oder Van der Linden*, dass die Bewohner von Elixem (Elenhem). Laer (Lara), Over-Winden, Neer-Winden, Hackendover und Meer (Mere) auf immerwährende Zeiten angehalten werden, ihr Korn in der besagten Mühle malen zu lassen [1]).

Die Identität der Van Winde und Van Linden kommt auch in heraldischer Beziehung zum Ausdruk. Die Van Winde führen, geradeso wie die Van der Linden von Herenthout den *Löwen* oder den *Sparren* in ihrem Wappen. Die Linie der Van Winde, welche sich in Flandern niedergelassen hatte, wie diejenige welche in der Hesbaye und in der ehemaligen Grafschaft Looz ansässig

[1]) Anhang, Urkundliche Belege C. Neerwinden bezeichnet sich auch Neerlinden, und Middelwynde; Overwinden durch Opwinden; Winde oder Wynde bezeichnet die beiden. Die Gemeinden von Opwinden und von Neerwinden gehören zum Canton Landen, Provinz Lüttich.

waren, führten, in seltenen Ausnahmen, mit dem Löwen oder dem Sparren noch andere heraldische Stücke, als Beizeichen [1]).

Die Siegelwappen der Van Winde und der Van Lynde sind somit identisch, und das Concurrenzbild des Löwen, *der Sparren*, deutet darauf hin, dass sie aus den Van der Lynden von Herenthout-Lierre hervorgegangen sind.

Die Van Winde heissen sich fast immer Heer van Winde gezegd Van der Linden oder Van der Lynden; dominus de Winde dictus Van der Linden.

Es ist hieraus klar, dass Winde eine Herrlichheit war, die den Van der Lynden gehört hatte, und da die Van Winde genannt Van der Linden bereits um 1260 urkundlich erscheinen, so kann deren Ursprung nur auf die ältere Linie der Van Linne (Martenslinde), die in Godefridus de Lenn, 1220, ihren Stifter fand, zurückgeführt werden. Man muss daher annehmen, da die Kinder des Godefridus nicht bekannt sind — und er muss mindestens einen Sohn gehabt haben, da er in Lambrecht van Linne, Gatte der Helsuende, einen Enkel hatte — dass ein Sohn desselben die Herrlichheit Winde kaufte und sich nach derselben schrieb. Der Sparren, das Concurrenzbild des Löwen im Wappen der Van Winde genannt van der Linden; beweist, dass die Van Linne nicht direkt sondern auf dem Umwege über Herenthout-Lyer nach Winde gelangt sind d. h. vor ihrer Ankunft in letzterem Orte gehörten sie zu den Van der Lynden von Herenthout.

Und man wird nun verstehen, warum Johan van Lynden, riddere, 1339, Sohn des Lambrecht van Linne und der Helsuende

---

[1]) 1264, *Johannes de Winda, miles*, illustris viri domini W., comitis juliacencis, dapifer: *un lion.*

1272, *Walterus miles de Winde;* Gerardus de Folpe (Velp) se sert de son sceau, quia proprium non habeo: *un lion et un bâton eugrêlé* brochant.

1358, *Johan van Winde: un lion et un bâton brôchant.*

L'Inventaire des chartes de la ville de Léau blassonne: »*écu chargé d'un lion rampant à la bande.*« L'armorial manuscrit de St. Trond attribue à Van Wynde: *d'azur au lion d'argent, l'épaule ehargé d'un petit lambel de gueules.*

1374. *Johan van Winde*, jadis prisonnier à Basweiler, dans la rotte de Wilre; i. t. 168 moutons: *un lion et une barre brochante, chargée de trois roses.* L,: * S. Johan d. Winde (De Raadt, Sceaux armoriés des Pays—Bas, IV, p.p. 225 und 256).

1374 — *Willem Gielys van Winde* (Nederwinden): ein erniedrigter Sparren mit Turnierkragen (Brüssel, Archives Génerales du Royaume, Urkunden von Bastweiler).

1400 — Pauline van Winde, Aebtissin von Orienten: ein Löwe mit Turnierkragen zu drei Latzen (Ibid., Archiv der Abtei Orienten).

1374 — Olivier van Winde, prisonnier à Bastweiler, sous Jacques de Bourbon; i.t. 260 montons: plain; au chef chargé de trois fers de lance. Sur le tout: un écusson de lion, L.: † Oliveri de Winde (De Raadt, IV, p. 256).

N., Martenslinde verlassen, und sich in Winde niedergelassen hatte und den letzteren Namen dem seinigen hinzufügte. Was lag näher, als dass er bei seinen nähesten Verwandten daselbst eine Schenkung oder Erbschaft angetreten haben könnte.

Noch zu erwähnen ist, dass Joseph-Geldolph van Rijckel, der berühmte Abt des adeligen Klosters von St. Gertrud in Löwen, 1626—1642, ein Sohn war des Johan van Rijckel, here van Oirbeek, und der *Anna van Winden genannt Linden*, deren Mutter eine Van den Berge. Das Wappenbild der Anna ist, nach derselben Quelle, *ein Löwe* [1]).

In nicht weniger treffenden Weise begegnen wir Johan van einen anderen Linne. Er erscheint als *Johannes dictus van der Lijnden* i. J. 1380 in den Urkunden von Herenthout, wohnend in Nuweland. Seine unmittelbare Nachfolger fehlen, die späteren Generationen der Van der Linden in Herenthout sind urkundlich bekannt, wie folgt:

Johannes dictus van der Linden, 1380 -- Nuweland.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Laureys van der Lynden in Herenthout. 1449. 1459.

- Godevaert van der Lynden 1449. 1474, Bürger von Herenthout 1472.
  - Willem v. d. L.
  - Peeter v. d. Lynden. 1474 Schöffe zu Herenthout und Burger daselbst 1477.
  - Holten v. d. L.
- Laureys van der Lynden = Elisabeth van der Beken, 1465; Bürger von Herenthout 1459. 60. 64. 74. 77. † vor dem 24 Mai 1503.
  - Johan v. d. Lynden (in der Fremde) 1503 Schöffe zu Herenthout 1474.
  - Peeter v. d. L. Bürger von Herent-hout 1476.
  - Catherine v. d. L. = Hendrik van Neve 1503.
  - Aambrosius v. d. Lynden 1503. 06.
  - Adam v. d. Lynden 1506. 08. 21. 39. Kerkmeester von Sint Bernaerts † vor 1556.
    - Laureys van der Lynden = Cornelia Lodewix, geb. 1493. Schöffe zu Lierre 1554. 64. 56. 71. † 1571 Juni 29. Siegelwappen: Figur VI.

Der in dem vorstehenden genealog. Fragment erwähnte Godevaerd van der Lynden, 1449, enthüllt uns durch sein Siegelwappen seine Zugehörigkeit zu den Van Millen: 1472. Ein Schrägbalken, belegt mit drei Sparren; im Ober-und Untereck, je ein

[1]) Jacobs, Alph., L'abbaye noble de Ste Gertrude à Louvain pp, 70—74 und pl. VI.

fünfstrahliger Stern. Schildhalter: ein Löwe. Umschrift: Goe v. d. Linden [1]).

Nicht minder bestimmt zeigt uns sein Neffe Adam v. d. Lynden seine Herkunft aus dem eben genannten Geschlechte, 1508: Ein Schrägbalken, belegt mit *drei Sparren*. Schildhalter: *Ein Adler*. Umschrift: Van der Linden [2]).

Ebenso dessen Sohn Laureijs van der Lynden, der siegelt: Getheilt; oben, *ein wachsender Adler*, unten, ein Schrägbalken, belegt mit *drei Sparren*. Helm: *Ein wachsender Adler* Umschrift: S. Laureys van der Linden [3]). **(Figur VI)**

Figur VI.

Dasselbe Wappen ist ersichtlich auf dem Epitaph seines Grabsteines in der Kirche zum Hlg. Gummarus in Lierre.

Laureys zeigte viel historischen Sinn, denn er führte, ausser dem eben beschriebenen Siegel-Wappen, noch das folgende: getheilt; oben, vorn, ein Lindenbaum; hinten, ein schreitender Löwe; unten, drei Sparren in Schrägbalkenform, darüber ein Stab [4]). Helmzier: Nicht mehr erkenntlich, konnte aber nichts anders sein als ein *wachsender Adler*, da Laureys die zwei Van Millen'schen Wappenthiere, den Adler und den Löwen, den Lindenbaum der Aebtsissin von Munsterbilsen, und die drei Sparren, welches das Wappenbild der Stadt Lierre ist, das diese Linie sich in Folge von Abzweigung vom Hauptstamme zu eigen gemacht hat, gerade so wie sich die Linie

---

1) Brüssel, Archives Gé•érales du Royaume, Coll. Sig. No. 12265.

2) Raadt, J. Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas, II, p. 163; 1521, Lyerre, Archiv des Wohltätigkeit-Amtes, Urkunden des Archivs, dasselbe Wappen.

3) Lyere, Archiv des Civil Spitals, Urkunden des Spitals.

4) Brüssel, Archives Génerales du Royaume, Coll. Sig. No. 9994.

Van Millen alias Van den Bosch van Millen das Wappen von Millen zu ihrem eigenen gemacht hat, zur Darstellung bringen wollte.

Der hervorragendste Representant der Van der Lynden von Lierre ist der im obigen genealog. Fragmente nicht erwähnte Herr Abel van der Lynden, der siegelt, 1405: Ein *Sparren* bis zum Schildhaupte mit drei Kugeln. Umschrift: Abel van der Linden. Seine Gattin hiess: Hadewich van Düren. Er war Rathsherr der Stadt Cöln und, 1400, Bürgermeister daselbst. [1])

Aus den Siegelwappen der *Van der Lynden von Herenthout-Lierre* ist ersichtlich, dass dieselben, als eine Abzweigung vom Hauptstamme, *den Sparren*, zum Concurrenzbild ihres Wappenthieres adoptirt haben, nicht ohne dass auch das letztere zu seinem Recht komme, indem es entweder als Schildhalter oder als Helmschmuck und auch im Wappen selbst seinen Platz findet.

Es ist möglich, dass der Sparren im Wappenschild der Van der Lynden von Herenthout seinen Ursprung in dem Umstande haben könnte, dass dieselben, als Schöffen der Staat Lyer, das heraldische Symbol dieser Stadt, den Sparren, in ihr Wappen äufgenommen haben, es liegt aber die Annahme näher, dass derselbe von den Van Millen von Mommetstegen, der jüngsten Linie der Von Millen bei Herderen, deren herald, Symbol, ein Sparren gewesen sein soll, herstamme.

Die hier aufgeworfene Frage könnte nur dann mit Sicherheit gelöst werden, wenn ein Siegelwappen des Ritters Lambrecht van Millen, oder ein solches von seiner Tochter, Jutta, Gattin des Willem Proest van Millen, sich finden würde. Damit wäre auch die weitere Frage, ob Willem Proest van Millen, Gatte der genannten Jutta, Wittwe 1307, Sohn des Sebastian Lowet, sein Wappenbild, den Sparren, von seiner Gattin adoptirt hat, oder ob der Sparren das Wappenbild der Lowet von Fooz sei, wie wir im Navorscher 1910 pp. 141 & 269, in Uebereinstimmung mit Hemricourt (Salbray, p. 301 & passinn) behauptet haben, ihrer Lösung zugeführt. — Thatsache ist, dass in mehreren Kirchen von St. Trond, auf den dort befindlichen Grabsteinen der Lowet, ein Sparren in deren Wappenschild repräsentirt ist.

Der nun zum heraldischen Symbol gewordene *Sparren* der Van der Lynden von Herenthout—Lierre wird zum *Hebel* um den Ursprung des Geschlechtes der heren van Linne (Crefeld), aus denen die

[1]) Düsseldorf, Staats-Archiv, St. Cunibert—Cöln, No. 309.

Van Lynden in Geldern hervorgegangen sind, festzustellen, wie die folgenden Ausführungen ergeben.

Fahne, in seinem Werke »Köllnische, Jülichsche und Bergsche Geschlechter« berichtet, II, p. 88, wie folgt:

Linden, sie waren *Erbschenken von Geldern*, und ist ihr Wappen im Cöllnischen Vasallenbuch [1]) blasonirt: *In Schwarz ein goldenes Andreas-Kreuz;* auf dem goldgekrönten Helm ein *schwarzer Brackenrumpf* mit rother ausgeschlagener Zunge. Die Helmdecken sind schwarz. Sie scheinen wohl mit den *Beek* und *Rohe* (Rode) *eines Stammes.*

F. Siebmacher's grosses u. allgem. Wappenbuch, III, 2te Abthlg. p. 239, Tafel 289. 4. berichtet ebenfalls, dass die *Linden*, *Erbschenken des Herzogthums Geldern*, das folgende Wappen führten: Schild: *Auf Schwarz ein goldenes Andreas-Kreuz;* Helm: gekrönt; Kopf und Hals eines w. Bracken; Decken: Schwarz Golden.

Lefort, der bekannte Wappenherold des Prinz-Bischofs von Lüttich, bestätigt, in Wort und Bild, die Aussagen von Fahne und Siebmacher über die Van Lynden, Erbschenken in Geldern, an welchen sich nicht mehr rütteln lässt.

Die Urkunde vom 1 September 1340 ist besiegelt durch *Johan van der Lynden,* Johan und Franko van Rode, Bürger zu Aachen. Das Wappen ist bei allen drei Siegeln das gleiche: *ein Ast-Andreas-Kreuz* zwischen dessen unteren Armen ein *Schlüssel*, Bart nach unten, steht. Schildhalter: *ein Adler.* Nur die Umschriften sind den Namen der Siegler angepasst. [2])

Die Van der Lynden von Aachen sind eine Abzweigung der heren van Linne (Crefeld), die das *Andreas-Kreuz* geführt haben.

In Folge dessen, gemäss dem Gebrauch der Zeit in welcher sie lebten, suchten sie eine Wappenänderung durch eine a priori nicht erkennbare Umformung des Stammwappens zu erreichen, mit Hinzufügung eines eigenen besonderen Helmschmuckes. Diese Umformung bewirkten sie durch Beibehaltung des Heroldstückes aus dem Stammwappen und Annahme einer *anderen Form* desselben: das Andreas-Kreuz wurde durch das *Ast-Andreas-Kreuz* ersetzt.

Um ihre Abstammung von den heren van Linne (Crefeld) noch

---

[1]) Das Cöllnische Vasallenbuch wurde um 1350 angelegt, und ist deponirt im Staatsarchiv zu Düsseldorf, Nachlass Fahne.

[2]) Anhang, Urkundliche Belege D und Figur VII.

genauer zu dokumentiren, adoptirten die Van der Lynden von Aachen den *Schlüssel*, als Beizeichen, das herald. Symbol der Schöffen von Linne [1]), das aus einem *Schlüssel-Andreaskreuz* besteht, und gewiss sinnreich ist, indem es die Schöffen daran erinnerte, dass sie die Schlüssel zur Gerechtigkeit in Händen haben. **(Figur VII).**

Figur VII.

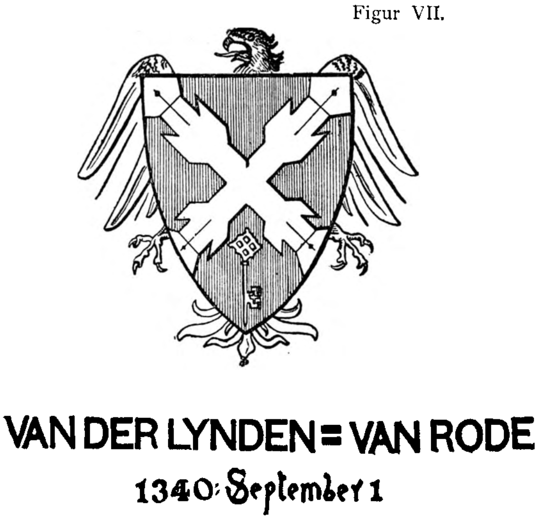

Auch haben die Van der Lynden von Aachen nicht ermangelt, den *Adler*, das Wappenthier der Van Millen, von denen sie abstammen, in ihrem Wappen, als Schildhalter zu repräsentiren.

Noch eines Siegelwappens benöthigen wir zur gedachten Beweisführung. Es ist dasjenige des *Nicolaus van Rojde*, Schöffe zu Aachen, Sohn des heren *Wilhelm van Royde*, Richter zu Aachen, 1409 Nov. 29: Ein *Ast-Andreaskreuz* mit *Herzschild*, belegt mit einem erhöhten *Sparren*. Helm: Ein Flug, zwischen zwei Büffelhörnern, belegt mit einem Ast-Andreaskreuz. Umschrift: S Nicolai de Roide Scabini Aquen. [2]) **(Figur VIII).**

Der hier erwähnte Wilhelm van Roide war ein Enkel des in der Urkunde vom 1 Sept. 1340 genannten Franko van Rode, Bürgermeister von Aachen, der selbst ein Vetter war des in der Urkunde erwähnten Johan van der Linden.

Das hier gedachte Ast—Andreaskreuz ergibt den Beweis, dass die Van der Lynden und die Van Rode von Aachen, die *identisch* sind, aus den heren van Linne (Crefeld), die das Andreaskreuz geführt haben, hervorgegangen und als eine Abzweigung von denselben anzusehen sind.

Die Van Rode von Aachen bedienen sich ausserdem — wie hier oben berichtet — in ihrem Wappen eines *Herzschildes*, belegt

[1]) Raadt, J. Th. de, Sceaux Armoriés des Pays-Bas, etc. II, p. 361.

[2]) Düsseldorf, Staatsarchiv, Dominikaner zu Aachen, No. 11, und Regulierherren zu Aachen, No. 8.

mit einem *Sparren;* dieses heraldische Symbol, der *Sparren*, enthüllt die Thatsache, *dass deren und der mit ihnen identischen Van der Lynden von Aachen gemeinsamer Ursprung in den Van der Lynden von Herenthout—Lierre, die den Sparren als Concurrenzbild ihres Wappenthieres führen, zu suchen ist, und dass diese selbst von den Van Linne aus dem Geschlechte der Van Millen bei Herderen abstammen.*

Figur VIII.

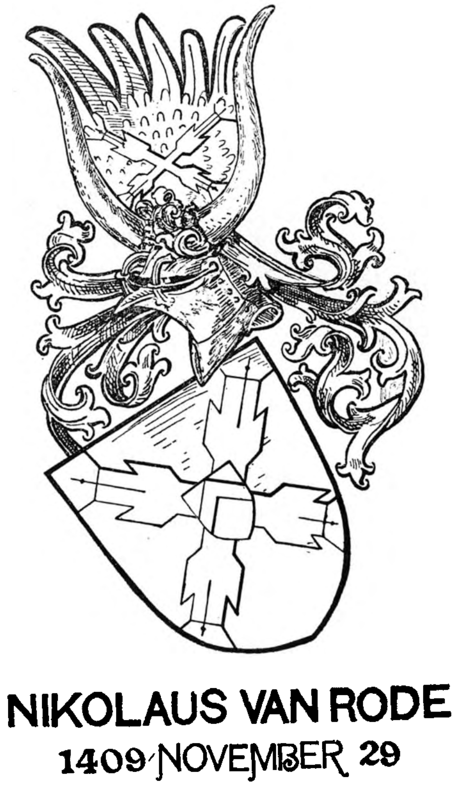

Da nun die Van Lynden in Geldern von den heren van Linne (Crefeld) ihren Ursprung nehmen, so gehen sie wie diese und wie die van Lynde alias De Busco de Millen aus den heren van Millen bei Herderen hervor, und zwar aus der *zweiten* aus diesem Geschlechte entstandenen Linie der van Linne, beginnend mit Godefridus de Linn, 1220, der wahrscheinlich ein Bruder war des Otto, here van Linne (Crefeld) 1186, 1191, und des Gerlacus van Linne, riddere, 1186, 1191, während die van Lynde alias De Busco de Millen von Arnold, here van Millen alias De Busco alias riddere van Linne, 1282—1288, abstammen.

Die in dieser Studie zu Tage tretenden verschiedenen Zunamen (Lynden und Rode) in einer und derselben Familie erklären sich dadurch, dass Schloss Rode an der Soers, das heute noch existirt, nicht weit von Aachen, und ein Hof bei Rode in Brabant, Van der Lynden'scher Besitz waren.

Damit ist eine der zahlreichen Familien des Namens Van Rode definitiv identificirt.

Die Ruine eines anderen Schlosses Rode, auch im Aachener

Reich, bei Düren, gelegen, war ebenfalls der ehemalige Stammsitz einer Familie Van Rode, die sich später Van Merode schrieb. Ueber dieselbe sagt Herr E. Richardson, in seiner »Geschichte, der Familie Merode«, dass er sie nicht zu den Herren-oder Dynasten Geschlechtern, sondern vielmehr zu der Ritterschaft rechne. Wir wollen diese Behauptung auf ihren Werth prüfen.

Richardson, scheint es der Mühe werth zu halten die Standesverhältnisse der Van Merode von ihrem ersten Auftreten an, um 1100, gründlich und genau darzulegen.

Er beginnt mit *Arnulfus de Rode*, der in 1103 auf dem Hoftage Heinrichs V zu Aachen unter den *Freien* erscheint (Richardson, II, p. 380).

Dies genügt um obige Behauptung Richardson's hinfällig zu machen, denn über die Bedeutung des Wortes »Freie« herrscht kein Zweifel. Hochfreie, Fürsten und Grafen, sowie auch nicht zu den Städtern gehörige Personen sind ja zuweilen, bevor es üblich wird, Freie und Dienstleute, Ritter und Bürger in den Zeugenreihen durch bestimmte Angabe des Standes zu unterscheiden, dermassen zusammengefasst, dass die Namen der *vornehmsten* Zeugen, als der principes und *liberi* (Freie), den Anfang, die der Ministerialen und Bürger aber das Ende des Katalogs bilden, ohne das darin gesagt wäre, wo denn die betreffenden Unterschiede beginnen.

Thatsächlich, sehen wir in der angezogenen Urkunde von 1103, dass Arnulfus de Rode, als Freier seinen Platz hat unter den vornehmsten Zeugen, gleich hinter den Fürsten. Er gehört daher nicht zu dem Ritterstand, wie Richardson meint, sondern zu dem Herren—oder Dynastenstande.

Dies wird bestätigt durch eine Urkunde der Ida, Gräfin von Boulogne a. d. n. 1098 in deren Zeugenliste Arnulfus de Rode ebenfalls gleich hinter den Fürsten seinen Platz hat (Marneff, de, Cartulaire de l'abbaye d'Afflighem, p. 15.)

Um das Jahr 1141 macht Arnulfus de Rode, in einer Urkunde des Herzogs Gotfried von Löwen, der Abtei von Parc eine Schenkung »partem silve apud Lendem« (Archives de l'abbaye du Parc (pièce n°. 1), Archives générales du Royaume, à Bruxelles).

Der Ahnherr der Van Merode gehört daher zu dem Geschlechte der Van Rode, welche bei Löwen niedergelassen waren, und mit den Van Linden identisch sind, wie aus den folgenden Siegelwappen hervorgeht:

1333 — Henricus de Rode, échevin de Louvain: *trois pals;* au chef, chargé à dextre d'un écusson au lion.

1370 — Hilger van Rode: *trois pals,* au franc quartier, chargé d'une étoile.

1374 — Johan van Roede: *trois pals;* au chef chargé de deux lions léopardés, affrontés. (Raadt, J. Th., Sceaux armoriés des Pays-Bas III, pp. 242 . 243).

Das Wappen der Van Merode ist, wie folgt: In Gold *vier rothe Pfähle*, umgeben von einem ausgezackten blauen Schildrande.

Die Vierzahl (4 Pfähle) führt auf die Dreizahl (3 Pfähle) als ihr Ursprüngliches zurück, und deutet auf eine jüngere Abzweigung von dem Hauptstamme hin d. h. die Van Merode führten vier Pfähle im Wappen, weil sie eine jüngere Abzweigung waren vom Hauptsamme, der drei Pfähle führte, und ist diese Vermehrung des bereits bestehenden Heroldsbildes in Folge einer Linien Abzweigung einer Wappenveränderung gleich zu achten.

Und hieraus folgt, dass die Van Merode sich vor 1170 vom Hauptstamme, den Van Rode von Löwen, getrennt haben, da sie ein von demselben etwas verschiedenes Wappen führen. Hätte die Trennung später stattgefunden, so wären die Wappen bei beiden Linien die gleichen geblieben. Dass die Trennung vor 1170 geschah, ist erwiesen durch das Erscheinen, in 1103, des Arnulfus de Rode, Ahnherrn der Van Merode, auf dem Hoftage Heinrichs V zu Aachen, und die Veranlassung zur Trennung und Wappenänderung war, ohne Zweifel, ein Veränderung in Hinsicht auf den Besitz. Im Uebrigen, ist die *Zahl* der Figuren für das Wappenrecht bedeutungslos.

Der blaue Schildrand im Wappen der Van Merode ist als ein Beizeichen anzusprechen. Die Vorliebe für Beizeichen geht in den Ländern am Niederrhein zuweilen so weit, dass nicht blos die Linien, sondern einzelne Personen durch Beizeichen unterschieden werden.

Auch die alten Siegelwappen der Van Merode zeigen deren Ursprung von den Van Rode bei Löwen, indem im Schild, mit *vier Pfählen*, ein Freiviertel aufgelegt ist, mit *drei Pfählen*, wie folgt:

1338 août 13 — *Gerardus Merode, dominus de Ringberghe, et prepositus Sancti Georgi coloniensis* s'engagent, moyennant 78 livres de vieux gros, à servir le duc de Brabant, cum viginti quatuor

viris, Una Nobiscum Ambobus, bene et decenter cum galea (!) armatis et equitatis, dans la guerre entre l'Angleterre et la France: *quatre pals;* au franc-quartier chargé de *trois pals;* au chef de quartier, chargé d' une étoile. L. : S. Gerardi......... sbgh milit.

1363 — *Werner van Me Rode, here zu Rincberg.*

1378 — *Wernerus de Rengberch, milis,* reçoit, du Brabant une rente féodale, sur Maestricht: *quatre pals;* au franc-quartier chargé de *trois pals;* au chef de quartier fruste. C.: un chapeau de tournoi, garni d' un vol. L. : S. her Werner van Rencberch (De Raadt, Sc. arm. II. 465.66).

Die in dieser Studie enthaltenen heraldischen und sonstigen Ausführungen ergeben ein klares Bild über den Ursprung der *Concurrenzbilder zu dem Wappenthier* der aus den Van Millen bei Herderen hervorgegangenen Linien der Van Lynden, wie folgt:

Die heren van Millen bei Herderen
Wappenthier: Zwei gegeneinander stehende *Löwen;* der *Adler.*

I Van Linne van Linne (Crefeld):	Das *Andreaskreuz.*
II Van Lynden in Geldern:	Das *Andreaskreuz,* später, nach dem Uebergang von Cleve nach Geldern (1327-1333), das *Gemeine Kreuz,* aus dem Lehensverhältniss zum Deutsch-Ritterorden.
III Van der Lynden = Van Rode von Aachen und von Schloss Rode an der Soers:	Das *Ast-Andreaskreuz,* nach den Van Linne (Crefeld)
IV Van der Lynden von Herenthout-Lierre:	*Drei Sparren.*
V Van Lynde van Lynde und van Spauwen alias De Busco de Millen:	*Die fünfblätterige Rose.*
VI Van Lynden van Wynde:	Den Turnierkragen zu drei Latzen, wahrscheinlich stammend von Godefridus de Lenn, 1220.
VII Van den Bosch van Millen:	*Eisenhut-Feh mit Balken, belegt mit einer Raute zwischen zwei Lilien,* nach dem Wappen des Ortes Millen.
VIII Van den Bosch van Mopertingen:	*Eisenhut-Feh. mit Balken, belegt mit drei Lilien,* nach dem Wappen des Ortes Mopertingen.
IX Van den Bosch van Repen:	*Geviert; in 1 und 4, in Roth ein springender, goldener Gaisbock; in 2 nud 3, pfahlweis bestielt mit vier rothgoldenen und golden-rothen Stücken,* nach dem Wappen der ehemaligen Herren von Repen.
X Van Winde genannt Van der Linden:	Den *Sparren,* nach dem Wappen der Van der Lynden von Herenthout-Lierre.

Die hier genannten zehn Linien der Van Lynden führten, neben

dem Concurrenzbilde, den Löwen, und den Adler, die Wappenthiere des Geschlechtes der Herren van Millen, entweder im Schild oder ausserhalb desselben, als Schildträger und als Helmkleinod, und in mehreren Fällen wurde das Wappenthier durch Vereinigung mit dem Concurrenzbild zur Wappeneinheit.

Wie aus der hier oben compilirten Reihe der Concurrenzbilder zum Wappenthier im Van Lynden'schen Wappen ersichtlich ist, findet deren Entstehungsweise ihre Erklärung in mehr weniger bekannten Thatsachen, mit Ausnahme von Zweien: der *Rose* und des *Andreaskreuzes*.

Die Rose.

Die Rose, das Concurrenzbild des Wappenthieres (Löwe) der Van Lynde von Lynde und von Spauwen, deren Ursprung nicht auf die gewöhnliche Weise erklärt werden kann, da es sich bei derselben nicht um ein Zeichen der Abzweigung vom Hauptstamme, sondern um den Hauptstamm selbst, der von Arnold van Linne gestifteten jüngeren Linie der Van Linne handelt, bedarf einer ausführlichen Begründung.

Wie lagen die Verhältnisse in den beiden Hauptlinien der Van Linne die zur Adoptirung der Rose bei einer derselben Veranlassung gaben?

Wie bekannt, war Arnold, riddere van Linne, der Stifter der jüngeren Hauptlinie des Hauses Van Linne. Beim Anfall der Freien Herrlichheit Linne (Martenslinde) im Jahre 1284, nahm Arnold, nach dem Gebrauch der Zeitperiode, das Wappen seiner Gattin, Jutta van Wassenberg, vrouwe van Linne, an, denn schon zu Anfang des 13 Jahrhunderts wurde für angenommen gehalten, das Wappen des Herrn dessen Land man erbte, zu führen, auch wenn man nicht von ihm abstammte.

Das Wappen der Van Wassenberg repräsentirte einen Löwen, und dieses Wappenthier wurde nun das heraldische Wahrzeichen des Arnold van Linne und seiner Nachkommenschaft, bei welcher es bis auf den heutigen Tag geblieben ist.

Andererseits, wissen wir aus dieser Studie, dass die ältere, aus Godefridus de Lenn, 1220, hervorgegangene Hauptlinie des Hauses Van Linne, den Van Millen'schen Löwen im Schilde führte d.h. beide Hauptlinien der Van Linne führten, aus verschiedenen Ursachen, *dasselbe* Wappenthier, den Löwen. Hier musste Wandel geschaffen werden, um die eine Linie von der anderen Linie in ihren Wappen unterscheiden zu können.

Wie wir oben gesehen, hatte die ältere Linie der Van Linne den Turnierkragen zu drei Latzen als Concurrenzbild zu ihrem Wappenthiere angenommen. Derselbe konnte schon von Godefridus gekommen sein, wahrscheinlicher aber ist es, dass dessen Enkel, Lambrecht van Linne = Helsuende N., denselben in diese Linie gebracht hat. Godefridus hatte keinen besonderen Grund sich ein Concurrenzbild zu seinem Wappenthiere zu schaffen, da, in 1220, die Concurrenz zwischen Wappenthier und Gemeiner Figur mehr einen sporadischen Charakter trug, und die jüngere Linie der Van Linne erst in 1284 in die Geschichte eintrat; dagegen war die Concurrenz um die Zeit des Lambrecht bereits eine allgemeine geworden. Letzterer war ein Zeitgenosse des Arnold van Linne, Stifter der jüngeren Hauptlinie der Van Linne. Dieser musste darauf bedacht gewesen sein, ein Unterscheidungszeichen in seinem Wappen zu besitzen, um eine Verwechslung seiner Linie mit derjenigen des Lambrecht zu vermeiden, und desshalb hat er, aus *freier Wahl*, die Rose als Concurrenzbild seines Wappenthieres, den Löwen, adoptirt.

Da diese Neuerung in seiner Linie nicht aus Laune oder Vorliebe für die Wappenmoden, sondern aus gewichtigen Gründen, aus Erwägungen der Hauspolitik beschlossen wurde, musste Arnold auch bedacht darauf sein, sich eine Gewährleistung zu verschaffen, um den Besitz gerichtlich vertretbar zu machen d. h. es musste ihm daran gelegen sein, dem gewählten Wappenbild von vornherein Anerkennung und Geltung zu verschaffen. Die Mittel des Erwerbs, welche sich in dem hier vorliegenden Falle darboten und empfahlen, waren: Kauf, Erlangung durch Schenkung oder Beleihung.

Dass Arnold's diesbezüglich unternommenen Schritte erfolgreich waren, beweisen die eingangs dieser Studie aufgeführten Siegelwappen seiner unmittelbaren Nachkommen, in welchen die Rose theils pure, theils vereint mit dem Wappenthiere (Löwe) zur Darstellung gebracht worden ist. Diese Thatsache ist zu gleicher Zeit ein schlagender Beweis dafür, dass die Van Lynde von Lynde und von Spauwen, als sie sich später, wohl oder übel, der Aebtissin von Munsterbilsen commendirt, und ihr nunmehr allerdings geschütztes, aber auch unfrei werdendes Gut zu Niessbrauch zurückempfangen haben d. h. als sie Vasallen der Aebtissin geworden sind, sich nicht deren Wappen, den Lindenbaum, als Concurrenzbild ihres Wappenthieres angeeignet, sondern dasselbe nur ab

und zu, als Gerichtsbeisitzer der Aebtissin zur Unterfertigung von Gerichtsakten benützt haben, wie die eben erwähnten Siegelwappen hinlänglich beweisen.

Das Andreaskreuz.

Es ist noch nicht möglich zu positiven Schlüssen zu kommen in betreff der Entstehung des Andreaskreuzes im Wappen der Van Lynden, da die Siegelwappen der Van Linden bei Löwen, von denen dasselbe wahrscheinlich kommt, noch mangeln, aber in den folgenden Urkunden sind wohl Spuren vorhanden, die das Auftreten des Andreaskreuzes im Wappen der Van Lynden erklären könnten.

1236 September 11. — *Simon van Linden, riddere*, verkauft den sechsten Theil des Zehnt von Capellen, bei Glabbeek, an das Kapitel von Tongeren, welchen er von *Ywan van Winghe* zu Lehen hielt [1]).

1220. — *Henrik, Sohn des Henrik van Linden* und dessen Brüder stiften für eine Seelenmesse einen ihnen gehörigen im Kirchsprengel von Winghe (Winghe St. George) gelegenen Zehnt [2]).

Ywan van Winghe ist somit, in 1236, Lehnsherr des Simon van Linden, der in Capellen, bei Glabbeek, einen Zehnt von ihm zu Lehen hielt, und es ist daher wohl möglich, dass auch Henrik van Llnden, 1220, zu demselben in einem Lehensverhältnisse stand, da sein Zehnt, bei Winghe gelegen, das ein Besitz des Geslechtes gleichen Namens war. Da nun im Mittelalter der Lehensmann das Wappen seines Lehensherrn zu führen berechtigt war, und da Ywan van Winghe das Andreaskreuz als Concurrenzbild seines Wappenthieres führte, wie aus einer Urkunde von 1268.70. hervorgeht [3]), so könnte man schliessen, dass das Andreaskreuz durch das gedachte Lehensverhältniss in gewisse Linien der Van Lynden gekommen sei.

Die in den Urkunden von 1230 und 1236 bekundete Linie Von Linden ist schon vor 1151 in der Gegend um Winghe ansässig

1) Anhang, Urkundliche Belege B.

2) Original: Brussel, Arch. Gen. du Roy., Etablissement religieux, Carton 4724, pièce 14; Gedruckt: Navorscher 1908, pp. 368 und 369.

3) Winghe (Ywanus, miles de), scelle comme arbitre entre le prévot du couvent de Insula Ducis, à Gempe (sous Winghe St. Georges), et Henricus de Langhenpuie, 1268 le 29 septembre; scelle, comme témoin, à des donations faites au même couvent, 1268, le 28 octobre, et 1270, le 22 décembre: *un sautoir, chargé de cinq coquilles*, L.: † S' Iwani militis de Wengis (De Raadt, IV, p. 257). Ein anderer Ywanus de Winghe, der in der Schlacht von Bastweiler (1374) gefallen ist, siegelt: *Ein Audreaskreuz, belegt mit vier Muscheln* (Archiv der Abtei von Parc).

gewesen: In 1151 schenken *Ruther van Linden und sein Sohn Ywan* der Abtei von Parc den Zehnt van Rode (Rode Sanct Peter) und von Holderth (Hauwaerd), den sie von ihren Vorfahren auf ewige Zeiten ererbt hatten [1]).

Ruther van Linden hatte also den Zehnt von Rode von seinen Vorfahren *auf ewige Zeiten* ererbt. Der Zehnt blieb somit in der Familie. Nun sehen wir aber, dass der nächste Besitzer des Zehnt von Rode ein *Arnold van Rode* war, der, in 1222, auf neun Jahre auf den grossen und kleinen Zehnt von Rode verzichtet um den Betrag von 190 Löwener Pfund. Dessen Sohn, *Arnoldus miles de Rode*, hat seine Rechte auf den Zehnt von Rode und das Patronatsrecht der Kirche daselbst sich vorbehalten, und die Nutzniessung desselben auf seinen Sohn *Gosuin* übertragen (Navorscher 1908, p. 367) [2]).

Die Erbfolge des Zehnt von Rode von den Van Linden auf die Van Rode deutet auf nahe Verwandtschaft zwischen diesen zwei Familien hin. Arnold I van Rode war ein Vetter oder, was viel wahrscheinlicher ist, ein Bruder des Ruther van Linden d. h. sie waren, geradeso wie die weiter oben berichteten Van der Lynden und Van Rode von Aachen, aus ein und derselben Familie, und führten, wie diese, wahrscheinlich auch dasselbe Wappen, ein *Andreaskreuz*, wie die folgenden Siegelwappen beweisen könnten.

Rode (Godefridus de), échevin de Louvain, 1294, 1394: *un sautoir* échancré et un lambel à cinq pendants brochant. L., 1304: .... de Rode sc..... lov.....

Rode (Henricus dictus de) échevin de Louvain, 1316: *un sautoir engrêlé* L.: + S. H. de .... scab. lov.

Rode (Wilhelmus de), échevin de Louvain, 1329 (n. st.): *un sautoir engrêlé*, accompagné en chef d' un écusson à trois fleurs de lis, au pied coupé. L.: + S' Willel..... bini lovanien' (Raadt, J. Th. de, Sceaux armoriés des Pays-Bas, III, p. 242).

Da die hier in Frage stehenden Van Linden bei Löwen identisch sind mit den Van Rode bei Löwen, wie wir oben nachgewiesen haben, so kann man mit ziemlicher Sicherheit annehmen, dass

---

[1]) Original: Archiv der Abtei von Parc; Gedruckt: Navorscher 1908, p. 365 und 366.

[2]) Arnoldus miles de Rode scheint das Patronat und den Zehnt von Rode an die Abtei von Parc abgetreten zu haben: En avril 1228, Hugues, évêque de Liege, confirme à l'abbaye de Parc le patronat et les dîmes des églises de Werchter et de *Rode* pres d' Aerschot (Rhode Saint Pierre), que le duc de Lotharingie, Henri, et *Arnoul, chevalier de Rhode*, leur avaient cédé (Wauters, Table chronol., IV, 60).

das Concurrenzbild zu ihrem Wappenthier (Löwe und Adler) das *Andreaskreuz* (Schragen) war. Diese Annahme wird bekräftigt von Petrus Divaeus, der, bereits in 1110, einen Gerhard van Rode erwähnt, der in diesem Jahre eine Pilgerreise in 's h. Land unternimmt, und dessen Wappenbild ein *gedorntes Andreaskreuz* gewesen sei (Petri Divaei, Rerum Lovaniensium, p. 47).

Die Van Linden bei Löwen werden, wie oben ersichtlich, urkundlich zum erstenmale in 1146 erwähnt, und, in 1151, sagt Ruther van Linden, den Zehnt von Rode und Hauwaert von seinen Vorfahren auf ewige Zeiten ererbt zu haben, und dieser Zehnt von Rode ist, in 1222, im Besitze des Arnold van Rode, nahestem Verwandten des Ruther. Die Van Rode scheinen demnach zuerst in der Geschichte erschienen zu sein, und nachher die Entstehung des Namens Linden stattgefunden zu haben, in Folge einer Besitzveränderung.

Wie schon weiter oben bei den Van der Lynden und der Van Rode von *Aachen*, so tritt uns hier abermals die Identität der beiden Familien entgegen, indem die obigen Ausführungen dieselbe bei den Van Linden und den Van Rode, welche bei *Löwen* niedergelassen waren, zum Ausdruck bringt.

Die Van Rhodes sind identisch mit den Van Rhode oder Rode. Beide haben denselben Namen, sind im selben Lande (Brabant) ansässig, und beide führen den Löwen als Wappenthier in ihren Schilden. Die Van Rhodes scheinen mit den Herzogen von Brabant verwandt gewesen zu sein [1]), und in England Landbesitz gehabt zu haben [2]). Die Familie blüht heute noch daselbst, und war Cecil Rhodes einer der hervorragendsten Representanten derselben.

In 1146, ist ein *Wiggerus de Linden* Zeuge in einer Urkunde Henrik II. Bischof's von Lüttich (Aus dem ungedruckten litterarischen Nachlass des Mr. van Even).

---

[1]) In einer Urkunde welche zwischen 1272 und 1289 datirt werden muss. — Jean, duc de Lothier et de Brabant prie le roi d'Angleterre de faire justice, en sa cour, *à son cousin, sire Guillaume de Rodes* (Wauters, Table chron. VII, 1135).

[2]) 1218 März 14 — Le roi d'Angleterre enjoint au vicomte de Nottingham de faire mettre *Rudolphe de Rhodes* en possession des terres de *son père Gérard* (Ibid., III, 490).

In einer Urkunde welche zwischen 1272 und 1289 datirt werden muss. — Beatrix, veuve de Guillaume, comte de Flandre et dame de Courtrai, demanda à Edouard, roi d'Angleterre, de faire mettre sous sequestre les biens appartenant à la *maison de Rodes*, en Angleterre (Ibid). In einem anderen aus derselben Zeitepoche stammenden Akte. — Graf Guy déclare au roi d'Angleterre Edouard qu'il a reçu les lettres de ce monarque en faveur de Robert de Businges et de Guillaume de Gravele, mais que *Jean de Rodes*, dont ceux-ci se pleignent, est le vassal de la dame de Courtrai et non le sien (Ibid.).

Ferners, berichtet Galesloot, Feudataires de Jean III, duc de Brabant, folgende Mitglieder aus der gedachten Linie Van Linden:

Henricus de Tilia (Van der Lijnden) feodum apud Pellemberch de quinque hominibus, XII mansionariis et VIII solidis annuatim. *Gerardus*, frater suus, tenet sed non relevavit (p. 101, fol. 42 v.)

Godefridus, *Nicolaus et Henricus*, *liberi quondam Henrici de Tilia* (Van der Lynden), resignaverunt in manus ducis quoddam feodum situm apud Pellemberch, valens VII solidos, un denarios annuatim. Etc. (p, 82, Fol. 36 r°.)

Item de tenuria de superiori Fleppia Louvain 1270. *Johannes de Linden* 6s. in Nativitate et 4 capones pro domo et orto (Brussel, Bibliothèque Royale, Le polyptique de l' abbaye de Villers).

Wie ersichtlich, fehlt es nicht an urkundlichen Nachrichten über diese, bei Löwen, niedergelassene Linie der Van Lynden, aber alte Siegelwappen sind von denselben bis jetzt noch keine entdeckt worden, was umso auffallender ist, da von allen anderen Linien dieses Geschlechtes solche vorhanden sind, wie diese Studie zeigt.

Es lässt sich daher nichts Definitives nachweisen über den Ursprung des Andreaskreuzes bei den Van Linden.

Obige Ausführungen scheinen folgende Punkte festzustellen:

1. Der genealogische Zusammenhang der aus den heren van Millen bei Herderen hervorgegangenen Linien der Van Lynden wird durch die Siegelwappen derselben bestätigt;
2. Godeferde van Linne, 1220, ist als der Stifter der älteren Linie der Van Linne anzusehen;
3. Der Herzschild, belegt mit einem Sparren, im Siegelwappen des Nikolaus van Rode, 1409, beweist die Identität der Van Lijnden und der Van Rode von Aachen mit den Van der Lynden von Herenthout, und das Ast-Andreaskreuz im Wappen des Nikolaus van Rode, 1409, beweist die Abstammung der Van der Lynden und der Van Rode von Aachen von den Van Linne (Crefeld).
4. Der Turnierkragen zu drei Latzen im Wappen der Van Lynde Van Lynde und der Van der Lynden von Beche ist eine bleibende Zuthat der älteren Hauptlinie der Van Linne (Martenslinde), aus welcher die beiden ersteren Linien hervorgegangen sind.
5. Die Van Merode stammen ab von den Van Rode bei Löwen,

welche identisch sind mit den Van Linden bei Löwen.

6. Nachweis über den Ursprung der Concurrenzbilder zu dem Wappenthier im Wappen der Van Lynden.
7. Das Andreaskreuz im Wappen der Van Lynden stammt, aller Wahrscheinlichkeit nach, von den Van Linden = Van Rode bei Löwen.

Die obigen Zusammenstellungen und Ausführungen über die heren van Millen bei Herderen, und der aus ihnen hervorgegangenen Linien der Van Lynden und der Van den Bosch van Millen, setzen uns in die Lage zu klaren Schlüssen zu kommen: Die Van Millen, als sie im 12ten Jahrhundert in die Geschichte eintraten, waren Hoch- oder Semperfreie, d. h. sie gehörten zu den freien Herren (den sogenannten Dynasten) seit ihrer Ankunft im Tongerer Lande. Die von ihnen abstammenden *Van Lynde* erhielten sich bis circa 1320 als Hochfreie, zählten aber, nach dieser Zeitperiode, zu den Vasallen der Aebtissin von Munsterbilsen, und zu den Gerichtsgesessene, dieses Stiftes. Munsterbilsen führte das Wappen der Grafschaft Looz, nebst einem Lindenbaum; dessen Gerichtsleute, *als solche*, siegelten mit dem Lindenbaum, weil sie von dem Stifte, dessen heraldisches Symbol der Lindenbaum war, abhängig waren.

Wir finden die Van Lynde ferners als Lehensmänner der Deutsch-Ritter-Ordens Ballei Alten-Biessen (Niederlande). Dies ist der Grund, warum eine Linie der Van Lynde (Geldern) mit dem Kreuze siegelt, d. h. mit dem Wappen des Deutsch-Ritter-Ordens. Es ist daher nicht nöthig über den Ursprung der d' Aspremont nachzuforschen. Nicht die Abstammung von den d'Aspremont hat den Grund zur Führung des Kreuzes als Wappenzeichen gelegt, sondern das Kreuz der ersten Van Lynden, welches von Alten-Biessen herstammte, hat die Falschung sich D' Aspremont zu nennen, herbeigeführt.

Nach dem Verluste der freien Herrlichheit Linne oder Linde, sind die Van Lynde zu den Schöffenbarfreien zu zählen, die kurzgesagt jene Freien sind, welche einerseits nicht durch ein Lehensverhältniss zum Könige einen höheren Stand erlangt, noch durch die Unterwerfung unter die Vogtei, ihre angeborene echte Freiheit gemindert haben. Vasallen konnten sie füglich sein. Nach urzeitlicher Auffassung war freilich jede Belehnung für den Vasallen eine Herabminderung seiner Freiheit.

Soweit es sich lediglich um den freien Geburtsstand und dessen privatrechtliche Consequenzen handelte, war zwischen den Sehöffenbaren und den Höchst und Hochfreien, das ist den Fürsten (Inhabern von Fahnenlehen) und den Dynasten, kein eigentlicher Unterschied vorhanden; ebensowenig als in den Urzeiten zwischen den nobiles und den ingenii (liberi), eine tiefe, die Freiheit des grössten Theiles der Volksgenossen verschlingende Kluft gegähnt hatte.

Der ritterliche Dienstmann vermochte nicht, was ein nach Ritterart lebender Schöffenbarfreier zu thun im Stande war. Besonders bei gerichtlichen Handlungen, sowie bei Besetzung von Stellen, mit welchen eine Gerichtsbarkeit verbunden ist, zeigen sich Vorzüge der Freiheit vor der Ministerialität.

Nun gab es aber auch noch eine andere ebenfalls wehrhafte, nicht auf Gnade und Gunst gestellte, minder fein auftretende, dafür aber viel selbstständigere Klasse von Leuten: die den productiven Kern der ruralen Volkskraft repräsentirenden, eigenes Brod essenden, freien Grundbesitzer. Wenn diese auch nicht an den Höfen glänzten, so konnten sie sich doch, nach mancher Richtung hin, mit den dort ihr Glück versuchenden Rittern und Knechten füglich messen. Ihre Hauptbeschaftigung war der Landbau, die Bewirthschaftung ihres Geländes, wobei sie sich ihrer Hörigen bedienten: dazu noch der Handel wenn sie in Städten sassen. Die Hauptrepresentanten dieser in Grund und Boden wurzelnden Schichte sind die Schöffenbaren (scepenbare lude, scepenbare vriman, schöffenbare Freie), nämlich diejenigen Leute, welche im Sachsenspiegel hinsichtlich ihres Standes den Fürsten und Herren zunächst gestellt werden.

V.

Die ältest bekannte Urkunde über Linne, welche in der Geschichte dieser Oertlichkeit, in Folge Uebersehens, nicht erwähnt wurde, möge, nachträglich, hier ihren Platz finden. [1]) Es ist die Urkunde vom 30 Oktober 1057, durch welche Dietwin, Bischof von Lüttich, und Willem, Bischof von Utrecht, das zwischen ihren Vorgängern getroffene Uebereinkommen, durch welches die Kirchen von Berg und *Linne*, in seinem Bisthum gelegen, aber zu Utrecht gehörend, von allen Abgaben freisprechen, bekräftigen.[2])

Diese Urkunde beeinflusst die genannte Geschichte von Linne nur in sofern als sie beweist, dass bereits in 1057 in Linne und in dem nicht weit von demselben gelegenen Berg eine Kirche vorhanden war, zu welcher, folgerichtig die Mitglieder der dortigen Ansiedelungen gehörten, deren Umfang mehr weniger beträchtlich gewesen sein musste. Wenn hier Linne als zu Kirche von Utrecht gehörig genannt wird, so ist hiezu zu bemerken, dass, vor 1559, die Kirche in Holland von dem Bischof von Utrecht regiert worden war, seit diesem Jahre aber von apostolischen Vikaren, weil die Neueintheilung der Niederlande in eine Erzdiöcese und 5 Suffragane, von Philipp II von Spanien vorgenommen kaum realisiert worden ist. Nun (1853) hatte, Neerlandia Catholica ihre eigene kirchliche Organisation nach kanonischem Muster wieder. [3])

Auf die vorgenannte Urkunde folgt diejenige vom Jahre 1096, in welcher Ida, Gräfin von Boulogne, durch ihren Sohn, Herzog Gotfried, und mit Zustimmung ihrer übrigen Söhne dem St. Amoraltar in Munsterbilsen (»in pago Belisiae«) zu einer Memorie für ihre Mutter Uda und ihren Grossvater Markgraf Godezo eine Anzahl Güter, darunter »Linne I mansus« überträgt.

Linne wird hier »Villa« genannt, war also ein grosser geschlossener Complex oder Hof (Villa, curtis, curia) und der mit demselben nothwendig verbundenen, auch polizeiliche Befugnisse gewährenden Herrenrechte. Gräfin Ida von Boulogne war somit die erste in der Geschichte bekannte Besitzerin des Territoriums der Villa von Linne, einem allodialen Freigut, nicht ein verliehenes, und daher die dingliche Basis für die Ausübung der wesentlichsten politischen Rechte.

---

[1]) Navorscher 1909, 1910 und 1911, Die Geschichte von Linne 1096—1330.

[2]) Sloet, Baron L. A. J. W., Oorkondenboek der Graafschappen Gelren en Zutphen, I No. 171.

[3]) Historisch-politische Blätter, 142 Band, p. 158.

Nach der Urkunde von 1096 haben wir diejenige von 1147: Ludgarde van Merheym weiht mit ihren drei Söhnen, *Conrard*, *Rutger* und *Dierick*, dem Hlg. Remigius, durch die Vermittlung Henrik II, Bischof's von Lüttich, acht mansi (96 Bünder Land), von welchen 72 in der Villa Posterholt und 24 in *Linne* gelegen sind, deren Ertrag zur Erhaltung des Mönches in Herten, der immerwährend für die Geber beten sollte, zu dienen hat.

Es ist zu betonen, dass diese Urkunde, nicht im Urkundenbuch von Geldern (Baron Sloet), sondern, bezeichnender Weise, in Ernst's Histoire du Limbourg berichtet wird.

Dann folgt die Urkunde von 1212: Gerhard van Wassenberg erklärt, dass mit der Einwilligung seiner Gattin, Beatrix, Tochter des verstorbenen Rutger van Merheim, der besagte Rutger der Kirche von Camp einen Hof, genannt Regensenhuve, geschenkt hat, der gelegen ist in dem Territorium der *Villa von Linne*, und der, nach dem Tode des Rutger, Eigenthum des genannten Gerhard geworden ist. [1])

Bei Vergleichung des Textes der Urkunde von Lacomblet (1212) mit demjenigen der Urkunde von Ludgarde van Merheym (1147), und mittelst Heranziehung einer Urkunde von 1213, ist es sicher, dass der Rutger, welcher uns hier beschäftigt, identisch ist mit dem Rutger (Rogerus), Sohn der Ludgarde van Merheym.

Die Urkunde von 1213 sagt nemlich: dass Gerhard van Wassenberg und seine Gattin Beatrix, die Schenkung ihres Vaters, Rutger van Merheim, an das Kloster Camp von seinen Gütern in Blerik, genehmigen. [2]) Sie mussten diese Genehmigung ertheilen, da sie die Erben des Rutger van Merheim waren.

Unter den Zeugen zu dieser Urkunde finden wir, aufeinanderfolgend: *Waltgerus de Merhem*, *Theodericus frater prefati Rutgeri*. Dieser Theodericus, Bruder des Rutger, ist daher auch ein Sohn der Ludgarde van Merheim, folglich ist Rutger van Merheim, 1212, identisch mit Rutger, Sohn der Ludgarde van Merheim (1147).

Der hier genannte Waltgerus de Merhem ist offenbar ein Vetter des Rutger van Merheim, und seine Existenz bekundet das Dasein eines anderen Zweiges der Van Merheim in Limburg, zu welchem auch der in der Urkunde von 1212 als Zeuge genannte Herimannus de Merheim gehört.

---

[1]) Lacomblet, Urkundenbuch, II, p. 23.
[2]) Ernst, Histoire du Limbourg, VI, No. 124.

Aber die Urkunde von 1213 enthüllt noch eine andere Thatsache: die geographische Lage des in den Acten von 1147 und 1212 erwähnten Linne. Sie sagt, dass der in dem Acte von 1212 genannte, in Linne gelegene mansus, den Gütern in Blerik entnommen wurde, folglich gehörten die Güter des Rutger van Merheim in Linne zu einer Oertlichkeit die Blerik genannt wurde, und wir haben im Navorscher 1909, p. 307, nachgewiesen, dass in Linne, thatsächlich eine Oertlichkeit namens Blerik gelegen sei, folglich ist dieses Linne identisch mit dem Linne (Martenslinde) bei Bilsen.

Rutger van Merheim ist somit der erste in der Geschichte bekannte Herr von Linne, welches, um 1200, nicht Lehensbesitz, sondern Allod war, ausgestattet mit der den Herrenrechten entsprechenden eigenthumsrechtlichen Gerichtsbarkeit; denn, wäre es Lehensbesitz gewesen, so müsste zu den Schenkungen von 1147 und von 1212 die Genehmigung des Souzerain's, des obersten Lehensherrn, ertheilt worden sein, da ein Lehensbesitz ohne eine solche weder übertragen, noch getheilt, noch verkauft werden konnte, weil dies im wohlverstandenen Interesse des Souzeraine's gelegen war. Eine solche Genehmigung ist aber nicht erfolgt.

Rutger van Merheim war ein reichsunmittelbarer Vasall, aber zu gleicher Zeit, und in anderen Beziehungen, Vasall des Grafen von Looz, und des Grafen von Holland. Er war auch Vasall des Grafen von Geldern. Kluit nennt ihn, ex intimis consilariis Comitis de Los, Lund die genannte Urkunde von 1213 zeigt ihn als vir nobilis, unter welchem Titel man im 13ten Jahrhundert die Grafen verstand, und ein Graf ohne Grafschaft zu der gedachten Zeitperiode ein Unding gewesen wäre.

Da Rutger Vasall des Grafen von Geldern war, muss er auch Lehnbesitzungen von diesem Grafen gehabt haben. Diese Lehensgüter dürften vielleicht in Posterholt (Limburg) gelegen sein, da, wie die Urkunde von 1147 zeigt, seine Mutter Ludgardis einen beträchtlichen Landbesitz dort gehabt hat. Man geht aber kaum fehl in der Annahme, dass Rutger nicht dort gelebt hat, dass er vielmehr, in seiner Eigenschaft als intimer Rath des Grafen von Looz, sich in der Nähe der gräflichen Residenz aufgehalten hat, anstatt 20 Meilen entfernt von derselben zu wohnen. Das ist alles wohl selbstverständlich.

Dennoch ist es für diese Studie von Interesse den Ursprung des Rutger van Merheim genau zu erforschen.

Ein berufener Zeuge zur Aufklärung dieses Punktes ist wohl das Urkundenbuch von Geldern (Baron Sloet). Dasselbe berichtet Urkunden vom Jahre 673 bis zum Jahre 1288, also bis zur Schlacht von Woeringen. Unter den circa 1200 Urkunden die in dem Buche veröffentlicht sind, erscheinen zwölf Van Merheim'sche Personal-Acte, von denen aber nur vier aus Geldrischen Quellen stammen. Wir lassen dieselben hier folgen.

Herimannus de Merehem, Zeuge in einer Urkunde, zwischen 1076—1099.

Rutger de Merheim, 1129, Zeuge in einer Urkunde der Alveradis (einer edlen Frau). G. de Merem, 1273, Zeuge. d. Gerlacus de Merhem, 1282, führt eine Deputation vor den Grafen und die Gräfin von Cleve.

Die anderen Van Merheim'schen Personal-Acte, acht an der Zahl, sind aus Lacomblet, und den Belgischen Archiven entnommen.

Von 1198-1213 erscheint in den Urkunden ein Rutger van Merheim. In 1198 Juli 12, ist er Zeuge in einer Urkunde des Königs Otto IV in betreff des Allodiums von Saalfeld, welches der König dem Erzbischof von Cöln zurückgibt. In 1200, Januar 22, ist er Zeuge in einer Urkunde des Grafen von Geldern, und des Herzogs von Brabant, in betreff gewisser Reichslehen. In 1202, Zeuge in einer Urkunde des Königs Otto IV in welcher eine Versöhnung zwischen dem vom Herzog von Brabant gefangen genommenen Grafen von Geldern und dem Herzog durch den König und den Erzbischof von Cöln zu Stande kommt. In 1203, Zeuge in einem Vertrag zwischen dem Grafen von Geldern und dem Herzoge von Brabant. In 1203, Zeuge in einer Urkunde des Erzbischof's von Cöln. In 1208, Zeuge in einem Vertrag zwischen Theoderich, Erzbischof von Cöln, und Hendrik, Herzog von Brabant. In 1212 und in 1213 werden die eingangs dieser Studie erwähnten Urkunden in betreff der Schenkung des Rutger an das Kloster Camp berichtet, und, da Rutger in 1210 gestorben ist, so hört nun jede urkundliche Nachricht über die Van Merheim auf, bis, in 1273, und, in 1282, die oben erwähnten G. de Merhem und d. Gerlacus de Merhem urkundlich erscheinen.

Der oben, in 1129, erwähnte Rutger van Merheim kann kaum identisch sein mit dem zwischen 1200 und 1213 erscheinenden Rutger van Merheim, da er ein an Wunder grenzendes Alter erreicht haben müsste. Dagegen ist der letzere identisch mit

unserem Rutger, und gehört, nach Ernst, und nach Baron Sloet, zu Limburg.

Es muss ferner erwähnt werden, dass Mereheim zwischen den Jahren 1155 und 1165 zu den Besitzungen der Abtei Deutz gehörte, und dass es heute, wie Deutz selbst, im Landkreise Cöln liegt.

Nach dem Zeugnisse des Urkundenbuchs von Geldern, und, beziehungsweise auch nach demjenigen von Ernst (Histoire du Limbourg), kommen daher hier nur zwei Oertlichkeiten des Namens Merheim in Betracht: Merheim im Cöllner Lande, und Merheim in Limburg.

Der genealogische Zusammenhang zwischen den oben berichteten Persönlichkeiten ist, wenn er überhaupt möglich wäre, schwer festzustellen, doch scheint mit genügender Sicherheit hervorzugehen, dass die Van Merheim, erwähnt in 1076—1099 und in 1129, dann in 1273 und in 1282, zu dem Cöllner Geschlechte dieses Namens gehören, wenn auch die Versuchung nahe liegt, den Rutger van Merheim, 1129, zum Vater oder zum Grossvater des Rutger van Merheim, 1147—1210, zu machen, eine rein willkürliche Annahme, die um so weniger am Platze wäre, da die Thatsache, dass Merheim, im Cöllner Lande, um die Mitte des 12ten Jahrhunderts im Besitze der Abtei Deutz war, darauf hindeutet, dass diese Van Merheim bereits im Niedergang begriffen waren, während die Van Merheim in Limburg um diese und die folgende Zeit im Zenithe ihrer Macht standen, wie die grossherzige Schenkung der Ludgarde van Merheim, in 1147, und die Vertrauensstellung, die ihr Sohn Rutger bei dem Erzbischof von Cöln und bei den Grafen von Looz und von Geldern eingenommen hat, bezeugen, nicht zu sprechen, von der Heirath seiner Erbtochter, Beatrix, mit Gerhard van Wassenberg, Vetter des Herzogs von Limburg.

Die Cöllner Van Merheim können daher hier kaum in Betracht kommen, da deren Stellung keinen Vergleich aushält mit den Van Merhem im Limburgischen.

Der Schwerpunkt der Stellung Rutger's van Merheim, 1147—1210, liegt aber nicht in dessen Lehensverhältniss zu den genannten Souzerainen, sondern in dem Titel welchen er führte, und in seinen Beziehungen zum Grafen von Looz, als dessen intimer Berather. Rutger wird in der Urkunde von 1213 Vir nobilis ge-

nannt, worunter man im 13. Jahrhundert die Grafen verstand, und ein Graf ohne Grafschaft oder ohne bedeutenden Allodialbesitz wäre ein Unding gewesen im frühen Mittelalter.

Daraus geht hervor, dass Rutger, ganz abgesehen von seinen verschiedenen Lehen, der Besitzer eines ausgedehnten Allodial-Complexes, mit den dazu gehörenden Herrenrechten, war. Und man kann sich eine Vorstellung machen, von der Wichtigkeit dieses Allods, wenn man in Betracht zieht, dass seine Mutter Ludgarde in der Lage war, eine Schenkung von 8 mansi (96 Bünder) für die Kirche zu machen.

Wenn Rutger van Merheim in einem Lehensverhältniss zu verschiedenen Souzerainen stand, so liegt der Grund hiefür darin, dass er, wegen der Unsicherheit auf dem Lande im 13 Jahrhundert, mehr weniger gezwungen war, seine aussenliegenden Besitzungen unter den Schutz eines mächtigen Herrn zu stellen, da er dies nicht selbst thun konnte. Dagegen behielt er das geschlossene Gebiet von Linne als Allod, wodurch, nicht, durch die Lehen, seine hohe und unabhängige Stellung zu erklären ist.

Denn das Lehenswesen, das immer allgemeiner werdend und festere Formen annahm, und das seine reale Basis in Grund und Boden hatte, seine ideale aber in der gegenseitigen Treue bestand, lockerte nur in so weit die urzeitliche Gebundenheit der Standesbegriffe, als es die Ausübung von Ehren- und Freiheitsrechten auf den Besitz nur zu Niessbrauch gegebenen Gelände ausdehnen half, und daraus kann man erkennen, welch' hohe Stellung Rutger van Merheim eingenommen haben muss. Er war in Wirklichkeit nicht Vasall der Souzeraine, zu denen er im Lehensverhältnisse stand, sondern pares inter pares.

Die Thatsache, dass Rutger, Intimer Rath des Grafen von Looz und auch sein Vasall war, gibt der Annahme Ausdruck, dass er in der Grafschaft Looz (Limburg) Lehens- wie auch Allodialgüter besessen hat, die aber nicht mehr alle bekannt sein können, weil die ersten Feudal-Register der Grafschaft Looz erst in 1364 beginnen. Die Spuren seiner Nachkommen, da sie nicht zu den Van Merheim im Cöllnischen Lande gehören können, müssen daher in den Belehnungen dieser Grafschaft, in einer späteren Zeit gesucht werden.

Wie bereits erwähnt, das erste Feudal-Register von Looz beginnt in 1364 [1]), und, seit dem folgenden Jahre, seit 1365, begegnet man

[1]) Borman, Chev. C. de, Les fiefs du Comté de Looz.

die Van Merhem, als Vasallen des Johan van Arckel. Und man begegnet sie nur in Bilsen.

p. 12. *Thomas de Merem* wird belehnt mit XII bonnaria terre tam arabilis quam prati sita inter Bilsen et Eycke, et unam domum mansionariorum sitam in villa de Bilsen.

p. 18. Ghiselbertus de Merem wird belehnt mit unam curtem sitam in villa de Merem, cum X bonariis terre arabilis et prati vel circiter.

p. 182. Erwerb einer Rente von 2 muids Dinkel, für 100 Goldgulden, hypothekisirt auf 5 Bünder Landes. Bei Durchsicht des ganzen Lehensbuches ergibt sich das folgende genealogische Fragment:

Thomas van Merhem erwähnt 1365 & 1378

Walter van Merhem senior filius Thomae e. 20 Okt. 1381.	Wilhelmus van Merem e. 1376. p. 184.	Daniel van Merem	Johan van Merem e. 1376. p. 182 Erwerber der obigen Rente.	Agnes van Merem = Eustachius van Keysel.

Zwischen Thomas und Gisbert van Merem erwähnt pp. 12 & 18 ergibt sich, bei Untersuchung der Belehnung des Lambertus Commersin auf Seite 216, eine offenbare Verwandtschaft.

Aus den obigen Belehnungen ersieht man, dass die Güter der Van Merem, bei Bilsen, nicht gerade die geringsten waren unter denen die man im Lehensbuche findet. Ein Complex von 12 Bünder, Pächterhöfe, bezeugen offenbar eine Lage, welche nicht eine der geringsten sein konnte, bevor die Gütertheilungen in den Familien in früheren Zeitperioden stattgefunden haben. Zudem waren die Van Merheim in der Zeit um welche das Lehensbuch beginnt, im Zustande des Verfalles. Sie führten nicht mehr das Prädikat ihres früheren Ranges, sie waren nicht mehr armigeri, wie sich dieser Walter van Merheim, bei Bilsen, nannte, dessen anniversarium man fo. 67vo des Registers 386 in dem Archiv von Munsterbilsen in folgenden Worten erwähnt findet; *Commemoratu Walteri de Merheym armigeri et Clare eius uxoris.*

Die Van Merheim von Bilsen hatten somit eine berühmtere Vergangenheit als ihre Lage in 1364 bezeugt. Sie sind Vasallen der Grafen von Looz, geradeso wie Rutger van Merheim (1147—1210), man findet sie nirgendwo in der Grafschaft Looz, als in

der Umgegend von Bilsen, und, da sie nicht identisch sein können mit den Van Merheim im Lande Cöln, kann man, wenn nicht mit Sicherheit, so doch mit der grössten Wahrscheinlichkeit annehmen, dass sie die Nachkommen des Rutger van Merheim, heren van Linne (Martenslinde) sind.

Wenn in dem Merhem, bei Bilsen, seit der Mitte des 14ten Jahrhunderts keine Spuren einer Herrlichheit mehr vorhanden sind, so will das nicht sagen, dass zur Zeitperiode, in welcher Ludgarde van Merheym (1147) und ihr Sohn gelebt haben, keine vorhanden waren d.h. 2 Jahrhunderte vor der Zeitperiode des 1ten Registers des Lehensbuches der Grafschaft Looz.

Von den frühen Siegelwappen der Van Merheim haben sich wenige erhalten, und diejenigen welche vorhanden sind, geben kein klares Bild über die Entwicklung des Wappens dieses Geschlechtes.

Nach Gelre, führte der Vogt (advocatus) von Merem, Lehensmann des Erzbischof's von Cöln: In Blau, drei goldene verkehrte Halbmonde, aber der Vogt eines befestigten Schlosses muss nicht gerade nothwendigerweise der Familie angehören deren Namen das Schloss trägt, wenn auch in den meisten Fällen dies der Fall war. Man kann also nicht mit absoluter Gewissheit sagen, dass das eben beschriebene Wappen, dasjenige der Van Merheim im Cöllner Lande ist.

De Raadt, gibt den Van Merheim im Cöllner Lande: Geschacht; ein Freiquartier, belegt mit einem Linkarm; und denjenigen in Limburg: Leer; mit Schildhaupt, belegt mit einer Merlette, oder, Geviert; in 1 und 4, ein Adler; in 2 und 3, zwei Balken, begleitet von 8 Merletten (3. 2. 3).

Gailliard, berichtet für die Van Meerhem in Flandern: In Gold, ein schwarzer Schrägbalken, belegt mit drei silbernen Blättern.

Die hier berichteten Siegelwappen stammen aus dem 14ten Jahrhundert und Anfang des 15ten Jahrhunderts, und erlauben nicht zu entgültigen Schlussfolgerungen zu kommen, zumal ein Siegelwappen mit dem Wappenthiere des Geschlechtes ganz fehlt, und wir es hier nur mit den Concurrenzbildern des letztern zu thun haben.

URKUNDLICHE BELEGE.

A

Hugo, Bischof von Lüttich beurkundet, dass Mechtilde, Aebtissin von Bilsen, mit ihrem Kapitel und mit Arnold, Graf von Looz, die Kapelle genannt zu den Binsen (Biessen) dem Deutsch-Ritter-Orden geschenkt habe, und gibt dazu seine Einwilligung (Frankfurt).

1220, April.

Hugo divina concedente misericordia. Leodiensis ecclesie episcopus.

Universis ecclesie sancte filiis presens scriptum audientibus vel inspecturis cognoscere veritatem Ne per mutatimem hominum vel processum temporum ea que ab honestis personis rationabiliter et discretissime fiunt, revocari possint vel oblivione dari, testibus ac scripto debent eternari. Notum igitur esse volumus omnibus Christi fidelibus tam futuris quam presentibus, quod Mechtildis abbatissa de Bilsen cum universitate ejusdem ecclesie capituli, una cum Arnoldo comiti de Los, capellam, que dicitur ad Juncos, hospitali domus Theotonicorum in partibus transmarines in subsidium deo ibidem militantium ac infirmorum quorum in ea cura geritur, cum omnibus suis pertinentis jure perpetuo donaverunt, nostrum super hoc, sicut justum erat, requirentes assensum. Nos autem eorum petitioni libenter annuentes, et ut predicta donatio firma et inconvulsa omni permaneat evo, presentem paginam inde conscriptam, et sigilli nostri abbatisse quoque ac prefati comitis, munimine roboratam, tradictimus, eorum factum in hoc per omnia roborantes. Testes hujus rei sunt: dominus Sifridus Moguntinus archiepiscopus, dominus Theodericus Trevirensis archiepiscopus, dominus Conradus Metensis episcopus et imperialis aule cancellarius dominus Ekkebertus Babenbergensis episcopus; Henricus dux Brabantie, Ludovicus comes palatinus Rheni et dux Bavarie, Ludovicus lantgravius Thuringie, Gerardus comes de Ara, Henricus comes de Seina, Hermannus de Mulnarka, Alexander de Wilre, Hermannus de Etzlo, Henricus de Rumershoven, Conradus de Opperdingen, Gisebertus Gulkint, Robinus de Curswermein, *Godefridus de Lenn.* Acta vero sunt hoc anno dominice incarnationis MCCXX (Hennes, Cod. Diplom. Ord. Mariae Theutonicorum II, N° 14, p. 15).

B

Johan van Eppes, Bischof von Lüttich, genehmigt den Verkauf, bewerkstelligt durch *Simon van Linden*, des sechsten Theiles des Zehnt von Capellen an das Kapitel von Tongeren, Besitzerin der fünf anderen Theile, und billigt dessen Zurückstellung durch *Simon van Linden* in die Hände des *Ywan van Winghe*, und derjenigen bewerkstelligt durch den letzteren in die Hände des Herzogs Henrik von Lothringen und von Brabant.

1236, September 11.

Johannes Dei gratia Leodiensis episcopus universis presentibus et futuris presentium inspectoribus cognoscere veritatem. Universitati vestre notum facimus quod cum *Symon de Lenden* miles haberet sextam partem decime de Nova Capella ijpssam decimam cum omni iure pro carrucatione medietatis totius decime de Nova Capella vel aliquo alio modo ad ipsam decimam pertinente Tongrensi ecclesie ad quam alie partes decime spectabant vendidit, ad opus predicte ecclesie in manus Ywani de Winge a quo ipsam tenebat reportavit, ipse quoque Ywanus in manus dilecti et fidelis nostri Henrici ducis Lotharingie iuditio hominum suorum resignando ad opus canonicorum memorate ecclesie reportavit. Prefatus vero dux Lotharingie per patentes litteras suas predictum factum attestantes supradictam decimam ad opus eorumdem canonicorum nobis exhibuit et reportavit. Ea propter nos, recepta a prescripto Symone de Lenden milite resignatione et reportatione personaliter facta in manus nostras de sexta parte decime sepedicte cum omni iure quod habebat vel habere se dicebat idem miles sive procarrucatione medietatis totius decime sive aliquo alio modo, ipsam decimam cum totali iure ad eam, ut dictum, pertinentem prelibatis canonicis Tongrensis ecclesie, iuditio hominum nostrorum, contulimus et eis pontificali auctoritate confirmamus, tam venditionem premissam quam etiam reportationem factam in manus Ywani de Winge a Symone sepedicto et resignationem Ywani factam in manus ducis Lotharingie et nobis ab eodem duce per litteras suas patentes exhibitam ratam habentes et approbantes. In cuius rei testimonium et munimen presentem cartulam huius facti testimonialem sigilli nostri munimine duximus roborandam.

Actum et datum in crastino Prothi et Jachinti martirum anno domini M° CC° XXX° sexte (Paquay, Jean, Cartulaire de la Collégiale Notre Dame à Tongres, N° 45, p.p. 104—105).

C

Johan, Herzog von Lothringen und von Brabant, erklärt, da die Ritter Franco van Winghe und *Johan van Winde genannt De Tilia oder Van der Lynden* ihm besitzlich überlassen haben den dritten Theil der Mühle von Elixem, dass er, im nämlichen Verhältnisse, die Unterhaltungskosten der Mühle bestreiten, und die Bewohner der Ortschaft sowie diejenigen der Nachbardörfer anhalten werde ihr Korn in dieser Mühle malen zu lassen.

1283, April 20.

Nos Johannes, Dei gratia dux Lotharingie et Brabantie, notum facimus universis quod cum dilecti nostri Franco de Wenghe et *Johannes de Winde dictus De Filia,* milites, nobis et nostris successoribus ertiam partem molendini, siti apud Elenschem in perpetuum possidentum contulerint, nos tanquom de dicta tertia parte dicti molendini cum ipsis militibus in

omnibus costangiis (Kosten und Auslagen) faciendis et in omnibus juribus seu provontibus servandis et recipiendis stare debemus. Et nos consentimus, volumus et confirmamus quod omnes et universi homines villarum nostrarum videlicet de Elinxhem, de Lara, de Overwinde, de Nederwinde, de Hakendover cum Wulvesem et etiam de Mere molant et molere debeant imperpetuum ad molendinum de Elexhem predictum, ita quod de quolibet modio sex vasa qui dicuntur poni vel accipientur et ad nullum alium molendinum, a nobis vel nostris successoribus construendum vel acquirendum, molere deberent seu cogentur ex parte nostra homines villarum predictarum. Et pro eo quod dicti iidem milites nobis tertiam partem de domibus et tertiam partem de palude ad dictum molendinum pertinentibus similiter dederint, de qua quidem palude iidem milites censum annale solvere consueverunt nos ipsos et eorum successores de dicto censu quitos inperpetuum proclamamus et absolutos. Insuper precipimus villicis nostris Thenensibus ut universos et singulos homines villarum predictarum molere faciant ad molendinum predictum omnimodo prenotato, quantumcumque ab ipsis militibus vel eorum successoribus fuerint requisiti, absque aliqua requisitione a nobis vel successoribus nostris facienda. In cujus rei testimonium et munimem sigillum nostrum presentibus duximus apponendum.

Datum apud Bruxellam, anno Domini millesimo ducentesimo ortuagesimo tercio, feria tertia post diem Pasche.

(Bruxelles, Archives Générales du Royaume, chartes de Brabant, de Limbourg et des pays outre Meuse (Daelhem, Maestricht et Jauquemont, charte No 106).

D

Michael van der Inncheyt, Ritter des Ordens des Hospitals St. Maria in Jerusalem, hatte den *Conrad van der Lynden* getödtet. *Johan van der Lynden und Johan und Frank van Rode, Bruder und Vetter des Conrad*, versprechen dieses Verbrechen dem Deutschritterorden nicht nachzutragen, wenn aber Michael van der Iunckheyt den Orden verlässt, um in die Welt zurückzukehren, werden sie ihn als ihren tödlichen Feind betrachten.

1340, September 1.

Wyr *Johan van der Lynden* ende *Johan ende Franke van Rode* büyrgher van Ayghen dun kuynt allen dengheynen dye desen bryef solen syen of horen lesen, dat wyr den hersamen orden en de dije brüdere des ordens des hospytayls sente Marien van Jherusalem des düytschen hüys vür uns ende unse maijghe ende helphere quyt schelden ende los ende ledych laijzen ende nummerme ane gevorderen en solen noch en willen myt rayde noch myt dayde des ungevallis van deme doytslaghe, die geschyt is an *Conrade van der Lynden* unse brüder ende unsen neven van heren Mychaels weghen van der Jünckeyt, die des vürgenumden ordens brüder is. Ende wans wyr diesen vurgenumden orden ende brüdere unschuldich kennen ende läijzen sunder aleyne usgenomen de vorgenümden heren Mychael, ene wer of he

Tafel II.

ZUR GESCHICHTE VON LINNE

(MARTENSLINDE).

1096—1330.

N. Dynast in Flandern.

- N. Seigneur d' Antoing bei Tournai
- Gerhard I vertrieben aus Flandern um das Jahr 1000, erhielt Wassenberg vom **Kaiser** (Fahne)
- Rutger, vertrieben aus Flandern, erhielt Cleve vom Kaiser

Gerhard II, here van Wassenberg, (Fahne)

N. N. van Cleve. (Fahne)

[1]) Henrik I here van Wassenberg, † am 8 December 1085. (Fahne & Van Spaen, passim).

[2]) **Gosuin I here van Heinsberg en Valkenberg** 1051. 1057. 1085. genannt *Onkel* des Gerhard van Wassenberg in der Chronik von St, Trond. Am 26 May 1085 setzte er mit seinem Vetter Gerhard van Wassenberg auf Befehl des Kaisers einen gewissen Lupon in den Besitz der Abtei von St. Trond. Er starb zu Anfang des 12ten Jahrhunderts. Er heirathete Ode, Tochter des Siegfried, Grafen von Walbeck; sie überlebte ihren Gatten und gründete die Collegial-Kirche zu Heinsberg mit Zustimmung ihrer beiden Söhne. (Fahne).

Dierick I van Cleve.

[1]) **Gerhard III Graf van Wassenberg en van Geldern,** 1085. 1096. 1104. Wird zum Vogt von St. Marie in Utrecht ernannt in einer Urkunde der Gräfin Ida von Boulogne (Fahne).

Hendrik, Graf van Crickembeeck en van Kessel, erwähnt mit seinem Bruder in 1096. Man findet ihn noch in 1114 (Fahne).

[1]) Gerhard = seiner rechten Muhme Ermengarde, Gräfin van Ploceck, Wittwe Udo's II Markgrafen van Stade, gestorben in 1106. (Ernst).

[2]) Gosuin van Valkenberg en van Heinsberg, Vogt von Meersen im Lande Valkenberg. In 1130, in Uebereinstimmung mit Walram dem Heiden, Graf in Limburg, war er dem Godfried, Grafen von Namur behülflich dessen Bruder Friederich in den Besitz des Bisthum's Lüttich zu setzen. Er starb zwischen 1166 und 1170. Hatte geheirathet Adelheid, Tochter des Friederich, Pfalzgrafen von Sommersburg. (Ernst).

Dirick II van Cleve.

[1]) Gerhard IV, Longus, erwähnt in 1117 mit seinem Vater, in 1118 Graf van Geldern, gründete die Kirche von Wassenberg am 30 September 1118, behielt sich die Vogtei der Kirche vor. Er starb am 24 Oktober 1131. (Binterim, Erzdiöcese Coln, Bd. III. p. 78.) Heirathete *a*) Hedwig van Holland und *b*) Ermengarde, Erbin der Grafschaft Zütphen (Van Spaen).

[2]) Henrik erwähnt 1117 und 1118 (Van Spaen, passim).

[3]) Yolantha heirathete *a*) Balduin von Hainau; *b*) Godefroid de Bouchain comte de Valenciennes. (Fahne).

[4]) Jutta, vrouwe van Wassenberg, heirathete Walram den Heiden von Limburg. (Fahne).

[5]) Albero Bischof von Lüttich (Van Spaen, passim).

N. Graf van Kessel.

[1]) Philipp Erzbischof von Cöln.

[2]) Gosuin III here van Valkenberg, Vogt von Meersen, † vor 1175 = N.N.

[3]) Herman † vor 1166.

[4]) Godfried here van Heinsberg.

[5]) Uda.

[6]) Mathilde heirathete Tecon le Gros, Marquis de Rochlitz.

[7]) Salome heirathete Burkhart, Graf van Dassel.

Arnold I, Graf van Cleve, 1119, 1147. † 20 Februar, vor 1162 = Ida..... welche starb 27 Juli, vor 1162.

[1]) Henrik, Graf van Geldern 1134. † 1182. Gattin: *a*) Agnes † 1262. *b*) N. Gräfin van Arnstein.

[2]) Salome = Henrik Graf von Oldenburg.

[1]) Henrik II, Souzerain van Wassenberg, succedirte auf das Herzogthum von Limburg in 1139. Heirathete *a*) in 1136 Mathilde van Saphenberg, Tochter des Adolph und *b*) Laurentia, Tochter des Dirick von Elsass, Graf van Flandern. (Ernst).

[2]) Cerhard, here van Wassenberg, erwähnt 1152. und 1166.

[3]) Beatrix, heirathete Rubert, Graf van Luxemburg.

[5]) Adelheid, heirathete Eckeburt, Graf van Teklenburg.

[5]) Walram.

Henrik, Graf van Kessel = N. N. 1172 bis 1208 (Van Spaen).

[1]) Gosuin IV, here van Valkenberg = Jutta, Tochter Henrik's III Herzog von Limburg, welche nach 1202 starb. (Ernst).

[2]) Otto, Erzdiakon der Kirche von Lüttich.

Die vorstehende Genealogie des Haus

VAN WASSENBERG

zeigt die Entstehung

a) der Grafen van Cleve,
b) der Grafen van Heinsberg und Valkenberg,
c) der Grafen van Geldern,
d) der Grafen van Kessel,
e) der Grafen van Geldern und Zütphen

wie auch,

dass die Herzoge von Limburg, auf weiblicher Seite, durch die Allianz der Jutta, V van Wassenberg, Tochter Gerhards' III. Grafen van Wassenberg und Geldern, mit Wa dem Heiden, von Limburg, aus dem Hause Van Wassenberg ihren Ursprung nehm

und dass,

die heren van Lynne (Martenslynde) durch die Allianz der Jutta van Wassenberg, ihrer Mutter, vrouwe von Lynne, Tochter Gerhard II, heren van Wassenberg, Henrik III, Herzogs von Limburg, mit Arnold, Sohn des dominus Thomas mil Milne, welcher, in 1284, nach Antretung der Herrenrechte auf Linne, den Namen A riddere van Linne annahm, direkt aus den Herzogen von Limburg hervorgegangen

1) I Ehe
Gerhard V, Graf van Geldern und Zütphen 1172. 1184. Heirathete in 1180 Ida, Gräfin von Boulogne (Fahne).

2) II Ehe.
Otto I, Graf van Geldern und Zütphen 1184 bis 8 Merz 1206. Er starb in 1206. Er heirathete in 1188 Richarde von Nassau und diese wurde später Aebtissin von Rurmund. (Fahne).

3) Marie (Adelheid) = Gerhard Graf van Looz. (Fahne).

4) Margaretha = Engelbert van der Marck. (Fahne).

5) Agnes = Henrik, Graf von Namur (Fahne).

1) Ehe
Henrik III von Limburg starb in 1221 und wurde beigelegt in Rolduc. (S. Ernst, passim). Er heirathete Sophie, Tochter des Simon I, Graf von Saarbrücken. (Ernst).

2) Margaretha, heirathete Godfried III, Herzog von Brabant in 1155. Sie starbum 1172. (Ernst),

Henrik, Graf van Kessel 1218. Starb um 1222. Heirathete W.... welche sich wiederverheirathete mit Berthold van Buren. (Van Spaen).

---

1) Henrik IV, Graf van Geldern und van Zütphen = Ada van Holland. Er † 1198 (Fahne & V. Spaen).

2) Gerhard, Graf van Geldern und van Zütphen 1207. Gründer der Abtei von Rurmund. = Margaretha von Brabant. (Fahne & V. Spaen).

3) Otto Bischof von Utrecht plm. 1215. (V. Spaen).

4) Ludwig Provoss von Utrecht. (V. Spaen).

5) Adelheid † 1218, = Willem van Holland (V. Spaen).

6) Margaretha = Lothar Graf van Hochstade. (V. Spaen.)

7) Mechtilde = Heinrik Graf von Nassau. (V. Spaen).

8) Elisabeth Aebtissin von Rurmond. (V. Spaen).

1) Simon Priester. [S. Ernst].

2) Henrik erhielt Wassenberg als Apanage. † um 1215. Heirathete in 1237 Cunigunde, N. [Ernst].

3) Walram III, Herzog von Limburg erhielt Montjoie als Apanage. Heirathete, in zweiter Ehe, Ermelind, Gräfin van Luxemburg. [Ernst, passim]. Seine erste Gattin unbekannt.

4) Friederich Hoch-Vogt in der Hesbaye, durch seine Frau, Erb-Tochter des Ludwig van Lummen, erwähnt 1211 † 1212. [Ernst].

5) Gerhard I, here van Wassenberg, nach seinem Bruder; erwähnt 1215, 1252 † 1255 = Beatrix, Tochter des Rutger van Merheim here van Linne. [Ernst,]

6) Jutta = Gosuin IV van Valkenberg. [S. weiter oben]. [Ernst].

7) Mathilde. [Ernst, passim].

8) Isolda heirathete Dirick van Heinsberg. [Ernst].

1) Willem, Graf van Kessel 1244 bis 1260. [V. Spaen]

2) T… N… vc…

eine ihrer … Gerhard II

---

1) Otto II, Graf van Geldern, † 1271. Heirathete *a*) Margaretha von Cleve † 1251 und *b*) Philippote de Dammartin, dame de Ponthieu.

2) Henrik van Geldern, Bischof von Lüttich † 1282.

3) Margaretha, heirathete Willem, Graf van Jülich. War tod in 1250.

1) Henrik IV, Herzog van Limburg und Graf van Berg, succedirte seinem Vater in 1226. Er hatte geheirathet Irmengarde, Tochter des Grafen van Berg. [Ernst].

2) Walram von Limburg, heirathete Elisabeth, Tochter aus der ersten Ehe der Ermesinde von Luxemburg.

3) Aus II Ehe Henrik der Blonde.

4) Gerhard.

5) Catherina, welche heirathete Matthias II Herzog von Lothringen.

1) Gerhard II here van Wassenberg, heirathet *a*) die Schwester oder die Tochter des Willem, Grafen van Kessel, und *b*) Elisabeth, Tochter Henrik I Herzogs von Brabant und Wittwe des Dirick van Cleve, here van Dinslaken. [Ernst].

2) Rutger van Wassenberg. [Ernst, passim].

1) Henrik Graf van Kessel 1262 bis 1277. Heirathete N.N. [V. Spaen].

2) Walram Graf van Kessel † 1305. Heirathete Catherina van Stessen. [Van Spaen].

3) Willem van Kessel † 1285. [Van Spaen].

4) Tochter (S. obige Bemerkung). [Ernst].

---

1) Aus I Ehe
Elisabeth heirathete Adolf, Graf van Berg. [Van Spaen].

2) Margaretha = Enguerrand, seigneur de Coucy † 1286.

3) Aus II Ehe.
Reinald I, Graf van Geldern † 1326. Heirathete *a*) Ermengarde, Herzogin von Limburg † 1283 und *b*) Margaretha van Flandern † 1331. [Van Spaen].

4) Philippine heirathete Walram, here van …alkenberg. …an Spaen].

5) Ermengarde = Dirick van Cleve.

6) Marie war nicht verheirathet. War tod in 1306.

1) Adolf van Limburg erhielt Berg bei der Theilung. [Ernst].

2) Walram IV, succedirte im Herzogthum Limburg in 1247 = *a*) Jutta oder Judith, Tochter des Dirick V Grafen van Cleve und der Mathilde van Dinslaeken. Sie starb um 1275. *b*) Kunigunde von Brandenburg.

1) Gerhard III van Wassenberg † vor dem 14 Oktober 1257. [Ernst].

2) Elisabeth van Wassenberg, heirathete Gerlach, Herrn von Isenburg und Limburg an der Lahn. [Ernst].

3) Tochter = Hugues Baré de Comogne. [S. Ernst].

4) Reiner.

5) Jutta minderjährig in 1258 = den Ritter Arnold, Sohn des Thomas riddere van Millen, welcher den Namen Arnold van Linne annahm.
Die Nachkommenschaft auf der Genealogischen Talel I zur Geschichte von Linne (Martenslinde) 1096—1330.

6) Mahia van Wassenberg = *a*. Walther van Heers, *b*. Guillaume de Dammartin, Seigneur de Waroux. (Ernst).

Henrik Graf van Kessel, verkauft Kessel an den Grafen Reinald von Geldern. (Van Spaen).

Ermengarde, einzige Tochter und Erbin des Herzogthums Limburg † 1283, heirathete Reinald Grafen von Geldern.

Siehe **Ernst**, Histoire du Limbourg. p…
Van Spaen. Inleiding tot de … van Gelder-lund, passim.
Binterim, Erzdiöcese Cöln, Bd. …
Daris, Histoire du diocèse et … té de Liège I Bd. p. 684.
Fahne, Die Dynasten von Boch… . 277.

Tafel III.

Zur Geschichte VON LINNE

(MARTENSLINDE).

1096—1330.

Die heren Van Lynde alias De Busco de Millen und die heren Van den Bosch van Millen, hervorgegangen aus dem Geschlechte der heren Van Millen, bei Herderen.

Walter van Millen 1195 . 1213 . 1214.

Dominus Thomas miles de Milne, 1267.

Walter van Millen.

Gosuin van Millen † vor 1267 vir nobilis, riddere.

Reiner Millen 1267.

Arnold, here van Millen, 1282, alias De Busco 1282 . 1283 . 1284 . alias riddere Van Linne 1284 . 1286 . 1287 . 1288 = Jutta van Wassenberg.

Willem van Millen, riddere. Lebte nicht mehr 1307.

Lan de 13

Johan de Busco, Prior des Klosters Groenendael bei Brüssel 1304 [1])

Thomas, here van Linne † vor 1315 = Alicia N.

Jutta van Linne, Aebtissin von Viveguis, dann Nonne zu Herckenrode, erwähnt 11 März 1315.

Stassinus (Eustachins) van Millen.

Willem van Millen 1307.

Alicia van Linne Nonne in Herckenrode 1315.

Lambrecht (heren Moesson) van Linne alias De Busco de Millen, here van Millen 1315 . 1326 . 1350 . 1367.

Willem (her Moesson) van Linne alias De Busco de Millen, ridder, 1315 † vor 31 Mai 1322 [2]) Wohnte in Millen.

Robin van Millen.

Johan van Mille

Agnes van Mille

Thomas (Moes) van Lynde.

Johan van Lynde alias De Busco. 1365, belehnt mit dem Hof in Lynne 1400 . 1404 . 1406.

Catherina van Lyude = Henrich der Landmeter.

Willem Van den Bosch van Millen, here des Bosch van Millen 1390. riddere 1410 † 1414 = Marie, Tochter des Messire Oger de Fexhe

Johan van Lynde alias De Busco = N. Van den Bosch van Millen.

Willem van Lynde alias De Busco, 1368 . 1383 joncker.

Lambrecht Van 15 Mäy 1414 Hof in Millen Willem Van den

Lambrecht van Lynde alias De Busco relevavit (12 Febr. 1417) post mortem domini Wilhelmi militis sui avunculi etc.

Johan Van Lynde 1417 = Odilie van Herten, vrouwe van Terwaerden.

Arnold van Lynde = Ana Withuys.

Willem van Lynde 1390 . 91.

Laurees van Lynde von Spauwen = Isabeau de Wihogne.

here Godeferde van Lenn 1220.

echt van 1247 .

N. van Linne = Ermengarde . . .

fillen, ridcht mehr

Lambrecht van Linne, riddere † vor 1308 = Helswinde N.

Godeferde van Mertens-Linne. 1283. 1286. 1287. 1288.

Lutgarde van Linne.

Carl van Linne, D. O. Ritter von Alten-Biesum.

Wouter van Linne.

van len ttwe 7 = t van len.

Robin van Millen.

Johan van Linne 1807.

Domicelle Aleyde van Linne. Beguine in Tongeren 1308 † vor 1322.

Domicella Gertrud van Linne. Beguine in Tongeren 1308 † vor 1322.

Odilie van Linne = N. N. 1308.

N. Tochter genannt Van Linne = H. genannt Moris.

Willem van Linde.

Kerstion van Linde.

recht van Millen Van den Bosch Millen 1368 . 1378 largaretha van le.

Willem Proest van Millen = Alix van Liers.

Johan van Linne Joncker, 1376 . 1378.

Odile van Linne = Herman van Diepenbeek.

Aleyde van Linne Beguine in Tongeren.

Gisbert van Linne. 1350.

Lambrecht von den Bosch van Millen 1378 = Aleyde van Mopertingen. Stifter der Linie von Mopertingen.

N. Tochter = Johan van Linde.

Willem Proest van Millen = Margaretha van Looz.

Willem Van den Bosch belehnt 25 Januar 1425.

Willem Proest van Millen.

an van den Bosch 478 = Margaretha 'roest.

[1]) Die Priorei von Groenendael bei Brüssel wurde gestiftet in 1304 durch Johan II, Herzog von Brabant, zu Gunsten des Johan de Busco (Brüssel, Archives Générales du Royaume, Groenendael.

[2]) Lüttich, Staatsarchiv, Cartular von St. Martin, No. 176.

Tafel IV.

ZUR GESCHICHTE VON LINNE

(MARTENSLINDE).

1096—1330.

Genealogie der Herzoge von Limburg.

Walram, auch Udo … Comte d' Arlon,
erster Graf von Limburg durch seine Gema … chter des Herzog's Friedrich von Luxemburg
und von Nieder-Lothringen, Erbauer des S … urg, welches dem Lande seinen Namen gab.
1061—1082.

Hendrik I, Graf von Limburg und van Arl … Herzog von Nieder Lothringen 1101—1106.
Heirathete Adelaide, Tochter des Bodon van …

Walram II, der Heide, Graf von Limburg, … Wassenberg, durch seine Gattin Jutta, Tochter
des Gerhard van Wassenberg, Grafen van G … 1139,

Henrik II, Herzog von Limburg, Suzerain van Wassenberg. Heira … *a*) Mathilde Saphenberg, *b*) Laurentia, Tochter des Dirick von E … Graf van Flandern 1139—1167.

… rhard erhielt … assenberg in … 56.

Beatrix, heirathete Robert von Luxenburg.

Adelheid, heirathete Eckeburt von Tecklenburg.

Walram, erwähnt in 1147.

Henrik III, Herzog von Limburg 1167—1221 = Sophie von Saarbrücken.

Margaretha … in 1155. … Herzog van Brabant … 72.

Gerhard, Herr von Reifferscheid.

Philipp, Sire von Wildenberg.

Simon van Limburg.

Henrik von Limburg, erhielt Wassenberg als Apanage. † 1215.

Walram III, Herzog von Limbu … Marquis de la Roche, Graf von L … xemburg 1221—1226. Heirath … Ermesinde von Luxemburg.

… , Hoch-Vogt … baye = Tochter … udwig van Lu-

Gerhard erhielt nach Henrik, Wassenberg 1215—1255 = Beatrix van Merheim.

Jutta hr. Gosuin van Valkenberg.

Mathilde.

Isolde = Dirck van Heinsberg.

(I Ehe) Hendrik IV Herzog von Limburg 1226—1257. Heirathete Irmengarde Tochter Adolph's, Grafen van Berg.

Walram. (II Ehe) Henrik der Blonde.

Nachkommenschaft auf Tafel II.

Walram IV, Herzog von Limburg 1257—1279.

Ermengarde, Herzogin von Limburg = Reinald I, Graf von Geldern.

weder us deme hersamen orden in ungeheyrsam in die werlt queme, den moycht wyr dan die wyle vür unsen doyt vyant halden. Uf dat alle diese vorgenümde stucke vast ende stede bliven ende zu eyner gezüychnisse der wayreyt, so hayn wyr vür unt ende vür unse mayghe ende helpere unse ingesegele an dyesen brief gehanghen Dyese bryef wart gegheven na Goytz gebüyrt do man schrief Dusent dryhundert vyrtzych jair up sente Gyllys daych.

Original auf Pgt mit anhangenden Siegeln der drei Aussteller. Das Wappen ist bei allen drei Siegeln identisch; ein Ast-Andreaskreuz zwischen dessen unteren Armen ein Schlüssel, Bart h. links gewandt. Schildhalter: ein h. rechts blickender Adler. Die Legende des rechten Siegels lautet (die ergänzten Buchstaben sind eingeklammert): [S] Johann[is de] Tilia, die des zweiten: S. Johannes d[e] Roide, die des dritten ist schwer zu entziffern, höchst wahrscheinlich ist aber zu lesen: [S. Franconis] d. Rohde civi. Aqu.

Auf der Rückseite der Urkunde steht von alter, dem 15 Jahrhundert angehörigen Hand:

'vä yliartshouë j n hen mychyle' [1])

(Düsseldorf, Staatsarchiv, D. O. Ballei Biessen N° 48).

Stamboom van het geslacht de Beyer.

Wapen: in zilver drie zwarte schuinbalken.

I, *Johan de Beyer*, geb. in 1349, hij was gehuwd in 1370 met *Maria van Lathem*. Zijn zoon was:

II. *Johan de Beyer*, geb. in 1376, huwde in 1431 met *Johanna van den Stad* of *Stade*. Zij stierf in 1448. Zij hadden:

III. *Gerhard de Beyer*, geb. in 1446, huwde in 1495 met *Johanna van Ossenbergh*. Hun zoon was:

IV. *Justinus de Beyer*, geb. in 1499, huwde 19 Januari 1523 met *Helena van Zeller*, overleden 15 October 1551. Zij hadden:

V. *Arnold de Beyer*, geb. in 1544. Verbannen bij sententie van den Hertog van Alva in 1566. Hij ging naar Wesel en huwde aldaar met *Maria Gey*, die stierf 14 Maart 1606. Hun zoon was:

VI. *Justinus de Beyer*, geb. te Wesel 19 September 1572 en huwde *Suzanna le Brun*. Zij hadden:

VII. *Jacob de Beyer*, geb. te Wesel 5 October 1602, overleden 25 Maart 1673. Hij was gehuwd met *Elisabeth Mondekens*. Hun zoon was:

VIII. *Justinus de Beyer*, geb. te Amsterdam 29 December 1635, burgemeester, schepen en raad van Nijmegen en gecom-

[1]) Van Eliashove in name here Mychyle.

mitteerd ter Generaliteit. Hij huwde driemaal: 1°. den 3 Maart 1665 met *Suzanna Poulle*, dochter van *Dominicus Poulle* en *Johanna Hochède de la Vigne;* 2°. *Suzanna Bernard*, dochter van *Daniël Bernard* en *Maria Reyckart;* en 3°. 20 Januari 1675 *Elisabeth van Heukelom*. dochter van *Willem van Heukelom* en *Agnita Fagel*. Hij stierf 15 Juli 1715. Zijn zoon was:

IX. *Jacob de Beyer*, geb. te Nijmegen 4 Juli 1677, burgemeester, schepen en raad van Nijmegen. Hij huwde 10 Januari 1704 met *Geertruida Cuper*, dochter van *Hendrik Cuper*, burgemeester van Nijmegen, sedert 1686 Heer van den Kinkelenburg, en van *Maria Elisabeth Fagel*. *Geertruida Cuper* voornoemd werd in 1742 Vrouwe van den Kinkelenburg. Hij stierf 16 Maart 1709; zij stierf in Juli 1751. Zij hadden:

X. *Justinus de Beyer*, geb. te Nijmegen 8 Januari 1705, sedert 1751 eigenaar of Heer van het oud adellijk huis of slot de Kinkelenberg, schepen, raad en burgemeester van Nijmegen, gedeputeerd wegens Gelderland in de Staten-Generaal, ten Land- en Kwartierdagen, Kanunnik van den Dom te Utrecht; huwde te Utrecht 1 Juni 1734 met *Maria Elisabeth de Casembrood*, dochter van *Leonard de Casembrood*, Heer van Rijnestein, en van *Hillegonda van Bergen*. Hij stierf te Nijmegen 6 Februari 1772; zij aldaar 19 September 1762. Hun zoon was:

XI. *Leonard de Beyer*, geboren 11 December 1742, secretaris en raad van Nijmegen, huwde in October 1769 *Alida Cornelia van der Goes*. Hij stierf te Nijmegen 9 Januari 1800; zij stierf aldaar 6 Juni 1784. Zij hadden:

XII. *Philip Jacob de Beyer*, geboren 15 September 1776, huwde 13 April 1820 *Anna Maria van der Hoop*, geboren 4 September 1794, dochter van *Adriaan Salomon van der Hoop* en van *Maria Anna Cock*. Hij stierf te Nijmegen 22 Juli 1835; zij stierf aldaar 12 Januari 1829. Zij hadden eene dochter:

XIII. *Alida Cornelia de Beyer*, geboren te Nijmegen 25 November 1827, die huwde 3 September 1852 met Jonkh. Mr. *Willem Six*, geboren te Utrecht 20 Augustus 1829, zoon van *Willem* Baron *Six van Oterleek* en van *Suzanna Maria Cornelia van der Brugghen*. Zij hadden een zoon:

XIV. Jonkh. *Cornelis Charles Theophilus Six*, geboren te Utrecht 26 Maart 1854.

M. A. V. R. V. D. K.

De aandacht van h.h. heraldici wordt gevestigd op het volgende: In de protestantsche kerk te Geertruidenberg bevinden zich tal van zeer goed onderhouden wapenborden (geschilderd), echter zonder aanduiding van de geslachten, welke die wapens voerden. Waar kan men die vinden?

Verder zijn er nog verscheidene goed onderhouden grafsteenen voorzien van familiewapens. Zijn die reeds beschreven? Ik vond er ook, die niet in Rietstap voorkomen.

Van Steyn.

Naar aanleiding van wat ik in Nav. LVIII blz. 471 plaatste over bovengenoemd geslacht, werd door mij gecorrespondeerd met den heer W. G. M. Eyck van Zuylichem, oud-burgemeester, wonende te Nijmegen, en ook met eene van Steyn gehuwd, van wien mij bekend was, dat hij indertijd nasporingen over het wapen en de afkomst der familie zijner echtgenoote verricht had.

Deze gaf als zijn meening te kennen, dat werkelijk Gerrit van Steyn, heer van Hensbroek, (1769-1857), het wapen voerde van zijne moeder, die evenals zijne vrouw uit het geslacht Plaat was. Ook zijne nakomelingen voeren dan, hoewel eenigszins gewijzigd (zie mijn bovengenoemd artikel) hetzelfde wapen.

De heer E. v. Z. schreef verder, dat hoewel hij de bronnen niet kon aangeven, het hem bekend was, dat het geslacht v. S. afkomstig is van een bastaard van een graaf of baron van Steyn, die aan het hof van prins Maurits in betrekking was en zonder wettige nakomelingen is overleden. Deze v. S. was afkomstig van het kasteel Steyn of Stein (men vindt het op beide wijzen geschreven) in Limburg, een paar uur ten noorden van Maastricht, alwaar het nog bestaat. In de 16^{e} eeuw of in het begin der 17^{e} zijn de bezitters van dat kasteel, naar hij meent Arnold en Johan v. S. daaruit verdreven en naar Gelderland vertrokken, vanwaar hun nageslacht zich verspreid heeft. De tegenwoordige van Steyns zouden natuurlijk ook van deze laatste kunnen afstammen, doch hoe dat zij, volgens den heer E. v. Z. is het geslacht van het kasteel van dien naam in Limburg afkomstig en behoort het dan te voeren het wapen, dat Rietstap i.v. van Stein aangeeft, n.l. in goud 9 aangesloten (accolées) ruiten van goud, geplaatst in twee rijen, 5 en 4, Helmt. Een ruit uit het schild tusschen een vlucht, rechts goud, links rood.

Verder is de heer E. v. Z. eenigen tijd geleden tot de ontdekking gekomen, dat ± 1650 een Adriaan v. S. in Delft geboren is. Nu wordt in de genealogie van v. S. door v. Epen, alsmede in het artikel in Ned. Patriciaat aan dat geslacht gewijd, een zekere Adriaan v. S. als stamvader opgegeven, wiens geboorteplaats en -jaar onbekend zijn, doch die in 1673 te A'dam trouwde. De mogelijkheid bestaat nu, dat deze twee Adriaans een en dezelfde persoon zijn. Wie kan daaromtrent iets meedeelen? In de attestatieboeken in het kerkelijk archief te Delft zou nagegaan kunnen worden of bedoelde Adriaan naar Amsterdam verhuisd is.

Wie kan iets naders meedeelen omtrent de bronnen, waaruit de heer E. v. Z. vermoedelijk zijn kennis putte. Voorloopig hebben zijn mededeelingen slechts de kracht van vermoedens, maar zij kunnen misschien door anderen bevestiging verkrijgen en ten slotte tot zekerheid worden.

Gelieve s.v.p. bij de Wapenbeschrijving der onderstaande geslachten, voorkomende in de 1e serie (Nav. LVIII, 595) het volgende toe te voegen:

Enklaar van Guericka (op blz. 595 staat Geuricke; dit is een drukfout):

Ook: Twee helmen, de tweede gekroond. Helmteekens: 1. Een uitkomende, omgewende leeuw van keel. Dekkleeden: zilver en keel (Enklaar). 2. Een uitkomende leeuw van zilver tusschen twee struisveeren van keel. Dekkleeden: zilver en azuur (Guericke.)

Van den Es. Allianties: Clarisse, Du Cloux, de Gaay Fortman, van Schilfgaarde, Kleyn.

Verder in de 2e serie (Nav. LIX48).

de Jonge van der Halen. Allianties: Tromp, Boeye, van Bergen, Ledeboer.

J. P. E.

Walich — van Winkel.

Wie kan inlichtingen geven omtrent de familie *Walich*, ook wel geschreven *Waling*, *Walingen*, later in Amerika bekend onder den naam *van Winkle*.

Jacob Walingen afkomstig van het plaatsje *Winkel*, vertrok in 1634 van Hoorn naar Amerika?

Wapen, stamboom, kortom iedere mededeeling zal welkom zijn.

Aanvraag van D. VAN WINKLE.

Jersey City N. Y, 48 Kensington Avenue.

De Heere.

In Navorscher jrg. 1893 doet A. B. eenige vragen en mededeelingen over het geslacht *de Heere.* Zou de geachte inzender of eenig ander navorscher mij nog nadere gegevens omtrent dit geslacht, bepaaldelijk den Zeeuwschen tak, kunnen geven en mij de namen der ouders mededeelen van *Jan de Heere* uit Middelburg en zijn huisvrouw *Antoinette van Heel* uit Goes, die in 't midden van de 18e eeuw leefden?

Bij voorbaat mijn dank.

De Bilt. E. E. GEWIN.

---

1. Wie kan inlichtingen verschaffen omtrent de Brabantsche familie **Hopmans van Wurmond** en waar was dat *Wurmond* gelegen?

2. Wie waren de ouders van **Willem Eelsingh,** ontvanger van de verponding over het kwartier van Kempenland, geboren 17 April 1738 te Eldersinghuizen in Groningen, overleden 2 Maart 1790 te 's Hertogenbosch? Hij huwde 14 Aug. 1763 met Cornelia Ockersse en 28 Sept. 1772 met Maria Hermina Vester.

Weltevreden, Ned. Indië. SCHUMANN.

Nav. LVII, 601.

Wapen **van der Burch.**

De heer van Dam van Isselt wordt vriendelijk verzocht de beschrijving van dit wapen nader toe te lichten. Is band hier = fasce of = bande?

J. P. E.

Les dessinateurs Neerlandais d'Ex-libris.

par A. A. Vorsterman van Oyen.

Arnhem. Archives généalogiques et heraldiques 1910. (f 12,50).

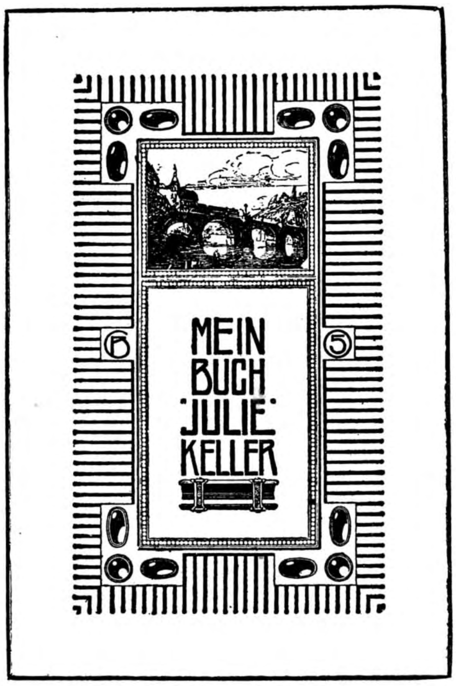

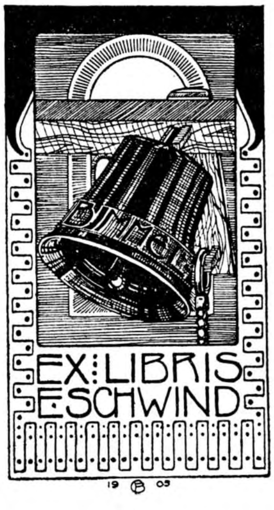

Eindelijk ligt het voor ons, het belangrijke werk, waarvan we vroeger den prospectus aankondigden, in zijn runstig-bruinen band en — laten we het onmiddellijk verklaren, onze verwachtingen zijn niet teleurgesteld, al liet het zich zoo aanzien, dat een baan-

brekend werk als een Nederlandsche Ex-libris-verzameling onvolledig zou zijn, omdat de schrijver alles uit de bronnen zelf, in dit geval de eigenaars van de E. L., moest opdiepen en dus vrijwel van hun goedwilligheid en mededeelzaamheid afhankelijk was, we kunnen ons de groote moeilijkheden indenken, waarmede V. v. O. te kampen heeft gehad en hij heeft ze glansrijk overwonnen.

Wij hebben hem bezocht den samensteller, die zich in het algemeen op genealogisch gebied naam heeft verworven, en hij toonde ons kasten vol gegevens, alles betrekking hebbende op zijn geliefkoosde E.L.-verzameling, die hij allen verwerkt heeft, jaren lang; welk een energie straalt er nog uit de oogen van den gemoedelijken ouden heer, die ons een catalogus overhandigde van heel wat pagina's, alleen de titels inhoudende van werken, door hem samengesteld, of waaraan hij heeft meegewerkt, en die nog heel wat plannen heeft voor de toekomst.

Maar om op »Les dessinateurs« terug te komen.

In de inleiding wordt het nut van het werk uiteengezet voor den kunstenaar, heraldicus en archeoloog, en de samenhang van de E.L. met de literaire renaissance der laatste 20 jaar aangetoond, de titelplaat is geteekend door André Vlaanderen, verder zien we de wapens van H. M. de Koningin, en Z. K. H. den Prins der Nederlanden, daarna volgt er een aardige photo van den schrijver in zijn studeervertrek, »wellicht wat ijdel« zooals V. v. O. ons opmerkte, we zijn het oneens, 't geeft een aardig cachet aan de uitgave, en dan komen de biographieën van de ontwerpers der later volgende E.L.-afbeeldingen en daar zijn bekende namen onder als M. A. J. Bauer, Jan Bleijs, Dr. Cuypers, Jan Feith, Alb. Hahn, der Kinderen, Molkenboer, Neuhuys, André Vlaanderen, G. F. v. d. Wall Perné, W. K. de Wijs, enz. enz., daarna de biographie van de E.L. in 't algemeen, ruim twintig pagina's groot, en heel wat titels bevattende, we kunnen gerust zeggen, dat hier bijeen is gegaard alles wat voor E.L. van belang is, en eindelijk de hoofdschotel: de E.L-afbeeldingen zelf met de namen der teekenaars er bij, waarvoor wij slechts één woord hebben .... *keurig.*

Om een enkele te noemen; het E.L. van Jac. v. d. Bosch, voorstellende het huis Sorgh-vliet eens door Huet bewoond, geteekend door den eigenaar, de scherpe teekening van Alb. Hahn, de karakteristieke van J. D. Wijnkoop met de spreuk *Et eit* (de stift getuigt) door Felix Hess, van P. Fentener van Vlissingen, de stad Vlissingen

voorstellende in 1600 door Wenckelbach, van Max Blokzijl door M. Vreede etc.

Daarna volgen de bekende drukkers- en uitgeverswerken, en een uitvoerig register. De text is in het Fransch, waarvoor de samensteller wel zijn bijzondere reden zal gehad hebben.

Gaarne zouden we nog uitvoerig over deze prachtige uitgave willen uitweiden, als de ruimte het toeliet, wij moeten nu volstaan met den wensch, dat iedereen, die een E.L. heeft of belang stelt in Ex-Libris-verzamelingen in het algemeen, en de kunstgeschiedenis der latere jaren in 't bijzonder, zich dit standaardwerk aanschaffe.

G. F.

Wilhelmus-Kalender voor 1911. Twaalf bll. kleurendruk naar teekeningen van M. Westerman; toelichting van Dr. M. G. de Boer. Amsterdam, Allert de Lange 1910, f 10.—.

»Eindelijk eens weêr een Nederlandsch schilder, die historie aandurft en een vaderland heeft!« was mijn eerste gedachte, toen ik in 1909 op de tentoonstelling in het Suasso-museum Westermans *Heiligerlee* zag. En de belofte, die dat doek uitspreekt, vervullen deze twaalf bladen, ingegeven door het Wilhelmus.

I. De Dillenburg verrijst: »van Duytschen bloet«, dat toen ook het Nederlandsche bloed nog was, in ruimen zin nog heden is, was Wilhelmus van Nassouwe. II. Maar omdat hij in Godes vrees wilde leven, moest hij land en luiden verliezen. III. Zeer bezwaard bleven zijn onderzaten achter; de galgboomen hingen gerist; de bijl en bloedraad zegepraalden; het gansche land was één schavot! IV. Eéne overwinning werd behaald, maar Graaf Adolf was gebleven. V. Toch heeft Willem voor Godes woord zijn edel bloed gewaagd, ook daarna. VI. Ridderlijk te paard gestegen, heeft hij den vermetelen tiran ten veldslag uitgedaagd. Doch deze, bij Maastricht begraven in zijn verschansingen, durfde niet uitvallen. VII. De Heere van hier boven begeerde toen onze vrijheid niet; en Hem altijd lovende trok de Christenheld en Christenstaatsman zich terug om Zijne ure af te wachten. VIII. Standvastig bleef ook toen zijn hart, christelijk ook toen zijn gemoed, ondanks de nederlaag en het morren en muiten der huurbenden. IX. Ook toen bleef zijne bede: Gods dienaar te mogen blijven en de dwingelandij verpletteren, die zijn hart doorboorde. X.

Want het bloedde hem, als hij aan de gruwelen der Spanjaards dacht; als hij op zijn vlucht de wegen met lijken bezaaid, de wateren met lijken gevuld zag! XI. Doch ondanks alles bleef hij de trouwe dienaar Gods, Die hem te zijner tijd voor alle bezwaarders en vervolgers zou bewaren. XII. Want zijn staatsmansblik, gescherpt door het licht des geloofs, zag reeds de Geuzenvloot naderen, die de vrijheid brengen zou; en daarom kon hij getroost ten afscheid zijnen armen schapen toeroepen:

Uw Herder zal niet slapen,
Al zijt ghy nu verstroyt!

De uitvoering is keurig; de hoofdletter bij ieder aangehaald vers ook door den schilder zelven geteekend; de druk in 16de eeuwsche letter op geschept papier een lust der oogen. Wie een scheurkalender zoekt, die door kunst en vaderlandschen geest een waardig sieraad van huis- of studeerkamer kan zijn, is hier bij den rechten man en zal zijn tien gulden niet beklagen. De toelichting door Dr. de Boer, waarin ook lied en muziek volledig zijn opgenomen, is zeer nuttig. Maar met zijn gevoelen, dat Marnix niet de dichter van 't Wilhelmus zou zijn, kan ik mij niet vereenigen. Waarom zou hij 't niet zijn? Dat hij den tocht over de Maas niet heeft meêgemaakt, pleit eer vóór dan tegen: een ooggetuige zou heel wat meer schilderachtige bijzonderheden hebben gegeven — vergelijk de geuzenliederen, voor zoover ze van ooggetuigen zijn! En waarom de Gortter en Verheyden niet te gelooven? Zij zijn iets jongere tijdgenooten, goed; maar toch altijd nog tijdgenooten. Ook het verschil tusschen Wilhelmus en psalmberijming, waar men tegenbewijs in vindt, beduidt niet zooveel; 1e 't Wilhelmus is oorspronkelijk; de psalmen zijn vertaalwerk, en wel een, waarbij 't vooral op *getrouwheid* aankwam; 't was immers Gods ingegeven Woord, dat vertaald moest worden; hoe minder de vertaler uit zich zelf er bij deed, hoe beter. 2e: Zij zijn twaalf jaar jonger, en Marnix had intusschen zoo veel beleefd; en taal, stijl, versbouw waren intusschen gewijzigd; 3e: een bijzondere innige kinderlijke vroomheid, in onderscheiding van àndere Protestantsche liederen of geschriften dier dagen, kan ik in 't Wilhelmus niet vinden. Alle strijders voor de Hervorming waren vroom; en alle vroomheid van die eeuw was, door den bril der 19e bezien, kinderlijk. Niemand kan Fruin hooger vereeren dan ik; maar

amicus Plato ..... ik vrees, dat hij verzuimd heeft bij beschouwing van 't Wilhelmus dien bril af te zetten.

Voorts: zoo niet van Marnix, van wien dan? Coornhert wordt door Dr. de Boer zelf terecht onvoorwaardelijk verworpen. Saravia — heeft deze meer ijverige theoloog dan beginselvaste strijder voor Vrij Land en Vrij Geweten ooit of immer verzen geschreven? En dat het Wilhelmus niet van een gelegenheids-rijmelaar is, leert alweêr de vergelijking met de geuzenliederen, die wemelen van rijm- en maatfouten, zooals het Wilhelmus er slechts een enkele heeft. De overeenkomst in gedachtengang met een prozastuk van hem is dan ook m.i. veel natuurlijker te verklaren door aan te nemen, dat Marnix dit stuk had gelezen en de geschiktheid van den inhoud ter opneming in zijn lied begrepen. Dit neemt niet weg, dat Dr. de Boer's geschrift volkomen beantwoordt aan zijn doel: de toelichting van het kunstwerk.

W. ZUIDEMA.

Overland to India by Sven Hedin. (2 deelen)
met 308 gekleurde en ongekleurde platen teekeningen en 2 kaarten.
Uitg.: Mac. Millan and Co. Limited, St. Martin'sstreet
Londen — 1910. (prijs f 18.—)

Weer een standaard werk van Sven Hedin en nu speciaal over zijn onderzoekingstocht door Perzië, de schrijver behandelt zijn reizen op de hem eigen streng wetenschappelijke manier van goed opmerker, gezellig verteller en zijn ontdekkingen toetsend aan de nieuwste middelen, die de wetenschap een man van zijn zeldzame gaven ten dienste heeft gesteld.

Zijn reis begint bij Trebizonde in Armenië via Baiburt, Ararat, Tabriz in Azerbeidjan door de streken Gilan, Mazendera naar Teheran, dan zuidelijker door Irak-Ajemi en de woestijnen van Kevir heen en weer en tal van omwegen door Kuhistan naar Naibend, om zijn tocht in zuidoostelijke richting via Neh en Nasretabad in Afghanistan en Beloedsjistan te beëindigen.

Het is bijna voortdurend trekken door woestijnen, wildernissen en onherbergzame oorden, maar 't is bewonderenswaardig, welk een materiaal de schrijver op deze dorre tochten bijeen heeft gegaard, de prachtige photo's, meest door hem zelf vervaardigd,

kunnen dit getuigen en er zijn er ruim drie honderd en wat zijn er mooie bij.

't Is waar Sven Heddin had voorgangers als Marco Polo, Houtum, Schindler, Vambery, Chardin, Curzon e.a., maar ongetwijfeld is toch zijn werk, zooals hij dit nu gebaseerd heeft op zijn tochten van 1885, 1890 en 1905 onmisbaar geworden voor de kennis van deze streken in het bijzonder en vormt het een belangrijke bijdrage tot de kennis van de land- en volkenkunde en geschiedenis in het algemeen.

Het werk is keurig verzorgd, een aanbeveling is overbodig, het zal zijn weg vanzelf wel vinden.

Liebe und Leben der Lady Hamilton door Heinrich Vollrat Schumacher met 41 historische platen en documenten.
Uitg.: Rich. Bong Berlin. (prijs f 2.49).

Een aardig kijkje geeft deze roman ons in het overspannen weelderig leven in Engeland in het laatst der 18e eeuw.

Wanneer we hier aan z.g. historische romans denken, komt ons terstond de oude van Lennep voor den geest, en al weten we, dat het historisch-juiste bij dergelijke schrijvers op den achtergrond raakt, als stukje zedegeschiedenis, als overzicht over 't heele tijdperk behouden die romans hun waarde.

Schumacher heeft met de levensbeschrijving van Lady Hamilton, al is 't ook een romantisch opgesmukte, een goede greep gedaan, het meisje uit het volk, dat zich door haar schoonheid, handigheid en eerlijk karakter den toegang tot de hoogste adellijke zelfs vorstelijke kringen opent, door haar betrekkingen tot Maria Carolina van Napels, de zuster van Maria Antoinette, minister Pitt e.a. bepaald invloed uitoefent, op de wereldgebeurtenissen .... 't is romantisch ongetwijfeld en daarom voor rekening van den schrijver, die ook geen zuivere historie bedoelt te geven, maar het leven der hoogste standen in die dagen leert men er uitstekend door kennen en als zoodanig heeft het werk zijn waarde; bovendien verhoogen de aardige platen en de levendig boeiende schrijftrant de aantrekkelijkheid van het boek niet weinig.

Leerboek der Algemeene Geschiedenis,
ten dienste van het hooger en middelbaar onderwijs,
door Dr. C. de Wilde.
II Deel. Geschiedenis der Middeleeuwen.
Leiden. — G. F. Théonville. — 1910. (*f* 1,90.)

Een nieuw geschiedenisboek ten gebruike bij het onderwijs; het ons toegezonden deel bevattende 425 pagina's en een viertal tabellen, alleen sprekende over de middeleeuwen is een degelijk stuk werk, practisch ingericht voor de leerlingen van H. B. S. en gymnasium, de behandeling is volgens de gewone methode, zooals die aan genoemde inrichtingen van onderwijs gevolgd wordt, maar iets uitvoeriger, zoodat de gebruikelijke annotaties, die de leeraren op de met wit doorschoten bladen gewoon zijn te geven, hier vrijwel overbodig worden, de leerling krijgt de geheele stof gedrukt voor zich, wat hem heel wat gemak zal bezorgen. 't Is een flink handboek, dat zeer zeker verdient algemeen ingevoerd te worden, al beproeft men in de laatste tijden een andere methode van geschiedschrijvers in te voeren, meer op 't z.g. *aarderijkskundig systeem* berustend, waarbij ieder land of complex landen, door gelijksoortige invloeden beheerscht, afzonderlijk en geheel van begin tot eind wordt afgewerkt, (vgl. *Helmolt's Wereldgeschiedenis, door Prof. H. Kern*) een systeem, waaraan belangrijke voordeelen verbonden zijn o.a. voor dengene, die zich voor een speciaal land interesseert, zonder dat de band met andere landen verbroken wordt; mag men dan een leerboek, dat zich naar de bestaande voorschriften heeft te schikken, dergelijke eischen niet stellen, toch is 't wel gewenscht, dat de leerlingen van H. B. S. en gymnasium eens met 't nieuwe aarderijkskundig-historische systeem kennis maken. G. F.

CORRESPONDENTIE.

v. O. K. te Zwolle. Uwe andere bijdrage wordt ook spoedig geplaatst.

L. te Haarlem. Doordat deze aflevering veel grooter is dan onze gewone, is het verschijnen wat vertraagd. Ons tijdschrift komt geregeld iedere maand uit.

E. E. G. te de Bilt. Uw bijdrage beslist in ons volgend Nr., dat er binnen een paar weken zal zijn.

M. A. v. R. v. d. K. te 's-Hage.
't Is gewenscht den bladwijzer achterin den jaargang te doen binden.
De bladwijzer van den 59sten jaargang verschijnt binnen kort.

H.H. Uitgevers. Wegens plaatsgebrek moest een aantal ingekomen boeken nog onbesproken blijven.
Nog een weinig geduld s.v.p. RED.

GESCHIEDENIS.

VOYAGE AUX PAYS BAS.

en 1778.

PAR

LOUIS DESJOBERT

GRAND-MAîTRE DES EAUX ET FORÊTS
DE FRANCE
AU DÉPARTEMENT DE VALOIS, SENLIS ET SOISSONS.

PUBLIÉ PAR LE VIC. DE GROUCHY.

(Suite et fin de Nav. LX, 33).

EXTERIEUR ET HABILLEMENT DES HOLLANDAIS.

Les Hollandais ont l' éxtérieur serieux et réservé, mais ils n' ent sont pas, pour cela, moins obligeants. Il y en a beaucoup plus de blonds que de bruns, il ne m' a pas paru qu' ils soient généralement plus gros et plus épais que les autres nations, comme on le pense communément.

Ils s' habillent très simplement avec des vêtements de drap uni souvent bleu, et de grosses redingotes de laine. Ils restent souvent chez eux en robe de chambre avec une ceinture. L' habit de cérémonie des négociants est le noir, cependant un français, qui veut paraître à la Haye chez l' ambassaseur, ou à Amsterdam, dans les premières maisons, telles que celles de Mess. Hope, van Marcelis et autres, fera bien de porter dans ces circonstances là, un habit habillé de la saison, avec une épée et de mettre un habit de drap uni, sans épée, pour aller dans les maisons ordinaires, et les lieux publics.

Les Hollandais ont l' habitude de bien parler plusieurs langues à la fois, plus qu' aucune autre nation d' Europe: le francais et l' anglais surtout, leur sont familiers: on les voit changer d' idiome, sur le champ avec la plus grande facilité. Il faut convenir qu' il y en a, qui prononcent le français d' une manière très barbare et qui ècorchent les oreilles mais, enfin, ils entendent, et se font entendre. Il y en a au reste beaucoup d' autres, et c' est le

plus grand nombre qui le prononcent très passablement sans être sortis de leur pays. Cela est même commun aux femmes qui ont de l' éducation, l' étude de notre langue en fait partie pour elles, comme pour les hommes.

Les femmes ont, généralement, un air triste, la peau fort blanche, des gorges très larges et de vilaines dents. Leur démarche à quelque chose de gêné et leur maintien est fort gauche. Celles du commun ont aussi les bras très rouges, ce qu' on attribue à ce qu'elles ont continuellement les bras dans l' eau, pour laver et recurer.

Les femmes du commun ont la gorge très découverte, portent les bonnets extrêmement bas, des paniers et des chapeaux qui n' ont qu' une large corne par devant; elles ont souvent, une large mouche sur la tempe, elles sont au reste, très bien vêtues, et ont surtout du linge fort blanc. Celles d' un état plus relevé se coiffent, s' habillent à la française et portent même des plumes avec lesquelles, toutefois, elles ne sont pas bien accueillies des polissons comme nous l' avons éprouvé un jour que nous ramenions Mile. Thym à la ville.

Toutes les femmes sans distinction, portent caleçons sous leurs jupons: cet usage singulier peut être fondé sur plusieurs raisons 1°. la grande humidité de l' air a pu la rendre nécessaire, lorsqu'elles sortent dans les rues. On dit même, que celles qui ont essayé de les quitter, ou les étrangères, qui n' ont pas voulu s' y conformer, s' ent sont trouvées incommodées; 2°. dans leurs maisons, elles se tiennent ordinairement éloignées du feu, l' hiver, ayant seulement des chaufferettes dont on voit d' immenses tas, aux portes des Eglises, où elles en font même usage et qui leur gateraient certainement les cuises si elles n'avaient pas de caleçon, l' été, où elles ne mettent point de tourbe dedans, elles en ont cependant, sous leurs pieds, parce qu' elles ne seraient pas assises commodément sans cela; 3°. les marchepieds des voitures sont trés élevés, les escaliers fort raides. Ce qui a peut-être, rendu les caleçons des femmes nécessaires pour la décence.

PLAISIRS ET DIVERTISSEMENTS DES HOLLANDAIS

Les hollandais se livrent beaucoup moins que nous aux spectacles, aux concerts, aux bals; il y a chez eux fort peu de maisons

où on joue gros jeu. Ces plaisirs bruyants leur conviennent d'autant moins, qu'ils vivent plus retirés dans le sein de leur famille, car on peut dire, à leur louange que les ménages sont généralement très unis entre eux, ce qui est d' autant plus remarquable que les filles à marier on beaucoup de liberté, et qu' elles prennent part à la conversation, qu' elles s' entretiennent même seules avec les jeunes gens, soit à la promenade, soit dans les salons de compagnie, si l'occasion s' en présente.

Les Hollandais abadonnent fort peu aux exercices du corps; il n' y a, à Amsterdam qu' une seule salle d'armes qui est peu fréquentée. Ils ne montent pas beaucoup à cheval, il y a pourtant à Amsterdam deux manêges fort bien montés, le Français et le Hollandais. Ils ne cheminent presque jamais à pied, allant toujours sur l' eau ou en voiture. Ils ne connaissent ni la longue, ni la courte paume, leur terrain est si borné et si uniforme qu' ils ne peuvent guère prendre le plaisir de la chasse. Ils aiment le billard, et ont un jeu qui leur est particulier et qu' on nomme la crosse.

Malgré leur peu de goût pour les exercises violents, tout le monde sait combien ils en ont pour les promenades et courses en patin sur la glace. Lorsque la rigueur du froid semblerait devoir les porter à se renfermer dans leurs maisons, c' est alors qu' ils aiment le plus à en sortir. Ils paraissent changer tout à fait de caractère et deviennent aussi actifs qu' ils sont tranquilles et sédentaires, le reste de l' année. Les femmes du commun se mêlent aussi de patiner, mais les dames de la bonne societé vont sur des traineaux tirés par un cheval, ou poussés par des hommes montés sur des patins. Ces traîneaux sont magnifiquement dorés, peints et vernis. Les chevaux sont richement caparaçonnés, couverts d' aigrettes de plumes, de patines dorées et argentées. Un étranger, qui aimerait à patiner ferait sûrement, bien de choisir ce temps là pour faire le voyage de Hollande, il aurait à y prendre une bonne leçon, car les hollandais vont avec une rapidité si étonnante, qu' ils font jusqu'à quatre et cinq lieues par heure. Il n' est pas douteux, au reste, que la terre étant couverte de neiges et de glace, c' est le moment où le climat de la Hollande n' a pas de désavantage qui lui soit particulier et que ce pays ayant l' avantage d' être plat et couvert de canaux dont les habitants tirent un si grand parti, il doit être alors plus agréable qu' aucun autre d' Europe.

Le plus grand plaisir des Hollandais, parait être de se reposer tranquillement, en fumant et en buvant du thé, surtout à leurs maisons de campagne, dans les charmants cabinets qui ornent leur jardinets qui sont toujours dans une jolie position sur le bord des canaux ou des chemins. Cet usage si général, de boire du thé en fumant, est-il nécessaire aux Hollandais à cause de l' humidité de leur climat, c' est une question qu' il est assez difficile de résoudre.

D' abord, ont pourrait alléguer contre les fumeurs et leurs partisans que les femmes qui sont plus délicates que les hommes et d' un tempérament plus humide, se passent bien de fumer et que, par conséquent, ils pourraient le faire aussi; ils répondraient qu' ils sont moins exposés qu' eux aux influences de l' air, ce qui est vrai, en général, quoiqu' il y en ait sans doute beaucoup, qui y sont exposées autant que les hommes. Ils ajouteraient que c' est si bien le climat qui leur rend cette habitude nécessaire, qu' ils y trouvent beaucoup moins de plaisir, lorsqu' ils sont dans un autre pays, et que s' ils y restaient, ils pourraient les quitter entièrement. Quoi qu' il en soit, ce plaisir est extrêmement bon marché et fort à la portée du peuple. La quantité de tabac commun nécessaire pour fumer cent pipes, ne coûte que une livre environ de France et celle du meilleur ne coûte que six livres. Quant aux pipes elles mêmes, on en a une grosse, ou douze douzaines pour deux florins ou quatre livres et quatre sous de France, aussi ne se sert on pas deux fois de la même pipe, on la jette par terre, ou on la casse, lorsqu' on a fini de la fumer. Ceux, au reste qui veulent le plus économiser peuvent les conserver, et faire reblanchir la grosse entière pour dix sols. Chaque pipe demeure plus ou moins longtemps à fumer suivant qu' on aspire le tabac plus ou moins souvent; chacun fume ordinairement plusieurs pipes par jour, deux, trois, quatre et quelques fois dix ou douze......

Dans les auberges, les cafés, les barques on offre des pipes gratis aux voyageurs.

Quant aux boissons chaudes, leur usage est sans doute encore moins nécessaire que celui des pipes de tabac, et quoiqu' elles puissent exciter momentanément, la transpiration qui est souvent interceptée par l' humidité de l' air, il vaudrait mieux, sans doute, alors, faire quelqu' exercice du corps, pour se procurer cette

transpiraton. L' usage des boissons chaudes est très nuisible, en relâchant et détruisant les ressorts de l' estomac, aussi les médecins font ils des efforts continuels pour les proscrire, mais ils n' ont rien pu, jusqu' ici contre une habitude aussi invétérée, et qui est, surtout pour les femmes, leur passetemps le plus agréable et leur plus grande ressource contre l' ennui.

EXTERIEUR DES MAISONS ET DES RUES.

Les rues sont toujours très propres. Le milieu en est en petits pavés de trois à quatre pouces carrés, et généralement moins bon que notre pavé de France. Ce milieu est bordé des deux côtés de briques sur champ très bien unies et sur lesquelles le marcher est fort doux. Il y a devant chaque maison un petit trottoir en pierre de taille bleues et blanches, quelques fois même en marbre, et il y a ordinairement des bancs à chaque porte, en travers de ce trottoir, et ensuite des balustrades en fer, qui le renferment ou à peu près, comme les barrières qui sont le long des maisons, aux anciens boulevards à Paris; on remarque sur le pavé, devant chaque porte, un anneau de fer qui sert, je crois à descendre les fardeaux dans les cuisines. Le ruisseau est couvert de planches et de pierres.

Dans les villes de Hollande, on distingue deux sortes de rues, celles au milieu desquelles sont des canaux, et celles sans canaux. Les riches négociants demeurent sur les premiers, les marchands au détail et ouvriers en sont même, exclus. Ces canaux sont ordinairement, bordés de superbes tilleuls, mêlés de quelques marronniers, ce qui forme le coup d' oeil le plus magnifique, surtout à Rotterdam où ces canaux sont couverts de vaisseaux pour traverser ces canaux il y a un nombre infini de petits ponts, qui paraissent d' autant plus légers que les parapets sous des rampes en fer; une grande quantité d' entre eux se relèvent pour le passage des bateaux, ils sont souvent assez raides aussi les voitures, qui vont en général, très vites ralentissent elles leur marche, lorsqu' elles passent dessus. L' agrément de ces cannaux ne laisse rien à désirer dans les villes comme Rotterdam, La Haye etc., où les eaux sont dormantes et croupissantes, comme d' ailleurs on y jette les immondices, leur couleur est verdâtre, et il en

sort, en beaucoup d' endroits, des exhalaisons si infectes, surtout pendant les grandes chaleurs, qu' il est étonnant qu' on puisse les supporter.

Les maisons sont de briques et toujours bien peintes, du haut en bas, ainsi que les portes et fenêtres, ces portes sont carrées, à peu près comme nos grandes portes d' allées, elles sont toujours tenues fermées et s' ouvrent en deux parties, par en haut en par en bas; à côté de chaque porte est une sonnette qui se tire avec un bouton de cuivre, toujours brillant, et au milieu est un autre gros bouton de cuivre, pour fermer la porte. Le nom du maître de la maison est souvent inscrit à côté de la sonnette surtout aux portes des marchands. Les vitres des fenêtres sont entretenues très propres, et pour perdre moins de jour encore les panneaux des vitres, en bois sont extrêmement minces. Dans les belles maisons, ces vitres sont en glaces, quoiqu'elles ne soient jamais de la grandeur de nos verres de Bohème.

On remarque quelques maisons qui sont séparées de leurs voisines par une très petite fente de six à huit pouces de large, du haut en bas: je suppose que c' est une précaution contre le feu.

On voit aussi, des miroirs aux fenêtres disposés de manière qu' on peut y voir ceux qui passent dans la rue du dedans de la chambre, et sans se mettre à la fenêtre.

OBSERVATIONS GENERALES.

Il est bon d' être toujours sur ses gardes pour éviter de gàter ses habits, en les frottant contre les portes des maisons et les rampes des perrons, parcequ' on renouvelle plus souvent ici les peintures que dans aucun autre pays, ce qui ne se fait pas seulement pour l' agrément du coup d' oeil, mais aussi, pour la conservation des portes, fenêtres, murs, qu' une humidité continuelle pourrait altérer plus vite.

Les plus belles maisons des villes sont ordinairement sur les canaux, on remarque, entre autres à Amsterdam, celles der Heerengracht et Keizersgracht, elles sont bâties dans le même goût que les autres, elles ont seulement un perron élevé de huit à dix marches sous lequel est une porte qui va aux cuisines, de sorte que chacune de ces maisons a deux portes, l' une sur l' autre.

Comme il n' y a point de portes cochères aux maisons, les remises et les écuries sont comme en Angleterre, séparément dans de petites rues de traverse; nous n' avons remarqué qu' une seule petite porte cochère à une maison bâtie à la française à Rotterdam sur le beau quai de Boompjes.

On ne laisse pas de rencontrer quelques pauvres dans les rues des villes, surtout à la Haye, ce qui m' a beaucoup étonné, vu la grande quantité d' établissements de charité que l' on trouve en Hollande. Nous devons dire, à la gloire de la Nord Hollande que nous n' y en avons pas trouvé un seul.

Malgré la grande quantité d' eau dont les hollandais sont environnés, comme elles ont rarement du cours, ils ne peuvent s' en servir pour faire mouvoir leurs moulins, d' un autre côté leur pays étant plat, ils n' ont point de lieux élevés où ils puissent établir des moulins à vent. Ils sont donc obligés d' élever ces moulins eux mêmes et ils les bâtissent très solidement en briques, en forme de pain de sucre, à la hauteur, quelques fois, de cinq à six étages, de sorte que les Hollandais peuvent se vanter d' avoir les plus superbes, sur les remparts des villes en dedans.

Il est très difficile de ne point prendre de conducteur dès le moment de son arrivée dans chaque ville, si ce n' est pour aller acheter le plan lorsqu' on ne l' a pas. Cela est un peu plus difficile qu' en France parce que les noms ne sont point écrits au coin des rues, et que tous les canaux se ressemblent beaucoup. Cependant en suivant son chemin avec attention, sur ce plan, on doit se tirer d' affaire; au moins je l' ai constamment pratiqué et c' est la seule manière de connaitre les villes. Si au contraire on ne sort qu' avec un guide, on s' accoutume à le suivre machinalement, et au bout de plusieurs jours, on n' est pas plus avancé que le premier; c' est ce que nous avons éprouvé à Bruxelles où nous avions pris un domestique de louage, à la journée, d' ailleur, il est sans doute avantageux d' avoir besoin, le moins possible de cette race de vagabonds et de ne s' en servir que dans certaines occasions particulières. Si toutefois on se trompe de chemin on ne manque dans aucune ville de trouver promtement quelqu' un qui parle français. Les Hollandais ne sont pas moins obligeants que les autres nations et se font un plaisir d' indiquer aux étrangers leur chemin; nous en avons

souvent trouvé qui sont sortis de leur boutique pour nous montrer le nôtre en nous comblant d' honnêtetés. Il y a des horloges publiques qui, sonnent les heures et sont ornées de jolis carillons. Il est bon de remarquer qu' aux demi-heures, les horloges sonnent l' heure suivante, avec cette différence que le timbre des demies est plus aigre et frappe plus vite, tandis que celui des heures est plus grave et sonne plus lentement. Ce usage est aussi commun à toute la Flandre.

Les rues sont bien éclairées la nuit, et gardées comme en Angleterre, par des hommes armés d' un bâton, qui crient à haute voix les heures et les demies. Ils ont en outre une crécelle assez semblable à celle dont en se sert chez nous du vendredi saint au jour de Pâques.

Toutes les bornes, qui se trouvent dans les rues et dans les campagnes sont en forme de canon avec un boulet qui est à l' embouchure et forme le haut de la borne.

INTERIEUR DES MAISONS.

Quelque renommée que soit soit la propreté des maisons hollandaises, il est difficile de s' en former une idée sans l' avoir vue. J' ai déjà dit qu' elles n' avaient pas de portes cochères on y entre par une espèce d' allée qui est ordinairement pavée en marbre blanc, et revétue de même marbre jusqu' à hauteur d' appui. Le reste, ainsi que le plafond est peint du plus beau blanc, sans une seule tache. Il y a toujours de plein pied, une salle pour reçevoir les étrangers et dans laquelle on les fait entrer. Celui ou celle qui ouvre la porte va avertir les maîtres de la maison qui viennent les y trouver, le plancher de cette salle est couvert d' un beau tapis, la plaque de la cheminée est en fer poli très brillant et entouré de petits carrés de faïence. L' âtre, est de même en fer poli entouré de marbre, la cheminée est couverte de vases et de belles porcelaines, ainsi que les armoires et les commodes qui sont dans cette salle.

Mais ce sont les cuisines qui étonnent le plus les voyageurs les casseroles, les cafetières, les chaudrons, tous les ustensiles sont sont du poli le plus brillant, les fourneaux et l' intérieur des cheminées sont entretenus dans une propeté singulière. On ne pour-

rait conçevoir comment les servantes peuvent avoir des soins si extraordinaires, si on ne savait que l' habitude qu' elles en contractent dès l' enfance en fait chez elles une passion et qu' en les prenant, elles acquièrent le plus grand crédit sur l' esprit de leurs maîtresses, auxquelles cette passion pour l' extrème propeté est ordinairement commune. Elles sont même tellement difficiles ou modestes, les unes et les autres, à cet egard, que si on leur fait des compliments sur la manière dont leur cuisine est entretenue elles ne manquent pas d' alléguer quelqu' excuse, de ce qu' en ce moment, elle n' est pas dans l' état où elle devrait être; il paraît qu' elles travaillent beaucoup tous les jours, pour entretenir cette propreté, mais c' est surtout le Samedi qu' on les voit troussées jusqu' aux genoux, laver, frotter, balayer, recurer avec une ardeur toujours nouvelle.

Les planchers des maisons sont en bois et fort minces de manière qu' on est fort incommodé dans les chambres, du bruit que peuvent faire les gens qui logent au dessus mais on ne sent guère cet incovénient que dans les auberges parce que les maisons particulières étant plus petites et moins élevées que les nôtres, ne sont point partagées en plusieurs ménages; un seul occupe ordinairement la maison toute entière. Ces planchers sont toujours couverts de tapis, ou au moins de nattes de jonc.

Les escaliers des maisons ordinaires sent en bois, étroits et très raides. Ils sont même, souvent obscurs.

Les fenêtres ne s' ouvrent point avec des espagnolettes, elles se lèvent et se baissent sur elles mêmes, mais d' une manière fort commode, étant arrêtées par des poids, à quelque hauteur qu' on les ouvre.

Les chaises et les fauteuils sont garnis d' étoffes de différentes espèces, le dos des chaises ne l' est pas ordinairement, elles sont, du reste d' un très beau bois, bien poli bien solide.

Les commodes et armoires sont d' un très beau bois bien poli la serrurerie m' a paru moins bonne que chez nous.

Les lits sont larges, mais fort courts, ils sont composés d' une paillasse, et d' un lit de plumes sans matelas. Le bois des lits forme une caisse dont les rebords sont très incommodes, lorsqu' on en veut sortir. Au lieu de traversins, on a plusieurs oreillers, les draps sont si courts que souvent on ne peut les border.

Les lieux d' aisance sont aussi, tenus avec une grande propreté, les murs en sont, ordinairement, revêtus de gros carreaux de faïence.

Il serait difficile d' y trouver une seule toile d' araignée, non plus que dans aucune partie de la maison.

TEMPLES.

Les temples sont, pour la plupart, d' anciennes églises catholiques, dont on a supprimé les autels et ôté les tableaux et figures de saints. Il y en a cependant, quelques uns de neufs. Les premiers ont cela de particulier que les catholiques s' y font enterrer, les regardant comme appartenant toujours a leur communion, dont les mystères y ont été célébrés autrefois. Il n' est pas moins singulier que les protestants y consentent mais les droits assez considérables que l' on paye pour cela, ont levé toute difficulté.

Les murs sont couverts des armoiries de ceux qu' on y enterre, tant catholiques que protestants. Le fond de ces armoireries est de velours noir également, ce qui forme le coup d' oeil le plus lugubre. Ces armoireries sont aussi, très souvent gravées sur les pierres sur lesquelles on marche, et incrustées plus ou moins profondément, au moins de deux pouces ce qui est assez incommode pour marcher.

A la place des autels, sont les mausolées des grands hommes qui ont illustré leur patrie et surtout des amiraux morts en combattant pour elle, tels que Tromp, Wassenaar, Hein etc. Les temples sont garnis de bancs, quelquefois même en architecture, point de chaises, les protestants ont le chapeau sur la tête, mais ils l' ôtent lorsqu' on chante. Leur chant m' a paru assez majestueux, et il est soutenu par l' orgue, dont il y a de beaux buffets.

Il est bon de remarquer qu' il n' y a que trois religions dont les temples aient une apparence extérieure: les calvinistes, qui sont les dominants, les luthériens et les juifs. Les Catholiques et les autres sectes qui, on le sait, sont toutes tolérées dans distinction, ont des églises dont l' extérieur parait être celui d' une maison ordinaire.

BARQUES.

Les barques publiques hollandaises, pour aller d' une ville à l' autre ont, environ quarante cinq pieds de long sur six de large.

Elles sont conduites par trois hommes, vêtus de bons habits, ordinairement bleus; le premier que l' on nommé le capitaine, est au gouvernail, le second est occupé à rattraper la corde au passage des ponts, et fait, d' ailleurs le reste de la barque. Le troisième conduit le cheval sur lequel il monte, ce cheval va au trot, et parcourt deux lieues de poste de France environ par heure.

Ces barques partent aux heures marquées avec la plus grande exactitude, il y a mème souvent un cadran, au lieu du départ. Le moment de l' heure venu, on sonne une cloche et le capitaine détache, sur le champ, la corde qui retient la barque au rivage.

A la poupe, ce qu' on appelle rouf, est un petit cabinet de six pieds carrés et de quatre pieds et demi de large; il y a une petite table au milieu de bons coussins pour s' asseoir sur les bancs, on y peut tenir commodément six personnes. On y a des deux cotés des fenêtres dont on peut fermer, à volonté, les châssis de bois, ou ceux de vitrage. On envoie retenir ce rouf plusieurs jours d' avance, si l' on veut, pour l' heure à laquelle on désire partir, et s' il est libre, on vous donne un billet moyennant lequel on est sûr de l' avoir et d' y être seul, quelles que soient les personnes qui se présenteraient pour y entrer. Le prix de ce rouf varie ainsi que celui des places dans la barque suivant la longueur plus ou moins grande du chemin que l' on a à faire. Au reste, ont est fixé par un tarif que l' on peut consulter à chaque bureau: on sent bien, toutefois, que c' est rédigé en hollandais.

Lorsqu' on ne peut avoir le rouf, et qu' on est obligé de se mettre dans la chambre commune, on a à souffrir de la fumée des pipes de ses compagnons de voyage et rien n' est plus dégoûtant que der les voirs cacher continuellement. Comme il n' y a que des châssis de bois dans cette chambre, la vue en est fort triste, lorsqu' on en ferme une partie, ce dont on ne peut, souvent se dispenser à cause du vent. On n' y peut écrire étant continuellement interrompu par la conversation des autres, quoique on ne la comprenne pas.

Le dessus de la barque est légèrement convexe sans rebords couvert de coquilles concassées, mêlées à du goudron de maniére qu' il n' est pas du tout glissant et que l' eau ne pénètre pas,

VOITURES.

Les voitures hollandaises sont montées très haut, tout est sacrifié à l' extrème légèreté. Elles sont souvent, découvertes et ferment toujours mal avec des toiles cirées, ce qui est fort étonnant dans un pays froide et humide. Il semble que nos voitures qui ferment si bien leur conviendraient mieux. Il n' y a, à ces voitures, ni caves, ni caisses ni même souvent, de quoi mettre un domestique derrière. Les marchepieds, toujours dans le même but de légèreté, ne sont qu' en lames de fer mince et fort incommodes, pour monter et descendre. Le dessous du siège sur lequel on s' assoit dans la voiture, est même retranché en dehors pour en diminuer le poids, aussi vont ils le plus grand train possible ayant de beaux chevaux et de bons chemins de terre, bien entretenus où il n' y a ni montées ni descentes.

Il existe aussi des petits cabriolets, ou phaétons à deux places et découverts dans lesquels on semble voler, un seul homme peut les traîner facilement et aller assez vite.

Au reste on ne rencontre presque personne à pied sur les chemins, les gens du peuple même vont au moins par eau, et ceux de la campagne viennent ordinairement, à la ville dans ces petits phaétons.

On ne voit pas, dans ces pays, les chevaux de charette accablés sous le poids de leurs charges. Les charettes sont toutes à quatre roues d' égale hauteur, on en fait peu d' usage dans les villes où tous les transports se font par traîneaux. Il y a même, à Amsterdam des voitures ou traîneaux qu' on nomme Slees. J' en ai parlé plus haut dans mon voyage à la date du 16 Juin.

Je n' ai vu ni ânes, ni mulets dans toute la Hollande.

Dans les villes, les porteurs ne chargent point sur leur dos, ils ont des brouettes sur lesquelles ils transportent tout, et qui glissent facilement dans les rues, sur les côtés de briques, si bien que les petites marchandes de fruits, légumes etc. se servent aussi de ces brouettes, et on n' a pas, comme chez nous le désagrément de les voir porter à leur ceinture, ce qu' un homme de bonne compagnie aurait de la peine à soutenir avec ses deux bras. Il faut convenir que nos rues étroites, couvertes de gros pavés et le plus souvent embarassées de grosses voitures ne seraient point favorable à cres brouettes et à cres traîneaux si commodes.

AUBERGES. CAFÉS. SALLES DE SPECTACLE.

On trouve dans les auberges Hollandaises la propreté qui est particulière à ce pays. On y a ordinairement de plain pied, de grandes salles où sont des tables ovales, très propres, luisantes et pliantes en trois parties, où l'on mange; et où on prend le thé, qui est prêt à toute heure. Sur ces tables, sont des pipes, et de petits pots de faïence pour cracher, fort commode, aux fumeurs, mais dont la vue n' est pas aussi agréable aux étrangers, quoiqu' ils soient fort propres. Dans ces mêmes salles sont de grands buffets couverts de verres de toute grandeur et aussi de tasses et autres vases de porcelaine.

Les chambres sont aussi, très bien meublées, ornées de vases et de plats de porcelaine sur les cheminées, sur le haut des armoires, et parfois jusque sur le ciel du lit.

Les cheminées, les escaliers, les lieux d' aisance, les meubles sont aussi propres que dans les maisons bourgeoises, tels que je les ai déjà décrits.

On y est passablement bien servi par des domestiques dans les grandes auberges des villes et toujours par des servantes dans celles du Nord Hollande et de la campagne.

Un petit usage assez singulier et fort incommode c' est que, dans les chambres, on ne donne jamais d' eau pour la toilette dans des pots, mais dans une grande cuvette en bois au milieu de laquelle est un verre; cependant, en les demandant, on peut obtenir des carafes qui y suppléent.

Les cafés sont horriblement obscurcis par les fumeurs de tabac, on y lit les papiers publics, on y joue aux dames, comme en France. Ils sont mal montés en liqueurs fraîches, excepté à Amsterdam le nouveau français Kalverstraat. N' ayant pas du tout d' orgeat à Rotterdam, ils m' ont servi de la limonade dans un verre à liqueur. Il y servent aussi, de la bière blanche avec du sucre, ce que j' ai trouvé assez mauvais.

Nous avons remarqué à la Haye une salle de spectacle française et une hollandaise en même temps. A Amsterdam il y en avait une française, qui a été ouverte cette année pour les quatre mois d' été, pendant lesquels le spectacle hollandais n' a pas lieu. A Rotterdam la salle de spectacle n' est tolérée que hors la ville; on y joue en Français l' été et en Hollandais l' hiver comme à Amsterdam.

REPAS ET ALIMENTS.

L' usage s' est conservé à Amsterdam de payer un tribut aux domestiques des maisons dans lesquelles on mange: on donne ordinairement un florin, aussi, servent-ils avec un zêle et une activité incroyables; comme il n' est point admis que chacun même son domestique; pour le servir à table, il faut que ceux de la maison suffisent pour toute la compagnie. Nous nous y sommes trouvés chez Mr. Barthelemy Thym, où il n' y avait qu' une seule servante pour douze personnes; elle a suffi pour passer les plats et donner à chacun des assiettes et même des verres de bière, car on ne pose pas la bière sur la table, où on ne met que le vin et l' eau. Notez que pour la mettre plus à son aise, elle avait encore un panier qui l' obligeait souvent à passer de l' autre côté de la table, la pièce n' étant pas assez grande.

On fait plus de cas de la porcelaine que de la vaisselle d' argent, le linge est toujours très beau, damassé et calendré à chaque blanchissage.

On distingue deux sortes de pain en hollande, celui à la mode du pays, qui est cuit, fort mou et fade, et celui qu' on appelle pain français, qui est ordinairement, un petit pain depuis la grosseur de ceux d' un sou en France jusqu' à environ une livre. Ce dernier pain est moins mauvais que l' autre, mais la croûte en est molle et il est généralement trop sale! On ne vend pas le pain à la livre, comme en France, mais chaque pain a sa grosseur. On ne cuit jamais le Dimanche, les Hollandais mangent peu de pain et lorsqu' on en demande à table on en sert de petits morceau dont un français pourrait prendre une demie douzaine sans s' engager a n' y pas revenir.

L' eau commune n' est pas potable dans les villes où les canaux, n' ont pas d' écoulement comme à Amsterdam et à la Haye. Il faut en acheter, où de Bristol, qui est la meilleure, et coûte sept sous de Hollande, y compris la bouteille, ou de Selz qui a un goût minéral très fort, et coûte aussi sept sols chez le marchand. Nous avons bu, chez Mr. Vernède de très bonne eau qu' il fait venir de Bruxelles et qui ne lui coûte qu' un sol. On en sert aussi aux armes d' Amsterdam, qui vient d' Utrecht et qu' on ne fait payer que quatre sols. En général les Hollandais ne boivent presque point d' eau pure, leur boisson commune étant même

chez le peuple, de la bière. Ils font aussi grand usage de thé et de café.

L' usage continuel que les Hollandals font du thé dans lequel ils mettent quelques goutte de lait fait qu'on rencontre deux fois par jour une grande quantité de porteurs de lait, qui vont fournir les maisons, ce lait est dans des seaux de bois. J' ai été surpris qu' ils ne soient pas ordinairement couverts.

On trouve aussi, à chaque pas, dans les rues, de ces poissons secs et salés, qu' ils nomment je crois, Schelva, et dont le peuple mange continuellement pour avoir soif et boit ensuite du thé, de la bière.

Il y a en hollande toute sortes de bières dont aucune à mon goût n' est aussi agréable que la bonne de Paris.

On y a de très bon vin de toutes qualités; celui de Bordeaux, rouge est le plus en usage. Il nous a paru qu' on buvait peu de liqueurs.

On ne sert ni soupe ni bouilli, dans les maisons tenues à la Hollandaise, mais seulement dans celles qui sont françaises.

Le premier service est ordinairement composé de poisson à l' eau, turbots, soles, plies et quelques plats de légumes, cosses de pois, carottes pourpier asperges etc.

On 'sert ensuite de la viande rôtie, de la volaille de poisson frit, et enfin quelques plats de sucreries, comme tartelettes, tourtes et pouding. Ce dernier mets nous a paru en général assez mauvais et avoir un arrière goût de médecine, je me serais encore plutôt accoutumé à celui des oeufs au vin du Rhin, qui est cependant fort étrange.

Au dessert on met sur la table de grosses écrevisses de mer, des petits poisson salés, nommés, je crois, sardines, du beurre frais, des radis, des petits pains croquants, pour y mettre le beurre, des biscuits etc. etc., mais surtout des oranges qui sont belles, bonnes et en abondance dans ce pays. On mange aussi des pimplemousses, très gros fruits, que l' on dit fort bons.

On voit que la cuisines de Hollandais est beaucoup plus simple que la nôtre. On n' y connait point cette multiplicité de mets et de ragoûts, dans lesquels consiste l' art de nos cuisines, cela tient au reste, peut-être à la propreté extrème de leurs cuisines qui ne peuvent s' accorder avec les préparations qu' ils exigent.

Compiègne, 16 Septembre 1778. LOUIS DESJOBERT.

FIN.

Uitzet der weeskinderen van het Holdehuis (tegenwoordig Burgerweeshuis) te Zwolle in de tweede helft der 18e eeuw.

Bij Resolutie van Schepenen en Raden der stad Zwolle d.d. Vrijdag den 28 Julij 1758 werd besloten:

»Dat aen Teuntje Hendrix haer uitset uit het Holdehuis sal werden gegeven conform het project door de H.H. Timmermeesters mede overgelegd, en dat het selve so en in dier voegen als daer bij gefineert, in 't toekomende voor jongens en meisjes also sal werden gearresteerd en de provisoren gelast sig daerna te reguleren,

en sulx een en ander in conformite van voors: raport, en dat het ged. reglement dien ten gevolge alhier sal werden geinsereert, luidende als volgt:

Reglement der uitsetten voor de kinderen uit het Holdehuis.

Aan de jongens.

Een rok, kamisool [1]) en broek van laken a $3^1/_4$ gls de elle.
Een dito pak van sarsij [2]).
Een kalaminke [3]) bors-rok a 14 st. de elle.
Ses hemden.
Ses neteldoekse dassen ad 18 a 20 st. de elle.
Ses dito van 't huis.
Een paer swarte kousen ad 44 st.
Een paer dito ad 38 st.
Een hoed ad 50 st.
Twee paer schoenen.
Voor een mand 2 gls.
Voor reisgeld 1—5—:
Haer oude klederen en gereetschap te behouden en ses weken voor haer self te mogen werken.

Aan de meisjes.

Een stoffen jak ad 15 a 16 st. de elle.
Een krippen dito ad 9 st. de elle.
Een damaste rok ad 17 a 18 st. de elle.
Een kalaminken dito ad 14 st. de elle.
Ses hemden.

---

1) Een soort van borstrok; vest, buis (zonder mouw).
2) sarge, serge; een lichte gekeperde wollen stof.
3) Van kalamink, *calamancus*, een wollen stof, aan de eene zijde geglansd, waarin een patroon (meestal gestreept) geweven is.

Een witte boeselaer.
Twee dito blauwe of dobbelsteenen.
$2^1/_4$ el mutzedoek.
Een paer camoeste [1]) muilen.
Een paer dito vet-leere.
Twee paer heele kousen a 22 st. 't paer.
Een gestreepte bajen rok a 14 st. de elle.
Een damasten rijglijf.
Een kalaminken bors-rok a 14 st. de elle.
Voor een mand 2 gls.
Voor reisgeld 1—5—:
Hare oude klederen te behouden en van den 2 Feb. tot Mei voor haer self naejen haer hemden, mutzen, neusdoeken enz.«

Zwolle, 17 Jan. 1911, F. K. v. OMMEN KLOEKE.

1) Van camoos (camoes), chamois, camois, gems; gemsleder.

Belangrijk nieuws betreffende GOIRLE.

Goirle bij Tilburg, in den volksmond Gool genaamd is de bakermat van een geslacht dat te Mechelen heeft uitgemunt als klokkengieters; zijn naam was Van den Ghein. De eerste die voorkomt was Willem van den Ghein Willemszoon, hij werd te Mechelen als burger ingeschreven den 17 Juli 1506 als Clocgieter en komende van Goorle. (Zie Mechelensch Poirterboek op dat jaar.)

Deze bijzonderheid is hoogst belangrijk voor de geschiedenis van Noord-Brabant en meer bijzonder voor het dorp Goirle; voor zoover wij weten is het een onbekende daadzaak. Zij die meer hieromtrent wenschen te weten, kunnen naslaan de Annalen »de l' academie Royale d' Archeologie de Belgique, LXII 6me Serie, Tome II, 3e et 4e Livraison, Anvers, 1910.

Arnhem. A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN.

Uit den Patriottentijd.

DOOR

E. E. GEWIN.

Nav. LIX, 465. *(Voortzetting).*

III. Kwaadaardig stuk tegen raadpensionaris van de Spiegel (zonder datum en naam van den drukker), werd in den Haag en Amsterdam in stilte verspreid ter bevordering van de revolutie [1]).

Aan mijne Haagsehe medeburgers.
Die niet en ziet, is blind.

Hoe langer hoe mooier, bij me ziel, hoe langer hoe mooier! Het is nu geheel en al geksteken en het komt nu nergens op uit, als op Diefje en Diefjes maat.

Daar is de Prins op Dingsdag den 15 Juli 1794 bij de staaten geweest en heeft bij de staaten, die kwansuis zijne Meesters zijn, maar die hij altemaal heeft uitgekoosen en laaten aanstellen, zich bitterlijk beklaagd over de waarschuwing, die aan U, o mijne Medeburgers! Vrijdagsnachts te vooren gedaan was tegen den Aarts-Schobbiak van de Spiegel, die, al roert hij nu zijn snater nog zo, op dit oogenblik in zijn Binnekamer zit te zidderen en te beeven: maar als gij er niet op past zeker zal ontsnappen: want ziet! ik weet het zeker! hij is dat al lang van zins, die schoft! Hij heeft al lang aan den Leidschen Dam Pakkisten laaten maaken en veel van ons gestolen geld naar Engeland overgemaakt; hij is nu maar dol van kwaadaardigheid dat men Ulieden de oogen opent; hij is maar bang dat Gij voor zijne schandelijke vlucht, hem loon naar werken zult geeven.

Maar hoor nu verder wat er op dien 15 bij de Staaten al gebeurd is, het is Jandoorie eene klucht!

Onze goede Prins, die waarachtig in zijn bederf loopt, had zich door Van de Spiegel alles laaten beduiden en voorkaauwen. Zijne Hoogheid bazuinde den lof uit van den eerloozen schavuit, aan wien Hij zijne rampen heeft te danken.

Van de Spiegel smeert braaf honing om den mond van den

[1]) In Knuttel's pamflettencatalogus vind ik het stuk niet vermeld.

Prins en de schijnheilige Jesuit zeide ook: *dat hij ten allen dage van zijn doen en laten wilde reekenschap geeven*, maar hij zei er bij *aan den Prins en aan de Staaten*, die hij gewoon is bij de neus rond te leiden of waarvan de slimme het eens met hem zijn, en de goeden, de eerlijken niet tegen den stroom op kunnen roeijen. Hij zal het wel laten, de ondeugende Vent! om rekenschap aan het Publiek, aan het Volk, aan de Burgerijen, aan U, o Hagenaars! aan te bieden! En echter deeze brengen de schatten op die Van de Spiegel uitgeeft! Die Geld geeft mag die niet eens weeten waar het blijft? Nu, de huichelaar verliet de Staaten-Kamer om toch de vrijheid van de Heeren niet te stooren. Gave God dat hij er nooit weder was ingekomen. Het einde van de komedie was, dat de Raadpensionaris wederom binnen wierd geroepen, vrij wat complimenten kreeg, en de Staaten veertien Duizend guldens uitloofden op de ontdekking dergeenen, die waarheid tot U hadden durven spreeken of die waarheid onder u verspreiden. Is het bij gevolg niet Diefje en Diefjes maat?

Het Hof van Holland heeft ingevolgen van dien eene Publicatie op den 16 gedaan en de f 14000 uitgeloofd. Ik wensche den Uitlovers al wat wenschelijk is. Maar wat is wel de rede, dat de Prins en de Staaten nu veel meer op hun paardje gaan zitten, veel meer gewelds maaken, nu de raadpensionaris, zo zij zeggen, wordt gelasterd, als toen hunzelven, den Staaten en den Prinszelven, zeer onlangs, en in meer dan een Boekjen de waarheid zoo duchtig gezegd is? Is dan de Majesteit van onze Heeren de Staaten minder als de Majesteit van hunnen Dienaar? Neen vrienden? Neen! Ik zal het U zeggen: Die andere boekjes zijn te hoog. Zij worden door velen onzer niet verstaan. Zij zijn minder bekend en veelen Uwer hebben ze niet geleezen. Die waarschuwing is eenvoudig, verstaanbaar. Het is de naakte waarheid, die uit het hart komt en den volke zonder franjes wordt aangekondigd. De kracht der waarheid is ontsagchelijk. En daarom zijn zij er zoo bang voor. Weet je wat ze zeggen? Ze zeggen dat Gijlieden, dat het Volk, het Paard zijt en dat zij de Ruiters zijn, en dat, net als het Paard, wanneer het zijne krachten kende, zijnen Ruiter uit het zadel zoude wippen en tot stront trappen; zoo ook Gijlieden Uw waarachtig vermogen kennende, Uwe onderdrukkers gaauw van Uwe Vrije halzen zoudt smijten. Zij houden U dus voor Beesten: en niet voor hunne Medemenschen of Medekristenen.

Want dat in de Publicatie van 't Hof staat, dat de Aanspraak aan U, daarom ook een Lasterschrift is, omdat daarbij gezegd wordt, dat de zaak des Franschen Gods zaak is, terwijl de Franschen tegen het Kristendom zich vijandig toonden: Dat is te zot om van te spreeken.

Zekerlijk is de zaak des Franschen Gods zaak: Zij vechten voor de Gelijkheid; voor de Algemeene Broederlijke Liefde der Menschen, voor de Hoofdleer van Jesus Kristus.

De uitkomst wijst ons ook Gods Vinger: want hoe konden zij anders zoo veele Mogendheden bij malkander wederstaan en zelfs kloppen en wegjaagen?

De Franschen zijn ook het Kristendom niet vijandig: maar laaten slechts eenen ieder vrijheid om God te dienen zooals hij wil. Onze Gereformeerde Kerk te Parijs groeit en bloeit. De Koningen waren steeds derzelver gezworene Vijanden.

ZEGT HET VOORT.

(Wordt voortgezet).

Onder de *geëxecuteerden in Juli 1660* wordt in de *Hollandsche Mercurius* van dat jaar vermeld o.a.

»Mierop, vervallen van zijn Ampten, digniteyten en Bedieningen, en een boete van 15000 gulden, in de misen van Iustitie, 't Lant behoudens zijne Actie van schaden en interessen te restitueeren. Soo als men te raden worden zal.«

Hij is, met anderen, »by 't Hof gevonnist, over diverse grieven geperpetreert door quade mesnage van 's Landts middelen, ten tijde van de Veld-tochten door de gesubstitueerde van den Heere Casembroot, alles breeder in haerluyder prolixeuse sententiën geexpresseert.«

Vgl. Huygens, editie Worp, waar op 1660 van zekeren Mierop sprake is, van wien evenwel in een noot gezegd wordt, dat er geene bijzonderheden mede te deelen zijn.

CORN. J. GIMPEL.

Kleederdrachten onzer voorouders.

Door mij wordt eene studie gemaakt over de verschillende kleederdrachten en namen der kleedingstukken onzer voorvaderen van de middeleeuwen tot heden. Ik teekende bereids daarvan veel

op van oude prenten en uit enkele boekwerken. Kan iemand over deze materie nog wat *betrouwbare* litteratuur aanwijzen, alsmede over den invloed der buitenlanders op de heerschende moden in den loop der eeuwen? De voornaamste geschiedkundige werken en roman-litteratuur zijn mij wel bekend.

NAVORSCHER.

Nav. LX, 11.

Het Kollummer oproer is zeer schilderachtig beschreven in de Rimen ind teltsjes fen 'e broarren Halbertsma, oarde printinge, Dimter 1881, blz. 423.

Hoe de patriotten vrijheid, gelijkheid en *broederschap* begrepen, hebben zij ook getoond aan Judith van Dorth — een vrouw voor den krijgsraad gebracht en gestraft met den kogel.

W. Z.

Waar kan ik iets vinden over de *oeconomische Nederlandsche toestanden in de 14de en 15de eeuw?* Zijn daarover bijzondere werken geschreven?

v. W.

Wat is op 't oogenblik de overheerschende meening omtrent het *levend begraven (?) van Albrecht Beiling;* en wie geeft mij een volledige literatuur-opgaaf dienaangaande?

S. L.

Zijn er ook in vorige eeuwen in ons land pogingen gewaagd door lieden, die zich door middel van vleugels in de lucht wilden verheffen?

M. L.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Oude Leerboeken.

In 1632 wordt bepaald dat in een school »superiori ordine classis primae sullen werden geleert Phisica Magirj en Ethica Walaej Aritmetica Gemmæ frisij sphera Sacrohoscj Item propter universalem Historiam Romanum et externam Florus et Justinus, Item sulpitius Severus Item ex mela dodonaj ent(?)sextem precipius Ortelij tabulis situs nobin orbis terrarum requionum, sullende de publijcque lessen In desen questieus nyet anders sijn dan sodanige praelectien als bij de voorsz, ordre uijt gedruct werden«... (enz).

Ik geef hier 't stukje letterlik naar 't afschrift in de 17[e] eeuw, dat blijkbaar niet gecollationneerd is, uit de geextendeerde vonnissen van de Hoge Raad. En voeg er enkele aantekeningen bij.

Phisica Magiri: — Joh. Magirus was prof. in de physica in Marburg, † 1596. Hij schreef *Physiologiam peripateticam libris VI*, — wat hier wel bedoeld zal wezen.

Vgl. Jöcher-Adelung, *Algem. Gelehrt. Lex.* 1750, 1784.

Van Tobias Magirus, 1586—1652, die professor was in Logica en Physica in Frankfort a/M. zal 't wel niet wezen, daar deze meer in de philosophie werkte.

Of de genoemde Physica kan vervaardigd wezen door Ambrosius Magyrus, die als stadsmedicus en physicus »op het traktement sijns vaders« aangenomen werd in Deventer A° 1573? — vgl. Overijs. Alm. 1845 blz. 202, Revius Dav. Illust. 479 (meded. van Dr. Houck, in Deventer).

Ethica Walaei, is wel het *Compendium Ethicae Aristotelicae ad Normam Veritatis Christianae revocatum,* dat o.a. Lugd. Bat. 1627 gedrukt werd.

Het was in de Schoolorde van 1 Oktober 1625 voorgeschreven als leerboek. Met de bewerking wilde Walaeus »alleen dit ene, de noodzakelike lezing van de klassieken onschadelijk maken« voor de christen jongelui. Algemeen werd het proefhoudend geoordeeld.

Over Walaeus, zie men Dr. de Lind van Wijngaarden, *Anton Walaeus*, Leiden 1891, o.m. blz. 171, vv. 188, 78.

Aritmetica, is wel 't werk van de leuvense geleerde professor: Gemmae Frisij *Methodus Arithmeticae*, Antwerpen 1540.

Over G. Frisius, vgl. Suffridus Petrus, *De Script. Fris.* (1593) blz. 94.

Sphera Sacrohosci, waar de afschrijver de naam verschreven heeft van Johannes de Sacro Bosco, die geboren was in Holywood bij Dublin, leraar in de Mathesis werd in Parijs, en in 1244 (of 1256) stierf. Zijn *Tractatus de sphaera mundi*, dat uitkwam in 1256, werd in tal van uitgaven vier eeuwen lang gebruikt bij 't onderwijs. Met een »praefatio Phil. Melanchthonis« kwam 't o.a. 1558 in Wittemberg uit.

Over hem zie Weidler *Hist. Astronomiae* 1741.

Florus schreef in zijn »Bellorum omnium annorum DCC libri duo« een overzicht van de romeinse geschiedenis tot op Augustus, — wel in de IIe eeuw na Chr.

In de M. E. werd 't om zijn beknoptheid veel gebruikt.

Zie Teufel, Gesch. d. R. Litt. II. 879 w.

Justinus gaf een uittreksel van een werk door Pompeius Trogus geschreven: Pompei Trogi *Historiae Philippicae et totius mundi origines et terrae situs.* Dit werk is verloren. 't Was 'n wereldgeschiedenis, van Ninus tot op zijn tijd, die ongeveer samen viel met Augustus.

In de M. E. algemeen in gebruik, zie Rühl, *Die verbreitung d. Iustinus i. M. A.* 1871.

Sulpicius Severus, schreef ± 400 n. Chr. een overzicht van de geschiedenis van de schepping af. Ed. o.a. Arnhem 1607. Vgl. Teufel, *Gesch. d. Rom. Litt.* En T. R. Glover, *Life and Letters in the 4 century* (1901). (Dr. Beversen maakte me hierop attent).

»Ex Mela Dodonaj« schijnt te wijzen op 'n werk van Dodonaeus, maar van hem ken ik geen Mela of excerptum uit Mela. Dr. Molhuizen vermoedt dat er iets anders achter zit, maar wat? Dodonaeus zeker niet. Soms Ptolemaeus? — Men weet dat Dodoens 1518 (Mechelen) — 1585, medicus was, en in 1582 prof. in Leiden.

Over hem De Cock, *Rembert Dodoens* (1890, Willemsfonds n°. 8), Emile Varenbergh in *Bibl. Nat. de Belgique* VI, i. v.

Mela kan Pomponius Mela wezen, de beroemde Spaanse

geograaf in de eeuw na Chr., die een »*Cosmographiam sive lib. III de situ orbis*« schreef.

In 't volgende »ent sextem — verbeterd uit sextim, of eerder uit sextum — precipuis — verbeterd uit (of in?) precipius — Ortelij tabulis situs nobin orbis terrarum requionum« zijn zeker verschrijvingen.

Ortelius is de aardrijkskundige, de geograaf van Philips II, die 1527—1598 in Antwerpen woonde. In verschillende drukken verscheen van hem een

»*Theatrum orbis terrarum sive Tabule Geographicae et Descriptio brevis regionum orbis universi.*«

Over hem: Foppens *Bibl. Belgica* 1739.

Vermoedelik is dit werk bedoeld met bijvoeging van »novi« (? in plaats van »nobin«). Te lezen zal wezen: terrarum, regionum, etc. Wat is evenwel 'ent'? Is het als 'et' te lezen? En wat betekent 'sextem'?

Of niet met Sextem bedoeld is de Spreukeverzameling op naam van Sextus?

Deze dateert wel uit de 3e eeuw na Chr. En is bewaard in tal van handschriften. Ze vormen samen een mengsel van allerlei spreukdichters, »daher die bald stoïsche, bald pythagorische, bald christliche Farbung. Bezüglich das christlichen ist aber zu beachten dass gerade die eigentümlich christlichen Lehren sich nicht finden .....«

Bij alle onderwijs van die tijd hoorde een »spreukelijst«.

Zie Teufel, § 266, 6. En vooral ook Schanz, *Gesch. d. Röm. Litt. IV* (1904) 375, en I (1890) 213/4.

Of 'situs' verlezen en verschreven is door de XVIIe eeuwse klerk voor 'tipus'? Een wereldkaart van Ortelius heet: Typus Terrarum orbis. 'Situs' kan 'ligging' betekenen: heet een van de kaarten bij Ortelius »Situs novi terrarum (et) regionum?«

Mischien kan een van de lezers hieromtrent inlichtingen geven.

H.

Kalverstraat.

Ter Gouw geeft in zijn oorsprong en afleiding van de Amsterdamsche straatnamen aan de Kalverstraat »de nuchtere kalveren« tot vaders, en wijst een afleiding als die van »Calvariën-straat«

van de hand. Hij zou dit waarschijnlijk ook met »Kalle-vaers-straat« gedaan hebben, maar had van deze spelling toch melding kunnen maken. Kalle-vaers en kalle-moers zijn praatvaêrs en praatjesmaaksters, maar in nog ongunstiger zin dan in onzen tijd aan het woord gehecht wordt. 't Woord komt veel bij 17de eeuwsche dichters voor, zoo o.a. in G. C. van Santen's »Lichte Wigger«:

End' ick laet de kallen-vaers met de kalle-moers gaen
Voor 't geen dat se doen moghen, al liepense an de galg met [melkander:
Ter wijl datse van mijn praten, soo swijghense van een ander.

Nog schijnt het, dat aan den naam Kalverstraat in 't algemeen in de 16de en 17de eeuw de beteekenis gehecht werd van plaats of straat waar, naar wij thans zouden zeggen, de pantoffelparade plaats heeft en »le beau-monde se voit«. Hiertoe vergelijke men wat b.v. de Hagenaar Constantijn Huygens ergens zegt van de jongelui van 't Voorhout (»De Nieuwe Zee-straat van 's-Gravenhage op Schevening«):

Maer ghij, schoon Haegsch gedrocht, ghij danten en ghij quanten,
Die niet als om 't Voorhout en weet te lanterfanten,
't Voorhout, *die Kalverstraet*, *daer yeder brengt te Mert*
't Jong goet dat niet genoegh op stall gesocht en werdt .....

CORN. J. GIMPEL.

Ommelaech, omlaech.

De beteekenis van het woord *omlaech*, in de bekende woordenboeken niet te vinden, is vrij duidelijk op te maken uit een resolutie der Alkmaarsche vroedschap van 29 Juni 1613. Daar leest men:

»Opt versouck van de oude ende nieuwe deecken ende Raedts van St. Josephs-gilde es hen geaccordeert, dat voortaen van alle houtwaren, hen supplianten gilde aangaende, die in een omlage vercoft werden, ofte oock daernae als d' zelve in de omlage geweest zijn, betaelt sal werden van de gulden ses penningen, d' eene helft te bekeeren tot de wijncoop voor de gildebroederen op den ommelaech present geweest zijnde .....«

Hoogstwaarschijnlijk was het dus de term voor een *veiling*.

CATH. BRUINING.

Taalkundige mededeelingen, naar aanleiding van- en als antwoorden op vragen.

DOOR

S. K. FEITSMA.

Nav. LX., 5.

Vegetariër.

In Jan Brouwer's Geïllustreerde encyclopaedie, vind ik hiervoor mede:...., vegetariaan, met de definitie: »Iemand, die zich met uitsluitend plantaardige spijzen voedt. Zoo ook A. Strokel, Bastaard Woorden (1887): »Iemand, die niet dan plantaardig voedsel eet.« Dit sluit dus het gebruik van melk en eieren uit. *Pro- en Contra*-artikelen betreffende vegetarisme vindt men in het Tijdschrift van dien naam. Ik zelf schreef dienaangaande in een paar Huishoudbladen, en neem uit één dier artikels van mijne hand het volgende over, ten bewijze, dat Vegetariërs reeds in de Oudheid, zoo niet onder dien naam bestaande, toch metterdaad o. m. (ook in Europa) lang niet zeldzaam waren.

Socrates at alleen fruit en zijne drank was water. Ook zijn leerling *Plato*, — *Pythagoras*, *Xenocrates*, e. a. gebruikten niets anders voor hun onderhoud, en anderen stelden zich, desnoods, er mede tevreden.

Koning *Cyrus*, als hem eens gevraagd werd, wat hij begeerde, dat men tot zijn avondmaal zoude bereiden, zoo antwoordde hij: Niets anders dan brood; want ik hoop dat wij t' avond ons maal bij een rivier zullen houden... gevende alzoo te kennen, dat hij met brood en water wel tevreden was.

De Geschiedenis verhaalt ook, dat vele vermaarde Romeinen, en andere treffelijke mannen, zooals *Publicola, Agrippa*, *Fabricius*, *Elomilius,* en alle voorname geslachten van *Camillus*, *Scipio*, *Babineus*, *Mettellus* èn *Cato*, zoo sober geleefd hebben, dat de meesten hunner zich met brood en water tevreden stelden, en velen van hen alleen groente en fruit in plaats van brood gebruikten.

Porus en *Phaotes*, twee machtige koningen van Indië, leefden alleen van water en brood. *Marcus Cato*, die Spanje veroverde en vele andere overwinningen behaalde, dronk bijna niets dan water, en at gewoonlijk slechts brood. Seneca, de

leermeester van keizer Nero, gebruikte geen andere spijze dan de vruchten des velds, en dronk niet anders dan water uit de rivieren.

— — — — — — — — — — — — — — —

Behalve bovenstaande voorbeelden van bijzondere personen, weet men van *Grieken* en *Romeinen*, dat zij ook in 't algemeen zich bijna uitsluitend voedden met een kunstelooze brij, of ook eenvoudig bereid brood. En dit maakte nog vele eeuwen later, ja misschien zelfs tot op heden het voedsel uit van alle *Slavonische* volken in *Europa* en vele inwoners van *Italië*. De *Arabieren* leven genoegzaam alleen van slecht gebakken gerstebrood, evenals de bewoners van *Sennaar*. Zelfs onder de Arabische stad-bewoners in *Barbarije* leven van de vier personen drie geheel alleen van brood, en — in *Indië* leven meer dan 100 millioen menschen van louter plantaardig voedsel.

— — — — — — — — — — — — — — —

Benjamin Franklin (1706—1790), als hij door het lezen van een werk over Geneeskunde, tot het inzicht gekomen was, dat het voor de gezondheid dienstig was, alleen planten-voedsel te gebruiken, leefde nadien alleen van vruchten, brood en water.

Nav. LX, 10.

Executeur (Eksteur), enz.

In den 56^{en} jaarg. v. D. Nav. staat, meen ik, een artikel van mijne hand betreffende De Friesche Nedergerechten, waarin men de verklaring van bovenstaande, enz. reeds of mede kan vinden. (De) Eksteur was ook oproeper bij openbare verkoopingen. Een chef-veldwachter heeft men ook thans nog in vele gemeenten, ook buiten Friesland.

Nav. LX, 10.

Een tonne gouds.

Een **tonne**(-inhoud) wordt gerekend op 1000 K.G., zijnde het gewicht van 100.000 guldens. »Een tonne gouds« staat dus ongetwijfeld voor: een tonne guldens of... gelds, d. i. 100.000 guldens, of (bij overgang van beteekenis) voor de geldswaarde daarvan.

Vergelijke: ...., gouden, gulden, gold, geld. Een *goud*-gulden was een *zilveren* munt van 28 stuivers.

Driedraad.

Wat is Driedraad?

Jan de Regt, in zijn Mengeldichten, spreekt van de »bedelbrokken« van 't Fransche pad (de tegenwoordige Willemstraat te Amsterdam)

Die, bij 't veegen van een glas
Vol driedraad, en de klank der zwaar verkoude bas
En schorre vedel, al den nacht zich vroolijk maakten.

Wat drank verstaat men onder dien naam? Blikken in de bekende woordenboeken zijn vergeefsch.

CORN. J. G.

Boecker, Boeker, Boekel.

Wat is de beteeekenis van de plaatsnamen »*boecker*, *boeker* of *boekel?*«

Tot nadere toelichting kan dienen, dat in ons Noorderkwartier o.a. een deel van Hoogwoud, waar de N. H. kerk staat, nog heet de *Boekel*, en de weg die vandaar leidt naar de Gouw is de *Boekelweg*.

Te Westwoud is de weg vanaf de voormalige Heidensche kerk tot aan het water de Wijzend ook *Boekel* geheeten.

Te Graft zijn vier opeenvolgende stukken smal land vanaf de kerk te Graft tot aan het water de Gouw »de *Kerckeboeckers*« genaamd; en bij het dorp Graftdijk is ook een stuk land vanaf het vroegere Schermeerswater ook met *Boeker* bestempeld.

Bij Akersloot treft men aan de *Boekel* en *Boekelermeer*.

Wie kan mij dienaangaande nauwkeurig inlichten?

GRAFT (N.-H.) P. SCHUURMAN.

Nav. LIX, 415, 473.

„Onguur".

In de provincie Groningen — vooral in de volkstaal ten platten lande wordt dikwijls gebruikt het woord »onnuur«, »onhuur«, »onuur«, in den zin van vuil, bemorst, morsig, onzindelijk, b.v. een onnuur wief = een vuil wijf, enz.

W. D. R.

MEMORANDA.

De quadratuur van den circel.

Over de uitvinding van die quadratuur wordt het volgende aangetroffen in de *Nederlandsche Mercurius* van het jaar 1765, (2e Semester), blz. 219.

»De verhoudingen zijn:

»Het Quadraat van den Diameter verhoud zig tot de Cirkel »Vlakte als 1225 : 961.

»De Diameter tot de Grond-Linie van een gelijk groot Quadraat »= 35 : 31.

»De Diameter tot de Pheripherie = 1225 : 3844.

»De Cubus van den Diameter tot den Kogel = 3675 : 1922.

»De ontdekking behoord zeekerlijk tot de grootste zeldzaam- »heden van deze Eeuw.«

Wie die uitvinding zou hebben gedaan wordt niet medegedeeld.

V. R. V. D. K.

Zonderling grafschrift.

In de kerk te Nieuwe Niedorp (N. H.) bevindt zich een grafzerk, waaronder *Miertjen Kasterkoms*, overleden 21 November 1669, begraven ligt. De zerk bevat het volgend opschrift:

Miertjen Kasterkoms leyt hier onder
By velen is sy tot een wonder
Maagt, bruyt en vrov in dagen
Tweemaal acht
Soo is haar lijck alhier
Ter aard gebracht
Obiit den 21 Novemb. 1669.

Wie kan mij deze regelen verklaren?

H. O.

Civetkatten.

Wagenaar (Amsterdam I 492) spreekt van civetkatten, waarvan te Amsterdam fokkerijen moeten bestaan hebben en teekent aan, dat de Amsterdamsche civet (als pijnstillend middel?) tot zelfs in 't buitenland vermaard was. Weet iemand van die civetkatten-fokkerijen en waar er gevestigd waren, iets mede te deelen?

A. CORN. J. G.

Een R.-K. priester als reizend geneesheer.

In de *O. H. C.* van 1756 no. 28 lezen wij:

Jan Baptist Brikkenaar, roomsch-priester te Ouddorp bij Alkmaar, maakt bekend, dat hy het lichten der oogen en de behandeling des oog-quaalen geleerd heeft aan zijnen neef *Ewoud van Dyk*, getrouwt met zijn broeders dochter *Cornelia Brikkenaar*, woonachtig te Alkmaar, om tegelyk met hem de kunst te oeffenen, en omdat hy reeds verscheyde proeven van zijne bequaamheyd gegeeven heeft, kan hem yder zo wel gebruiken als den gemelden: Hij zal alle eerste Maandagen van yder maand, uytgenomen de drie wintermaanden, te spreken zijn in den *Ouden Graaf van Holland* in de Kalverstraat t' Amsterdam, daar gemelde *Brikkenaar* voor deezen gewoon was te logeeren.

(Zie ook: *Boekzaal*, Aug. 1756).

H. W. P. J. O.

Een valsche professor.

In de *O. H. C.* van 1756 no. 50 lezen we:

Alzo zekeren bedrieger, oud na gissing omtrent 30 jaaren, middelmatig van persoon, bruyn van wezen, een donkerblaauw kleed aan, een zakje in zijn hair, een degen op zy en lubben op zijn handen hebbende, al zedert eenigen tijd tot nu toe zig uitgeeft voor den professor *Gaubius* te Leyden, en zomtyds ook wel voor zijn WelEds. zoon, zoo heeft men het publyk willen waarschouwen, van zig door zoodanig bedrog niet verder te laaten misleyden. W. P. J. O.

Wij vestigen de aandacht onzer lezers op de Afbeeldingen van oude poortjes te Hoorn voorkomende in: Buiten, 4 Febr. 1911.

In Elseviers tijdschrift 1911, I 193—201 komt een artikel voor van C. F. Gijsberti Hodenpijl over de Fransche overheersching.

Volgens het Algem. Handelsblad heeft het gemeente-archief te Delft aangekocht een register der graven in de Oude Kerk, loopende van 1357—1420 en een van 1619—1624, benevens een boek van renten van de Oude Kerk, van 1420.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

De familie **de Weerd** of **de Weert** te Culenborg.

Anna Tol(l), dochter van Willem Tol(l) en van Anna van Leemput(ten), vermeld in de genealogie-van Dam bij Ferwerda, trouwde Cornelis de Weert, schepen te Cuylenburg (Ferwerda, t. a. p.)

Omtrent de familie de Weer$^{d}_{t}$ die te Culenborg meermalen in de regeering voorkwam, teekende ik, voor een groot deel aldaar, het volgende aan:

»Den 24 Juny 1671 is out Schepen Cornelis de Wert met al de Clocken geluydt ende by avont inde kerck begraven. Voor de gerechtichyt betaelt dubbelt gelt als f 28« (rekening Barbarakerk, Culenborg).

»11 July 1704. Is begraven Juffrouw Anna de Weerd bij avond met de baer« (als voren).

»11 July 1704. Is geluyd over Juff. Anna de Weerd. f 8.« (rekening St. Johanskerk, Culenborg).

Geertruid Tol(l) een jongere zuster van Anna Tol(l), bovengenoemd, trouwde Albert van Pallaes, med. doctor; zij hertrouwde Gobel Johan de Weerd (Ferwerda). Laatstgenoemde de W. wordt vermeld in een kerkelijke rekening van 1702 van de St. Johanneskerk te Culenborg. Hij int daar geld in plaats van juffr. Stenis, wed^{e} van zal^{r} Gerard de Weerd (vader of broeder?)

»Den 24 Februari 1673 is begraven de wed^{e} van Jan Gobelss. de Weerdt in de kerck met ses klocken overluyt« (Barbarakerk, rekeningen).

»Den 25 Juni 1673 is begraven Antony de Weerdt inde kerck met vier klocken overluyt. f 10—0—0.« (rekeningen Barbarakerk).

»Den 2 October 1673 is begraven Gobel de Weert in de kerck met ses klocken overluyt. (Barbarakerk) 14—0—.« [1])

»27 December 1675 is Bart Gobelts. de Weert in de kerck begraven en met vier clocken overluyt. 10.—« (Barbarakerk)

»Sijn getrouwt Gobel de Weerdt Jongman en Anna de pauw, Jongedogter, beyde wonende tot Cuylemborg, den 3^{en} Juny 1679« (Trouwboek magistraat Culenborg)

»17 May 1681 (eerste huwelijkspublicatie) Gobertus Johan de

[1]) Er zijn in 1673 te Culenborg opvallend veel personen begraven, zoodat dat jaar vermoedelijk een epidemie van pest of cholera heeft geheerscht.

Weerd en Joffrouw Catharina Cecilia Stout« (als voren). De trouwdatum wordt niet opgegeven.

»Den 13en November 1679 is begraven Antony de Weerdt met alle de clocken. f 14—0—«. (rekening Barbarakerk)

»Den 18 Nov. 1682 is begraven het kind van Gobel de Weerd bij avond gedraegen op den arm, met kennisse van den Heer Schout Gaesbeeq genoten f 13»—»—« (als voren).

»Den 10 January 1685 is begraeven de Huysvrouw van Gobel de Weerd met ses clocken comt alhier met de baer f 17»—»—« (idem)

»Den 8 Jannuary 1720 juffr. antenetta deWeerdt. f 23—»—.« (idem)

»Den 17 Dec. 1721 Juffr. Maria de Weert. f 17»—»—.« (idem)

Ik had slechts gelegenheid een klein deel van het archief te Culenborg door te zien. Ongetwijfeld is er omtrent de familie de Weer$\frac{d}{t}$ veel meer te vinden.

Wie kan mij mededeelen, waar een genealogie dezer familie te vinden is, of is in staat mij meerdere, samenhangende gegevens, haar aangaande, te verstrekken?

Amersfoort, Oct. 1910. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

De Meesterknaapen in Holland in 1742.

Jaar van benoeming.

1722 Mr. *Johan Six*, oud burgemeester van Amsterdam.

1727 *Hendrik Hooft*, rekenmeester der Graaflijkheids Domeinen.

1733 *Karel Lodewijk* Baron *van Wassenaar*, Heer van Doveren.

1736 *Johan Schoof*, raad en burgemeester van Alkmaar.

1737 *Vincent Willem* Graaf *van Hompesch*, Heer van Genderen.

1740 Mr. *Adriaan van Vredenburch*, raad en oud burgemeester der stad Delft.

1740 *Willem Schepers*, raad en oud burgemeester der stad Rotterdam.

1740 Mr. *Johan van Lanschot*, raad en oud burgemeester der stad Leiden;

terwijl sedert het jaar 1737 dit college wordt bijgewoond door *Willem Gerlings*, raad en regeerend burgemeester der stad Haarlem en raad en rentmeester generaal der domeinen van Noord-Holland, Kennemerland en Brederode, in 't Zuider-kwartier.

(Zie Tegenwoordige Staat van Holland in Deel XIV, blz. 211 en 212). V. R. V. D. K.

RYZENBURG.

De hier volgende losse aanteekeningen werden voor een groot gedeelte bijeenverzameld door den ijverigen geschiedvorscher, wijlen pastoor J. H. Hofman. [1]) Door mij werden ze aangevuld na consultatie van verschillende nog niet nageslagen bronnen. Tevens ging ik alle aanteekeningen uit de gedrukte bronnen nogmaals na, om verkeerde citatie zooveel mogelijk te voorkomen. Zeker is het te bejammeren, dat de dood pastoor Hofman belet heeft deze gegevens zelve te bewerken. Wellicht hadde hij met zijn schat van kennis een vrij volledige genealogie van het geslacht Ryzenburg kunnen geven. Toch meende ik, dat het zijn nut kon hebben, deze aanteekeningen in chronologische volgorde in het licht te geven. Daardoor toch worden in de eerste plaats de overal verspreide gegevens eenigszins overzichtelijk bijeengebracht, terwijl tevens verschillende bronnen kenbaar worden gemaakt, die voor verder onderzoek dienstig kunnen zijn.

Den Hoorn (Gron.) M. J. GASMAN.

LOSSE AANTEEKENINGEN omtrent het geslacht van Ryzenburg.

1268 Onder bisschop Jan van Nassau, werd het huis van Willem van Risenborch door Gijsbrecht van Amstel vernield. [2])

1276 Here Willem Preys van Ryswyck, ridder hertimmerde in dit jaar het verbrande kasteel van Rysenburg. [3])

1287 Willem de Rysewyc verkoopt aan het kapittel van St. Jan te Utrecht eenige mansi in Rysenburg. [4])

1328 In dit jaar werd Jan van Risenborch aangesteld tot schout van Salland. [5])

1331 26 Maart trad Johan van Risenborch op als helper der stad Utrecht in een strijd met Hendrik van der Leek en nam hij deel in den vrede. [6])

1331 In de rekening van den schout te Amersfoort voor dit jaar

[1]) Voor eenige maanden is hij gestorven.
[2]) v. Spaen Heeren van Amstel p. 38 Beka p. 93 v. d, Chijs Munten VII : 86.
[3]) Adversaria Gysb. Lap, v. Waveren XIII fol. 31 verso.
[4]) Brom Regesten en oork v. h. sticht II no. 2768.
[5]) Muller Reg. en Rek. I no. 197.
[6]) v. Mieris Charterboek II : 512.

komt een post voor van 15 stuivers, verteerd door hen »die die strate vriën zouden, eer Rijsenborch bezet wart.« [1])

1332 4 Juni verbindt zich Johan van Risenborch, den Bisschop van Utrecht met zijn huis niet te beschadigen. [2])

1349 Daags na O. L. Vr. Boodschap sneuvelde bij een aanval van Jan van Arkel op Oudewater o.m. heer Jan van Risenborch. [3])

1356 In het vredesverdrag van 30 Juni tusschen Jan van Arkel en Hollands graaf komt voor: Voert soe sell die bisschop heren Johan van Langeraeck recht ende vonnisse doen van den huse ende guede te Risenborch. [4])

1379 Rysenburg in bezit van Jan van Limbeek, bastaard van Gysb. van Abkoude. [5])

1383 Heer Gysbrecht van Langenrake, ridder, heeft het huis van Risenborch in bezit met 109 morgen lands. [6])

1385 11 Juni kiest Machteld Ruerrings haren man, Johan van Rysenborch tot momber in al de zaken, welke zij voor den bisschop te doen heeft. [7])

1400 13 Januari draagt Gherit van den Veen aan Henric van Risenborch Goedersz over, den eigendom van een viertel en twee morgen, gelegen in 't goed Overdamme in het gerecht van den Goye. [8])

1423 Gysbrecht van Vianen v. Rysenborg is in dit jaar tegelijk met Gysbrecht van Nyenrode ruwaard van het Sticht. [9])

1427 Op Zondag »Invocabit« ontzegt Gysbrecht van Vianen van Rysenborg, de jonge, den hertog van Gelder, ten bate van Rudolf van Diepholt. [10])

1429 In Mei bij de huwelijksvoorwaarden tusschen Gysbert van Vianen Janszoon van Noordeloos en Meyne van Heemskerk staat aan bruidegomszijde als dedingsman Henric van Rysenborch. [11])

---

1) Muller Reg. en Rekeningen I p. 484 e.v.
2) Inventaris der Charters van den Dom No. 79.
3) Matthaei Analecta III: 241 Heda 244 en 53.
4) v. Mieris Charterboek III p. 2.
5) Kok Vaderl. Woordenboek, op Abk. bl. 135.
6) Muller Reg. en Rek. II: 680.
7) Archief van Overijssel VI: 124 Aanh.
8) Charters van Oudmunster No. 1544.
9) Hist. Gen. Berichten IV: 30 en 31. Burman Jaarboeken I: 280. Charters van Oudmunster No. 1877.
10) Archief van Overijssel VI: 251. Hist. Gen. Kron. III: 105.
11) Hist. Gen. Cod. Dipl. I 177.

1432 Gysbert van Vianen van Rysenborch, de jonge wordt maarschalk van het Oversticht, bij goeddunken der erven van Henric Treyse van Dolre. [1])

1437 Gijsbert van Vianen van Rysenborg maarschalk doet rekening van het begin zijns ambts tot nu toe, Woensdag na St. Matthys 1437. [2])

1439 Willem van Vianen van Rysenborch is Schepen in Utrecht.[3])

1442 In Augustus 1442 sterft Gysbert van Vianen van Rysenborch. [4])

1456 Gysbert van Vianen van Rysenborch, ridder, is in dit jaar en vervolgens aanhanger van Gysbert van Brederode. [5])

Het huys van Rysenburg met de Hofstede ende 153 morgen lands omtrent 't huys gelegen, met gerichte, tins ende tienden enz. Hiermee beleend:

1458 17 Oct. H. Gysbert van Vyanen, ridder. [6])

1460 In April was heer Gysbrecht man voor eenig leen van Hollands graaf. [7])

1468 In September sterft Gysbertus de Vianen de Rysenborch, nalatend een dochter Sophia. [8])

1469 15 Oct. Sweer van Vianen van Rysenborch na doode zijns vaders Gysbert van Vianen van Rysenburg ridder, wordt beleend met het goed Rysenburg. [9])

1476 Den 5den Juni 1476 worden achttien oude schilden jaarlijks, uit het goed ten Bossche, door bisschop David van Bourgondië overgebracht van Elizabeth, dochter van ridder Gijsbert van Vianen, op Henrica hare zuster: [10])

1476 Gysbert van Vianen bovengenoemd, was gehuwd met Joanna van Ysselstein. [11])

1477 is er sprake van Mechteld van Vianen van Rijzenborch, vrouwe van Claes van Aller van Stoutenburg [12]).

---

1) Officiatorium Rudolfi I 52.
2) Officiatorium Rudolfi 1 fol. 82 verso.
3) Placaatboek III 255.
4) Archief Aartbisd. XXVII : 148.
5) Matthaei Analecta I 519 en 524.
6) Leenboek van het Sticht. A. 37.
7) Matthei de Jure gladii 215.
8) Archief Aartsb. Utrecht XXVII : 153.
9) Leenboek A. 69,
10) Archief Aartsb. Utrecht XVII : 188.
11) Archief Aartsb. Utrecht XVII : 189.
12) Archief van IJsselstein No. 44.

1492 In dit jaar is Gijsbertha van Vianen van Rijsenburg abdisse van Leeuwenhorst [1]).

1496 15 Maart Alex VI gelast den abt van Egmond en den dekens van St. Pancratius te Leiden en St. Adrianus te Naaldwijk, onderzoek en uitspraak te doen voor de abdis Gijsberta (v. Vianen v. R.) en het convent van Leeuwenhorst, die met Margaretha, weduwe van Jan v. Renesse en haar overige kinderen, in proces liggen over het erfdeel, dat aan Joanna, dochter van Jan v. Renesse en non in het voornoemde convent van wege haren vader en haren overleden broer Jan toekomt [2]).

1501 Johan van Vianen van Rijsenborch huwt met Henrick dochter van Bernt van Wijsch [3]).

1517 15 Sept. Juffer Gijsbert van Vianen van Rijsenburch wordt na den dood van haren vader Zweder van Vianen v. R. met het goed Rijsenburg beleend [4]).

1521 Johan van Vianen van Rijsenborch komt voor als lid van den adel [5]).

1527 schrijft Gerard van Culenborg van Rijsenburg, dat hij zich bevindt met zijn gezin op den huize Rijsenborch [6]).

1530 31 Maart wordt Gerrit van Culenburg van Vianen en Rijsenburg met het goed Rijsenburg beleend door opdracht van Juffr. Gijsberta van Vianen van Rijsenburg [7]).

1536 Het huis Rijsenburg wordt voor riddermatig erkend. Bezitter was Gerrit van Culenburg, door opdracht van Gijsberta van Vianen, zijn moeder; Gijsbert was gehuwd met Ermgard, dochter van Adriaen van Pallaes en Aleid Lanscroon [8]).

1538 Gerrit van Culenburg van Rijsenburg komt voor als leenman des Keizers [9]).

1541 Gerrit van Culenborg van Rijzenborch ligt in geschil met Gerrit van Rijzenborch de jonge en diens vrouw Ermgard van Pallaes [10]).

---

[1]) Batavia Sacra II 371.
[2]) Brom Archivalia in Italie I[11] no. 1812.
[3]) Archief van Overijssel IV : 426 en V : 153.
[4]) Leenboek van het Sticht C : 1 verso en D : 13.
[5]) Utr. placaatb. I : 284.
[6]) Asch v. Wijk, archief III : 233.
[7]) Leenboek van het Sticht E : 40.
[8]) Utr. placaatboek I 279.
[9]) Hist. Gen. Kronyk VIII : 295.
[10]) Dodt Archief VII : 187.

1545 9 Oct. beleend Willem van Culenborg van Vianen ende Rijzenborch, mittet huys hofstede enz. van Rijzenborch, behoudens Joncf Johanna van Vianen van Rijzenborch, zijnre moeijen hare vijf hoeven lants, daarmee zij beleend is [1]).

1549 beleend Joncf Ghijsbert van Vianen van Rijzenborch, Gerrits huisvr. van Culenborg, na den dood van joncf Johanna van Vianen van Rijzenborch, hare suster met omtrent vijf hoeven lands uit het goed van Rijzenborch.

Ten zelfden dage werd Joncfr. Ghijsbert beleend met 18 oude schilden 's jaars uit het goed ten Bosch, op haar vererfd door den dood van haar nicht Joncfr. Joanna van Weerdenborch [2]).

1568 Joost van Rijzenborch, die in 1568 meedeed met de beeldstormers, werd door Alva verbannen [3]).

1573 Clara dochter van Gerrit van Renesse van der Aa en van Sophia van Arnhem Jansdochter, huwt met Willem van Culenborg, heer van Rijzenborch, zoon van Gerard bij Ermgaard van Pallaes [4]).

1574 Gijsbrecht van Rijzenburch is lid van de ridderschap [5]).

1580 Willem van Culenborg van Rijzenborch wordt in 1580 beschreven onder de edelen [6]).

1594 Willem van Rijzenborch met zijn zoon, pretendeert jachtrecht te hebben in de provincie Utrecht [7]).

1597 13 August. wordt Jor. Justus van Rijzenburg na den dood van zijn vader Jonkheer Willem van Culenburg van Rijzenburg [8]), met het goed Rijzenburg beleend [9]).

Hij huwde met Geertruida van Renesse [10]).

± 1600 Josina van Risenborch huwt met Johan Rengers tot Arenthorst, zoon van Egbert Rengers, drost van Salland en Golde van Wijnbergen [11]).

---

[1]) Stichtsche leenb. E fol. 103 verso.
[2]) Stichtsche leenb. E fol. 120 verso.
[3]) Marcus sententiën bl. 107—117.
[4]) Annuaire de la noblesse 1871 : 211.
[5]) Dodt Archief II 147.
[6]) Utr. Placaatboek III 283.
[7]) Matthaei de jure gladii 549.
[8]) Deze Willem van Culenburg was volgens Voet van Oudheusden, Beschrijving van Culenborg bl. 599 van 1555—57 drost te Culenburg, alwaar hij ook streed voor het behoud der Kath. Eeredienst (zie Voet van Oudheusden bl. 101 en 222) en daartoe dienden zij een verzoekschrift in aan Floris, den graaf.
[9]) Stichtsche Leenb. A. A. 277.
[10]) Kok Vaderl. Woordenb. op Renesse bl. 202.
[11]) Algem. familieblad III p. 5.

1601—21 Gerard van Rijzenborg is maarschalk van het nederquartier [1].

1603 Jhr. Justus van Rijzenborg is in 1603 en vervolgens herhaaldelijk 1ste burgemeester van Utrecht [2].

1608 en '09 Gijsbertus de Culenburch de Rijzenborch filius D^ni^ Wilhelmi de Culenborch domini de Rijzenborch admissus est xxx Martii a° LXXXVII ad prebendam vacantem per mortem D^ni^ Arnoldi de Westerholt ex collatione nobilium et militarium patrie Trajectensis; idem admissus est ad capitulum xxx Martii anno XCI; item ad supplementum per mortem Tielmans. Resignanavit 3 Januarii 1609 (in favorem Oliverii) Uterhoven [3])

1616 Jonkfr. Sara van Rijzenborch is gehuwd met Gillis van Ledenberch [4].

1618 29 Dec. worden Justus van Rijzenborch en eenige andere aanhangers van Oldenbarnevelt ontzet uit de Staten van Utrecht [5].

1618 Peter Gabri eigenaar der huizinge op het Domkerkhof, weleer toebehoord hebbende Jo. Hermen van Daerle, in leven domdeken te Utrecht, verklaart dat hem door den Ed. Heere Jo. Justus van Rijzenborch, als eigenaar der huizinge, daar oostwaarts aangelegen, uit vriendschap vergund is een goot te leggen [6].

1624 Ter momboirkamer van Utrecht onder de dooden geboekt. 10/7 Jonkfr. Maria Pinsen van der Aa huysfr. van Gerardt van Rijzenborch [7].

1624 13/9 + Juffr. Geertruid van Renesse, vrouwe van Rijzenborch nalatende haren man (Justus van Rijzenborch) en 2 onmundige kinderen [8].

1633 Abraham Schut als man en voocht van Machtelt van Bergesaet, zijne huisfrouwe droeg den leenheer op, zes morgen lants gelegen in den Kerspel van Odijck, waarmee daarop

---

[1]) Utr. Placaatboek II 107 2a.
[2]) Utr. Placaatboek III 179—81.
[3]) Brock, naamlijst der Domheeren te Utrecht Pag. 36 verso.
[4]) Dodt Archief VI : 266.
[5]) Utr. Placaatb. I : 304.
[6]) Transporten der stad Utrecht fol. 428.
[7]) Register Mombkamer Utrecht.
[8]) Reg. Mombkamer.

werd beleend Jonch. Justus van Rijsenburgh, heere tot Rijzenburch. 19 Januari 1633 [1]).

1633 18/2 + Juffr. Sara van Rijzenborch wed[e] van zal: den Ed. Gelis van Ledenborch in zijn leven secretaris van de Ed. Mo. Heren Staten des Lants van Utrecht; nalatende echte mundige kinderen [2]).

1638 Berend van Rijzenborch was gehuwd met Philippina van Amstel [3]).

1641 18/1 + de WelEd. Gerardt van Rijzenburch zoone van den WelEd. Gerardt van Rijzenburch Oldt-maerschalk van 't nederquartier, 's lands van Utrecht, gestorven op 't huys ter Arenthorst [4]).

1645 + 22 den WelEd. Jo[r]. Willem van Rijsenborch; nalatende zijn echte vader tot erffgen; Buerkerck [5]).

1651 1 Febr. Voor den predikant te Wijk bij Duurstede trouwen Ernst van Suylen van Natewisch en Anna van Rijzenborch [6]).

1651 26/5 + de WelEdelgeb. Juff. Elizabeth van Rijzenburch dochter van den WelEdelgeb. Jo[r] Gerrit van Rijzenburch, outmaerschalk van 't nederquartier 's lands van Utrecht nalatende haaren gemelten Vaeder tot Erfgenaem: Buerkerck [7]).

1652 2/8 + Vrouwe Josine van Rijsenborch douagiere van wijlen Johan Rengers ter Arnthorst [8]).

1655 30/7 + de HoogEdelgeb. Heer Justus van Rijzenborch, heer tot Rijzenborch etc, in den Domsteech; nalatende echte mundige kinderen [9]).

1655 17/9 + de WelEdelgeb. Joncheer Willem van Rijzenburch tot Rijzenburch, in de Domsteech; met consent van de heeren van de Vroedschap gevoert naer Odijck [10]).

1671 Beleend Jo[r]. Jacob van Rijzenburg, heere van Rijzenburg eenige zoon en leenvolger van Jo[r]. Beernd van Rijzenburg, in leven heer van Rijzenburg, die door overlijden van Jo[r].

---

[1]) Leenreg. van het Sticht Utrecht ff fol. 54.
[2]) Reg. mombkamer.
[3]) v. Spaen Heer v. Amstel 194.
[4]) Reg. momboirkamer.
[5]) Reg. momboirkamer en Navorscher 1897 : 334.
[6]) Nederl. fam.blad II : 216.
[7]) Reg. momboirkamer Utrecht.
[8]) » » »
[9]) » » »
[10]) » » »

Justus van Rijzenburg, in zijn leven heer van Rijzenburg, zijn vader, hadde behooren beleend te worden, zes morgen lants gelegen in den kerspel van Odijck, 14 Maart 1671 [1]).

1686 Met hetzelfde wordt beleend Jo^r Cornelis Francois van Heemskerk, man en voogd van vrouwe Geertruijd van Rijsenburg, na doode van Jo^r Jacob van Rijzenburg haer broeder 4 Jan. [2]).

1693 28/8 + de HoogEd. vrouwe, vrouwe Anna van Rijzenburg, douagère van de HoogEdelgeb. Heer, de heer Ernst van Zuylen van Naatewis, laet nae mondige erfgen [3]).

1714 23 Januari Jo^r Johan Jacob v. Heemskerk wordt na den dood van zijn vader Jo^r Cornelis Francois van Heemskerk met het goed Rijsenburg beleend [4]).

1731 30 October wordt Juffr. Maria Geertruide van Heemskerk, oudste zuster van Jacob van Heemskerk, na diens dood met Rijzenburg beleend [5]).

1743 26 Febr. Jonkvr. Hendrina Justina van Heemskerk, vrijvrouwe van Incourt enz. wordt met Rijzenburg beleend na den dood van Jonkvr. Maria Geertruid van Heemskerk, haar zuster [6]).

1768 9 Sept. Maria Anna Geertruyd van Bemmel, douariere van Joost Hendrik Baldewijn van Hertefelt, vrouwe van Rijzenburg gesubstitueerde praelegatrice, na den dood van Hendrina Justina van Heemskerk, vrijvrouwe van Ingcourt etc. laatste fidei commissaire prelegatrice [7]) ingevolge testament van Johan Jacob van Heemskerk en Geertruid van Bemmel op 20 Mei 1719 te Bemmel geteekend.

1782 7 Sept. Mr. J.J. van Wanroy in qualiteit als executeur van den testamente en ten behoeve der erfgenamen van Vrouwe M. A. G. van Bemmel douariere van Hertefelt, wordt met Rijzenburg beleend [8]).

1790 2 April wordt Willem Jozefsz baron van der Heijden tot Baak kindskind en mede erfgenaam van Vrouwe M. A. G.

---

[1]) Leenreg. van 't Sticht, Utrecht M.M. bl 61.
[2]) Leenreg. van 't Sticht, Utrecht N.N. 191 verso.
[3]) Momboirkamer Utrecht, zie van Engelen I : 189.
[4]) Stichtsche Leenb. Q.Q. : 202.
[5]) » » S.S. 376.
[6]) » » U.U. 553.
[7]) » » Z.Z. 294.
[8]) t.a.p. G.G.G. : 35.

van Bemmel douariere van Hertefelt in krachte van magescheid met Rijzenburg beleend [1]).

1798 17 April wordt Justus Hendrik Wiedeman wonend op de Manhorst onder Didam, met het goed Rijzenburg beleend, nadat hij dit gansche goed den 3den December 1795 van Willem Jozef van der Heijden had aangekocht [2]).

1797 den 13den Juli wordt de heerlijkheid Rijzenburg publiek verkocht en werden koopers van 't huis Willem van Dam en Hendrik de Roo, die er 17 April 1798 mede werden beleend [3]).

Wij David van Bourgondian bij der genaden Goits bisscop te Utrecht maken kont allen luden, dat voir ons ende onse/ manne naebescreven gecomen is Willem, weduwe Zweders van Vyanen van Rijsenborch, te kennen gevende, woe Zweder/ wil neer hoer man, beduchtende die tijt sijnre doet hem aenstaende, ende willende die saken van Willem sijnen wijze ende/ hoerre beider kyndere nae den besten oirber ende profijt van hem nae sijn leven bestellen, in onse affwesen ende vengenisse — wij waeren bynnen onser stat van Amersfoirt — gecomen is voir onse rade ende manne van leene, hoir sekere lijfftucht makende van onse ende onser kercken leenguede nae uutwijsinge des brieffs, dair dese onse transfixbrieff doir gesteken is; begerende (dat) wij dairtoe onse hant ende consent mit onsen transfixbrieven deden.

Ende als ter wairheit, wij in der vengenisse voirs. wesende, tot ons ghenen toeganck gegont ende beliefft wert denghenen onsen ondersaten sulx ende dergelijcken vervolgende, en wair nyet redelike Jement des in sijnen rechten verkortet sijn soude; hebben wij dairomme onse hant ende consent dairtoe gedaen, gestediget, gevestiget ende geconfirmiert, stedigen, vestigen ende confirmieren met desen onsen brieve alle alsulke lijfftucht-punthen ende articulen nae uutwijsinge des brieffs, dair dese onse transfixbrieff doirgesteken is, stede, vaste ende onverbrekelike te zullen wesen ende blijven, sonder argelist. Behoudelike anders ons, onsen Gestichte ende elc sijns rechts. Hyer waren over ende aen Johan

---

1) t.a.p. J.J.J. : 213.
2) Stichtsche Leenb. K.K.K. : 440.
3) » » K.K.K. 455 v.v.

van Amerongen onse schoute t' Utrecht, Geryt van Rijn, onse manne ende meer gueder lude genoech.

In oirkonde 's brieffs, besegelt mit onsen segel. Gegeven in onser stat van Utrecht in 't jair onsses Heren dusent vierhondert drie ende tachtentigh, op ten vier ende twintichsten dach in Octobri.

(get.) J. WYCHERSZ.

Oorspronkelijk perkament, nog voorzien van de zegelstrook, doch het zegel zelf afgevallen, zoowel als de brief waardoor het liep. Het stuk lag los achter in het Leenboek van bisschop Rudolf van Diepholt.

Nav. LIX, 487.

Genealogie Snellen, *een woord van repliek.*

Hoewel ik nimmer wensch in te gaan op anoniem geschrijf, wil ik thans, bij uitzondering, in verband met hetgeen in de vorige aflevering is geschreven over de *Genealogie Snellen*, eenige opmerkingen maken.

Op de eerste plaats zal ik gaarne aannemen, indien tegenbewijs kan worden geleverd, dat de door Dr. Schotel gepubliceerde genealogische aanteekeningen, betreffende genoemd geslacht, als onjuist ter zijde kunnen worden gelegd.

Dat er echter in onderscheidene genealogische tijdschriften veel meer aangaande het geslacht Snellen te vinden is, dan door mij is gepubliceerd, meen ik ernstig te moeten betwijfelen. Ook mij waren de door schrijver genoemde tijdschriften niet onbekend.

In het Gemeente-archief te Rotterdam zal uit de trouw-, doop- en grafboeken, meer speciaal uit die der Fransche kerk (op den hoek van het Roodezand en Hoogstraat), niets belangrijks meer zijn te putten, daar deze door mij zijn onderzocht.

Men kan natuurlijk gemakkelijk zeggen: Onderzoek eens alle Bredasche schepenregisters, die zullen omtrent de oude generaties der Snellens veel licht ontsteken. Uit niets van hetgeen N. in het als kritiek bedoelde stukje schreef, is gebleken, dat men in die registers met vrucht naar Snellens zou kunnen zoeken.

Wanneer men kritiek wenscht uit te oefenen, dan kome men niet met zulke algemeenheden. Men kan immers evengoed als N. de schepenregisters noemde, zeggen: onderzoek alle notarieele protocollen van Rotterdam en Breda en de oogst zal schitterend zijn. Zulk een werk is natuurlijk zoo goed als onmogelijk.

Intusschen wil ik wel toegeven, dat hier en daar in de door mij gepubliceerde genealogie eenige onjuistheden kunnen geslopen zijn (in welke genealogie vindt men ze niet?). Indien meerdere gegevens mij ten dienste staan, zal ik ter gelegener tijd een aanvulling mededeelen.

N. J. M. Dresch.

Nav. LVII, 89 en LVI, 642.

Het wapen van **Beno Uden** is volgens het werk »Grafschriften in Stad en Lande« blz. 137, op zijn grafzerk te Holwierde »een anker«.

Dat van zijne vrouw, de dochter van den schilder *Albertus Eeckhout,:* een boom waartegen twee herten springen.

Steenkamp.

Nav. LIX, 508.

Het wapen **Strengnaerts** is:

Gedeeld:

1 van ..... met 3 rozen van ..... paalsgewijs boven elkaar.

2 van ..... met 3 aangesloten spitsruiten van ..... paalsgewijs.

Helmteeken een uitkomende eenhoorn. J. C. S.

Nav. LX, 125.

Hopman, Regeering 's Bosch 1775.

Van zi: met een keper van keel; vergez: van 3 moorenkoppen, omwonden van keel, (2—1), z. Her. Biblioth: 1876 blz. 310.

Hopman, Leiden.

3 duiven, 3 posthoorns, 3 zwaarden.

z. Nav. 1867, blz. 287.

Wurmond moet wellicht Warmond zijn.

Nav. LX, 124.

Van Winkel niet bekend, wel *ter Winkel* = van keel met 3 zwemm. visschen van zi, boven elkaar. Helmt. een visch faasgew. tusschen een vlucht. z. Lak coll. Gen. Her. Gen. Ned. Leeuw.

J. C. S.

Nav. LIX, 509.

Ridderorden.

Er bestaat een atlas getiteld: Nederlandsche en Luxemburgsche

Ridderorden en Eereteekenen, gedeponeerd ingevolge de wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad No. 124) door H. J. Berkhout te Delft en M. van Leeuwen Jr te Amsterdam, A° 1888, Lithographie van S. Lankhout & Co., den Haag.

In dezen atlas bevinden zich 5 platen met *gekleurde* afbeeldingen van alle klassen van de Militaire Willemsorde, de Nederlandsche Leeuw, de Eikenkroon, de Gouden Leeuw van Nassau en nog eene van medailles enz., juist hetgeen men verlangt. Bovendien behoort bij genoemden atlas eene afzonderlijke beschrijving door J. W. H. M. Lies, commies bij het Ministerie van Financiën in 1888.

Wat de Oranje-Nassau orde betreft, die na den dood van koning Willem III is ingesteld, waarbij de Eikenkroon en de Gouden Leeuw van Nassau tot het groothertogdom Luxemburg teruggingen, als zijnde beiden Luxemburgsche en geen Nederlandsche orden, doch die destijds door den Koning in zijne hoedanigheid van Groothertog verleend werden, raadplege men het Staatsblad No. 55 van 1892, dat de Wet bevat van 4 April 1892 tot instelling der Oranje-Nassau orde. Van de Oranje-Nassau orde vindt men met een korte beschrijving en een gekleurde afbeelding in *de geïllustreerde encyclopaedie voor iedereen*, uitgave van P. van Belkum Az. te Zutphen,

In deze encyclopaedie komt ook voor de gekleurde afbeelding van de Huisorde van Oranje.

Voorts raadplege men de statuten der Militaire Willemsorde, de Nederlandsche Leeuw, de Oranje-Nassau orde en de Huisorde van Oranje. J. v. S.

Geslacht van Bergen.

Er zijn tegenwoordig *van Bergens*, die het wapen voeren van *van Gendt*, n.l. in zilver een roode dwarsbalk getralied van goud. Helmt. Een zittende zilveren hazewindhond, gehalsband van de dwarsbalk uit het schild. Deze v. B. stammen af van Thomas v. B., die in 1630 huwde met Elisabeth Harings; hun zoon Johannes huwde in 1699 met Johanna van Gendt; sedert dien tijd is blijkbaar het wapen van v. G. in de familie v. B. gekomen.

De zoon van Johannes, Thomas genaamd, huwt in 1726 met Johanna van Bree. Hunne kinderen zijn allen te Breda geboren; vermoedelijk woonde Thomas ook te Breda.

Nu komen tusschen 1642 en 1724 eenige van Bergens meermalen voor onder de schepenen, burgemeesters en tienmannen te Breda; dezen behoorden vermoedelijk onderling tot hetzelfde geslacht en zullen wel een wapen gevoerd hebben.

Gevraagd wordt of de hierboven het eerst genoemde Thomas tot datzelfde geslacht behoorde en hoe dan het wapen van het geslacht van Bergen is. J. P. E.

Aldag.

Wie kan mij helpen aan het wapen der familie *Aldag?* Deze familie is vermoedelijk afkomstig uit Duitschland en vestigde zich ± 1780 in ons land.

(In het bezit der familie is een poorterbrief van Jan Arent Aldag, die in November 1781 zijn poortergeld in Amsterdam heeft betaald, en het jaar te voren uit Buckeburg is gekomen).

Dordrecht. P. J.

Abraham van Joost moet tusschen 13 Juni 1773 en 13 Juni 1774 in Nederland geboren zijn. Wie kan zeggen waar?

W. Z.

Kolonel Hoevenaar.

Zijn er afstammelingen of familiebetrekkingen (en waar wonen zij) van Nicolaas Ludolf Hoevenaar, geboren te Utrecht 22 Mei 1770, zoon van Adriaan en van Christina Mathilde Oortman?

Hij heeft gediend in de Hollandsche en in de Fransche garde,

V. S.

Zegerius.

Anna Helena Zegerius ged. te Epe 1 Mei 1757 dochter van Z. J. Zegerius predikant te Epe en van Geertruid Lamberts huwde Christiaan Slichtenbree geb. 18 Sept. 1750, zoon van Gerhard Slichtenbree en van Catharina Ribbius. Het geslacht Zegerius schijnt op de Veluwe thuis te behooren; ik vind in het album studiosorum van Harderwijk verscheidene studenten van dien naam vermeld.

Hoe was het wapen van dit geslacht?

Deventer. Mr. H. K.

Eenige inlichtingen worden gevraagd omtrent den Overijsselschen tak der **familie Van der Marck.**

In 1660 sterft Edzard van der Marck, zoon van Geert van der Marck en N. Valck. Hij is richter te Ootmarsum en gehuwd met Margaretha de Brandes. Wie zijn de voorouders van dezen Geert van der Marck en diens echtgenoote N. Valck. Wie is Margaretha de Brandes? S. T. E.

Geslacht Bouwmeester.

Het bezoek van Czaar Peter aan ons land in 1697 en 1717 is genoegzaam bekend uit de werken van Mr. Jac. Scheltema, George Verenet en A. Jasykoff, wie kent meer werken over zijn bezoek? Uit de genoemde geschriften blijkt, dat een groot aantal Nederlanders Peter gevolgd hebben naar Rusland, echter komt daarin niet voor Jan Bouwmeester.

Is een der lezers ook iets bekend van Jan Bouwmeester, of van zijn geslacht uit dien tijd.

Met mededeeling zal men mij verplichten. B.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Nederlandsche historieprenten (1555—1900).

Platenatlas samengesteld door G. van Rijn met medewerking van Prof. Dr. G. W. Kernkamp (208 blz. fo. 384 platen, geb. f 3.50).
Uitgave van S. L. VAN LOOY — Amsterdam.

Een nuttige uitgaaf, dit plaatwerk, bevattende de geschiedenis van ons vaderland in beeld gedurende de periode van de laatste $3^1/_2$ eeuw.

Het is een verzameling platen met zorg gereproduceerd de voornaamste personen en gebeurtenissen uit het huiselijk, maatschappelijk en politiek leven weergevende en daardoor in onzen tijd van alles aanschouwelijk te willen voorstellen een onmisbare hulp voor docenten aan de verschillende inrichtingen voor onderwijs.

Zoo hier en daar konden de platenreeksen wat uitgebreid worden, vooral in de laatste tijdperken-rubriek, maar de samensteller heeft dat in zijn inleiding al toegestemd en wat hij geeft is noodig.

De verklarende bijschriften zijn kort, duidelijk en zakelijk, soms wel eens te kort, vooral waar het de biographieën betreft, maar de bedoeling was ook in hoofdzaak *de platen* en daar wat historie

om heen, niet omgekeerd en deze bedoeling is volkomen tot haar recht gekomen.

Naast de gewone historische atlassen zal ook deze historische platenatlas voortaan door de belangstellenden in de geschiedenis van Nederland moeten geraadpleegd worden, er is heel wat in bijeengebracht en de prijs is opmerkelijk laag, te oordeelen naar het mooi gebonden folio-exemplaar; het verdient alle aanbeveling.

Historie der martelaren.

Volgens de uitgave van 1671.

D. BOLLE — Rotterdam.

Een vernieuwde uitgaaf van 't werk van 1881, bestaande uit 70 afleveringen, ruim 1100 pagina's bevattende en 130 platen, dus heel wat te lezen en van niet al te prettigen aard, maar dat weet men vooruit.

Het zal zijn weg wel vinden.

Rotterdamsche straatnamen.

Geschiedkundig verklaard door J. M. Droogendijk met medewerking van Dr. H. C. H. Moquette.

Rotterdam — W. L. en J. BRUSSE — 1910.

Ziedaar een boekje, waarvan we het verschijnen met vreugde begroetten, omdat het een bijdrage vormt tot de geschiedenis der Nederlandsche steden, waarmede men zich in den laatsten tijd gelukkig wat meer gaat bezighouden.

Hoogst interessant is de inleiding van Dr. Moquette, waarin de uitbreidingsgeschiedenis van Rotterdam, zoo gewichtig als grondslag voor de stadsuitbreiding in de toekomst, zoo volledig tot haar recht komt en dat zijn toch de brandende quaesties van het oogenblik: *de uitbreiding der groote steden.*

Prof. Brugmans hield over de expansie van Amsterdam dezer dagen zijn belangrijke voordrachten, waarvan we het zeer zouden betreuren, als ook deze niet in druk zouden verschijnen, hoewel er over de Amsterdamsche straatnamen en hun geschiedenis wel goede werken bestaan, 't ware te wenschen, dat ook over andere steden dit voorbeeld gevolgd werd, bij enkelen is dat gebeurd, o.a. van den Haag is er eenigen tijd geleden een verschenen, die ons minder bevredigt; Droogendijk en Dr. Moquette hebben echter de juiste methode gevonden ons inziens.

Een aardige bijdrage tot de kennis van de Duitsche volkskunde vormt het verhalenboekje: *Aus dem Lande Fritz Reuters*, *Humor in Sprache und Volkstum Mecklenburgs*, met een inleiding van *Prof.*

Dr. R. Wossidlo, (*uitgave van Otto Wigand Leipzig 1910*) die zichzelf onder het volk begeven heeft, om met eigen ooren de verhalen te hooren uit den mond van hen die ze maken .... het volk zelf, en ze in hun eigen dialekt weergeeft. Duitschland heeft sedert de dagen van Jakob Grimm, die de rij opende met zijn *Deutschen Sagen*, vrij wat folkloristen opgeleverd, namen als Gustaf Schwab, de schrijver der Duitsche volksboeken, Müllenhoff en Bartsch zullen ons niet vreemd in de ooren klinken, maar daarnaast mag Prof. Wossidlo met eere genoemd worden.

Men moet even aan het plat-Mecklenburgsche dialekt wennen, maar dan is het ook prettig lezen die geestige verhalen, vol humor en vroolijkheid, natuurlijk niet allen oorspronkelijk, zelfs verscheidene, die ook in ons land herhaaldelijk zijn verteld, maar ook veel origineels.

Tevens als staaltje van 't dialekt willen we een kleine aanhaling doen:

»En Jung sall 'n bäten Düwelsdreck von 'n Apteker halen. Als he na de Aptek rinkümmt, steit dor 'n Schosteenfäger in 'n Laden. De Jung denkt, dat is de Düwel, und secht to 'n Apteker: »för 'n Schilling..... Se weeten jo wol.« — »Ne, wat sall ik weeten?« — »Ik mag 't nich seggen, wiel he hier steit.«

't Is een zeer lezenswaardig boekske.

Eenige regelen voor het samenstellen van handschrift, dat moet worden gedrukt, en het corrigeeren van drukproeven door E. J. DE GROOT.

N. V. Drukkerij De Nieuwe Tijd, Amsterdam.

Een brochure, die hoewel niet breed van opvatting toch voor hen, die zoo'n enkele maal eens iets publiceeren, haar nut kan doen.

G. F.

IN MEMORIAM.

Te Parijs overleed dezer dagen, onze zeer geachte medewerker:

Z.Exc. Mr. le Vic^{t}. de Grouchy,

Ministre Plénipotentiaire,

juist voor de publicatie van het laatste deel van zijn belangrijke »Voyage de Desjobert« in deze aflevering voorkomende.

Ook voor ons tijdschrijft valt zijn heengaan zeer te betreuren.

RED.

VOLKSKUNDE.

De Oostenrijkers.

Wij plichtbetrachtende *Oostenrijkers*,
Wij waren nimmer laffe wijkers,
  Maar stonden met verstaalde borst,
Bij al 't gebulder der kartouwen,
  Voor de eer van onzen braven Vorst.

Dat *Pruisen* op hun Fredrik roemen
En hem een held der helden noemen.
  Nooit kwam hij onzen roem te na,
Als *wij* met hem ons moesten meten
  Voor *Oostenrijks* Theresia.

Maar zagen onze legervanen
Hun ouden glans en luister tanen,
  Bij de adlaars van Napoleon;
't Was door verraad, geen wettig strijden,
  Dat hij den palm der glorie won.

Geen overmacht kon ons verdrukken,
Nog ons den ouden moed ontrukken,
  Schoon onze brave Keizer Frans,
Door 't schenken zijner lieve dochter,
  Een offer bracht aan *Frankrijks* glans.

Het is voorbij. Na onderdrukking,
Bezield met heilge geestverrukking
  Hing de *Oostenrijker* 't zwaard op zij;
Elks leus, en ook die der *Hongaren*,
  Was *Keizer* Frans! en *dood of vrij!*

Zoo zagen wij na jaren strijdens
Het vuur van vrijheid en verblijdens,
  In 't eind voor ons ter kim gedaagd.
Wee hem, die na dien nacht van rampen,
  Zich weer met ons in 't strijdperk waagt!

Overgenomen uit een oud prentenboekje door A. AARSEN.

Nav. LIX, 26, 178, 311; LX, 41.

Amsterdamsch volksgeloof.

Een parapluie in huis opsteken, geeft ruzie.

Als de linkerhand van binnen jeukt, beteekent dat geld ontvangen.

Als de oogen jeuken, is dat huilen of lachen, of iemand zien die(n) men liefheeft.

Van duizend voorkomende ongesteldheden krijgt 999-maal het eten, het middagmaal, de schuld, minder de boterham. Die ongelukkige aardappelen! die onschuldige groenten!

Als in een timmerwinkel, in de stilte van den avond of des nachts, beweging in de planken gehoord wordt, zonder dat men er mee bezig is, dan is dat een voorteeken, dat binnen kort een doodkist moet gemaakt worden, of dat, na een slappen tijd, er eerlang weer veel werk komt.

Als iemands ooren toeten, wordt van hem of haar gesproken. Toet het rechteroor, dan is het iets goeds; toet het linker, dan is 't iets kwaads. Op de Veluwe is 't net andersom. Daar heet 't, van toetende ooren gesproken, rechter slechter, linker flinker. Enfin, de opinies verschillen!

Een glaasje brandewijn, in den kouden winter gedronken, moet een uitnemend middel wezen om warme voeten te krijgen, zeggen de liefhebbers. En van de jenever zingen ze: »Drink klare jenever, anders krijg je de mot in de maag«. Die 't gelooft, heeft een kalf in zijn hoofd, d.i. het verstand van een kalf.

Als een breekbaar voorwerp, een bord, een schaal of zoo iets, lang geduurd heeft in de huishouding, o! o! dan is 't gauw honderd jaar geweest. Het beste is nog 't na de lofspraak af te kloppen, dadelijk af te kloppen, dan gaat 't nog een poosje mee.

Als men van iemand kwaad spreekt, is de duivel meestal kort bij.

Zondagswerk is niet sterk.

EEN AMSTERDAMMER.

Nav. LIX, 475.

De versregels op bovengenoemde pagina zijn fragmenten van een tooneelstukje, dat in mijne jeugd al oud was. Ik zag het nimmer gedrukt, maar herinner het mij als volgt:

De Kleermaker.

Personen:
Baas Jan.
Zijn vrouw.
Kobus, leerjongen.
Een Heer.

Heer, binnenkomende:
Dag, baas Jan! hoe staat het leven?
Baas Jan:
Om mijnheer bescheid te geven:
Ik leef schier den ganschen dag
Vergenoegd en wel te vreden.
H.
Wel, baas Jan, dat 's wonder goed;
Maar ik kom om u te spreken,
Wijl mij kleederen ontbreken
Tot een luchtig zomerpak;
Maar je moet het netjes naaien,
Anders zou 't je drommels draaien
En kreeg jij van mij de zak.
B. J.
Wel, mijnheer! dat zou me bedroeven,
Ik wil veel liever zonder toeven
Naaien, zooals gij 't gebiedt,
Netjes naar de laatste zwier.
Maar wilt ge, dat 'k er iets oplegge,
't Zij galons of allemasjes?
H.
Weg met al die wissewasjes,
Maak het maar eenvoudig weg,
Want de mode heeft veel vlagen
En die alle na te jagen
Is 't bederf voor Nederland.
Maar deze rok is mij veel te kort,
De andre moet je langer maken.
B. J.
Jawel, mijnheer! 'k versta mijn zaken,
'k Zie wel wat of daaraan schort.
H.
Nu, baas Jan! ik wil je groeten,
'k Hoop je in gezondheid weêr te ontmoeten.
B. J.
Dag mijnheer. *Heer af.*
zingt:
Gezondheid is de vreugd van 't leven,
Wat is er grooter geluk op aard?
Gezondheid is mij ook gegeven,
Raadt eens wie het beter gaat?
Ik heb gezegend veel te werken,
Mijn leden zijn niet lam of stram,
Maar 't wordt laat naar 'k kan bemerken
'k Wou dat die drommelsche jongen [maar kwam. } bis.

's Avonds, als de zon gaat zinken,
Dan heb ik weêr een andre pret:
'k Rook mijn pijp, laat 't glaasje klinken
En ga met mijn wijfje te bed;
Dat mij kan streelen in liefelijkheden,
'k Noem haar mijn schatje, mijn bekje, [mijn lam,
Maar 't wordt laat naar 'k kan bemerken
'k Wou dat die drommelsche jongen [maar kwam. } bis.
Kobus komt in.
B. J.
Wel jongen! is dat uitblijven?
Daar je weet ik ben zoo bepaald.
K.
Och baas! wil toch niet kijven,
De brug was opgehaald.
B. J.
Jou seldermentsche jon en,
De Heulbrug gaat niet op.
Wat maak je niet voor sprongen,
Straks geef ik je een schop;

Maar doe mij aanstonds hooren
Wat boodschap breng je meê?
K.
Och baas, wil niet verstoren,
Maar wees maar wel te vreê,
Want zie, ik ben vergeten
Wat men mij heeft gezeid,
Ik sprak, zoo moet je weten,
Een lompe keukenmeid.
B. J.
Wat helpt nu al mijn vragen?
Voorwaar nog geen bescheid!
K.
Och baas, de meid was gek.
B. J.
Foei jongen, houdt je snater,
Of 'k sla je op je bek.
K.
Je moest eens slaan beginnen,
Dan zou je schielijk zien
Hoe ik met onverzinnen
Mijn vingers alle tien
Kwam op je oogen drukken,
Dag baas van toereloer!
B. J.
Loop jongen, 't zou niet lukken.
K.
Loop jij naar je moer.
Kobus af.

De vrouw, opkomende:
Wat is hier weêr voor een leven,
Wat heeft Kobus weêr misdaan
Heeft hij ook iets kwaads bedreven,
Dat gij dreigt om hem te slaan;
Welke reden gaf hij heden,
Dat gij zijt op hem zoo kwaad?
Zie ik tril door al mijn leden,
Altijd kijft gij of gij slaat.
B. J.
Lieve vrienden, zie dit vrouwtje,
Hoe slooft zij zich nu weêr uit,
Maar, geloof me, ze is een stoutje
En ze houdt veel van dien guit.
't Zijn geen zaken, die je raken,
Daarom brui naar achtren toe
En ga daar je pot klaar maken,
'k Ben je babbelen lang al moe.
Vrouw.
Ach! wat moet ik niet verdragen,
'k Spreek maar in gerechtigheid!
't Ben wel waarlijk te beklagen,
Altijd geeft hij kwaad bescheid.
B. J.
'k Zeg met eenen, brui maar henen,
Vrouwenmensch, 'k raad je dat je gaat,
Of ik breek je hals en beenen
En ik gooi je op de straat.

C. W. B.

Oude spelen.

In: *Blindemannetje, Kluchtspel, gevolgd na het Fransche van den Heer Dancourt, Amsteldam, 1765,* worden in het 22ste tooneel de volgende gezelschapsspelen genoemd:

Derdemannetje. Schuilevinkje, Toffeltje-klap, Handjeklap, Geef de Boeren een wijf, en *Verkeerde reden.*

Kan iemand mij iets over deze spelen in vroegere tijden mededeelen?

H. W. P. J. O.

Bestaat er literatuur over gezelschapsspelen uit de 16e, 17e en 18e eeuw? L. K. O.

Waar komt het woord **Napoleon** als naam van zeker kaartspel vandaan? Staat die in verband met den bekenden keizer der Franschen? J. L.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Het is een manneke om op een prauw te zetten.

Bovenstaand spreekwoord — niet bij *Dr. Stoett* vermeld — hoort men nog wel eens bezigen voor iemand die zich bijzonder onderscheidt en wien daarvoor lof toekomt. Bij *Schrevelius:* Harlemias, uitgave van 1754, blz. 39 vind ik daarover vermeld, dat de oorsprong dezer uitdrukking specifiek Haarlems is.

De volksoverlevering luidt, dat de Haarlemmers een bijzonder werkzaam deel gehad hebben aan den slag van Damiate, vandaar dat het vroeger te dezer stede de gewoonte was van de kinderen om op 1 Januari door Haarlem's straten eene ommegang te houden met een banier en in hunne handen scheepjes dragende, van onderen met scherp ijzer beslagen, benevens *gewapende mannetjes op staven gehecht. Schrevelius* herinnerde zich nog die te hebben bijgewoond. Naar aanleiding hiervan zou het spreekwoord ontstaan zijn: *het is een manneke om op een prauw te zetten.*

W. P. J. O.

Frisian and English.

The great resemblance between the Frisian and English tongues is generally more known by tradition and hearsay, than in reality. So I think it will not be amiss if this composition, I try to show the real resemblance by comparing them. The Frisian is taken from the »*Tegenwoordige Staat van Friesland*, edited in 1780, where we read:

Fr.	1.	Wy hawwe sjoen in skip op 'e
Eng.		We have seen a ship upon the
Fr.	2.	sé, hwer yn wier tsien man,
Eng.		sea, where in were ten men,
Fr.	3.	ien der fen hie in greate reade
Eng.		one of them had a great red
Fr.	4.	noas. It wier onder folle seil.
Eng.		nose. It was under full sail.
Fr.	5.	Wy loeken it op en del. De wyn
Eng.		We looked up und down. The wind

Fr.	6.	wier goed. De sinne skynde klear
Eng.		was good. The sun shined clear
Fr.	7.	op it wetter, doch der kaem
Eng.		upon the water, though there came
Fr.	8.	nou en den in skûr heil en
Eng.		now and then a shower of hail and
Fr.	9.	rein. Dizze mannen woene
Eng.		rain. These men would
Fr.	10.	hawwe ús yn it skip en
Eng.		have us into the ship and
Fr.	11.	tractearren ús wol. Sittende
Eng.		treated us well. Sitting
Fr.	12.	op it dek, wy songen mennich
Eng.		upon the deck we sang many
Fr.	13.	deuntsje, dronken in glês goede
Eng.		tunes, drank a glass of good
Fr.	14.	wyn, brannewyn of bier. Der
Eng.		wine brandy or bear. There'
Fr.	15.	woe nin wetter troch, hwent wy
Eng.		would no water through, when we
Fr.	16.	hiene sokke goede wyn. Wy
Eng.		had such good wine. We
Fr.	17.	ieten salaed mei lippe-aeijen,
Eng.		eat salad with lap-wing eggs,
Fr.	18.	griente, apels, parren, fisk,
Eng,		greens, apples, pears, fish,
Fr.	19.	flesk, wite brea, rea bûter
Eng.		flesh, white bread, red butter
Fr.	20.	en griene tsiis. Yn 'e keamer
Eng.		and green cheese. In the chambre
Fr.	21.	dêr wier in tafel, stoellen mei
Eng.		there was a table, strools with
Fr.	22.	beklingen, in fjûr, hwent
Eng.		backleaning, a fire, for
Fr.	23.	mids Maeije it dôch wier yet
Eng.		midst May it although were yet
Fr.	24.	kâld, en twa bêdden hwer wy
Eng.		cold, and two beds where we
Fr.	25.	yn slepten. Wij tanken de skipper,
Eng.		in slept. We thank the shipper,

Fr.	26.	wy setten foet yn Ingelân
Eng.		we set foot on English land.
Fr.	27.	Ingelân is in great keninkryk.
Eng.		England is a great kingdom,
Fr.	28.	It lân fruchtfol yn weet en
Eng.		The land fruitful in wheat and
Fr.	29.	de naesje ryk. De kening
Eng.		the nation rich. The king
Fr.	30.	hwa is yet jong hat mennich soan
Eng.		who is yet young has many sons,
Fr,	31.	hwerfen wy seagen ien dy wier
Eng.		where of we saw one who was
Fr.	32.	sekstjin jier âld: syn wiif is dea.
Eng.		sixteen year old: his wife is dead.
Fr.	33.	Wy rekkenje fjouwer miljoen
Eng.		We recken four million
Fr.	34.	man yn Ingelân, trije hondert
Eng.		men in England, three hundred
Fr.	35.	tûzen yn Londen, en hondert
Eng.		thousand in Londen, and hundred
Fr.	36.	en fiif en twyntich tûzen yn
Eng.		and twenty five thousand in
Fr.	37.	Amsterdam. Londen is ien fen
Eng.		Amsterdam. Londen is one of
Fr.	38.	de greatste pleatsen yn 'e wrâld.
Eng.		the greatest places in the world.
Fr.	39.	Is it net wonderlik, dat de
Eng.		Is it not wonderful, that the
Fr.	40.	onderstânnige Ingelsken net
Eng.		understandung English not
Fr.	41.	kenne hjar kom-ôf, of moers tael
Eng.		know their off-spring or mother tongue
Fr.	42.	en it lân hwer út hja kamen?
Eng.		and the land where out they came?
Fr.	43.	De Ingelsken en de Nederlanners
Eng.		The English and the Nederlanders
Fr.	44.	wieren it selde folk.
Eng.		were the same folk.

As will be seen, the resemblance is striking. Now it is true

this sample is purposely invented to show that resemblance minutely, for not every English resembles the Frisian like this, as in the former are not only remains of the old British tongues, but also a great deal of the old Norman-French. Moreover, either of them has developed itself in its own way by process of time or by foreign influence.

However, this sample gives a distinct proof that English and Frisian, at least formerly, have been the same language, which is proved by the fact of the first preachers of the Gospel coming from England to these regions and being able to make themselves understood.

We remark that the present English would be poorly off if it was to give back what it has derived from Frisian.

It is further quoted in said work: At present, after so many centuries, the consanguinity of tongues proves the relationship of peoples. So I state that the more closely English conforms with Frisian as a Saxon tongue, the greater numbers of colonists from Friesland than from Saxony have crossed over the England, whether Beda classifies them among the Juts, or Anglo-Saxons, or even among the Saxons.

As we intended only to indicate the great resemblance between English and Frisian, without investigating the reason of it, we shal not more follow the author in his citations, and only say that able erudite Englishmen agree with him on that point, as he shows further.

If the author had lived a century later he might have had the same right to say so, and would have referred to »Hewitt, Grammar of the English and old Frisian language«, and to many others who afterwards wrote on the same subject.

As we said above, the citation from Frisian has been modified a little in accordance with the present state of orthography, but no word has been replaced by another, as Frisian has little altered during all that time. We could show that on solid grounds, but leave it, as it was only our purpose to indicate how much the study of Frisian may lead to the knowledge of other languages.

S. K. FEITSMA.

„Heimelijk de school verzuimen" wordt in de volkstaal uitgedrukt door:

1 stukjesdraaien — Amsterdam
2 scharlokeeren
3 schielokeren (-eeren?)
4 puzzeren
5 pennewieden } Rotterdam
6 spijbelen — Leiden
7 platloopen } Groningen, Kampen
8 uit blinken gaan
9 peuen } Haarlem
10 uit schoften gaan — Amersfoort
11 een schobbertje maken — Utrecht
12 » schotje » — Enkhuizen
13 » sluipertje » — Deventer
14 krammetjes loopen — Dordrecht
15 de wind steken — Alkmaar
16 » bink » — Drente
17 poffen — Breda
18 schuilen maken } Prinsenhage, Beek, Etten-Leur, Ginniken
19 schoolmak(kert)je loopen — Boskoop
20 mekken — Charlois
21 swiezen — Heille en Eden (Vl.)
24 pinkjes draaien — Hoorn
25 achter de haag blijven — Ierseke
26 » » » loopen — elders in W. Zeeuwsch Vl.
27 schoolmatten — Oisterwijk (N. Brab.)
28 de halster strijken — . . . . ?

S. K. FEITSMA.

Nav. LX, 5, 158.

Naar aanleiding van de opmerkingen over **vegetarisme** zij er op gewezen, dat volgens de vegetariërs het woord zou zijn afgeleid van het latijnsche »vegetus« = opgewekt, levenskrachtig. Deze afleiding strookt ook met het eigenlijke begrip vegetarisme, dat in »natuurlijke

leefwijze« zijn beste aanduiding vindt: een leefwijze van primitieve soberheid, volgens de (vermeende) bedoeling der natuur, bevorderlijk voor euphorie en levenskracht. Er zijn menschen die zich om oeconomische redenen van vleeschgebruik onthouden, anderen bij wie philosophische, ethische of hygiënische overwegingen in 't spel zijn; stelselmatige vleesch-onthouding kwam van de oudste tijden af voor (men denke aan de Brahmanen). Het eigenlijk gezegde vegetarisme gaat echter breeder uit tot een geheel systeem. Luchtigheid in kleeding, vermijding van vleeschgebruik en van prikkels als alcohol, nicotine, specerijen etc., vermijding in 't algemeen van luxe en overdaad, aanwending van licht, lucht en water als genezingsfactoren, ziedaar attributen van het vegetarisme. (De strenge vegetariërs onthouden zich ook van 't gebruik van eieren en melk, 't eerste waarschijnlijk wel, omdat ze het verkeerd vinden een beginsel van dierlijk leven te dooden en dierlijk voedsel te nuttigen, het tweede, omdat ze het onnatuurlijk achten om melk, haar onttrekkende aan de jonge dieren, waarvoor ze bestemd is, te gebruiken na den zuigelingenleeftijd, waarop de natuur door voorziening van een gebit, bedoeld zou hebben, dat andere voeding dan melk zou worden gebruikt).

Deze omschrijving lijkt mij niet overbodig, want over 't algemeen schijnt in navolging der woordenboeken uitsluitend aan vleeschonthouding gedacht te worden.

E. E. GEWIN.

Opmerkingen bij Nav. LX, 8.

Slimpslamp »Woord van eigen vinding der schrijfsters« t.w. Wolff en Deken in Sara Burgerhart.

Rinkrank zie Nav. LIX, blz. 43.

Sige-sage. In Groningerland spelen kinderen wel eens met een in kruisvorm gevlochten touw, zóó dat er vier handjes tegelijk aan kunnen trekken, en zingen:

Ziege zaoge, meel in de maoge.
(ook:) Ziege zaoge, Jan obb'e waogen.

Gijsgapje schijnt hier niet bij te hooren, daar beide deelen niet alleen in klinker verschillen. Ginnegappen is samenstelling van twee zelfst. werkwoordstammen: verg. *ginnunga gap*, Edda ed. Symons s. 3. (Simrock vertaalt, Myth.; 5 Aufl. S. 15: Gaffen der Gähnungen).

Klinkklaar is eveneens samenstelling van twee ook op zichzelf bestaande woorden; *klinkklank* zou hier beter te pas komen, maar heeft iets van een germanisme.

Putlut schijnt ontleend aan Ezech. XXX: 5; doch verg. Laurillard, Bijbel en volkstaal, 22, 23.

Koeskoes: het Gron. *mous* is geen — maar wat thans in Holland boerenkool heet, en komt op tafel, soms vermengd met aardappels, maar nooit met iets anders.

W. Z.

Nav. LX, 10, 59.

Een tonne gouds.

Een tonne gouds, een anker wijn, een okshoofd jenever, een mudde lands zijn gezegden uit het dagelijksch leven, waarmee zekere hoeveelheden worden aangeduid. Zoo is een mudde lands een stuk grond, groot genoeg voor een mud zaaizaad. Een anker wijn bevat 45 flesschen. Hoeveel liters jenever in een okshoofd gaan, weet ik niet, wel weet ik, dat *een tonne gouds* op 100000 gulden geschat wordt, en evenzeer meen ik te weten, dat die benaming al zeer oud is, en dat ze uit den bloeitijd van onzen staat, uit de 17e eeuw, afkomstig is. Kan de haringvisscherij, die goudmijn voor onze republiek en dat kuipen en 't verzenden van 't zoogenaamde »zeebanket« in tonnen, niet met den naam in verband staan? Dat de staat, dat kooplieden, toen en later, geld in tonnen verpakt, verzonden, is een feit. En bij den toenmaligen rijkdom aan goud, uitsluitend met gouden munten gevuld, dukaten, rijders, enz. is niets vreemds. Op 100000 gulden aan goud werd zoo'n ton getaxeerd, en die waarde kreeg in den volksmond *een tonne gouds*.

A. AARSEN.

Nav. LX, 10.

Maffie.

M a f beteekent o. m.: mat, vadsig, loom, en bijgevolg: slaperig. Van daar in platte taal, kramerlatijn of bargoensch: m a f f e (n), voor: slapen, en mafje of m a f f i e, een kwartje (of ook wel een dubbeltje), dat »de reizende man« (sic) als *slaapgeld* betaalt in z'n slaapstee of »ketier«, of zooals dat volkje, met z'n tijd meegaande(!) nu ook al deftig zegt: lozement.

In 't algemeen beteekent mafje ook: een laffe beuzelaarster. Iemand voor 't mafje houden, d. i. voor den gek houden, voor 't mafje loopen, voor spot loopen. Mafkoe dik of log vrouwspersoon (Znl.)

Bij de eerstvoorgaande mededeeling zij nog opgemerkt, dat zoodra een woord uit het Bargoensch in de algemeene volkstaal burgerrecht heeft verkregen, en dus algemeen verstaan wordt, »de reizende man« cum sociis, als bij stilzwijgende overeenkomst daarvoor een ander woord smeedt of kiest. Zoo dan heeft men voor maffen ook: luimen (een woord, dat in de algemeene taal in deze beteekenis is verouderd, behalve in Znl. waar het nog als zoodanig gehoord wordt). Van het mede in gebruik geweest zijnde frequentativum luimeren, komt door voorvoeging eener *s* ons *sluimeren* (in dezelfde beteekenis), evenals ons *slang* van lang.

Een luimschaffer is in 't bargoensch een boer, die zwervende lieden voor den nacht opneemt.

S. K. FEITSMA.

Waar komt het woord **mica** vandaan? Is er verband met het Latijnsch *micare* = fonkelen? Met mica = kruimel zal wel geen samenhang te vinden zijn.

L. K.

Wat beteekent **gebbe**? en wat is de afleiding.

J. M.

Wat is de afleiding van het woord: **barak**? en wat van **cholera**? Is 't aannemelijk aan 't Semietische *chole-rang* = *booze ziekte* te denken? Dat is toch wel een *te* algemeene benaming?

J. M.

GESCHIEDENIS.

Sir William Temple.

Het artikel over *Sir Philip Sidney* in de Mei-aflevering van »Onze Eeuw« trok o. a. de aandacht van Miss *Lilian Clarke* te Wisbeck (Engeland), niet onbekend op het gebied van historie en genealogie. Zij deelde ons de volgende bijzonderheden mede over het geslacht der *Temples*.

Toen Sir Philip Sidney door Elizabeth benoemd was tot Gouverneur van Vlissingen, nam hij een begaafd jonkman, *William Temple*, als zijn eigen secretaris in zijn dienst. Vóór wij verder gaan vermelden wij hier, dat deze Temple de grootvader was van *Sir William Temple*, den beroemden ambassadeur in de Nederlanden tijdens Johan de Witt, later vriend en menigmaal raadsman van den Koning-Stadhouder Willem III. Ook als een der beste proza-schrijvers van zijn tijd is hij bekend. Hij schreef o. a.: »Observations on the United Provinces of the Netherlands.«

De eerstgenoemde William Temple, Sidney's Secretaris, was een jongere zoon uit het geslacht der *Temples* van Temple Hall, Leicestershire. Hij ontving zijn opvoeding te Eton en aan King's College, Cambridge, promoveerde aldaar tot M. A. en werd spoedig daarna benoemd tot »Master of the free school« te Lincoln. Hij was een ernstig beoefenaar der philosophische studiën van dien tijd en gaf twee verhandelingen op dit gebied in het licht, geschreven in »elegant« Latijn«, waarvan er één was opgedragen aan Sir Philip Sidney, die van nu aan zijn beschermer en vriend was. In 1585 vergezelde hij Sidney naar de Nederlanden; deze stierf in de armen van zijn secretaris te Arnhem tengevolge van de verwonding in het gevecht tegen de Spanjaarden bij Zutphen. Sidney liet hem een jaargeld na van £ 30. Volgen wij zijn loopbaan, dan zien wij hem als Secretaris in dienst van William Davison, den man die Koningin Elizabeth ter zijde stond in haar houding tegenover Maria Stuart; spoedig daarop werd hij bevorderd tot Secretaris van Elizabeth zelf. Het was waarschijnlijk aan het hof, dat hij zijn vrouw Martha Harrington leerde kennen, zij wordt althans door sommigen aangeduid als een van Elizabeths »Maids-of-Honour«. Daarop trad hij in dienst van den Graaf van Essex als »Lord Deputy of Ireland«; bij diens val werden echter

zijn uitzichten voor een tijd vernietigd. In 1609 aanvaardde hij op dringende uitnoodiging van Aartsbisschop Usher het »Provostship of Trinity College, Dublin.« In die betrekking sleet hij zeventien jaar en wist menige heilzame hervorming tot stand te brengen. In 1622 werd hij tot ridder geslagen en hij stierf in 1627, omstreeks 73 jaar oud. Thomas Temple, zijn tweede zoon, maakte zich als godgeleerde zeer bekend in zijn dagen en nam vaak den dienst waar voor het Lange Parlament.

Sir William's oudste zoon, vader van Sir William den ons bekenden ambassadeur, was mede een beroemd man. Deze, Sir John Temple, trad in den persoonlijken dienst van Karel I en werd in 1640 benoemd tot »Master of the Rolls in Ireland.« Hij schreef een »Geschiedenis van den Ierschen opstand«, en huwde met Mary Hammond van een oud en aanzienlijk geslacht, bij wie hij drie zonen en één dochter had. Sir William Temple, de oudste dezer zonen, werd weldra de beroemdste, althans de meest bekende van het geslacht der Temples, als auteur en als staatsman, wiens handelingen met ònze geschiedenis in nauw verband staan. De tweede zoon, evenals zijn vader Sir John geheeten, werd Voorzitter (»Speaker«) van het Iersche Lagerhuis en was de voorzaat van den Viscount Palmerston; de derde van dien naam, Henry John Temple, klom op tot Eersten Minister van Engeland. Hij stierf in 1865 en was de laatste mannelijke afstammeling van deze lijn der Temples. Martha Temple, eenige dochter van Sir John en Mary Temple, huwde met Sir Thomas Gifford.

Onder andere beroemde leden van het geslacht Temple moet nog vermeld worden Richard Temple, »the Stowe Monster«, een bijnaam hem door de aanhangers van Koning Jacobus gegeven, wegens zijn ijveren voor de »Uitsluitings-wet«, bij de komst van Willem III. Zijn oudste zoon en opvolger Richard werd door George I verheven tot Viscount Cobham. Hij was een verdienstelijk legerhoofd en diende onder Marlborough op het vasteland. Ook deze Temple was wel bekend in letterkundige en politieke kringen, hij was bevriend met Pope en de tegenstander van den minister Walpole op wiens aandringen hij uit zijn militairen rang ontzet werd. Hij stierf in 1749 als de laatste afstammeling in deze lijn. Zijn zuster Hester, Gravin Temple, huwde met Richard Grenville en werd aldus de voorzaat van de Pitts, Grenvilles, later hertogen van Buckingham.

Verder vermeldt de geschiedenis nog Lady Esther Temple, geb. Sandys, echtgenoote van den eersten Baronet Sir William Temple; zij heeft dertien kinderen gehad, vier zonen en negen dochters, en men verhaalt van haar, dat zij zevenhonderd van haar afstammelingen in leven gezien heeft.

Eindelijk nog hebben zich bekend gemaakt Sir James Temple, de zoon van Alexander van Etchingham, en zijn verre bloedverwant Peter (die oorspronkelijk linnen-fabrikant in Londen schijnt geweest te zijn), beiden onderteekenden het doodvonnis van Karel I. Hun diensten werden in 1659 erkend bij de optreding van het Romp-parlement, waardoor zij ambtelijk verblijf verwierven op Whitehall. Een jaar later echter, na de restauratie van de Stuarts, moesten zij dat verblijf verwisselen met een doorloopende gevangenschap in den Tower. De oorspronkelijke familie-bezitting, Temple-Hall, werd aan Peter ontnomen, die er in het bezit van was gekomen. Hij stierf in den Tower in 1663. James bleef gevangen tot 1668, toen hem Jersey als verblijf was aangewezen. Verder is niets van hem bekend geworden.

Het oorspronkelijke familie-bezit was van de rechte lijn in handen van neven overgegaan. Sir John Temple, de vader van Sir William den ambassadeur, gaf zijn zoon in 1667 den raad Temple-Hall niet te koopen, »want in den loop der jaren heeft het zijn beteekenis verloren en het huis zelf is zoo vervallen, dat het een groote som zou vereischen om het waardiglijk te herbouwen.«

Thans is het geslacht Temple in al zijn mannelijke afstammelingen uitgestorven.

De volgende geslachtslijst zal het voorgaande voldoende toelichten.

Peter Temple of Stowe.

1 John Temple — 2 Anthony Temple.

1 John Temple

Sir Thomas Temple X Esther Sandys — Sir Alex. Temple

Sir Peter Temple — James Temple »rigicide«.

Sir Richard Temple »the Stowe Monster«.

Sir Richard Temple 1st Viscount Cobham — Hester Countess Temple X R. Grenville Esq.

2
Anthony Temple
|
Sir William Temple, Kt.
Provost of Trintig College, Dublin

Sir John Temple — Rev. Thomas Temple

Sir William Temple, de ambassadeur.
|
John Temple,
met wien in 1689 het geslacht uitsterft.[1]

Sir John Temple, ancestor of Viscount Palmerston.

(w.g.) LILIAN CLARKE,
Wisbeck, England.

(Medegedeeld door Dr. A. S. K.)

Stadhouderlijk Bezoek aan Hoorn A° 1767.

Schout, Burgemeesteren en Schepenen der stad Hoorn, Versoeken alle Burgers en Ingeseetenen alhier, op den 9 November 1767 (wanneer sijn Doorlugtiste Hoogheid den Heere Prince van Oranje en Nassau, Erf-Stadhouder, Capteijn Generaal en Admiraal van deze Provincie, en Hoogstdesselfs Gemalinne, uit 's Hage staat te komen) haare Huisen te Illumineeren, zullende deze Illuminatie beginnen, des Avonds ten Seven uuren, en morgens eijndigen ten Ellff uuren. Interdiceeren en verbieden, tot voorkominge van ongelukken, alle persoonen van wat qualiteijt, ouderdom of conditie die zouden mogen sijn, gedurende de voorsz. Illuminatie eenige Vuurwerken af te steeken, te werpen Swermers, Voetsoekers of andere dusdanige brandende Machines, ook met Busschen en Snaphanen te schieten; op poene dat die bevonden sal worden contrarie dese gedaan te hebben, telken reijse sal verbeuren een boete van drie Carolie guldens. Sullende de ouders voor hare kinderen wegens de boeten executabel wesen.

En op dat niemand hier van ignorantie pretendeere, lasten wij dat dese sal werden gepubliceert, en geaffigeert daar men gewoon is publicatie en affixtie te doen.

Actum Hoorn November 1767

. . . .

In Kennisse van Mij
M^D^ MERENS.

Haarlem. Medegedeeld door G. VAN ES.

---

[1]) Peter Temple »regicide« behoorde tot den ouderen tak der Temples.

Rembrandts woning in de Nieuwe Doelenstraat, 1636.

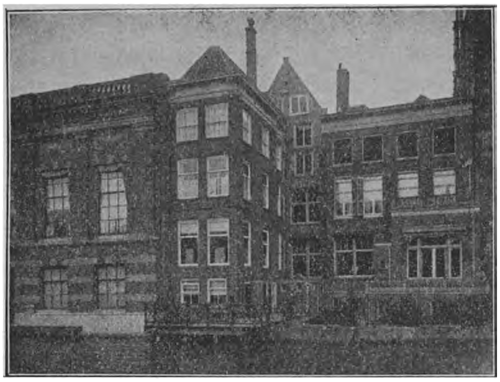

In Maart van het vorige jaar ontving ik van den heer Jan Veth, onzen uitnemenden kunstkenner en Rembrandt-doctor, een schrijven, waarin het volgend zeer verrassend nieuws met daarmee betrekkelijk verzoek. Het verrassend nieuws betrof de ontdekking van wat ontbrak aan den oudste van de weinige brieven, die ons van Rembrandts hand bekend zijn, n.l. dien van Februari 1636, waar ter plaatse van de vermelding van zijn adres in de nieuwe Doelenstraat, het papier is afgebroken zóó dat ons, sedert Vosmaer in zijn werk over R., het eerst, naar ik meen, dezen brief publiceerde, de aanduiding van R's woonplaats daarin slechts fragmentarisch bekend was door deze woorden: *Woon naest den . . Lyonaeus boereel nieuwe doelstraat.*

Meermalen was dan ook tot het archief de vraag gericht, wat dit Lyonaeus of dat Lyonsch bureel beteekende. Kon het bijv. een kantoor zijn, waar Lyonsche zijde werd gewaarmerkt? Maar van een dergelijk kantoor bleek nimmer iets. De brief, eertijds in de collectie Verstolk van Soelen, was in 1871 door de firma Nijhoff verkocht, na vergeefsche aanbieding aan vaderlandsche collecties, aan de Engelsche firma Ellis en Green en berust tegenwoordig in een particuliere verzameling te New-York. Daar vond de heer Veth hem en, bij vergelijking van den bekenden inhoud met het origineel, vond hij dat niet . . Lyonaeus maar . . Syonaeus boereel door R. was geschreven. In het vaderland teruggekomen moest hij concludeeren, na bespreking met een scherpzinnigen

vriend, dat op het ontbrekende stukje niets anders moet hebben gestaan als *Pen* en alzoo de *e* of de *ei* van *eu* voor een *r* verklarende, geen ander woord als *pensionarus* of *pensionaris* door R. geschreven kan zijn geworden, waaromtrent dan ook het volgende *boereel*, verder allen twijfel wegneemt, dewijl in 1636 Willem Boreel inderdaad pensionaris van Amsterdam was.

Aldus dit zeer verrassend nieuws. De daarmee betrekkelijke vraag was natuurlijk: waar in de Nieuwe Doelenstraat heeft Willem Boreel, de pensionaris, gewoond? De verzochte nasporing was mij een aangename en, zooals spoedig bleek, geen lastige taak, die tot een vrij beslist resultaat kon leiden, dat in den loop van de volgende maand werd medegedeeld.

Voor zoover mij bekend, deelde de duitsche Kunst Chronik een voorloopig bericht mede omtrent de gevonden oplossing van het onverklaarde.. *Lyonaéus boereel*, doch van de daarbij toegezegde nadere plaatsaanduiding in de Nieuwe Doelenstraat is mij niets gebleken. Bij het ordenen van mijn aanteekeningen over gedane nasporingen in 1910, vind ik ook die over de plaats van R's woning naast den pensionaris B. en in de veronderstelling dat er onder de lezers van de Navorscher belangstellenden zijn, plaats ik te hunner kennisneming het volgende, overtuigd dat hierdoor een eventueel latere mededeeling van den heer V. in de Kunst Chronik zeker geen kleineren kring van belangstellenden zal vinden.

Bij de uitgifte in 1631 van de terreinen aan de Zuid-Oostelijke of Amstelzijde van de Nieuwe Doelenstraat, koopen de burgemeester Anthony Oetgens en de fabriekmeester Hasselaer drie kavelingen, welke onmiddellijk volgen op de Colveniersdoelen, nu Doelenhotel. In het quohier van taxatie der nieuwe gebouwen zien wij dit terrein in het jaar 1634, in drie erven verdeeld, waarvan Mr. Willem Boreel, de advocaat van de O. I. Compagnie en sedert 1627 Pensionaris van de stad, eigenaar is. Het erf, onmiddellijk naast de Colveniersdoele gelegen, is het grootst, heeft een verpondings aanslag van 550 gl. en is door Boreel voltimmerd in 1635. Het tweede, daaraan grenzende erf, op een grondslag van 500 gl. geschat, is door Boreel in 1637 voltimmerd, doch reeds in 1635 verhuurd aan de Wed. van Jan Reyniersz. Het derde erf wordt ook in 1635 voltimmerd, doch niet door Boreel, maar door Chr. Bouchelion, die daarvan dus eigenaar is geworden. Het eerste perceel

is blijkbaar het door Boreel bewoonde huis; na de vier jaren vrijstelling sedert de voltimmering, betaalt hij sedert 1639 gedurende 10 jaren de helft van de verponding of 8° penn. van zijn aanslag, die in 1653 tot 1072 gl. wordt verhoogd, gelijk ook het perceel naast hem op 800 gl. wordt gesteld. Van dit perceel is in 1641 de wed. Reiniersz niet langer huurster. Het vorige jaar woont zij er nog blijkens de inteekenacte van haar dochter Eva en Andries Stilte van 22 Juni 1640, waarin de woonplaats van de bruid in de nieuwe Doelestraat is aangewezen.

Wij kennen de familie Reyniersz uit Elias' Vroedschap. De weduwe, die tot 1641 naast den pensionaris Boreel woont, is Jannetje, in 1597 geb., dochter van Marten Calff, die overman van de Voetboogdoelen was in 1609 en van Aefgen Gijsbrechtsdr van de Poll, de zuster van Herman Gijsbrechtsz, die in 1595 vroedschap en in 1598 schepen werd. Haar man Jan Reyniersz of Jan Reynier Claesz. (1583—1621) was in 1616 Huiszittenmeester en in 1620 luitenant van de burgerij; zijn oom Claes Reyniersz was vroedschap van 1599—1612. De dochter Eva, die, als wij schreven, in 1640 met Andries Stilte trouwt, kreeg in 1645 een dochter, die in 1664 met Willem Six huwt.

De beide genoemde perceelen kunnen wij naast elkaar geregeld in de verpondingsregisters met hun verschillende eigenaars blijven volgen. Sedert 1732 verschijnen zij onder de beide zelfde verpondingsnummers in wijk 9. De tegenwoordige toestand geeft ze in de N. Doelenstraat beide onder één gevel, waar de Ontvang- en Betaalkas is gevestigd. Aan de Amstelzijde echter zijn de beide perceelen nog duidelijk gescheiden. In het eene, het huis van Boreel, zetelt de directie van de Ontvang- en Betaalkas. Een huis van lateren bouw staat voor het andere perceel en heeft met dit ongeveer dezelfde breedte.

Wij zien dus aan de Amstelzijde het huis, dat wij met voldoende zekerheid kunnen aanwijzen als dat, waarin Rembrandt in Februari 1636 met zijn Saskia en zijn zoontje Rombertus, in December te voren geboren, woonde. Het kleine gezin was er blijkbaar bij menschen van goede relatiën gehuisvest en wel gedurende drie jaren. Een nieuw adres althans geeft R. eerst in zijn derden ons bekenden brief van 12 Januari 1639, als hij naar den Amstel, naar het huis, genaamd de Suikerbakkerij, is verhuisd.

Het huis is tot 1677 ongeveer in eigendom gebleven van de

erven van Willem Boreel, die in 1668 als gezant van de republiek in Frankrijk, te Parijs was overleden. Zijn vroeger woonhuis werd in 1684 door zijn zoon Jacob, hoofdschout van de stad, namens diens zuster verkocht. Uit het Willig Decreet, waarbij het huis is overgedragen en dat mij welwillend door de Directie van de Ontvang- en Betaalkas ter inzage werd verstrekt, blijkt, dat het huis noordelijk belend is aan de Colveniersdoelen en zuidelijk aan het huis van Johannes Barra, die eigenaar daarvan werd in reeds genoemd jaar 1677. In 1682 is Samuel Barra van dit perceel eigenaar geworden. In 1756 is eigenaar Elias Augier, die in 1761 het huis van een hoogere verdieping voorziet. In 1771 is het huis verkocht aan Jacob Fremy; in 1790 zien wij Herman Schutte als eigenaar opgegeven in de verpondingsregisters, waarin van 1802—5 Jutting als eigenaar staat geboekt. Bij acte van boedelscheiding kwam het huis in 1869 aan mr. Willem Mulder, van wien, naar ik meen, het later aan den heer Hahn, den eigenaar van het Doelenhotel is overgegaan. Van dezen kwam het in eigendom van de Directie van de Ontvang- en Betaalkas, die het in de N. Doelenstraat onder één gevel met het oude huis van Boreel heeft vereenigd.

Amst., Maart 1911. W. R. V.

Uit een verzameling aanteekeningen van een tijdgenoot der gebeurtenissen van het jaar 1795 in den Haag, schrijf ik onderstaand relaas af van eene plechtigheid die op 11 Maart van dat jaar plaats gehad heeft.

Misschien weet een of ander lezer van »de Navorscher« hier meer vanaf, en is in de gelegenheid het lot mede te deelen van de voorwerpen, waarover hier verhaald wordt.

Pauw van Wieldrecht.

1795 Mars Rien de tres remarquable j' usqu' au II du couran a l' occasion que les François celebroit leurs fêtes du decadi, une ceremonie extraordinaire eu lieu de la maniere suivante. Toute la garnison tand françoise que hollandoise à pied et à cheval s' assemblerent sur le Buijten hof devant le cabinet de curiosité du jadis Stadhouder; plusieurs generals françois qui étoit arrivé de differents endroits pour assister à ce cortège à la tête les generals du Monceau et Sandens. Arrivé

à l' endroit on chercha du dit cabinet le celebre canon d' or entouré de brillant avec tous les outils compris, donné auparavant de present au vaillant Amiral de Ruiter par un Roi Indiens, à la suite duquel fut porté les épeés de l' amiral nommé et du celebre amiral Tromp, comme aussi le bâton de l' amiral de Ruiter, le gobelet de bois que nos avant père les bataves avois servit au commencement de notre Republique pendant que quelque aliance fut contracté avec des nations etrangère ou par mit eux pour boire; certaine condition qui affirmois les traites ou plutot les promesses reciproques. A côté du nommé gobelet fut porté des boulets de canon fendus en deux dont chaque moitié tient à une chene de fer. Sur le .... les dits Peres, à l' occasion sidessus nommeé, frappois un clou qui signifig nois autant que leurs signature ou le sceau d' aliance. Ces pieces si precieu par leurs antiquité et glorieuse memoires porté en suite par des soldats franç aux apartement des representants de la nation fr. étant orné là avec des rubans nationale. Ils furent porté en triomphe, la piece de canon en or par 4 à 5 generals françois et moindres officiers ainsique le gobelet de bois, les boulets de canons et les epées.

Le general de Winter, un Major qui s' étoit retiré l' annee 1787, Hollandois de naissance, porta le baton de l' amiral. Une excellente musique precéda la cérémonie, suivi de toute la suite militaire, tout dans le plus grand ordre, regularité et lustre. Dans cet ordre marcha le cortège sur le Buitenhof, petit et grand Vivier; de retour ils passerent la soidisant porte stadhouderienne jusque dans la chambre de leurs haute puissances, tamboer battant à son de trompette et d' une superbe musique. Arriveé là, ces pieces furent donné au nom de la nation fr., étant maintenant les acquis possesseur de tous ces biens, à leurs haut puiss, pour preuves d' amitié. Chaque piece leur fut presenté avec un discours apliquable, applaudi des mains. Ensuite la musique suivit dans la chambre de trèves, dont avoit soigneusement oté les images des precedent despots, cequi fit trembler l' ilustre apartement, la marche Marsellinoise et le tant renommé Ca ira (ces sons touchant pour les despots et aristocrates) n'y furent pas oublies.

Le cortège retourna ensuite à l' apartement des respresentants fr. precédé de la même musique.

Avant que la ceremonie fut faite il fut près de trois heures de l' apresmidi: la multitude inombrable de spectateurs rendoit toutes les rues par ou ils passerent in accessibles.

Toutes les curiosité du cabinet du Prince ont été envoyé en France.

N.B. Slechts op enkele plaatsen, waar anders de zin onbegrijpelijk zoude zijn, heb ik de hoogst merkwaardige [1]) orthographie van den schrijver verbeterd. P. v. W.

De Hertog van Berry.

Deze werd den 13 Febr. 1820, toen hij uit de opera kwam, vermoord door den dweeper Louvel, die in hem het geheele geslacht der Bourbons dacht uit te roeien. (Servaas de Bruin, Hist. woordenb.)

Onder de papieren van mijn oom, den Luitenant der Jagers B. J. Wagner, trof ik de volgende notitie aan. Zij is met zijn eigen hand geschreven, toen hij in de zoogenaamde kantonnementen te Rijsbergen lag.

RIJSBERGEN, 9 April 1831.

Aan de voorposten aangekomen Jean Louis Buicma, geboren te Leuwaarden, en van Parijs komende onder den naam van Jan Brinck, armoedig gekleed en in een blauwe kiel; op zijn paspoort stond: charpentier, expulsé du territoire Français, terwijl uit bij zich hebbende papieren en eigene getuigenis bleek, dat hij en hij alleen gediend had als medepligtige aan den moord van den Hertog van Berry op den 12 February 1820, waarvoor hem door de heeren Comte Decazes, Duc de Maillé, Bomte Clermont Lodire, Comte François Descars, le Général S.... (mijn vader schreef hier echter Savary) en le Général Comte Lion de som van 150000 francs was toegezegd, terwijl al verder zijne brieven van den Baron de St. Clair en den Vicomte Lamothe getuigden, dat den tegenwoordigen Koning der Franschen, toen Duc d' Orleans, mede in die zaak ernstig was betrokken geweest. Buicma deze zaak trachtende bekend te maken, is gevangen genomen, doch vrij

---

[1]) en bijzonder slordige. (RED.)

gesproken zijnde weder los gelaten en bij den tegenwoordigen stand van zaken uit Frankrijk verwijderd.

Een en ander is nader toegelicht geworden door eene bij zich hebbende onuitgegevene brochure (doch gedrukt) getiteld: aux Chambres Révelations sur la mort du Duc de Berry par le Baron de St. Clair, waarvan door den schrijver een exemplaar aan Buicma vereerd was en met diens zegel en handteekening voorzien.

's-Gravenhage. J. D. WAGNER.

Reisgeld vóór 90 jaar.

Hoe duur het reizen vóór bijna 90 jaar in onze provincie was, kan blijken uit het reglement van »de onderneming van den postwagen van Haarlem op Alkmaar en vice versa, bediend..... door *Joseph Pierre Quinter*.... te Haarlem, en *Johannes van der Hagen* te Alkmaar.« De hieronder genoemde tarieven — goedgekeurd bij *Koninklijk Besluit* van 27 Maart 1822 n°. 19 — golden alleen voor een enkele reis. Art. 3 luidde:

De vracht der plaatsen, de tolgelden, drinkgelden der Postillons en tien (10) cents voor den Kommissaris daaronder begrepen, is voor den geheelen weg tusschen Haarlem en Alkmaar bepaald op twee gulden tien cents (f 2.10) nederlandsch courant, en

Van Haarlem	naar	de	Zandpoort	*f*	0.60.
»	»	»	Velzen	»	0.80.
»	»	»	Beverwijk	»	1.—.
»	»	»	Noorddorp	»	1.30.
»	»	»	Castricum	»	1.50.
»	»	»	Limmen	»	1.80.
»	»	»	Heiloo	»	2.—.
»	»	»	Alkmaar	»	2.10.
Van	Alkmaar	naar	Heiloo	»	0.50.
»	»	»	Limmen	»	0.80.
»	»	»	Castricum	»	1.—.
»	»	»	Noorddorp	»	1.30.
»	»	»	Beverwijk	»	1.50.
»	»	»	Velzen	»	1.80.
»	»	»	Zandpoort	»	2.—.
»	»	»	Haarlem	»	2.10.

Geen wonder dat onze voorouders beter konden loopen dan het tegenwoordig geslacht! De geldbuidel zal hier wel een machtige factor zijn geweest.

W. P. J. O.

KUNSTGESCHIEDENIS.

Willem Jacobsz. glaesmaecker.

In een stukje »De Glazen in de Kapel van Assendelft« in de Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudheidk. IX blz. 401, (in verband met een gelijknamig artikel van den Heer J. *Craandijk* in dat zelfde deel) toont Jhr. Mr. W. A. *Beelaerts van Blokland* aan, dat de wapens in de glazen dier kapel met genoegzame zekerheid kunnen worden toegeschreven aan den kunstenaar wiens naam hier boven staat, voornamelijk op grond dat vele kwartierwapens, die eertijds in die glazen te zien waren, en daaronder eenige die anders hier te lande zeldzaam voorkwamen ook zijn afgebeeld in een nog bestaand handschrift, waarin staat aangeteekend: »Ick *Willem Jacobsz.* glaesmaecker woenende in den Hage attestere onder mijn hanteycken, dat ick alle de wapenen staande in dit bouck groot 47 bladeren binnen mijn leven tot versoück van partijen op diversche plaatsen gemaect hebbe in glaessen, ende ten versoücke van *Jacob van Dorp* wonende in den Hage voirs de voirs wapenen geconterfeijt. Actum den XIX^{den} in Meije anno XV^{C} vijff ende tsestich.

W. JACOBSZ.«

Omtrent dien glasschilder kan ik nu het volgende mededeelen. Hij woonde o/z Venestraat en nam 23 Dec. 1563 op dat huis hypotheek. Toen de kinderen het later verkochten, bracht het boven eene jaarlijksche rente van f 9 nog op f 250 van 40 B. Op 14 April 1564 verkocht hij ook een paar huizen in de Nieuwstraat. Hij overleed vóór 5 October 1569, toen zijne vrouw als weduwe in eene akte optrad. Zij heette *Fijtgen (Sophia) Rusee* dochter van *Michiel Rusee* en van *Marytje Adriaensdr.* in de Nieuwstraat. Hun kinderen, die na beider dood op 29 Nov. 1580 het ouderlijk huis verkochten, waren:

1°. *Michiel Willemsz.* glazemaker (waaronder wel weer glasschilder te verstaan zal zijn.)

2°. *Aeltje Willemsdr.* gehuwd met *Cornelis Dircksz.*

3°. *Jacob Willemsz.*

4°. *Gillis Willemsz.,* en

5°. *Anna Willemsdr.*

Deze familie heeft vermoedelijk later den naam *Berrits* gedragen, althans de volgende akte schijnt hier aan te sluiten.

(Weeskamer R. 149). Op 21 Maart 1603 heeft *Marytje Jansdr.* wed[r]. *Michiel Willemsz. Berrits* glazemaker geassisteerd met *Jan Willemsz.* hoefsmid haar vader bewezen haar mans 3 vóórkinderen n.l. *Fijtge Berrits* oud 22, *Willem Berrits* 20 en *Anna Berrits* 17 j., allen gewonnen bij *Trijntje Hendriksdr. van Berckel* (dochter van *Hendrik Claesz. van Berckel* lakenkooper in de Papestraat), en zijn 2 nàkinderen gewonnen bij comparants zelve n.l. *Trijnte Berrits* 7 en *Aeltje Berrits* 5 j., daarvoor verbindende haar huis in het Westeinde. En zulks ten overstaan van *Gillis Berrits* deurwaarder der gemeene middelen te Bergambacht als oom van vaderszijde van de genoemde kinderen, en van *Lodewijk Gerritsz. van der Schenck* vleeschhouwer als oom van moederszijde der 3 genoemde vóórkinderen.

G. ESCHAUZIER.

Vermiste schilderijen.

Verloren een schilderij, voorstellende *»een man in 't harnas met een blauwe sluier om het lijf.«* (*O. H. C.*, 1665 no. 51).

* * *

Gestolen te Amsterdam uit het Oude Heerenlogement op 14 April 1670 een schilderijtje voorstellende een *»blompotje,* omtrent »anderhalve voet hoogh met de lijst van een voet breet, zijnde »op een kopere plaet geschildert en hebbende boven in 't midden *»een tulp, wit en root gemenght, die de twee voorste blaren heel »overhangen,* en ook een *witte roos, daer een wilde honingh-bij op »sit,* en leggende *een knop van een roode roos op de gront, gemerkt »met een A en B daarin..«* (*O. H. C.*, 1670 no. 16.

* * *

Daer zijn omtrent Mey 1674 vermist twee stucken schildery, groot omtrent een el en een vierendeel, en een el breet, zijnde het eene *een batailje, daer een trompetter, die groen geboort is, voor over van een root paerdt valt, en daer een blaeuw-rock met een Prince-Ruyter vecht;* het andere is, *daer soldaeten drincken aen een tent, daer een vrouwken danst met een soldaet,* beyde gemaeckt van *Jan van Huchtenburgh,* aen wien gedachte schilderijen, van die deselve voorkomt, konnen geadresseert werden, tot Amsterdam, op de Prince-gracht, by het scherm-school, of tot Leyden by den Waegmeester van Leyden, sal een goede vereeringe genieten. (*O. H. C.*, 15 Nov. 1674).

[Medegedeeld door W. P. J. O.]

GENEESKUNDIGE GESCHIEDENIS.

RECEPTEN.

Sinds jaren bezig met onderzoekingen over polderzaken in Noord-Holland, gedurende vroegere eeuwen, viel mijn oog op eenige stukken, belangrijk voor de beschavingsgeschiedenis, die ons een kijkje geven, op de geneesmethode van weleer; de stukken zelf zijn zoo helder, dat verdere toelichting overbodig mag worden genoemd. Ongetwijfeld zijn beide recepten uit de tweede helft van de 18e eeuw.

I.

Recept om salve te maken, deugdsaem om te geneesen veele quetsueren, sweeringe .en branden.

Een kan olijven olij
een pond roode menij

dit is te samen gekookt tot dat de couleur verandert, moet gedurig geroert worden, de couleur verandert sijnde moet vant vuer genomen werden, waernaer men er in doet

een pond geel was
een pond bruijne hars
een pond wierook gepulfriseerd
twee pond Venetiaense tarpentijn
twee oncen mastic gepulfriseert

N.B. het was moet eerst daerbij gedaen worden opdat het te eerder moet smelten: waernaer de andere ingredienten en de harst moet gekookt werden op beglomme koolen, den tijd van een uijr, en gestadig met een nieuwe houte leepel sonder stille zijn, geroert werden, waernae vant vuer genomen zijnde, het soo lange geroert wert, totdat het bequamelijck in potten kan gedaen werden, sonder dat deselve door de hitte komen te springen.

Memorie van de kosten tot de gemaakte salff:

den olie 9 st.
ingredienten 14 st.
een blaes om te dekken 1 st.
potjes om in te doen 4 st.
een nieuwe pot om de salf te kooken en een nieuwe leepel, die men niet meer kan gebruijken.

(Rijks Archief in de Provincie Noord-Holland, Archief der Gemeente Graft No. 100.)

II.

1769? Uijt het origineele van Campen.

Middelen tot behoud en genesing der runderen van de besmettelijke siekte aangetast, zodanig goet bevonden dat van een menigte sieke beesten met succes gebruikt, die alle zijn herstelt en geen een is gestorven.

1. Int algemeen moet alle nauwkeurigheit en voorsorge in agt genomen worden, zowel als aan sieke menschen.

2. int bisonder moeten waargenomen en gebruikt worden deze navolgende:

1. zoo ras de siekte aan de Beesten bespeurd word, moet haar alle hooij onthouden worden, hoe gretig, ja dikwijls bij het begin der siekte allergretigst sij na hooij mogen zijn, en haar niet anders gegeven worden als stroo, ent beste sulk stroo dat ligst verteerd; welke onthouding en handelwijze nauwkeurig zonder enig verzuim moet dueren, door de geheele siekte, tot dat sij wederom al een dag 2 a 3 met continuatie en telkens na het stroo voeren geweerkauwt of herkauwd hebben en dan moet hun nog int begin maar een weinig hooij allengskens toegelangd werden, als men siet dat het herkauwen wel continueerd.

2. Wanneer men de siekte aan de beesten bescheidentlijk sien kan, moet ijder Beest worden ingegeven een half loot beste Rhabarber, ontrent een half quartiers uur gekookt in een kleine kop vol water, als het afgegoten en wederom lauw geworden is, zodat dan deze vogt ingegeven en de stoffe word weggedaan; welk ingeven van deze Rhabarber-vogt meest dagelijks of ook wel daags tweemaal, als de siekte hard aanzet, moet geschieden, besonder ook als zij sterk aan de Dongeloop zijn, zelfs tot zolange dat zij al weder om een dag a twee hebben begonnen te herkauwen.

3. Doch na de eerste dag a twee van de siekte, diend in plaats van eens Rhabarber, of ook beneffens dien een weinig na dezelve ijder Beest een kleine kop vol rauwe raapolie ingegeven te worden, een weinig lauw gemaakt. En vervolgens een dag 2 a 3 na malkander of om de andere dag een kop vol (honing, olie en rodewijn te samen) een weinig gekookt en dan weder lauw geworden.

4. Moet ook de rugge en kruis der beesten met warme karnemelk gewreven worden, dagelijks of om de dag a 2 na de toestand.

5. Maar onder dit alles vant begin der siekte tot na't einde

het Beest onder een warm dekkleed, om de 4 benen en om het lijf gebonden gehouden worden en alle koude zooveel mogelijk is, afgeweerd worden.

6. Onder en zelfs bij het eijnde der siekte, moet ook het Beest geen brood gegeven worden, als zijnde te zwaar, maar wel een wortel a twee tot verversing, en somtijds een weinig wijn-Azijn om de snuit gewreven.

Dit zijn de middelen bij ons gebruikt, waarop tot hier toe een gelukkige genesing gevolgt is, zonder dooden gehad te hebben.

Het hooij word onthouden, omdat tselve zonder herkauwen niet verteerd en dan quade gevolgen heeft.

De Rhabarber word gegeven tot suivering en om natuurlijk te doen dongen, gelijk ook tegen de vurige loop.

De olie word gegeven om af te zetten en met minder beschadiging van de ingewanden en darmen te doen ontlasten.

De Honing olie en wijn gekookt, mede tot een zagte zuivering afdrijving, uitzetting en lossing, bezonder vant dikwijls opgestopt water, waarvan het effect bij ondervinding gezien is.

Alle welke dingen het toedekken te meer noodzakelijk maken. 't Wrijven van de Rug is tegen het Lendebloed.

Haar Ed. Mog, Ridderschap en Steden de Staten der Provincie van Overijssel geinformeert zijnde geworden, dat gemelde voorenstaande Recept met veel gezegend succes in de Provincie van Vriesland tegens de soo jammerlijk grasseerende ziekte onder 't Rundvee sij gebruikt, hebben niet willen af zijn daarvan een goede menigte Exemplaren tot informatie en sou laas harer goede Ingesetenen te laten drukken en dus aan het publijk bekend te maken in hoope dat sulks van een gewenscht en gezegend Effect mag zijn.

Gedrukt 't Alkmaar bij Jan Coster Hermanuszoon
Boekverkooper.

(Rijks Archief in de Provincie Noord-Holland,
Archief der Gemeente Graft No. 114.)

Haarlem. K. GRAFTDIJK.

MEMORANDA.

Studentenmoord.

In de *O. H. C.* van 1685 no. 27 lezen we:

Also de Achtb. Heeren Rector ende Rechters van d' Universiteyt tot Leyden ondervonden hebben, dat eenige onbekende en boosaerdige menschen seker student en Litmaet der Universiteyt, *Wynandus Weyerman*, op den 2 Juny laetstleden, buyten de Mare-Poort dier stadt, sonder de minste redenen, seer gequetst, en daer na in 't Water geworpen hebben, waerdoor deselve sodanig is gequetst, dat hij den 9 Juny is komen t' overlijden; soo doen welgem. haer Achtb. by desen notificeeren, dat, soo iemant den Autheur of Autheuren van de voorsz. et excreable Moort weet t' ontdecken, sodanig, dat deselve in handen van de Justitie komt ofte konnen geraken, ende litmaet ofte litmaten der meergen. Universiteyt werdende bevonden, (onder Secretesse van desselfs Naem) daer voor een Praemie sal genieten van 100 Silvere Ducatons.

H. W. P. J. O.

Voormalige en hedendaagsche vervoermiddelen te land.

Rijtuigen en *équipages*, enz. Baruchette, brick, cab, cabriolet, caisson, carabas*, carrosse, char à bancs, coupé, dilengence*, dogkar, droski, fiacre, kiereboe*, landauer, landoulette, mailcoach, omnibus, phaéton, tilbury, urbaine, vigilant, wagon en wagon lit.

Koetsen. Badkoets, hofkoets, huurkoets en rouwkoets.

Wagens. Afrijwagen, asch- en vuilniswagen, bakkerswagen, bankwagen, bierwagen, bleekerswagen, boerenwagen, bokkenwagen, brandspuitwagen, ezelwagen, groentewagen, hooiwagen, kinderwagen, kolenwagen, kruitwagen, kruiwagen, lijkwagen, mandewagen, melkwagen, postwagen, reiswagen, sleeperswagen, speelwagen, spoorwagen, strijdwagen*, tentwagen, tramwagen, transportwagen, triomfwagen*, turfwagen, verhuiswagen, waterwagen, woonwagen (van de zoogenaamde heidenen, die nu en dan ons land bezoeken), en zonnewagen.

Karren. Broodkar, hondenkar, huifkar, mestkar, postkar, verbandkar bij ons veldleger, vischkar, zegekar*, en ziekenkar bij onze landweer; en ten slotte:

een ar, arreslee, automobiel, locomotief, rijwiel en sjees.

's-Gravenhage. M. A. v. R. v. d. K.

De voormalige rijtuigen enz., zijn met een sterretje geteekend.

Paardendressuur in de 18e eeuw.

In de *O. H. C.* van 1755 no. 26 lezen we:

Word bekent gemaakt, dat gedurende de Kermis te Haarlem even buyten de Groote Houtpoort in het stads-stal naast de comoedie zal worden vertoond een Hongaris paerd, 't welk onder anderen de navolgende extraordinaire konsten en exercitiën verricht;

1. Hy maakt aan alle Heeren en dames een curieus compliment:
2. Hy kent de specie van het geld, dat van een van de compagnie geleend wordt;
3. Hy toond aan hoe laat het is op 't horologie;
4. Hy kent het A. B. C.;
5. Hy speelt op de kaart;
6. Hy verstaat de cyfferkonst;
7. Hy weet hoe oud dat een van alle onder de compagnie is;
8. Hy weet onderscheyd van Heeren en Dames;
9. Hy kent de couleuren van klederen;
10. Hy verstaat de Almanach en weet wat voor datum wy hebben;
11. Hy weet hoeveel knoopen een van de heeren aan den rok heeft;
12. Hy speelt met de dobbelsteenen om een flesch wyn, en drinkt de gezondheid van het geheele gezelschap;
13. Als hy na den oorlog gaan zal houd hy hem kreupel;
14. Wanneer hy van den Keizer na den Turk zal gaan, zo valt hy neer en houd hem of hy dood is, en wanneer de vilder zal komen, dan springt hy weder op; en meer andere konsten en exercitiën.

De prijs is op de eerste plaats 2 schellingen, op de tweede 6 stuyvers, en op de staanplaats 2 stuyvers.

H. W. P. J. O.

Verhuren voor de beste vruchten.

1447, 19 Jan. Henricus Loden f.q. Reyneri verhuurt huis en boomgaard, o.a. op voorwaarde, dat hij in genoemden boomgaard één appelboom zal verkrijgen en hebben (optinebit et habebit), dien hij zelf ieder jaar daarin zal uitkiezen.

Schepenacten van den Bosch
en Vrijdom no. 43, f. 272.
R. Arch. N. Br.

Versta blijkbaar: de vruchten van een door hem zelf te kiezen boom, verg. het recht van den heer om uit de nalatenschap van den keurmedige het beste voorwerp te kiezen. (Zie Noordewier, Regtsoudheden 153 vv.; Ducange, Glossarium op *cormedia*: Verwijs en Verdam, Mnl. Wdb. op *coormiede* enz.)

W. ZUIDEMA.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Mededeelingen uit de oude doopregisters te de Bilt

DOOR

E. E. GEWIN.

Den 12 November 1696 is gedoopt het kint van Rudolphus van Nellesteyn en Christina van Mansvelt en is genaamt Jan Henrick. Van dezelfde ouders vind ik als gedoopt opgegeven:

23 Maart 1698 Agnes Maria. De vader staat hierbij als predikant vermeld.

25 Februari 1700 Jan Henrick.

14 Sept. 1704 is gedoopt het kind van de h^r advokaat Antonius Keppel, schoudt aan de Bilt en juffr. van Ceulen en genaamt Adriaan Pieter.

23 Oct. 1707 is gedoopt het kind van de h^r Pieter de La Tour en juffr. Anna Helena Gerards, genaamd Anna Klara, getuigen zijnde de h^r Daniel van Berk en zijn huysvrouw Katharina de La Tour.

27 Oct. 1708 is gedoopt het kind van de h^r Carel Gustaf van Baddenbroek en mevr. Maria Elizabeth Ruysch. Gegeven door juffr. Ruysch van Wajesteyn uyt name van mevr.

16 Nov. 1710 is gedoopt het kint van m^r. Laurentius Hof en Maria Dina Tammas, genaamt Margareta Dina, getuige zijnde m^r. Thomas Heurnius en Maria Breukelaar.

14 Aug. 1712 is gedoopt het kint van den h^r Carel Gustef van Buddenbruck en Vrouwe Maria Elizabeth Ruisch, genaemt Pieternella Frederika.

12 Aug. 1714 is gedoopt het kint van Theodorus van Toll, predikant te Woudenberg en Martina van Marienhof, genaemt Adolf. Getuige was Antina van Marienhof.

19 Mei 1715 is gedoopt het kint van Carel Gustaaf van Bodenbroek en Maria Elisabeth Ruysch, genaemt Johan Cornelis, getuyge Jacomina Hester van Pallaes.

Van deselfde ouders gedoopt 6 Febr. 1718 Alexander August.

26 Febr. 1719 is gedoopt het kint van de h^r Hendrik Roelant van Rojesteijn en j^r Elisabeth Hodenpijl en is genaamt Elisabeth Maria.

11 Jan. 1720 gedoopt het kint van de h^r Johan Louys van Hardcnbroek, capiteyn ter zee ten dienste dezer Landen en Johanna Charlotte van Renesse tot Lockhorst; en is genaamt Gijsbert Johan.

12 Juni 1740 is gedoopt 't kind van Jan van Wikkevoort Krommelin en Elisabeth Pannebakkers en is genaamt Magdalena Elisabeth.

16 Juli 1747 is gedoopt 't kind van Thomas Pieter Bolwerk, $Ritm^r$ in 't Regiment van den Prins van Hessen Philipsdal en Johanna Klasina Keppel, wonende op Kolen en is genaamt Bernhardus Johannes.

Van dezelfde ouders 5 Jan. 1749 Thomas.

18 Juli 1773 is gedoopt een kind van den h^r Burchard Johan Baron van Deneken en Jeanne Ester Du Peyrou. De doopgetuige, Marie Du Peyrou, wed. Theodora Passalaigue. De naam van het kind is Burchard Theodore.

14 Juli 1782 is gedoopt een kind van den WelEd. Heere Otto Willem Valck, Heere van Oostbroek en Vrouw Engela Apollonia Bergh, de namen van 't kind zijn Olof... (onleesbaar) Willem.

Anno 1787. Jan Willem, geboren den 29 Maart 1787, zoon van den Hoogwelgeboren Heer Jan Carel, des Heiligen Roomschen Rijks Graave de Godin, Heer van Bolesteyn, overleeden den 14 Maart 1787, en Vrouwe Wendela Eleonora ten Hove. Peter: Pieter Antony Godin. Meter: Jonkvrouw Cornelia Adriana Munter. Het kind is gedoopt den 8 April 1787.

Geertruyda Frederika, geboren 15 Aug. te Utrecht, gedoopt alhier den 23 dito 1789, dogter van Lucas Egeling, predikant te Hemmen en Martina Adriana van Vloten.

van Dam en Scheffer.

Willem van Dam (zoon van Dr. Pieter van Dam en van diens eerste vrouw Catharina Poeyt; zie de genealogie-van Dam bij Ferwerda) *trouwde* in 1649 *Anna Marya Scheffer* (Ferwerda noemt haar N. Scheffer.) Omtrent dit huwelijk vermeldt het trouwboek van Utrecht (oud-archief):

»Den 6 Mey 1649 (datum van aanteekenen)
Wilm van Dam
Anna Marya Scheffer.«

In margine staat: »procl. tot Dorn«. De datum van het huwelijk wordt niet opgegeven. Vermoedelijk werd het te Doorn gesloten; men huwde destijds menigmaal in eene kleine plaats, nabij de woonplaats gelegen. Trouwboeken te Doorn bestaan uit dien tijd niet meer.

Ferwerda vermeldt omtrent hen slechts: »Zijn met hunne kinderen overleden«. Van die kinderen, aldaar niet genoemd, vond ik te Utrecht, waar de ouders gewoond hebben, slechts den volgenden doop:

»Gedoopt in den Dom, February 1650, 21 (datum). Hans jeurjen, soon van Willem Van Dam en Anna Maria Scheffer, woonende Hooghstraat«. (Doopboek-oud-archief van Utrecht).

Wie kan mij mededeelen, waar ik nadere gegevens, c.q. eene genealogie, kan vinden van deze Anna Marya Scheffer en haar geslacht?

Uit een testament, dat zij en haar man den 16en Jan. 1650 O. S. te Utrecht passeerden voor notaris G. Houtman, blijkt nog, dat zij een broeder Willem Scheffer had, die destijds »vendrich« was.

Te Utrecht noteerde ik uit de origineele boeken en uit de klappers:

a. Doopboeken.

Wilmh Scheffer, 15 Oct. 1626, zn. van Hans Jurien [1]) en van (niet ingevuld) Domkerk.

Philipi Jacobi Scheffer, 4 Mei 1632, zn. van Hans Marten Juni en van Ester Versouken. Jacobikerk. (Deze is gedoopt int gasthuys by de Craen.)

Hendrina Scheffer, 22 Oct. 1634, dr. van Capiteyn Hans Jurriaen ende van Joffr. Moffr. Maria van Trongen, wonende in de Watersteech. Jacobikerk.

[1]) In den klapper staat abusievelijk: Jacobs.

Fredrick Scheffer, 3 Aug. 1636, zn. van cappiteyn Hans Jurrien en van Joffr. van Raesvelt. Jacobikerk.

Martinus Schiffer, 5 Maart 1637, zn. van Johan Martin Jaun, rentmeester van den Grave van Solms en van Hester Sturmin. Jacobikerk.

b. Trouwboeken.

»Ondertrouw 20 Nov. 1625. De WelEdele Jan Jurien Scheffer, capp. int garnisoen tot Geertruydenberch, wedn. van Joff. Anna Verhouven en Joff. Maria van Drongen, wed. van Joncker Olevier van Utenhoven, woonende op de Maryenkerckhof.« In margine: getrout in St. Geert(ekerk) den 30 Nov. 1625.«

5 Oct. 1628. Herman Scheffer, soldaat uit Groningen × Geertjen Robberts.

3 April 1636. Paulus Scheffer, j.g. van Luinenburg, chirurgijn × Mecheltjen Hendricks, van Rheenen, wonende aldaar.

20 Nov. 1640. Jacob Scheffer, wedn. van Barbara Humback × Geertruyd Haber, wede. Hans Jong.

Ondertr. 21 Nov. 1641. Hans Scheffer, soldaat tot Deventer × Annichien Schenchin.

c. Grafboeken. (1630 tot 1670). [a]

17 April 1637. Fredrick Scheffer $\frac{27}{11}$ 1637 (aangebracht) dom groot (gelui). buerk. (plaats van begraven). Den WelEdelen ende Manhaften Johan George Scheffer, in zijn leven Lieutenant Collonel en Capn., nalatende zyn huysvr. mit echte onmundige kynderen. Buerk. 12—0 (aan de kerk betaald voor het graf.)

15 Aug. 1636. Een kind van Hans Joris Scheffer.
29 April 1634. Een kind van Jacob Scheffer.
15 Juni 1640. Een kind van Mattheus Scheffer.
13 Juli 1640. Een zoontje van Johan Scheffer.
29 Maart 1641. Een kind van Jan Scheffer.
21 Febr. 1642. Een kind van Jacob Scheffer.
27 Juni 1642. Een kind van Willem Scheffer.
1 Mei 1643. Geertruyt Scheffer (wed^e^ v. Hans Hilte).
26 Febr. 1644. Een kind van Jan Scheffer.
1 July 1644. Een kind van Francoys Scheffer.

---

a) De hier volgende gegevens zijn ten deele ontleend aan de grafboeken zelf, ten deele aan de klappers daarop. Gegevens in één regel zijn afkomstig uit de klappers; de datum is dan die van den z.g. aenbrengh (aangifte) van het begraven.

24 Febr. 1645.	Een kind van Willem Frans Scheffer.
10 Maart 1645.	Idem.
30 Juni 1645.	Een kind van Paulus Scheffer.
24 Aug. 1646.	Een kind van Jan Scheffer.
18 Oct. 1647.	Zoontje van Mathys Scheffer.
12 Juni 1648.	Jannichje van Schouwen, huysfr. van Willem frans Scheffer.
19 Febr. 1649.	Kind van Mathys Scheffer.
2 Juni 1651.	Paulus Scheffer.
28 Maart 1653.	Matys Scheffer.
28 Jan. 1656.	Andries Scheffer.
2 Nov. 1657.	Dirck Scheffer.
27 Febr. 1660.	Kind van Hans Scheffer.
30 Dec. 1667.	Kind van Johannes Scheffer.
»$\frac{11}{10}$ 1669.	Buerk. Hans Scheffer in de Kreupelstr. door de Aelmoeseniers gesoncken gratis«.

Houdt men in het oog, dat het oudste kind van Willem van Dam en van Anna Marya Scheffer *Hans Jeurjen* werd genoemd, een zeker zeldzaam voorkomende namen-combinatie, welke echter ook in de hiervóór vermelde gegevens wordt aangetroffen, dan is het vrij wel zeker, dat zich daaronder familieleden bevinden van Anna Marya Scheffer.

Wellicht was zij de dochter van den kapitein Hans Jurien Scheffer en van diens tweede vrouw, Maria van Drongen (getr. 30 Nov. 1625 te Utrecht); was Wilm Scheffer (ged. 15 Oct. 1626) haar hiervóór genoemde oudste broeder en volgt zij in geboorte (niet te Utrecht) op dezen, daar zij in 1649 getrouwd is. Zij zou dan geheeten hebben naar de eerste vrouw van haar vader en naar haar eigen moeder, terwijl haar oudste kind de beide namen Hans Jeurjen (Jurien) van zijn grootvader Scheffer zou gedragen hebben.

Intusschen, hoewel zeker aannemelijk, blijft het vorenstaande toch slechts eene gissing. Wie verschaft mij in dezen meer licht?

Amersfoort, Oct. 1910. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Het „huis, de hofstede en vier morgen land" te Isselt.

In een artikel, onder bovenstaanden titel verschenen in De Navorscher van 1905 (blz. 275 e.v.) gaf ik een overzicht van de geschiedenis van dit Hollandsche leen, terwijl in dit tijdschrift, mede onder denzelfden titel, in 1908 (blz. 80 e.v.) nog eenige mededeelingen van mijne hand werden opgenomen nopens de twisten, welke er over dat leen hebben plaats gevonden tusschen de families van Isselt en van Dam, nadat Jan Kerreman (Karman) van den Ysselt het Stichtsche leen Isselt (d. w. de Heerlijkheid Isselt) aan zijn zoon Meuse van Ysselt had vermaakt, doch bepaald had, dat zijn dochter Beyeraet (getrouwd met Willem van Dam) hem zou opvolgen in het Hollandsche leen Isselt (d. w. het bewuste huis met hofstede, enz.)[1])

Die twisten in 1908 vermeldende, deelde ik mede, hoe in families-gewijze, door wijlen den vroegeren Amersfoortschen archivaris van Rootselaar uit het archief aldaar gemaakte aanteekeningen genoemd wordt: »Protoc. 1527 op Witten Donderdag. Peter van Dam, zoon van Willem van Dam en Jan Volkess. wonende op Ysselt (zeer belangrijk)« [2]).

Destijds was het mij nog niet gelukt, dat stuk te vinden. Daar ik onlangs een los afschrift er van aantrof, liggende in het bewuste aanteekeningenboek van den Heer van Rootselaar op het oud-archief van Amersfoort, welk afschrift vermoedelijk *door hem* genomen is, laat ik het, met enkele andere, bij die zelfde gelegenheid op dezelfde plaats gevonden aanteekeningen, de geschiedenis van Isselt betreffende, hier volgen. Waar de Heer van Rootselaar als bron »Protocol« vermeldt, bedoelt hij de schepen-protocollen van Amersfoort, thans berustende in het Rijksarchief-depot te Utrecht.

»Amersfoort, Raadboek 1510 tot 1525.

Anno XV. It. Volken van Ysselt beliet willam van dam goeder betalinge van LXXV g. en een pont groet nae uutwisinge een gededicx en gesceytsbr. tusschen hen werde gededict en gemaict roende van dat goet tot Ysselt. Actum op manendach post inuocavit.

It. Willam van dam beliet volken voirn. wederom te vestigen

---

[1]) Zie Navorscher 1905, blz. 255.

[2]) Zie Navorscher 1908, blz. 85.

en te voldoen sulcke veen nae uutwisinge des verdedinx en gesceyts br. tussche he beiden gemaict. Act. uts«.

Deze twee bepalingen hielden verband met, en vormden een gedeeltelijke uitvoering van de scheidsrechterlijke uitspraken, in 1508 en in 1511 gedaan tusschen Volken van Ysselt en Willam van Dam [1]) doch vóór 1515 blijkbaar niet nagekomen.

»Amersfoort. Archief. Protocol 1517—1527.
1518. in pfesto martini hyemalis.

Willam van dam heeft gemaickt beyeraet jan van isset dochter syn echte huysfrouw te hebben nae synne doet de alynge husynge hoff en hofstede mitte schuer daer achter aen gelegen soe sy dat nu ter tyt bewonen en gebruicken d een syde willam seluer d ander syde albert euertz. tot hoere liue toe en niet langer tot alle lyftocht recht mit voirwerden wairt zaicke dat beyeraet voirs. tot eniger tyt echte hylick dede soe sall dese maick doet te niet en van geenre weerde wesen« [2]).

»protocol XXVI (d. i. 1526).

It. Jan van Ysselt verseydt hem voer den Raidt te comen tusschen dit en VIII dagen zyn beraet te heben op t goet te Ysselt en by middel van tyd nyet op 't selue goet te hant te trecken of gheen gewelt te doen. actum den anderd(ag) augusti.

Vermoedelijk heeft deze acte betrekking op de processen, die in 1526 nopens het huis, enz. op Isselt hangende waren tusschen »Pieter van Damme, woonende tot Amersfort« contra Jan van Ysselt. (Navorscher 1908, blz. 80 e.v.)

Ten slotte nog het door den Heer van Rootselaar als »*zeer belangrijk*« geoordeelde stuk van 1527:

»Protocol 1526—1532.

1527. It. Peter van dam heeft geweest op Ysselt tot Jan Volkess. zyn neef [3]) en heeft Jan mit vruntscapen toegesproken

---

[1]) Zie Navorscher 1905, blz. 288 en 290.

[2]) In hetzelfde jaar, d.d. *1a* post Caterine, wordt nog vermeld: Armgart van Ysselt mit Casyn hoir soen (dit woord is later doorgeslagen en daarboven staat: »neef«) en geboren momber en Cosyn voor hem seluen hebben te goede gesconden lysbet amelis euerts dochter allsulc recht en toeseggen als sy hebben aen de alyge husyge hoff en hofstede lysbet nu ter tyt in woent, enz.

[3]) Jan Volkess. (van Ysselt) en Peter van Dam Willemsz. ex Beyeraet van Ysselt waren beiden kleinzoons van Jan (Johan) Karman van Ysselt en van Jacoba Bot, Volkendr.

Siet neeff gy weit wel dat Willem van dam myn vader ende myn moeder dit goet altoes rustelyck en vredelycke gebruyct hebben en my nu mitt doedes hant geruempt is, daer ick hof en heer of heb, dus soe is myn begeren of ghy vant goet wilt treden en houden U geweldige hant van tgoet, alzoe als ick in bruyck weer zyn, en die saicke noch hanghet inden hage [1]), ende Jan dit horende, heeft hy t andtwoirt gegeuen dat hy daer bliuen woude ende nyet ruemen van dat guet zoe heift peter hem by zyn nerm (arm?) genomen en heeft hem vant goet geleyt en zyn huysf. mede uyt dat huys en hofstede en zyn goet mede uut den huse geworpen Ende jan mit zyn vrouwe en kinderen is naeder hant weder opgecomen in dat huys by myn bouman [2]) en wil myn dat goet te scanden maken, en gheift om dat mandement der K. mt. nyet. Pn.tibus geryt gerytz. en helmich heynricx. actum op witten donredach anno XXVII«.

»It. Aris van Scaick en mouweris botter hebn. getuycht en daer toe gedaen by hoen eeden etc. dat jan van Ysselt phs. jacops geweygert heeft den thiet van de eynge te wet die vier mergen lants op ysselt en noch den X van de hofstede tysselt dat aldaer bereyt(?) was dat hy die tselue phs. oick geweygert heeft pn.tibus peter meus en aert verhorst actum op donredach ante thome«.

Hoewel 't er niet bij vermeld wordt, is deze acte vermoedelijk ook van 1527.

Amersfoort, Maart 1911. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Het wapen van Colombo op Ceylon.

Op de kaart van *Colombo* van het jaar 1659, vermeld in den gedrukten inventaris der Indische kaarten aanwezig op het Rijksarchief te *'s-Gravenhage*, is het wapen van Colombo als volgt: in zilver een stappende olifant op een groen terras, die midden op zijn rug draagt de blauwe letter V, met eene O door het rechterbeen en eene C door het linkerbeen van die letter, ook beide

[1]) Zooals in Navorscher 1908 door mij werd medegedeeld, dienden beide partijen kort vóór of op 24 Nov. 1526 haar eischen in vóór de leenkamer van de Grafelijkheid van Holland. Gelijk daar werd vermeld, is in het betrokken register de uitspraak niet te vinden. Blijkens de hier boven aangehaalde woorden, was de zaak in 1527 nog hangende.

[2]) D. i. de bouwman (of pachter?) van Peter van Dam, wonende op de hofstede te Isselt.

blauw, welke zijn de aanvangletters van de woorden: »Vereenigde Oost-Indische Compagnie«. Op het middellijf van den olifant hangt onder die letters aan twee koorden een klein wapenschild, waarop in zilver een mangesboom van vier takken, met een vogel boven op den stam gezeten. Bij de twee linkerbeenen van den olifant liggen naast elkander twee bossen van samen gebonden kaneelstokken.

Volgens mededeeling van den Heer Dr. *J. de Hullu*, rijksarchivaris, is de *Calamba* in het Cingalees een mangesboom zonder vrucht, waaraan de stad *Colombo* haar naam ontleent.

's-Gravenhage. V. R. V. D. K.

Nav. LIX, 429, 508.

Poniatowski.

Franciscus Poniatowski werd geboren te Persen in Polen in 1757.

Uit het huwelijk met Maria Verbeek werd niet één, maar twee zoons geboren, Franciscus de oudste en Johannes.

Deze Franciscus huwde, uit dit huwelijk een zoon. De zoon huwde, uit welk huwelijk wederom alleen een zoon geboren werd. Deze laatste is nog in leven, gehuwd en heeft een dochter.

Uit het huwelijk van Johannes P. met Johanna Christina Wens, werden drie kinderen geboren: een zoon en twee dochters.

De oudste (dochter) huwde twee malen en heeft geen nakomelingschap, de tweede (zoon) huwde te Delft en heeft drie kinderen, de derde (dochter) huwde te Utrecht, maar is reeds overleden. Deze laatste had twee kinderen, welke nog in leven zijn.

Het zal misschien bevreemden, dat ik alleen een correctie geef wat betreft de nog bestaande familie P., maar geenerlei inlichtingen verstrek, die de verwantschap aan Augustus II bewijzen.

Het spijt mij hieromtrent niets te kunnnen meedeelen, wel vermoed ik en met grond, dat de bekende Jozef P., maarschalk in Franschen dienst, neef van den koning, de stamvader van het tegenwoordig geslacht zal zijn, daar enkele familieplaten, die op hem betrekking hebben, in mijn bezit zijn.

J. G. J. PONIATOWSKI.

Wapen Tromp.

Het oorspronkelijk Delftsche geslacht *Tromp*, vroeger *van der Wel* geheeten, waartoe o.a. de bekende zeeheld *Maerten Harpertsz. Tromp* behoorde, voert tegenwoordig nagenoeg hetzelfde wapen als dat, welk uitgehouwen is boven het praalgraf van den zooeven genoemden zeeheld; het verschil bestaat alleen hierin, dat de roode keper tegenwoordig in den top beladen is met een gouden luipaard en dat de helm een vijfbladige kroon draagt; de helm op het monument heeft een helmwrong. Wanneer men nu den kwartierstaat bekijkt van *Maerten Harpertsz. Tromp*, Baronet (1659—1708), een kleinzoon van den zeeheld, zooals die voorkomt in de bekende verzameling van *van Rhede van der Kloot* en *Bär*, dan ziet men, dat hij voert: gevierendeeld, 1 en 4: het wapen zooals het tegenwoordig gevoerd wordt, dus mèt den luipaard; 2 en 3: van der Wel; als hartschild: in zilver een roode hand (kenteeken van baronet). Op den kwartierstaat van *Mr. Caspar de Roo* komt het wapen voor van *Sara Harpertsdr. Tromp* (1655—1711) vermoedelijk een oudere zuster van den zooeven genoemde; zij voert alleen het wapen van het praalgraf, dus m.a.w. het tegenwoordige zònder luipaard. De onderstelling is nu te maken, dat *Maerten Harpertsz.* bij zijn verheffing tot baronet den luipaard als wapenvermeerdering heeft gekregen (de luipaard is immers een Engelsche wapenfiguur) en gaarne zou ik nu vernemen, of die onderstelling juist is. Verder heeft hij een ander helmteeken, n.l. een uitkomenden luipaard, in zijn rechterklauw een lelie houdend, waarop een koningskroon rust, alles van goud. De zeeheld voerde en het tegenwoordige geslacht voert alleen de gouden lelie. Vanwaar dit onderscheid en vanwaar de vijfbladige kroon, die tegenwoordig de helmwrong vervangt?

Het schip, dat in den schildvoet staat, vaart volgens Rietstap naar links; op het praalgraf alsmede op de bovengenoemde afbeeldingen vaart het naar rechts; vermoedelijk is er dus een vergissing bij Rietstap, of vertaal ik zijne beschrijving verkeerd? Het schip wordt steeds voorgesteld met drie naast elkaar geplaatste ovale schilden, waarschijnlijk van zilver, elk schild beladen met 5 (1, 2 en 2) lelies van een mij niet bekende kleur. Wie weet die kleur en wie kan mij zeggen, wat die schilden er bij te maken hebben; zijn het soms zwaarden, zooals die ook bij andere zeilvaartuigen voorkomen?

De helmkleeden zijn bij het wapen van den baronet *Tromp:* zwart-zilver, rood-zilver en blauw-goud; de helmwrong: goud, zilver, rood, blauw en zwart. De kleuren van de helmkleeden bij het tegenwoordige wapen worden door Rietstap niet opgegeven. Wie kan ze mij mededeelen?

J. P. E.

Claes Corff..... van Boshuizen?

Wijlen J. G. Frederiks, die in het zevende deel der nieuwe reeks van de *Bijdragen voor Vaderl. Geschiedenis en Oudheidkunde* een artikel leverde over Claes Corff, noemde hem — wat van Gouthoeven en van Leeuwen reeds vóór hem gedaan hadden — van Boshuizen, al komt zijn naam niet voor in de door den laatste in de *Batavia Illustrata* opgenomen geslachtlijst der Boshuizens. Wel noemt Frederiks nog, blz. 190, een Claes van Boschuyzen als tijdgenoot van Corff, „maar toch" — zegt hij — „moet eenige verwantschap bestaan hebben, waardoor Corff de meer aanzienlijke naam gegeven werd eener familie, waarvan hij het wapen voerde, en ook zijn zoon komt ergens voor als heer van Boschuyzen." Dat „ergens" zonder nadere aanduiding kunnen wij voorbij gaan, maar het voeren van het wapen moeten wij tegenspreken. Corffs geslachtsnaam was van Aelbout, en het wapen van Aelbout prijkte geschilderd aan het houten gewelf der St. Laurenskerk te Alkmaar voor de Corffs-kapel, en is nog, maar in kleur bedorven, te zien op de kruispunten der ribben van het gemetseld gewelf dezer kapel. Er bestaat, en dit moet aanleiding gegeven hebben tot de dwaling van Gouthoeven e.a., eenige gelijkenis tusschen de wapens der beide familiën; Boschuyzen voerde 12 zilveren lampen, in 3 rijen boven elkander, op een veld van lazuur, Aelbout 2 dwarsbalken van keel op een veld van vaar, d. i. 12 lampen van lazuur, in 3 rijen boven elkander, op een veld van zilver,

C. W. B.

Struuck.

Jacob v. Berchuys, geb. 22 April 1761, zoon van Mr. Cebes van Berchuys en van Suzanna Elisabeth Posthumus huwde 1e Arnoldina Huberta Struuck. Wie waren haar ouders en hoe is het wapen Struuck?

Tot deze familie zal zeker ook behoord hebben Henriette Struuck

gehuwd met Jacob v. d. Steege, uit welk huwelijk een zoon Philebert Lijphert Struuck v. d. Steege geb. 12 Mrt. 1773, † te Groningen 13 Mrt. 1801, gehuwd te Groningen 15 Januari 1797 met Geertruid Gijsberta des H. R. Rijksgravin van Randwijck geb. Groningen 10 Aug. 1773 † Ubbergen 13 Febr. 1840 (vide Gen. en Herald. Bladen II 137).

Deventer. Mr. H. K.

Van Dam (Dam).

Wie kan inlichtingen verschaffen omtrent Adriaen Cornelisz. Dam (ook van Dam) van 1590—1616 genoemd als burgemeester-thesaurier te Goeree? Waar werd hij geboren en wie waren zijne voorouders?

Iedere mededeeling hoe gering ook is welkom. Bij voorbaat mijnen dank. C. W. VAN DAM.

Geslacht Bouma of **de Bouma.**

In van der Aa's Biographisch Woordenboek komen voor Gellius Faber de Bouma, diens zoon Petrus Gellius de Bouma en kleinzoon Gellius de Bouma. Wie heeft de goedheid meer omtrent dit geslacht mede te deelen, wat data 's van geboorten en ook vrouwen aangaat? De bronnen in Petit 's repertorium genoemd zijn geraadpleegd. Is ook bekend, of de laatst genoemde afstammelingen heeft nagelaten en welk wapen zij voerden? Volgens wijlen den genealoog Jhr. I. F. Storm van 's Gravesande zou dit geslacht later Bouwmeester genaamd zijn, wat is daarvan bekend?

B.

Zoekende naar enkele voorouders, ben ik gekomen tot ± 1700, Jan Jedelo(o), (JedeLoo.-JeedeLo(o) 1738 weduwnaar van Neeltie Arends van Sliedrecht op de Zorgvliet, getrouwdt met Catharina de Bock, wed^e van Hendrik Kruymel tot Delft.

1734. Jan JedeLo, j.m. in de Schans, met Neeltje Arends van Sliedrecht, jd. op de Zuidvliet. (getrouwt.)

Gaarne zou ik willen uitvinden, waar voornoemde Jan Jedelo (JedeLo(o) vandaan is gekomen, daar noch in registers of andere boeken te Delft op 't archief, noch te Maassluis dit te vinden is.

Zou iemand hierop eenig antwoord kunnen geven?

Delft. H. C. JEDELOO.

Dobson — Richter of **Ritter.**

Wie kan mededeelingen verschaffen omtrent een huwelijk gesloten in Vlaanderen (waar?) tusschen de jaren 1742 en 1746 door *John* of *William Dobson*, soldaat in 't 3de regiment infanterie gewoonlijk genoemd het Hollandsche regiment, en *Christina Elizabetha Wilhelmina Ritter* of *Richter*, dochter van een Lutersch geestelijke, *Frederik Richter?*

Hun kinderen waren:

Wilhelmina geb. 1746, *Frederik* geb. 1750 en *William* geb. 1753.

S. H. CARRICK DOBSON.

44 Gleuloch road, Hampstead Londen, N. W.

ONDER DE STUDEERLAMP.

De Bestuursinrichting van Gewest, Stad en Platteland van Utrecht gedurende de Bataafsche Republiek. Proefschrift, door Jhr. Mr. B. C. de Savornin Lohman. 1910.

Na een korte inleiding over het doctrinarisme in de revolutieleer, begint de schrijver zijn ± 400 pagina's groote studie met de bestuursinrichting van 't gewest Utrecht, ingedeeld in verschillende hoofdstukken op de gewone wijze: historische inleiding tot 1795, de bestuursinrichting van 1795—98, 1798—1801 en 1801—1806, om vervolgens de stad en 't platte land op dezelfde manier te behandelen, en ieder hoofdstuk weer systematisch gesplitst in: historisch overzicht, constitutie van gewest, stad en platte land, de bestuursinrichting op zichzelf wat nauwkeuriger bekeken, het bestuur (telkens provinciaal, stedelijk, etc.) in zijn verhouding tot de officieele regeerings- en niet officieele andere lichamen, daarna volgt de behandeling der Utrechtsche ambachtsheeren, en dan een resumé van 't geheel goed gedocumenteerde werk, zoodat we den schrijver tot in de kleinste bijzonderheden kunnen volgen, zonder den band met het geheel te verliezen.

Alleen deze methode van opzet bewijst reeds, dat we hier met een degelijk werk te doen hebben, al zou men zoo hier en daar een andere conclusie trekken dan de schrijver doet, hoewel deze bij de meest ingrijpende zuiver historische punten niet afwijkt van

de gewone geschiedbeschouwing van den laatsten tijd. B.v.: »Doctrinarisme is de kenmerkende eigenschap van de »groote« revolutie niet minder ten onzent dan in Frankrijk,« zegt de schrijver, 't is waar eenigszins, de theorie en de practijk der elkaar in dien tijd met razende snelheid opvolgende constituties verschilden zeer veel, maar juist die herhaalde veranderingen zijn ons inziens toch niets anders, dan even zoovele pogingen om de theorie aan de zich telkens wijzigende practijk aan te passen, het zuiver doctrinaire of het trachten te stichten van eene gemeenschap, die »naar de regelen van het natuurrecht zou zijn ingericht« zou alleen kunnen gelden in den allereersten Franschen revolutietijd en gedurende de minder bloedige afspiegeling er van in onze gewesten; »het natuurrecht nu is in zijn aard doctrinair en onhistorisch« zegt schr., gesteld dat is zoo, dan behoeft toch op dezen grond niet dat »doctrinarisme« 't kenmerk te zijn van de groote revolutie; even goed zou men volgens deze wijze van redeneeren deze revolutie »onhistorisch« kunnen noemen, want ook dat is volgens schr. een kenmerk van 't natuurrecht. 't Is de historie uit een te juridisch oogpunt bekeken; inderdaad is de eerste constitutiepoging na de eerste revolutionaire uitbarstingen doctrinair, hoe kon het anders, de hoofden waren op hol, men overzag den toestand niet; de revolutie is het in lichte laaie uitslaan van het vuur, dat reeds jaren smeulde, een wraak, al is 't ook een afkeurenswaardige uiting, voor eeuwen van onrecht en verdrukking, en als dan de oppositie aan 't bewind komt eindelijk, een oppositie, die nog nooit 't bewind gevoerd had, dan ligt 't voor de hand, dat zoo'n eerste constitutie een mislukking moet zijn in de practijk en dan is ons inziens de verwezenlijking in de wet van het natuurrecht een *factor*, die aan die mislukking of aan dat doctrinaire heeft meegewerkt, maar niet de »kenmerkende eigenschap.«

En wat nu de voortdurend wisselende regeeringsvorm zelf aangaat, deze doet de schr. heel nauwgezet in alle lichamen uitkomen, die maar iets in de melk te brokken hebben, en vandaar overslaan op de particulieren in hun clubs en onderlinge verhoudingen, en 't is juist deze consequent doorgevoerde methode, waardoor de schrijver ons den juisten kijk geeft op de toestanden in dit rumoerig tijdperk, onze ruimte laat niet toe op een en ander uitvoeriger in te gaan; de algemeene korte beschouwingen

over 't begrip *constitutie*, *'t volk in revolutionairen zin*, *contrat social*, *provisioneel*, etc., wijken over 't algemeen niet af van de gewone opvatting, waardoor het werk goed past in het kader van de groote massa literatuur over die periode geschreven, en waarmede in 't bijzonder wat de kennis van den »regeeringsvorm« aangaat, uit die dagen, rekening zal moeten gehouden worden. De conclusie, waartoe schr. komt, is in korte trekken de volgende:

Het federatie-stelsel van de republiek der vereenigden Nederlanden in de praktijk ondeugdelijk gebleken, werd gevolgd door 't half federatieve — half centraliseerende systeem van 1795—98, waarna de absolute centralisatie van '98 en de weder decentraliseerende volgens schr. juiste weg van 1801, waarin de zelfstandigheid der deelen werd aangepast aan het goede in het stelsel van centralisatie; karakeristiek juist is ook de lijn, van continuiteit, die schr. trekt, loopend van het stelsel van de republiek over 't reglement der nationale vergadering naar de ontwerp-constitutie van '97, daarna doodloopt in de staatsregeling van '98, om in de constitutie van 1801 weer te voorschijn te komen en tot de Fransche overheersching door te gaan.

Een bijzonder woord van lof komt den schrijver toe voor het raadplegen van den enormen voorraad bronnen, het kenmerk van een grondige studie.

G. FULDAUER.

Prof. J. Kosters, Eenige mededeelingen over Oud-Nederlandsch Jachtrecht. Arnhem, S. Gouda Quint, 1910.

Volgens de voorrede beoogt dit werk »een beeld te geven van »de Oud-Nederlandsche gerechtigdheid tot de jacht, antwoord te »verschaffen op de vragen: wie mocht jagen en waar mocht men »jagen? Verdere punten, de jacht betreffende — de wijze van »uitoefening, administratieve en fiscale voorschriften, strafbepalingen, »berechting, enz., — zijn niet verder uitgewerkt dan noodig was, »om de beantwoording van die beide vragen tot haar recht te »doen komen. En verder is het doel, na te gaan in hoever de »oud-Nederlandsche rechtstoestanden thans nog een wettig bestaan »hebben. Aldus is, naar ik meen, uit de zeer uitgebreide geschie»denis van het Nederlandsch jachtwezen datgene behandeld, wat »uit juridisch en practisch oogpunt thans het meest van belang is«.

Te beoordeelen of dit doel is bereikt, verbieden de grenzen

zoowel van mijne bevoegdheid, als van des Navorschers bestek. Doch althans binnen deze laatste ligt, wat het boek oplevert voor geschiedenis en volkskunde; en ook uit deze oogpunten beschouwd, wekt het belangstelling. Tegen schr,'s meening omtrent het ontstaan van het Germaansche recht, in zake jacht, weet ik niets in te brengen. Het verschil van toestanden in verschillende gewesten bewijst weder, dat Friezen (ook Westfriezen) en Sassen over 't algemeen de oude gewoonterechten langer hebben behouden dan de Franken. Gelijk te verwachten was bij een zaak als deze, schemeren telkens herinneringen aan ouder recht en oudere begrippen door. Schrijver wijst tot tweemaal aan, (blz. 11 en 55), hoe het bedrag eener boete bepaald is onder invloed van den ouden Koningsban van zestig solidi. Wij voegen hierbij (blz 47): volgens een Zutfensche uitspraak van 1466 wordt de strooper veroordeeld »syn oeghen te verliezen ende syn haer afgeschoeren.« Blijkbaar is hier een rechts-overlevering opgeteekend of een vroegere opteekening afgeschreven, die men niet meer begreep. Want naast het uitsteken der oogen is het afscheren van 't haar al een zeer geringe, ja beuzelachtige straf. Maar er was een tijd geweest, waarin kort haar het kenmerk was der hoorigen en eigenen; en waarin dus »haar afscheren« beteekende: onvrij maken. En van een nog veel vroeger tijd spreekt (blz. 93) »eene sententie van het hof van Holland van 1555, die als oud-Hollandsch »gewoonterecht aannam, dat de ontvreemde zwaan aan een balk »gehangen werd in een groote zaal, een voet van de aarde, en »daarna door den delinquent met goede roode tarwe moest be»goten worden tot de zwaan daarmede bedekt was, welke tarwe »dan verbeurd verklaard werd ten behoeve van hem, wiens pluim»graafschap was aangerand, alles behoudens de boeten.« Deze wijze van schadevergoeding toch komt niet alleen voor in de Bossche overlevering aangaande 't huis *het Hazewindje* [1]) maar reeds in de Edda! [2])

Wij moeten met den schrijver verschillen, waar hij uit de levering van kapoenen als cijns uit een bedijking afleidt, dat den hiermede beleende tevens de kapoenenvangst zou verleend zijn. Kapoenen toch zijn nooit gevangen, daar zij evenmin in wilden

[1]) Oudenhoven, Nieuwe ende gantsch vermeerderde Beschrijv. 11.

[2]) Sigurdharkvidha IX; übs. Simrock, 3e Aufl., S. 189. Verg. Grimm. Deutsche Rechtsaltertümer, 2 Ausg. S. 668; Amira in Pauls Grundriss der germ. Philol., III, 200.

toestand bestaan als ruinen of gekortwiekte zwanen. De zaak is eenvoudig, dat ze toen zeer gezocht en dus duur waren; en dan ook wel als cijns geheven werden uit gewone huizen; in de Bossche schepenacten worden ze herhaaldelijk vermeld. [1])

W. ZUIDEMA.

Palmpaasch, een folkloristische studie van Palmzondagfeestdaggebruiken in Nederland, door Dr. C. Catharina van de Graft.
C. Morks Cz. — Dordrecht. — 1910.

In navolging van hetgeen K. Weinhold, E. H. Meyer en Reinsberg—Düringfeld voor Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland gedaan hebben met hun folkloristische Palmpaasch-studiën, heeft nu Dr. van de Graft voor Nederland ondernomen, 't is een verzamelwerkje, met aardige platen, en een kaartje, waarop door verschillende teekens de wisselende gebruiken zijn aangegeven, vooral de provincies Drente, Overijsel, Gelderland, Utrecht en ook N.-Holland zijn met deze teekens goed voorzien, en uitvoerig gaat de schrijfster de gebruiken op de verschillende plaatsen na, het onderwerp zelve is van folkloristisch standpunt uit volledig uitgewerkt, eerst het tegenwoordige Palmpaaschgebruik, de Palmzondagviering in de Katholieke kerk, de verklaring van den Palmpaasch, ook in vroegeren tijd en ten slotte de Palmpaaschliedjes met de noten er bij, de benamingen, en 't alphabetisch register der namen van Nederlandsche plaatsen, die tot 't Palmpaaschgebied behooren.

't Boekje draagt zeker er toe bij om de belangstelling in de Nederlandsche volkskunde te verhoogen.

In de Wereldbibliotheek (Uitg. Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur te Amsterdam) is de tweede druk verschenen van de **Beknopte Geschiedenis der Wijsbegeerte I,** door R. Casimir, het boekje behandelt heel in 't kort de geschiedenis van de Grieksche wijsbegeerte (den voor-Socratischen, Socratischen tijd, Plato, Aristoteles, Helleensch-Romeinsche philosofie), de middeleeuwsche (voor-scholastische periode, scholastiek, mystiek, overgangsperiode) en de nieuwe wijsbegeerte (Bacon van Verulam, Descartes, Spinoza, Hobbes, Leibniz, Locke, Hume, Voltaire, Rousseau, Wolf, etc.) tot 't einde van de 18de eeuw toe.

Als overzicht kan 't goede diensten doen.

---

[1]) Verg. Bezemer, Bijdr. tot de kennis v.h. oude cijns- en grondrenterecht in Brab. 29, 30.

De Hollandia-drukkerij te Baarn geeft in haar serie: **Uit onzen Bloeitijd** (II, No. 5) schetsen van het leven onzer vaderen in de XVIIe Eeuw de beschrijving door Prof. G. W. Kernkamp van »*de Regeering*« uit dien tijd.

Het onderwerp is behandeld op de voor 't publiek, waarvoor deze serie bestemd is, zeer bevattelijk wijze, kort, overzichtelijk en toch niet droog, het werk van een autoriteit op historisch gebied, die zijn stof ook populair weet te verwerken.

G. F.

Volledige werken van Joost van den Vondel — uitgegeven door Hendr. C. Diferee. Afl. 11—12. C. L. van Langenhuysen. — Amsterdam.

Carl. Larsen, **de Biecht eener Vrouw**, vertaald door Betsy Nort. 4de druk. Wereldbibliotheek. Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur. — Amsterdam.

Inleiding tot de wijsbegeerte door Friedrich Paulsen, vertaald door P. H. en Meta Hugenholtz· Amsterdam. — C. L. G. Veldt.

Geslachtslijst der Familie Smit, door A. A. Vorsterman van Oyen. Arnhem — Genealogisch en Heraldisch Archief — 1910.

Studenten Silhouetten. Antiquariats—Katalog No. 11. Uitg.: Sweitzer und Mohr — Berlin.

Tijdschrift voor geschiedenis land- en volkenkunde. Red.: Dr. M. G. de Boer en R. Schuiling. XXVIste Jaarg. 2de afl. P. Noordhoff — 1911 — Groningen.

Volkskunde. Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore. 22ste jaarg. afl. 1—4. Gent. — Ad. Hoste. Deventer. — A. E. Kluwer. — 1911.

Nijhoff's Index, op de Nederlandsche periodieke van algemeenen inhoud. No. 15—20, Nov. 1910 — April 1911. 's Hage — Martinus Nijhoff — 1910/11.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgeg. door Dr. P. J. Blok. IVde reeks, deel IX. Afl. 3—4. IVde reeks, deel X. Afl. 1. 's Hage — Mart. Nijhoff — 1910.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde, XI Jahrg. No. 7—11, Jan.—Mai 1911. Herausgegeben von Gebr. Vogt Papiermühle S. A.

Der Deutsche Herold, Zeitschrift für Wappen-, Siegel- und Familienkunde. Verein Herold, Berlin. XLII Nr. 1—5 Jan.—Mai 1911.

De Nieuwe Gids. 26ste Jaarg. afl. 4 en 5. April, Mai 1911. N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo — 's Hage.

CORRESPONDENTIE.

J. A. R. K. te Assen. Aan uw verzoek wordt voldaan.

E. v. D. te Amsterdam. Uw bijdrage in ons volgend Nr.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De Delftsche schilderijen-verkoop, de Anno 1860, en waar de stukken bleven.

DOOR

M. G. WILDEMAN.

Het is vrijwel algemeen bekend, hoe ongeveer het midden der negentiende eeuw met de archieven van Delft is omgesprongen, naar 't heette om meer ruimte te verkrijgen voor de massa's administratieve bescheiden, welke zich van jaar tot jaar ophoopten, doch feitelijk omdat niemand er belang in stelde en men de waarde er van niet besefte. Had iemand papier noodig om droge of natte waren te verzenden of aan zijn klanten thuis te bezorgen, dan bleek het stadhuis een onuitputtelijke bron, waaruit om niet kon worden geput.. En stevig dat het papier was!! dat kon de conciërge met een gerust geweten verzekeren —. Zoodoende ging ongetwijfeld menig belangrijk document onherroepelijk verloren.

In 1860 zou het evenwel nog erger worden. Men kwam toen n.l. tot de vreemde opvatting, dat de kostbare schilderijen op het Raadhuis aanwezig, in den weg *stonden* (ik cursiveer), hoewel het de vraag blijft of de collectie, al waren dan vele stukken vermoedelijk slecht belicht, voorloopig niet alle hangen konden, daar de aanwezige muurvlakte in het stadhuis niet gering kan worden genoemd. Doch zeker is, dat in de eerste maand van 't jaar 1860 de volgende missive in den boezem van het dagelijksch bestuur uitgebroeid, den 31^{en} van die maand aan den Gemeenteraad werd ingezonden.

»Het is Uwe Vergadering bekend, dat behalve de schilderijen thans in onze raadzaal aanwezig, onze stad nog eenige andere bezit. Al sedert jaren waren die schilderijen bij gebrek aan localen op verschillende plaatsen, tot zelfs in de gangen en op de charterkamer verdeeld.

»Wij gelooven, dat Uwe Vergadering dat met ons zult veroordeelen. Sedert eenigen tijd hebben wij dan ook met de leden van fabricage bijzonder onze zorgen gewijd om te onderzoeken in hoeverre een lokaal ware te vinden, waar die schilderijen alle bij elkaar konden worden vereenigd, of wel, of ze in de daarvoor

bestaande verschillende vertrekken konden worden verdeeld. Na nauwkeurig onderzoek zijn wij tot het besluit gekomen, dat beide onmogelijk is. In dien stand der zaak doet zich de vraag voor welke bestemming aan die schilderijen zal worden gegeven. Vooraf eenige opmerkingen. Onder die schilderijen zijn er eenige die zeer goede waarde hebben, andere middelmatige, en weder andere slecht. Enkele daarvan zijn voor eenige jaren gerestaureerd, hetgeen f 1155.— heeft gekost, de meeste vorderen evenwel nog restauratie en daaraan verbonden kosten. Onder die schilderijen zijn er eenige, die in een raadhuis ook om geschiedkundige herinneringen thuis behooren, maar er zijn er ook die daaraan geheel vreemd zijn. Een hierbij gevoegde lijst, zal U de stukken in herinnering brengen. Het geheel kan, zelfs in de verte, geen Kabinet van schilderijen genoemd worden, en staat ook buiten onze gemeente als zoodanig niet bekend.

»Met het oog op die beschouwingen zijn wij zoo vrij, U voor te stellen eenige schilderijen te behouden en op het raadhuis in daarvoor passende vertrekken op te hangen, en wel die onder bijlage A zijn aangewezen, eenige andere aangewezen in bijlage B ter beschikking te stellen van heeren regenten van het gasthuis om naar hunne inzigten in genoemd gesticht eene plaats te ontvangen, en de verdere aangeduid in bijlage C, in het openbaar te verkoopen.

Volgens onze overtuiging is dat voorstel aanbevelenswaardig in het belang der schilderijen, die met den tijd in waarde achteruitgaan, zoo niet verloren gaan, waarvan wij U een voorbeeld zouden kunnen aanhalen, en is in het belang van de stad, omdat in plaats van geld uit te geven voor noodige restauratie, het provenu der verkoop tot delging der schuld kan worden aangewend. En daar wij reeds hierboven hebben aangemerkt, dat onze schilderijen niet als Kabinet bekend staan, zullen wij door dit voorstel zelfs in de verte den schijn van vandalisme niet op ons laden, waar integendeel die schilderijen, die eene goede waarde hebben, of eene andere bestemming vereischen, eene betere plaats erlangen.

Wij bevelen dit voorstel aan Uwe rijpe overweging. Mocht Uwe Vergadering eene locale inspectie der schilderijen verlangen, het zal ons aangenaam zijn dit te vernemen en daaraan te voldoen.

Burgemeester en Wethouders van Delft.

De Secretaris, *De Burgemeester*,

VAN DER COLFF. VAN KUYK.

BIJLAGE A.

1. Delft, na het springen van het Kruidmagazijn, maker onbekend.
2. Het Oranje-vaandel, id. 1648.
3. Schuttersmaaltijd door Michael Miereveld.
4. Het vierde rot der Hoekse, hersteld door Delff in 1592.
5. Hopman van het Oranjevaandel, maker onbekend.
6. Salomo 's eerste regt, idem, in de manier van Rubens.
7. Stadsgezigten op Delft, idem.
8. Idem, idem.
9. Boomrijk landschap, door P. van Asch, gestoffeerd door Verschuiring.
10. Stadsgezigt in de manier van Vanetsch.
11. Een kastje beschilderd met de voorstellingen in de beschilderde kamer van den Doele, door Leonard Bramer.
12. Portret met de orde van St Joris (Frederik, Keurvorst van der Paltz) door Michael Miereveld.
13. Portret van Adolf van Nassau door id.
    » » Willem Lodewijk » »
    » » Ernst Lodewijk » »
    » » Frederik Hendrik » »
    » » Willem II » »
    » » Willem III » »
    » » Willem IV » »
    » » Willem V » »
    » » Koning Willem I door Pieneman.
    » » Hugo de Groot door Michael Miereveld.

BIJLAGE B.

Anatomie door Michael en Petrus Miereveld, 1617.
» » de Man, 1681.
» » Van der Wilt, 1727.
» » Rijnenburg.
Eenige kleine schilderijen met anatomische voorstellingen.

BIJLAGE C.

Altaarstuk met deuren door Maarten van Heemskerk.

Architectuur gestoffeerd met de voorstelling Salomon 's eerste regt door R. van Bronkhorst.

Tijding uit het leger, maker onbekend, in de manier van Terburg.
Judith en Holofernus, maker onbekend.
Veldslag van Constantijn id.
IJsberg vóór Delfshaven id.
Zalving van het lijk van Christus id.
Ecce Homo id.
Sybylla Erythrea door Maarten van Heemskerk.
Koperen slang id. 1550.
Altaarstuk met deuren Ecce Homo, maker onbekend.
De wijzen uit het Oosten, id.
De doop in de Jordaan, id.
Mansportret, id.
Portret van Colmannus. id.

In de zitting van Vrijdag 17 Febr. 1860 werd als punt 5 van de agenda behandeld: »De missive van B. en W. nopens de schilderijen in het raadhuis aanwezig«. De beraadslagingen werden geopend door het raadslid *Vermeulen*, dat zich niet kon vereenigen met het plan, om de schilderijen te verkoopen, onder litt. *C.* van het voorstel aangeduid. Spreker meende, dat die schilderijen, waaronder zich belangrijke stukken bevinden, afkomstig waren uit de groote kerken der stad. Daaraan konden historische herinneringen verbonden zijn, en kon er evenals voor die van de anatomie afkomstig, een geschikte en waardige plaats worden aangewezen. Hij was er dan ook tegen, de stukken op te ruimen.

Het raadslid *Van Berckel* vereenigde zich geheel met het door den heer *Vermeulen* aangevoerde, en wilde de stukken zien weggezet, op eene wijze die alle beschadiging zou voorkomen, totdat de gelegenheid zich zou voordoen, om er eene geschikte plaats voor te vinden. Hij is er dus tegen de stukken misschien tegen een lagen prijs op te ruimen. De heer *De Lange* was vóór eene locale inspectie, en ook tegen opruiming der stukken onder *C.* vermeld. Hij gelooft, dat de stukken van *Van Heemskerk* nogal eenige waarde hebben, daarom zou hij het jammer vinden, dat ze voor weinig geld naar 't buitenland verhuisden.

De heer *Hoekwater* wenschte daarop het voorstel van B. en W. met een kort woord te verdedigen, en begon met de eenigszins zonderling klinkende mededeeling, dat niemand liever dan hij zou verlangen, om de stukken bijeen te houden, doch dat een

nauwkeurig onderzoek..... van de onmogelijkheid heeft doen blijken!

Wij laten hem hier even zelf aan 't woord; het is een stukje geschiedenis: »daartoe is geen gelegenheid te vinden (n.l. om de stukken bijeen te houden) door opvolgende vertimmeringen is die gelegenheid grootendeels weggenomen; tegen het denkbeeld om de schilderijen tijdelijk, zooals men zegt, op te leggen, moet ik mij verzetten, omdat de ondervinding geleerd heeft dat dergelijke wijze van bewaring leidt tot het vernielen of tot het verloren gaan. Onder de schilderijen toch bevinden zich sommige die door het bewaren op ongeschikte plaatsen veel geleden hebben, andere schilderijen zijn vernield of ze zijn verdwenen; ik zal tot bewijs twee stukken noemen; vooreerst de allegorische voorstelling, het praalbed van den vermoorden onsterfelijken grondlegger van Neêrlands vrijheid en onafhankelijkheld, Willem I, prins van Oranje. ik heb dit stuk door *Pot* geschilderd, gekend in goeden staat; ik heb het weder gevonden in een vergeten hoek in flarden en vernield; het tweede, de gemalin van den zich noemenden Koning van Bohemen voorstellende, is spoorloos verdwenen, niemand weet waar het gebleven is; het portret van dien Koning zelf is nog aanwezig, het is door van Miereveld geschilderd; ik voer die voorbeelden aan, om mijne meening te versterken, dat van het zoogenaamd opleggen van schilderijen, het bergen op eene plaats waar ze uit het oog geraken, zooals met het meerendeel der schilderijen gebeurd is, niet veel goeds te wachten is; in het voorbijgaan merk ik op, dat behalve vele andersoortige onnauwkeurigheden in de gedrukte lijst van het verslag voorkomende een zeer in het oogvallend *anachronisme* is ingeslopen door de vermelding, dat de portretten van Willem II tot Willem V door Van Miereveld zijn geschilderd. Ik verlang mijn wensch uit te drukken, dat eene gelegenheid had mogen bestaan om de schilderijen *allen* doelmatig te bewaren, doch naar mijne overtuiging bestaat die gelegenheid niet, en de vrees zelf, dat voor de vier groote anatomie-stukken, waaronder bepaald twee die verdienstelijk zijn geen goede plaats in het oude en nieuwe gasthuis zal te vinden zijn, maar in 't algemeen moet ik toch opmerken, dat naar den aard der schilderijen, die ter verkoop zijn aangeduid, zij werkelijk kunnen geacht worden op het raadhuis minder te huis te behooren en sommige daarvan zijn dan ook vroeger in kerken geplaatst geweest; ik reken

overigens daarop, dat zich wel kunstliefhebbers hier te lande zullen opdoen, die voor hunne verzamelingen prijs zullen stellen op het verkrijgen van stukken, o.a. van Maarten van Heemskerk en dat die stukken dus wel kans hebben in het land te zullen verblijven, hetzij dan in eene kunstverzameling of wel, dat ze anders eene religieuse bestemming zullen verkrijgen, hier te lande; ik zal in overweging van een en ander vóor het voorstel van B. en W. stemmen« [1]).

De Voorzitter merkte vervolgens op, dat in de lijsten, die ter visie hebben gelegen, de vergissing niet staat; doch dat het een fout is in het gedrukt verslag, waarop dr. Van der Leeuw zich uitsprak vóor het voorstel van B. en W., omdat bij gebrek aan localiteiten, de schilderijen hier en daar henendwalen zouden, en

[1]) Op een in het Archief van Delft bewaard gebleven los-exemplaar van no. 3, 1860 »Verslag van het Verhandelde in den Gemeenteraad van Delft« (Gecat. Delft I c, 102) teekende Mr. Soutendam, de toenmalige archivaris der stad, naar aanleiding van het door den heer Hoekwater gesprokene, aan: »En die man, wil voor een kunstliefhebber doorgaan! Hij is echter sedert veranderd, en de overgebleven schilderijen zullen door den kundigen Hopman gerestaureerd worden. De verkochte stukken hebben een som opgebragt, die beneden alles is, wat men voor zulke zeldzame stukken zou durven bieden. De makelaars hebben echter betere zaken gemaakt, gelijk natuurlijk is.» Dat de schilderijen werkelijk door Hopman werden gerestaureerd, blijkt uit eene tevens in het archief van Delft bewaarde »Begrooting van kosten herstelling schilderijen op raadhuis« door Hopman te 's-Gravenhage 23 Juni 1861 onderteekend. Ter completeering van de geschiedenis der schilderijen komt mij 't mededeelen dier begrooting niet onbelangrijk voor. Hierin worden 10 stukken eenigszins omschreven, terwijl het herstellen der »overige portretten« (hiermede zijn ni fallor bedoeld die der Oranje-vorsten) voor »afbloemen en vernissen« f 0.50 per vierkante voet wordt begroot. Als no. 1 dezer lijst wordt genoemd: »M. Miereveld, op doek geschilderd en op paneel geplakt; hiervan moet worden afgenomen, geplet en op nieuw doek overgebragt, schoongemaakt, het overgeschilderde zooveel mogelijk afgenomen, gestopt en opnieuw bijgeschilderd 1/2 à 1 jaar later vernist. Maximum f 675. (Dit is dus blijkbaar het schutterstuk 1611) geweest. No. 2. Willem Delff, op paneel gèschilderd is door het krom getrokken hout geen mogelijkheid om af te nemen, moet worden schoongemaakt, het overgeschilderde afgenomen, en in zoover zulks mogelijk is bijgestopt, opnieuw bijgeschilderd en later vernist, alsboven f 380. (Is dit het door Mr. Soutendam aan Rochus Delff toegeschreven portret van Willem Jacobsz. Delff, als hopman van het Oranje-vendel?) No. 3. Meester onbekend. Een schutterstuk met 5 schutters op doek geschilderd en op paneel geplakt; moet hiervan worden afgenomen, op nieuw doek worden overgebragt, schoongemaakt, het noodige bijgeschilderd en later vernist f 345. (Kan dit zijn: »Het vierde rot der Hoekse«, hersteld door Delff in 1592?) No. 4. Schutterstuk met 3 schutters en een tamboer, schoongemaakt en vernist f 36. (Dit is dus het door Mr. Soutendam aan Jacob Delff toegeschreven stuk, gewaarmerkt 1648 op de trom van den tamboer). No. 5. Bijbelsche voorstelling door of als Rubens, pletten, verdoeken, schoonmaken en vernissen f 75.— (Dit moet Salomo's recht door Bronckhorst zijn, dat thans nog een sieraad van het Museum uitmaakt.) No. 6. P. van Asch. Landschapsgezigt op Delft; pletten, verdoeken, schoonmaken en vernissen f 180. No. 7. Twee landschapsgezichten op Delft schoonmaken en vernissen f 18. No. 8. Een antiek portret, schoonmaken, stoppen, enz. f 18. (Kan dit het portret van den Winterkoning zijn of dat van *Clara van Sparwoude?*) No. 9. Kroos, gezicht op Delft f 6. (Waar komt in eens dien naam van den schilder vandaan? Mr. Soutendam noemt hem niet.) No. 10. Daniel van der Meer (lees *Vosmaer*). Delft na den ramp kruidmagazijn? f 20.—.

misschien vroeger of later eene minder goede bestemming zouden krijgen, dan nu in het plan lag. Terwijl ze nu waarde hadden, zou die verminderen, omdat er geen vereischte zorg aan werd besteed. Hij eindigde met de woorden: »ze op te ruimen is geloof ik het best! De heer *De Lange* verklaarde thans, nà de inlichtingen van den heer *Hoekwater*, zich met het voorstel van B. en W. te kunnen vereenigen. De Voorzitter stelt voor, te besluiten, de schilderijen sub *A* aangewezen te behouden, waarop de heer *Pennis* nog in het midden bracht om het portret van *Hugo de Groot* vroeger in de raadzaal aanwezig, daarin weder terug te brengen. Dienaangaande wordt geene beslissing genomen, doch het voorstel sub *A* aangenomen.

Wat sub *B* betreft wenschte de heer *Buysing* ook die te verkoopen, en ze dus te brengen onder *C*, daar ze waarde schijnen te hebben, en hij er geen nut in ziet, deze ter beschikking der regenten te stellen, waarop de Voorzitter repliceert, dat het Gasthuis eene gemeente-instelling is, en er onder die stukken, onder *B* voorkomende nog al eenige van waarde zijn, die daar zeer goed geplaatst zouden wezen. Dit gaf den heer Soutendam, raadslid tevens archivaris, aanleiding om op te merken, dat die schilderijen het privaat-eigendom zijn van die heeren, die ze hebben laten schilderen — dat was het *collegium medico pharmaceuticum* en het was eene erflating aan hunne opvolgers, als zedelijk lichaam. Dit is nu wel opgelost, maar daarvoor is in de plaats gekomen de plaatselijke Commissie van Geneeskundig Toevoorzigt. Derhalve zijn die stukken meer het eigendom van die commissie, dan wel publiek eigendom. Zoo zijn b.v. de domeinen overgegaan van den Prins van Oranje op de Republiek en vervolgens met de inlijving in Frankrijk op het Keizerrijk, en naderhand weder op de Vereenigde Nederlanden, echter zijn de domeinen gebleven aan den Staat. De Voorzitter wil daarover niet twisten, maar hij gelooft niet, dat zij eigendom kunnen zijn van het college van regenten. »Als men zich wegdenkt de Geneeskundige commissie, dan blijft er niets over. Maar als men zich regenten van het Gasthuis wegdenkt, dan blijft het Gasthuis nog over.« [1])

Zonder hoofdelijke stemming wordt daarop het voorstel onder letter *B* aangeduid, goedgekeurd.

Het derde gedeelte van het voorstel, strekkende om de stukken

[1]) Wat eene fraaie redeneering!

sub. litt. *C* vermeld, te doen verkoopen wordt in stemming gebracht, omdat eenige leden zich er tegen verklaard hebben. Het voorstel wordt aangenomen met 14, tegen 3 stemmen, die van de H.H. *Vermeulen*, *van Berckel* en *Soutendam*. [1])

Reeds in April van 't zelfde jaar had de publieke veiling plaats, 't geen blijkt uit den »*Catalogus van een zeer belangrijke en uitgebreide verzameling schilderijen door oude en hedendaagsche Meesters, waarbij voornamelijk uitmunten eenige antieke kerkstukken afkomstig uit het stadhuis der stad Delft*, voorts een fraaye collectie...... enz.... welke verkocht zullen worden op Dingsdag den 24sten April 1860 en volgende dagen, ten huize van C. F. Roos in het huis met de Hoofden op de Keizersgracht bij de Leliegracht R.R. 209 te Amsterdam door Cornelis François Roos, Gerrit de Vries Jr., en Willem Jodocus Matthias Engelberts.«

Wanneer wij dezen Catalogus vergelijken met hetgeen in Bylage *C* hierboven afgedrukt, is vermeld, dan springt onmiddellijk de onjuistheid en onvolledigheid van het aan den Raad voorgelegde in het oog.

We laten thans de schilderijen volgen *onder de nummers van den verkoop-catalogus*, met [voor zoover we dit konden nasporen] de *taxatie in 1860*, de *besteede prijzen* en de *tegenwoordige verblijfplaats* (1911).

Gelukkig valt te constateeren, dat de overgroote meerderheid voor Holland behouden bleef, 't geen grootendeels te danken is aan Jhr. Dr. J. P. Six van Hillegom, die in de openbare veiling de kostbaarste stukken aankocht. Slechts van een paar nummers is de tegenwoordige verblijfplaats niet bekend.

Cat. Verk. Roos 1860.

No. 1.	P. Aerssen, bijgenaamd Lange Pier. — 1540 — Altaardeur met eene voorstelling van de Wijzen uit het Oosten en aan de keerzijde de opdragt in den Tempel. H. 1 el 90 d., br. 74 d. Taxatie f 80. Gekocht voor f 70 door Jhr. Dr. J. P. Six v. Hillegom. Overgenomen door den Staat. *Thans No. 7 Rijksmuseum van Schilderyen.*

[1]) Dat de heer *Soutendam* zijn meening niet sterker formuleerde, vindt zijn grond in het feit, dat hij naast het raadlidmaatschap ook de functie van archivaris bekleedde en hij dus niet heftiger tegen zijn superieuren dorst op te treden. Wel jammer! omdat hij de eenige was, die de schandelijke voorstellen van B. en W. naar waarde kon beoordeelen.

Cat. Verk. Roos 1860.

No. 6. Johannes doopende in de Jordaan, in gebeeldhouwde eikenhouten lijst. H. 64 d., br. 90 d. Paneel. Taxatie f 10. Gekocht door Jhr. dr. J. P. Six van Hillegom voor f 16. Overgenomen door den Staat. *Thans No. 2197 Nederlandsch Museum.*

» 18. (P. van Bronkhorst) Kapitale voorstelling van Salomo's eerste recht. H. 1 el 41 d., br. 1 el 86 d. Paneel. Taxatie f 15. Gekocht door . . . ten Bosch voor f 7.50. *Verblijfplaats onbekend.*

In zake dit stuk heerscht verwarring, daarom plaatste ik de naam P. van Bronkhorst tusschen (). In Bijlage *C* aan den Gemeenteraad van Delft overgelegd komt het voor als: »*Architectuur gestoffeerd met de voorstelling Salomo's eerste regt door P. van Bronkhorst,*« doch dit stuk behoorde te zijn vermeld op Bylage *A* onder de stukken die voor Delft behouden bleven, terwijl het op Bylage *A* vermelde »*Salomo's eerste regt, maker onbekend, in de manier van Rubens,*» op Bylage *C* thuis behoorende, het verkochte moet wezen.

» 49. Maarten van Heemskerck. De Ecce Homo of tentoonstelling van Christus, eene ordonnantie van vijf levensgroote beelden; op de deuren zijn geschilderd afbeeldingen van de donateurs en mediteerende geestelijken, en buiten op dezelve de profeten Ezechiël en Daniël. »Dit heerlijk stuk is van de volkomenste teekening, en buitengewoon van penseelsbehandeling zoo mede van eene heerlijke conditie.

H. 2 el 10 d., br. 3 el. Paneel. Taxatie f 700. Gekocht door Jhr. Dr. J. P. Six van Hillegom voor f 610. Van dezen gekocht voor f 600, door eenige kunstvrienden te Haarlem, *die het in 1871 schonken aan het Sted. Museum aldaar.*

(Zie *No. 146 v. d. Cat. van dat Museum, 1907.*) De namen der schenkers zijn: Dr. A. van der Willigen; Mr. A. J. Enschedé; H. J. Scholten; Dr. C. Ekama; A. C. Kruseman: allen leden der Comm. van Toezicht op het Sted. Museum;

Cat. Verk. Roos 1860.

F. Allan; Jhr. P. Druyvesteyn; A. C. Dyserinck; Dr. D. de Haan; G. J. L. van der Hucht; C. de Koning; Mr. C. J. F. Mirandolle, M. P. F. Prévinaire; A. Prins; Jhr. L. J. Quarles van Ufford; A. van Stralen; J. van der Vlugt.

No. 50. Maarten van Heemskerck. De bespotting van Christus. Deze uitmuntende schilderij stelt voor den Zaligmaker, tijdens Hem de doornenkroon door twee krijgsknechten om het hoofd wordt gevlochten; ter linkerzijde het beeld van een voornaam man, waarschijnlijk Pilatus en andere en verdere personen; de teekening en schildering van dit meesterstuk is van de hoogste hoedanigheid. H. 1 el; br. 1 el 28 d. Paneel. Taxatie: f 300.

Gekocht door Jhr. Dr. J. P. Six van Hillegom voor f 360, *die het stuk in 1871 schonk aan het Museum te Haarlem.* (De Cat. van dat Museum (1907) geeft als maten op h., 98, br. 136 en als koopprijs door Jhr. Six betaald, f 240.)

» 51. Maarten van Heemskerck. De koperen slang in de Woestijn. Rijke voorstelling in het grauw. H. 2 el 60 d.; br. 1 el 80 d. Doek. Taxatie: f 15. Gekocht door Jhr. dr. J. P. Six van Hillegom voor f 15, *die het stuk in 1871 schonk aan het Sted. Museum te Haarlem.* (Zie no. 145 van Cat. 1907 van dat museum.)

» 52. Maarten van Heemskerck. De balseming van Christus. Uitmuntende fraaye ordonnantie van 13 figuren. H. 1 el 40 d., br. 1 el 97 d. Paneel. Taxatie f 500. Opgehouden op f 300. Den 5 Maart 1861 verkocht voor f 150. Door bemiddeling van Jhr. B. W. F. van Riemsdijk te Amsterdam in 1903 *door de Gemeente Delft gekocht voor f 1000.— en geplaatst in het Gemeente-Museum aldaar* en gecatalogiseerd als: Graflegging van Christus. Op paneel door Martyn van

Cat. Verk. Roos 1860.

Heemskerck, 1566. (Op de lijst: Corpus perunctum aromate puro sepulchro conditor, odora tantum pectora et munda Christus diligit.)

Volgens een oud h.s. bevat deze schildery de portretten van: *Mater Isabella Brederode; N. van Zyll Arentsdr; Pater Ermgard van Wynssen; Tomas Wtencamp; Margriet van Assendelft; z. Maria van Treslong; Margriet van der Does; Pater Claes Toù; z. Maria van Duivenvoorde; Agnes van Cralingen; Elisabeth van der Does* en *Pater Walick.*

No. 53. Maarten van Heemskerck. A°. 1564. Afbeelding van de Sybylla Erythrea; de keerzijde van deze altaardeur stelt voor een geestelijke met een achter hem staand Petrusbeeld. H. 1 el 25 d., br. 75 d. Paneel. Taxatie f 70. Gekocht door Jhr. dr. J. P. Six van Hillegom voor f 64. *Thans in 's-Rijks-Museum van Schilderyen* n°. 1127. (Cat. 1908.)

» 54. Maarten van Heemskerck. Portret van den geleerden Colmanus. H. 77 d., br. 60 d. Paneel. Taxatie f 20. Gekocht door Jhr. dr. J. P. Six van Hillegom voor f 37. *Thans in Rijksmuseum van Schilderijen onder n°. 1128* (Cat. 1908) *en eigendom van het Kon. Oudheidkundig Genootschap.*

[Bij Bleiswyck vermeld als in 1667 hangende in de Stads-Weeskamer te Delft. Johan Kolman of Coolman was pater in 't St. Agathaklooster te Delft. (Vgl. o.a. Jhr. B. W. F. van Riemsdijk, Hist. Beschr. van het kl. van St.-Agatha, enz.... 1894.) De oorspronkelijke eikenhouten lijst bevat het randschrift: »Omnino ne sit fato Colmannus ademptus, Martini fecit ingeniosa manus.«]

» 57. Honthorst. Portret van een graveur. H 69 d., br. 59 d. Paneel. Taxatie f 5. Gekocht door...

Cat. Verk. Roos 1860.

Goudstikker voor f 3,25. *Verblijfplaats onbekend.*

No. 65. Oude Italiaansche school. Kapitale voorstelling van een Veldslag van Constantyn de Groote. (De maten zijn hierbij niet aangegeven.) Taxatie f 70. Opgehouden op f 50.

Thans Gem. Museum Delft. Gecatalogiseerd (Zie suppl. Cat. Gem. mus. 1906) onder no. 1, als: »De slag van Constantyn den Groote tegen M. Aurelius Maxentius bij de schipbreuk Milvius A°. 312.« Op doek, door? H. 1.41 M.; br. 2.61 M.

» 91. Onbekend. Afbeelding van den grooten ijsberg die zich in het jaar 1565 voor Delfshaven vertoonde. H. 79 d.; br. 1 el 34 d. Paneel. Taxatie f 5. Gekocht voor f 2 door... Engelberts. *Thans in Rijks Museum van Schilderyen, onder no. 77. Eigendom van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.*

» 92. Onbekend. Achilles onder de maagden. H. 1 el 70 d., br. 1 el 92 d. Doek. Taxatie f 10. Gekocht door... Goudstikker voor f 4.75.

Verblijfplaats onbekend.

» 93. *Palamedes.* Twee stuks deuren van een eikenhouten Simpliciekast met voorstellingen van heelkundigen aard, afkomstig uit het Gasthuis der stad Delft. H. buiten het kastje 1 el 4 d., br. 63 d. Taxatie f 70. Opgehouden op f 51. Doch 21 Aug. 1860 verkocht aan? voor f 25.

[Waarom dit nummer niet is achtergehouden en aan het Gasthuis gezonden blijft een raadsel.] *Verblijfplaats onbekend.*

» 113. J. Schoorl. Altaarstuk met deuren voorstellende »Ziet den Mensch«. H. 69 d., br. 89 d. Doek. Taxatie f 30. Gekocht door... Thyssen voor f 44. *Verblijfplaats onbekend.*

Cat. Verk. Roos 1860.

No. 120. | In de manier van Terburg. Een krijgsman zit aan den ingang van een stal een brief te lezen hem door eenen trompetter overhandigd; een bij hem zittend meisje schijnt zich over de nieuwstijding te bedroeven. H. 96 d., br. 1 el, 8 d. Paneel. Taxatie f 50. Gekocht door.... Thijssen voor f 61.

Verblijfplaats onbekend.

* *
*

In de Bijlage A door B. en W. van Delft aan den Raad dier gemeente overgelegd, vinden we onder 1 genoemd »Delft na het springen van het kruidmagazijn maker onbekend«. Dit is zonder twijfel hetzelfde stuk door Mr. Soutendam genoemd als in 1865 hangende op de charter-kamer: »Schilderij, voorstellende de ruïne veroorzaakt door het springen van een buskruid-magazijn, gen. »t secrect van Holland« op 12 Oct. 1654. Geschilderd door Daniël Vosmaer. (Is thans [1911] aanwezig in de kamer van den burgemeester.)

De *vier* schutterstukken worden onder de nrs. *2*, *3*, *4* en *5* erg onnauwkeurig aangeduid. Het onder *2* genoemde: »Het Oranjevaandel, maker onbekend, 1648« komt in het supplement op den catalogus van het Gemeente-museum te Delft (1906) onder no. 6 voor, als »Schutterstuk, voorstellende de hoofdlieden met Willem Jacobsz. Delff, als vendrig, op paneel door Rochus Delff 1648 (h. 1. 47 M., br. 2 M.) (Mr. Soutendam schrijft dit aan *Jacob Delff* toe). Het onder *3* genoemde: »Schuttersmaaltyd door Michael Miereveld« draagt het opschrift: *Michael a Miereveld delineavit ac perfunctorie pinxit A°. 1611.* Het onder *4* aangeduide: »Het vierde rot der Hoekse, hersteld door Delff in 1592« bevat links bovenaan: »Opus Jacobi guilielmi Delphy. Anno Post. Christvm. Natvm. M. D. XCII«, terwijl het onder *5* genoemde: »Hopman van het oranjevaandel maker onbekend«, volgens Mr. Soutendam, *Willem Jacobsz. Delff* als vaandrig voorstellende, door Rochus Delff zou zijn gewrocht. (De drie laatstgenoemde stukken zijn thans [1911] in de Trouwzaal van het Raadhuis.) Onder *6* wordt op meergenoemde bijlage genoemd: »Salomo's eerste regt, maker onbekend, in de manier van P. P. Rubens«: dit stuk is evenwel bij Roos verkocht, en hiervoor moet worden gelezen: »Salomo's eerste recht door Pieter van Bronckhorst met opschrift op de lyst: *Ex dono*

nobilissimi et generosissimi domini Henrici a Bleyswyck Ewaldi filii Delphensium civitatis saepius Consulis et reipublicae Senatoris. A°. 1703«. Doek h. 1.60 M., br. 2.20 M. (Is n°. 9 in Suppl. *Cat. Gem. Mus.* Delft 1906 hierboven genoemd.)

Met *7* en *8* der Bijlage »Stadsgezigten op Delft« worden vermoedelijk bedoeld door Mr. Soutendam als in het portaal bij den trap in 1865 hangende gezichten op Delft (van een onbekenden meester) buiten de voormalige Waterslootsche- en Haagpoorten, en eene teekening voorstellende het Boterhuis te Delft van binnen, gemerkt *L. Bramer fecit,* dit laatste in 1865 hangende in de kamer van den Archivaris. (De twee eerstgenoemde zijn thans aanwezig in de kamer van den burgemeester in het Raadhuis; het laatstgenoemde in het Gem.-Museum.) Het in de bijlage onder *9* aangeduide: »Boomryk landschap door P. van Asch, gestoffeerd door Verschuiring« wordt door Mr. Soutendam genoemd als »Een landschap, met de stad Delft in het verschiet, ter regterzijde geteekend: *P.* van Asch, Pinxit. H. Verschuiring, Figuravit 1669. Het wordt onder *7* vermeld in Suppl. Catalogus Gem. Mus. 1906, als »Gezicht op de stad uit het N. W. Doek. H. 2.40 M., br. 2 M.

N°. *10* der bijlage »Stadsgezigt in de manier van Vanetsch« is vermoedelijk het door Mr. Soutendam als in 1865 in de kamer van den archivaris hangende »Schilderij, voorstellende een gezigt op Delft buiten de (voormalige) Haagpoort, langs de vaart. Geteekend, regts: V H F 1650; in het midden van onder J AV D S. 1647.« (Thans [1911] aanwezig in de kamer van den burgemeester.) Als n°. *11* noemt de bijlage: »Een kastje beschilderd met de voorstellingen in de beschilderde kamer van den Doele, door Leonard Bramer.« In 1865 werd het door Mr. Soutendam als hangende in de voormalige Weeskamer omschreven als: Triptychon, toegeschreven aan Leon. Bramer. Het stelt voor de zoogenaamde »beschilderde kamer« in den voormaligen Stadsdoelen te Delft. Het binnenpaneel verbeeldt het uittrekken der Delfsche schutterij. In Suppl. Cat. Gem. Mus. 1906 vermeld onder n°. 8 »vermoedelijk door Leonard Bramer (c. 1670); het middenstuk hoog 0,30 M. en breed 0.48 M.; de zijvleugels hoog 0.29 M. en breed 0.23 M.

Het onder *12* op de bijlage aangeduide »portret met de orde St. Joris (Frederik, Keurvorst van der Paltz) door Michael Miereveld« wordt door Mr. Soutendam, als in 1865 hangende in de kamer van den secretaris beter omschreven als zijnde het portret van

»Frederik V, koning van Bohemen. Hierop *M. Mierevelt ad sui ipsius principale depinxit.* (Thans 1911, in de kamer van den burgemeester). Wat nu de in de bijlage volgende portretten der oranjevorsten betreft, valt op te merken, dat de heer Hoekwater in zijn betoog terecht deed uitkomen de onnauwkeurige opsomming en een vermakelijk anachronisme, het laatste wat betreft de toeschrijving van al deze portretten aan .... Miereveld.

In de opgave vinden we vermeld een portret van Adolf van Nassau, dat niet aanwezig was, terwijl die van de Prinsen Willem I, Philips Willem en Maurits verzuimd zijn te vermelden.

Dat van Prins Willem I is gemerkt: »*Faciem hujus ad principale Cor: de Visscher fecit M. a Miereveld*«, op dat van Prins Maurits vindt men: »*Cum venia principis et ord. Fed. privilegio sex current ann.*« De portretten der prinsen Philips Willem, Ernst Casimir, Willem Lodewijk en Frederik Hendrik zijn alle gemerkt: »Michael a Mierevelt ad sui ipsius principale depinxit.« Dat van prins Willem II is vermoedelijk eene copie naar Honthorst (Vgl. ook Cat. raisonné des tableaux et des sculptures du musée royal de la Haye [Mauritshuis] 1895, pag. 176) en dat van prins Willem III door een onbekenden meester gepenseeld, doch in *geen geval naar* Honthorst, zooals Mr. Soutendam ten onrechte vermeldt. Prins Willem IV is gemerkt J. Fournier, 1752, en prins Willem V, Benj. Bolomey, 1768, terwijl Koning Willem I door N. Pieneman is afgebeeld. Behalve het laatstgenoemde portret, dat in de kamer van B. en W. eene plaats vond, bevinden zich de overige afbeeldingen der Oranje-vorsten thans (1911) in de Raadzaal.

Het in 1865 in de Wachtkamer en thans (1911) in de Kamer van B. en W. hangende portret van Hugo de Groot, draagt de volgende inscriptie aan de achterzijde: »*Hugo de Groot, M. Mierevelt Pinxit. Hanc effigiem ad vivum expressam illustribus et magnificus Reipub. Delphensis Consilibus in tanti viri honorem et perpetuam memoriam, dono misit G. van Papenbroeck, Indicum Amstelodamensium quondam Praeses.*« Links ter halver hoogte van het portret: *Aetatis 58. A°. 1631.*«

Voorts is nog ten stadhuize aanwezig een in de bijlagen van B. en W. bij voorstel 1860 niet genoemd portret van Clara van Sparwoude (gecopieerd door Cor^s^. de Man, naar het origineel, dat in 1680 te Leiden gevonden werd) eene rijke dame, die omstreeks 1610 aan het Weeshuis te Delft een groot kapitaal vermaakte. Het portret is thans (1911) geplaatst in de kamer van den burgemeester.

GESCHIEDENIS.

Ouderkerk a.d. Amstel in 1787.

In 1787, toen eene pruisische legermacht in ons land gekomen was om de beleediging 's Konings zuster door de patriotten bij Goejanverwellesluis aangedaan te wreken, teekende ds. Dirk Colenbrander [1]) dagelijks aan wat op zijn standplaats, Ouderkerk aan den Amstel, voorviel. Daaraan is het volgende ontleend:

Zondag, 16 September, trad als prediker op ds. Holst, een bekend patriot, die om zijne politieke gezindheid uit Vlissingen had moeten vluchten. Vele lieden, nieuwsgierig om hem te hooren, waren met schuiten uit Amsterdam gekomen, zoodat de kerk propvol was, maar vonden zich in hunne verwachting om een patriottische preek te hooren teleurgesteld. De tekst was Psalm 116: 12—14. Na kerktijd kwamen honderden gewapenden en ongewapenden met schuiten, rijtuigen en te voet op weg naar Amsterdam door het dorp, de tijding brengende, dat de rijngraaf van Salm, oordeelende Utrecht tegen den aanrukkenden vijand niet te kunnen verdedigen, in den verloopen nacht order gegeven had die stad te verlaten. Bij velen verwekte deze tijding groote verslagenheid. Op voorslag van ds. Holst en met goedvinden van ds. Colenbrander, kerkeraadsleden en anderen werd, wegens de heerschende confusie, de namiddagdienst, waarbij toch geen hoorders te wachten waren, nagelaten. De meeste ouderkersche burgers pakten hun goederen en vertrokken, en op de buitenplaatsen bleef ook niemand.

Den 17den passeerden nog vele schuiten met menschen en goederen. 's Avonds kwam ook het volk van den rijngraaf van Uithoorn aan de overzijde, na eenig vertoef verder trekkende, naar Amsterdam.

Den 18, 's morgens 5 uur, kwam het regiment van Hardenbroek, hetwelk ingekwartierd en verder onder dak gebracht werd in de kerk, waarin, de stoelen weggeruimd zijnde, hooi gespreid werd om op te slapen. 's Avonds kwamen ook nog het regiment van Grenier uit Vianen, benevens eenige kampensche jagers en kanonniers van du Bois met eenige kanonnen; de jagers en kanonniers werden

[1]) Geboren te Zutphen 29 Juni 1753, als predikant beroepen te Zevenaar (toenmaals classis Kleef) 1776, te Ouderkerk a. d. Amstel 1785, te Utrecht 1788, te Drempt gehuwd 28 October 1777 mei Louisa Hermanna Aleida van Hecking.

gebilletteerd in het dorp, de manschappen van Grenier aan de overzijde. Men scheen die troepen buiten Amsterdam te willen houden en daarom het platteland met hun onderhoud te belasten.

Den 19 kwamen de huzaren, kurassiers, jagers en scherpschutters van den rijngraaf terug, gedeeltelijk doortrekkende naar Abcoude, gedeeltelijk blijvende. In het ledige huis van v. d. Stam, die met pak en zak naar Amsterdam gevlucht was, werden wel 500 man geborgen, die er jammerlijk huis hielden.

Den 20 viel niets bijzonders voor; maar men zat in groote verlegenheid met eten en drinken, te meer omdat zooveel inwoners het dorp verlaten hadden.

Den 21, 's morgens 9 uur, werd eene publicatie uit Den Haag ontvangen, waarbij het uitsteken van vlaggen en het dragen van oranjelinten vrijgegeven werd. Na de afkondiging kochten de meeste soldaten van Hardenbroek lint, waarvan zij strikken maakten; daarna liepen zij naar de herbergen, oranjewijn eischende, allereerst naar de overzijde bij Faber; op diens zeggen, dat hij dien niet had, werd de kelder vermeesterd, eene hoeveelheid van een paar okshoofden en voorts wat er eetbaars in huis was geroofd. De officieren, geen orde onder de beschonken geraakte soldaten kunnende houden, zonden een kapitein naar Amsterdam om hulp bij het defensiewezen te vragen. Inmiddels werd 's namiddags ook bij Piet van Muyden de kelder opengebroken en begon weer het drinken. Onder de verschillende troepen ontstond verschil over het al of niet oranje dragen, waarbij in den tuin van v. d. Stam een soldaat van Hardenbroek schoot op een der kampensche jagers. De dader week in het huis, waarvan de deuren beschoten en opengebroken werden. Gelukkig kwam toen de verzochte hulp uit Amsterdam, zijnde het z.g.n. vliegend leger, dat daags te voren van Delft gekomen was; dadelijk verdwenen de soldaten van Hardenbroek, waarna de schuldige boven in het huis gevonden en naar de hoofdwacht gebracht werd. Het hulpcorps nam zijn intrek in het ledige huis van Faber. Bij het vliegend leger bevonden zich de geldersche dragonders onder kapitein Keppel van de Wolbeek en luitenant Colenbrander, van Zutphen.

Den 22 's morgens 7 uur kwam een patrouille huzaren van den rijngraaf van den kant van Abcoude terug, met het bericht, dat de pruisische troepen in aanmarsch waren. Aanstonds ging de alarmtrom en was alles in rep en roer. Keppel trok met eenige

huzaren en eenigen zijner dragonders den vijand te gemoet. De voorhoeden geraakten aan het vuren, zonder dat er iemand geraakt werd, maar toen van hollandsche zijde ook driemaal een kanon gelost was, vonden de pruissen het raadzaam terug te trekken. 's Namiddags kwam een pruisisch officier met een trompetter te vergeefs Ouderkerk opeischen. Onder de patriotten ontstond dien dag eenige beweging over de publicatie; men scheurde haar af en zocht den man, die haar afgelezen en aangeplakt had. Nog kwam er een vraag uit Amsterdam van het defensiewezen, of de aanwezige troepen in den dienst der stad wilden overgaan en daaraan den eed doen. Het volk van den rijngraaf en de burgercorpsen namen dit aan; maar de overige militairen weigerden, omdat zij den eed aan Holland gedaan hadden en dus eerst bericht uit den Haag moesten ontvangen. Voorts werd het huis van den jood op het kerkhof, die oranje gedragen had, door de patriotten geplunderd en daar alles vernield.

Den 23, 's morgens 7 uur, waren de pruisische voorposten reeds genaderd tot den koepel van mevrouw Elias, nog geen kwartier gaans buiten het dorp. Een den 21 door de officieren van Hardenbroek naar Den Haag gezonden kapitein, om te vernemen, wat zij doen moesten, keerde terug met den last om niet tegen de pruissen te ageeren. Die van Hardenbroek, Grenier en de kanonniers van du Bois zonden daarom in stilte een officier naar de pruissen met bericht, dat zij 's namiddags tot hen zouden overkomen en daarom verzochten inmiddels niets tegen Ouderkerk te ondernemen, hetgeen bewilligd werd. Die van den rijngraaf en de burgercorpsen, zulks vernemende, waren het er niet mede eens, waarom zij, die over wilden gaan, twee stukken geschut voor het rechthuis plaatsten om door de straat te kunnen schieten, als de anderen, die meest aan de overzijde lagen, hun vertrek wilden verhinderen. Juist toen kwam er een expresse uit Amsterdam met bevel aan het corps van den rijngraaf en het burgercorps om ook Ouderkerk te verlaten en naar Amsterdam af te trekken. Alzoo vertrok gelijktijdig de eene partij naar Abcoude, de andere naar Amsterdam. De eerste marcheerde 2 aan 2 door de pruisische voorposten. De andere ontving onderweg weder een bevel uit Amsterdam, om terug te keeren en Ouderkerk te verdedigen, zoodat zij een uur na haar afmarsch daar weder binnentrok. De pruissen, hiervan onbewust, werden door jagers van den rijngraaf

die zich op het jodenkerkhof verstoken hadden, met vuur ontvangen en snelden terug, de zaak niet begrijpende, daar hun toch door de andere partij gezegd was, dat Ouderkerk ontbloot was. Weldra kwam een officier met een tamboer de plaats opeischen, eenig uitstel toestaande, omdat men er het defensiewezen kennis van moest geven. Middelerwijl werden batterijen opgeworpen en de dijken van den Amstel hier en daar doorgestoken. Wijl er gebrek aan levensmiddelen was, roofden de soldaten van Salm alle groenten en vruchten uit de tuinen en lieten zij geen hoen in het leven; gelukkig herstelde een toevoer uit Amsterdam de rust. Een gedeelte der geldersche ruiterij werd afgelost en door een ander onder bevel van Hasebroek uit Zutphen vervangen. Toen de pruisische officier zijn eisch kwam herhalen, ontving hij eene weigering tot antwoord. Echter werd een wapenstilstand gesloten tot den avond van 30 September.

Den 1 October, 's morgens 5 uur, begon de aanval op Amsterdam van alle kanten te gelijk en op Ouderkerk van twee kanten, n.l. van dien van Abcoude op beide zijden van den Amstel en van dien van den Uithoorn. Het beschieten, waardoor veel huizen beschadigd werden, duurde 3 uren. Daarna geraakten de scherpschutters van Salm in klein vuurgevecht met de pruissen van Budberg, uit den Ham, waarvan verscheidene gedood of gekwetst binnen gebracht werden, terwijl die van Salm slechts 2 dooden en weinig gekwetsten hadden. Het hollandsche geschut werd door fransche kanonniers beter bediend dan het pruisische, waarvan de kogels te hoog vlogen, òf over de huizen heen, òf in de daken. De pruisische troepen werden overal afgeslagen, maar te Amsterdam gelukte het hun over de Haarlemmermeer van achteren in te komen, zoodat zij door de Kalfjeslaan de te Ouderkerk aanwezige macht konden insluiten; deze werd daardoor genoodzaakt naar Amsterdam te wijken, waar zij te 4 uur binnenkwam.

Den 2den 's avonds trokken de pruissen Ouderkerk binnen, waar zij den volgenden morgen aan het plunderen sloegen. Zij hielden de ledig staande huizen voor die van patriotten en lieten er niets ongerept, met name bij van den Boom, ds. Cramer, Wieman, de Liefde en de Groot. De kostelijkste meubelen werden voor bagatellen verkocht, staande horlogies voor f 5. Ook de kerkekamer werd ingebroken en meer dan f 500 van de diaconie gestolen, maar bij tijds werd men het gewaar en gingen er officieren op af,

die duchtig van zich afsloegen. De officieren beijverden zich het plunderen van meer huizen te beletten. Het volk van Budberg uit den Ham was het ergste, maar vertrok 's middags naar Amstelveen. Sedert kwamen ruim 200 man van het regiment Marwitz uit Bielefeld in kwartier. Officieren verklaarden, dat de aanval op Ouderkerk meer dan 200 man gekost had en dat, was de weêrstand overal even krachtig geweest als daar, men onverrichter zake naar Duitschland had moeten terugkeeren. Anderen klaagden, dat de patriotten, die zij spitsboeven noemden, zekeren kapitein Kessel door midden hadden geschoten, en dat de manschappen te Duivendrecht 3 uren lang tot aan de buik in het water hadden moeten staan.

Den 4den deed de commandant Ledebur ds. Colenbrander weten, dat de kerk opgeruimd zou worden en hij den 7den kon prediken, hetwelk ook geschiedde.

De soldaten waren zeer benauwd voor Amsterdam en wenschten maar weêr in Bielefeld te zijn, zoodat zij zich den 7den zeer verheugden, toen zij hoorden, dat het met Amsterdam geschikt was. Velen hadden zakken vol geld en 2 of 3 horologies in de zak. Intusschen leden de veehouders groote schade, aangezien zoowel het hooi als het gras door het leger werd opgevoerd.

Den 11den werd afgelezen dat ieder oranje kon dragen, waarop aanstonds een menigte joodsche en andere kooplieden met oranje te voorschijn kwamen, maar door de gewapende burgers met geweerschoten verdreven werden. Men wist toen te Ouderkerk, dat de pruisische troepen den 8sten van alle kanten tot voor de poorten van Amsterdam getrokken waren, maar niet wat daar sedert was geschied en 's nachts 12 uur ook nog niet, dat reeds op den vorigen dag de Leidsche poort door den vijand bezet was. Er waren toen op het dorp niet meer dan 100 militairen overgebleven. De utrechtsche schuit was dien dag voor het eerst in 3 weken weder gevaren.

Tot dusver ds. Colenbrander. In het derde deel van *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver* door L. van Ollefen vindt men meerdere bijzonderheden over de dappere verdediging van Ouderkerk op 1 October, onder bevel van den luitenant-kolonel F. H. de Wilde, kapitein der burgerij van Amsterdam.

C. W. B.

Uit den Patriottentijd.

DOOR

E. E. GEWIN.

Nav. LIX, 465. LX, 152. *(Voortzetting).*

Naschrift op N° III.

Bij het pamflet tegen van de Spiegel (Nav. n°. 3 van dit jaar) verzuimde ik het volgende ter toelichting te noteeren:

Onder meer andere pamfletten tegen van de Spiegel werd er in Juli 1794 in den Haag een verspreid onder den titel: »waarschuwing aan de Haagsche burgers betrekkelijk den raadpensionaris van de Spiegel«. Het is een infaam libel, waarin van de Spiegel, aangeduid met de laagste epitheta, wordt aangewezen als de man, »die de eenige, de waare en verschrikkelijke oorzaak is van alle rampen, die het Land, de braave Prins en zijn edel kroost, zoo geducht en vreeslijk treffen«.

Eenige dagen later gaf de Prins in de Statenvergadering zijn verontwaardiging over dit geschrift te kennen en drukte zijn wensch uit, dat naar den anoniemen schrijver mocht worden gezocht. De Staten besloten dienovereenkomstig en stelden 1000 gouden rijders als prijs op de aanwijzing van de(n) schuldige(n). [Breeder in: Vaderl. Historie (vervolg op Wagenaar) dl. 28 p. 18 v. v. en Nederl. Jaerboeken, 1794 p. 888 v. v., terwijl Knuttel's pamflettencatalogus onder n°. 22408 een geschrift vermeldt: »Onschuld van L. P. van der Spiegel of aanmerking en antwoord aan den Libelschrijver«, etc. waarin de raadpensionaris tegen de bedoelde aantijgingen verdedigd wordt.]

Op deze zaak doelt het door mij t. a. p. gepubliceerde pamflet.

IV. Vreugdebazuin der Keezen.

Vois: *La vérité fait passer la Diable.*

1

De Keesjes triumpheeren,
Wie had dit ooit gelooft!
Wij zien hem wederkeeren,
Met Lauweren om het hoofd,
Wie had dit ooit geloofd?
Oranjes dol gespuis,
Moet naar 't verbeterhuis;
Men zal hem modes leeren,
De Keesjes triumpheeren,
Om Willems rug te smeeren,
Wilmijntje welk een kruis?
Wat kruis! Wat kruis!
Roept thans Oranjens-Huis, *bis.*

2.

De Heerschzugt van Oranje,
En Pruischens snood geweld,
De schraapzucht van Brittanje,
Verslond het Hollandsch geld.
Verslond, verslond het Hollandsch geld.
De Landman wierd gevild,
En Neêrlands schat gespild,
Ten dienst van 't wreed Germanje,
Geen appel groeit in Spanje,
Zo wrang, als onze Oranje,
Die eindelijk werd geschild;
Geschild! Geschild!
Wij zijn genoeg gevild! (*bis*).

3.

Weg Brunswijk met uw snoeven,
In 't zotte manifest,
Uw scheen gevoelt de schroeven,
Van 't nieuw Gemeene — Best.
Van 't nieuw Gemeene — Best.
Gij waart een snoode Pest,
In Neêrlands vrij Gewest.
O Dief! Gij ziet u haaten,
Hoe mooi gij nu moogt praaten,
Dat zal u nimmer baaten,
Gij hebt te veel geswetst,
O Pest! O Pest!
Kruip in uw Wolvenest (*bis*).

4.

Gij waart berooid en pover,
Gij had gebrek aan Goud!
Men maakt u Neêrlands roover,
Die post was u vertrouwd;
Die post was u vertrouwd;
Gij trekt naar Franke heên,
Maar liept een blaauwe scheen,
Uw moorders wierde lijken,
Hoe staat hij nu te kijken,
Ojee! hij zal bezwijken,
Het mufke brak zijn been,
Zijn been! Zijn been!
En loopt nu hinkend heên. (*bis*).

5.

Dat schiel Brunswijk knoetje,
Zag op den Franken grond,
Dat reeds het vrijheids hoetje,
Met glants op Pieke stond,
Met glants op Pieke stond,
't Verraad was hem mislukt,
Wat heeft hij toen gekrukt?
Hij is in zijn schulp gekroopen,
Hij moet voor Fransjes loopen,
Wier land hij af wou stroopen.
Wat ziet hij nu bedrukt.
Bedrukt, bedrukt!
Die moord is hem mislukt. (*bis*).

6.

Hij was een baas in 't Plonderen,
Die Wolf verscheurt dit Lam;
Maar toen hij 't hoorde donderen,
Wijl Mars hem tegen kwam,
Wijl Mars hem tegen kwam,
Toen werd die moorders-Baas,
Weldra een bloode Haas;
De Pruisjes wierden dasjes,
De Franken sloegen rasjes,
Die geele wisjewasjes,
Zij vloogen als een Baas,
Helaas! helaas!
Zij speelden hier den Blaas; (*bis*).

7.

Waakt op verdrukte Keesjes,
Thans word het uwe beurd,
Verheugd u trouwe beesjes,
Gij hebt genoeg getreurd.
Gij hebt genoeg getreurd.
Bijt helder van u af, af!
Delft hier Oranjes graf,
Toont uw op oorlogs velden,
Rechtaarde Vrijheids — Helden,
Wreekt duizend Barnevelde,
Bereid Oranjes graf, —
Hoe laf! hoe laf!
Sloeg hij hun hoofden af, (*bis*).

8.

De zegenrijke Fransjes,
Verlossen Nederland,
Gehult met lauw're kransjes,
Geplukt door vrijheids hand,
Geplukt door vrijheidshand,
Oranjes roep Genaa! genaa!
Het Keesje ca-ira. [1])
De mof met al zijn rotten,
Die Holland kwam bespotten,
Kan ons niet meer bedotten,
Door Neêrlands Debora.
Ha! Ha! Ha! Ha! (*lachende*),
Zij lachte voor, wij na. (*bis*).

V. **Een Ode,**

op een bekende wijs.

Waar blijven die Pruische schreeuwers [nou? ha! ha!
Waar blijft Brittanje en Naussouw? ha! ha!
Waar blijft de magt van Oostenrijk,
De Paltz en 't gantsche Moffenrijk? ha! ha? van falderala.
Verraat dat heeft u toegelacht, ha! ha!
Daarom o Mof, met uw geslagt, ha! ha!
Kwam gij als toen de Linie door,
Doch kreeg daar weer een tik aan 't oor, ha! ha! van falderala!

Waar blijft de Pruische Glorie Zon? ha! ha!
Hij gaf doe hij Champagne won, ha! ha!
Bevel die groote Moffevaar
In Parijs moest zijn de maaltijd klaar; ha! ha! van falderala!
In Holland kwam je als een held, ha! ha!
Men schoot de koeyen doot in 't veld, ha! ha!
Wat blinken nu uw Gloriedaan,
Beschaamd moet gij naar huis toe gaan, ha! ha! van falderala!

De voorsmaak was daar heerlijk zoet, ha! ha!
Het fransch gebraad is fijn en goed, ha! ha!
[2]) d' Kotteletten in 't Mannifest
Bezwaard hem nog in 't Moffennest, ha! ha! van falderala!
En zak maar af en berg in huis, ha! ha!
't Gekaapt Servies of 't raakt aan gruis, ha! ha!
Schilderijen ook aan een kant
Of Frans die neemd ze van de want;
O ja! bid om genaê!

Champagne druiven zijn vol vuur, ha! ha!
Geen Pruisch behaagd die op den duur, ha! ha!
Al 't fransch Desert is na de Ton,
Zij geven druiven uit Canon; ha! ha! van falderala!
Wat prevelt gij Europa voor? ha! ha!
M' lacht reeds om u Declaratoir, ha! ha!
Want gij de keizer in 't verschiet
Tegens Frans 't spit afbijten liet; ha! ha! van falderala.

---

[1]) *Ah! ça-ira, ça-ira, ça-ira! Les aristocrats à la lanterne!* Refrein van een bekend lied uit het begin van den Franschen revolutietijd.

[2]) Men zegd dat de fransche de kottoletten in 't manifest gebraaden hebben, dat den Hertog naar Parijs heeft gezonden. (Noot van den pamfletschrijver).

En keer men zich naar Engeland toe,
ha! ha!
Daar Koning George speelt, joe! joe!
ha! ha!
Wijl Master Pitt die daar regeerdt,
Ook zachjes 't volk haar beurs pur-
[geert; ha! ha! van falderala!

Wat heb jij 't volck niet al verteld,
ha! ha!
En voordeel in den krijg voorspeld,
ha! ha!
Gij zie hoe dat rechtvaardigheid,
De blinddoek van haar oogen reidt;
ha! ha! van falderala!

Men denk maar eens de toestand na,
ha! ha!
Heel Braband is een hospita,
ha! ha!
De geestelijkheid die staat verstomd,
Hoezeer men voor Oranje Bromd;
ha! ha! van falderala!

Men houw zoo waar nog Bede-stond;
ha! ha!
Maar het volck bid niet uit eenen mond,
ha! ha!
Als 't blinde volck hun heil maar kon,
Welras verscheen d' vrijheids-zon;
ha! ha! van falderala!

Zoo bloey ons land in voorspoed weer;
O ja!
En d' Vrijheids-Hoed weer op haar speer,
O ja!
Tot Heyl van ieder Burger-stand,
In 't vrey gevogten Nederland;
O ja! O ja! O ja!

Toelichting op vorengaande „ODE".

Het pamflet betreft in de eerste plaats hertog Carl Wilhelm Ferdinand van Brunswijk, broederszoon van den bekenden mentor van Willem V. Het succes, dat hij in 1787 als bevelhebber der Pruisische troepen in deze gewesten had gehad, zat den patriotten nog dwars en ze verkneukelden zich in den tegenspoed dien Brunswijk later als commandant van het leger der geällieerden tegen Frankrijk ondervond. [1]) In deze hoedanigheid vaardigde hij den 25 Juli 1792 te Coblentz, in naam van den koning van Pruisen en van den keizer, het befaamde *manifest* uit, waarin met ontactvolle bewoordingen en op eene wijze, die het waardigheidsgevoel der Franschen moest kwetsen, de onmiddellijke invrijheidstelling van Lodewijk XVI werd geëischt. Dit geschrift mag vervaardigd zijn door den émigré den hertog de Limon [2]) en geïnspireerd door Lodewijk XVI zelf [3]), Brunswijk onderteekende

[1]) Zie Blok, Geschiedenis van het Nederl. Volk VI p. 542, waar verteld wordt, dat de pamfletten over de grenzen werden binnengesmokkeld, wanneer men niet waagde ze binnenlands te drukken, en waarin melding wordt gemaakt van een »Victorielied« door 't Hoen, een uitvoerig pamflet, van gelijke strekking als de onderhavige »Ode«.

[2]) Larousse. Dictionn. univers. encyclop, dl II i.v. Brunswick (manifeste de).

[3]) Lavisse et Rembaud. Histoire générale dl VIII p. 140.

het en zijn naam bleef er in de geschiedenis aan verbonden.

Het plan van den hertog was om van Lotharingen naar Parijs te trekken en reeds had hij den dag vastgesteld, waarop hij daar zou dineeren. [1]) De geur van het overwinningsmaal zal den veldoverste reeds geprikkeld hebben, meent de malicieuse pamfletdichter: fijne *kotteletten*, rijkelijk besproeid met champagnewijn. Maar het zouden juist geen victoriegedachten zijn, die voor den hertog aan *Champagne* zouden verbonden worden, integendeel, die eener droeve débacle. Immers zijn coalitieleger was Champagne binnengetrokken en ondervond reeds aanstonds moeilijkheid door de onbegaanbaarheid van het terrein, terwijl Dumouriez, een slag willende vermijden, Brunswijk tergend dwong zich te bepalen tot schermutselingen. Het uitzicht op het glorieus festijn begon voor dezen te verduisteren; in plaats van fonkelende champagnewijn in de overwonnen hoofdstad, vlogen in 't Champagneland de »*druiven uit Canon*«: de kanonnade van Valmy op 20 September 1792 werd een belangrijke gebeurtenis, want deze eerste overwinning — als wapenfeit zelf niet van groote beteekenis — oefende op vriend en vijand een moreele werking, die voor den loop der verdere gebeurtenissen beslissend was. In de laatste dagen van September moest Brunswijk Champagne ontruimen. —

Mijner vrienden vijanden zijn mijne vijanden, zal de libelschrijver gedacht hebben en daarom naast Brunswijk ook een pijl gericht op *William Pitt*, den bête noire der Franschen.

De *Tours* is de tower, de Engelsche staatsgevangenis en het *Conquest* de geplande verovering van Frankrijk. Niet gering waren de kosten, die Engeland in de coalitie had bij te dragen en Pitt ging er ten slotte toe over een ruime belasting te heffen op koffie, thee, likeuren en haarpoeder. [2]) Wellicht, dat hierop doelt de uitdrukking »zachtjes 't volk haar beurs purgeert«.

»M'lacht reeds om u »*Declaratoir*«, ziet op de declaratie, d.i. Brunswijk's voormelde manifest, dat ergernis en spot verwekte. —

Hebben we in het vorige pamflet de Patriotten aan 't woord gelaten, zie hier hoe hun antagonisten uitpakken; beider vocabularium is goed voorzien en in krasse uitlatingen doen ze niet voor elkaar onder:

---

[1]) Carlyle. French Revolution. II p. 142.

[2]) Lavisse & Rambaud, t. a. p. VIII p. 661/62.

VI. **Titulen en caracters der valschgenaamde Patriotten.**

Helsche benden, Oproermakers. — Openbaare Godversakers.
God vergeten Atheist. — Stookers van de Burger twist.
Opgepronkte Kermiszotten. — Valsch gewaande patriotten.
Landverdervers, Landverraders. — Hooge Overheid versmaders.
Trouw verbrekers, Valsche sweerders. — Zinnelooze Exerceerders.
Boose schelmen, Menschen moorders. — Muitemakers, Rustverstoorders.
Vloekers, Zuipers, Swelgers, Swaaijers. — Zotverwaande vrijheidkraaijers.
Meesters in de kunst van liegen. — Lastren, Schelden en Bedriegen.
God en Godsdienst onderdrukkers. — Land gezag en Wet verrukkers.
Volk verleiders, Dwingelanden. — Wijze zotten, onverstanden
Saam gespannen Rotgezellen. — Wie zou al die titels tellen?
Van dit saam gezworen rot. — O verblinde Patriot.

Deze hartige ontboezeming is slechts een praeludium: er volgen, in gelijken toon gesteld, een twintigtal zesregelige coupletten (op de wijs »van de vogelen«), waarvan slechts de meest typeerende hier worden overgenomen:

Gij bederft veel Land en Steeden.
En negotie hier en daar.
Gij doet de Ambagtsman ontleede,
Dat hij raakt van armoe zwaar;
En verguisd veel geld en goed,
O gij goddeloos gebroed.

En gij Leeraars van Calviene,
En gij broeder Luteraan,
Zijt gij 't zamen nog van meening,
In uw zonden voort te gaan,
Dat gij 't Princen volk veragt,
En bijna heeft omgebragt.

Gij Leeraars der Mennonieten,
Zijt gij mee van zulken aart,
Dan is 't tijd dat wij u schieten
Eer gij meerder vrugten baart,
En nog meer Keeshonde broed,
Weg met dat canailje goed.

Gij loopt zeer eenvoudig heene,
En zeer nedrig van gedrag,
Dat men zoude van Uw meene,
Vol van Godvrugt; maar ach! ach!
Gij zijt meê een Patriot,
Want gij houd uw met dit schrot.

Kloosters Paape, Zielsverleiders,
Spookzels van het Vagevier,
Gij verkeerde schaape weiders,
Zijt gij mee van die natuur?
Dan mag men uw wel tot straf
Sneije neus en ooren af.

Gij gaat hoog met goede werken,
Maar bijna voor 't kwaad geen straf,
Als men gaat bij uw te kerken,
Neemt gij haar de zonde af,
Door haar biegte en haar geld
Werden zij zeer nieuw hersteld.

Patriots Genootschap-zweerders,
Sijt gij nog alzo gezind,
Gij onnutte geld verteerders,
Siet dat gij het weder wind,
't Geen gij hebt onnut verteerd
Of uw rad werd omgekeerd.

VII. Een gedrukt stuk (folioformaat) met titel:

Broederlijke aandagt der Patriotze Christenen

onder de bedestonden, gehouden bij het sluiten van het
— wonderjaar 1794. —

Slechts een enkel fragment moge ter kenschetsing hier volgen: Het gebed begint aldus: [1])

»Weldoende God! wij zijn weder na een aantal bede-stonden gehouden, bij het sluiten van dit wonder-jaar, tot uw bedehuis genadert: onder een meenigte die door hun trotsheden de Broederschap verbannen en met verachting op ons blijven nederzien. Wij hebben dan ô Heere! met de Pharaoo's onzer Landen, onze stemmen tot u opgeheven.........

En iets verder dit:

...»laaten wij ook door de wind van uwe Geest aangeblaazen worden, om, volgens de Heilige wil van onze Heyland, ook voor onze naasten te bidden; inzonderheid voor de geene die door eenige bijzonder belangzoekende Leerraars zijn afgeleid, welke door hunne Toverredens uwe Gebeden-Huizen ontheiligen, in diervoegen zij de overhedens voor het aanzien van uw Alwetendheid aan het volk opgedragen als zonne der aarden, licht der lichten, ster aan den Hemel, welker Glants zou duuren tot in Eeuwigheid.

Goeden God! Wij beven wanneer wij denken aan de vreeslijke stemmen dezer gewaande Boanargus-zoonen, welke de overste als de ster van Juda, die de volkeren zouden geleiden op het schellents voor bazuinden, uitroepende: Hij is de gezalfde des Heeren! Hij is nabij zijn Goël! die zijn pylaaren heeft vastgemaakt, zoo dat ze in Eeuwigheid niet zullen wankelen, — ook hunne stemme gingen in gramschap uit, met Donderslagen van hunne Kanzel-Throonen, zeggende: zij die hem wederstreeft hebben, zijn het zaat dat Pluto in de Helle gebaart heeft; voor de Duivelen ô Heere! zal eerder vergiffenis te hoopen zijn, alzoo die alleen naar de ziel gezondigt hebben, maar zij! zij Patriotten! hebben met ziel en lichaam gezondigt, ik weet niet of voor dat Volk vergeving is; doch wij onderwinden ons niet Heere! uwe Alwetendheid voor te lichten, alzoo alle deze als in een Register bij u bekend zijn. — Maar Heere! wij willen door de liefde die Gij ons hebt aanbevolen, de hand van Broederschap toereiken aan die geene, die van hunne dwaling te rugge keeren.«

---

[1]) De punctuatie is zoo verwarrend, dat ik ze hier en daar veranderde. G.

Nav. LX, 153.

Albrecht of **Allaert Beiling.**

Zooals Tollens, hier en daar wat opgesierd en aangedikt, den dood van Albrecht Beiling bezingt, zoo vertelt Prof. Dr. J. van Vloten in den Almanak van 't Nut voor 1875, historisch getrouw, zijn tragisch einde, wat het voorafging en wat het volgde. Geen enkel spoor van twijfel aan 't treurige feit, maar oude kronieken en handschriften worden aangehaald en de namen van verschillende personen worden genoemd om 't te bevestigen. De striktste geschiedwaarheid is, volgens van Vloten, hier ten volle betracht. »Tot het stellig ontkennen van dat levend begraven,« schreef Prof. Fruin in 1870, »hebben onze schrijvers nog den moed niet; maar het ongeloof zit in de lucht.« En daarom en met den wensch, dat dat ongeloof omtrent Beiling's trouw en moed in de lucht vervliegen mag, niet verder op de zaak ingegaan!

A. AARSEN.

Nav. LX, 153.

Oekonomische toestanden in Nederland in de 14e en 15e eeuw.

De inzender der vraag zal waarschijnlijk wel het een en ander kunnen vinden in de onderstaande werken:

De Roever. Het leven onzer voorouders.

Hofdijk. Ons voorgeslacht.

Blok. Een Hollandsche stad in de Middeleeuwen (Leiden).

J. P. E.

Wie kan mij opheldering geven? In de dorpen van 't Schermereiland, n.l. Graft, Graftdijk, Driehuizen en de Rijp worden heden sommige plaatsen nog genoemd: *kloosterbuurt*, *kloosterhaven* en *'t klooster*. Zijn daar inderdaad kloosters geweest, of hebben genoemde perceelen eene andere bestemming gehad?

Graft. P. S.

OUDHEIDKUNDE.

Dierenprocessen.[1])

DOOR

F. K. VAN OMMEN KLOEKE.

In »De Navorscher«, 57ᵉ jaarg. blz. 449, komt onder den titel »Gevonnisde dieren« een korte verhandeling voor betreffende de »Executie van een Stier-osse« te Middelburg van den 20 September 1571. Zoo ik me niet vergis, is deze sententie ook reeds vermeld in een der eerste jaargangen van »De Navorscher«, terwijl wij haar, behalve in 't werkje van Mr S. de Wind: »Bijzonderheden uit de geschiedenis van het strafregt in de Nederlanden (Middelburg 1827, blz. 36) nog aantreffen in: »Bijdragen tot het oude strafregt in België, gevolgd door eenige merkwaardige vonnissen van vroegeren tijd, van allerlei aard« (2e dr. Brussel 1829, blz. 321).

Iets kenmerkends, dat ons zou wijzen op den invloed van het Mozaïsche recht, is m.i. in deze sententie niet te vinden. Ik zou eerder geneigd zijn te veronderstellen, dat zich hier het Romeinsche Recht heeft doen gelden en, daar de eigenaar den stier heeft moeten prijsgeven, in toepassing is gebracht — al is het dan ook eenigszins gewijzigd — de *actio noxalis de pauperie*, waaromtrent wij bij Justinianus, Institutiones, Lib. 4, Tit. 9: *si quadrupes pauperiem fecisse dicitur*, het volgende vinden aangeteekend: »Animalium nomine, quae ratione carent, si quidem lascivia »aut fervore aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege »duodecim tabularum prodita est (quae animalia si noxae dedantur, »proficiunt reo ad liberationem, quia ita lex duodecim tabularum »scripta est): puta si equus calcitrosus calce percusserit aut bos cornu petere solitus petierit.«

Of wij echter, vooral waar het de rechtspraak geldt, onze »landslieden« uit de verschillende deelen des lands gelijk kunnen stellen, zooals de schrijver in »De Navorscher« 57e jaarg. blz. 450 blijkbaar doet, wanneer hij zegt: »en aan den nuchterder zin van onze landslieden is 't misschien toe te schrijven, dat de executie van dieren zoo uiterst zelden voorkomt?« Ik meen van niet. In de

[1]) Een belangrijk artikel — belangrijk vooral door een rijke opgave van litteratuur — over dierenprocessen en straffen op dieren toegepast vinden wij in »Mittheilungen Instituts für österreichische Geschichtsforschung«, XII. Bd. 4. Heft S. 545—601 en is getiteld: »*Amira, K. v.*, Thierstrafen und Thierprocesse«.

allereerste plaats pleit hiertegen het vonnis den 15 Mei 1595 uitgesproken te Leiden over den hond, genaamd *Provetie*, van Jan Jansse van der Poel,[1]) welke volgens de sententie wordt »gecondemneert.... geleyd en gebragt te werden op 't Pleyn van 's-Gravesteyn alhier, alwaer men gewoon is de boosdoeners te straffen en dat hy aldaer door den Scherpregter met de koorde aan de galge tussen Hemel en aarde zal werden gehangen tot dat er de dood na volgt, dat voorts zyn dode lyf zal werden gesleept op een horde tot op het galge Velt en dat hy aldaer aen de galge zal blyven hangen tot afschrik van alle andere honden, en elk tot een exempel. Verklaart voorts alle zyne goederen indien hy eenige mocht hebben te zyn verbeurt en geconfisceert, ten behoeve van de Graaflykheid.« [2])

In deze sententie ligt een gansch andere geest, waardoor het redelooze dier wordt gelijkgesteld met den mensch en op dezelfde wijze als deze wegens zijn wanbedrijf (het bijten van een kind, hetwelk den dood ten gevolge heeft) wordt vervolgd en gestraft. Ik zou geneigd zijn in deze uitspraak een zuivere openbaring van het locale recht te zien.

Verder is geheel afwijkend van eerstgenoemde sententie de uitspraak den 6den September 1664 te Zwolle gedaan over een stier, die zijn eigenaar, Jan Broen te Wijhe, den 4den September van 't zelfde jaar zoodanig had verwond, dat hij aan de bekomen wonden is overleden (zie beneden).

En ten slotte kunnen wij — afgezien van de met deze opvatting strijdige sententies — onze landslieden uit de verschillende deelen des lands in dien tijd vooral op 't gebied der rechtspraak niet gelijkstellen, daar een centrale wetgevende macht ontbrak en 't Romeinsche Recht, hoewel het al reeds in den tijd, waarin bovengenoemde sententies vallen, in ons land in naam was gerecipieerd, niet overal even welwillend werd ontvangen. In de eene streek ondervond het meer, in de andere minder tegenkanting wegens de mindere of meerdere voorkeur, welke men had voor 't locale recht,

[1]) Zie »De Navorscher«, 10e jaarg. blz. 60 en »Bijdragen tot het oude strafregt in België blz. 325.

[2]) Deze sententie is een van de meest karakteristieke, al is de straf, daarin bepaald, de meest gebruikelijke. Men veroordeelde n.l. in den regel een dier, dat een mensch had gedood, tot de galg, hetzij dat het eerst geworgd en daarna opgehangen werd, of dat men het terstond door ophanging liet sterven. Andere straffen, die als meer locale kunnen worden beschouwd bestonden in het levend begraven, verbranden, onthoofden of steenigen van het schuldig bevonden dier. Zie echter Amira t. a. p.

dat onder den invloed der christelijke beschaving verschillende voorschriften uit het Mozaïsche recht in zich had opgenomen. Van uniformiteit op 't gebied van 't rechtswezen, was vooral in den tijd, waarin de beide oudste sententies vallen, in ons land in de praktijk nog geen sprake.

Het valt echter te betwijfelen of het minder nuchter was van onze landslieden, wanneer zij mede als richtsnoer voor hun rechtspraak namen de rechtsregelen, welke zij vonden in den Bijbel, die immers, sedert de bewoners van ons land 't Christendom hadden aangenomen, steeds meer en meer de norm werd voor hun leven. Straks, wanneer de geesten zich meer gaan ontwikkelen, gaat men ook op 't gebied van 't rechtswezen meer critisch en eclectisch te werk en wijzigt zich de rechtspraak naar de mate dier ontwikkeling.

Ten slotte kan ik ook niet aannemen, dat executies van dieren uiterst zelden in ons land zullen zijn voorgekomen. Om deze echter op te sporen zullen de oude rechtsgeleerde werken niet in de eerste plaats als bronnen moeten dienst doen, doch de Crimineele registers e.d., zooals met name in Overijssel: »de Protocollen van contentieuse saaken.«

Bepalen wij ons niet tot de grenzen van ons huidige Nederland, dan kunnen wij nog een dergelijke executie vermelden te IJperen. Daar werd n.l. volgens de reeds eerder aangehaalde »Bijdragen tot het oude strafregt in België« den 10^{den} Juni 1486 door den beul een varken ter dood gebracht en daarna »aan eenen paal op het schavot tot Opper-Belle vastgemaakt, en dit, wijl hetzelve het kind van zekeren Matthijs Cicx, wonende binnen de parochie van Meteren gelegen, onder de jurisdictie van het voorzeide Belle, gebeten en gedeeltelijk opgevreten had.«

Verder vinden wij in pas genoemd werk nog voorbeelden vermeld van dierenprocessen in Frankrijk.

De sententie, welke ik thans laat volgen — te vinden in 't Rijksarchief in Overijssel in het »Protocol van Contentieuse saaken van 1658 — 1677, Schoutambt Wijhe«, fol. 295 en 296 — geeft de beide schriftuurplaatsen aan, waarop een dergelijk vonnis gebaseerd was, wanneer dit op grond van 't Mozaïsche recht werd uitgesproken.

Sententia.

Op ontfangene informatien, dat jonxtleden Sondach achtermid-

dach den 4[den] deses loopende maants Septembris een stijr, eigen an Jan Broen, den voornoemden Jan Broen ter neder gestooten, ende seer jammerlicken op veele plaetsen zijns lichaemes gewondet ende vant leven heeft berooft: ende dat die naegelaetene vrijnden van den voorss: ontsielden Jan Broen wel genegen zouden zijn, den opgedachten stijr te doen slachten, ende het vleisch daer van onder de armen van Wijhe te verdeilen, om door de zelve tot hun voetsel genutticht te worden.

In betrachtinge genoomen, off well in dese voorss: stijr als een onredelijck schepsel eigentlijck geen bedrogh noch schult, ende over sulcx oock geen misdaet can werden geconsidereert, naedemael nochtans bij God de Heere onder alle aertsche schepselen die mensche altijdt het angenaemste is geweest, ende geseekert heeft, dat hij het bloet van smenschen ziele wil eischen van de handt aller gedierten, Genes: 9 v: 5:, oock dienvolgens heeft g'ordonneert, dat een osse eenen man ofte vrouwe stoot, dat de zelve sterft, die osse seekerlijck zall worden gesteenight, ende het vleis van den osse niet zal worden gegeten, Exod. 21 v: 28:,

soo ist dat ick wegens s' Landts Hoogheit, in naeme van den Heer Landtdroste van Zallandt bij absentie van den zelven, hebbe goetgevonden te ordonneren, ende ordonnere mits desen, dat de voorss: stijr an die justitie ter straffe zall overgelevert worden, ende dat vervolgens de schout van Wijhe zall hebben te besorgen, dat de zelve stijr gebracht werde ter plaetsen, daer die boven verhaelde verwondinge ende ontsielinge van den voorss: Jan Broen is geschiet, om aldaer, off ter naest gelegener plaetsen daer omtrent, in een cuijle daertoe, all voorens, offte andersins gedoodet, geworpen, gedolven ende begraeven te worden.

Bevelende eenen ijegelijcken, die van den voorn: schoute tot assistentie van dese executie geboodet zullen worden, daer an ongeweigert te gehoorsaemen, bij arbitrale straffe. Actum binnen Zwolle den 6 Septembris 1664.

In absentie van de Heere Landtdroste van Zallandt. J. Vriesen.

Deze sententie is den 8 daer an volgende door mij ter executie gestelt, en den stijr levendich in een cuil, voor 'et landt gemaekt, geworpen, en bij groot tegenweer door een ander met twee coogels in de cuijl doorschooten, en voorts gedolven.

J. van Sonsbeek.«

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nav. LX., 8, 190.

Eene algemeene opmerking, welke ook vooral woorden (in verschillende talen) geldt, wanneer reduplicatie in 't spel is, is deze: *dat men goed doet* m e t r e k e n i n g t e h o u d e n, hoe de letterverbindingen *ds*, *sd*, *ts*, *st*, zoo heel vaak = *s* of *ss* worden genomen. Zoo iets komt o. v. reeds in 't Grieksch voor en heet dáár *verzachtend;* misschien is bij klassiek-Grieksch voortreffelijk, wat bij andere, vooral ook nieuwe talen laakbaar is.[1])

Maar toch het *is* »verzachtend«. Zeer mogelijk komt dit verzachten nergens zoo druk voor als in het weekelijke, maar ook soms schoone Italiaansch.

Ik zal me hier niet lang ophouden, hoewel de gelegenheid verleidelijk kon zijn, en voorbeelden om te grijpen voorhanden.

»*Kiskas*«. Wellicht zonder verband met het op bl. 6 gezegde is het *kys'kas!* (uitspr.kies'kas!) tot een snoepende kat, wat ook wordt gehoord *kyts'kats* en *kys'kats* ook *koets'kat?*

Zonder commentaar herinner ik aan *kiss* (= kat), (Zweedsch) en *Katze*, (Duitsch).

{ *Klikklak* } kùnnen soms dooreen gaan. In Friesch (en ik meen
{ *Klipklap* } toch wel niet enkel in dit) worden in bepaalde gevallen — (me dunkt voor 't oogenblik in verband met accent en bij korte vocalen!). — k en p omgewisseld, *wanneer die aan 't einde eener syllabe staan!*

{ *Klisklas* } Hier bl. 6 schijnt verband in beteekenis. Ik her-
{ *Klitsklats* } inner me, hoe we als kinderen elkaar in goede stemming een lichten klap op de eene wang (»klits!«) gaven en daarna eene op de andere wang (»klets!«)

»*Krykkrak.*« In Friesland als subst. =

1°. een oude keukenstoel, waarvan mat of leuning, vooral ook een of twee pooten het zich rustig neerzetten ontraden;

2°. een hutje .... »op het omvallen.«

Himphamp. Vgl. Holl. *hompelen*. Friesch: *in himpe* (ook *hympe*, *hompe*) *brea*, *in himpe tsiis* enz. = een onooglijke brok, vooral als die hard is.

---

[1]) Vgl. plat-Amsterdamsch: *hossebosse* (= hotsen + botsen), *da's nies!* (= dat 's niets!), etc. en op (vroegere) Amsterdamsche kermissen: hosse! hosse! — En zoo bij Israël: *rees* en *stees*, »*schasereie*« (schaatsrijden), *eene ouwe klos* (= klots) *op me hoofd.*

Mikmak. Vgl. Duitsch *Mischmasch.* Ook een allegaartje in taal; dokter E. Halbertsma in zijn Friesch noemt er een die in eene Patriotten-vergadering »een Sneeker mikmak» babbelt, bl. 7 *miesmas* (Ga-) is bepaald hetzelfde vgl. Duitsch. En zoomogelijk óók 't Fransche *micmac*, zie het vermelde.

Riprap. Wanneer, als bij eene schaar twee stukken om een verbindingsstuk draaibaar, door ouderdom of lang gebruik veel van elkaar wijken, heet het hier (in Friesland), dat die schaar *rap* is, dus slecht knipt ook. ('t Holl. *rap* heeft eene andere opvatting.)

Triktrak. Ik acht dit in verband met *trahere* (Lat.) of met *traire* (Fransch) = trekken.

Wimwam. Niet anders dan *bimbam!* (oe-im oe-am!) *B* en *f*(v)als labialen wisselen veel, als tal van Holl. naast Duitsche woorden aangeven. De gang van b is over v naar w.

»*It mantsje mei sân*«. (= »Klaas Vaak«).

Vgl: »iemand zand in de oogen strooien«.

Wirwar. Zekere dans ook; vgl. Duitsch.

Wisje-wasje. Volgens sommigen het: »weet je wat? in Duitschen vorm.

Zigzag, *naar de zaag*, en nader wellicht: *naar het* (luie) *bedaarde zagen.*

Zigzag-lijnen (= Z-vormige lijnen; bliksem). Het Eng *see-saw.*

Een oud, niet lofwaardig meisjesspel dat *hier* »sigeseagjen« (spr. sie'ge sêgjen) werd genoemd, was dus: twee meisjes gingen met de ruggen tegen elkaar zitten, omvatten dan elkaars middels en wiegelden beurtelings voor- en achterover onder het neuriën:

Sige sage!
Heit scil Mem it bed útjage! Enz.

(bl. 8 *sige sage* is zonder twijfel hetzelfde woord.)

Geheel mis is, wat bl. 8 over »*tien . . . tan* staat. Dit is heelemaal geen »oed rijm« als volksrijm wordt bedoeld.

Nog ± 1870 bestonden er schoolboekjes (allereerste) van Koster, Sneek, waarin soms wat heel ongewone rijmpjes voorkwamen, heel wel onschuldig en goed, maar vreemd. Eene les was over den hansworst en deze eindigde met een rijmpje:

Hier [in de tent] *is te zien een wonderman*
Met vier-en-twintig handen;
Zijn naam is tijn-ton-tin-*tien-tan*;
Hij komt uit verre landen. Enz.

Daaruit is bepaald dat »tien ... tan« en voor b.v. *ongeveer* 1860 zal dit »tien tan« niet gebruikt zijn.

Kasse-masse bl. 8 = kazemat (basterd-Holl.) Italiaansch = *casamatta*, soldaten-gevangenis. *(Heelemaal niet Friesch).*

Slampampen is bekend. Van *slempen* met reduplicatie.

Slompslamp. Wanneer vroeger iemand de kousen langs het been neerzakten, heetten die kousen »op de slomp« te zijn. Wanorde, slordig zal dan als hier staat de opvatting zijn.

Rosmos schijnt me geheel in de familie met »roezemoezen«, een paar regels hooger. G. P.

Nav. LX, 160.

Driedraad.

In mijne jeugd hoorde ik in de Over-betuwe dikwijls zingen:

»Karnemelk driedraad, dat is een aardig (of lekker) sopje;
En die zijn meisje zoenen wil, die pakt haar bij haar kopje.«

Dit doet mij vermoeden, dat »driedraad« eene op de eene of andere wijze toebereide karnemelk is of was.

Haarlem. JANSSEN VAN RAAY.

Nav. LX, 157.

Ommelaech, omlaech.

De woorden *omlaech*, d.i. *omlaag* en *oplaag* zijn in beteekenis familie van elkander. Een uitgever heeft van dit of dat werk een flinke *oplaag* ter perse, d.w.z. een groot aantal met 't oog op een goed debiet. De directie van een courant beroemt zich op een dagelijksche *oplaag* van wel duizend en meer exemplaren. Van hout wordt van *omlaag* gesproken. En dan is *omlaag* niet één balk of één plank, maar een koop balken of planken of latten of riggels, een *laag*, een koop die *omgelegd* kan worden, opdat de kooper zien kan, of 't hout van onderen even gaaf en goed is als van boven.

A. AARSEN.

Nav. LX, 189.

Heimelijk de school verzuimen

heet te Alkmaar evenals in Drente: *de bink steken.* C. W. B.

Nav. LX, 189.

De heer J. Butter deelde mij mede, dat aan het artikel van den heer Feitsma nog kan worden toegevoegd: **een schartje bakken.** Deze uitdrukking komt voor heimelijk school verzuimen o.m. voor in „*de Streek*", N. Holl. Overigens schijnt het ondergeteekende toe, dat de in het bewuste artikel genoemde uitdrukkingen te veel zijn gelocaliseerd.

Zoo is het woord *spijbelen* en de *bink steken* een algemeene uitdrukking. *Pinkje draaien* zegt men in gewijzigden vorm ook o.a. te Haarlem, n.l. *pinkje steken.*

Voor *bink steken* verwijs ik naar mijn artikel in *Navorscher 1902, blz. 446*, waar ik eenige voorbeelden van deze uitdrukking gaf uit 1688 en 1694, ontleend aan het »*Swartregister*« van het Gereformeerde Weeshuis te Haarlem. Mag ik hier de vraag nog eens herhalen, hoe deze uitdrukking ontstaan is?

Zou *pinkje steken* een verbastering kunnen zijn van *binkje steken?*

De door den heer F. genoemde uitdrukking *uit blinken gaan*, hoorde ik te Haarlem nimmer. Het zal beduiden naar *den Blinkert* gaan, want de heimelijk school verzuimende jeugd zal wel menigmaal haar vreugd hebben gezocht in de duinen in de nabijheid dezer stad.

W. P. J. OVERMEER.

Nav. LX, 191.

Bij de hoeveelheden op bovenstaande pagina genoemd, is te voegen een zak guldens (= 600).

C. W. B.

Nav. LX, 10, 159, 191.

Een tonne gouds.

De uitlegging: één ton = 1000 K.G., 1 gulden = 100 gram, dus 1 ton = f 100.000 was mij wel bekend, maar ik vrees, dat ze niet juist is. De uitdrukking zou dan beteekenen: 1 ton (gewicht) *guldens*, welk woord dan veranderd is in *gouds*. Maar, ten tijde dat de uitdrukking bekend was, wogen 100000 guldens meer dan 1000 K.G. Bovendien: men spreekt in het duitsch van een Tonne Golds, en bedoelt daarmede 100.000 Thaler; in het fransch is een tonneau d' or 100.000 écus. In beide gevallen geeft de toevallig nu uitkomende verklaring geen licht.

Wie helpt beter?

E. v. D.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheids-herstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven

DOOR

W. P. J. OVERMEER.

Dat het verspreiden van volksliedjes een zeer krachtig middel zou zijn om den geestdrift bij het volk aan te wakkeren bij eene eventueele herstelling onzer vrijheid in 1813, was zeer zeker reeds lang begrepen door verschillende dichters, rijmelaars en uitgevers. Nauwelijks had men de zekerheid ontslagen te zijn van de knellende keten der Fransche slavernij, of tal van liedjes verschenen en werden met graagte ontvangen door het volk, dat zich nog niet volkomen bewust was van zijn nieuwen toestand en het blij vooruitzicht. De scherpe toon dezer gedichtjes moest wel grooten invloed uitoefenen op de publieke opinie, zoodat het verder verloop der zaken zeer vlug in zijn werk ging. Hoogst prikkelend was de inhoud voor de Franschen en hunne aanhangers, wier toestand in vele gevallen hachelijk werd.

De meeste dezer volksliedjes waren m. i. dan ook geen geestdriftige opwellingen van het oogenblik, daar ze reeds te voren waren gemaakt, of misschien gedrukt. Ettelijke zijn gedateerd 1813, ja van vele verscheen nog vóór de Decembermaand ten einde was een tweede of derde druk.

Eerst toen de gemoederen een weinig tot rust kwamen zagen ook meer gematigde liederen het licht en werd de volksmeening in meer kalme banen geleid, zonder dat afbreuk werd gedaan aan het principiëele van den volksgeest. [1])

Verschillende van e. g. gedichtjes waren vervaardigd en gedrukt om als volksliedjes gebruikt te worden en werden verzonden aan

[1]) Zie voor den volksgeest dezer dagen o. m. het door *Teyler's Tweede Genootschap* met goud bekroonde werk van *Johanna W. A. Naber*, Geschiedenis van Nederland tijdens de inlijving bij Frankrijk, Juli 1810 — November 1813. Blz. 225 v.v. Alsmede:
Wttewaal, B. W. Drie schoft Oranje boven. In de Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en Oudheidkunde. N. R. VII (1872), Blz. 343 v.v.

drukkers van straatliedjes, die er een gretig gebruik van maakten, en meermalen den tekst wijzigden; nu juist niet ten genoege van de oorspronkelijke uitgevers, gelijk o. m. blijkt uit de voorrede van de uitgevers — *A. Loosjes Pzn.* te Haarlem — der »Liederen voor en door vrienden van vrijheid, vaderland en Oranje.« Hierin wordt o.a. gezegd: »Alleen het *Oranje Snuifje*, geheel »zonder bedoeling van voordeel gedrukt, zijnde het ook aan een »drukker der straatliedjes met vrijheid van drukken medegedeeld, »is door kleinhartige baatzucht, zonder toestemming des makers, »in een ander formaat, tweemaal te Amsterdam nagedrukt, en »eens door de waanwijsheid aanmerkelijk verminkt, of, zoo zij »zich verbeeldde, verbeterd, in de wereld gezonden.«

Het is dan ook dikwerf zeer moeielijk de oorspronkelijke uitgaven te herkennen.

* *
*

De meeste dezer volks- en straatliedjes komen nog uiterst zeldzaam voor; althans zoo ze niet herdrukt zijn in een of anderen bundel. Ze werden veelal uitgegeven in klein octavo, of in plano en voor een of twee stuivers beschikbaar gesteld.

Een en ander was voor mij aanleiding de nog bewaarde gedichtjes, die hier en daar verborgen liggen of bewaard worden, op te sporen *en van deze collectie de aardigste en meest karakteristieke uit te geven*, daar ze van bijzonder belang zijn voor de geschiedenis van den volksgeest in die tijden. Te meer achtte ik nu het oogenblik het meest geschikt, omdat de tijd nadert, dat wij het eeuwfeest van Nederland's herstel zullen herdenken, een tijdperk dus, waarin de aandacht op de geschiedenis van die jaren bijzonder gevestigd is en deze nader bestudeerd wordt.

Aanteekeningen en toelichtingen heb ik slechts weinig gegeven: het doel was alleen eene verzameling liedjes uit de periode 1813—1815. Een bepaalde rangschikking meende ik in deze verzameling overbodig, ten minste van geen overwegend belang.

* *
*

Als inleiding geven wij eerst een dansliedje uit den Franschen tijd, waaruit men kan zien, welke plannen de heeren hadden en hoe stellig zij er op rekenden die te volvoeren [1]. Het luidt:

---

[1]) Zie: *Navorscher*, XVI, 239.

I.

Soldats le Bal va se rouvrir
Et vous aimez la danse,
L' allemande vient de finir,
Mais l' anglaise commence.
D' y figurer tous nos français
Seront parbleu bien aise
Car s' ils n' aiment pas les anglais
Ils aiment les anglaises.

***

D' abord par le pas de Calais
Ou doit entrer en danse
Le son des instrumens français
Marquera la cadence
Et comme l' anglais ne saura
Que danser des anglaises,
Buonaparte leur montrera
Les figures françaises.

***

Les français donneront le bal.
Il sera magnifique.
Les anglais fourniront le local
Et payeront la musique,
Nous sur le refrain des couplets
De nos rondes françaises,
Nous ferons chanter en anglais
Et danser les anglaises.

***

Allons mes amis le grand rond,
En avant face à face.
Français là bas reste d' aplomb,
Anglais change de place.
Vous mr. Pitt un balancé
Suivez, la chaine anglaise.
Pas de coté, chassé, croisé
C' est la danse française.

II.

De Braakende Napoleon.

Kan gezongen worden op de wijze:
De waereld is in rep en roer!

1.

O ciel! wat doet mijn hoofd mij zeer!
Fidonc! ik braak nu nimmer meer!
Of 'k laat mij levend villen. (*bis.*)
Ach! houdt de pot vast?... o! verbruid,
Het brandend *Moscou* komt er uit,
Door die vervloekte Pillen. (*bis.*)

2.

Dat Braaken baart mij bittre smart,
Mon Dieu! het draait mij zo om 't [hart,
Ik zoû er wel van gillen: (*bis.*)
Het is *parbleu!* niet uit te staan,
Houdt vast, daar... daar komt [*Pruissen* aan,
Door die verwenschte Pillen. (*bis.*)

3.

De doodsbenauwdheid maakt mij ziek,
En dan nog dat verdoemd Coliek,
De pijn is... niet te stillen: (*bis.*)
Houdt op de pot! ik wordt zo wee!
Daar... hebje 't machtig *Spanje* mee,
Door die verbruide Pillen. (*bis.*)

4.

Mijn maag is te eenemaal ontsteld,
Ik word door wind op wind gekweld;
De koorts die doet mij trillen: (*bis.*)
Zij maakt mij zwak en ongedaan,
á Ba! daar komt *Westfalen* aan!
Door al die zwaare Pillen. (*bis*)

5.

Grand Dieu! wat zijn mijn leden stijf,
De kou' zit mij door 't gansche lijf,
Ik lig in 't bed te rillen: (*bis*)
Braak ik nog meer, 'k word' wis een lijk,
Daar... ligt het groote *Oostenrijk*!
En dat komt door die Pillen. (*bis*)

6.

Klisteer mij eens met stroop van biet,
Want braaken kan ik waarlijk niet;
't Is magt en kragt verspillen: (*bis.*)
Mijn hoofd, en rug, doen mij te zeer!
Daar... hebje *Beijeren* ook alweer'!
Door al die Helsche Pillen. (*bis*)

7.

Dat overgeven is te veel!
Maar ach! daar'zit iets in mijn keel,
Wat of die Doctors willen? (*bis.*)
Ik word zo mager als een spook,
Ik spuw...! daar ligt nu *Napels* ook,
Door al die naare Pillen. (*bis.*)

8.

Nu nog almeer?... neen dat 's te erg!
'Houdt vast... daar hebt gij *Wurtemberg!*
Is dat een mensch ook drillen: (*bis.*)
Indien ik geen *Courage* had,
Dan... br..! daar valt ook *Romens* stad!
Door die vergiften Pillen. (*bis.*)

9.

Ik ben van hoofd tot teen' ontsteld!
Daar... is ook *Holland!* maar hun geld,
Dat lapte ik door de billen: (*bis.*)
't Komt *Alles* door die Noordsche Reis!
Straks braak ik *Braband* en *Parijs,*
En dat door al die Pillen. (*bis.*)

10.

Ben ik eens 't heele boeltje kwijt,
Zal ik bij *Joost* trotsch aller spijt,
Als Keizer toch Regeeren: (*bis.*)
En... tref ik eens dat *Vreemde Goed,*
Dat mij zo schriklijk braaken doet,
Zal ik hun *Tormenteren.* (*bis.*)

(Uitgegeven in 1814 te Amsterdam bij A. Vink).

III.

De Weenende Napoleon.

Ik arme Drommel van een vent!
Het *commandeeren* steeds gewend,
Moet zelf, *commando* nu ontvangen;
Het is mon Dieu! om zich te hangen!
En blijv' beroofd van alles staan,
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

***

Eerst jaagt men mij uit *Moscou* voort,
Een handelwijs gansch ongehoordt,
Mij, die hun wilde *Egaliseeren.*
En 't *Fransch* zoo goed als 't *Russisch*
[leeren:
Mij, doet men zulk een hartzeer aan!
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

Daar staa ik moede en afgemat,
Met merg. en brein, en bloed bespat,
Vervolgt tot in mijn' eige staaten.
Fidonc! mijn Guarde en mijn Sol-
[daaten!
Die planten reeds het witte vaên.
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – pauvre!
corsikaan!

***

'k Moet zien, dat men mijn' Kroon me
[ontneemt;
't Is waar, ik had die zelf ontvreemd;
Mijn Troon, mijn magt *inconparable,*
Tout est perdu, et pour l'Di-
[able!
Mijn heerschappij is naar de Maan!
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

Weg is nu aanzien, eer en geld,
De Boonen-Parten, zijn gepeld,
De *l'Empereur* is gansch verdwee-
[nen,
Le *Roi* die vluchte mede heenen:
Het *Rhijnverbond* heeft afgedaan!
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

***

Hoezee! Triumph! – Vivat *Bourbon!*
En-Bas den *Beul Napoleon!*
Den ondermijner van de Vreede,
Die volk bij volk in kluisters
[smeedde;
Roept nu mijne eige onderdaan'!
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

***

Verdweenen zijn *Douaan*, – *Regie!*
Ja, 't heele fonds is weg (snikken-
[de) hau! hie!
'k Ben nu van alles uitgesloten,
Ik, koopman, in *Tabak* en *Krooten*,
Misachting, goed, ja! zelf bestaan.
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

Mijn naam zelf, die alom *roulleerd*,
Wordt overal *geëclipzeerd*,
Napoleon moet weg, wat smarte!
En *Bona* is nu *Mala Parte*,
Verdweenen is uw' glorie, waan!
(Weenende.)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

***

Mon Dieu! wat zal ik nu gaan doen?
'k Ben toch een Man van *Oud fatzoen*;
Zal 'k les in 't Fransch en schrijven
[geven?
Maar 'k ben in 't laatsten onbe-
[dreeven;
O ciel! ach! dat kan ook niet gaan!
(Weenende)
O! pauvre! – pau – vre! corsi-
[kaan!

***

Kom! 'k ga met mijn geheele nest,
Naar 't Eiland *Elba;* dat is 't best:
Krijg zes millioen om te verteeren,
Daar zal 'k ze exerceeren leeren:
Marcheer! regtsom! keerd u! – leg
[aan!
(*Zijne traanen afdrogende.*)
Troost u! – verlatene corsi-
[kaan!
(Als voren).

(Wordt voortgezet).

Ziet pelgrim, ziet gij dezen steen
Met donker mos begroeid,
Waarop het dalend avondrood
Met purpren weerschijn gloeit?
enz.

Dit lied van Spandaw wordt nog op vliegende blaadjes gedrukt. De muziek is indertijd verschenen in een letterkundig jaarboekje; welk?

W. Z.

MEMORANDA.

Nav. LX, 161.

De quadratuur van den cirkel.

De gegevens op pag. 161 zijn niet zeer nauwkeurig. Uit de cijfers zou volgen dat O:d. gelijk is aan 3.138 bijna. De waarde van O:d. is evenwel bij benadering 3.1415926535 enz. De zeer bekende verhouding door O:d. 22 : 7 is dus veel nauwkeuriger en gemakkelijker dan de cijfers uit de Nederlandsche Mercurius.

E. v. D.

Nav. LX, 161.

Grafschrift van Miertjen Kasterkoms te Nieuwe Niedorp.

O. te H. vroeg naar de beteekenis. Het »wondere« zit in wat verteld wordt in regel 3 en 4:

Maagt, bruyt en vrov in dagen
Tweemaal acht.

Binnen 16 dagen tijd was Miertjen van maagd de bruid, van bruid gehuwde vrouw en daarna, volgens de beide volgende regels, een lijk. Het wonder is dus het zeldzame van het geval, dat een echtgenoote stierf, die 16 daag geleden nog niet eens de bruid was.

R. J. V. D. V.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Nav. LX, 220.

Wapen Tromp.

Met buitengewone bevreemding werden door mij de vragen van den heer J. P. E. op p. 220 van dezen jaargang gelezen. Hoe ik de zaak ook bekijk — en niet het minst van het standpunt van den vraagsteller — zoo kan ik tot geen andere conclusie komen dan dat de heer J. P. E. *absoluut zeker geen* genealoog of heraldicus is. Hierin toch moet eene verontschuldiging voor het stellen der vragen liggen, want anders zijn ze tamelijk onbegrijpelijk.

In voornoemd stuk wordt toch in de eerste plaats gezegd, dat

het Delftsche geslacht *Tromp* oorspronkelijk *van der Wel* geheeten was, en wordt daar zoo met één slag een sedert eeuwen bestaande quaestie opgelost . . . . . helaas voor de belangstellende liefhebbers, waaronder ook de archivaris van Brielle, zonder eenige aanhaling van een officieel bewijs. Aan iedereen, zal het buitengewoon aangenaam zijn, indien de heer E. een klein, zelfs een heel klein, mits officieel, bewijs voor zijne stelling wilde aanvoeren. Vooruit zij gezegd, dat uit het testament van den bekenden zeeheld blijkt, dat zijn vader ook *Tromp* genaamd was. Ik gooi absoluut niet weg de mogelijkheid, dat de voorouders van *Tromp* oorspronkelijk *van der Wel* geheeten waren — maar ei lieve waaruit blijkt dat *nu?* Waar eeuwen naar het bewijs gezocht werd, zou het *nu* in eens gevonden zijn? Geen mensch heeft deze stelling of afkomst ooit als zeker durven onderschrijven — kan de heer J. P. E. dat *nu* wel?

Maar er is meer dan deze eene stoute bewering, misschien is die zelfs nog erger! Ik vind op voorn. pagina o.m.: »het oorspronkelijk Delftsch geslacht *Tromp*, waartoe o.a. *Maerten Harpertsz. Tromp* behoorde, voert »tegenwoordig« . . . . — ja, werkelijk het staat er! Mijne oogen konden het niet gelooven en menig geneaoloog zal ook deze zinsnede met *ontzettende* verbazing hebben aangestaard . . . . weet J. P. E. dan niet, dat de mannelijke nakomelingen van *Maerten Harpertszn Tromp* reeds 2 eeuwen geleden zijn uitgestorven? ? ? Werkelijk ze zijn dood, dood en nogmaals dood — er bestaat geen enkel ventje meer van en de naam »*Tromp*« is dus — voor zoover deze de nakomelingen van den zeeheld betreft — hier *geheel* uitgestorven; zelfs »*de Bruijn van Tromp*« bestaat sedert 1825 niet meer.

Er kan dus absoluut zeker geen sprake zijn van een »tegenwoordig« geslacht Tromp, dat tot de nakomelingen van den bekenden zeeheld zoude mogen worden gerekend. En waar *dit onomstootelijk vast staat*, kan er dus *evenmin* sprake zijn, dat het »tegenwoordig« geslacht *Tromp* »voert« het wapen van *Maerten Harpertszn Tromp* hem en zijnen nakomelingen door Koning Lodewijk XIII van Frankrijk en Koning Karel I van Groot Brittannië geschonken. Speciaal wordt hier attent gemaakt op het feit, dat het wapen geschonken werd aan »*Maerten Harpertsz. Tromp* en *zijne* nakomelingen«[1]), zoodat alles vervalt wat eenigszins kan leiden tot het voeren

[1]) Hierover ligt een studie gereed te verschijnen in een der volgende nummers.

van het oorspronkelijke wapen van onzen zeeheld »door een ander gelijknamig geslacht«, niet behoorende tot »zijne« nakomelingen. Waar de officieele diploma's nog geheel gaaf in wezen zijn, zou het *wel* voeren van het *officieele* wapen van M. H. Tr. door een »tegenwoordig« geslacht *Tromp* tot ernstige rechtsquaestiën aanleiding kunnen geven, daar — voor zoover mij bekend — het minste bewijs van afstamming ontbreekt.

Wat het wapen van *Tromp* zelf betreft, zoo heeft J. P. E. dit o.a. kunnen zien op de geschiedkundige tentoonstelling van het Nederlandsch Zeewezen gehouden te 's-Gravenhage in 1900. Op het portret van *Tromp* in het bezit van H. M. de Koningin stond het afgebeeld en ook op de officieele diploma's, die daar aanwezig waren, waaruit dus bleek: »dit is het wapen van *Tromp* en *zijne* nakomelingen geen mensch anders mag dat wapen voeren.«

Al het andere te beantwoorden — het gaat menschenkracht te boven! Waar een oud schip wordt beschreven als bestaande uit drie ovalen (prettig voor de stad Parijs wier wapen dit is!) enz. enz., geef ik den heer J. P. E. beleefd in overweging eerst eenige heraldische werken en de genealogie *Tromp* (zie diverse Navorscher's, Wapenherauten, Nederlandsche Leeuwen, Rotterdamsche Historiebladen, de Jager-Tromp, enz.) te bestudeeren. Is dat gedaan, dat hij dan nog eens zijn vraag overleze — opdat hij moge zien, dat veel er in onjuist is en veel achterwege had kunnen blijven! Jammer ook dat vóór het stellen van de vraag geen genealoog of heraldicus is geraadpleegd; ik beschouw n.l. »de Navorscher« *niet* tot het stellen van allerlei vragen, maar wel tot het stellen van vragen, *waarop men na aanvraag bij deskundige personen geen afdoend antwoord heeft kunnen krijgen!* Misschien is deze opvatting verkeerd [1]), maar mij komt zij toch de meest gewenschte voor. Kan men bij niemand te weten komen, waarom er geen driekleurige katers (wel katten) bestaan — best! dat men dan de vraag stelle — maar als men daarvoor bij den veearts terecht kan, dan ligt misschien eene oplossing dichter bij dan in een Navorscher.

Alleen het navolgende zij nog medegedeeld. Er bestaat een

[1]) Niet »misschien« maar *zeer zeker* is deze opvatting verkeerd. Men kan wel degelijk vragen stellen zonder vooraf deskundigen geraadpleegd te hebben, integendeel wij laten eerst de vragen in ons tijdschrift behandelen door *onze* deskundigen in het algemeen, *waarna* de vragers, indien zij nog meer bijzonderheden willen weten, zich rechtstreeks met dezen in verbinding kunnen stellen. RED.

geslacht *Tromp* (*Hettinga*) in Friesland (Leeuwarden, hoofdzakelijk uit Woudsend). Deze personen zijn feitelijk »*Storm'en*«. Eén — misschien meer — der 7 kinderen van *Solko Walles Storm*, 1761—1811 en *Tjitske Ages Tromp*, (kleindochter van *Michiel Ages en Yns Palves*) t.w. Mr. *Tiete Solkes*, president der rechtbank te Leeuwarden, lid der 2de Kamer, noemde zich niet »*Storm*« maar naar zijne moeder »*Tromp*« (huwt *Florison*) en heeft nakomelingen. Dit geslacht voert een heel ander wapen. Zie Arm. Gen. *Tromp-Frise*.

Dat het Rotterdamsche geslacht *Tromp* iets te maken heeft met onzen zeeheld, is vooralsnog onbewezen.

Ik kan me uitstekend indenken in het stellen der vragen, maar zooals gezegd — ze waren spoediger geheel deskundig opgelost, indien de vrager even een liefhebber in genealogie en heraldiek in den arm genomen had. Ik twijfel geen oogenblik of ten spoedigste was dan zeer welwillend een antwoord gevolgd of verwezen naar een ander, die volledige inlichtingen zou kunnen verschaffen.

Tiel, 1 Juni 1911. JONKHEER VAN KINSCHOT.

De redactie van dit tijdschrift was zoo beleefd mij bovenstaand, welwillend gesteld, stuk van Jonkheer van Kinschot toe te zenden, teneinde den schrijver van repliek te dienen. Gaarne maak ik bij deze van de mij geboden gelegenheid gebruik.

Het verheugt mij, dat de heer v. K., hoewel langs eenigszins omslachtigen weg, tot de conclusie is gekomen, dat ik ***absoluut zeker geen*** genealoog of heraldicus ben. En toch, geheel doordrongen van die conclusie schijnt Z.Ed. nog niet te zijn; immers uit het vervolg van zijn stuk blijkt ten duidelijkste, dat de schrijver zijne philippica gericht denkt, niet tot een mijnheer J. P. E., wiens vragen hij, op grond van de door hem (v. K.) gemaakte conclusie, verontschuldigt (zie zijne 1e al.), doch tot een denkbeeldigen genealoog-heraldicus J. P. E., die door zijn vragen maar al te zeer zijne geestelijke armoede op het gebied van zijn eigen vak heeft blootgelegd!

En toch, mijnheer van Kinschot, uwe conclusie is zoo juist, houd haar toch goed vast; ik ben in het geheel geen genealoog, noch heraldicus, pretendeer zelfs niet het te zijn; ik ben slechts iemand, die, door een staatsbetrekking verplicht zijnde, in een afgelegen provinciestad te wonen, het in zijn snipperuren wel eens waagt zich voor geslacht- en wapenkunde te interesseeren; die

verder op dit gebied nagenoeg geen bronnen bezit, bovendien ver verwijderd is van de centra der beschaving, waar de groote openbare bibliotheken en de genealogen en heraldici zich bevinden, en van het tijdschrift »De Navorscher« een dankbaar gebruik maakt om overeenkomstig de bedoeling, waarmede dit blad is opgericht, zijne *bona fide* gestelde vragen te plaatsen, in de hoop dat daarop *bona fide* gestelde antwoorden zullen inkomen.

Ten einde het goed recht van mijn vraag te verdedigen, zij het mij vergund de punten in het stuk van den heer v. K. opgesomd, achtereenvolgens te behandelen.

Doch laat ik eerst even een nadere aanduiding geven van het door mij bedoelde geslacht *Tromp*, waarmede ik persoonlijk bekend ben. Er behoorde o.a. toe *August Elise Tromp* (1808— 10 Juni 1871), hoofdingenieur bij de Marine, die 12 Mrt. 1826 te Delft huwde met *Maria Anna Elisabeth Hartogh Heijs*, geb. aldaar 14 April 1804; zij waren de ouders van den lateren minister van Marine *Frederik Cornelis Tromp*. Ook de familie *Tromp van Holst* is een tak van dit geslacht.

Mijn vraag (pag. 220) ging uit van de volgende twee onderstellingen — beide uit den booze —: 1e dat het Delftsche geslacht *Tromp* oorspronkelijk *van de Wel* heette, en 2e dat het door mij bedoelde geslacht *Tromp* af zou stammen van den bekenden zeeheld.

ad 1e. Als niet genealoog behoefde ik niet te weten, en wist ik ook niet, dat de quaestie *van de Wel-Tromp* nog niet opgelost was. De in mijn vraag aangehaalde kwartierstaat van *M. H. Tromp*, baronet, (1659 — 1708) zou althans het tegenovergestelde doen vermoeden. Daar heet de overgrootvader: *Harpert Maertensz. van de Wel,* genaamd *Tromp* en voert alleen het schild met de 3 andreaskruisjes (2e en 3e kwartier in het wapen van den baronet); de grootvader, d.i. de zeeheld, heet er *Maerten Harpertsz. Tromp*, terwijl de vader en de zoon ook *Tromp* heeten. Waar ik als leek vertrouwen hechtte aan bovenstaanden kwartierstaat, onder de auspicia van bekende genealogen als *van Rhede van der Kloot* en wijlen *Bär* samengesteld, was het toch niet zoo vreeselijk onlogisch, dat ik mijn vraag liet beginnen met de zinsnede: »het oorspronkelijk Delftsche geslacht *Tromp*, vroeger *van de Wel* geheeten, enz.«; ik noemde trouwens de bron een weinig verder op erbij.

ad. 2e. In de tegenwoordige, boven nader aangeduide, familie

Tromp heerscht de traditie, dat men van den beroemden zeeheld afstamt en men voert er het bekende wapen. Afgescheiden van de vraag, of dit al dan niet juist is, is het mij als niet-genealoog moeilijk ten kwade te duiden, dat ik bij een vraag in »De Navorscher,« betreffende een zekere familie, uitga van een meening, die ik in die familie steeds als een bekend iets heb hooren verkondigen. Nu zegt mijn Demosthenes wel: »weet E. dan niet — iets dat eigenlijk iedereen weet — dat de mannelijke nakomelingen van *M. H. Tromp* reeds twee eeuwen geleden zijn uitgestorven???« maar ach, Philippus is nu eenmaal niet iedereen, en er zijn nog veel meer dingen, die hij niet weet; ook niet hoe de tegenwoordige *Trompen* aan hun idée fixe gekomen zijn.

Het is best mogelijk, dat een of andere over-overgrootvader *Tromp* een looze schalk was en zichzelf en zijn nakomelingschap wijs gemaakt heeft, dat het bloed van den beroemden zeeheld nog in zijn aderen vloeide, en dat er geen genealogen in zijn omgeving waren om hem op de vingers te tikken — zooals mij thans gebeurt — en dat zoodoende die overlevering onder zijn nazaten is blijven voortbestaan. Wie zal het zeggen? Als de vork echter zoo in den steel zit, zal de schim van den overleden grappenmaker in de onderwereld wel in zijn vuistje lachen, als hij van de philippica aan mijn adres hoort, die eigenlijk aan hem geëndosseerd behoorde te worden. Ter geruststelling van den heer v. K. wil ik hem wel zeggen, dat ik onmiddellijk bij de familie *Tromp* onderzoek zal doen naar den oorsprong van het verhaal van hunne afstamming van den zeeheld.

Wat het verdere gedeelte betreft van den op mij gerichten aanval, lijkt het mij toe, of de bevreemding en verbazing, die den heer v. K. hebben bevangen bij het lezen van het eerste gedeelte van mijn vraag, benevelend hebben gewerkt op een goed lezen en begrijpen van het tweede gedeelte daarvan. Ik schreef: »vanwaar de vijfbladige kroon, die tegenwoordig de helmwrong vervangt?« Waaruit blijkt nu, dat ik die kroon »gedacht« heb als rangkroon in plaats van een *zeer gewone* helmkroon? Ik weet zoo goed als de heer v. K., dat men een rangkroon *niet* op een helm behoort te plaatsen en dat noch wrong, noch helmkroon iets met den rang van den drager te maken hebben, doch gedeeltelijk quaesties van stijl zijn; dat de kroon van lateren datum is dan de wrong enz. Maar mijn bedoeling was: waarom juist *vijf* fleurons, zooals

Rietstap in zijn A. G. stipuleert, terwijl hij bij tal van andere wapens alleen zegt: casque couronné?

Verder heb ik in mijn vraag het oorlogsschip niet beschreven als te bestaan *uit* drie ovalen, doch als steeds te worden voorgesteld *met* drie naast elkaar geplaatste ovale schilden. Ik moet er mij misschien erg over schamen, doch ik beken eerlijk, dat ik niet zoo op de hoogte van oude oorlogsschepen ben, dat ik de voorstelling ervan, zooals die op praalgraf en kwartierstaten voorkomt, in de behoorlijke termen kan beschrijven. Wellicht is de heer v. K. op dit terrein beter thuis.

Wat de opvatting over het stellen van vragen in »De Navorscher« betreft, sluit ik mij geheel aan bij de noot van de redactie. Het is duidelijk, dat men geen vragen in een tijdschrift zet, wanneer men zelf de bronnen bij de hand heeft om die te beantwoorden; maar wanneer men op dit gebied even rijk gezegend is als een kikvorsch met veeren, is een tijdschrift, dat zoo gastvrij is als »De Navorscher«, een niet genoeg te waardeeren middel tot het vragen en verkrijgen van inlichtingen.

Moge de redactie ook thans weder van die gastvrijheid doen blijken door mij wel de noodige plaatsruimte te willen afstaan, die voor dit onderschrift, dat langer is geworden, dan ik mij oorspronkelijk voorstelde, noodig zal zijn.

J. P. E.

Wapen Tromp.

Het artikel over 't wapen Tromp is mij niet recht duidelijk. De inzender en geachte medewerker J. P. E(nklaar?) spreekt een paar maal van een *tegenwoordig* (wapen of geslacht). Maar er is immers geen geslacht Tromp meer, rechtstreeks, afstammende van de zeehelden! — Wel had een paar jaar geleden de volgende klucht plaats, een M. Tromp werd een zoon geboren en hij wilde dat kind ingeschreven hebben als Maarten Harpertz Tromp. De ambtenaar van den burgerlijken stand (ofschoon geen genealoog) kwam daar tegenop en wenschte *Harpertz* niet in te schrijven, daar hij ook groot gelijk in had, daar deze M. Tromp *niet* tot het geslacht Tromp (zeehelden) behoort.

Arnhem. A. A. VORSTERMAN VAN OYEN.

Wapens van Nederlandsche Geslachten,

niet, foutief, of *onvolledig voorkomende* in het Armorial Général van Rietstap.

(*Vervolg van Nav. LIX, 48.*)

3e Serie.

Van der Dijcke (Van Dijk)	Middelburg. In azuur een zilveren zwaan, de vleugels opgeheven. Alliantie: Seingnie.
Dorrepaal	In zilver een dorre boom van sabel op een grasgrond. Schildhoofd van keel, beladen met drie bijen van goud, faasgewijze geplaatst. Allianties: Manuel, Van Steyn, Thurkow e.a.
Van der Elst	Hedel, Zalt-Bommel. In zilver een elzeboom van sinopel op een grasgrond; voor den boom een loopende haas van natuurlijke kleur en in den boom een omgewende ekster van natuurlijke kleur. Gekroonde helm. Helmteeken: de boom, waarin de ekster. Dekkleeden: zilver en sinopel. Allianties: Coelhoeck, van Schilfgaarde, Hacke, Hupkens e.a.
Forkenbeeck	In ..... een keper van ..... vergezeld van 3 hanen van ....
Fortman, De Gaay Fortman	In goud een boom van sinopel, waarvan de stam wordt vastgehouden door twee armen in natuurlijke kleur, komende uit een wolk van natuurlijke kleur aan den rechter schildrand. Allianties: Van den Es, Willinge Prins e.a.
Van Keppel Fox	Zwolle. In .... 3 rozen van ....
Van Gorcum	In sabel twee zilveren schuin gekruiste zwaarden, de gouden gevesten omlaag, gecantonneerd door vier zilveren klaverbladen. Alliantie: Duvelaer.

De Jonge Van der Halen *Verbetering van LIX, 48.*	Zeeland. Gevierendeeld: 1 en 4. In goud drie klaverbladen van sinopel, 2 en 1. 2 en 3. Schuin gevierendeeld van zilver; in elk kwartier een lelie van keel. Helmteeken: Een lelie uit het schild. Dekkleeden: rechts goud en sinopel, links zilver en keel. Allianties: Tromp, Boeye, van Bergen, Ledeboer, Stoop, Rueb, de Pauw Gerlings.
Hoos	Holland. In goud 7 ruiten van azuur (2, 3, 2.) Helmteeken: een ruit uit het schild. Dekkleeden: goud en azuur. Allianties: Der Lip, Hasselaer, Rombouts, Van Wely.
Hooykaes	Rotterdam. In zilver een omgewend rund van keel, staande op een grasgrond. Helmteeken: een gepantserde arm van natuurlijke kleur, een bos gras van sinopel vasthoudende, tusschen een vlucht, rechts zilver, links keel. Dekkleeden: zilver en keel. Alliantie: Kraay.
Kleyn	Den Haag. In azuur een anker, waarboven een geopende passer, alles van zilver. Helmteeken: de passer. Dekkleeden: zilver en azuur. Allianties: Van den Es, Vos e.a.
Kraay	Rotterdam. Gedeeld: 1. In sabel een gesteelde en van twee bladeren voorziene roos, vergezeld van drie leliën, alles van zilver. 2. Doorsneden: *a.* in keel een pers van zilver; *b.* in azuur een wassenaar,

waarboven drie zespuntige sterren (2 en 1), alles van zilver.

Helmteeken: Een uitkomend hert in natuurlijke kleur. Dekkleeden: sabel en zilver.

Allianties: Van Schilfgaarde, Van Tol, Hooykaes.

Van Lil

Rotterdam, Schoonhoven.

Gevierendeeld: 1 en 4. In azuur een gouden koepoot, de teenen naar links. 2 en 3. In zilver een boom van sinopel op een grasgrond.

Helmteeken: Een gouden schaapskop tusschen een vlucht van azuur. Dekkleeden: goud en azuur.

Alliantie: De Vroe, Van der Horst, Macquelin.

Der Lip

In zilver een grasgrond, waaruit komt een bloemstruik van sinopel, die één groote en twee kleine goudgepunte rozen van keel draagt.

Alliantie: Hoos.

Van Lyrop

Meyerij.

In sinopel drie gouden molenijzers,

Mensonides

Friesland, o.a Bolsward.

Gedeeld: 1. In goud de z.g. Friesche adelaar. 2. Doorsneden: *a.* in .... een naar rechts zwemmende eend of zwaan van ...; *b.* in ... een huismerk, dat gevormd wordt door een gelijkbeenigen rechthoekigen driehoek, waarvan de rechthoekszijden respectievelijk verticaal en horizontaal loopen, terwijl de schuine zijde de richting (heraldisch) rechtsboven — linksonder heeft. De verticiale rechthoekszijde is naar beneden met haar eigen lengte verlengd, en wordt in het midden van het verlengstuk gesneden door twee onderling rechthoekige strepen, die hoeken van 45° maken met de verticale en horizontale richting en beide even groot zijn als de rechthoekszijden van den driehoek. Ten slotte is de horizontale rechthoekszijde voor een bedrag gelijk aan een derde van hare lengte buiten den rechten hoek, naar rechts toe verlengd.

Oosthoudt

Middelburg.

In azuur een faasgewijze geplaatste tak, waarop drie gesteelde en gebladerde eikels waaiervormig gesteld zijn, alles van goud.

Alliantie: Van de Spiegel.

Ossewaarde (Van Ossewaerde)

Goes.

In zilver drie ossekoppen van keel (zie Rietstap). Ook: In sabel een goudgehoornde zilveren bokkekop.

Alliantie: Van de Spiegel.

Rollandet

Leiden.

Gedeeld: 1. Doorsneden. *a.* In .... drie dwarsbalken van goud; *b.* in zilver drie bloemen (tulpen?), gesteeld en elk van twee bladen voorzien, de stelen naar beneden, van .... 2 en 1. 2. In azuur een vogel van .... op een van bladeren voorzienen tak van ....

Helmteeken: De vogel (zonder tak).

Allianties: Enklaar, Wichers, Van Diest e.a.

Rombouts

Betuwe.

In zilver twee staande, toegewende ooievaars van ....

Helmteeken: Een uitkomende ooievaar met uitgespreide vlucht.

Allianties: Enklaar, Hoos, Van Bommel, Van Wely e.a.

Rueb

Rotterdam, Breda.

In goud drie rapen van keel, met de punten naar beneden en 2 en 1 geplaatst, van boven voorzien van blaadjes van sinopel.

Helmteeken: De raap uit het schild. Dekkleeden: goud en keel.

Allianties: Moll, Pels Rijcken, De Jonge Van der Halen e.a.

Versteeg(h)

Zalt-Bommel.

In ..... 10 lelies (4, 3, 2, 1) van .....

Van Voorthuysen	Amsterdam, Nijmegen. In zilver een watermolen van ...., de wieken vóór den molen zichtbaar; deze laatste links voorzien van een ladder tot toegang en met een windvaan op de kap. Helmteeken: Twee molenwieken van .... Dekkleeden: .... Allianties: van Rossem, Enklaar.
Vos	Deventer. Gekanteeld doorsneden van ....
Z' Narimuntov Waszklewicz [1])	Polen. In azuur een zespuntige ster, waaronder een wassenaar, alles van goud. Gouden helm met markiezekroon. Helmteeken: Drie pauweveeren. Dekkleeden goud en azuur. Nederlandsche alliantie: Van Schilfgaarde.
Weedenhuizen (Uuten-) of: Van der Veenhuysen	Meyerij. In goud drie molenijzers van azuur.
Van der Weide	Reeuwijk, Kampen. In sinopel drie klaverbladen van zilver (2 en 1). Gekroonde helm. Helmteeken: Een klaverblad uit het schild. Dekkleeden: sinopel en zilver. Allianties: Schik, Hecking, Enklaar.
Wesseling	Utrecht, Den Bosch. In zilver een huismerk, dat gevormd wordt door een rechthoekigen driehoek als bij Mensonides. Ook hier is het verticale been verlengd met zijn eigen lengte, het splitst zich van onderen in twee even groote beenen, die een omgekeerde V vormen. De horizontale rechthoekszijde is met haar eigen lengte naar rechts (heraldisch) verlengd, terwijl door het midden van het verlengstuk van het verticale been een horizontale streep loopt, naar links en rechts even lang als de horizontale recht-

[1]) Een lid van dit geslacht was genaturaliseerd en in Nederlandschen staatsdienst.

hoekszijde, zoodat de geheele lengte even groot is als die van de horizontale rechthoekszijde plus haar verlengstuk. Van uit het rechteruiteinde van deze horizontale streep, loopt een verticale streep naar beneden, even lang als de rechthoekszijde van den driehoek.

Allianties: Van der Vliet, Van Steyn.

Westerwijk — Zeeland.

In azuur een faasgewijze geplaatste visch, vergezeld van 3 (2 en 1) sterren, alles van goud.

Alliantie: Ossewaarde.

J. P. ENKLAAR.

De Heerlijkheid Isselt in 1366.

In het oud-archief van Amersfoort trof ik een charter aan van 1394, een copie inhoudende van een z.g. verly- of beleenbrief van 1366, het gerecht en de tienden van Isselt, en dus de Heerlijkheid van dien naam, betreffende. Een afschrift dier copie volgt hierachter. Het kan beschouwd worden als een aanvulling op wat door mij in De Navorscher van 1905 en van 1908 nopens die Heerlijkheid werd medegedeeld.

Amersfoort, Nov. 1910. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Copia.

Ick broeder Joest gardiaen van den mynderbroederen t utrecht make kenliken allen luden dat Ick gesien ende ouergelesen heb op dese tyt eene opene brieff ongerassiert ende ongecanseliert gans ende gaue ende wel besegelt mit segel eens eersamen vaders In gode here Johans van virnenborch wilneez [1]) biscop tutrecht Den god genadich si sprekende van woirde te woirde aldus Wy Johan van virnenborch bider genaden gods biscop tutrecht maken scond ende scenlick allen luden dat wy verliet ende verleent hebben Diderick Cosyn van Ysselt tgerechte ende den thiende van isselt terue van lysenvoerde dat ghoet dat hi ten nijwen lande heeft

[1]) Dit staat in de copia. Kan in het origineel wellicht: Wilmss. gestaan hebben? v. D. v. I.

Wij vermoeden, dat er *wilneer* gestaan heeft, dat bij de Middel-Nederlandsche schrijvers naast *wilen eer* (= eertijds) voorkomt. RED.

ende dat goet van alrehorst mit alden recht thins ende thienden alsoe alset geleget Is ende dair toe horende wilt gerechte thyns ende thiende eggen ende eynden gelegen syn tusschen bircke ende scerpenborch; voirt een hoeve lants die gelegen is op amersfoirder eynge ende die Capelle die gesticht staet tisselt wilt voirseyde goet recht ende thiende mitten ghifte vanden voirgenoemden capelle hi van ons ende van onsen gestichte houden sel In dienstmans stat behoudelick hem ende sinen naecoemelingen gebraeck syns die voirseyde ghifte vanden voirgenoemden cappellen ewelick ende vmmermeer durende behoudelike Ioncfrouwe foysen synre moeder hairre lijftocht dair si brieue aff heeft van onsen voirvaders hier hebben ouer geweest her peter uten hamme ridder nyclaes van oesterum florans van Jutfaes Scaden soen onse manne ende andere vele goeden lude In oirconde des brieffs besegelt mit onsen segel gegeuen Int Jair ons here dusent driehondert sesse ende tsestich op sinte valentyns dach Ende In kennisse hier off soe heb Ick broeder [1]) Joest gardiaen voirs. myns ambachts segel aen desen brieue gedaen gegeuen Int Jair ons here dusent driehondert vier ende tnegentich des saterdages na sinte remeys dach.

Oud-archief van Amersfoort
Charters van 1394.

Lijsten van Overledenen te Amsterdam.

H.H. Genealogen weten, hoe uiterst moeielijk en kostbaar het is familiegegevens uit Amsterdam te erlangen. Mij bleek, dat het nog aan weinigen bekend is, dat van 1757—1813 de *Nederlandsche Mercurius* maandelijks een lijst bevat van overledenen te Amsterdam en later ook van gesloten huwelijken. Ik meen hierop de aandacht te moeten vestigen. Wellicht zou het zijn nut hebben eens een bloemlezing uit deze namen te publiceeren in alphabetische volgorde. Maar het is nu juist niet een geestelijk opwekkend werkje.

* *
*

---

[1]) In de copia staat abusievelijk: boeder.

Fragmenta familiae van den Steen. [1])

medegedeeld door

JOS. KLEIJNTJENS.

Heer.... *van den Steen*, sine vroú.... *van den Bongardt.*

Heer *Steven van den Steen*, sine vroú *Janeke van Steck*, haar moeder is *Ripperbant.*

Vide dy sarcksteen op d' begrafstede in d' kerke van d' P.P. Cruisbroeders tot Embrick met dese vier wapens, ieder in een hoek van d' sarcksteen.

van den Steen	Steck
van den Bongard	Ripperbant

A°. 1440, 6 Novemb. starf *Steven van den Steen*, en Janeke sine huisvroú starf a'o 1484, (om den rant van d' sarcksteen).

hiervan geboren:

1°. heer *Sweder van den Steen*, sine vroú *jfer Margareta Ripperbant.*

2°. jfer.... *van den Steen*, haer man heer *Johan Streuf.*

Heer *Sweder van den Steen*, soon van.... *van den Steen*, en van vroú.... *Steck*, troúde jfer *Margareta Ripperbant*, dese eheluiden sin begraven in st. Martini kercke binnen Embrick, tegen het Altaer van St. Franciscus de Padua, alwaer op d' sarcksteen dy Grafschrift van haer sterftyd staet.

In 't jaar duisent vifhondert en tien in sprockelmaant starf A°. 1510 *Sweder van den Steen.*

in 't jaar duisent vijfhonderd starf juffer *Margereta Ripperbant* sine huisvroú.

N.B. dese sarcksteen is gehorigh aen *het huis Hassent*, modo aen d' *familie Medevoirt* met dese groeve gehorent, dan dy *van Steen Hassent* beseten hebben, a'o 17.. is dese groef verkoft aen d' Rentmeester van der Opwick. Op desen sarcksteen staan de

[1]) Het volgende belangrijke document, afkomstig uit het archief van een oud-Geldersch geslacht, laten wij in zijn geheel, zonder eenige verandering, hier volgen.

wapenen *van Steen* en *Ripperbant* midden op den steen, aen beiden syde dy quartiren.

Ripperbant		Honreman
Steck	Steen-Ripperbant.	Loef
van den Bongard		Bergel
is hier te bemerken dat waerschinlick in dy ordre van d' quartiren abuis is.		twifele of hier Bergel mot staan, dat is utgesleten.

welke aldus na mine opini moeten staen:

1. *Steen*, 2. *Steck*, 3. *van den Bongaert*, 4. *Ripperbant.*

1. *Rippérbant*, 2. *Loïjf*, 3. *Honreman*, 4. *Bergel*, viligt hier *Bergel* mot sin, dan van *Loef* bevint sigh Bergel, in een schilt an der weeghs, is hier op d' sarcksteen uitgesleten.

of dese eheluiden kinderen gehad hebben, en hare successie met dese volgende geslagtregister te connectiren, staet nader te onderzoeken en uit te vinden.

jfer Jutt of *Judith van den Steen*, dogter van *Stephen van den Steen* en van vroú *Janeke Steck*, troúde heer *Heill Streuf.* (sine moeder, een meulenyser is haer wapen). Ille obiit 1504, 23 Apr. illa obiit 1492, 6 Aug.

Hiervan geboren *Henrick Streuf*, begraven in St. Aldegundekerk en sine suster getrout aen heer *Wilack* oeck aldaar begraven. Van desen heer Johan Streuf schrift Wassenbergh in sine Embrickse beschrivinge p. 277: Puto Johannem Streuffium non protribunum, aut tribunum, sed legionum plurium aliquoties ductorem, ob fortitudinem, et felicitatem diversis a scriptoribus celebratum. Qui suos ipse adversus hostes instructa acie pugnavit, vicit, triumphavit. Et ductorem quidem legionum plurium fuisse, Brabanticarum rerum scriptor Haraeus notat, sed nimirum eiusdem ipsius verba ad annum Salvatoris nostri 1530 audiamus: .... vide Wassenberg pag. 278 et pergit: Hic est ille Streuffius, quem Rudolphum aut maximilianum caesarem, certa in occasione, sua fortitudine et prudentia servasse, et hinc aquilam Romanam, cum corde lancea transfixo, ab iisdem pro insigni retulisse, urbs nostra celebrat et qui magnificas illas aedes sex intra septimanas,

iucundissimo illo stratogemate a nobis hic infra fusius relato, generose struxit, quae deinde in perenne (ut confidimus) musarum domicilia bono publico transierunt.

pag. 208. Habuit Embrica a saeculo non uno familiam nobilem, Streuffianam, a qua Joannes Streuffius vir generosus, mavortius, et viros inter illustres Embricenses celebrandus; Philippo secundo Hispaniarum regi per militares gradus laxis passibus iugiter ascendens, ad extremum tribunus militum, et, ut infra suo loco apparebit, non nunquam plurium legionum ductor, annis aliquot magno regis suoque commodo militarat, et monetae divae gratia non modice provisus reversus Embricam, aetatis reliquum quieti consecrans, et Embricensi familia nobili van den Steen consorte ducta, areâque amplissima in platea lanificum comparata laxas aedes fortunaeque suae convenientes struere destinarat. U tametsi jam calcem, lateres, trabes, ligna, tegulas, et reliqua omnia ad structuram necessaria comportari, et praeparari provide fecisset, neonupta tamen, sive quod aspectu praesentis pecuniae (ut mulieres solent) delectaretur, sive quod iam tanto, quod conceperat maritus aedificio haud suffecturam nimis sollicita timeret, obiecta quotidiani sermonis obice structurae cursum, fundamento licet quoque posito sufflaminabat. Prudens Streuffius cum Junonem suam gravidam videret, ad breve tempus dissimulandum ratus uxoris menti ab incepto quasi destitutus, accessisse videri voluit. Ut primum autem decepta coniux dolores partus subiret, ipse, ut strategematibus in bello jam assuetus, areàs statim nummarias aperire, operarios undequaque congregare, aedificium promovere, et urgere opus diligentissimus incepit, et perrexit, tantumque sua industria effecit, ut sex intra septimanas justum palatium, Amstelodami centum florenorum millibus haud comparandum steterit, ad quod uxorem plane nesciam, puerperii felicis tempore exacto, e divae Aldegundis Ecclesia parochiali redeuntem, viso quasi miraculo attonitam, fortunata laetus fraude introduxit.

Bij kinderen en erfgenamen van heer *Johan van Streuf*, hebben dit huis en erf aan d' familie Streuf verbleven, totdat omtrent 't jaer 1560 of 1570 eene jfer Streuf dogter en erfgename van desen huise getrout is geweest aen heer ..... *van den Steen.*

pag. 209. Hasce aedes, cum Societatis professores, et scholarum inspectores, toto biennio, non sine magna molestia, ad Athenaeum in foro Spiritus quotidie itassent, Elisabeta van den Sande, viri

nobilis Henrici van den Stein relicta vidua, ipso a magistratu saepius requisita ao 1639 26 Martii Societati tandem vendidit, quae earum possessionem et dominium novem florenorum millibus piorum hominum liberalitate, et inprimis urbici magistratus, nongentos florenos generosissime donantis, munificentia suffragante, sub Rectore, seu supremo gymnasiarcha patre Gerardo Lippio legitime acquisivit. Et hae eaedem sunt illae aedes, quae a Societatis Jesu Patribus studiosae iuventutis usui agitatae in gymnasii venerandum nomen transiere, ac in praesentiarum adhuc a magistris et discipulis assidue bono publico frequentantur.

Van den Steen van Swalvenburg, alias ut olim, Hottomans huis in Hottoman straet tot Embrik.

N.... van den Steen, sine vrou.... *van Gommert*, haer moeder Gravinne van Sirick.

Gerrit van den Steen, obiit 1512, *Andrea Levinck*, starf anno 15.... sine huisvrou.

N.... van den Steen, sine vrou.... *Greve*.

Stephen van den Steen, Burgemeester der stat Embrick starf anno 1581, 22 Juni, jfer *Catharina Berck*, sine huisvrou, starf anno 1583, 11 Juli.

Vide tot bewys van dit voerstaende dy sarcksteen op dy begrafstede in S. Martinikerke tot Embrick omtrent tegen Bercks Cappelle, met dese wapenen daer opgehouwen, en dy voers: namen met hare sterfdagh

van den Steen		Greve
Lerynck	Steen-Greve	Bourlo
Gommerbag	Steen-Berck	Marwyck

van den Steen tot Swalvenburgh,

sine vrou.... *Greve* hier voerbenoemt hebben nagelaten kinderen:

1. *Stephen van den Steen tot Swalvenburg*, hier voer benoemt, Burgermeester der stat Embrick, ob. 1581, 22 iunii, sine vr. jfer *Catharina Berck,* dogter van *Frederick Berck* en van vr. Mackincke, dy anno 1578 is gestorven en in S. Aldegundis kercke begraven is, by 't.... Altaer, vide dy Sarcksteen aldaar, hebben kinderen nagelaten.

2 .... *van den Steen*, sine vrou Streuf alias Edelstreuf haer moeder wort geseit *N. Ripperbant*. Deze eheluiden hebben kinder nagelaten.

Stephen van den Steen tot den Swalvenburgh en vrou *Catharina Berck*, hebben nagelaten.

1. *Gerhart van den Steen tot Swalvenburgh*, sonder kinderen na te laten, gestorven, ob. 1618, 1 decemb.

2. jfr. *Judith van den Steen*, haer man *Wilhelm van Greve*, heer tot d' wilt, hebben 3 dogteren nagelaeten.

3. jfer *Gesa van den Steen*
4. jfer *Arnolda van den Steen* } beide gene kinderen nagelaten.

5. jfer *Theodora van den Steen*, haer man *Wilhelm von Mevoirt* heer tot Smithuisen, is gestorven sonder kinders na te laten, ob. 1619, 16 maji.

6. jfr. *Ida van den Steen*, haer man *Sibert Ripperbant* soon van *Henrick Ripperbant* en vrou *Judith van Rijswick*, met het Rijss hebben kinders nagelaten.

Anno 1588. 14 Novemb. is magescheit gemaeck tussen *Gerrit van den Steen*, juffer *Judith van den Steen*, gnt Greve, juffer *Gusken van den Steen*, juffer *Aernt van den Steen*, juffer *Berck van den Steen* gnt Mevort, juffer *Ida van den Steen* gnt Ripperbant bruder en suster, wegens dy nalatenschap van haer vader *Steven van den Steen* en moeder *Catharina* hebben onderteekent *Gerhart van den Steen*, *Willem de Greve*, *Gerhart van den Steen* wegen sine nigten *Gusken* en *Aernt van den Steen*, Willem van Mevort wegen sine huisvrou, Sibert Ripperbant wegen sine huisvrou *Ida van den Steen*.

Anno 1619 is magescheit opgerigt tussen den edlen unt erentfesten *Ottonem Vogel*, heer tot d' Wilt, *Gerhart Giginck* unt *Wilhelm van den Stein*, als ehevogden, unt momberen der edlen unt eherentrike jufferen *Andreae Henricae*, unt *Megtildis d' Greve* ihrer edelen respective huisvrou, kinderen van wilen heer *Willem d' Greve*, heer tot d' Wilt en vr. *W. van den Stein*, unt dan oeck edlen unt eherentfeste, veel eherentrike *Henrick Ripperbant*, *Steffen Ripperbant*, unt jfr. *Catharina Ripperbant*, kinderen van heer *Sibert Ripperbant* en vr. *Ida van den Steen*, ter anderer tyd, wegen ihrer edelen respectiven ohemens, unt moenen weilanten *Gerhart van den Steen*, und juffer *Henricksken van den Stein*, gewesene ehehuisvrou van joncker *Wilhelm van Mevoirt* tho Smithuisen, aengeerfde nalatenschap gerede en ongerede. Eerstlick is aen d'

syde van *Otto Vogel*, *Gerhart Giginck* und *Wilhelm van den Steen* in Qualitate, geliek voergemelt toe deil gevallen die geregte helfte der alinge behuisongh *Gerharts van den Steen*, mit dem bongaert, unt hoff, als oeck dy helfte der schueren, 2 spyckeren, unt anderer annexen, regt unt geregtigheiden, gelyck als dy selve voer aen dy Hottomanse straete, unt agter aen der stat Embrikse muire in ihre voer unt paelungen gelegen, unt durg den daer thoe beroepenen, unt gevorderten metselaren unt timmerluiden van een ander separiert und geerfdeilet worden, daer beneffens vele andere considerabele goedere aen dese syde gevallen sin, gelick dy selve alle in gesegte magescheit specificiert worden. Ut dit lot en aengevallene goederen aen dese syde toegelegt, en betaelt sal worden jaerlicks viff scepel roggen aen den armen in *Gerhart van den Steen* salige Ahremehuiserkens aen den Moellenberg, als oeck aen den Ahrmen in juffer *Derriks* of *Theodora van den Stein* salige, gewesene huisvrou van heer Mevoirt Ahrmenhuiserkens tegen St. Tonnis hoff over in d' Bredevoertse straete, alle jaer op S. Martini of Christmis te betalen.

Hier tegen aen dy andere syt nemelick *Henrik Steffen* en juffer *Catharina Ripperbants*, kinderen van heer *Sibert Ripperbant* en vrou *Ida van den Steen*, toe deil gevallen is dy weder halfte van haer ohem *Gerhardts van den Steen*, en moijien Theodora huisvrou van heer *Willem van Medevoirts* nolatene goederen, voer eerst dy wederhalfscheit van dat huis olim Hottomans huis modo den Swalvenburg geheten, voer den dy Hottomanstraet agter met hoef, bongaert, schuiren en spyckeren, aen d' statmuhr gelegen, neffens andere vele considerable goederen meer, ut d' welke tot last van dese syde oeck jaerlick op S. Martini of op Christmis aen gemelde ahrmen in dy armenhuiser agter den Mollenberg en tegen over s. Tonnishoff in d' Bredevoertstraet betaelt sulle worden vif scepel rogghe. Is dit magescheit onderteikent en gezegelt van heeren *Otto Vogel*, *Gerhart Giginck*, *Wilhelm van den Steen*, *Henrick Ripperbant*, *Steven Ripperbant*, *Catharina Ripperbant* Heer .... van den Steen, sine moeder waer N. van Greve, hij waer een broeder van *Stephen van d' Steen*, troude eene dogter van heer .... Stroeuf en vrou .... waer mede hij neffens andere goederen geerft heeft, dat grote Strouffen huis en erf, so als het selve in d' wulleweferstraet tot Embrick gelegen, welcke heer *Johan Stroeuf*, getrout sinde met jfer N. van den Steen getrout

heeft, en daer na anno....van sine erfgenaeme *Elisabet van den Sande*, weduwe van *Henrick van den Steen*, wiens moeder waer N. *Strouf*, verkoft voor 9000 gld. aen d'P. P. S. J. om het selve tot een gymnasium voer studenten te bequamen, gelyck het selve tot heden daer toe gebruikt is, en den omstant van stallen en spykers tot woeningen van huirlingen gemaekt, vide hier van Wassenberg.

Dese eheluiden hebben nagelaten:

Henrick van den Steen, sine vrou, *Elisabeth van den Sande*.

Henrich van den Steen, sine moeder Strouf, troude juffer *Elisabeth van den Sande*, dogter van *Evert van den Sande tot Sandt* en van vr: *Judith van Padevoort*. Deze eheluiden hebben nagelaten 7 kinderen.

1. *Johan van den Steen*, sine eerste vrou Jffer .... *de Jeger*, waervan eene dogter — sine 2e vrou jfer.... *van Capelle* sonder kinders.

2. *Steven van den Steen*, abt des Godhuisens.

3. *Willem van den Steen*, sine vrou *Megthildis de Greve tot d' Wilt*, hiervan kinderen.

Voor de 2de mael mishilickt aen sine meit, daer van sin kinders.

4. *Gerhardt van den Steen*, sine vrou N. *Steck*, hiervan sin kinders.

5. Juffer *Anna van den Steen*, geestelicke conventualin des Cloosters s. Agnetis toe Embrick.

6. Jfer *Elisabeth van den Steen*, haer man ...... hiervan kinders.

7. Jfer *Johanna van den Steen* haer man heer *Stephen van Ripperbant*, een soon van *Gisbrecht Ripperbant* en van vrou *Ida van den Steen*, hebben gehad een soon *Gisbert Ripperbant*, jonck gestorven.

Elisabeth van den Sande, weduwe van *Henrick van den Steen*, heeft haer huis in d' wullenweferstraet verkoft anno 1609 aan die P.P. S. J., hebben 't selve gemaeck tot een Gymnasium voer dy studenten, waer van Wassenbergs in sine Embrichse historie aldus schrieft:

Has enim (:nimirum chiliarchae seu tribuni Joannis Streuffiii aedes) cum Societatis professores, et scholarum Inspectores toto biennio non sine magna molestia ad Athenaeum in foro Spiritus quotidie itassent, Elisabetha van den Sande, viri nobilis Henrici van den Stein relicta vidua, ipso a magistratu saepius requisita, anno 1609, 26 martii Societati tandem vendidit, quae earum pos-

sessionem et dominium novem florenorum millibus, piorum hominum liberalitate et imprimis urbici magistratus, nongentos florenos generosissime donantis, munificentia suffragante, sub rectore suo supremo Gymnasiarcha Patre Gerardo Lippio legitime acquisivit. Et sunt eaedem illae aedes, quae a Societatis Jesu Patribus studiosae juventutis usui aptatae in Gymnasii venerandum nomen transiere, ac in praesentiarum adhuc a magistris et discipulis assidue bono publico frequentantur. Anno 1626 6 maij. Een transaction geschiet op 't vorige magescheit, onlangs na dode *Elisabeth van den Sande*, weduwe zal: *Henrick van den Steen*, tussen deze 7 nagelatene kinderen, Johan heer *Steven van den Steen*, Abt in Hamerden, *Willem* unt *Gerhardt van den Steen*, *Elisabet van den Steen*, weduwe van Steven, *Anna van den Steen*, Begine of geestelicke conventueele in S. Agnetis in Embrick, *Joanna van den Steen*, haer man jonker *Steven Ripperbant. Johan van den Steen*, sine 2de vrou Anna van der Capelle, hij is gestorven 1642 al: 1643 den 1ste Julij

8. Quartiren van den heer Henrick van den Steen, en van vrou Elisabeth van den Sande.

1. van den Steen, 2 Edel-streuf, 3 Greve-/: al. :/ 4....

1. Sande. 2. Padevoort. 3. Gaelen, 4. Hoevelick.

Heer *Johan van den Steen*, soon van *Henrick van den Steen* en van vrou *Elisabet Sande*, troude juffer.... *de Jeger* dogter van heer *Cornelis de Jeger* en van vrou *Gertrut van der Horst* hebben nagelaten een dogter.

Juffer *Anna Elisabet van den Steen*, haer man, heer *Jurrien van Ripperda* van Varmsum en Winsum.

Heer *Jan van den Steen* heeft gekoft van den heer *Stephen van Ripperbant*, dy halfscheit van dat olt Holtomanshuis modo den Schwalvenburg geheten, met sine schuiren, spiekers, hoven en bongarden. so als selve binnen Embrick voer aen dy Holtomanse straet en agter aen dy stats muir gelegen, en gelick 't selve by magescheit anno.... aen dese van Ripperbant wegens sine moeder Ida van den Stein toe te deil is gevallen. Heeft d' heer *Stephen van Ripperbant* buiten desen koop voer sigh behalden, dy groef in S. Martini kercke begin Bercks capelle gelegen, waer op d' sarck dy wapenen van Steen en van Greve midden gehouwen staan, en beider syde met 3 quartiren oeck onder op d' sarck-

steen het wapen van *Stephen van den Steen*, en vrou *Catharina Bercks* eheluiden gelyck het selve in vorige bladeren is te sihen.

16 quartiren van heer *Johan van den Steen* en van vrou .... *de Jeger*

1. van den Steen, 2, Sande, 3 Edelstreuf, 4 Padevoort, 5 Greve, 6 Galen, 7 ...., 8 Hoevelick.

1, Jeger, 2 van der Horst, 3 van der Moelen, 4 Berck, 5 Steenhuizen, 6 Stock, 7 Golsteen, 8 Bentinck.

Heer *Willem van den Steen*, 2den soon van *Henrick van den Steen* en vr. *Elisabet Sande* troude vrou *Megtilt de Greve* dogter van *Willem de Greve* heer tot d' Wilt en vrou .... *van den Steen*. Hiervan een soon .... *van den Steen*, sin vrou .... *van Hacfoort* van 't Veenhuis.

Heer *Willem van den Steen* troude voor d' 2de maal sine meit waar bij hij een soon omtrent 17 jaren olt, ongetrout gestorven.

Een ander soon Heer .... *van den Steen* religieus in 't Clooster d' Camp.

Een dogter Begine in S. Agnes convent binnen Embrick.

Eene dogter devotesse of geestelicke juffer.

Eene dogter getrout aen *N. Cock* een burgerssoon van Embrick, waervan een soon.

16 Quartiren van heer *Willem van den Steen* en vrou *Megtilde Greve* sine eerste vrouw.

1. Steen, 2 Sande, 3 Edelstruif, 4 Padevoort, 5 Greve 6 Galen, 7 ...., 8 Hoevelick.

1. Greve, 2 van den Steen. 3 Padevoort 4 Berck, 5 .... 6 Greve, 7 .... 8 Meckinck.

Heer *Gerhart van den Steen*, 3de soon van *Henrich van den Steen* en vrou *Elisabet van den Sande*, troude jfer .... *van Stock*, dogter van heer.... *Stock* en vr. *N. van Leeck*, wonende tot Xanten. Deze eheluiden hebben nagelaten een soon, 3 dogters.

1. Heer... *van den Steen* sine eerste vr. ... *van der Heiden* genant *Rhijns* sonder kinder. Sine 2de vrou .... van *Raveschot de Capelle*, sonder kinders.

2. juffer.... *van den Steen*, geestelicke juffer in 't adelicke clooster Bersenbruggen, daer nae oeck Abbadisse aldaer.

3. juffer.... *van den Steen*, geestelicke juffer in 't adelicke clooster Dusteren al: Furstenbergh tot Xanten.

4. juffer.... *van den Steen*, ongetrout gestorven tot Embrick en aldaer begraven in St. Aldegundis kercke.

16 Quartiren van heer... van den Steen, en van vrou... Steck.

1. van den Steen, 2. Sande, 3. Edelstreuf, 4. Padevoirt, 5. Greve, 6. Galen, 7......, 8. Hoevelick.

1. Steck, 2. Leeck, 3. Vogel, 4, Galen, 5. Gommersburgh, 6. Hoevel, 7. Greve, 8. Ersselbagh.

jfer *Joanna van den Steen*, dogter van *Henrick Steen*, en vr. *Elisabet Sande*, troude heer *Stephen van Ripperbant*, soon van *Gijsbert Ripperbant*, en vrou *Ida van d' Steen* van Schwalvenburgh.

Hebben gehat een soon, *Gijsbert Ripperbant* omtrent 6 à 7 jaeren olt gestorven.

Heer *Steven Ripperbant* heeft sine egale halfscheit aen dat Holtomans huis, modo den Schwalvenburgh verkoft aen sin swager *Johan van den Steen*, so als 't selve bij magescheit anno.... aen dese famili Ripperbant wegen haer moeder *Ida Steen* bij erfdeilinge gevallen is, reserverende voer sigh dij groeve in d'Munster kercke tegen over Bercks capelle, waer op d' wapens van Steen en Greve met d' Quartiren sin gehouwen.

16 Quartiren van heer Stephen van Ripperbant en vrou Joanna van den Steen.

1. Ripperbant, 2. Steen, 3. Rijswick, 4. Berk, 5. Elverick, 6. Greve, 7. Bruints (: met d' bakken en vogeltgens :), 8. Meckinck.

1. Steen, 2. Sande, 3. Edelstreuf, 4. Padevoirt, 5. Greve, 6. Galen, 7......, 8. Hoevelick.

Juffer *Elisabet van den Steen*, dogter van *Henrick van den Steen* en vrou *Elisabet van den Sande*, troude heer.... *van Vilsteren*.

1. Hiervan jfer.... *van Vilsteren*, haer man.......
haer twede man heer..... *van Ripperda* van Varinsum en Winsum, broeder van........, sonder kinders.

2. Juffer.... *van Vilsteren*, devotesse, of geestelicke juffer.

3. ....

Juffer *Anna Elisabet van den Steen*, erfdogter van heer *Johan van den Steen* en vrou . . . , *d' Jeger*, eheluiden tot den Schwalvenburgh, troude heer *Jorgen van Ripperda*, sin moeder is *Leewen*.

Hiervan 2 soonen en eene dogter.

1. Heer . . . . *van Ripperda* van Varinsum en Winsum.

2. Heer *Ignatius van Ripperda*, vandrigh in dienst van d' republiek van Venetiën, ongetrout gestorven in Dalmatiën.

3. jfer . . . . . *van Ripperda* troude heer . . . . . *van der Bruggen*, heer tot den Hasenacker al: Ingenhave, sine moeder is *N. van Steen*.

Hiervan een soon en eene dogter, welcke getrout is aen eenen heer *Schenck*.

Heer *Georgh van Ripperda* en sine ehevrou *Anna Elisabet van Steen* hebben gekoft heer *de Jegers* huis in d' wulle wefer straet, sinde haer moeders vaders huis oeck hare woninge aldaer genomen.

Dij 2 soonen en dij dogter van voers: eheluiden, hebben verkoft hare halfscheit aan het Hottomans huis modo den Schwalvenburgh.

16 Quartiren van heer Georgh *van Ripperda van Winssum*, en vr. *Anna Elisabet van den Steen*.

1. Ripperda, 2. Leewen, 3. Cater, 4. Schaffer, 5. . . . ., 6. Addinga, 7. Addinga van Westerwalt, 8. Myssche.

1. van den Steen, 2. de Jeger, 3. van den Sande. 4. van der Horst, 5. Edelstreuf, 6. van der Moolen, 7. Padevoirt, 8. Berck.

Heer *Willem Henrick Steen*, soon van *Willem Steen*, en vrou *Mybelt de Greve*, troude juffer N. *van Hacfoort* van 't Veenhuis in 't kerspel Twel bij Deventer in Veluwe, haer moeder waer . . . .

Hebben nagelaten kinders:

1°. Heer . . . . *van den Steen*, page bij een graef in Duitsland.

2°. Heer . . . . *van den Steen*, ongetrout gestorven.

3°. jfer . . . . *van den Steen*, staetjoffer bij d' Gravinne van Salms.

Dese eheluiden hebben gekoft en beseten het huis Brempt bij Schravelingen in 't lant van Cleef, en het selve weder verkoft aen haer neef . . . . *van den Steen*.

Deze eheluiden hebben oeck een langdurigh proces gehat met d' heer *Ripperda* voers: en sine vrou . . . . *van den Steen*, wegens d' nalatenschap van juffere *van Vilsteren*, welcke selve meist gemaeckt hadde op d' heer Ripperda voers.

Heer .... *van den Steen* heer tot Brempt een soon van .... *Steen*, en van vr..... *van Leeck*, troude voer d' eerste mael, jfer .... *van der Heiden* genant Rijns, waarbij hij geene kinderen heeft gehat.

Hij heeft gekoft van sin neef .... *van den Steen* het huis te Brempt bij Schravelen in het lant van Cleef en het selve beseten.

16 Quartiren van heer .... *van den Steen* heer tot Brempt en vrou .... *van der Heiden* gnt. Rijns.

1 Steen, 2 Steck, 3 Sande, 4 Leeck, 5 Edelstruif, 6 Vogel, 7 Padevoort, 8 Galen.

1 van der Heiden gnt. Rijns, 2 Bongardt, 3 Stricke, 4 Hasselt 5 Diepenbroeck, 6 Merwick (een roden schuinsbalc daer in 4 witte ruiten in geel velt), 7 Waes, 8 Groen.

16 quartiren van *heer Steen* en van vr. N. von Raveschot de Capelle, sine 2de vrouw.

Een andere linie, welcke so ick vermeine hurkompt van heer .... *van den Steen* en sine vrou *N. Greve*, hier voer vermelt, waervan *Stephen van den Steen* een soon sol sin, welcke getrout is aan jfer *Catharina Berk*. Of deze linie kompt van *Sweer van den Steen* welke is 15 .... gestorven en van vrou *Margareta Ripperbant*, begraven in S. Martini kercke binnen Embrick.

Heer .... van den Steen (welcke dan na opinie ene broder van *van Stephen van den Steen* voers. sol sin geweest) is getrout met jfr. *N. van der Horst*, in 't wapen hebbende een roden ossenkop met den hals staende schuins in een wit velt.

Sweer van den Steen, troude anno 1572 juffer *Judith van Geutz van Goutsweert*, dogter van *Bruno van Geutz* heer tot Geutsweert, en van vrou *Eringardt van Bergel*, jfer *Ida van den Steen*, haer man *Riquijn van den Sande*, een soon van *Evert van den Sande tot Sandt*, en van jfer *Judith van Padevoort*, een dogter van den huise Padevoort. Hiervan geboren jfer *Sisina van Sande*, getrout anno 1617, 22 Febr. aen *Maximiliaen van Frentz*, capitein, sergeant maior en commandeur tot Rees

8 Quartiren van heer *Riquijn van den Sandt* en vrou *Ida van den Steen*.

1. van den Sande, 2. Padevoort, 3. Galen, 4. Hoevelick.

1. van den Steen, 2. Geutz van Geutzweert, 3. van der Horst, 4. Bergel.

Een andere linie van dese Familie tot Calker.

Welcke ik vermeine, dat begint van *Gerrit van den Steen*,

welcke gestorven in a°. 1512, en van vrou *Andrea Lerinck*, benoemt beide met haer wapens en graf-schrift op d' Sarcksteen in S. Martini kercke tot Embrick tegen over Bercks capelle.

Van dese 2 voers Eheluiden, dan na mine opinie geboren is heer *van den Steen.*

Gerrit van den Steen troude jfer *Clara van Gommerbagh*, een dogter van *Gerrit van Gommerbagh* en van vrou *Hoppe.*

Hij is gestorven a° .... nalatende een soon, welcke vermelt wort in magescheit tussen *Gerrit of Gerhart van den Steen* opgerigt en tussen d' bloetverwanten van *Clara van Gommerbagh* als momberen van haere enige soon, wegens haere nagelatene goederen.

Tot Calker in d' kercke bevind sigh een sarcksteen, waerop midden *het wapen van Steen*, en van sine vrou *Clara van Gommerbach*, met haer grafschrift op den steen. Oeck staen nogh twe wapens van Steen, dogh op een besondere olde manire, so als ick het verstae, te weten d' vader *van Gerrit van den Steen* en sine moeder hebbende dat wapen hier boven getekent, en sine beste vader *Gerrit van den Steen* en *Andrea Lerinck;* gelick dan sin wapen en sine vrouwe wapen midden op d' steen staen, so staet sin vader en grootvaders wapen van Steen op d' regter sijt op d' sarck, en de wapens van moeder en grootmoeder op d' lincker sijt op d' sarck.

Heer *Derrick van den Steen*, soon van *Herrick van den Steen* en van vrou *Clara van Gommerbagh* troude juffer Adelheit *van Bergel;* haer moeder waer vrou van Volden, weduwe in 1620. Sine eerste vrou *N. Ryswick* met d' Belt.

Van dese eerste vrou *Gerlick Steen* en *Christina*, haer man *N. van Dusseldorp.*

De vader van *Adelheit van Bergel* was *Hermen van Bergel.*

van d' erste: 1. *Gerhart van den Steen*, 2. *Hermen van den Steen*, sine vrou *Agnes van Born.*

van d' 2de: *Gerlich van den Steen*, sine vrou *Adelheit van Hoen.*

jfr. *Christina van den Steen*, haer man .... Dusseldorp genant Sternenbergh. Hermen *van den Steen*, burgemeester tot Calcken, troude jfer *Agnes van Born.* Hebben nagelaten twe dogters.

1. jfer .... *van den Steen*, haer man .... van *Birken*, burgmter tot Collen, waervan 2 soonen, van welke een is Pater S. J.

2. jfr. .... *van den Steen*, haer man .... *van Buningh*. Sine moeder *Columba van Rijswick* met 't Rijss, waervan soonen en dogters.

8. Quartiren van Heer Hermen van den Steen burgemeester tot Calcker, en vrou .... van Born.

1. van den Steen, 2. Bergel, 3. Gommersbagh, 4. Volden.

1. Born, 2. ...., 3. ...., 4. ....

8 Quartiren van heer N. van Buningh en van vrou ..... van den Steen.

1. Buningh, 2. Rijswick (met 't Rijss,) 3. Mentinck, 4. Glauw.

1. van den Steen, 2. Born, 3. Bergel, 4. Maess.

Gerligh van den Steen sine vrou jfer *Adelheid van Hoen*, Eheluiden.

1. Hiervan een soon, *Willem Henrick van den Steen*, buiten lants gebleven.

2. Jfer .... *van den Steen* haer man heer *David Ernst van Greeven*, een Duits edelman uit Lijflant. Hiervan twe soonen.

3. Jfer .... *van den Steen* haer man heer *Engelbert van Schrieck*, heer tot Aspel, hier van twe soonen, *Gerligh Gerrit van Schrieck* en *Engelbert Willem van Schrieck*.

4. Jfer *Adelheit van den Steen* haer man heer *Stephen van Ripperbant*, hier van eene dogter, *jfer Adelheidis Ignatia van Ripperbant*, 8 quartiren van Gerligh van den Steen en van vrou Adelheit van Hoen — met d' bell.

1 van den Steen, 2 Rijswick, 3 Gommerbach, 4 Volden.

1 Hoen, 2 Louwerman van Oije, 3 Till, 4 Schrieck van Greeven een golde slangh in 't ront in wit velt, binnen de slang een roet kruis, daar tegen een roet hart, op 't velt tussen 2 (?) dat kruis met dat hart 16 quartiren van heer Engelbert van Schrieck heer tot Aspel en van vrou .... van den Steen, sine 3e vrou.

1 Schrieck, 2 Heerdinck, 3 Sande; 4 Boshof, 5 Ulft, 6 Tacke, 7 Wesflinck, 8 Grollo.

1 van den Steen, 2 Hoen, 3 Bergel, 4 Louwerman van Oije, 5 Gommerbagh, 6 Till, 7 Volden, 8 Schrieck.

16 quartiren van heer Stephen van Ripperbant en vrou Adelheid van den Steen, sine darde vrou.

1 Ripperbant, 2 van den Steen, 3 Rijswick (met 't rijss), 4 Berck, 5 Elverich, 6 Greve, 7 Bruints, 8 Meckink.

1 van den Steen, 2 Hoen, 3 Rijswick met d' bell, 4 Lauwerman van Oije, 5 Gommerbach, 6 Till, 7 Ingenhaven, 8 Schrieck.

Een andere linie van *Steen tot Praestervelt.*

Heer .... *van den Steen*, heer tot Praestervelt, sine vrou *Ursula van Heerdinck*, haar moeder waer *N. van Boshof.*

Jfer .... *van den Steen* erfdogter tot Praestervelt, troude heer *Gerhart van den Steen van Calcker* sine moeder waer *Aleidis van Bergel.*

Hiervan een doghter N. *van den Steen* troude heer N. *Hoen* van Calker. Hiervan een soon, sin vr. N. *van Loe*, Heer... *van Hoen*, Heer tot Praestervelt, soon van .... *van Hoen* en vrou *van den Steen* troude jfer... *van Loe* tot Averdijck in Marckslant, haer moeder waar N. *van Mekeren.*

Hiervan 2 soonen, d' olste getrout aen jfer Tondi — sonder kinders — d' jongste Monachus ord. S. Dominici.

5 dogter: dy alste aen *heer Piel* tot Embrick; twe andere aen 2 gebroeders van *der Bruggen* — eene begine tot convent Embrick — d' jongste ongetrout gestorven.

8 quartieren: 1 Hoen, 2 van den Steen, 3 Braeckman, 4 Heerdinck. 1 Loe, 2 Mekeren, 3 Asschebroek, 4 Wittenhorst.

APPENDIX.

N.B. In deze geslachtregister, so in vorige als in volgende bladeren motten oeck op haere plaetsen ingevoegt worden, so men daer van onderrigt kan worden, dese volgende personen van deze familie geboren.

Vide Wassenbergh in sine Embrickse beschrivinge pag. 84 onder het van d' heeren Embrickse Canoniken:

Pag. 84: *Heer Swederus van den Steen*, canonicus, obiit anno 1507, 4 Febr.; onder het getal van d' beginen in S. Agnetis convent:

Pag. 162: Jfer *Catharina van den Steen.*

Jfer *Ludgardis van den Steen*, is daer na oeck mater of rectrix geweest, in ordine sexta 24 jaren, obiit anno 1528.

Jfer *Theodora van den Steen*, jfer *Judith van den Steen*, jfer... *van den Steen*, nogh levende.

In S. Aldegundis kercke op een sarcksteen dij wapens van Steen en Korf. Anno 1497.

Henrick *van den Steen*, wedeman, troude juffer *Henrica van Doetinchem*, dogter van *Johan van Doetinchem*, en van *Margareta van der Beek*, nata anno 1535.

Jfer *Edele van den Steen* troude Anno 1569, 19 April *Otto van Doetinchem* soon van *Johan van Doetinchem* en van vrou Margareta van der Beke, natus 1536, 3 Juni.

Jfr. *Bartrut van den Steen* verkoop een goet tot Weel gelegen aen *Otto van Swaetken* en jfer. *Gusken van den Steen* sine huisvrou anno 1580. 12 Septemb.

Derrick van den Steen, Johanszoon, ao 1464.

1366 *Gerrit van den Steen*, sine neven Gerrit Greve en sin soon Jan Greve.

Deze voers: Eheluiden sin begraven in d' kercke van d' P. P. Cruisbroeders tot Embrick, Vide aldaer d' grafstede met dij sarksteen daer op met haere wapens en enige Quartiren, en met haer grafschrift.

A°. 1504: 23 April starf *Heill Stroijf.*

A°. 1492: 6 April starf *juffer Jut* sine huisvrou.

Midden op d' sarck staet a dextris het wapen van Stroijf, a sinistris 't wapen van den Steen.

aan ieder sijtt 3 Quartiren.

a dextris: 1 Stroijf, 2 dat moelenijser, 3 dat Cappelleken.

a Sinistris: 1 van den Steen, 2 Steek, 3 Ripperbant.

Op selve sarcksteen staen onder dij wapenen van Reet of Rede a dextris, en van haere moeder Hagenbeecke a sinistris met dit volgende grafschrift:

Anno 1591, 28 Novemb. stierf die eerentveste
manhafte *Jan Stroijf.* Anno 1598, 18 April
starf dij eeruntrijcke voeldeugsame juffer *Anna*
van Reet, gewesene elicke huisvrou des vesten *Johan Stroijf*, A°. 1580 Heer *Johan Stroijf* in dienst van Koningh van Spanien Philippus.

2den Vide Wassenberg, pag. 277.

Johan Stroijf vixit a°. 1534 scepen toe Embrick.

Johan Stroijf vixit a°. 1605.

Stephen Stroijf vixit a°. 1600. *Odilia van Rijswick* met d' bell, sine huisvrou 1606 *Odilia van Rijswick* weduwe Stroif, sonder kinders haer broeder *Johan van Rijswick* met d' bell.

Heer *Henrick Streuf*, een soon van *Heill Streuf* en vrou *Jutte van den Steen*.

is begraven in S. Aldegundis kercke, binnen Embrick omtrent den toorn, op dij sarksteen staen 8 Quartiren, vier van sin vader, en vier van sine moeder; twe wapens van Streuf en van Steen midden op dij sarcksteen, aen ieder sijt nogh drij

Edelstreuf		Steen	Anno 1503
	Ed. Streuf, Steen		13 Martii
		Steck	starf *Henrick Streuf*. Bid Goth voer
Volden		Bongard	d' siel.
		Ripperbant	

Juffer *Elisabeth Streuf*, dogter van *Heill Streuf*, en vr. *Jutte van den Steen* troude heer *Johan van Wijlack*.

Dese eheluiden sin begraven oeck in St. Aldegundis kercke gelick haere sarcksteen legt neffens d' voers sarcksteen van Henrich Streuf. En sin op d' sarcksteen dij wapens van Wijlack en Streuf beider sijde met Quartiren.

a°. 1505 starf *Johan van Wijlack*

a°. 1505 starf *Elisabet Streuf*, sine huisvrou, bidt voer die sielen.

Nav. XLVIII, 66.

II. **Familie-servies van Aken.**

Den heer J. S. kan ik hieromtrent het volgende melden:

In onze familie bevinden zich twee thee-serviezen, welke met het beschreven wapen van Aken zijn versierd.

Volgens een verhaal zou de fam. van Aken, vroeger een andere

naam hebben gevoerd n.l. »von Eicheln« vandaar het kroontje. Zij woonden te Aken, en zijn uit die stad naar Utreeht gevlucht tengevolge der geloofsvervolging.

Het servies is niet gemaakt ter gelegenheid van het huwelijk van *Johanna van Aken*.

Hare ouders waren *Roeland van Aken* en *Anna Magdalena van Walraven* die te Well (G.) 12 Mrt. 1699 huwden. Uit het 1e huwelijk van *R. van Aken* met *Maria van Hensbroek* was een zoon *Gerard* † Menado 1695. Deze heeft bedoeld servies voor zijne zuster laten maken. Voorn. *Johanna van Aken* legateert bij haar testament 19 Jan. 1785 verleden voor nots. Jan van der Star te Dordrecht, bovengemeld servies aan het zoontje van haar neef Roeland Leonard van Dam, wiens moeder Suzanna Barbara van Aken eene oudere zuster is van genoemde Johanna.

Hopende hiermede de vraag van den heer J. D. wat betreft de fam. *van Aken* te hebben beantwoord, zou ik hem gaarne willen vragen of het hem wellicht bekend is, bij wie zich een servies met het 1e wapen bevindt. In mijne familie bevindt zich zulks zoover ik na kan gaan niet meer.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Nav. L, 170.

De Ruiter.

Omtrent de bedoelde Antonia de Ruiter kan ik den heer J. F. Vester het volgende mededeelen:

Antonia de Ruiter dr. v. Jan de Ruiter en Cornelia Vremt is ged. Dordt 17 Juli 1729 tr. te Charlois, 3 Nov. 1754, met Hendrikus Adrianus van Dam zn van Witte van Dam en Cornelia Margaretha Bane, ged. den Bommel 19 Oct. 1727 begrav. R'dam Zaterdag 24 Oct. 1772.

Hun huwelijk werd door echtscheiding ontbonden te R'dam 3 Oct. 1769.

De ouders van Antonia de Ruiter *a.* Jan de Ruiter zn. van Jan en *b.* Cornelia Vremt dr. van Teunis, en Geertruy van Elsloo huwden te Dordt, 5 Juli 1722.

De heer J. F. Vester zou mij daarentegen zeer verplichten met de opgave der kinderen, welke geboren zijn uit het huw. van Maria Antonia van Dam en Jean François Vester, die tr. Budel,

4 April 1805, mochten nog nadere gegevens gewenscht worden, dan ben ik gaarne bereid, die zoover mogelijk, te verschaffen.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Nav. LVI, 435.

Ruysch van Dugteren.

Martinus vraagt t.a.pl. naar dit geslacht. In de Ned. Herv. pastorie te Heusden woont de predikant *G. P. A. Ruysch van Dugteren.* N.

Nav. LVI, 515 e. v.

I. **Van Aken—Bolwerk.**

In een oud familie-register, behelzende de afstammelingen van *Ernst van Rooden*, anno 1550 des Maandags 17 Novembris als burgers erkent van de stad Utrecht, zijnde eene afstammeling van de kinderen van Rooden, die in den jare 1447 des donderdags op den dertienden avond borgerschap zijn gegeven vond ik vermeld:

Peter van Aecken zn. van *Arnoldus* en *Sophia Martini* gehuwd met *Anna Bolwerk.* Deze Peter van Aecken was predikant a/d Kaap de Goede Hoop en ged. te Utrecht 8 Aug. 1686.

Het Register vermeldt geene kinderen van dit huwelijk.

Wellicht kan den Heer H. H. Roëll een en ander van nut zijn.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 177.

Kolonel Hoevenaar.

De heer J. G. Hoevenaar, Hoofdcommies bij het Departement van Financiën, wonende Edisonstraat 94, te 's-Gravenhage, is een afstammeling. Genoemde heer is reeds voorloopig met de gedane vraag in kennis gesteld en heeft daarbij medegedeeld, dat hij in het bezit is van een stamboom.

T. v. S.

Nav. LX, 178.

VAN DER MARCK, Overijselsche tak.

Edzard van der Marck toe Evenloo stierf volgens *Van Doorninck*, Geslachtkundige Aanteekeningen, Deventer 1871, bl. 28, *niet in 1660, doch reeds op 29 October 1658.*

Volgens de afschriften van Grafzerken en Wapenborden in 46 plaatsen in *Overijssel, Gelderland* en omstreken, medegedeeld door *A. C. baron Snouckaert van Schauburg* in de Nederlandsche Heraut van 1883, bevond zich *te Oldenzaal* een wapenbord of grafzerk met een gewoon schild*(Marck)*, de bijvoeging: »*Marck obiit 29 Octobris 1658*« en de volgende acht kwartieren; Rechts 1. *Marck*, 2. *Ten Ham*, 3. *Strick*, 4. *Sloot;* links 5. *Valck*, 6. *Meckenborgh*, 7. *Mekema*, 8. *Kater.*

Bij uitwerking dezer kwartieren, waarbij door mij een ruim gebruik is gemaakt van *Van Doorninck's* werk, doch ook tal van andere boeken en geschriften zijn geconsulteerd, vond ik:

Marck:	*Ten Ham* (*Gerrit Utenham* of)	*Valck* (*Edzard)* omstreeks 1530 à 1540 eigenaar van *Valckhof* bij *Emden*, zoon van *Evert* en van *Foelke Noyer.*	*Meckenborgh* (*Nomo Meckena van*), burgemeester van *Emden* 1529/46, zoon van *Nomo*, burgemeester van *Emden* 1463/93 en van . . . .
geb.	geb.	geb.	geb.
†	† 1519	† voor 1548	† 1546
×	× 1485	×	×
Strick	*Sloot* (*Judith*), dochter van *Lambert* en ven *Fenne van Oostenbrinck.*	*Meekema*	*Cater (Foelke)*
geb.	geb. 1463	geb.	geb.
†	† 15..	†	†
Jurriaen van der Marck	*Fenne Utenham*	*Johan Valck* (wonende te *Glimmen* bij *Gro-*	*Euber Meckena van Meckenborgh,*

		ningen, was in 1548 eigenaar van *Valckhof* bij *Emden)*.	
geb.	geb.	geb.	geb.
†	†	†	†
×		× 1548	
Gerhard van der Marck, drost te *Emden*,		*Sophia Valck*,	
geb. 1545	† Pinksteren 1595	geb.	† 1590
begraven in de Groote Kerk te *Emden*.			

×

Edzard van der Marck, sedert 1610 in de Ridderschap van *Overijsel*, wegens *Everloo*, alias *Valthe*, in 't rechterambt *Oldenzaal*.
geb. † 29 October 1658
× in of vóór 1612.
Margaretha de Brandes.

Heb ik, door uitwerking van deze tabel, eene richting aangewezen — van Doorninck doet in zijn werk op tal van bladzijden mededeelingen omtrent andere Overijselsche van der Marck's — langs welke men verder zoeken kan naar de voorzaten van *Edzard van der Marck tot Everloo*, omtrent *Margaretha de Brandes* geeft een ander grafmonument eenige aanwijzing.

Baron Snouckaert deelt in de Ned. Heraut mede, dat hij te *Oldenzaal* een grafzerk afteekende, waarop twee gewone schilden naast elkaar, rechts *Clooster*, links *Marck*, de inscriptie: »*Obiit 9 Marty 1695*« en de acht kwartieren: rechts: 1. *Marck*, 2. *Valk*, 3. *Ten Ham*. 4. *Meckeborgh*; links: 5. *Branders* (sic!), 6. *van der Biem*, 7. *van der Duist*, 8. *Grevinck*.

Wij hebben hier te doen met het grafmonument van *Maria van der Marck*, gehuwd met *Rudolf van den Clooster tot Everloo*, met welke havezathe zij op 2 April 1660, na doode van *Edzard van der Marck*, hun' vader en behuwdvader, werden beleend en die, volgens *van Doorninck*, bl. 29, hunne medeerfgenamen voor hun aandeel in de nalatenschap van *Edzard van der Marck*, richter te *Oldenzaal*, hadden uitgegoed.

Uitwerking der kwartieren maakt, al zijn mij tot nu toe de

voornamen etc. niet bekend geworden, in elk geval duidelijk, tot welke geslachten de ouders en grootouders van *Margaretha de Brandes* hebben behoord.

Marck (Jurriaen v. d.)	*Valck (Johan)*	*Brandes*	*van der Biem*
×	×	×	×
Utenham (Fenne)	*Meckeborgh (Euler Meckema van)*	*van der Duist*	*Grevinck*
Gerhard van der Marck	*Sofia Valck*	. . . . *Brandes*	. . . . *van der Biem*

Gerhard van der Marck × *Sofia Valck*

Edzard van der Marck to Everloo	*Margaretha de Brandes*
geb. † 29 Oct. 1658	geb. †

× voor of in 1612

Marie van der Marck to Everloo

geb. † 9 Maart 1695, begraven te *Oldenzaal*, op den 2 April 1660 beleend met *Everloo* mèt haren echtgenoot *Rudolf van den Clooster*, ritmeester, † 9 Sept. 1698 als zoon van *Johan van den Clooster tot Hoenhorst Nijensteen* en *Catharina van Rechteren tot Hoenhorst* en begraven te *Oldenzaal* met deze 16 kwartieren: Rechts: *Kloster*, *Valck*, *Vos van Steenwyk*, *Lellens*, (d. i.: *Ompteda to Lellens)*, *Ruitenborg*, *Kater*, *Ittersum;* Links: *Rechteren*, *Monster*, *Onsta*, *Kok van Opinen*, *Selbach*, *de Vos van Steenwyk*, *Camphuysen*, *Ruytenborg*.

Assen, 7 Mei 1911. J. A. R. KYMMELL.

One Hundred Florins

will be given for Certificate and proof of Marriage of an English Soldier, of the name of *Dobson* and Christine, Elisabetha, Wilhelmina *Ritter* or *Richter*, about the years 1742 to 1746

also

Baptisms of their Children:

Wilhelmina Dobson — 1746/7.
Frederic Dobson — 1750/1.
William Dobson — 1753/4.

44 Gleuloch road, Hampstead London. S. H. CARRICH DOBSON.

Casparius Pipardus.

Wie kan mij inlichtingen geven omtrent *Casparius Pipardus*, in 1674 was hij predikant te Drunen? Hij had eene dochter *Helena* (*Heyltge*). *Adrianus van Dam* te Heusden was een zwager van hem, of de echtgenoot van eene zuster van zijne vrouw. Waar, wanneer en wie huwde hij? Waar werd *Pipardus* geboren of overleed hij? Iedere inlichting is van harte welkom.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

Geslacht Braconier ook **de Braconier.**

Wie heeft de goedheid bronnen aan te wijzen, waar over dit geslacht wat te vinden is, dat alsnog in België, zoowel als hier te lande voorkomt? B.

In 1570 huwt Johan van Steenwijk, zoon van Johan van Steenwijk († 1559) en Joanna van Dorth, met Margaretha van Isselmuden, dochter van Derk v. Isselmuden en Anna Stelling.

Kan iemand mededeelen van wien *Derk van Isselmuden* een zoon is en wie de ouders zijn van *Anna Stelling?*

En wie zijn de ouders van genoemde *Joanna van Dorth?*

S.

Becker, Vernatti.

In het Journaal van Constantyn Huygens den Zoon is, tusschen de jaren 1688 en 1696, veelvuldig sprake van twee zusters, Mevrouwen Becker en Vernatti, die destijds te Londen woonden.

Kan iemand mij wellicht opgeven welke de eigen naam dier dames was? Tot dusver is het mij niet mogen gelukken dien op te sporen.

De echtgenoot van Mevrouw Vernatti hield zich mede te Londen op en wordt gezegd een broeder te zijn geweest van Mevrouw von Kretschmar; derhalve moet hij een zoon zijn geweest van Sir Philibert Vernatti en Anna de Vrigny.

Vermoedelijk was hij Constantin Vernatti, die eenige malen vermeld wordt in den »Calendar of State Papers« 1691 en 1692, en welke dezelfde kan zijn geweest als Constantinus Vernatti, die, op verklaring van een Delftschen predikant, den 2n Maart 1656

toegelaten werd als lidmaat der Hollandsche Kerk te Londen. (Hessels, Register No. 903).

Ook omtrent de kinderen van de echtelieden Vernatti zoude ik gaarne worden ingelicht. In het Journaal worden een zoon en een dochter van hen vermeld.

Van den man van Mevrouw Becker wordt door Huygens geen gewag gemaakt, maar toch schijnt zij geene weduwe te zijn geweest; misschien bevond hij zich in Indië.

J. H. H. S.

ONDER DE STUDEERLAMP.

De Familie Dozy,

genealogie en geschiedenis, door Dr. G. J. Dozy. — 's-Gravenhage, Van Stockum's antiquariaat (J. B. J. Kerling) 1911. — Prijs f 12.50.

Dit lijvige studiewerk van circa 350 pagina's, degelijk gebonden, stevig papier, met mooie letter gedrukt, vormt eene belangrijke bijdrage op 't gebied der genealogie, en ook voor de geschiedenis kunnen wij menig kruisingspunt aantreffen van de wijde algemeen historische banen met de meer smalle genealogische paadjes, want de takken der Dozy's zijn met het politieke leven herhaaldelijk in aanraking geweest en hebben daar veel invloed geoefend; ook van dezen kant bekeken mogen wij ons verheugen, dat dit werk door de ijverige bemoeiingen van Dr. Dozy, die reeds in 1862 met de samenstelling er van begonnen is, tot stand kwam, hierbij ijverig geholpen door zijn broeder, den bekwamen Leidschen archivaris Mr. Ch. M. Dozy. De streng wetenschappelijke opzet van het geheel toont ons ook onmiddellijk, wie hier de hand in heeft gehad.

Keurig zijn ook de platen en portretten uitgevoerd en met bijzondere zorg gekozen, we vinden er een afbeelding van de koopstad Valençiennes in de 16de eeuw, waar François Dozy, een der oudste bekende van de familie, gewoond heeft, van de stad Leiden (en Lakenhal) waar de familie zich later vestigen ging, haar grootsten bloei beleefde en nog woont; van belang voor de geschiedenis van de industrie zijn ook de vier 17e eeuwsche Leidsche fabrieksmerken op pag. 24 gereproduceerd.

Verder vinden wij er in de afbeeldingen op de familie zelve en haar vertakkingen betrekking hebbende, o.a. de 16 kwartieren van *Willem Hendrik van Cattenburch*, raad van de Staten van Holland en *Jeanne del Tombe*, waarvan de heraldieke beschrijving der wapens geleverd werd door Jhr. C. Ph. L. van Kinschot, huize »Zuyderveen«, eigendom van Jaques Dozy, herhaaldelijk in de gedichten van de 18de eeuw vereeuwigd en de portretten o.a. van laatstgenoemde, den later levenden Ds. Jaques Dozy en zijn gezin, Reinier D' Ozy (einde 18de eeuw) en de 19de eeuwsche nakomelingen, waarvan wij alleen willen noemen den bekenden Leidschen hoogleeraar R. P. A. Dozy, (1820—83), den literator en historicus Gualtherus Jacob Dozy (wie kent niet de »Dozy en Stoppelaar«?), en den reeds genoemden te vroeg overleden Leidschen archivaris Charles Marius.

Nog mogen wij niet onvermeld laten een aanmerkelijke reeks »Bijvoegels« aan 't werk toegevoegd, waartoe o.a. behooren: een pachtcontract van 1660, een verklaring van Jacob Renard betreffende den wijnhandel van Drolenvaux en Dozy, Testament van Herman Boerhave en Marie Drolenvaux, eene taxatie van de juweelen en gemunt goud van Esther Drolenvaux, eene »factuur van lakens«, en de aardige beschrijving van een pleiziertochtje in 1764, verzoekschriften, brieven over 't leven te Batavia in het begin van de 19de eeuw, memorie over den politieken eed, eene genealogie »Van den Bosch«, aanvullingen etc. en een naamwijzer aan het einde.

Het kost moeite der verleiding weerstand te bieden om niet op een en ander wat dieper

in te gaan, maar onze ruimte veroorlooft dat niet, er is van dit werk maar een drie honderdtal exemplaren gedrukt, wij raden onzen lezers aan er spoedig bij te zijn, als zij zich het boek, dat in de bibliotheek van den genealogoog niet gemist kan worden en in die van den historicus ook op zijn plaats is, willen aanschaffen.

Het Ultramontanisme en de Christenen van Nederland sinds 1853, door Dr. J. P. Cannegieter (proefschrift pag. 225, prijs f 2.50). — Utrecht, G. J. A. Ruys, 1911.

Dit academisch proefschrift, dat in den laatsten tijd nogal besproken en »beschreven« is, mag ook hier niet onvermeld blijven. Het gaat moeilijk op onpartijdig, streng wetenschappelijk standpunt staande een oordeel te geven over dit werk; zeker is hier door den schrijver een diepgaande studie gemaakt, al verontschuldigt hij zich aan het einde, dat het hem onmogelijk was, de »gansche Ultra-montaansche literatuur der laatste halve eeuw te doorworstelen« er is toch heel wat geraadpleegd en bijeengebracht om als fondament te dienen voor de conclusies, waartoe schr. komt. Toch komt het ons voor, dat men eerst een werk van een dergelijken opzet van »de andere zijde« dient te raadplegen om de gevolgtrekkingen van schr. te kunnen onderschrijven, en aldus bekeken kan het niet ontkend worden, of het boek van Dr. Cannegieter vormt een bijdrage, zooals hij trouwens zelf zegt, en we voegen er gerust aan toe een belangrijke bijdrage tot de kennis van het Ultramontanisme.

In het eerste hoofdstuk wordt gehandeld over Katholicisme, Roomsch-Katholicisme en Ultra-montanisme; in het 2de over het Ultra-montanisme en de Roomsch-Katholieken in Nederland en in het derde hoofdstuk beschrijft Dr. C. het Ultra-montanisme en de overige Christenen in Nederland.

De betoogtrant is helder, zakelijk en kalm, de stijl vlot en licht begrijpelijk ook voor den leek, zoodat we er niet aan twijfelen, of dit boek zal onder 't gewone publiek zijn weg wel vinden, een lot, aan heel weinig proefschriften beschoren; een groot voordeel is ook, dat bij 't aanhalen der belangrijkste bronnen de betreffende gegevens voluit geciteerd zijn, hetgeen der volledigheid van het geheel te goede komt. Na lezing zal het oordeel van velen heel verschillend zijn, naar gelang van geestesrichting, overtuiging, levensopvatting, enz., maar ontegenzeggelijk zal voortaan bij de bestudeering van het ultramontanisme in Nederland in de laatste halve eeuw van dit werk nota moeten genomen worden.

In de Bijdragen en Mededeelingen der Vereeniging »Gelre«, deel XIV komen twee bijdragen voor, getiteld: **Johan Bare, Heer van Baer, 1323 en Johan Bare, Heer van „Latem"** en **„Latum"** door Jhr. Mr. W. A. Beelaerts van Blokland, welke wij ook afzonderlijk in vriendelijken dank ontvingen.

Ze bevatten o.a. een critiek op het in ons tijdschrift (LIX, 49, 209, 489) afgedrukte artikel: »Geslachtsboek der Familie Stendering-Baerken« door Jos. Kleijntjens, S. J., waarvan wij de lezing zeer aanraden, omdat de genealogische gegevens ons niet onbelangrijk voorkomen; dacht de schrijver er niet aan, dat ook onze kolommen voor hem open staan?

De populaire serie **Uit onzen Bloeitijd,** Schetsen van het leven onzer vaderen in de XVIIe Eeuw, onder redactie van Prof. S. D. van Veen, uitgegeven door de Hollandia-Drukkerij te Baarn wordt nog steeds voortgezet, en is de belangstelling, die zij geniet door haar goed gekozen onderwerpen en degelijke beschrijving volkomen waardig.

Zoo ontvingen we Serie II No. 7 **„de Gilden",** door Prof. P. J. Blok, Serie II No. 8 **„Kermissen",** door Dr. G. A. Wumkes en Serie III, No. 1 **„Het Privaatrecht",** door Mr. van Kuyk.

Het valt niet anders dan te prijzen op deze wijze het Nederlandsche publiek op de hoogte te brengen met de toestanden uit de 17de eeuw.

G. F.

CORRIGENDA.

Pag. 125, reg. 8 v. o. staat: **Vester,** moet zijn: **Verster.**
Pag. 191, reg. 9 v. b. staat: Nav. LX, 10, 59, moet zijn: Nav. LX, 10, 159.

GESCHIEDENIS.

Een reis met hindernissen.

In de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Vierde reeks. Deel VI, Afl. 1 en 2 werden door mij medegedeeld »Eenige lotgevallen van Jacob van Dam, consul te Smirna van 1668 tot 1688,« en daaronder o.a. zijne ontmoeting met Turksche roovers, tijdens zijne reis van Smirna over land naar Constantinopel in September 1670, om onzen resident aldaar te bezoeken. Hierachter volgt het officieele verslag omtrent die reis, door van Dam den 16^en^ Sept. 1670 opgemaakt, welk verslag te vinden is in het Algemeen Rijksarchief. Archief van den Levantschen handel. Correspondentie uit Constantinopel. 1670 (achterin).

VERHAEL van de deerlijcke en schrickelijke Rescontre, die mij, Jacob van Dam, Consul vande nederlantsche Natie tot Smirna met myn bij hebbende geselschap is overgecomen op onse Reyse van Smirna nae Constantinopel.

Nae dat de heer Resident Colyer mij bij verscheyde bryeven seer ernstigh hadde gelieven te versoecken, dat Ick eens Een keer van myn Residentieplaets nae de syne wilde doen, omme met den anderen onze particuliere affaires te adiusteren. En voort over andere saecken van importantie te abboucheren, hebb ick mij om dien heer te complaceren, en desselfs ordre te pareren, den 3^en^ deses maents septemb. In Godts name op reyse begeven, met twee Janitsars, een dragoman, mijn broeders-soon, En mijnen Cancelier; alle welgewapent met musquettons, carabijns, en pistolen, beneffens noch drie lastpeerden, op ieder van de welcke noch een dienaer sat, mitsgaders den Cantirgy of meester van de Lastpeerden, die met Een esel volgde, sulcks wij te samen tien personen sterck waren. Met dit gevolgh vervorderden wij onse reyse, dat wij den 6 dito quamen tot Mendochoria, al waer ons wierde geseyt datter Eenige Rovers op de wegh waren, sulcks wij tot onse meerder gerustheyt en versekering, aldaer noch by ons namen twee gewapende personen te peert, alsnu uytmakende Een getal van twaelf personen. Wij reden den 7^en^ dito snachts ten twee uyren van Mendochoria, en passeerden met grote omsichticheyt, en de meeste stilte doenelyck, tusschen ses en seven uyren 's morgens

de Mierkappi, synde dat vermaerde rooftnest, daer de Rouers haer ordinarys onthouden, daer wy niemant vonden, soo dat wy blijde waren, en Godt danckten dat wij het gevreesde ongeluck, soo wij meenden, te bouen waren, dan omtrent anderhalf uyr hebbende gereden, en in Een planure comende, sagen wij van verre een goet getal menschen te peert aencomen, die wij meenden passagiers te wezen, alsoo se achter den anderen In ordre volgden. Ter plaetse, daer wij haer gewaer wierden, waren twee wegen, of sporen van wagens, waervan wij de rechte en de andere troup de Lincker insloegh, dan Een van haer quam seer sachtkens van ter syden op ons aff-sacken, 't welk voor een quaet teecken hielden, gelijck daer op oock aenstonts De gansche troup volgde, bestaende uyt twee en twintigh mannen (behalven noch drie andere, tot deselve bende gehorigh, die een stuck weegs van daer de wacht hielden) die ons op de turcksche wijse begroetende met de woorden van Salem malekim beduydende: »Vrede sij met U«, beantwoordeden wij Deselue met de ordinaris resalutatie van malek im salem, 't welck Is te seggen, met u sij de vrede, daer nae vraegden sy van waer wij quamen, wij antwoordeden van Smirna, en waer nae toe wij gingen, ons antwoort was naer Constantinopolen, 't welck int turcks Is Stambolda, waer op Een uyt den hoop met Een doncker en suijr gesicht sijn kneuels draeijende, repeteerde dat woort, en seyde met Een holle stemme: stambolda, hà, sonder meer te spreken. Daermede nam de capiteyn vande bende, die recht tegen mij overstont, het woort op, seggende wat seyter ons aen gelegen, waerse van daen comen, en waerse nae toegaen, elck passe wat te raken, En mij met Een seer wreet en fel gesicht aensiende, en de volgende woorden toesmijtende .... 't welck Is te seggen: Ick doe mijn wil met jou moeder, ghij ongelouige, ghij hont, dit Is de ordinaris vloeck der turcken, die de kinderen van vier of vijff Jaren op de straten malcanderen al toe spreken; stack mij aenstonts met Een lange lance of pieck, die hij in sijn handen hadde, in mijn buyck, losten voorts aenstonts seer veel pistolen, en hielden ons soo nauw besloten, dat ons volck haer geweer niet wel te degen conde gebruijcken, uytgenomen mijn neef en mijn dragoman die beijde noch Los schoten, doch tot groot geluck, dat niemant van die quanten doot off gequest was, alsoo se In sulcken gevalle ons, buijten eenigh twijffel off dispuijt, altsamen om den hals souden hebben gebracht, soo als alle de andere turcken ons nader hant

hebben verseeckert. Ick mij soo in mijn buijck gequest voelende en geen kans siende hare handen 't ontcomen, als door de vlucht, gaff mijn peert de sporen, gelijck oock mijn ander geselschap dede, Lopende ieder sijns weegs; dan 't selue wierde mij wel haest belet, alsoo Een van dien hoop mij aanstonts op de hielen volgde, en mij sulcke gruwelijcke onsachte slagen op mijn hooft en in mijn neck en aengesicht gaff (of sulcks is geschiet met Een knods, off met Een Bolta, synde Een turcks Instrument of stock, met ijzer bouen aen 't eynde, weet ick niet, alsoo ick soo gealtereert was, allenlijck voelde ick 't wel te degen) dat ick mij niet Langer te peerde conde houden, maer genootsaeckt was ter aerden te sygen, daer Ick niet als de slagh des doots verwachte, hebbende in't Lopen geen meer tijdt gehadt, als te seggen: o Godt weest mij genadigh, heere Jesu in uwe handen bevele Ick mijnen geest. Sij hadden mij op die plaetse voor doot of half doot Laten leggen, gelijk ick oock genoegsaem was, alsoo ick van mij selfs niet en wist, dan naderhant wat bedarende, en weder tot mij selfs comende, richtede ick mij wat op, synde eueneens als Een droncke mensch. Aldoen sagh ick dat ieder met sijn man besigh was om hem de plunie uijt te schudden. Nae datse nu haer werck aldaer hadden volbragt, avanceerden den selven Ruijter, die mij de steeck hadde gegeven, te peerde op mij aen, hebbende noch deselve Lance in syn handt, die hij altemets Eens nae mij toe hield, en daer Ick Een seer grote schrick voor hadde, alsoo ick er de proef van hadde gehadt, voorts sprak hij mij seer wreet en nors toe In sijne tale, daer van Ick niet verstondt, sulcks ick niet wist, wat hij wilde hebben, en bleef derhalven stil staen, sonder iets te doen, 't welck bij mijn dragoman, die al sijn goetien nu al quijt was, wordende gesien, begaff sich bij mij, om mij de meijninge van dien quant te kennen te geuen, dewelcke daer op uytquam, dat ick hem aenstonts most laten volgen alle 't geene Hem behagelijck was, gelijck voorts geschiede, met den meesten haest doenlijck, alsoo hij ons gestadigh aanpreste met die lans In de kant. Wij begonden Dan van mijnen rootscharlaecken Rock, met bont gevoedert, en vervolgens de ondervest, met mijn muts En tulbant, als wanneer ick maer mijn turcksche Broeck aen hadde, die ick hoopte, dat hij mij noch soude hebben gelaten, doch Een twede macker daer bij comende most niet alleen de Broeck uyt, maer oock de leersen, en quam den seluen quant van't peert, om mij

allenthaluen te besoecken, soo onder mijn oxelen, als op andere onbehoorlijcke plaetsen, offer geen iuwelen of zechinen verborgen waren, 't welck bij mij gevoelt En gesien wordende, ruckte ick van selfs metter haest mijn hemt-rock open, liet mijn broeck vallen, en lichte met Reuerentie, myn hemt op, om haer te tonen, datter niet verborgen sat, 't gene sij sochten, om haer daerdoor alle suspicie te benemen, En sulcks haer maer, hoe eer hoe lieuer te doen vertrecken, alsoo Ick de grootste schrick van de werelt voordie wreede en onbarmhertige fielten hadde. Doen se mij nu soo tot op mijn onderkleederen hadden uytgeschuddet, en ick op mijn kousvoetelingen stond, gauen se mij mijne leersen, op 't versoek van mijnen dragoman, en quansuijs als uyt gratie, noch weder, 't welck sij apparentelyk noch niet souden hebben gedaen, soo wanneer se niet wat op Een ander Fatsoen waren gemaeckt geweest, en om welcke Redenen deselve haer niet te pas quamen. Oock wierp den Capiteyn van sijn peert op de aerde de muts van syn tulbant, sijnde van groen laken, doch gansch versleten en gescheurt, die ick mochte opbeuren, soo ick wilde, alsoo hij se mij toesmeet als men Een hont Een stuck broot doet, 't welck gedaen sijnde, reysden sy haers weegs. Terwijl sy soo met mij besigh waren, keeck Ick eens nae haer aengesichten, 't welck sij niet wilden hebben, en verboden mij sulcx, gelyck se mij oock in't wegh rijden geboden, dat Ick niet op mijn voeten soude blijven staen, maer dat ick op mijne hurcken op de aerde soude gaen nedersitten met nedergeslagen ogen, sonder haer nae te kijcken, 't welck aanstonts gehoorsamelyck bij my wierd naegecomen, tot dat se ten naesten bij uyt het gesight waren, als wanneer Ick weeder opstondt, en sagh als doen eerst te degen dat het bloet mij van't aengesicht en van besijden het hooft al in goede quantiteyt tot op mijn klederen afliep, alsoo ick op beyde die plaetsen seer gequetst was, 't welck ick nu Eerst begonde te voelen. Oock sagh ick als doen eerst, dat mijn neef maer omtrent twintich passen van mij lagh geheel in't bloet gewentelt, soo bleeck als een doot synde, seer klagende en kermende, dat hij soo gequest was, en sulcken pyn hadde, gelyck hij my de wonde oock wees In sijn lincker bil, die soo diep en groot was, dat hij der syn vinger 't eenemael conde insteecken, sonder dat hij noch schier gront conde voelen, en waer uyt soo veel bloet was gelopen, dat het scheen offer Een Beest was geslacht. In dit ons deplorabel postuyr nu bij malcanderen sijnde

en den voorsz. mijnen neef mij klagende, dat hij niet conde gaen, gelijck het oock inderdaet was, en ick mij mede geuoelende, dat ick schier niet langer op mijn beenen conde staen, en my derhaluen wat tot rusten menende te begeuen, sagen wy den ganschen troup van die moordenaers weder op ons afcomen, 't welck mijnen Janitsar gewaer wordende, porde ons aen, dat wy aanstonts mosten vluchten, alsoo se voorseker af quamen, om ons noch om hals te brengen. Als doen mosten wy van de noot wel Een deught maecken, en 't sy wy conden of niet, ons op de been begeuen, om ons te verbergen in Een kreupel-bosch, 't welck aen onse rechterhant was, bestaende uyt enkele scherpe slee-doorne struijcken, met braembosschen doorgroeijt, daer wy noch met onse gequetste liechamen schier op handen en voeten mosten door-kruypen, waer door onse blote partien niet weynigh wierden bekrabbelt. Wij gingen soo diep te bos waert in, tot dat wy by Een sloot quamen, daer water in was, En gingen soo op de kant sitten met de voeten nae 't water toe, In de meesten angst en becommeringe van de werelt sijnde, alsoo wij de doot voor ogen sagen, die wij niet soude hebben ontgaen, soo wanneer se ons hadden geuonden, daer se al naerstighlijck naesochten, alsoo myn neeff mij seyde, dat hij al soo twee off drie malen Eenige menschen door 't bosch sagh heen en weer swieren. Wij hadden hier omtrent Een quartier uijrs In dien schrick En angst geseten, als wanneer mynen Janitsar, die haer doen hadde wesen bespien, my quam seggen, datse vertrocken waren, En wy wel voor den dagh mochten comen, gelyck wy deden, vindende alsdoen mynen dragoman, die mij seijde in't selve kreupel bos op Een andere plaets geweest te sijn, en tot den hals toe In't water geseten te hebben, om niet van haer geuonden te werden, oock quam by ons alsdoen mynen cancelier, ons verhalende hoese hem gansch moeder naeckt hadden uytgekleedt, sonder hem iets te laten, hetsij hemt, koussen, of anders, diese naderhant by de wegh hadden gestroyt, En door Een van mijn bij-hebbende Janitsaers hem noch waren wedergebragt, En dat hij met dat naeckte liechaam ook door alle die sleedoornen En braembosschen hadde moeten kruijpen soodat men wel conde dencken, hoe 't selue gestelt was, hebbende oock noch een grote houw in sijn lincker arm, daer mede hij een slagh hadde gepareert, diese hem op 't hooft meenden te geuen, en dat twee van die mordenaers, nae haer wederom keeren, niet wij-

der als drie of vier passen van hem waren, sulcks hij mede niet anders als de doot verwachte, doch dat het was geweest, of Godt de heere hare oogen hadde verblindt, datse hem niet sagen, soo dat wij alle sijne name danckten, dat hij ons noch soo genadelyck in beijde die rescontres hadde bewaert, en dat wij niet op die plaets aenstonts tegelyck waren gemassacreert, daerse het heel en al hadden op aen geleijdt, alsoo mijnen cancellier, die wat turcks verstaet, haer hadde horen onder malcanderen vragen en raetslagen; wat sullen wij met dit volck doen, waerop de anderen hadden geantwoort, laeten wij haer in stucken kappen, welcke gedachten godt de heere haer in't eerst heeft gelieuen te benemen, en naderhant doen se weder quamen met de vorige intentie te beletten, dat se ons niet vonden, gelijck ick het daer voor oock houde, dat God de heere den arm van den turck als heeft wederhouden, dat de lans of pieck niet dieper in mijn buijck Is gegaen, alsoo hij met deselue met sulcken vehementie naer mij stack, alsmede datse met deselue lans in't vluchten mij niet door 't hooft hebben gesteken, daerse het mede op hadden aangeleydt, hebbende nu alleenlijck van de selue lans twee schampsteecken aende sijde van mijn neck, en aen mijn oor, waer van de wonden al vrij diep syn. Mijne Janitsaers noch Dragoman waren niet gequest, en aenden laesten hadden se noch gelaten twee vesten of Rocken, die wel niet veel bysonders waren, dan quamen deselue ons noch heel wel voor de koude van de nacht, en om mij wat te bedecken, alsoo hij mij Een van de selue gaf of leende. Behaluen mijne klederen, hebben se mij noch ontnomen ouer of omtrent hondert Venetiaensche zechinen, Een horologe, en Eenige andere curiositeyten, die ick bij mij hadde, alsmede onse peerden, in welckers plaetse sij Een of twee van hare krengen hadden laten staen, die ons nu noch wel te pas quamen, om daer mede nae het eerst Conacq off pleijster plaets, Siousugurlij genaemt, te rijden, sijnde noch Een groot geluck geweest, dat onse lastpeerden in die rescontre noch achter waeren, en sulcks de handen van de moordenaers noch ontcomen syn, alsoo wij andersins van alles souden ontbloot sijn geweest, daer wij nu noch wat verschonigh van lywaet en anders hadden, om onse wonden te connen verbinden. Wij souden oock nog veel meer hebben moeten lijden, en voornamelyck mede om dat wij geen Wijn souden hebben gehadt, alsoo die op geene plaetsen alhier

wert geuonden of vercocht, omdat de turcken volgens haer wet, geen wijn mogen drincken, En 't welck den groten Heer nu weder op nieuw door syn gansche Ryck heeft doen verbieden op de straffe des doots, sulck dat de selue voor de Christenen (dien sulcx bij de Capitulatie is gepermitteerd) altijt moet werden medegenomen, sijnde deselue ons noyt beter te stade gecomen, als dese reys, want, volgens mijn sustenue, heeft de wijn ons soo veel als 't leuen wedergegeuen, 't welck wij al half quyt waren. Wij verbonden in dat dorp onse wonden, soo veel wij selfs conden, alsoo men in die quartieren alsmede geen chirurgijns vindt, deselue eerst suijuerende met wat wijn, en naderhant daerop leggende het geel van een Eij met sout. Den aga of Schout van't dorp beloofde ons dat hij 'sanderen daegs 40 of 50 van sijn volck soude uijtsenden om die moordenaers op te soecken, gelijck hij ons des anderen daegs 's morgens oock twaelf personen gewapent en te peert medegaff, die ons geleyden tot mehaliets, werwaerts wij op karren wierden gevoert, alsoo wij door onse swackheyt en quetsuren op geen peerden conden sitten, ondertusschen riep alle de werelt, daer wij quamen, dat sij verwondert waren, dat die Rouers ons het leven niet hadden benomen, en dat wij deshalven noch van geluck mochten spreken, en Godt dancken. Wij hadden grote hope, dat wij haest souden ouer 't water comen, en verlangden seer naer Constantinopolen, om eenige remedie en medecamenten te connen adhiberen en gebruijken, daer het ons maer alleen aen ontbrack, alsoo de goede luijden ons op crediet noch prouisie en gelt verschaften, doch de felle contrarie winden waren oorsaeck, datwij twee dagen mosten stil wesen tot Tserckaguoij, sijnde een dorp daermen sich naer Constantinopolen embarqueert, en daernae noch twee dagen te water blijven, Eer wij tot Constantinopolen waren, in welcken tijdt den voorsz. mijnen Neef eerst wierd aengetast van Een vehemente Dijsuria, of seer groote pijn int water maecken, en naderhant daer noch bij van Een excessive en ongehoorde diarrhea of buijckloop, die soo exorbitant was, dat ick geloue dat hij inde tijdt van twee dagen en twee nachten, dat hij daer mede continuelyck wierd gequelt, meer als drie hondert afgangen hadde, 't welck hem seer debiliteerde, en dede seggen, dat hij sich tot de doot meende te gaen prepareren. Op 't leste volgde noch op alle dese accidenten een ongemeen sterck braecken, dat hem oock noch

veel swacker maeckte, en mij te meer nae het lant en het huijs van de heere Resident dede verlangen, dan daer was gansch geen wint aen den hemel, sulcx dat wij ganch niet aduanceerden, 't welck mij dede resolueren om het kleyne barchien van onse grote barck, daer wij in waren, nae Lant te senden, om van daer Een roeybarcq af te halen, die ons noch voor den auont, alsoo de son nog maer omtrent anderhalf uijr hoogh was, soude mogen aende wal brengen. De voorsz. roeijbarck wesende gecomen, hijsden wij den seluen mijnen neef, op een matras leggende, die van oogenblick tot oogenblick swacker wierde, uijt onse barck daer in, blijvende ick selfs bij hem, om hem met asijn en anders te verversschen, dan omtrent Een quartier uijrs geroeijt hebbende, begonden sijn oogen te breken en alle sijne leden te schudden, hebbende euenwel noch sijn verstant, sulcx ick Een gebet over hem dede, 't welck hij mij te kennen gaf te verstaen, sijn gesicht nae den hemel, eyndelijck dede de Nature Een uyterste effort, alsoo diergelijcke swarte materie, als hij te voren hadde gebraekt, met soodanigen gewelt uijt sijn neus en mont quam bersten, als offer Een sluijs open gingh, en waermede hij oock tot mijn overgrote droefheyt de geest aenstonts gaff, sonder eenige beweginge meer te doen, 't welck geschiede tusschen de seuen toorens ende punt off hoeck van't Serail, naedat hij, sedert die afgrijselycke rescontre, ses dagen extra-ordinarijs veel hadde geleden, en seer grote pijn uijtgestaen, soo dat ick hem den 12 Septemb. des auonts met sonnen ondergangh, alleen Constantinopolen den seluen dagh 's morgens van verre gesien hebbende, sonder syne weten levendigh daer inne te setten in plaats van levendigh, doot bragt int huijs van den gemelten heere Resident die met sijne gansche familie ouer dat onuerwacht ongeluck als oock ouer de vorige rescontres seer gealterert was. Aldus bij mij opgestelt in pera van Constantinopolen ten huijse van den gemelten heere Resident Colijer den 16 Septemb. 1670.

(w. g.) J. VAN DAM.
1670.

Zóoals in bovengenoemde Bijdragen door mij werd uiteengezet, kan de »broeders-zoon«, die tijdens de reis het leven liet, niemand anders geweest zijn dan Willem Frederic van Dam, ged. te Utrecht in de Jacobikerk 7 November 1649, jongste zoon van des consuls

ouderen broeder mr. Jacob van Dam, Major (de oudere) [1]), die ook in de genealogie-van Dam bij Ferwerda, hoewel zonder plaats en datum van overlijden, voorkomt.

Amersfoort. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Cornelis Vermeulen.

Betreffende den Antwerpschen graveur Cornelis Vermeulen, over wien weinig bekend is, vond ik, in het eerste register van attestatiën, certificatiën en affirmatiën van Burgemeesteren van Amsterdam, een afschrift van de volgende acte:

»Wij Burgemeesteren en Regeerders der stad Amsterdam, doen te weeten aan een iegelijken die het behoord, certificeerende voor de waarheid dat voor ons gecompareert zijn Gerard Valk en Matthijs Pool, Burgers deezer stede, dewelke hebben verklaart voor de oprechte waarheid, dat zij certificanten den persoon van Cornelis Vermeulen, kunstplaatsnijder te Antwerpen, verscheidene jaaren voor de declaratie van deezen oorlog hebben gekend als een eerlijk oprecht man, in handel en wandel, zich alleenlijk met zijne kunst en de handel van Prenten bemoeiende, staande ter goeder naam en faam, van een stil ordentelijk leeven en buiten eenig krijgsbewind, voor wiens goed comportement zij comparanten instaan, dat hij Cornelis Vermeulen in zijn voorgenomen reize in deeze Vereenigde Provintiën, tot effening zijner rekeningen en zaaken van negotie, niets zal onderneemen, dat tot naadeel van deezen staat zoude mogen strekken. Des ten oirconde deezer stede zegel hier onder gedrukt, deezen 4e van Juli 1704:

Onder het afschrift staat: get. C. Graafflant Jzoon, en bezegelt vertoont.

Het stuk is een soort vrijgeleide voor den graveur, die, als burger van Antwerpen, in dezen tijd feitelijk onderdaan was van den Spaanschen Koning Philips V, wien in den toen in vollen gang zijnden Spaansche-Successieoorlog de opvolging betwist werd.

Wij zien er uit, dat Vermeulen in de Noordelijke Nederlanden belangrijke handelsbetrekkingen had. Het is ook niet zonder belang te weten, dat Gerard Valk en Matthijs Pool te zijnen be-

[1]) Men heeft hier het zeker zeldzaam voorkomende geval, dat twee broeders, uit één gezin en te zamen in leven, den zelfden naam »Jacob« droegen; daarom werden zij door de toevoegingen »Major en »Minor« van elkaar onderscheiden.

hoeve optreden. Omtrent Gerard Valk weet von Wurzbach in zijn onlangs verschenen Lexicon slechts mede te deelen dat hij na 1694 moet gestorven zijn: hier vinden wij hem in 1704 nog onder de levenden. Zoowel Vermeulen als Valk hebben gegraveerd naar schilderijen van Adriaen van der Werf en zijn misschien daardoor met elkaar bekend geworden. Pool behoort tot eene jongere generatie, doch kan bij zijn langdurig verblijf in Frankrijk Vermeulen te Parijs hebben ontmoet, waar laatstgenoemde herhaaldelijk vertoefde.

DR. JOH. C. BREEN.

Nederlandsch in Bentheim.

Word versocht om 6 Jahrmarkten van de Stadt Schüttrop pro Anno 1747 en altoos in de Deventer Almanach te drucken op naefolgende tijt, alsook in bijgaende Münster Almanach genoteert te zijn is.

het eerste marckt: den eersten maendagh in Maij vee- en paerde Marckt.

het tweede den maendagh voor Sanct Johannis vee en paerde Marckt.

het derde den Sondagh voor Jacobi Kermess en maendagh vee- en paerdemarckt.

het veerde den maendagh voor Bartholomeus Apostolus vee- en paerdemarckt.

het vijfde den maendag nae Ursula fett beest- en paerdemarckt.

het sesde den eersten maendagh in Advent.

Schüttrop den 40 Junij 1747.
ter ordonantie van Burgermeesteren en Raade,
G. H. CRAMER, secrets.

In 1820 is de geschiedenis van Bentheim nog in 't Ned. geschreven door J. Visch, pred. aldaar.

W. ZUIDEMA.

Nav. LX, 153, 256.

Allaert Beilinc, uit het aanzienlijke geslacht Splinter, en naar 't schijnt de eerste, die den toenaam Beilinc voerde, was Schout van Gouda, nog in Mei 1424; den volgenden winter echter bevond hij zich met Willem die Coulster aan 't hoofd der Cabeljauws, die het slot van Schoonhoven verdedigden tegen de Hoecs. Zij moesten het opgeven, doch

verkregen vrijen aftocht, behalve Beilinc, voor wien een losgeld van duizend schilden werd geëischt. Gevangenen op losgeld stellen was toen zeer gewoon; bij een wapenstilstand in 1422 werd zelfs uitdrukkelijk bepaald, dat dit met àlle gevangenen van weerszijden zou gebeuren en bovendien zij, die niet terstond konden betalen, tijdelijk op vrije voeten gesteld zouden worden om zich geld te gaan verschaffen, »die van den schilde geboren zijn op haer ere ende die huysluyden op redelike borchtochte.« Dien overeenkomstig werd nu ook Beilinc als schildboortig man op zijn eerewoord vrijgelaten. Maar was dit niets bijzonders, gansch ongehoord was daarentegen het bedrag van 't hem afgeëischte losgeld; duizend schilden mag men veilig gelijk stellen met een ton gouds nu; en de burgeroorlog had het land uitgeput. Ondanks een aanwijzing van hertog Philips, groot 400 sc., op de goederen van heer Jan van Blois, met last aan alle ambtenaren in Zeeland om hem bij 't invorderen behulpzaam te zijn, en erkenning, dat hij bovendien nog 500 sc. wegens zijn schoutambt van heer Jan te vorderen had, kon Beilinc dan ook zijn rantsoen niet bijeenbrengen, keerde in gevangenschap terug — en werd in diep geheim levend begraven.

Dit zijn de vaststaande gebeurtenissen, uitvoerig behandeld door Fruin (Verspreide geschriften, VIII, 202 v.v.; de brief van Philips voluit, aldaar blz. 221; samengevat door van Vloten (volksalm. der Mij. tot Nut van 't Alg. 1875, 135). Maar hoe te verklaren, dat men iemand genoeg vertrouwt om hem op zijn eerewoord te ontslaan, hoewel men hem tegelijk een bijna onvervulbare voorwaarde oplegt — en niettemin, als hij zich dit vertrouwen waardig toont, hem straft... als een meineedige! Immers levend begraven was voor mannen een onteerende straf; zij werd gewoonlijk alleen op vrouwen toegepast.

Fruin erkende deze zwarigheid niet te kunnen oplossen; van Vloten dacht aan persoonlijke vijandschap, die Beilinc zich zou hebben berokkend tijdens zijn schoutambt. Hij vermoedt dit op grond eener uitdrukking van den Hoecsgezinden kroniekschrijver Frederik van Sevender, die bij gelegenheid van het levend begraven hem »tyrannus« noemt, blijkbaar om die gruweldaad te vergoelijken. Ik stel mij de zaak dan ook zoo voor: Gerard van Poelgeest, de hoofdschuldige, of iemand die invloed op hem had, droeg Beilinc een doodelijken haat toe. Bij de felheid der partijschap van

weêrszijden is het evenzeer mogelijk, dat hij inderdaad de Hoecs verdrukt, ja als een »tyrannus« behandeld had, als dat zij tirannie noemden, wat niets anders was dan rechtmatige uitoefening van zijn ambt.

Wij weten, dat hij in een doodslag betrokken is geweest en in de vernieling van het huis van Poelgeest te Koudekerk, 1420.

Hoe dit zij, daar waren er, die vlamden op zijn bloed. Maar vrouw Jacoba had geld noodig; dus durfde men niet tegelijk tegen haar belang en tegen het reeds gevestigd oorlogsgebruik ingaan, en iemand, van wien geld te halen was, doodslaan. Haat maakt vindingrijk: men moest een onmogelijk hoog losgeld vragen; dan zou hij niet terug komen; en dan had men, als hij opnieuw gevangen werd, alle recht om hem te hangen. De berekening liep mis door zijne eerlijkheid. Wat nu gedaan? Hem openlijk ombrengen, ging niet aan. Maar voor Jacoba had zijn leven geen waarde meer, nu hij 't niet kon koopen; en dat zij geen wreedheid zou afkeuren alléén omdat het een wreedheid was, kon wie haar kende veilig aannemen (verg. Fruin t. a. p. blz. 214). Dus: op gruwelijke wijze dooden, en, om dit voor de schare te verbergen, tegelijk van de aarde doen verdwijnen — levend begraven. Het zou dan ook verborgen gebleven of hoogstens bij onzekere overlevering bekend geworden zijn, ware niet zijn biechtvader evenals Frederik van Sevender een Karmeliet geweest, zoodat deze het van hem als ooggetuige vernam en te boek stelde.

»Aan hem danken wij 't dan ook« — zegt van Vloten t. a. p. 141, »dat de twijfel aan Beilings trouw en aan geheel het gebeurde »zelfs, gelijk hij zich in onze dagen deed vernemen, door het on»wraakbaarste getuigenis weêrsproken en weggenomen is, en de »getuigenis van zijn kloekhartig plichtsbesef voor altoos in 's lands »geschiedrol prijkt.«

W. ZUIDEMA.

Haarlem-Amsterdam (LIX, 399); zie Brederoo, *Sp. Brabander*, uitg. Verwijs, r. 816:

O, dat kan jij wel deyncken,
Wat de Haerlemmers veur niet een vreemt mensch souden [scheyncken!

Het karakter van Diederyck van Haerlem in Ghysbreght is den dichter ook zeker niet door liefde voor de Haarlemmers ingegeven.

W. Z.

OUDHEIDKUNDE.

Oudheidkunde betreffende Hoorn,

DOOR

H. J. SCHOUTEN.

(Zie de reeds alhier gepubliceerde gegevens van kerk-historischen aard.)

I. Uit het „Eerste, oudste Register van Resolutien" (Gemeentearchief.)

1. Verzoening tusschen twee families.

1454 Item int jaire xiiij^{c} ende vier ende vijftich, opten xiiij^{de} dach in Junio, soe hebben Egbert Dircx z., meester Pieter Claes z. ende Jan Beert z., burgermeesteren van Hoern, ende Sijbrant Gherijt z. ende Jan Herman z., scepenen van Hoern, enen ewigen vrede ende zoon uutgesproken ende gemaect tusschen Outger Claes z. van Mijsen ende sijnen gemeenen magen aan deen zyde, ende Pieter Olbrant z. ende Dirc Pieter z. sijn zoen, ende Elbert Dircx z. ende alle hoir gemenen magen an dander zijde, in der maniere navolgende, dat Outger Claes z. voirs. geloven zweren ende verwilkoiren sal bij sijnen ede alst behoirt, dat hij nu noch tot ghenen tijden hierna, om den twist ende gescele die uitstaende geweest is tusschen beyden zijden voirsz. niet en sal mysdoen, noch doen mysdoen in geenre manieren. Pieter Olbrant z., Dirc Pieter z. ende Albert Dirc z. en hoiren gemenen magen, als een man van trou ende van ere sculdich is van doene, twelc Outher Claes z. voirsz. inder maniere gelijc voirschreven is, gelovet verwillkoirt ende gezwoiren heeft te doene. Opt dach .... (verder onleesbaar door watervlekken).

2. Verbod aan twee zoons om hunne moeder lastig te vallen.

Item int jaire xiiij^{c} vier ende vijftich op Sinte Jacobs avont heeft die scout ende scepenen mijt die burgermeesteren geboden en verboden Remet Pieter z. ende Arnout, sijn broeder, dat sij in Alijts hoir moeders huys niet comen sullen, noch hoir gheen moeyenisse, noch verdriet te doen boven recht, rorende van lijftochte goeden, op te verbueren van hoir beiden die dair tegens dade hoir rechter handt, ten ware, dat hun luyden van den gerechte geconsenteert worde in hoir moeders huys te comen. Wairt

ooc, dat Alijt boven dit hoir twee kinderen voirsz. oirlofde in hoir huys te comen, soe wil tgerecht van Hoern dairna ghien meer woirden van Alijt hoiren.

3. Zonderlinge bepaling aangaande het maken van doodkisten, 10 Juli 1459.

Item opten tiende dach in Julio Anno etc. [1]) lix ist besloten ende overgedregen bij scoute, scepenen, burgermeesteren ende den gemene rijkdoem, dat men voirt ende tot allen tijden hierna, niemant, wie hij zij, leggen ende begraven sal in dootkisten, gemaket van zwairen ende dicke planken, tsij bijnnen der kercke van Hoern off dair buyten, mer men sal alle dootkisten, tzij cleen ofte groot, maken van hueyc [2]) houte ofte van ander dunne end lichte borderen opte verbueren een ponts boet van die begraven dede, ende oic van denghene die deselve zware dootkisten maket ende bereet.

4. De magistraat van Hoorn handhaaft de eer van den landsheer, 1 Maart 1475.

Item opten eersten dach in Marte, anno lxxv, soo is bij den scepenen ende burgermeesteren van Hoern, hierna bescreven, gesloten ende overdregen als dat Herman Pieter zn. voir sijn quade ende confuselike woirden, sproken tegens die hoecheit mijns genaden heren van Bourgondiën, dat hij dair omme staen sal opte kake ii uren lang, ende terstont na die ii uren uter stede vrijhede van Hoorn bannet te sijn, sijn leven lang optie verbuernisse van sijn lijft, ende bynnen desen dage bij der forme uter vrijheden voirsz. te gaen ende te wesen op dieselve verbuernisse voirsz.

De scepenen hiervan waren Nannyng Aernt zn., Jan Gerbrant zn., Dirc Jacobzn., Dirc Pieter zn., Dirc Jan zn., Gerijt Jan zn. ende Wouter Herc zn., de burgermeesteren waren Jacob Mein zn., Hilbrant Lambert zn. ende Claes Jacob Symon zn.

5. Het maken van daken, belegd met roode pannen, bevorderd door de regeering, 16 Juli 1459.

Item opten xvj de dach in Julio anno etc. lix ist gesloten ende consenteert bij den burgermeesteren, scepenen ende rijkdoom van Hoern eendrachtlic dat soe wie voirt an sijn huys ofte scuyer

[1]) Etc. = onses Heeren enz. enz. (Paus, Keizer), cccc.
[2]) Eiken.

bynnen d' stede van Hoern decket met herden daken, dat men hem geven end betalen sal to hulpe van den herden dake tusschen twee gevelen een beierssche gulden van elcke roode dake.

II. Uit het protocol van Hermanus Contractus, secretaris en notaris te Hoorn, loopend 2 Aug. 1552—5 Febr. 1558 (Rijksarchief in Noord-Holland).

1. Zinnebeeldige handelwijze bij de aanvaarding van een onversterfelijk erfleen in Noord-Holland, 8 Jan. 1553.

Boven 't stuk: XIJ Indictie.

Links boven: *Sonck.*

possessionis vendicatio (lees: vindicatio).

Op huyden, den VIIJ dach January, anno XV^c drie ende vijftich, stilo curie Hollandie, nae noen te twee uren, den xij Indictie, Pausdooms ende Keyserycke als voren, so heeft Willem Anthoniszn. *Sonck,* poorter tot Alcmair, in kennisse van mij notarys ende getugen ondergeschreven, als doutste soon van wylen m^r. Anthonis *Sonck*, mitsgaders uut crachte van zeeckere verleeninge, bij de keizerlijke majesteit als Grave van Hollandt hem gedain, aengevaert, zo hy seijde, ende aenvaert midts desen, den possessio ende eygendoom van zeeckere percheele leen goets, wesende ontrent vijf morgen ende een hondert met een huys dair op, ende is genaimpt de Clincke, gelegen tot Scellinckhout, mette profijten ende nutscappen dairtoe staende, den zelven possessie ooc bij manuale operatie thonende ende aenvaerdende, te weeten snoeijende zeeckere vliereboom, met een bijle den aerde uuthoudende, die gevroren was, ende, den voorwandt van den huyse eensdeels apterende, protestede dat hij Elinc, zynen zwager, part noch deel in kende. Aldus gedain ten dage als voren upten Clincke, in presentie ende kennisse van mij, notarijs ondergeschreven, midtsgaders Baert Pieterszn. ende Jan Pietersz., gebroeders van Scellinckhout, als getugen dair toe geroepen ende gebeden. Ende versocht hier af gemaict ende hem gelevert te worden een ofte meerder instrumenten in behoorlicke forme.

H. CONTRACTUS.

Ook in eene acte van 5 Juli 1553, te lang om te copieeren, wordt van dit leen, onversterfelijk erfleen genoemd, melding ge-

maakt, en wel wegens kwestie met *Sonck*'s familielid, den schout van Amsterdam Willem Dircxzn., die toen met dit goed beleend was. M[r]. Anthonie *Sonck* was schout te Hoorn. Zijne dr. Reijmburch was gehuwd met Eeling Vrericxzn. (bovenbedoeld). Beiderzijds moest men de erfenis deelen van Anna Clais Willemsdr., waarover de Groote Raad van Mechelen uitspraak had gedaan op 5 Juli 1553.

Tot die erfenis behoorde ook de Clincke.

2. Pieter Pool verklaart onder eede, dat Joost Jan Taemszn zich nooit met andere vrouwen heeft afgegeven dan met zijn eigen vrouw (14 Sept. 1554).

Opten xiiij dach septembris anno XV[c] Liiij tuschen acht ende negen uren voor noen zo heb ick notarijs publijck ten versoecke van Clais Boelis z. van Amsterdam, mij ghetransporteert binnen Hoorn in Sint Pieters Dall (klooster) aende persoon van Pieter Pool aldair, leggende op 't ghewijde [1]) ende hem afgevraecht ende voorghehoudend artikelen by den voorn. Clais Boelis z. gheexibeert, dair op dezelve Pool oudt wesende xxxi jaren, rechtelycken verdaicht ten versoecke vanden zelven Clais Boelis z. verclairde bij solemmele eede die hem Hieronymus als des schoutes substituyt affnam, als dat hij tot meer mailen verselscapt es gheweest metten Joost Jan Taems z., echte man van Enne, poortersche tot Hoorn, in Hollandt, ende noyt heeft gesien dat de zelve Joost met enige andere vrouwen als mit Enne zijnen voornoemde huysvrouwe te doen gehad heeft, noch oock gesien heeft, dat deselve Enne van hairder voornoemden man oijt ghesmeten es, mair heeft wel vergadert gheweest metten voornoemden Joost omtrent twee jaren geleden ten huijse van Kars Pynis buten der stede van Hoorn, aldair zyluyden ghoedt chijr maicten sonder enighe doen ofte handelinge te hebben met vrouwen, verclairde voorts, dat hij ghetuge tot meermalen in den bardielen bysunder tot Hanske, des scouts dienaer [2]), binnen Hoorn, metten zelven Joost verselscapt es gheweest aldair hij den zelven Joost instigeerde ende aenporde dat hij immer met een vrou soude te doen hebben tot costen van den getughe, twelck de zelve Joost niet wilde volbrengen. Sonder bedroch. Aldus gedeposeert ende bij mij notaris

[1]) Hij legde de hand op den gewijden ouwel om aldus den eed af te leggen.
[2]) Kenmerkend.

geschreven in presentie van Jan de Jonghe, secretarijs ende Cornelis Adriaens z., ghezworen roeddrager tot Hoorn, als getughen dair toe geroepen.

CORNELIS AERIAENS Z. J. DE JONGHE.
boode tot Hoorn.

3. De buurvrouw van Joost Jan Taems z. legt eene verklaring af over oneenigheid tusschen dezen en zijne vrouw. (18 Sept. 1554).

Opten XVIII dach Septembris anno XV^c Liiij zo heb ick notarijs ten versoecke als voren mij getransporteert ten woenstede van Hillegondt Nannings weduwe oudt ontrent L jare, poortersche tot Hoorn, ende aldair den zelven gevraecht op ten artikelen mij byden voorn. Clais Boelis z. gheexibeert, ende verclairde bij wairhede ende hairder sielen salicheit rechteliken verdaicht ten versoecke als voren, dat geleden ontrent xxi ofte xxii jaren, zij getuge verhoorende groot misbaer binnen de woonstede van Joost Jan Taems dair echte vrouwe van es Enne, de suster van den voorn. Clais Boelis z., clam zij getuge ten veijnster duer inden voorn. woeninge, ende aldair binnen comende bevandt zij de voorn. Enne sitten op een cleijn stoelken byden haert, met uutgespreijden, ende ongedecte haire, anders niet aengetrocken hebbende als een hemdt, ende berispende ende straffende de ghetuge den voorn. Joost, die alancx de vloer ofte opte deel ghinc wandelen, seyde dezelve Joost tot hair, hij meenende zijne voorn. huysvrouwe wilde nae Amsterdam trecken met hairder goed ende om tselve te beletten zo heb ick hairder clederen uutgetrocken, ende de getughe den zelven Enne weder cleedende, ghinc Joost achter in thuys ende zweech still, ende de getughe heeft niet ghesien, dat de voorn. Joost zijnen voorn. huysvrouwe ghesmeten heeft. Aldus gedeposteert. Cornelis Adriaens z. ghezworen roedrager tot Hoorn als getuge dair toe geroepen.

CORNELIS AERIAENS Z., boode tot Hoorn.

4. Een naïeve notaris, die met vrouw en kinderen overhoop lag en bovendien zielseenzame meditatiën hield.

Op blz. 111 van zijn protocol, en wel eind Mei 1556, schreef H. Contractus een testamentaire bepaling van zestien regels. Later schrapte hij alles door, na intusschen een ander testament gemaakt te hebben. Hij schreef 't volgende:

Ick Hermanus Contractus. secretarius Hornensis, wel hebbende ende gebruyckende mynen redene ende verstant [!!] verclare ende uutspreecke midts desen mijnen uterste wille testamentair in dese manieren, te weeten revocere, cassere ende doe te niet midts desen de legate ende uterste wille, die ik onlancx in dese lopende maent Marij Gerbrants, mijne huysvrouwe), gemaect hebbe onder mijnen zelfs hand, nopende, dat ic hair hadde bespreken onder seeckere conditie tgundt ick aen hair gebracht hebbe, te weeten de drie hondert gulden, zo verre ic voor hair sonder kyndt ofte sonder kynderen achter te laten oflijvig worde, ende wille expresse bij desen, dat mijnen uterste wille testamentair by mij gemaict ende by mij selfs hant in franchijn ontrent twee jaren geleden gescreven, oock by mij onderteekent ende besegelt, oock by mijn moeder [2]) rustende, zijnen vollen effect sorteren sal, sulx al wairt saicke dit mijn jegenwoordige revocatie ende dairnae confirmatie met lininen worde geroijert, zal evenwel effect sorteren ten wair saicke ick tselve in margine revoceerde. Aldus gedain den xxvij Maij A° XV^c lvj tsavonts tuschen thien ende elff uren.

Op den rand schreef hij:

Ick Contractus wil hebben dat anders gheen uterste wille effect sal sorteren dan tgundt bij mij gemaict ende onder mijnen broeder ofte susters berustende es. Immers wil niet hebben dat Mary, mijnen huysvrouwe ofte haren kynderen yt van my sullen genieten. Oirconde mijn subsignatie den xx Novembris a° drie en tsestig.

Bl. 116 schreef hij zijn derde of vierde testament:

Op huyden inden Jare XV^c ses ende vyftich den xix Augusti, indictie, pausdoom ende keyserycke als vooren, tuschen seven ende acht uren nae noen, ick Herman Dirckzn. Contractus, secretarys *onwairdich* [3]) der stede van Hoorn, aenmerckende wat leven heeft ontfaen tselve in aerde zal worden verkeert, ende want ooc alle duir nae des stervenen doot behoort naer redene in vreedene ende tranquillite gedain worden, so est dat ick voorn. desen ende meer ander redene, hier te lange omme te verhaelen, geconsidereert hebbe uutgesproken ende verclaert, uutspreecke ende verclaire midts desen, mijnen uterste wille testamentair in deser ma-

[1]) Eerst zette hij: »dochter«.
[2]) Eerst stond er: ouders.
[3]) Hij cursiveert.

nieren te weeten ick renoncere, cassere ende doe te niete midts desen den legaet ende maickinghe, dien ick Marij mijnen wijff gemaict hebbe, enz. [1])

5. Weigering van een voerman om eenen man en eene vrouw te rijden, die valschelijk hadden opgegeven, dat ze gehuwd waren, 13 Juni 1555.

Op huyden den xiij Januari a° lv (= 1555), stilo communi, xiij Indictie, zo compareerde voor mij, notarys publyc ende getugen onderschreven, Dirck Dircx zn. van Westwoude, oudt xviij jaren, verdaicht ende aresteert ter instantie van Christiaen van Delft, ende verclairde by synen sielen salicheyt, dat up huyden tuschen drie ende vier uren oft dair ontrent nae noen de voorn. Christiaen hem, getuge, als voerman gehuyrt hebbende omme tot Hoorn van Westwoude te brengen, ende enen persoon hebbende by hem, eenen jonger vrouwe, ende versoeckende datmen soude willen consenteeren, dat deselve persoon ende vrouwe mede mochten tot Hoorn metten voorn. voerman reysen, seyde deselve Christiaen, als dat hij tselve wilde consenteren zo verre sijluyden echte ghoede ende gheen ongelijcke personen waren, twelck hoorende dezelve manspersoon, manc van ganc wesende, seyde, dat hij ende deselve vroupersoon gheen ongelycke personen waren ende dat hij geen priester was [2]), up welcke voorwairde de voorn. Christiaen Jan Foppen consenteerde, dat de voorn. manspersoon ende vrouwe mede tot Hoorn opten wagen gevoert souden werden, mair dair nae deselve Christiaen, bevijndende, dattet ongelycke ende geen echte personen waren, dreeff dezelve Christiaen denselven manspersoon ende vrouw uutsaecke van hairder logentalen van den wagen.

Aldus gedain binnen myns woenplaetse tsavonts ontrent vier uren ende een quartier in presentie van Herman Wiggers zn. van Bovencarspel als getughe.

6. Inwoners van Hoorn en eenige andere plaatsen 1552—1558.

In genoemd protocol vond ik de onderstaande personen vermeld. Personen zonder familienaam (hetwelk dikwijls moeielijk is vast te stellen) heb ik weggelaten, tenzij er iets bij te vermelden viel.

[1]) Meer staat er niet.
[2]) Zonderling. Wie verklaart dit?

Staat er geen plaatsnaam, dan zijn het inwonende poorters en poorteressen van Hoorn. Familienamen heb ik gecursiveerd, en ik vermeld alleen, wanneer de personen het eerst genoemd worden.

1552, 2 Aug. Valck Mieus, Schout te Hoogwoud.

Claes *Hemkis*, poorter ald. (familienaam?)

Jan Franszn., secretaris ald.

Gerrit Jacobszn. *Koorn;* zijne dr. Dirckgen.

Jacob Corneliszn. *Pourner*, postulant voor de vierschaar van Alkmaar.

Cornelis Gerbrantszn., schout. (bij Velius: Cornelis Gerbrantszn. *Onnoosel).*

Jacob Jacobszn. *Croock*, 34 jaar.

Dieu (Dieuwer, Dientgen) Pieterdr. *Vient.*

Catrijn *Potter.*

Jan Janszn. *van Neck.*

9 Aug. Pieter Janszn. *Schock.*

11 Aug. Jacob Pieterszn., kistenmaker, zijne vr. Elyzabeth Jacobsdr. *van Tetrode;* hare suster Gheertruyt te Leiden met haren man Jacob Jacobszn.

4 Sept. Pieter Janszn., burgem^r van Medenblik.

Cornelis m^r. Wynantzn, wijlen burgem^r van Medenblik (N.B. *Wijlen* kan familienaam zijn, maar wordt ook wel eens gebruikt voor: »voorheen«, van nog levenden).

Joan *van der Vichte*, kastelein en schout ald.

Wigger Allartszn., dijkgraaf ald.

Baernt Aertszn. *Lichthart*, ald.

Albert Claeszn. *van Werutshofen*, kastelein ald.

14 Sept. Nanning *Seylmaecker*; zijn zoon Adriaen.

Meester Jan Dirckszn., schepen in de vierschaar (reeds 1540, blijkens een latere acte).

Cornelis Pieterszn. *Broecker*, id. (id).

Adriaen Willeszn., id.

Syvert Vredericxzn., id. (reeds 1540).

M^r. Frans *van Geersberch*, procureur voor den Hove van Holland.

Jan *de Jonge (de Jongh, de Jonghe),* secretaris.

Dirck Corneliszn. *Suchtich.*

23 Sept. Dirck Janszn., goudsmid.

Cornelis Gerbrantszn., waard in den Gouden Berch.

3 Oct. M^r. Guert *Purmer*, eertijds secretaris en notaris.

Claes Jacob Symszn., weesmeester (vermoedelijk één doopnaam, dus: Claes, de zoon van Jacob Simonszn).

Jan Dirkszn. *Huycker*, weesmeester, schepen.

7 Oct. Jan Dirckzn. *Maickal*, secretaris. Zijne wed[e] Mary Gerbrants compareert 5 Juli 1553.

? Oct. Cornelis Volckartszn. *van Hauwerde*, eertijds waard in den Gouden Berch.

10 Nov. M[r]. Jacob Joostszn., schepen in 1547.

Claes Jacobszn. *Cort*, id.

In margine: 21 Juli 1554 m[r]. Ghijsbrecht, schoolmeester.

Gerrit Janszn. *Monickendam* (bij Velius als schepen genoemd).

Adriaen Janszn., toegenaempt *Roosgen* (kan familienaam geworden zijn).

12 Nov. Claes Hermanszn., talman (= advocaat).

Willem Dircxzn., schout te Amsterdam, heeft kwestie met zijn familielid:

M[r]. Anthonis *Sonck*, wijlen (= voorheen) schout te Hoorn, en wel in zake de Clincke, (zie boven). Nadere acten volgen, ook na den dood van *Sonck*.

Pieter Elbertszn., burgem[r]. van Schellinkhout.

30 Nov. Cornelis Pieterszn., toegenaempt *Wieringen*.

Cornelis *Soop*. (1578 is schepen Cornelis Corneliszn. *Soop*).

Pieter Janszn. *Schock*.

Jan Dircxzn. *Lombart*.

Elbert Jan *Hees*.

5 Jan. 1553. Jan Remmetszn. *de Jonger*.

Pieter Janszn. *Palsgraef*,

Pieter *Moer*.

Pieter Wiggerszn., burgemeester.

Dirck Pieterszn. *Hem*. (schepen 1557).

Pieter Dircxzn. *Lam*, bij Velius als schepen vermeld, (wordt 4 Febr. 1553 genoemd: broeder van bovengen. weesm[r]. *Huycker*.

Pieter Gherritszn., toegenaempt Pieter *Wit*.

Guert Claiszn. *Cley*, oud 46 jaar, Gherbrant Dircxzn., toegenaempt *Backer*, 36 jaar, en Jan Pieterszn., toegenaempt scipper Jan, 35 jaar, alle drie reeders van het groote schip, liggende binnen Hoorn, waarvan Jan *Cleyer*, saliger memorie, schipper was.

M[r]. Herman, chirurgijn.

31 Jan. Albert Claeszn. *Sloods*.

Mr. Marten Pieterszn., pastoor.

Mr. Jacob Walravenszn., priester.

1 Febr. Herman Elbertszn., schipper, schepen.

Elisabeth (Lysbeth) Jacobs *Koorn* (blijkt 25 Juni 1553 getr. te zijn met Evert Janszn., koopman).

Cornelis Janszn. *Rijser*, schepen van Monnikendam 1538.

Jan Claeszn. *Croes*, dito.

Gerrit en Jan Jacobszn. *van Neck* (met laatstgen. genoemd: broeders van Lysbeth Jacobs *Koorn*).

Marten Janszn. *Capiteyn.*

Willem *Hets* en de kinderen van Elbert *Hets.* (familienaam?).

4. Febr. Jan *Pil*, schipper.

13 Febr. Jan Mariszen, anders genampt *Vyker.*

Pieter Dirckzn. *Scilder*, weesmeester.

Pieter Janszn. *Berckhout,* kaaskooper.

23 Febr. Jan Martszn., excijsmr. (accijnsmeester.)

13 Mrt. Maria Volckartsdr., wed. Cornelis *Broderus* (de acte is in 't Latijn), die 1551 op reis naar Jerusalem op Cyprus is gestorven. Hun eenig kind, Katharina, reeds overl. [1]).

Venier, de schipper van het schip, waarop hij reisde.

Mr. Johannes, geneesheer te Hoorn, voogd van Katharina.

Walraven Janszn., weesmeester.

Jacobus Simon Claeszn., dito.

Bernard Hadrianus *Trotsman* te Venetie (zelfde acte).

Claes Hermanszn., stadsbode.

4 April. Cornelis *de Capella*, notaris in 1552.

Mr. Hendrik *van der Nat*, deken van het Hof te 's-Gravenhage.

28 April. Dirck Dirckszn. *Edam.*

Willem Pieterszn. *Enckhuysen.* (Velius noemt hem 1550 als burgemeester met: »alias *Schytgelt*«,)

Jan Pieterszn., organist. (Velius noemt als burgem. in 1560 Jan Pietersz. *Minnes*, alias organist.)

2 Mei. Mr. Jan Jacobszn., medicus.

Cornelis Albertszn. *Verlaen* (19 Febr. d.a.v. lakenkooper genoemd.)

6 Mei Willem *Parijs*, wairt in den ghouwe .... (meer staat er niet.)

Gherrit Claeszn., *Musing*, kuiper.

[1]) Het Cartularium van het Klooster St. Pieters Dal te Hoorn (gem.-archief) noemt 1462 als getuige: Petrus *Broderus*, priester; mogelijk is de naam: *Broeders.*

18 Mei. Pauwels *Broers*, te Abbekerk.

6 Juni. Pieter Dircxzn. *Thuest*, schilder.

Anthonis Janszn. *Wijlen*, schoenmaker (Zie boven; er staat geen komma).

Matthijs Corneliszn., organist in onser lieve vrouwen Capel.

Agnies, wed. van Jan *Coster*.

25 Juni. Schipper Herman *Wijlen* schepen.

Jan Sybouts, anders genaempt Jan *Muel*.

In margine: 15 Jan. 1554 Adriaen en Jacob Janszn. *Smit*.

5 Juli. Willem *Sonck*, Anthoniszn., en zijne zuster Reymburch, geh. met Eeling Frericxzn.

Cornelis Aerntszn (later: Adriaenszn.) gezworen bode, 4 Aug. gezw. roededrager.

4 Aug. Cornelis Corneliszn., talman.

16 Aug. Mr. Jan Jacobs, zijne broeders en zusters, waarbij Dirck Jacobs, die eenige regels verder Dirck *Dure* wordt genoemd, hij alleen van alle kinderen. Zij hadden twee zusters Alydt. »De oude« was blijkbaar reeds gestorven, althans haar naam is doorgehaald. (Twee zusters van denz. naam vindt men hier meer).

9 Sept. Elbert Claiszn. *Verscaren*.

Scipperius Jan Pieterszn. (teekent Jan Pieterszn. *Schipperi*.)

17 Oct. Rijert Heynszn., wijlen schipper en zijn zoon Claes. (*Wijlen?*)

18 Oct. Lambrecht Thomaszn. *Cruiff* (*Cruyf*.) Zijn wed. Dieuwer Willems dochter wordt vermeld 25 Mei 1557.

Anna *Heertis* (familienaam?).

Jan Corneliszn. *Buijrmans*, schipper.

3 Nov. De pater van het St. Cecilia convent, Welmoet Clements, mater, en Cathrijn Jans, procuratrix, verkoopen land.

Clais Claiszn., goudsmid.

Taems Jan Oepis *Duere* te Wognum.

Jacob *van Dunoordt*, dito.

8 Nov. Jan Yffszn., lakenkooper en zijn vrouw Duijff Heynricxdr.

Claes *Gailman*, schipper.

22 Nov. *Joan Godefridi*, notaris 1545.

Elbert Pieterszn. *Wildenes*.

Heyrick *de Vries*, geh. met de dr. van Anthonis *de Tapis*.

Jan. 1554. Jacob *Heerinck* te Westwoud,

Clais Pieterszn. alias *Floor*, dito.

18 Jan. Elbert Jaip *Clems*, schipper. Zijne zuster Aeff Jaip en haar bruidegom Gerrit Janszn. op de Leek (soms Clemenszn?)

Jan *Slot*, schipper (teekent: Jan Jansz. *Sloet.*)

21 Jan. Lysbert Jacobsdr. *Croock*; haar zalige eer (= eerste) man Pieter *Cuyper.*

10 Febr. Jan Janszn. *van Twistk*, won. in den banne van Oosthuyse, en zijne vr. Hillegondt Matthijs.

17 Febr. Adriaen en Jan Jansz. *Smeets.*

18 Febr. Heer Jan *Coenraedt*, raad te Danswijck.

19 Febr. Comp. in de parochiekerk van Hoogkarspel Vrederick *van Zijl*, priester en poorter, Cornelis Albrechtszn. *Verlaen*, lakenkooper, diens moeder Mary. Getuigen: Cornelis Dirxzn. *Verduyn*, schepen te Hoorn, en Jan Coomen Gerritszn., schepen te Medemblik, welke laatste teekent: Jan Gherrijtz *Brouer.*

1 Sept. (blijkbaar foutief) Claes Janszn. (alias) *Jong.*

Dirck Jaip *Scomis.*

3 Juni. Pieter Wiggerszn. en zijne vrouw Cathryn Gerrits dr. *Blallart*, haar broeder meester Simon en diens kind Mary, gewonnen bij Aelijdt Jans; jonge Cathrijn, zuster der andere en Mary, ook zuster.

22 Juni. Pieter Jacobszn., anders genaimpt Pieter *Copgis* (en dezen naam ook alleen).

Aernt *Grueter*, uit het land van Kleef.

Françhois *Zwaen*, uit Utrecht, en diens vr. Jannetje *Stulting.*

Jan Piet Thymis van Steenwyck. (Of hier familienaam is, blijkt niet.)

Schipper Jan Pietersz. *Taelman.*

Anthonis *van de Voordt.*

Mr. Gerrit *Berenburch*, van Utrecht.

7 Juli. Dirck Pieter *Lienes* te Westwoud en familieleden.

Reyer Gaelmans soon te Schelluinen.

9 Aug. Elyzabeth Pietersdochter, vroedvrouw, 42 jaar.

Gheerte, wed. van den schout Meynert te Opmeer.

Jan Martszn., wylen thesorier. (*Wijlen?*)

Joost Corneliszn., goudsmid.

29 Aug. Jacob Peter *Oefkis* te Schelluinen.

Jan *Soop*, snijder.

14 Sept. Pieter *Pool*, 31 jaar.

Hieronymus, substituut van den schout.

Hanske, des schouts dienaar, die een bordeel heeft.

21 Sept. Claes Corneliszn, alias *Backer*.

Cornelis *Laeckeman*.

9 Oct. Pieter Corneliszn., alias Piet *Pau*, en zijn vr. Anthonia Jans.

11 Oct. Clais Janszn. *Boener*.

17 Dec. Cornelis *Langedyc*, notaris 1544. Testatrice, Neel Rutsesdr., legateert aan Lysbeth Anthonis, haar susterling, en vermaakt aan Onser Lieve Vrouwencapel hairder beste riem.

22 Dec. Adriaen Claisz. *Boeners* te Hoogwoud; Jacob Nannis, zijn zaliger huisvrouw zoon. De vrouw heet Catrijn.

30 Dec. Jan Pieterszn., taelman; Pieter, zijn zoon, gewonnen bij Brecht, zijn echte vrouwe.

13 Jan. 1555. Christiaan Foppen *van Delft*, voerman te Westwoud. (familienaam?)

14 Jan. Pieter Clais *Blocks*zoon; zijne moeder Alijt *Beffis*.

Clais Pieterszn. Claisz. *Backer*. (familienaam?)

17 Febr. Heer Joan *Graeff*, deken en officiaal van West-Friesland, en familieleden.

7 April. Cornelis Janszn. *Verniels*, won. op den Keern, gelegen in den bedrijve van Hoorn; zijn br. Pieter *van Keern* en verdere familie.

18 Mei. Clais Symszn. *de Wit* te Monnikendam.

25 Mei. Evert *Purmer*, notaris 1545.

Jonge Dirck *van Schellinchout*.

20 Juni. Clais Hermanszn., taelman der zelver stede (Hoorn).

Clais Claiszn., alias *Ratelair*.

26 Aug. Testament van Dieu, Reyer Clais wedue. Blijkbaar eene deftige vrouw: comp. deerbare vrouwe Dieuwer Ysbrants dochter. Kinderen: Catrijn *Burchs*, Adriaen, Janna, Clais en Pieter. Getuigen: Pieter Janszn. *Berckhout*, burgem^r, en m^r. Jan Dircxzn., licentiaat in utroque Jure, kerkmeester.

4 Oct. Pieter Janszn., alias *Landtman*, en Neel Jacobs, zijn huisvrouw; drie kinderen.

Clais Corneliszn., alias Clais *Backer*.

20 Oct. Meester Gert, alias Raep *Kunst*, liggende in den brijff [1]) ofte vangenisse, en zijne vrouw Jutte Cornelis dochter. Hij geeft volmacht aan Jan *Vos*, procureur postulant voor den Hove van Holland.

[1]) Wie kent dit woord? Verdam noemt het niet.

20 Nov. Hilbrant Gerrit Jacobszn. (waarsch. Hilbrand, de zoon van Gerrit Jacobszn.) en zijne vr. Catrijn Niels *van Assendelft.*

Mr. Jan Martszn., chirurgijn (ook in de volgende acte).

5 (25?) Nov. Gerrit Harmenszn. *Deijn* te Amsterdam, woont 16 Jan. d.a.v. te Hoorn, en zijne bruid Els Cornelisdr. te Hoorn; Gel, haar broeder, Jan Gelliszn., haar oom.

De Eersame Heer Cornelis, notaris des prepositus van West-Friesland.

16 Jan. 1556 Dirck Wouterszn., notaris en secretaris te Amsterdam 1554.

Heer Gerrit, pastor in West-Blokker (getuige).

4 Febr. Pieter Wouterszn. *Deijn*, 64 jaar.

Marten Ariszn., kerkmeester, 60 jaar.

Cornelis Jacobszn., goudsmid, 57 jaar, alle drie schepen te Hoorn.

Herman Dirxzn. *Verwer*, schepen, (bij Velius ook burgemeester).

Wigger Janszn., paelmeester.

7 Maart. Eller Claiszn. *Verscaren*,

Dirck Jan *Maickals*zoon.

10 Maart Adriaen Willemszn., schout, (niet bij Velius).

Meester Aelbrecht Bouwenszn. en

Meester Pieter Willemszn., beiden procureur postulant in den Grooten Raad te Mechelen.

1 April Simon Gerbrantszn. *Rol;* zijne zuster Aeff; eene andere zuster Alydt met haren zoon Gherbrant, en Cornelis Dircxzn. *Verduijn*, man van Marij Gherbrantsdr., allen erfgen. van Aeff Pieter Claes *Bockis,* die vele landerijen nalaat.

Cornelis Pieter *Cuypers* en Pieter *Cupers*, hebben land (en wonen?) te Oost-Blokker.

Clais Jaip *Clercks*, notaris ald.

Willem Pieterszn. *Enckhuysen* heeft lant (en woont?) te Schellinkhout.

Bovengenoemde Simon Gerbrantszn. *Rol* neemt achtereenvolgens bezit van alle geërfde landerijen door een paal te slaan of te stellen, of door palen op 't land te »smijten«, telkens in tegenwoordigheid van notaris en getuigen.

6 April. Pieter *Merx*zn., als alias Pieter *Vinx*zn. te Oosterleek en zijne bruid Agnies Jansdr. te Wildenes.

20 April. Willem, meester Jans soon.

Jan Pieterszn. *Lam*, schipper.

28 April. Pieter *Backer*, procureur ofte talman voor den vierschare tot Amsterdam.

Margareta Andries dochter te Hoorn, erfgename van Cornelis Hermszn., priester te Amsterdam. Heer Lenaert, pastor van Hoogkarspel (getuige).

Vredrick Corneliszn. alias *Comen* (Koopman; familienaam?)

7 Mei. Willem Claeszn., Davidt en Heynric Claeszn., schepenen van Westwond 1554.

Pieter Reynerszn., lakenkooper.

18 Mei. Test. bepaling (doorgehaald) van Hermanus *Contractus* zelven; zijne vrouw heet Marij Gerbrants.

19 Aug. d.a.v. noemt de notaris eindelijk zijn vadersnaam: Dirck.

30 Mei. Mr. Claes *Graef*, priester (getuige). Teekent 31 Jan. d.av.: Nicolaus *de Grave*.

23 Juni. Pieter Dircx zn. en Remet Janszn., glasschrijvers.

23 Juli. Cornelis Pieter *Hijnis*, te Schellinkhout, en zijne zuster Lysbeth Pietersdr.

Jan Gerritszn., lakenkooper.

19 Nov. Fije Pauwels *van Keerns*dochter te Amsterdam.

14 Jan. 1557. Reijer Tijmanszn., chirurg te Amsterdam, vroeger te Hoorn, en zijne bruid Kathrijn Coomen Everts dochter.

Meester Andries, chirurgijn.

31 Jan. Walraven Janszn., alias Scout Wal. (Velius noemt 1494 als schout: Walraven Jacobszn. alias Schout Wal) en zijne vr. Aeff Jacobsdr.

6 Mrt. Pieter Claes *Smits* te Waarder.

Allart Dircxzn., apotheker.

Cornelis *Pruijmbout* te Civilijen (in België?) en

Arnout *Pinckert* van Brugge, beiden borgen.

Willem *Tibingen*, deurwaarder van het Hof van Holland.

Laurens Jacobszn. *Vlim*, advocaat te Alkmaar.

6 Juni. Pieter Gherritszn., H. Geestmeester.

Pieter Pieterszn. *Tolc*.

29 Aug. Clais Olphertszn., alias *Clerck* en zijne vr. Brecht Jansdr.

25 Sept. Marten Jansz. alias Marten *Scoutis* te Edam en zijne vr. Aetht Jansdr.

Dirck Albertszn., alias Pater Dirck.

4 Oct. Jan Symszn. *Roll*, schipper.

22 Oct. Jan Jacobszn., wiens moeder was Anna *Enckhuys*.

18 Dec. Anthonis Mieuszn., lakenkooper.
11 Jan. 1551. Arent *Ruijch*.
Jan *de Waal* te Spanbroek.
5 Febr. Pieter Heynricxzn., burgemeester.

Nòg eene acte betreffende de Kerkgeschiedenis van Hoorn.

In het »Eerste oudste Register« bevindt zich op het jaar 1527 een ingeplakt papier, zijnde een bewijs van 't volbrengen eener bedevaart. Wegens de zeldzaamheid van het stuk geef ik den inhoud en de vertaling.

Ego, Caspar Schiffmacher, Plebanus Monasterii et Capelle beate Marie virginis, devinitus consecrate loci Heremitarum Constantiensis Diocesis deputatus, presentibus recognosco discretum Gasparum filium Johannis de Horn dictum locum et capellam visitasse et votum sibi a dominis et superioribus eiusdem civitatis Horn in Holandia iniunctum fideliter explevisse; in quorum fidem praesentes literas tradidi sigilloque in huiusmodi literis consueto signavi.

Anno, etc. MCCCCXXV die vero decima septima Augusti.

De vertaling luidt:

Ik, Caspar Schiffmacher, als plebaan afgevaardigd van het klooster en van de kapel, goddelijk gewijd aan de maagd Maria, van de Heremieten in de diocese van Constanz, beken door dezen tegenwoordigen brief, dat de heer Casper Janszn. uit Hoorn deze plaats en kapel heeft bezocht, en de gelofte, hem door de regeerders en bestuurders van de stad Hoorn in Holland opgelegd, getrouw heeft volbracht, ten bewijze waarvan ik dezen brief heb overhandigd en bezegeld heb met het zegel, dat op zulke brieven gebruikt wordt. In het jaar 1525, en wel op den 17^{en} dag van Augustus.

Het opgedrukt ovale zegel in roode was is verdwenen. De kerkgeschiedenis van Hauck geeft in de kloosterlijst geen uitkomst in zake bovenbedoeld klooster. De uitdrukking »*loci* Heremitarum« is niet duidelijk. Het woord »discretus« heb ik vertaald door »heer«. Het duidt iemand aan van eenige positie. In lateren tijd is de uitdrukking bij 't adresseeren, als ook boven gedichten, bekend: »discrete heer«, of ook: »zeer discrete heer«.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van pag. 269.)

IV.

De Boot van Charon (1).

Eerste lading, gedestineerd naar de Hel; waarin Napoleon Buonaparte, verder: 's Lands dieven, aardsgeweldenaars, eervergeten amptenaaren, landverraders, vloekgenoten, en verdere bedervers en uitputters van ons dierbaar Vaderland.

Kan gezongen worden op de wijze:

Van den Helschen Wagen.

Charon vaart de waereld rond,
Om zijn' boot te laden;
Rijk of arm ontziet er geen,
Echtgenoot nog gade;
Alles is hem wellekom,
Zelfs de naakte Franschen,
Laat hij bij den dooden dans } *bis.*
Pumpernikel danssen. }

***

Hij ontziet nog oud en jong;
Alles is zijn' gading;
Ja de bloedhond *Molitor*,
Komt in zijne lading;
Landverrader en Spion,
Elk geeft hij een stootje!
Daar hij aan zijn dienaar roept, } *bis.*
Smijt ze in 't helsche bootje! }

De eene boot vaart naar de hel,
Zoo de schriften melden,
Maar de andere zet hij aan,
De Elizeesche velden;
Grooten, kleinen, slegt en regt,
Elk krijgt eens het lootje,
En de magere vader Hein [2]), } *bis.*
Zet ze straks in 't bootje. }

***

Rechters, die door valschen schijn,
Listig 't volk bedriegen,
En van onrechtvaardigheid
Ondersteuning bieden,
Zijn bestemd voor *Lucifer;*
Geeft ze dus een stootje!
Neemt ze bij hun rottig rif, } *bis.*
Smijt ze in 't helsche bootje. }

---

1) *Charon*, zoon van *Esebus* en *Nyx*, veerman der onderwereld, die de schimmen der begraven dooden over de wateren der onderwereld voert; als veergeld ontvangt hij een obool, die den doode in den mond moet worden gelegd. Levende wezens mag hij slechts bij uitzondering overzetten.

2) De dood.

De Ampt'naar die zijn eed vergeet,
Het volks heil verpestten,
En zich met hun bloed en zweet
Wel ter degen mesten:
Die d' onnoos'len vaak bedroog,
Geeft die maar een stootje!
Neemt den schurk bij 't nekkebeen, } *bis.*
Smijt hem in het bootje. }

***

Vloekgenooten die voor goud,
Menschen snood verraden,
En aan 's Broeders vleesch en bloed,
't Tijgerhart verzaden;
Waar alleen de hebzucht heerscht,
Krijgen wis een stootje,
Vaaren naar den zwavel poel } *bis.*
Met het helsche bootje. }

***

Pijlders met hun helsch complot,
En al zulk canailje!
Komen hier ter regten tijd;
Want met zulk Rapailje,
Weet hij wonder om te gaan,
Met een eenig stootje,
Smijt hij al dat dieven-goed, } *bis.*
In het helsche bootje. }

***

Buonaparte die zoo vaak,
't Volk deedt zugten, klagen,
In 't vernielende oorlog-zwaard
Schepte een zelfs behagen,
't Burger goed en bloed verteerd,
Geeft die maar een stootje!
Smijt zulk vreeslijk monsterdier } *bis.*
In het helsche bootje. }

Beëlsebub zal zulk een guit,
In zijn hol ontvangen,
En voor het vergoten bloed,
Doen loon naar werk erlangen:
't Foltertuig is nog te min,
Om den schurk te loonen,
Die den Staat heeft uitgeput, } *bis.*
Om zich zelf te kroonen. }

***

Dat de Droes met al 't gespuis,
Dezen gezel leeren,
En op 't allervreeselijkst,
Eeuwen tormenteeren!
Dat elk *Daemon* [1]), duivels-knegt,
Zijne kunde toonen!
Om deez' pest, deez' menschenbeul, } *bis*
Volgens recht te loonen. }

***

Maar wie staat daar op den kant?
Ha! die moet nog mede!
't Is een Landsdief, hoog vermaard,
Hij komt regt ter sneede!
In de Hel, bij Vader Joost,
Zal de Schurk nog beeven,
Als hij van 't gestoolen geld } *bis.*
Rekenschap moet geven. }

***

Nog al meer? wel sakkerloot!
Waar zal ik ze laaten?
Woerdens Moord en Plunderrot!
Fransche vloek Soldaten!
Wagt wat!! want mijn boot is vol;
Zij staat op het zinken!
O! je komt nog tijds genoeg, } *bis.*
Om met joost te drinken. }

(Uitgegeven te Amsterdam bij *A. Vink.* 2e dr.)

V.

De Boot van Charon.

Tweede lading, gedestineerd naar de Hel; waarin: Joseph en Jorôme Buonaparte, de Prins van Eckmuhl, een zogenaamde Vroome,

[1]) Helsche geest.

Fransche Helden, een Corps Douanen, Hommes des Loix, Fransche Avoué's en Ridders, Huighelaars, en verdere Ondermijners van 's Volks geluk en welvaart.

Kan gezongen worden op de wijze als de eerste lading.

Welkom vrienden oud en jong!
Charon is gekomen,
Rijken, armen, haast je luij!
Ligt nu niet te dromen!
Maar voorziet u van een plaats,
Wilt uw' beenen reppen,
Want vriend Hein zal op 't moment
't Afscheidsklokje kleppen } *bis.*

***

Wanneer eens het klokje slaat,
Waar voor veelen vrezen;
En ons op de wijzerplaat,
't Doodsuur wordt gewezen:
Dan geeft magere vader Hein
Voort het noodig stootje,
En plaatst ieder, groot en klijn,
In Vriend Charons bootje. } *bis.*

***

Daarom lustig maak wat voort!
Maar wie zie ik komen,
Deftig in het zwart gekleed?
't Is een van die Vroomen,
Die door snoode Huiglarij,
Met een stemmig wezen,
't Menschdom, vreeslijk heeft [verlakt;
Kom! hier moet je weezen. } *bis.*

***

Fransche Helden groot en klijn!
Die voor de Cosakken,
Met de grootste vaardigheid,
't Boeltje moesten pakken;
Komen als bedekt met slijk,
Elk moest naar zijn grootje!
Magre hein, neemt al 't gespuis,
Werpt ze in 't Helsch bootje. } *bis.*

Nog een Corps in 't groen gekleed,
Met een vuil geweten,
Loopen regel regt hier heen,
Zie dat Volk eens zweten!
Knechten van den Adelaar,
Zonder ambt nog broodje,
Smijt ze bij hun vloekgenoot
In het helsche bootje. } *bis.*

***

Avoue's die menigmaal,
Zaaken valsch verklaaren,
Komen in hun pleit gewaad,
Om ook mee te vaaren;
Steunpijlaaren van de Hel!
Daar hebt gij een Lootje,
Allons! stap sans *compliment!*
In het helsche bootje. } *bis.*

***

Fransche Ridders zonder tal,
Pessten van dit leeven,
In het purper uitgedost,
Van *Cousins* omgeeven,
Door Cosak en Pruis verjaagt
Wilt geen lootje spaaren!
Stap maar in! je lui kunt flus
Naar uw' meester [1]) vaaren. } *bis.*

***

Advocaaten, die het recht
Listig onderdrukten,
En partij en principaal,
Als de Ganzen plukten!
Die het geld van Weeuw en Wees,
Brassende verteeren!
Kunnen, voor het helsch gebroed,
Bij Joost practiseeren. } *bis.*

---

[1]) De duivel, de meester van alle schurken en vagebonden.

Koning van Westfaalen! wel!
Waar is nu uw glorie!
In het hembt komt gij hier aan,
Zoo is 't eind der storie;
Ook gij moet bij Charon u,
Eénmaal laten vinden!
Neemt maar plaats ik breng [u voort!
Bij de Helsche vrinden. } *bis.*

***

Maar stond daar niet nog een man?
Hoor eens! waar belan je?
Is dit Broeder *Joseph* niet,
Aards tijran van Spanje,
Door het Volk met regt vervloekt;
Daar, neem slechts dit lootje!
Beëlsebub wagt u met smert,
Stap in 't helsche bootje. } *bis.*

Eckmulh die zijn evenmensch [1])
Vreeslijk tormenteerde,
En op een barbaarsche wijz'
Rottingslag' vereerde;
Zal haast in den Zulpher gloed,
Smeekend liggen beeven!
Als de Helsche daemons hem
Knuppel-olie [2]) geeven, } *bis.*

***

Hij die hier, hier op deez' aard,
Niets dan wreedheid kende,
En het menschdom lachgende,
Stortte in diepe Ellende,
Die vervreemd van God en Recht,
Onschuld dorst onteeren,
Zal bij Joost, den Vorst der Hel,
Eenmaal *Mores* leeren. } *bis.*

Maar die 't Heil des volks beoogt,
Voor hun welzijn waakten,
Vaderlijk hun best betragt,
Nimmer plicht verzaakten;
Burgren smart met leed aanschouwd,
Krijgt een Hemelsch lootje,
Vaart daar 't halluleja klinkt,
Met het goede bootje. } *bis.*

(Wordt voortgezet).

Zooals men weet, was het bekende **„Trippenhuis"** op den Kloveniersburgswal te Amsterdam een stichting van de gebroeders Trip, aangehuwde ooms van den heer De Geer, die Sohier in 1635 als eigenaar van het *Huis met de Hoofden* opvolgde.

Tegenover het *Trippenhuis* (Kloveniersburgwal 26) is een huisje te vinden, dat onmiddellijk in 't oog valt, niet alleen door zijn zeer geringe breedte, maar ook door zijn merkwaardig geveltje.

Hoe dat huisje daar gekomen is?

De legende — of is het wellicht tòch geschiedenis? — verhaalt er het volgende van:

[1]) Hierbij staat aangeteekend: »Adres aan de ongelukkige inwoonders van Hamburg, welke plaats hij tegen de Geallieerde Troupes defendeert.«

[2]) Knuppel-olie geven. Bekende uitdrukking voor geeselen, afranselen.

Een Amsterdamsch burgermannetje was eens in gesprek met een der gebroeders Trip.

»Drommels, meneer,« zei hij o.a., »wat hebt u daar met uw broer toch een pracht van een huis laten zetten!«

»Zoo, vind je?« vroeg meneer Trip gestreeld.

»Een pracht van een huis! . . . Daar komen wij burgermenschen toch maar een heel stuk bij te kort . . . .«

»Ja, wat ik je zeggen . . . .« zei meneer Trip, die er eigenlijk *niets* op wist te zeggen.

»'k Zei gisteren nog tegen m'n vrouw: »Kijk wijf,« zei ik, »als we maar een huisje hadden, zoo breed als een deur van de woning van de heeren Trip, dan zouden we den koning te rijk zijn!«

De heer Trip dacht even na.

»Zoo, zou je dààrmee tevreden wezen?«

»Tevreden, meneer? . . . *Rijk* zouden we er mee zijn!«

»Welnu — dan wil *ik* je rijk maken. Aan den overkant van de gracht, juist tegenover mijn woning, is grond te koop. Ik zal er een huis op laten zetten, zoo breed als een van de deuren van het mijne, zooals je gewenscht hebt en dat zal voortaan je eigendom zijn.«

De heer Trip hield woord en nòg staat op den mooien, ouden Burgwal het smalle huisje als een tastbaar gevolg van zijn vriendelijke gril.

Amsterdam, 1 Maart 1911. S. ABRAMSZ.

---

1. Eene eeuw geleden bestelden de beide gemeenten Ouderkerk a/d IJsel en Berkenwoude ieder een torenklok. Aanvoer voor Berkenwoude — landwaarts in gelegen — vond plaats via Ouderkerk. Bij aankomst der klokken bleek, dat de klok van Ouderkerk gescheurd was. Ouderkerk zond die gescheurde klok door naar Berkenwoude, en behield voor zich de goede klok, die voor Berkenwoude bestemd was. Sinds dien worden de Ouderkerkers betiteld als klokkendieven.

2. In het laatst der 18de eeuw werd het torenuurwerk hersteld. De klokluider moest den wijzer aan de uurplaat bevestigen. Hij liet dit echter doen door zijn zoon. Vader stond met vele toeschouwers beneden. De zoon roept: »moet de pen door het eerste gat of het tweede (van den wijzer)?« De vader zei: »gaat opzij

menschen, want hij komt naar beneden.« Het volgend oogenblik lag de zoon vermorzeld op den grond. De wijzer had slechts één gat, en de vader begreep dus, dat de zoon duizelig was geworden, omdat hij twee gaten meende te zien.

3. Halfweg tusschen Gouda en Moordrecht is eene plaats genaamd «de Galg«. De dominee van Moordrecht had zijn vriend den pastoor in Gouda een bezoek gebracht. Laatstgenoemde bracht den dominee halfweg thuis en zei toen:

»De pastoor van Gouda heeft zijn taak volbracht:
Hij heeft den Moordenaar tot aan den galg gebracht.«

Den Haag. P. M. SCHELLING.

Nav. LX, 184.

Oude spelen.

Als ik mij goed herinner, behandelt Hofdijk oude kinderspelen in zijn »Ons voorgeslacht«. Misschien ook gezelschapsspelen.

J. P. E.

Kaart-waarzegspel (?)

Ik bezit een minatuur-spel kaarten in etui, (0.04 bij 0.03), bestaande uit de 7, 8, 9, 10 en boer, vrouw, heer, aas, van elke kleur; daarbij behooren 32 grootere kaarten (0.05 bij 0.07$^1/_2$) in dezelfde kleuren, met eene aanwijzing, waarop te lezen is, van boven: »Voyez ce qui signifie cette Carte, étant à côté des autres Cartes«, en van onderen: »Nota. L' *A* qui est au bas de chaque Carte, signifie qu' elle est sur, son assiette, et, l' *R* signifie qu'elle est renversée.« Daar tusschen in een langwerpig vierkant tweemaal in tegenovergestelde richting »N°. I. Eteilla ou le Questionnant.«

Op de bij deze aanwijzing behoorende kaarten, welke in het middenvak de kleur, enz. aanwijzen, is daaromheen aan de 4 zijden 't een en ander gedrukt, en wel op de wijze, zooals we hier voor schoppen 7 vermelden.

Eerst van boven:

Espérance.

No. 22. *Force.*

R. 9. *Temps.*

F... *Procès.*

Dan rechts ter zijde:

R { 4 Sept. *Intrigue.*
3 Sept. *Infirmité.*
2 Sept. *Petite nouvelle.* }

Van onder, in tegenovergestelde richting als van boven:

Amitié.

N°. 22, *Indécision.*

R. 9. *Temps.*

E . . . *Procès.*

En dan weder links ter zijde in tegenovergestelde zijde van rechts:

A { 4 Sept. *Mauvais Citoyen.*
3 Sept. *Joie.*
2 Sept. *Conduite.* }

Weet een der Navorschers te zeggen, hoe dit spel heet, of het compleet is, en op welke wijze het moet gebruikt worden?

Den Haag. A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

De schrijver van Till Eulenspiegel is volgens mondelinge overlevering onthoofd. Daar het boek op den Index staat — en van Index-standpunt beschouwd zeer terecht — is dit best mogelijk; maar ook niet meer; want Thomas Murner, dien Lappenberg voor den schr. houdt, is 1536 in vrede met de Kerk overleden; en is hij de schr. niet, dan weten wij er niets van, wie 't geweest is. Vrage: waar is die overlevering in een boek te vinden?

NIEUWSGIERIG AAGJE.

Lied van de Zilvervloot. Heeft Heije hierin een liedje uit Piet Heins tijd nagevolgd of omgewerkt? Zoo Ja, waar is dat te vinden? DEZ.

»**Fredrick Hendrick van Nassou,**
Prince van Orangiën,
Dien mijn Vaderlant ghetrou
Tegen 't machtig Spangiën;«

enz. Wijze bekend? Gedrukt? DEZ.

»Oranje blanje blou,
Wilhelmus van Nassou,
Die ons van dwinglandij verlost,
Het Vaderland getrou.»
Als voren! DEZ.

De Snaakze Clement Marot op zijn praatstoel. Welke Ned. openbare of bijzondere boekerij bezit dit aan Jan Zoet toegeschreven werk? DEZ.

Zeven mannen in 1813.

Daar komen vier mannen tezamen bij nacht,
En spreken van zeven daarneven,
Die goed en die bloed, die wijsheid en kracht
Voor 't arme land willen geven.

Aldus Heije, Novemberliedjes. De vier zijn natuurlijk Hogendorp, de Bosch Kemper, v. d. Duyn v. Maasdam en v. Limburg Stirum; maar de zeven? Ik heb ze in vele boeken van en over dien tijd vruchteloos gezocht. Wie kan ze opgeven?

EEN HEIJE-LEZER.

MEMORANDA.

Wat verstaat men in de muntkunde onder **potstuk?** (Komt voor als statenschelling, 1681, onder n°. 2720, Cat. Mus. van oudh. te Utrecht).

In de Fransch-Nederlandsche oorlogen (2de helft der 17de eeuw) zou er eenmaal een wapenstilstand gesloten zijn, opdat de bevelvoerende heeren hun kanten weer in orde konden doen brengen. Bij welke gelegenheid mag dit hebben plaats gehad?

P. L. B.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Bij de predikanten niet gewenschte boeken.

In de zuidhollandsche synode, in 1739 te Woerden gehouden, werden 9 boeken genoemd, in dat en het vorige jaar uitgegeven zonder eenige kerkelijke, classicale of academische approbatie, niettegenstaande zij handelden over den godsdienst, en het drukken en uitgeven van zoodanige boeken, niet alleen bij synodale resolutiën, maar ook bij placaten der Staten van Holland van 9 April 1675 en 21 November 1715 verboden was. Er werd wel meer bij de hooge overheid op aansporing der kerkelijken verordend of verboden, maar de naleving van het bepaalde bleef veelal achterwege, zoodat de synodes steeds stof hadden tot hernieuwde klachten. Genoemde synode van Woerden vond voor haar beklag steun bij de in 1739 te Edam vergaderde noordhollandsche, en zij getuigde het zoo stout bestaan der van de gereformeerde belijdenis zijnde auteurs en uitgevers met verfoeiïng en ontzetting te hebben vernomen, „als waardoor niet alleen de kerkenordeningen smadelijk vertreden worden, maar ook de zoo noodige en heilzame wetten van de hooge overheid des Lands op eene vermetele en strafwaardige wijze gevilipendeerd en veracht worden, en zoo de deur geopend om allerlei onrechtzinnigheid en dwaalleer onder den gereformeerden naam voort te planten, en eenvoudigen onder dien schoonen schijn listiglijk te misleiden en gemakkelijk te verleiden en eindelijk alle subordinatie tot eene allerdroevigste confusie weg te nemen". Derhalve werden de Staten verzocht ten beste van Gods Kerk en bewaring der zuivere gereformeerde leer hierin zoodanige voorziening te doen, als zij naar hunne hooge wijsheid, rechtvaardigheid en ijver voor de ware Kerk, religie en leer, mitsgaders vastgestelde ordres, zouden bevinden te behooren. Den 16 September werd dit verzoek commissoriaal gemaakt en den 17 Juni van het volgende jaar deswege gerapporteerd, concludeerende tot hernieuwde vaststelling van het placaat en overleg of het niet behoorde gemaakt te worden tot een Generaliteits placaat, en wat er beraamd kon worden om aan het werk meer klem te geven en alle kwade practijk te voorkomen. De leden verzochten copie van het gerapporteerde om daarop de intentie hunner principalen te verstaan. Verder wordt van de zaak niets vernomen.

In 1736 verscheen een werk, getiteld: *De denkbeeldige wijsgeer, vertoond in Willem Deurhoffs Beginselen van Waarheid en Deugd*,

uitgegeven te Amsterdam in 1684, waarin de gevoelens van dezen reeds in 1717 overleden schrijver van verschillende boeken van wijsgeerigen en godgeleerden aard, aanvankelijk cartesiaan vervolgens anti-spinozist, die in 1694 met den amsterdamschen kerkeraad in moeilijkheden was geraakt, opnieuw verlevendigd werden. Naar aanleiding hiervan besloot de in 1736 te Gorinchem gehouden zuidhollandsche synode om tegen den invloed van Deurhoffs boeken zorgvuldig te waken, welk besluit den bijval verwierf van andere provinciale synoden.

In 1741 kwam Deurhoffs schim de kerkelijken nog ernstiger verontrusten door de uitgaaf te Amsterdam van *Het voorbeeld van verdraagzaamheid onder de goddelijke bezoekingen, vertoond in de uitlegging en verklaring van het boek Job.* De zuidhollandsche synode, toen te Breda en de noordhollandsche te Haarlem vergaderd, oordeelden, dat dit werk alle zedelijke verplichting omtrent God en de wereldlijke overheid overhoop wierp, en eerstgenoemde besloot aan de Staten van Holland het uitvaardigen van een verbod van des schrijvers boeken in het algemeen en van het laatst verschenene in het bijzonder te verzoeken. Den 6 September brachten de gecommitteerden der Staten hunne verslagen nopens de gehouden synoden en de door deze geuite verlangens in en werden deze, als gewoonlijk, gesteld in handen der gedeputeerden van Leiden en gecommitteerden tot de kerkelijke zaken. Den 25 November werd het verzoek commissoriaal gemaakt en eerst den 26 Juli van het volgende jaar kwamen de gedeputeerden van Leiden, Amsterdam en Alkmaar te dezer zake bijeen. De heer Marcus, van Leiden, las toen als president een concept-rapport, alsmede een concept-placaat, waarbij eene boete van f 200 voor de eerste en van f 400 voor de tweede overtreding werd bedreigd. De heer de la Bassecour (Amsterdam) meende, dat bij het rekest gevoelens waren opgegeven, welke in Deurhoffs verklaring slechts bij gevolgtrekking gevonden konden worden. Hij had een lijst opgemaakt der gevonden verkeerde gevoelens, die in het placaat behoorden gedetailleerd te worden, „in plaatse van de remarques der ecclesiastiquen, die zoo aperte in dat schrift niet zijn te vinden: en dat men het zoo moeste extenderen in 't plac^t^. Egter dat hij wel kon zig voegen bij H^r^. Marcus om het plac^t^. alleen te coucheren in gen^le^ bewoordingen. Dog niet zig te conformeren met de extensie van de synode in derzelver regt." De

heer Lycochthon Hooghcamer (Alkmaar) was niet zoo ijverig geweest als de vorige spreker, hij kon zich wel vereenigen met de heeren van Leiden, maar geen decisie nemen in het tweede respect, alzoo hij de boeken niet gelezen had, veelmin de punten controvers met den tekst had kunnen vergelijken. Alzoo stelde hij continuatie van het besoigne voor, om hem daartoe tijd en gelegenheid te geven. De heer de la Bassecour beloofde hem daarop de boeken en zijne aanteekeningen te zullen zenden. Het onderzoek schijnt niet voltooid te zijn, misschien is het wel nooit begonnen. Bij Sepp, *Het Staatstoezicht op de godsdienstige letterkunde*, blz. 114, lezen wij, dat de Staten de zaak voor verouderd verklaarden en wezen op gewichtiger bezigheden, welke den tijd van deliberatie. waardiger waren; 't is ons echter niet gelukt in de Resolutiën der Staten hiervan aanteekening te vinden. Het ontworpen placaat is dus ook niet uitgevaardigd.

Intusschen was de uitgaaf van Deurhoffs boek reeds verstoord, eer de synoden zich daaraan hadden kunnen ergeren. Den 7 Maart 1741, toen de druk tot blz. 336 van het tweede deel gevorderd was, nam de hoofdofficier mr. Ferdinand van Collen al het voorhandene in beslag en verbood hij op hoog bevel de voortzetting van den druk. Deel 1 en deel 2 tot blz. 241 waren toen reeds algemeen verspreid. De volgende, zeldzaam geworden, bladzijden moeten genoeg aanstoot gegeven hebben om de uitgaaf te doen stuiten. Eene commissie uit den amsterdamschen kerkeraad oordeelde den inhoud wel niet overeenkomstig de leer der Hervormde Kerk, maar toch niet strijdig met de wetten des lands, en het werk alzoo niet behoorende tot die soort, waarvan de verspreiding verboden moest worden. Van de theologische faculteit te Leiden verkreeg de hoofdofficier echter een ongunstig advies, en op grond daarvan eischte hij tegen den bezorger der uitgaaf altijddurende verbanning en tegen den eigenaar der woning waarin gedrukt was f 3000 boete; maar na het pleidooi van mr. H. Noodkerk werd hem zijn eisch door schepenen ontzegd.

De Staten van Holland hebben meermalen een placaat doen verschijnen tegen een boek, dat voor den godsdienst gevaarlijk werd geacht, maar veel minder dan door de kerkelijken verlangd werd; zij toonden zich in den regel niet vervolgziek en grepen slechts in bij ernstige gevallen.

C. W. B.

Nav. LX, 192.

„**Gebbe** of beter *Gabbe*, verouderd, waarvan het diminutief *gebbetjen* in mijn tijd nog algemeen was. 't Is het Italiaansche *gabbo* of *gabba*, jokkerny, speelsch bedrog, en verwant met *gabbare*, bedriegen. Het woord is bij ons V om den uitgang, als *ebbe* en *slabbe* en dergelijke. Het Fransch daarentegen zei voorheen *un gab*, en ook *gaber*, voor *grap* en *kortswijlen* als wij 't noemen. *Gabberdaadje* of *gabberdacie* werd in mijn jongen tijd ook nog wel van zeer oude lieden gehoord, voor spotterny of bedrog. Vroeger was *gabberen* niet ongemeen.« *Bilderdijk*, *Verklar. Geslachtlijst*, bl. 223.

A. AARSEN.

Nav. LX, 192.

Mica, Barak, Cholera.

In de »Dictionnaire de la langue française par É. Littré, de l'Académie française, (1883)« vind ik voor de etymologie van *mica:*

»Latin: *mica* = parcelle; ou, peut-être, *micare* = briller«;

voor die van *barak*:

»Bas-latin: baraca, baracha«; afgeleid van: »Bas-latin: barra = perche, barre«;

voor die van cholera:

»Grec: cholera, et proprement gouttière (la maladie ayant été ainsi nommée, à cause que les matières fluent comme par une gouttière«.)

J. P. E.

»**Barak,** 't Ital. *baracca*, Fr. *baraque*. Het beteekent eene draagbare hut of tent, of wel ligstelling ten slaap, van *bara* ons *baar*, doch is sedert op de loodsen, ter berging van 't krijgsvolk toegepast. Een steenen barak is dus onzin.«

Bilderdijk, *Verklar. Geslachtlijst*, blz. 46.

A.

Cholera. Grieksch woord. Van *cholä*, gal«. *Terwen, Etymol. Handwoordenb. der Nederd. taal.* blz. 105.

A. AARSEN.

De rechte Jozef; de ware Jakob.

Wat is de oorsprong dezer zegwijzen? Uit het O. T. zijn ze niet herkomstig; noch van den aartsvader, noch van zijn lievelingszoon wordt gezegd, dat een ander voor hem aangezien is of zich

uitgegeven heeft; wel gaf omgekeerd Jakob zich voor Ezau uit (Gen. XXVII).

De legende omtrent het huwelijk van Maria, die Laurillard (Bijbel en volkstaal blz. 16) ter verklaring van »de rechte Jozef« aanhaalt, voldoet niet, omdat er niet in voorspeld wordt, dat Maria's echtgenoot Jozef zou heeten. »De ware Jakob«, komt bij hem niet voor; ik heb het echter reeds 40 jaar geleden in gebruik gevonden.

NIEUWSGIERIG AAGJE.

Wat beteekent de **doos van Pandora**, en waar is die uitdrukking aan ontleend? K. J.

Waarom is 't noodzakelijk dat bij iedere motie aan 't slot komt te staan, **gaat over tot de orde van den Dag?** Buiten die laatste zinsnede is de motie toch ook goed; hoe komt men aan dien geijkten term? v. W.

Eerkinderen, enz.

In een acte van den notaris H. Contractus te Hoorn (R. A. Haarlem) van 18 Oct. 1593 vindt men melding van iemands eerkinderen, gewonnen bij zijn eerhuysvrouwe, middelkyndt, gewonnen bij zijn middelhuysvrouwe, en kinderen, gewonnen bij zijn tegenw. huysvrouwe.

Wat beteekent: *eerkinderen?* H. J. S.

MEMORANDA.

Witbakken.

In de *O. H. C.* van 4 December 1828 vraagt *K. Rustenburg*, broodbakker te Medemblik een knecht grondig kunnende *het Amsterdamsche of Alkmaarder witbakken.*

H. O.

Vinum mosellanum est praemium poetarum is volgens Betz. Tijdsp. 1891, L, 53, een woord van paus Clemens VII. Wie kan zeggen, wat hiervan aan is? NIEUWSGIERIG AAGJE.

Marmoream me fecit, eram cum terrea, Caesar;
Aurea sub quarto sum modo facta Pio.
Van wien is dit? DEZ.

Willeumier, Fundam, enz.

(Uit de kerkelijke registers te Veen (N.-Br.) naar een afschrift).

Lidm. Boek.

1731. De Heer Pieter Willeumier ende Juffr. Joanna Le Febere, egtelieden, met Att. van Hedel, de dato den 10 Febr. 1731.

1734 20 April. Francyna Willeumier.

1738. Deze drie aangenomen den 23 Meij: Willeumier, vertr. met Att. 25 Meij; (volgen nog 2 andere namen.)

1740. Benjamin Fundam, Att. van Pouderoijen.

1748. De Heer Benjamin Fundam, en Juffr. Wilhelmina Beverlo, egtelieden met att. van Gorinchem, 23 Sept. 1748, en weer terug.

Ondertrouwboek.

1739, den 12 Sept. Ons vertoont zijnde, dat weersijts aangeving, op 't middel van trouwen gedaan hadden, zijn van ons in wettigen ondertrouw opgenomen Pieter Willumier, weduwenaar van Anna le Febre, ende Susanna Catharina van Setten jd., beijden wonende alhier, welken na drie onverhindert, gegane ontboden, in den huwelijken staat ten huijse van den Bruijdegom, voornoemt op den eersten October 1739, praesente plenô synedriô van ons zijn bevestigt.

1740, den 28 Meij; zijn van ons na blijk van aangeving op 't middel van trouwen in wettigen ondertrouw op vorenstaanden datum opgenomen: Benjamin Fundam, jm. wonende te Pouderoijen, en Francijna Willumier, jd. wonende alhier, welken na onverhindert gegane geboden soo te Pouderoijen als hier van ons in den Egt zijn bevestigt den 12 Junius 1740.

1742, den 10 Januarius: Nadat ons gebleken was, dat 's lands regt op 't middel van trouwen was voldaan, zijn van ons op voorschreven datum wettig ondertrouwt: Hendrik Doudijns, jm. ende Susanna Catharina van Setten, weduwe van Pieter Willumier, beijden alhier wonende, welken na onverhindert gegane geboden op hun versoek, binnen onsen huyse coram toto synedrio, op den eersten Februarius, anno ut supra, van ons in den Egt sijn ingezegent.

1743, den ..... Benjamin Fundam, [1]) weduwenaar wijlen

[1]) Benj. Fundam, 1 Nov. 1743 als Diaken genoemd.

Francoise Willumier, wonende alhier te Veen, ende Willemina Beverlo, jd. geboren te Wijck, en wonende te Heusden, in ondertrouw tot Heusden opgenomen zijnde, als bij acte ons was gebleken, en hunne huwelijks proclamatien soo tot Heusden als hier onverhindert gehad hebbende, zijn van ons, daartoe versogt zijnde, extra ordinairlijk op een dinsdag, wesende den 13 November 1742 in den huwelijken staat ingezegent, nadat wij op den predikstoel onder een grooten toevloet van menschen verhandeld hadden Genesis 2 : 18 tot 25.

Doopboek.

1741 3 Junij: Francoise Rachel ende Petrus Joannes, tweeling, kinderen van Benjamin Fundam en Francina Willumier, alhier woonagtig doch van buijten ingekomen. De Peters en Meters, die op het versoek van den vader hier worden aangetekent, zijn van de dogter Jacob Fundam en Eva Pauw, en van den soon de Heer Pieter Willumier en Juffr. Susanna van Setten, weduwe van den Heer Pieter Willumier. Deze tweelingen op den eersten Junius geboren, is de moeder een quartier na de verlossing overleden.

Viruly.

Uit een aanteekening zonder opgave van bron blijkt, »dat Charles, Dominico, Willem en Pieter, zonen van Mr. Claes Viruly, in 1542 te Bergen-op-Zoom leefden.

»In 1559 komt Willem Viruly van Loeven voor, terwijl zijn broeder Charles Viruly priester en canonik van Bergen-op-Zoom was, zoo als ook zijn nog aanwezige grafsteen ons leert:

D. O. M.

D. Carolo Viruli huius collegii canonico patrono pietiss. egoni ab eo haeredes instituti posu. Vixit annos 66, obiit anno domini 1565.«

Swaan.

Ondertrouwboek veen (N.-Br.) (Copie Copia).

1748, den 7 Julius: De Heer Jan Hendrik Propsting, jm. Luijtenant in 't Regiment van den Heer Generaal Majoor *Carusius*, geboortig van Heenvliet, ende Juffrou Maria Anna Swaan, jd. geboortig van Dendermonde, en laatst gewoont hebbende te Heusden, op voors. datum van ons ondertr. en na ge-

wone huw. proc. hebben wij voors. Br. en Br. in den huw. staat door de Heer Gr. Propsting, Proponent, des ons versogt, bevestigt ten huijse van den Heer *Jan van Roijen* alhier te Veen den 23 Julius; present: *Cornelis van Leeuwen*, pred[t], *Coenraat Ruijmschoot*, ouderling, en *Maarten van Herwaarden*, diaken.

D.

Nav. LX, 178, 303.

Van der Marck.

De »Nederlandsche Heraut«, 2[de] jaargang, 1885, blz. 51 vermeldt een kwartierstaat van eenen van der Marck, overleden 29 October 1658: Rechts: *van der Ma*r*ck*, *ten Ham*, S*trick*, S*loot* (Sloet); Links: *Valck*, *Meckenborch*, *Mekema*, *Kater*. En blz. 52 bij een alliantie-wapen *van den Clooster* en *van der Marck*, met het bijschrift »obiit den 9 Martij 1695«: Rechts: *Mark*, *Valk*, *Tenham*, *Meckeborg;* Links: *Branders*, *van der Biem*, *van den Driest, Grevink.*

Voorts komt in den eersten jaargang van dat tijdschrift, blz. 207, de kwartierstaat voor van een *Bentinck*, overleden op 20 Januari 1676: Rechts: *Bentinck*, *Moorbeecke*, *Marck*, *Lerinck;* Links: *Marck*, *Valck*, *Vittenham*, *Meckenbo*r*gh.*

Bij uitwerking van die staten en aanvulling daarvan met enkele, van elders blijkende aanwijzingen — als uit d' Ablaing, Ridderschap der Veluwe fol. 71, Navorscher XXX 202, van Doorninck, Geslachtkundige Aanteekeningen blz. 21 en uit het artikel »het geslacht *Falck* in het Algemeen Nederl. Familieblad, Oct. 1901 — verkrijgt men de volgende geslachtslijst:

N. van der Marck × *N. Strick.*

N. van der Marck × *N. ten Ham* (Wttenham) wier moeder was Sloet.

Gerard van der Marck × *Sophia Valck*, dochter van Hans *Valck*, Heer van *Glimmen*, zoon van *Johan Valck*, Heer van *Glimmen* ex *Ewler van Meckama*, en van *Else van Meckenborg* of *Meckemaborg*, wier moeder was Kater.

Uit het huwelijk van *Gerard van der Marck* en *Sophia Valck* sproten:

Fenne of *Euphemia van der Marck*, begraven te Ootmarsum, 1647, gehuwd met *Everard Bentinck tot Brettenberg* of *Brecklenkamp*, overleden 10 Augustus 1659; en een zoon *N. van der Marck*, gehuwd met *N. Branders* (niet *de Brandes*), wier moeder *van der Biem* heette.

Uit hun huwelijk eene dochter, welke met *Menno van den Clooster* huwde, waaruit een zoon, gehuwd met eene van Rechteren. (De Nederl. Heraut II, 52, 53.)

Overigens komt de naam Valck nog verscheidene malen voor in kwartierstaten, vermeld in D. I en II van gezegd tijdschrift, maar schijnt dan betrekking te hebben op het geslacht *Valck van Veenhuis*, voerende in zilver een opvliegenden valk in natuurlijke kleur, terwijl bovengenoemde *Sophia Valck* behoorde tot het geslacht, dat thans nog in rood een opvliegenden gouden valk voert. Of van eenige stamverwantschap tusschen beide familiën sprake kan zijn, valt niet te zeggen.

J. H. H. S.

Nav. LX, 221.

Struuck.

Arnoldina Huberta Struuck werd 10 Dec. 1764 geboren uit het in Maart 1748 te Nijmegen gesloten huwelijk tusschen Kapitein Philibert Lyphart Struuck, gedoopt te IJhorst nabij de Wijk 24 Dec. 1719, na op Dickninge onder de Wijk geboren te zijn 18 Dec. 1719, overleden te Groningen 20 Dec. 1765, en begraven in de Groote Kerk aldaar en Theodora Wilhelmina van Hulst.

Het wapen der familie Struuck — drie struiken — is nog aanwezig in den achtergevel van 't Huis Overcinge onder Havelte, in de 17^{e} eeuw eigendom van de familie Struuck.

Tot dezelfde familie behoorde ook Henriette Struuck, echtgenoote van Jacobus van der Steege. Ook zij, geboren 10 Juni 1751, was eene dochter van bovengenoemd echtpaar Struuck—van Hulst. Jacobus van der Steege werd in Oct. 1746 te Leeuwarden geboren; hij was Med. Doctor, eerst te Groningen, daarna in Ned. Indië; gerepatrieëerd in 1768, vestigde hij zich eerst te Groningen en woonde hij later op »Stadwijk» aan den Amstel bij Amsterdam.

Assen. J. A. R. KYMMELL.

De Gruyter.

In het Journaal van Huygens wordt, te beginnen in het jaar 1691, herhaaldelijk melding gemaakt van zekeren De Gruyter en zijne vrouw, die te Brussel woonden en blijkbaar van goede afkomst, maar in verval waren. De Gruyter stierf in Augustus 1695, zeer

onverwacht, terwijl hij zich in het leger voor Namen bevond, in de tent van zekeren Van der Stichel.

En reeds in Maart van het volgende jaar was zijne weduwe »soo goed als de bruid« van zekeren luitenant du Viller of Villers te Brussel, met wien zij, kort daarna schijnt getrouwd te zijn. Zoude het mogelijk zijn eenige nadere inlichtingen omtrent bedoelde personen te bekomen? J. H. H. S.

Van Weede.

In de »Kronyk van het Historisch Genootschap te Utrecht« D. XVIII, 1862, blz. 390, komt een opgave voor van de negen kinderen van Johan van Weede en Catharina de Cupere.

Zoude iemand mij kunnen verplichten, door die opgave alsnog aan te vullen, en wel met de namen der kinderen, gesproten uit Cornelia van Weede en Johan Groulart, uit Wilhelmina van Weede en Maurice de Grenu en uit Aletta van Weede en François Copal?

Voor zoover uit het Journaal van Constantyn Huygens blijkt, hadden de echtelieden Groulart eene dochter, gehuwd met den markies des Radrets; had mevrouw de Grenu twee dochters, t.w. Mevrouw van Nierop en Mevrouw Wilson, en was eene dochter van François Copal getrouwd eerst met zekeren van Bergen of van den Bergh, commandeur van Breda, en daarna met Gideon Hoeufft. Aanvulling, of, zoo noodig, rectificatie van het medegedeelde ware mij zeer welkom. J. H. H. S.

A°. 1711, 10 Mei getrouwd:

Copulatist **Joannes Nienhuis** et **Maria Meusen.**

Festes Henricus Holthuisen et Henrica Baumans.

Uittreksel uit een Doopboek der Roomsch-Katholieke Gemeente van Gendt, parochie Hulhuizen, gedeponeerd ter secretarie der Gemeente Gendt.

A°. 1715—10 September.

Baptizatus est Gerhardus Nienhuis Parentes Joannes Nienhuis et Maria Meusen. Patrini (onleesbaar).

Nu is in Gendt (Gelderland) niet bekend, vanwaar deze Joannes Nienhuis gekomen is en ook niet wanneer en waar hij geboren is.

Eveneens zijn in de archieven dier gemeente niet aanwezig familiewapens van genoemden N.

Is 't nu mogelijk mij te kunnen mededeelen, waar en wanneer

deze Joannes Nienhuis geboren is en wat het familiewapen is (een beschrijving of teekening s.v.p.)? De kosten er van wil ik gaarne voldoen.

J. A. N.

Van Asperen.

Jacob *Heinrich* van Asperen, *.......; 1685—1689 Regimentsfeldscheerer b. d. Kgl. Leibgarde z. Fs. in Kopenhagen; † Kopenhagen.... März 1715 (▭ 29 März); ✕..... N. N. (*.........; † Kopenhagen.... Septbr. 1711 [▭ 5 Septbr.]). Wann und wo ist *Heinrich* geboren? er soll angeblich aus Brabant oder Zuidholland stammen. Der Wappenähnlichkeit nach gehört er der alten Familie van Asperen (Arkel) an.

v. A.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Stadsrekeningen van Nijmegen 1382-1543,

uitgegeven door H. D. J. van Schevichaven, stedelijk archivaris en J. C. J. Kleijntjens S. J., leeraar aan het Canisius college.

Nijmegen. — L. C. G. Malmberg. — 1910/11.

(2 deelen, ruim 700 pagina's).

Dit uitvoerige studiewerk geeft wat de titel belooft en bevat vele historische gegevens de stad Nijmegen, een der oudste steden van ons land, rakende; de samenstellers hebben alles gedaan om zoo volledig mogelijk te zijn en hebben een enormen voorraad materiaal opgediept en bijeengegaard; deze stof mag nu wel wat droog zijn en muf rieken naar de bewaarplaatsen, waar zij zoo lang aan het oog onttrokken, veilig opgeborgen was, zij is er niet minder belangrijk om, en de verzamelaars hebben een verdienstelijk werk verricht, dat heel wat tijd moet gekost hebben. Vooraf gaat een inleiding de korte geschiedenis bevattende van de periode, waaruit nog heel wat wordt meegedeeld, dat tot dusverre vrij onbekend was, dan volgen de opmerkingen over het papier, waarop de rekeningen geschreven waren, de taal, de geldswaarden, een overzicht van het rekenboek van 1382, een bijdrage vormend tot de cultuur-geschiedenis van Nijmegen, en eindelijk de copieën van de rekeningen zelve tot 1427, waarmede het eerste deel sluit.

Het tweede deel gaat na een korte inleiding voort tot 1543, natuurlijk ontbreken de uitvoerige registers van persoons- en plaatsnamen niet, evenmin als interessante afbeeldingen b.v.: de platte grond van en gezicht op Nijmegen plm. anno 1575, uit den stedenatlas van G. Brouw overgenomen, de Kronenburgertoren, etc.

De opvatting van het werk ligt in de lijn, waarin zich de historische studiën in den laatsten tijd bewegen, n.l. die der steden-geschiedenissen en ook als zoodanig hebben we niets dan lof voor het streven van Schevichaven en Kleijntjens, van welke wij het voorrecht hebben den laatste onder de ijverige medewerkers van ons tijdschrift te mogen rekenen.

Het **Rotterdamsch Jaarboekje** onder redactie van Dr. E. Wiersum, (9de jaargang), P. M. Bazendijk, Rotterdam — 1911) bevat o.a. e n portret van den oud-Rotterdamschen

en Amsterdamschen burgemeester Mr. S. A. Vening Meinesz, met een »In memoriam« door Mr. J. J. Tavenraat, een dagelijksche kroniek der gebeurtenissen te Rotterdam van 26 December 1909—22 December 1910; een artikel: »Rotterdam in de 17de en 18de eeuw« door Prof. Dr. P. J. Blok, »Rotterdamsche regeeringsgeslachten uit den Bourgondisch-Oostenrijkschen tijd« door Mr. R. Bijlsma; met zegelafdrukken; de brouwerij *de twee klimmende leeuwen*, door Mr. R. Bijlsma, met afbeelding. G. F.

Volledige werken van Joost van den Vondel door Hendr. C. Diferee. Afl. 13-14, C. L. van Langenhuyzen. — Amsterdam.

De Vrije Fries. tijdschrift uitgegeven door het Friesch Genootschap van Geschied- Oudheid- en Taalkunde, XXI deel, II aflevering.
Leeuwarden, Meyer en Schaafsma, 1911.
Inhoud o.a.: Een dagboek uit den Patriottentijd, door Dr. G. A. Wumkes; Twee visitatieverbalen der Commanderie van de Orde van St. Jan te Sneek, door Dr. J. S. van Veen; Friesche spreekwoorden, door Waling Dijkstra.

82ste Verslag van het Friesch genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden, 1909-1910.

Limburg's Jaarboek. Limburg, provinciaal genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. XVII, Afl. 1.
Sittard. — Bern. Claessens. — 1911.

De Nieuwe Gids. 26ste jaargang, afl. 6-7. Juni-Juli 1911.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud.
No. 21—23 (2de jrg. No. 5—7) Mei—Juli 1911.
's Gravenhage. — Martinus Nijhoff. — 1911.

Volkskunde.
Tijdschrift voor Nederlandsche folklore. 22ste jaarg. Afl. 5—6.
Gent. — Ad. Hoste. Deventer. — A. E. Kluwer. 1911.

Bijdragen voor Vaderlandsche geschiedenis en Oudheidkunde, onder redactie van Prof. Dr. P. J. Blok. IVde Reeks, deel X. Afl. 2.
's Gravenhage — Martinus Nijhoff — 1911.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, onder redactie van Dr. M. G. de Boer en R. Schuiling. 26ste jaarg., 3de afl.
P. Noordhoff — 1911 — Groningen.

Archiv für Stamm- uud Wappenkunde.
XI Jahrg. No. 12. Juni 1911. XII Jahrg. No. 1. Juli 1911.
Gebr. Vogt, Papiermühle S. A.

Der Deutsche Herold. XLII. No. 6—7. Juni—Juli 1911.
Verein Herold Berlin.

Le Monde.
Encyclopedie mensuelle illustrée. Juin 1911. 1re Année. No. 1.
47, rue du Fossé-aux-loups. Bruxelles.

GESCHIEDENIS.

Over de krankzinnigheid van Willem den Vijfden, Graaf van Holland,

DOOR

Dr. G. C. VAN WALSEM
(Meerenberg).

Wie tracht af te bakenen den invloed op den loop der geschiedenis, dien eensdeels persoonlijkheden, andersdeels meer algemeene stroomingen of zich ontwikkelende omstandigheden hebben uitgeoefend, zal bij bestudeering van het eerstgenoemde noodzakelijkerwijze stuiten op de vraag naar de beteekenis, die ziektetoestanden van de betrokken personen kunnen hebben gehad. Bij acute en zware lichamelijke storingen en bij die geestelijke afwijkingen, die den lijder geheel of voor een belangrijk deel invalide maken, zal dit niet zoo moeilijk vallen. Bezwaarlijker zal dit zijn bij meer chronische ziekten van lichamelijken aard, vooral wanneer de verschijnselen, die de lijder zelf waarneemt, betrekkelijk niet zoo opvallend en hinderlijk zijn. Hetzelfde geldt voor die psychische anomaliën, welke een minder voor ieder als zoodanig gemakkelijk kenbaar karakter hebben, hetzij dat deze eigenaardigheid gedurende het gansche beloop der ziekte aanwezig is, hetzij zij althans het, mogelijk korter of langer durende, eerste stadium kenmerkt. In het algemeen mag, ook in verband met het bovenstaande, wel aangenomen worden, dat het beschouwen van historische personen van het geneeskundig standpunt ook voor den geschiedkundige beteekenis heeft. Dit moge ter rechtvaardiging van het schrijven van dit opstel strekken. Bovendien moge genoemd worden de omstandigheid, dat, althans voor zoover mij bekend, de bijzondere behandeling van de ziekte van Willem den Vijfden nog niet beproefd is. Maar er zijn nog twee gronden, die een zekere belangstelling voor dit onderwerp kunnen opwekken. In de eerste plaats deze, dat het betreft een geval van krankzinnigheid, welke ziekte bij velen een meer dan gewone belangstelling en een ongemeen groot medegevoel wakker roept. In de tweede plaats komt daar bij, dat in onze geschiedenis het te beschrijven

geval zoo niet het eenige, dan toch wel het eenig geprononceerde en het eenige in het algemeene weten doorgedrongene is.

In 1345 had Willem IV het leven in Friesland gelaten. De herinnering aan dezen vorst zullen de meeste lezers wel met die aan »De Roos van Dekama« verbinden. In de dit jaar te Utrecht gehouden maskerade hebben wij hem als hoofdpersoon gezien. Hij stierf kinderloos en als zijn wettige erfgename in zijn grafelijke functies volgde hem zijne zuster Margaretha op. Deze was gehuwd met den Duitschen Keizer, Lodewijk den Vierden, den Beier (1287—1361). De oudste zoon uit dit huwelijk was Lodewijk de Oudere, markgraaf van Brandenburg (1315—1361), de tweede zoon was Willem, van wien in dit opstel sprake is. Hij was geboren in 1330, en behoort tot het huis Wittelsbach, waaruit ook de tegenwoordige Beiersche koningen stammen. Hoewel bekend, mag er toch in dit verband aan herinnerd worden, dat de tegenwoordige Koning van Beieren, Otto, krankzinnig is, en dat zijn voorganger, Lodewijk II, ook geestesziek geweest is. In het begin van 1346 kwam Margaretha naar Holland. In het najaar keerde zij op aandrang van den keizer naar dezen terug. Deze bewerkte tevens, dat zij haar tweeden zoon, Willem, tot opvolger benoemde, nadat de oudste zoon van zijn rechten afstand had gedaan. De toestand hier te lande was echter niet gunstig. Willem voerde de regeering als »verbeijder«. Teneinde aan zijn bestuur meer vastheid te geven stond Margaretha in 1349 Holland geheel aan Willem af tegen betaling van een bepaald jaargeld (verdrag van München). Dit verdrag werd echter door sommige steden en edelen in Holland niet erkend. Bovendien hield Willem zich niet aan de gemaakte bedingen en trad desondanks geheel als graaf op. Daardoor was de strijd met Margaretha ontbrand. In April 1350 had een bijeenkomst tusschen Margaretha en Willem te Quesnoy in Henegouwen (Keynout, Quercetum) plaats, in dezelfde stad waar hij later het grootste deel van zijn leven als zieke zoude doorbrengen. Het kwam toen tot een verzoening. In het najaar van hetzelfde jaar kwam Willem echter weder tot afval van zijn moeder, waarop geen verzoening volgde. In dat jaar reisde hij veel heen en weer in Zeeland. Hebben wij in een ander te zien een ziekelijke ongevoeligheid van den zoon tegenover de moeder en een onbestendigheid en ongedurigheid, die met de later tot volledige ontwikkeling gekomen krankzinnigheid in verband gebracht moet

worden? Margaretha verbond zich nu met Eduard III van Engeland en daardoor was de oorlog tusschen moeder en zoon uitgebroken. In den slag bij Zwartewaal (4 Juli 1351) bleef Willem overwinnaar. 7 December 1354 kwam het tot eene verzoening, welke Margaretha slechts korten tijd overleefde († Juni 1356), waardoor Willem ook in Henegouwen het bestuur in handen kreeg. In hetzelfde jaar 1354 valt het feit voor, dat, althans later, in direkt verband gebracht wordt met de latere ziekte van den graaf, namelijk de door dezen verrichten doodslag van een zijner edelen, Gerrit van de Wateringe. Ook verdient vermelding een ander in dien tijd voorgekomen feit, dat, ook al houdt men rekening met den tijdgeest, doet vragen, of men reeds in 1354 het bestaan van een ziekelijke prikkelbaarheid moet aannemen, welke als eerste verschijnsel van de latere ziekte te beschouwen is. »Een zijner geheimschrijveren, in een Kerke gegaan zijnde, en het Sakrament des Altaars met eenige oneerbiedigheid behandeld hebbende, was door hem, 't eenigen tijde veroordeeld om levend verbrand te worden.« Hoe dit zij, de krankzinnigheid was toen in elk geval niet zoo duidelijk, dat het bestuur door hem onmogelijk was. In 1352 was hij getrouwd met Machteld van Lankaster. Hij heeft enkele kinderen gehad, welke kinderen echter allen jong gestorven zijn. Van een kind vind ik vermeld: geboren begin Maart 1356, gestorven 25 Mei d.a.v. De beteekenis van deze omstandigheid in verband met de latere ziekte van den graaf is moeilijk aan te geven. Dat een syphilitische infectie bestaan heeft, is niet aan te nemen, omdat die ziekte toen in Europa niet voorkwam. Ook de later opgetreden krankzinnigheid kan met deze ziekte geen verband gehad hebben.

De duidelijke ontwikkeling der krankzinnigheid heeft plaats in de jaren 1357 en 1358. De bijzondere gebeurtenissen, die gedeeltelijk in mogelijke, gedeeltelijk in zeker verband met de ziekte staan, zijn in chronologische volgorde de volgende. Na den dood van Margaretha (23 Juni 1356) vinden wij hem veel op reis tusschen Henegouwen en Holland. In Mei 1357 trad hij als scheidsrechter op en dit schijnt hij met de noodige diplomatie, althans met bijzondere behartiging zijner eigen belangen, gedaan te hebben (verwierf voor zich de heerlijkheid Heusden). In Augustus van dat zelfde jaar maakte hij een reis naar Engeland, waarna spoedig in het oog vallende verschijnselen van krankzinnigheid schijnen opgetreden te zijn. »Circa idem

tempus Wilhelmus comes profectus est in Angliam, ubi honorifice a rege et baronibus susceptus est, sed ipso redeunte in amentiam, cecidit, in qua usque ad hodiernum diem permansit.« Sommigen zochten de oorzaak hiervan in wroeging over zijn gedrag tegenover zijn moeder, anderen zagen hierin voor dat gedrag een straf des hemels (magnum exemplum pro reverentia observantiaque parentum!), weer anderen meenden, dat hem in Engeland vergif was toegediend. Voor dit laatste bestaat in het beloop der krankzinnigheid en den aard daarvan geen enkel aanknoopingspunt. Wij moeten intusschen aannemen, dat na den terugkeer uit Engeland de ziekte niet direct met zeer acute verschijnselen begonnen is. Wel bestaat er aanleiding voor de vraag, of de Graaf toen niet eerst in een melancholisch voorstadium verkeerd heeft. Althans is hij blijkbaar toen zeer bezig met den vroeger door hem gepleegden manslag goed te maken. Den 20sten September sticht hij in den Haag een kapel »praecipue pro memoria Gerardi de Wateringen«; 2 November beleent hij Willem van Wateringen met Teylingen »in betering van den gepleegden moord« en den 20sten November d.a.v. wordt de in den Haag gestichte kapel aan Willem van Wateringen en deszelfs nakomelingen afgestaan. Na dien schijnt het acuut achteruit te zijn gegaan. Het laatste van den graaf zelf uitgegane stuk is van 14 December 1357. In Januari en Februari 1358 zijn alle stukken van de Gravin uitgegaan. Den 17den Januari 1358 bevond zich zijn broeder Albrecht nog te Praag en 23 Febr. d.a.v. was deze reeds in Dordrecht om het ruwaardschap te aanvaarden »om kenlike noetzaken van ziekheden ons liefs broeders.« Den 6en Maart sluit de Ruwaard een verdrag met Machteld. De beroeping van Albrecht zoude met toestemming van den Graaf geschied zijn. Wij moeten op grond van deze data een vrij snelle ontwikkeling of een vrij snelle verergering van den toestand aannemen. Ook zullen de verschijnselen zeer duidelijk geweest zijn. Dat door enkelen het bestaan van krankzinnigheid in twijfel werd getrokken, zal niemand bevreemden. Deze beschouwden het als een »uitstrooisel van hen, die naar de heerschappij jankten«. Hiertegen pleit echter, dat de Gravin en de Ruwaard het blijkbaar over den toestand eens waren, en dat, ondanks de toenmalige verdeeling in partijen, geen partij op dit denkbeeld is ingegaan, en dat de beroeping van Albrecht met de toestemming van den Graaf is geschied. Ook het verder beloop

logenstraft deze onderstelling. Bovendien was de ziekte van den Graaf een punt van geneeskundige bemoeiing. Een rekening van 11 Maart 1358 heeft betrekking op »de vier meesters van medecinen, die bi minen genadigen lieven heere lagen«. In April 1358 heeft de Graaf zich in den Haag bevonden en heeft daar bewoond een kamer gelegen op een hoek voor het hofgebouw, uitzicht hebbende naar het Oosten en naar het Zuiden. Van het opsluiten in eenigen vorm van kerker, het aanbrengen van versterkingen, wordt niets gemeld. Wij moeten dus aannemen, dat de Graaf toen geen verschijnselen van onrust aangeboden heeft. De kamer bevatte een schoorsteen en deze is blijkens de rekening herhaaldelijk »uitgebernt«. Is de onderstelling te gewaagd, dat er in het genoemde vertrek veel gestookt is om te gemoet te komen aan verschijnselen, welke deden vermoeden, dat de lijder koude leed? Het ligt voor de hand te denken aan het bestaan hebben van vasomotorische storingen, waarbij bijv. de handen cyanotisch en koud bij het aanvoelen waren, waardoor de omgeving op het denkbeeld kwam door meerderen toevoer van warmte daaraan te gemoet te komen. In Mei 1358 hield de Graaf zich eenige dagen (7—11 Mei) te Dordrecht op. Den 20sten Augustus d. a. v. bevindt hij zich te Quesnoy, waar hij tot zijn dood gebleven is. De Gravin is haar man niet daarheen gevolgd. Gedurende de ziekte hield zij zich meestal in de abdij te Rijnsburg op. Zij overleed in 1362. Mag uit het feit, dat de Gravin zich schijnbaar aan het lot van haar zieken man weinig gelegen liet leggen, althans door persoonlijke tegenwoordigheid het tegendeel niet toonde, misschien besloten worden, dat de ziekte van den Graaf van dien aard was, dat alle geestelijke gemeenschap tusschen de echtgenooten onmogelijk was geworden? Omtrent den verderen toestand van den Graaf is niets bekend. Wij moeten echter aannemen, dat de ongeneeslijkheid destijds algemeen als vaststaande is aangenomen. Feestelijkheden werden gevierd, alsof er geen zieke graaf bestond. Op grond van de aangenomen ongeneeslijkheid verkreeg Albrecht in 1371 van Keizer Karel IV het recht zich graaf te noemen. Hij blijft zich echter in stukken ruwaard noemen tot in 1389. Ook in verband hiermede stelt men den dood van den Graaf in 1389 (begin April).

Overzien wij nu de hoofdzaken van de verschijnselen en van het beloop der ziekte, dan blijkt, dat bij een 27-jarig man zonder

bekende, aan de ziekte direct voorafgaande oorzaak zich vrij acuut pregnante psychotische symptomen ontwikkelen, waarna zich een chronische, waarschijnlijk continu verloopende, ongeneeslijke, het geestelijk leven vrijwel opheffende, de lichamelijke gezondheid nagenoeg intact latende krankzinnigheid heeft ontwikkeld. Dat de voorafgaande opvallende gebeurtenissen (twist met de moeder, onbestendigheid, ruwe en gevaarlijke handelingen) in direct verband met de psychose gestaan hebben, is onwaarschijnlijk, daar er tusschen deze en de duidelijke verschijnselen der ziekte een te langen tijd ligt en ook de aard dezer gebeurtenissen, in verband met dien tusschentijd en het verder beloop, daartoe geen aanleiding geeft. Houd ik mij aan de in onzen tijd gangbare verdeeling der psychosen, dan moet de ziekte van den Graaf hoogstwaarschijnlijk als behoorend tot de groote groep der dementia praecox beschouwd worden. Moest ik uit de verschillende ondervormen van deze groep er een uitkiezen, dan zoude ik het meest geneigd zijn den katatonischen vorm te kiezen. De leeftijd, waarop de ziekte zich ontwikkeld heeft, het mogelijke melancholische voorstadium, de waarschijnlijk aanvankelijk aanwezig geweest zijnde vasomotorische storingen, de duidelijkheid der beginsymptomen, het ontbreken van onrust of overlegd verzet tegen de door zijne omgeving genomen maatregelen, doen vermoeden, dat, althans in het begin, het symptomencomplex »stupor« aanwezig is. De door de geschiedschrijvers gebruikte verschillende uitdrukkingen hebben begrijpelijkerwijze slechts een geheel algemeene beteekenis, zoodat daaruit omtrent den aard der ziekte niets te besluiten is (vesanus, in phrenesin et amentiam incurrit, alienatus a sensibus suis, phreneticus, mente captus, in dementiam cecidit, dul).

De bijzondere omstandigheden, die zich in het eerste gedeelte van het leven van den Graaf hebben voorgedaan, in verband met de ongelukkige ziekte, waarvan hij in het tweede gedeelte van zijn leven het slachtoffer was, hebben steeds een levendig medegevoel opgewekt. Dichters hebben dit vertolkt. Met name is dit geschied door P. Langendijk en H. J. Schimmel. Deze dichterlijke voorstellingen hebben echter met de bijzonderheden der geneeskundige feiten niets uit te staan. Langendijk, die als »vinder« van de Haarlemsche rederijkerskamer-societeit »Trou moet blijcken« jaren achtereen het gebruikelijke nieuwjaarsgedicht heeft voorgedragen, heeft in een serie de graven van Holland behandeld.

Den eersten van Louwmaand des jaars 1735 behandelde hij onzen Graaf. Tegenover de beeltenis schrijft hij:

Dit 's Willem, die misleid door schijn van recht en reden,
Gelijk een wreev'le zoon zijn Moeder heeft bestreden,
In eenen scheepsstrijd, zo afgrijslijk, zo verwoed,
Dat, zegt men, 't vocht der Maas veranderd wierd in bloed.
Hij triumfeert! zij vlucht! wat baat hem 't overwinnen?
Daar hij van Godt gestraft met razernij der zinnen
Wel dertig jaaren lang aan ketenen geleid,
Getuchtigd tot in 't graf, gevloekt wierd, en beschreid,

Aan het slot prijst Langendijk zijn tijd en

— — — — — — het vrijbestier der Staaten,
Wier macht door eendracht werkt tot heil der onderzaten,
Waardoor het vaderland de harten tot zich trekt
En alle volken tot eerbiedigheid verwekt.
Godt schenke in 't kort de rust aan alle koningkrijken,
Daar Vredelievendheid, en zuivre *Trouw moet blijken.*

Schimmel stelt het zoo voor, dat Margaretha, staande op haar slot te Valenciennes, alles wat zij beleefd heeft nog eens voor haar geest voorbij laat gaan, en dan sterft. Op dat oogenblik laat de dichter den Graaf wakker schrikken:

— — — — een frissche koelte
Woei naar het Noord, rende over 't veld;
Gierde om kanteel en torentinne
En trilde op 't raam van 't slaapsalet,
Waar, wèl bewaakt door 't hofgezinne,
De Graaf rustte op het staatsiebed.
De Graaf van Holland! . . . . Rijkdom, zegen
Vloeit den hooggevierde tegen!
Schaamle dorper die 't gelooft,
Arm is dat gehairband hoofd!
Arm, bij volgeladen koffer,
Arm, bij myrrhe en wierook-offer;
Want de ruste, die Natuur u biedt,
Kent Uw Landsheer niet,
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

En rauw
Is de gil
Waarmeê hij ontwaakt in den middernachtstond;
En badend in 't zweet,
En met stoppelend hair,
Rent hij haavloos, ontkleed,
Van zijn spond.

— — — — — — — — —

— Een lach, waarin de waanzin raast,
Een schelle lach giert langs zijn lippen,
Om wier azuurgekleurde tippen
De bobbelende schuimvlok blaast.
Een lach . . . . .! 't ontwaakte hofgezinne
Schiet toe, en huivert voor zijn vorst.
Dat aller kracht zijn kracht verwinne!
Maar 't harte bonst hun in de borst.
Zij kneevlen hem bij 't brullend tieren,
Bij 't zwellen van zijn grove spieren,
Zich wringend, wrijtend in den band.
Zijn adem stokt, zijn longen gieren
Bij 't blikkeren van oog en tand.
En ieder kruist zich, 't hart gebroken,
En stamert: »Hooger heeft gesproken,
»De moeder is gewroken:
»Dat is Gods hand«.

In de »Principes Hollandiae« staat onder zijn beeltenis:

Natus ego augusto Bavarorum sanguine, Princeps
Post matrem Batavis Hannoniisque fui.
Omnibus his videor felix potuisse videri,
Imperii nisi me praecipitasset amor.
Hinc mihi prima mali labes, hinc cetera nata,
Quae taceo facti conscius ipse mei.
Tu pia Posteritas, quoniam mihi vita negata est,
Aeternâ haec mecum morte sepulta sinas.

De van den Graaf bestaande afbeeldingen zijn wel zuivere fantasiestukken. Nergens heb ik daarbij gevonden een poging om in de afbeelding op eenigerlei wijze zijn ziekte uit te drukken.

GEBRUIKTE LITTERATUUR:

J. Wagenaar, Vaderlandsche Historie, Deel III, p. 291 en verv.

A. J. van der Aa, Biografische Woordenboek, Deel XX, p. 232.

P. J. Blok, Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, Deel II.

Levensbeschrijving van eenige voorname meest Nederlandsche mannen en vrouwen, Harlingen en Amsterdam 1873, Deel X, p. 252.

J. G. Frederiks, Het Geslacht van de Wateringe, Bijdragen voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde.

R. Fruin, Ibidem, Naschrift op het voorgaande en p. 227, hetzelfde deel.

L. P. Gachard, Collections de documents inédits, Bruxelles, 1833, p. 116.

P. J. Blok, De eerste regeeringsjaren van Hertog Albrecht van Beieren, 1358—1374. Nijhoff's Bijdragen, Derde Reeks, Deel II, p. 244.

Meyerus, Annal. Flandriae.

Principes Hollandiae et Westfrisiae, aere omnes incisi ac fideliter descripti, auspiciis Petri Scriveri, Harlemi, 1650.

De Oude Hollandsche Geschiedenissen ofte Korte Hollandsche Rijm-Kronyck door Casparum Wachtendorpium, Amsterdam, Johannes Pauli, 1645.

Phil. a Leydis, de cura reipubl., Cas. LXI, p. 209 en Cas. LXX, p. 240.

P. Langendijk, De Graaven van Holland, in jaardichten beschreven, Haarlem 1745, D. II, p. 145.

H. J. Schimmel, Verspreide Gedichten, Amsterdam 1852 p. 20; Margaretha van Henegouwen.

Den heer Dr. J. D. Rutgers van der Loeff, Bibliothecaris der Stadsbibliotheek te Haarlem, betuig ik mijn dank voor de mij bij het nagaan van de litteratuur verleende hulp.

Een gedicht op de krijgsdaden van Prins Maurits.

Magnanimi proceres! prodit sub nomine vestro
Carmen, at incultum multa neve arte politum
Praelia Mauricii memorans et gesta Guielmi
Digna, vel a sera quae posteritate legantur.

Viri prudentes, viri nobiles! Cum videam cordatis et doctis hominibus nunquam improbatum esse morem, quo non solum uberiores ingeniorum proventus, maiora volumina, sed etiam scholastica exercitia ceu ingeniorum specimina amicis ac bene meritis offeruntur ac dicantur, si eorum exemplum ego etiam, quantulus sum, sequar, non puto in vitio ponendum esse. Hoc igitur gratulatorium hisce diebus propter amorem communis patriae a me conscriptum, cum animum a gravioribus studiis nonnihil avocassem et Dei innumera erga nos beneficia considerassem, vestro nomini inscribendum esse existimavi, ut cognosceretis mei erga vos grati animi significationem, non obliti vestrorum in me meritorum, qui-

bus etsi hoc munusculo levidensi parem referre gratiam minime possum, volui tamen hoc qualecumque meae erga vos gratitudinis signum extare, quo liberalitati ac beneficientiae erga me vestrae plurimum debere publice testarer. Nam praeterquam quod studia mea non parum promovistis ac etiamnum promovere pergitis, ex quo reipublicae vestrae alumnus fui, hoc etiam accedit, quod omnia promissis uberiora feram vosque ita benignos et humanos mihi praebuistis, ut satis intellexerim singularem vestram erga me benevolentiam. Vos autem hanc qualemcunque animi testificationem pro vestra singulari humanitate benevole accepturos et spero et ut faciatis, oro. Sic enim et novum accepisse beneficium videbar et ad studia mihi calcar additum putabo. Reliquum nihil est quod scribam, nisi ut me meaque studia commendata vobis esse dignemini Musamque meam, cuius iam vobis specimen exhibui, tueamini, quod igitur ut faciatis, etiam atque etiam reverenter ac submisse oro. Deus Optimus Maximus vos vestramque rempublicam quam diutissime incolumem conservet ad Sui nominis gloriam, patriae utilitatem, vestram ipsius salutem. Bene et feliciter valete.

Raptim Franequerae quinto Calendas Septembreis, anno temporis ultimi 1591.

Vestrae Amplitudinis observantissimus cliens
Ambrosius Gerardus.

Ad nobilissimos et amplissimos dominos, ducatus Gelriae prudentissimos Consiliarios, rectores et senatores sibi perpetua veneratione colendissimos.
Arenacum.

Ambrosius Gerardus (eigenlijk beter Gerardi, daar hij in eenen brief van den Harderwijkschen magistraat aan het Hof van Gelderland Gerritss wordt genoemd), burger van Harderwijk, had als alumnus van de Landschap ongeveer drie jaren de school in zijne vaderstad bezocht en zich daar zeer onderscheiden. De Harderwijksche predikant Joannes Gerobulus zegt van hem in een testimonium d.d. 13 Mei 1590: »Ita mihi in studiis profecisse videtur, ut dignum omnino censeam, qui in academiam aliquam ablegetur«. Zoowel deze predikant als zijn ambtgenoot Henricus Henningius en de Harderwijksche vroedschap dringen krachtig bij het Hof aan op

verhooging van het stipendium, ten einde den begaafden leerling in staat te stellen zich aan eene academie verder te bekwamen voor het predikambt. Dat deze aandrang niet vruchteloos is geweest, bewijst de bovenstaande brief. Wij vinden Ambrosius n.l. als student aan de in 1585 opgerichte academie te Franeker en in Januari 1593 als zoodanig te Heidelberg, van waar hij tot het Hof het verzoek richtte om zijne studiën te Genève te mogen voortzetten.

De vraag is, of het in den aanhef bedoelde »carmen« (waartoe hij waarschijnlijk geinspireerd is door de reductie van Zutphen en Deventer, die van het grootste belang voor de Veluwe was) ooit het licht heeft gezien. Het woord »prodit« zou zulks doen vermoeden, maar het is mij niet bekend. Zoo een der lezers van »De Navorscher« mij dienaangaande iets weet mede te deelen, zal ik hem zeer dankbaar zijn.

Arnhem. J. S. VAN VEEN.

Het laatste orangistisch complot in 1841.

Het bezoek in Juli l.l. van H. M. de Koningin aan het Belgische Koningspaar gaf den medewerker van »Le Petit Bleu,« Pasquin, aanleiding om in het nummer van den 29 Juli 't volgende uit het jaar 1841 opnieuw aan de vergetelheid te ontrukken, en wel onder den titel: »*Wilhelmine faillit régner sur nous!* Le dernier complot orangiste.«

Au moment où la reine Wilhelmine quittait notre pays, où une réception si enthousiaste lui a été faite, nous retrouvions, en classant de vieux journaux, un numéro de l' »Observateur« de Bruxelles, daté du jeudi 4 novembre 1841 et contenant ces lignes:

»Le public a été généralement très surpris de la facilité avec laquelle les conjurés étaient parvenus à faire pénétrer en ville deux pièces de campagne. Ces pièces étaient démontées Les canons, les affûts, les roues et les divers ustensiles nécessaires au service des pièces étaient emballés dans autant de caisses séparées. Les deux ballots renfermant les canons étaient placés sur un fort chariot. Il semble se confirmer que le tout venait d'Anvers. Comment les conspirateurs se sont-ils procuré ces pièces, à qui les ont-ils achetées, de quelle manière sont-elles arrivées à Anvers, comment à l'entrée en ville est-on parvenu à les soustraire à la vigilance des employés de l'octroi municipal? Voilà ce que nous ignorons encore.

Des approvisionnements d'armes portatives de toute espèce avaient été formés par les conjurés, qui s'étaient aussi procuré une quantité suffisante de munitions pour entretenir le feu pendant plusieurs heures.

Les conjurés avaient fixé, paraît-il, l'attaque à dimanche au soir non seulement à cause de l'absence du Roi, mais encore parce qu'ils comptaient que plusieurs membres du cabinet quitteraient Bruxelles pour assister aux fêtes de l'inauguration de la nouvelle section du chemin de fer.

Les propositions faites à différents officiers de l'armée ainsi qu'à un certain nombre de bourgeois, propositions qui ont été repoussées avec indignation et qui n'ont pas tardé à être ébruitées par les personnes auxquelles on les avait adressées, ont beaucoup contribué à mettre le gouvernement sur la voie du complot.«

Ce complot, c'était le dernier complot orangiste, c'était la conjuration fameuse des généraux Van der Meeien et Van der Smissen en vue du rétablissement dans notre pays de l'autorité suprême de la maison d' Orange-Nassau.

Nous ne le raconterons point ici: il nous suffit d'en avoir évoqué le souvenir. Mais on peut aujourd'hui, soixante-dix années après l'événement, affirmer qu'il faillit détruire l'œuvre de 1830 au profit de Guillaume II, roi des Pays-Bas depuis le 7 octobre 1840, — et de ses descendants.

Léopold Ier le savait bien d'ailleurs, et sans doute lira-t-on avec intérêt ce passage d'une lettre qu'il écrivait le 20 novembre 1841 à M. Le Hon, notre représentant à Paris:

»Quand un gouvernement a, comme nous, les mains liées sur le dos, il n'y a pas de honte à l'avouer. Il n'y a également nulle honte à réclamer le secours, le cas échéant, de ses alliés quand on est entièrement sur le pied de paix et qu'on paie à un pays voisin la neuvième partie des revenus de l'Etat pour jouir de cette paix.

J'ai quelque raison de croire que si le complot avait réussi, le roi Guillaume aurait porté sa maison et la garnison qu'il a sous la main par bateaux à vapeur à Anvers.

En y débarquant cinq à six mille hommes, ce qu'il pouvait faire dans les vingt-quatre heures, il était maître de la place, car l'Escaut n'est maintenant nullement défendu. Les moyens maritimes dont il dispose sont naturellement une force contre laquelle nous n'avons pas ombre de défense et nous ne pouvons en pleine paix maintenir une garnison de dix à douze mille hommes à Anvers: c'est presque toute l' infanterie que nous avons....«

Depuis longtemps, la nationalité belge n'est plus en question: il est permis aujourd'hui de publier cette lettre royale, dont les orangistes n'ont jamais soupçonné l'existence. Ils ont, au surplus, ignoré toujours combien ils avaient été près du succès!

Het is mij niet bekend, of Nederlandsche couranten dit stukje hebben overgenomen of er een commentaar op geleverd hebben. Het lijkt mij om den inhoud van den brief van Leopold I merkwaardig genoeg om in een tijdschrift vast te leggen.

M. G. W.

Nav. LX, 153.

»**Het Kollumer oproer** *is zeer schilderachtig beschreven in de »Rimen ind Teitsjes fen'e broarren Halbertsma, oarde printinge, »Dimter 1882, bl. 423 tot bl. 433*«, en wel van Dr. Eeltje Halbertsma.

De heer W. Z. kon den lezer zeggen, hoe indertijd, ± 1840, een afzonderlijk werkje bestond aangaande ditzelfde verhaal, evenals het stuk in Rimen en Teltsjes, getiteld:

Minne Jorrits Reis nei it Kollumer Oproer.

Halbertsma laat het patriottisch warhoofd Minne Jorrits wapenoefeningen doen, eene patriotten-vergadering te Sneek bezoeken, enz.,

en zendt hem dan naar het Koll. Oproer, waar hij te laat aankomt (de zaak was al »uit«), en dan doolt hij nog om, patriottet en schuttert veel, komt allengs tot bedaren, trouwt en als in 1813 Oranje in 't land komt, is hij, (die nu te Dokkum woont) wéér een kraaier, maar nu een Oranje-kraaier.

Ik ben bereid de betreffende pagina's uit het Friesch te vertalen en W. Z. zal het naast het verhaal van Halbertsma mogen leggen, en hij en ieder ander zal kunnen nagaan, of het stuk in »de Navorscher« een eigen stuk kon zijn met tal van (weliswaar kleine) bizonderheden, die Halbertsma niet heeft. En de schilderachtigheid van Halbertsma ontbreekt bij mij, omdat hier ook geen zwervende Minne Jorrits aan 't dolen gaat. Het treurig einde van den voor het oogenblik te geestdriftigen Jan Binnesz. (den onthoofden »Prinseman«) moet indruk hebben gemaakt; zijne »stoeltjeklok« (ouderwetsche Friesche klok uit Joure) bestaat nog, en eene koperen tabaksdoos te Oudwoude met inscripties, die den »Oranjeman« teekenen, moet ook van hem zijn.

G. P.

Nav. LX, 318.

Allaert Splinter genaamd **Bellinc** is dus de juiste naam van den Schout van Gouda, die gewoonlijk als Albert Beiling in de geschiedenis bekend was. Nu is mijn vraag, of hij behoorde tot het adellijk geslacht Splinter voorkomende op de ridderschapskaart van Antonis van Mierloo, te Swolle gedrukt bij Gerrit Tydeman, welk geslacht voerde: in goud een klimmenden vos?

Sp. o. O. 15 Aug. 1911. VAN HOEVELL.

Is het waar, dat de **landsadvocaat Oldenbarneveldt** zich heeft laten omkoopen door den Franschen koning, of geschenken aangenomen heeft in geld buiten medeweten van de H.H. leden van de Staten-generaal of de Staten van Holland?

J. S. V.

KERKGESCHIEDENIS.

Iets over Remonstranten te Wijk bij Duurstede.

In de dagen der groote godsdiensttwisten tusschen Remonstranten en Contra-remonstranten, die allerwege in het land zoo veel beroering veroorzaakten, bleef ook Wijk bij Duurstede niet vrij. De vroegere predikant van Zegveld, Petrus Bosschius [1]), die in 1613 als zoodanig te Wijk bij Duurstede was opgetreden, koos de zijde der Arminianen en kwam dus weldra bij de overwinning der Gomaristen in het gedrang. Een beschuldiging bij de Synode te Utrecht liep hij dan ook niet vrij. Hij werd opgeroepen om zich te verantwoorden. Bosschius weigerde echter zijn meening prijs te geven. Wel beloofde hij zich stil en leerzaam te gedragen, doch daarmede was men niet tevreden. Het eind was, dat hij voor zes maanden werd geschorst, om zich in dien tijd te bedenken.

Alle pogingen werden nog in het werk gesteld, zoowel door hem zelven als door anderen, om dit vonnis te ontkomen doch tevergeefs. Hij zelf zond een memorie in, waarin hij op zijn vredelievende houding wees. Hij beriep zich op zijn collega Modaeus als getuige.

Schout en schepenen van Wijk bij Duurstede, ja zelfs de kerkeraad zond een petitie voor hem in, doch niets mocht baten. Bosschius werd afgezet. In 't laatst van April 1623 verzoende hij zich echter weer met de heerschende richting en werd in genade weer aangenomen [2]).

Hiermede was echter de Remonstrantsche partij in Wijk bij Duurstede niet verdwenen. Een huis werd ingericht tot vergaderplaats en dit werd de band, die het kleine kuddeke bijeenhield. Omstreeks 1647 geraakte men echter in moeilijkheden, gelijk de resolutiën der stad Wijk bij Duurstede uit dien tijd ons leeren. Men had namelijk van Remonstrantsche zijde een tweede huis aangekocht in de Cloosterstraat, om ook daar den dienst te houden. Dit huis werd bewoond door een zekeren Peter Woutersz. Benier. Niet zoodra echter hadden de predikanten der tegenpartij zulks vernomen of zij bewogen hemel en aarde om zulk een overmoed

[1]) Zie Vermeulen, Tijdschrift IV, 221 en 267; II, 137.
[2]) Hist. Gen. Bijdr. X : 41.

te keer te gaan. Een deputatie bestaande uit de predikanten de Leeuw, Bergeius en Heurnius gingen naar den Magistraat, om een verbod op het in gebruik nemen dezer tweede kerk uit te lokken. Tevens zond men aan de Heeren der Staten een soortgelijk request in. Hoe de uitslag was, moge blijken uit de volgende uittreksels der Resolutieboeken van de stad Wijck, waarvan mij door den Edelachtbaren Heer Burgemeester met de ruimste welwillendheid, inzage werd verleend.

Den 28 Augusti 1657

Sijn binnengestaen D[ii] de Leeuw, Bergeius en de Heurnius, bedienaren des godtlicken woorts alhier, voorstellende, hoe dat de Remonstranten niet tevreden sijnde met de plaets, die zij tot noch toe hebben gehadt om haren dienst te oeffenen, hebben gecocht eene plaats in de cloosterstraet, die sij daartoe hebben geappropricert; dat sulx in geene plaetsen van dese provincie wordt geleden, daerbij overleverende een copye van de missive bij de Remonstranten alhier aen de Societeyt gescreven; versoeckende dat den voortganck van de voors. Kercke mach worden belet. Js naar deliberatie verstaen 't selve te houden in advis.

Js gelesen eene missive van de Ed. Mog. heeren Staten, daerbij sendende eene requeste by D Vincentius Bargius aen Haer Ed. Mog. gepresenteert, dolerende over d' exercitie van de Remonstranten ende het approprieren van een publicque plaets van deselve, versoeckende dat het HaerEd. Mog. gelieve soodanige voorsieninge te doen ende ordre te stellen, dat de opbouwing van de voors. plaetse ende de publicque predicatiën in deselve mogen worden belet; — inhoudende de voors missive, dat de here schout, burgem[rs] ende regierders daerop sullen letten ende disponeren, als deselve tot haren meesten wellstant ende ruste alhier sullen bevinden te behoiren.

Is geresolveert:

De regierders der stadt Wyck by Duerstede, by de predicanten deser stede bericht sijnde, dat de Remonstranten tot haren dienst sijn approprierende in 't Cloosterstraetgen een kercke, mede gesien seeckere missive op 't voors: subject bij de Ed. Mog. heeren Staten deser provincie aen voorgemelte regierders aangeschreven, ordonneren de directeurs ende hoofden van de voors: kercke, met het toestellen van de voors kercke ende 't prediken in deselve te supersederen tot nader ordre.

Resolutiën der stad Wyck E fol. 171.

Vrydag 22 Oct. 1647

Is wederom gelezen een requeste bij de predicanten deser stede tegen de Arminianen gepresenteert. Is geresolveert de Remonstranten te laten aanseggen, dat sij de geprepareerde plaetse verlaten of dat andersints dartegen sall worden voorsien; waartoe worden gecommitteert G. Kemp ende Langelaer schepenen.

fol. 171.

Maendag 15 Nov. 1647

Is geresolveert Peter Woutersz. Benier te laten aenseggen, dat hij sijn huysgen. in 't Cloosterstraetgen niet meer en laet gebruycken ten dienste van de Remonstrants gesinden op poene van 25 gld. te verbeuren.

Resolutiën der stad Wijck blz. 172 keerz.

Den 6 Dec. 1647

De resolutie genomen tegen Peter Woutersz. ende vermits syn sieckte ende doot opgehouden, alsnoch te doen insinueeren aan de weduwe.

Dinxdag den 7en December 1647.

Is geresumeert de saecke van den Remonstranten, ende gelet, dat de genomene resolutie geinsinueert, bij contraventie oock most worden geexecuteert, ende dat daeruut dese off die swarigheyt mochte spruyten, ende dat HaerEd. Mog. de heren Staten van Utrecht aen de regierders deser stede hebben geschreven, dat deselve daerinne souden disponeren sooals sij tot haren meesten welstant ende rust sullen bevinden te behoiren; soo is geresolveert alvorens vorder te procederen, dat dese saecke ende all wat daer van gepasseert sij den heren Staten sall worden verthoont ende versocht Haer Ed. Mog. advis; waertoe wort gecommitteert de burgem. Schagen om op morgen te gaen naer Utrecht.

Resolutiën E bl. 174.

Maendagh 24 Januari 1648.

Is geresolveert de wede ende Kinderen van Peter Woutersz Benier ingevolge van de resolutie van den 15 Novemb 1647 te interdiceren, de predicatie van de Remonstrants gesinden in haer huysgen in 't Clooster-straetgen niet meer te laten houden op poene van XXV gl tegen de heren van de Lande te verbeuren.

E fol. 178 verso

Den Hoorn (Gron.) M. J. GASMAN.

Lijst van predikanten te 's-Gravenhage sedert de Reformatie tot 1758.

1. Jan Pietersz. van Castricum, 1576 — 10 October 1583.
2. Hieronymus Hortensius, 1577 — 10 October 1583.
3. Bernardus la Faille, 15 September 1583 — 31 Juli 1619.
4. Petrus Gellius Fabri, 1 Maart 1584 — 31 Mei 1584.
5. Petrus Everhardi, 1 Mei 1584, † Juni 1604.
6. Libertus Fraxinus, 29 October 1585 — 31 October 1606.
7. Johannes Uytenbogaert, 14 Maart 1590 — 8 October 1618.
8. Johannes Lamotius, 22 September 1604, † 9 October 1627.
9. Nicolaus Dammius, 1 November 1606 — 30 April 1607.
10. Henricus Rosaeus, 1 Mei 1607, † 1637.
11. Johannes de la Haye, 1609, † September 1618.
12. Johannes Taurinus, 22 April 1618 — October 1618.
13. Cornelius Vryaeus, 24 Maart 1619, † 1631.
14. Hugo Beyerus, 12 Mei 1619, † 1631.
15. Wilhelmus Verhoeven, 14 Maart 1625, † 20 Nov. 1625.
16. Laurentius Modaeus, 13 November 1627, † 1642.
17. Johannes l'Empereur, 6 Augustus 1629, † 22 Aug. 1637.
18. Eleazar Lootius, 14 November 1632, † 21 Dec. 1668.
19. Samuel Cabeljau, 3 Januari 1638, † 30 Nov. 1647.
20. Cornelius Triglandius, 11 April 1638, † 20 Aug. 1672.
21. Casparus Streso, 11 April 1638, † 27 Mei 1664.
22. Tobias Tegnejus, 30 October 1642 — 11 December 1663.
23. Hermannus Antonides van der Linden, 31 Juli 1644, † 5 Juni 1670.
24. Jacobus Stermont, 20 Juni 1649, † 26 Oct. 1665.
25. Godefridus Lamotius, 7 Mei 1656, † 16 Dec. 1674.
26. Thaddaeus de Lantman, 29 Juli 1663, † 26 Sept. 1681.
27. Simon Simonides, 24 Maart 1664, † 27 April 1675.
28. Johannes Vollenhove, 30 Aug. 1665 — 5 Jan. 1705.
29. Ludovicus Suggeraet, 13 Febr. 1667, † 4 Nov. 1703.
30. David Amya, 2 Maart 1670, † 11 Januari 1711.
31. Albertus Woodward, 30 Maart 1671 — 21 Juli 1708.
32. Henricus de Roy, 11 December 1672, † 15 Mei 1675.
33. Daniel de Lobell, 17 Mei 1676, † 31 Maart 1687.
34. Cornelius Bosch, 5 Juli 1676 — 18 Augustus 1713.
35. Guiljelmus Saldenus, 21 Maart 1677, † 8 Febr. 1694.
36. Henricus Troye, 24 Mei 1682, † 6 Juni 1715.

37. Philippus van der Vliet, 16 Nov. 1687, † 25 Maart 1708.
38. Vrederijk Oosterland, 25 Aug. 1697, † 6 April 1711.
39. Henricus du Pon, 29 Maart 1705, † 1 April 1705.
40. Johannes de Bruine, 5 April 1705, † 4 Sept. 1722.
41. Jacob de Kempenaer, 25 April 1706, † 3 April 1726.
42. Bernhardus Sandijk, 11 Nov. 1708, † 9 Juni 1727.
43. Kornelius Kuik van Mieróp, 5 Mei 1709, † 6 Sept. 1718.
44. Mauritius Grommé, 8 Nov. 1711 — 30 Jan. 1731.
45. Wigbold Muilman, 24 Juli 1712 — 9 November 1735.
46. Jacobus du Pire, 12 Nov. 1713, † 6 Sept. 1718.
47. Henricus Velse, 1 Dec. 1715, † 3 Jan. 1744.
48. Johannes Doesburgh, 25 Dec. 1718, † 9 Maart 1735.
49. Jacobus Peregrinus, 25 Juni 1719, † 14 April 1735.
50. Johannes Witteboll, 24 Oct. 1723, † 28 Maart 1745.
51. Godefridus van Utrecht, 22 Sept. 1726 — 19 Juni 1750.
52. Wolpherdus Bernardus Blanken, 18 Jan. 1728, † 10 Mei 1728.
53. Ludovicus Timon Pielat, 6 Febr. 1729, † 20 Mei 1750.
54. Henricus Malecotius, 22 April 1731, † 3 Sept. 1744.
55. Gosuinus van Kessel, 28 Aug. 1735, † 8 Maart 1756.
56. Elandus van Staveren, 18 September 1735.
57. Guilielmus Muilman, 19 Februari 1736.
58. Jan Guisbert Moll, 17 Mei 1744.
59. Gerardus Sandifort, 27 Dec. 1744, † 31 Dec. 1757.
60. Johannes Munnekemolen, 6 Juni 1745.
61. Willem Lodewijk Pielat, 18 Augustus 1748.
62. Jan Isaäk Rauwertz, 13 September 1750.
63. Johannes Beukelman, 4 Oct. 1750, † 17 Aug. 1757.
64. Petrus Nieuwland, 20 November 1757.
65. Gisbertus Bonnet, 8 Januari 1758.

's-Gravenhage. M. A. v. R. v. d. K.

KRIJGSGESCHIEDENIS.

Officiersboekjes.

Mij sinds eenige jaren bezig houdende met het samenstellen van een lijst van promotiën en andere mutatiën onder officieren der land- en zeemacht in de tweede helft der 18e eeuw (hoofdzakelijk ontleend aan gegevens voorkomende in de *O. H. Ct.* en *Nederl. Mercurius*), deed ik ook een onderzoek naar bestaande officiersboekjes. Het kan wellicht zijn nut hebben het vriendelijk en welwillend antwoord, dat ik ontving, in »de(n) Navorscher« mede te deelen, ten gerieve van andere onderzoekers op dit gebied. Deze boekjes bevinden zich in het *Krijgsgeschiedkundig Archief van den Generalen Staf*, althans de inlichting gewerd mij van deze zijde:

Het oudste officiersboekje dateert van 1725. De volgende jaargangen bestaan:

Van 1725 tot en met 1746.
» 1760 » » » 1787.
» 1789 » » » 1792.
» 1794.
» 1797.
» 1799 » » » 1808.
» 1829 » » » 1830.
» 1833.
» 1835 » » » heden.

Gedurende de ontbrekende jaren, n.l. 1747—1759, 1788, 1793, 1795, 1796, 1798, 1808—1828, 1831, 1832 en 1834 verschenen geen officiersboekjes.

W. P. J. O.

Militaire Uniformen in 1752.

Wellicht is de volgende ordonnantie, ontleend aan de *Nederl. Jaarboeken*, deel VI, Mei 1752 blz. 361—362, belangrijk genoeg haar onder de aandacht te brengen van H.H. Navorschers op krijgsgeschiedkundig gebied:

»Hare Koninglyke Hoogheit de Prinses Gouvernante, goed gevonden hebbende, omtrent *de Monteering der Troupen van den Staet* eenige nieuwe schikking te maken, heeft de volgende ordonnantie op den 15^{den} der vorige Grasmaend (April 1752) gearresteerd:

»Hare Koninglyke Hoogheid goed gevonden hebbende eenige schikkingen te maken omtrent de monteering der Troupen van

den Staet last en ordonneert hiermede: Dat de Regementen Dragonders zullen gekleed blijven in het *Blaeuw.* Dat de Regementen Cavallery, uitgezondert de Guardes te Paerd (die hunne *Blaeuwe* monteering blijven behouden) alle zullen worden gekleed in het *Wit.* En dat de Regementen Infantery, uitgezondert de Schotsche Brigade, welke in het *Rood* blijft, alle zullen moeten gekleed zijn in het *Blaeuw.*

»Latende Hare Koninglyke Hoogheid aan de Chefs der omschreven Regementen over om zoodanige opslagen en verdere uitmonsteringe en Camisoolen te geven als de gemelde Chefs zullen goed vinden en interdiceerende de Hoogstdezelve verder aen alle Chefs der Regementen, zoo Dragonders, Cavallery als Infantery, uitgenomen de Guardes Dragonders, Guardes te paard, Guardes te Voet en Switsersche Guardes, om van nu af aan eenig Goud of Zilver, hoe of op wat wijze zulks ook zoude mogen wezen op de respective Monteeringen der Officieren, het zy Rok of Camisool en zelfs gene van Goud- of Zilverdraet gewerkte knoopen te ordonneeren; aen de gemelde Chefs echter overlatende de faculiteit om aen de Hoeden der Officieren zoodanige Boordsels en gewerkte knoopen, hetzy van Goud of Zilver, te geven als zy zullen komen te verkiezen.

Wordende alle Officieren, van den Collonel af tot den Vendrig inclusive, by deze wyders gelast aen het Hof van hooggemelde Hare Koninglyke Hoogheit niet anders te verschynen dan in hunne Regements monteeringe en eindelyk alle de Chefs der respectieve Regementen geordonneerd, hiervan ten spoedigste hunne onderhebbende Officieren kennisse te doen hebben.«

W. P. J. O.

Hoofdofficier Nielen † 1760. In 1767 leefde te Bredevoort Helena Nielen, die dochter van een hoofdofficier geweest moet zijn. In genoemd jaar ging zij met attestatie naar Schoonhoven. 't Lidmatenboek te Bredevoort vermeldt haar niet. Wie kent haren vader? S.

Welke majoors van Brakel en **van Kerchem** lagen 1730 te 's-Gravenhage in garnizoen? S.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Eene récente Ontdekking.

(Voor een deel naar het Friesch van DR. G. A. WUMKES).

Zeker is het eene récente ontdekking te noemen, wanneer na ongeveer 85 jaar nog een brievenverkeer aan 't licht gekomen is tusschen onzen eenigen Bilderdijk (en da Costa, »den eenigen leerling van den eenigen Bilderdijk«) aan de eene zijde en een burgerman uit Workum aan de andere zijde. Eene »briefliche« betrekking zoo innig vertrouwend, dat het den betrokken schrijvers alle eer aandoet. Uit sporadische gevallen, welke ik voor en na bij Bilderdijk (en Da Costa) vond, heb ik voor mij trouwens menigmaal gedacht, dat de groote man (en diens groote leerling) zich tot dit gewest aangetrokken gevoelden, doch wil en moet het bij dit terloops geuite woord laten.

Te Workum woonde indertijd Wieger Ages Schoonhoven, geboortig uit Heeg, en in latere jaren boterkoopman, handelaar in victualiën en wat men toen noemde »winkelman«, of zeldzaam: grossier.

Schoonhoven en diens gezin stonden gunstig te boek, ze waren geachte burgers. Orthodox in begrippen en sterk oranjelievend. Maar wat we gewoonlijk wel in stilte toejuichen, doch zeker niet consequent toepassen: hunne leer en overtuiging strookten zeer bevredigend met hunne daden. Schoonhoven ging niet in de zaak en in de zaken zóó op, of hij kwam, waar het noodig scheen, vast en beslist voor zijne meening uit, en hem was in die gevallen de zaak de minderwaardige, de ondergeschikte. Onzelfzuchtig en opofferend kon hij zijn en men heeft hem indertijd ongetwijfeld wel eens een Standfries gerekend.

En was hij een echte oranjeman, een oranjekraaier was hij geenszins, wat ook uitkwam toen Willem I (een kort tijdje Willem VI genoemd) als souvereine Vorst 30 November 1813 uit Engeland herwaarts gekomen was. Wanneer toenmaals heusch groote kerels met hun koud-Germaansch verstand elkaar uithoofde 's lands gunstigen ommekeer om den hals vielen, anderen zich aan oranjebitter overgaven, enz. enz., Schoonhoven verheugde zich innig en juichte mee, doch bleef vreemd aan die zotte buitensprongen. Liever trachtte hij zich in snipperuren eenige kennis bij te brengen, en gold hij deswege hier en in de omgeving voor een geleerde kop.

In elk geval hij was leergierig en vermeidde zich o.a. ook in de geschriften van den fieren reus Willem Bilderdijk, die, spijt wat gezegd werd, wordt en nog mag worden gezegd, *stond* in *zijne* overtuiging, onverschillig of hij ook als een Atlas een schier onduldelijken last had te dragen.

Bilderdijks vast verzet tegen zoo heel veel wat de tijdgeest van de pas begonnen 19e eeuw kenmerkte, vond instemming bij Schoonhoven.

Zeker was de kievit ook in dien tijd een nuttige vogel, den landman volle belangstelling waard en kon wel iets gezegd worden (de »Dierenbescherming« als vereeniging was niet in zicht!) van dat drukke opzoeken der kievitseieren, *toen* was het nog niet tot een schier algeheelen kieviten-moord gekomen. Schoonhoven zond dan uit erkentelijkheid een echt Workumernieuwlandsch geschenk op naar Leiden en aan dien dichter: eene mand kievitseieren, waarbij dan een' brief.

Bilderdijk schreef een brief met dankbetuiging terug en betuigde vooral zijn dank, dat hij een middel mocht zijn een medebroeder in het ware geloof te versterken en den afgod van menschenvergoding te trotseeren. En dat Schoonhoven voor hem, ouden man, wilde bidden, daar het gebed kracht en ware troost kon schenken. Dat was dan in 't voorjaar van 1824.

Het volgende voorjaar (1825 dus) gewerd den dichter eene tweede bezending kievits-eieren. Schoonhoven had daarbij in zijn begeleidend schrijven den dichter geroemd. Doch dit viel niet in goede aarde. Bilderdijk verwierp lofbetuiging, maar betuigde blaam en hoon als goddelijke gunst aan te nemen, ook scheen hoogmoed hem zijn aloud hoofdgebrek te zijn. Hij omschreef dit ongeveer zoo: »Laten we niet volgens aardschen wensch elkanders ijdelheid aanmoedigen. Voor mij, ik ben een arme, beklaaglijke zondaar, zoekende met zuchten en beven aan de voeten van den gekruisten Meester mijne zaligheid te verwerven en streef met den minste naar zijne eere en in zijnen dienst. Alles moet ons in vergelijking met dat hoogste als slijk en nietswaardig goed zijn« .... Hij vertelt te Amsterdam bij den doop van da Costa's eerste kind tegenwoordig te zijn geweest en zijn zegen over het hoofd van dat kind te hebben uitgesproken.

Hij voelt zijn levenseinde naderen en hunkert daarnaar. De

toestand der kerk is treurig, doch hij meent vooral bij jongeren eene kentering te ontwaren, een teruggang naar het goede smalle pad. Tegelijk met de onbeschaamdheid der eigengerechtigden treedt de leer der vrije genade op en erlangt meer belijders. »Volharden we in 't gebed en smeeken we dat in ons vaderland, dat bevoorrechte Israël onder alle volkeren, de kandelaar der verlichting niet worde weggenomen.«

Aldus is de hoofdgedachte, welke we getrouw hebben willen geven.

De vriendschapsbanden worden allengs hechter. De dichter noemt zijn vriend: Dierbare Broeder in onzen eenigen en waarachtigen Heer en Verlosser uit de banden van dood en hel.« Deze is een jaar later: »Zeer waarde Vriend en beminde Broeder in onzen Heer, den eenigen en vasten rotssteen van ons heil.« En de dichter betuigt:

»Onze ziel is met de uwe in hetzelfde geloof, ook is er geen ander geloof tot zaligheid. Dat eigene geloof heb ik zoo in woord als in geschrift jaren lang voorgestaan, ik heb het beleden en willen versterken. En op mijn sterfbed, dat ik wachtende ben, hoop ik en smacht ik den Heer en Verlosser in dat geloof te huldigen.«

Schoonhoven had ook zijne begeerte te kennen gegeven Bilderdijks »Spraakleer« in eigendom te mogen hebben en die te bestudeeren. Bilderdijk wil hem het boek wel beschikken, als het genoegen kan doen, doch die kost dunkt hem voor zijn vriend te zwaar, die is meer geëigend voor geleerden. Niet onmogelijk komt het echter tot de uitgave van een beknopt werkje, dat de zaken practisch-zakelijk kon behandelen.

Kort hierna stierf de groote dichter en had dan deze correspondentie opgehouden.

Ettelijke jaren later stierf ook de ander n.l. Wieger Ages Schoonhoven.

Doch de zoon Age stond in de schoenen van den vader Wieger, en had de zeker niet alledaagsche en dan wel te waardeeren eer in correspondentie te staan met da Costa, Capadose, de Clercq, de Liefde, Heldring, Groen van Prinsterer.

Hij leverde den meesten hunner boter, maar tevens behandelde hij in brieven met hen de hoogste belangen van kerk, staat en maatschappij. Menigmaal logeerde dominee de Liefde bij hem, die dan ook enkele malen te Workum predikte.

Van de genoemde mannen, corypheën op hunne plaats in dat

tijdperk te noemen, stierf Willem de Clercq, tot groot leedwezen ook van Schoonhoven, reeds vroeg.

Ik teeken ook nog dit aan, omdat ik mij niet anders kan voorstellen dan dat een schoon vers (het Hollandsch is toch zoo rijk aan schoone litteratuur!) van Izaäk da Costa nog na 60 jaren met aandacht en een gevoel van genot zal worden gelezen. Men kent er m.i. zoo geheel da Costa uit in zijne statige, edele waardigheid en bevalligen zwier; trouwens »*hij is geen zoon der lage westerstranden; zijn vaderland* (Portugal) *is daar de zon ontwaakt.*« En nu het vers:

De Clercq, ik had u lief! ge waart me een dierbre broeder;
　Uw ziel rustte als de mijne, in Gods genade alleen.
Gij zocht alleen bij 't Hoofd de kerk, ons aller moeder,
　En rigtte, als ik, het oog alleen naar Christus heen.

Thans zijt ge een eerstling Gods bij al Gods eerstgeboornen,
　Die Christus door den dood van d' aardschen strijd ontsloeg,
En deelt in 't lied, de vreugd, het heil der uitverkoornen;
　Ge aanschouwt het Lam van God, dat 's werelds zonden droeg.

O zalig prijzen we u, hoe plotsling ons ontnomen,
　God heeft dan zelfs uw dood ons tot een stem gemaakt;
Want snel en onverwacht zal ook de Heiland komen,
　En alles roept ons toe: Hij komt, Hij komt; ontwaakt!

Ontwaakt dan, kindren Gods! voorziet, bereidt uw lampen:
　Gij hoort des wachters stem, die 's Bruigoms naadring meldt,
Haast wordt de strijd beslist, die hier de kerk moet kampen,
　En 's werelds klokkenslag van middernacht geteld.

En nu, ik herhaal: het medegedeelde moet ons nog belang inboezemen.

Deze Age Wigers Schoonhoven reken ik voor mij onder die groote mannen, welke geschiedenis en encyclopedie niet noemen. 'k Heb lust bij een latere gelegenheid eveneens interressante mededeelingen van hem zelfs in betrekkelijk nauwe aanraking met oranjevorsten te doen, doch wil vooreerst vertrouwend afwachten, wat ik mocht hooren of me kon worden geschreven omtrent de gegegeven mededeelingen.

G. POSTMA.

„'t Voornaamwoord DU".

Over de Psalmvertaling van Marnix is in de Synode van 1586 in den Haag gunstig geadviseerd; de poging om deze in te voeren, mislukte. Later is nog eens deze vertaling ter sprake gekomen. De gemeenteleden wilden deze vertaling niet, om 't gebruik van 't voornaamwoord *du*. »Het was alleen deze, zo duidelik gebleken onmogelikheid om de Psalmberijming van Marnix in te voeren, die de Synode van Dordrecht een afwachtende houding deed aannemen.« [1])

Men dwingt de »taelmaekende Gemeent« geen woorden op.

B. H.

Oost en West.

Oostersche vaart is vaart op Oostzee, en Noorw.; en *Westersche vaart* is die op Engel., Frankr., Spanje, Port., kusten. Zo wordt meegedeeld in **Adr. Gerritsz.**, *De zeevaart (enz.) (1588).*

Zie *Tiele* Ned. Biogr, L. V. K. blz. 86, N° 37. B. H.

Nav. LX, 189.

Vegetarisme heeft met *vegetus* niets te maken dan overeenkomst in woordstam. Het Engelsche *vegetarian*, — de beweging met haar beweerden afkeer van bloedvergieten is herkomstig uit het land van boksen en Zuid-Afrikaansche oorlogen — beteekent *planteneter* en niets anders. Maar het stamt evenals *vergetus*, uit wortel **veg*, groeien; Lat. woordstam *veget.* W. Z.

Nav. LX, 192.

Cholera is Grieksch: »eigenlijk een naar beneden loopende dakgoot, een ziekte waarbij met hevigheid alle vochten door braking en stoelgang als uit het lichaam uitstroomen; Hippocrates.« Aldus van den Es, Grieksch woordenboek. W. Z.

Becleppen. (Zie Oudemans).

Dit weinig voorkomende woord vind ik in een acte van 9 Aug. 1554: »Een bondt bezegelde brieven aen malcander gebonden, zo dick wesende alsmen in een handt mochten omvatten ende becleppen.« Verdam vermeldt dit woord niet. Wat is de beteekenis? H. J. S.

---

[1]) H. H. Kuyper, Post-acta blz. 154.

Ganaffo?

Wie is bedoeld met *Ganaffo* in de *Mellibea?* (1618). [1])
Deze Ganaffo heeft vooral 't op vrouwen voorzien.
Ick zegh, verzinje wel? dat in heur oogen legghen.
De lieve *popies* . . . .
Wat beeldt ghy doch uyt daer me?
Dit zijn, verzinje wel? poeetelycke (!) greepen.
. . . .
Op all' mijn lietjens ick een schoone wijze stel.
En dat, verzinje wel? doet heur het wel behaeghen . . . . (enz.)

En wie is **Nescio?** Tegen wie gezegd wordt:
Ghij munt uyt waer ghy comt ghelijck de noorde star.
Zestien jaar leerde hij op school; toen ging hij naar Frankrijk, drie jaren later, »doe voer ik na den straat (welke?)
Doe ging ick van Florens, ... te Romen: 2 jaar. Doen in Spaengien.«
Toen naar Engeland.
Is dit Rod. zelf? [2])

Abram de Koning.

In den laatsten tijd (omstreeks een jaar geleden) werd het onderstaande verkocht. op een der auctiën. Waar echter is den vrager onbekend. Kan een onzer lezers ook opgeven, wie de gelukkige kooper werd, of in welke boekerij het opgenomen werd?

V.

2559 **Abr. de Koning.** Band bevattende 4 treurspelen van hem, vélin 4⁰.

Iephthahs Ende zijn Eenighe Dochters Treur-spel 't Amsterdam, Voor Abraham de Koning, Kunst-vercooper wonende op de Beurs, inden Konings-Hoet Anno 1615 avec vignette sur le titre — Achabs Trevrspel. Op de Reghel: Al is de loghen snel. De waerheyt achterhaeltse wel. Voor Abraham de Koning, Konstverkooper aen de Borse. Anno 1618. av. gravs. bois sur le titre. — Simsons Treur-spel. Op de Reghel: Wie zijn leet met leet wil wreken. Simson zal hem ghebreken . . . Amsterdam, Voor Abr. de Koningh . . . 1618. — 't Spel van Sinne, Vertoont op de Tweede Lotery van d'Arme Oude Mannen, ende Vrouwen Gast-Huys, Tot Lof, Eere en Leere der Wijt-Beroemder Coopstadt Amstelredam. Reghel: Laet Meest Elck Een door Liefd' tot d'Armen hem beweghen. Soo Erft hij Godes Rijck, en hier zijn milde zeghen. 't Amsterdam Ghedruckt by P. van Ravesteijn. Voor Abr. de Koningh . . . . Anno 1616.

Recueil archi-rare. A la fin 2 feuilles en manuscrit contenant des annotations généalogiques sur la famille de Koningh, de la main de *J. Grel*, descendant de A. de Koningh.

---

[1]) De toe-eygening is gedateerd 31 Dec. '17. Vgl. blz. 8.
[2]) Vgl. blz. 42 v.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van pag. 340.)

VI.

Chanson.

Sur l'air de Cendrillon.

Il etoit un petit homme
Il s' appellait le grand
En partant,
Et vous allez voir comme
Son voyage le fit
Si petit.
Gai gai mes amis!
Chantons Napoleon,
C' est le Heros (*bis*).
Des petites maisons.

***

Il courut a perdre halaine,
Et croit prendre a Moscou
Le Perou:
Oh! le grand Capitaine!
Il n' y vit, tête bleu,
Que du feu
Gai gai mes amis, *etc.*

***

Que faire en cette ville,
Qui n' a plus des maisons
Qu' en charbons?
Il seroit difficile,
D' y passer en plein air
Tout l' hiver.
Gai gai mes amis, *etc.*

***

Il se mit donc en route:
Mais soudain l' aquilon
Tiribon
Souffle et met en deroute
Guerriers, chevaux, caissons
Et canons. .
Gai gai mes amis, *etc*,

***

A Bon droit l' on s' étonne
Qu' alors il n' ait pas fait
Un décrêt,
Qui prolongeant l' automne,
Reformat et verglas
Et frimas.
Gai gai mes amis, *etc.*

Dans cet état funeste,
Brave comme un César
Du hazard,
Sans démander son reste,
Napoleon le Grand
Fuit du camp.
Gai gai mes amis, *etc.*

***

S' esquivant de Russie,
Et bien plus promptement
Que le vent,
Sa majesté Française
Arrive incognito,
En traineau.
Gai gai mes amis, *etc.*

***

ô Campagne admirable!
Nos destins sont remplis,
Accomplis;
Notre armée est au diable!
Que n' en est il autant,
Du Brigand!
Gai gai mes amis, *etc.*
(1813.)

VII.

Verkoping by Executie van Regie-Tabak.

WIJZE: *Gy die met my thans zyt ter jagt.*

1.

Wij roken nu weêr vry Tabak, ha, ha!
De Doos is weêr in ieders zak, ha, ha!
Men bragt het Fransch Fabriekgoed [dan,
Na confiscatie aan den man,
Ha, ha, ha, ha, ha, ha!

2.

Ook de Adelaars zyn, by die klucht, ha, [ha!
Van de uithangborden weggevlugt, ha, [ha!
En ieder winkelier aan 't Y
Vertoont zyn rollen weder vry,
Ha, ha, ha, ha, ha, ha!

3.

Geen Kilogramma kwelt ons meer, ha, [ha!
Men koopt by 't Pond, gelyk weleer, ha, [ha!
Nu geen Regie ons houdt in dwang,
Gaat ook het kerven weêr zyn' gang,
Ha, ha, ha, ha, ha, ha!

4.

ô Vaderlanders! rookt gerust, ha, ha!
Uw Pypje met hernieuwden lust, ha, ha!
Blaast dan Tabaksdamp uit uw' Mond
Den Franschen stank van Neêrlands [Grond,
Ha, ha, ha, ha, ha, ha!

5.

Gelyk men 't Fransch Fabriek-gewrocht, [ha, ha!
Bij executie zag verkocht, ha, ha!
Zoo zal men 't Groote Ryk misschien
By executie veilen zien.
Ha, ha, ha, ha, ha, ha!

(Verscheen afzonderlijk en ook bij het later mede te deelen zoo dikwijls herdrukte en hoogst populaire volkslied: *Een Oranje-snuifje*).

VIII.

Het Vaderlandsche Meisje.

WIJZE: *Cadet Roussel est bon enfant.*

'k Min een jongling kloek en frisch, } tweem.
Die een Vaderlander is; }
Die met Fransche wind en krullen
Hoofd en hart niet op wil vullen;
Want, want Fransche wind } tweem.
Is het haatlijkst, dat men vindt. }

***

O! mijn minnaar is een man } tweem.
Daar men op vertrouwen kan; }
Niet gelijk die lage zielen,
Die als slaven nederknielen:
Maar wier kompliment } tweem.
Aard en inborst maakt bekend. }

***

Als een man van moed en eer } tweem.
Slaat hij handen aan 't geweer. }
Nooit zou hij 't gevaar ontwijken,
Nimmer zou zijn moed bezwijken.
Want zijn ijver brandt } tweem.
Voor den roem van 't Vaderland. }

***

Vrijheid, Vorst en Vaderland } tweem.
Eert hij naar den ouden trant. }
Hij haat twisten en krakeelen,
Die de Burgerij verdeelen;
Want, want de eendragtsband } tweem.
Is de steun van 't Vaderland. }

***

Burgers, vrij van eigenbaat,
Zijn de steunsels van den Staat. } tweem.
o Ik wil het niet verbloemen,
Op zoo'n minnaar kan ik roemen.
Want, want de eigenbaat
Past geen' Burger van den Staat. } tweem.

Zulk een jongling is de man,
Daar ik me op beroemen kan; } tweem.
Hij is braaf en rein van zeden,
In zijn' stand en lot tevreden.
Ja, ja, zulk een man
Is 't, waarop ik roemen kan. } tweem.

***

(Uitgegeven bij *A. Loosjes Pzn.* te Haarlem, 1813.)

IX.

Toonkunstige Berijming des omstandigen verslags van Napoleon den Grooten,

Nopens zijnen ongelukkigen krijgstogt tegen de Sarmaten, Scythen, Tartaren en wat dies meer zij, Gedaan bij zijne aankomst van Moscou.

Op de wijs van het lied: *Wat d' arme man niet lijden moet enz.*

Mijne Heeren! 't is niet als voorheen,
Dat ik mij kom aan u vertonen:
Een kous [1]) moet thans de plaats bekleên
Van mijn verwelkte Lauwerkronen,
Foei! dat vermaledijd Saisoen
Neen, *waarlijk*, neen! 't is niet te doen.

***

Gij weet, ik ben *bedaard* en stil
En zou me uit *goedheid* laten *villen*;
Maar 'k kan niet dulden, dat men wil,
Hetgeen ik goed vind niet te willen,
'k Werd boos, omdat dat Russisch vee
Wou suiker drinken bij de Thee.

***

Vergeefs beproefde mijn Gezant
De zaak te stellen op haar pooten,
Hij sprak: „Kom *Sander!* [2]) toon ver-
[stand
„En houw je bij de Bietekrooten" [3])
Maar Fut! De goêman werd gefopt...
't Was aan eens dooven deur geklopt.

***

Ik bragt mijn legers dus te veld
En sloeg den Rus, *reeds in gedachten*,
Gij weet, ik ben een *Heele Held*,
Wanneer 'k de baas maar ben in krach-
[ten.
Ook ging het bijster naar mijn wensch,
Mijn Heeren! *want ik zag geen mensch.*

***

Ik trok dan alzo zoetjes voort,
En *snoeven*, lieve Heeren! *snoeven*...
Nooit in uw leven zoo gehoord:
Ook zag ik Torens in 't verschiet,
Hoewel van Petersburg nog niet.

***

Maar eens gevoelde ik in de nacht
Mijn eksteroogen deerlijk steken,
En toen ik 's morgens, kwart voor agt,
Het hoofd stak uit mijn wollen deken,
Toen zag ik, 't had zo wat gerijpt [4]).
Ik weet niet, of ge mij begrijpt,

***

[1]) Met de kous op den kop thuis komen. Van een vergeefsche reis terugkomen.
[2]) Alexander, keizer van Rusland.
[3]) Suiker gefabriceerd uit beetwortelen.
[4]) De Russische koude.

Doch nu ging 't volk uit eenen mond
Aan 't klagen over wintervoeten.
Ik zei: „zoo'n koûtje is frisch, gezond,
En hoedtje-lui voor zomersproeten;"
Maar aan dat oor was ieder doof,
Dies gaf ik elk een kop'ren stoof!

***

'k Riep: „Jongens! ginder ligt een stad[1])
Dat is een stadje om naar te snakken:
Daar vindt je vast van alles wat,
Vuur, koek en warme beddejakken,
En 't volk, (geloof het al of niet),
Zal daar heel blijd zijn, als 't je ziet.

***

Eerst kwamen we aan een' vloed[2]): [verdoemd,
Wat werden wij daar heusch ontvangen!
'k Heb *Ney*[3]) ook naar dien vloed [genoemd.
De tranen lopen langs mijn wangen,
Herdenk ik nog, hoe *Kutusow*[4])
Ons daar als vriend trok bij den mouw.

***

't Is waar, te groot een tractement
Veroorzaakt wel eens kwade magen.
Ook waren wij het niet gewend;
Althans *Montebrun* kon 't niet verdra- [gen;
En *Caulincourt* stak met een zucht
Zijn mag're beenen in de lucht[5])

***

'k Bedankte dus voor 't gul onthaal
En bad 't dessert mij kwijt te schelden,
Verzocht hem op een contramaal,
Hetgeen wij tegens 't voorjaar stelden,
En, [dat ik in 't voorbijgaan zeg,]
'k Geloof, hij is ook reeds op weg.

***

Ten laatsten zagen wij de stad[6])
En likten vrolijk onze knevels,
Maar schoon mij 't hembt vroor aan [mijn gat,
Wat kreeg ik? Twee paar oude stevels –
't Was weinig; doch 'k dacht: daar ['s misschien
't Museum nog niet van voorzien.

***

Rostopchin[7]) was de vriend ook niet,
Op wien wij huizen bouwen konden,
Hij gunde ons zelfs, tot ons verdriet,
Die huizen niet, *die reeds bestonden*,
Maar stookte, totdat alles lag,
Dat was *de laatste warme dag*.

***

Nu zat ik met de hand in 't hair,
Daar alles om mij stond te roken.
Ik had *komedie*, dat is waar,
Maar niet te vreten noch te stoken,
En jouwend riep nu *Kutusow:*
Och bloed! wat doe je ook in de kou?

***

„Ik ga eens even na de Bug[8])
Zei ik, „en zal zo wederkomen,
Maar ziet, daar stond mij in den rug
Een Admiraal[9]): wie kon dat dromen?
Wie zag zich ooit op 't vaste land
Door Admiralen aangerand?

***

Dat schroomlijk land- en waterdier
Heeft mij al heel wat kwaads gebrouwen.

---

[1]) Moscou.
[2]) De Moscowa.
[3]) Prins van de Moscowa.
[4]) Golenischchev-Kutusov, Russisch veldmaarschalk, die Napoleon tot den terugtocht noodzaakte.
[5]) Overleed.
[6]) Moscou.
[7]) Deze liet de stad in brand steken.
[8]) Een rivier.
[9]) Itschakow.

De Beresina, een rivier,
Die 'k al mijn leven zal onthouwen,
Greep me ook haast in haar beeren-
[klâauw....
Mijn Heeren! 'k zat zoo in 't naauw.

Ik kwam toch over 't ijs nog vrij,
Maar om mijn plunje kon ik fluiten,
Die kousen, die mijn wijfje mij,
Gebreid had, met gevulde kuiten,
Die heeft een Rus nu aan zijn pens.
't Is wat te zeggen voor een mensch!

Zo ging 't terug tot Warschouw toe:
't Was waarlijk, Heeren om te schromen.
Ik weet zelfs nog niet duidelijk, hoe
Ik uit die konkels ben gekomen;
Dit weet ik, dat ik huurde een slee
En nam mijn neef, den stalknecht mee.

Doch eerst nog deed ik een sergeant
Mijn zwager *Jochem* [1]) bij mij roepen,
En zeî hem; 'k ga eens na mijn land,
Houw jij 't oog wat op de troepen;
Jij kunt veel beter tegen kou,
Praat jij nu wat met *Kutusow*.

Mijn zwager trok een scheef gezicht
En naauwlijks had ik mijne hielen
Gekeerd, of hij had ze ook geligt
En zat al tusschen twee paar wielen,
En trok na Napels, na zijn vrouw.
Ik vraag u, is dat broedertrouw?

Ook *York* [2]) schoof kort na zijn vertrek,
Met *Massenbach* [3]) na de Kosakken
En hield *Cousin* [4]) nog voor den gek,
Na hij de Koek ons had gebakken.
Thans schuif ik alles, leep en vals,
Wat *ik* verknold heb, op *zijn* hals.

't Is nu mijn stiefzoon [5]), dien ge kent,
Die met zijn krent zit op de blaêren.
Hij is een flinke, jonge vent,
Maar 'k vrees, hij zal het ook niet klaren.
Hij schrijft mij: „*'t is nog lang niet pluis*".
'k Wacht hem dus ook al eerdaags thuis.

Zo, Heeren! zo is 't thans gesteld.
Ik kruip nu zoetjes bij de koolen.
'k Heb alles op een hair verteld
Ga jijlui nu na Rusland dolen,
Want, wat er immer moog' geschiên,
Een kerel, die m'er weêr zal zien.

(Wordt voortgezet).

1) De Koning van Napels, die in zijn jeugd als stalknecht diende
2-3) Pruisische generaals.
4) De Koning van Pruisen.
5) De onderkoning van Italië.

(Bovenstaand lied is oorspronkelijk van *Mr. Cornelius van Marle*. Het werd o.m. ook gewijzigd door *Bilderdijk* gepubliceerd. Men leze de waarschuwing van e. g. daartegen in eene advertentie in de *O. H. Ct.* van 1 Januari 1814. Zie ook no. XXVI dezer serie).

Op **Texel** was het vroeger gewoonte, dat op Driekoningen, 6 Januari, door kinderen, soms door arme oudere menschen, werd rondgegaan met een rommelpot, waarbij het volgend, zonderling versje op eentonige wijs werd gezongen:

Schipper haal je zeil in top,
Gooi wat in mijn rommelpot,
Dan zullen we vroolijk wezen
Dan zullen we vroolijk zijn.
Alle lieve meisjes in de rij;
Raad eens wat die meisjes doen,
Gaan ze 's morgens vroeg opstaan,
Gaan ze voor den spiegel staan,
Kijken ze hier, kijken ze daar,
Kijken ze in 't rondomme,
Moeder staat mijn kapje net?
Want mijn vrijer zal van avond komen,
Komt hij dan van avond niet,
Slaapt hij in m'n armen niet,
Dan komt Jan Jansen,
Dan komt Jan Fransen,
Die zal op den rompot spelen
En de gek zal leeren dansen.
Hier een stoel en daar een stoel,
Op iedere stoel een kussen,
Meisje til je kinnebak op
En leg er een pannekoek tusschen.

Vroeger deed men ook op Texel veel aan luilak houden op den Zaterdag voor Pinksteren. Veelal ontaardde dat in baldadigheid. Thans is dat anders; hoogstens vindt men, bij het opstaan, een kransje bloemen aan den deurknop, waar men vroeger wellicht het een of ander cadaver kon vinden.

Des middags was het gewoonte, dat de »Pinksterblom« rondging. Het een of ander meisje, getooid met Texelsche kap en behangen met velerlei gouden en zilveren sieraden, ging huis aan huis, om zich te laten zien. Kameraadjes vergezelden haar. Het liedje, dat bij den rondgang gezongen werd, doch dat thans nauwelijks meer wordt gekend, luidde als volgt:

Hier komt de pinksterbruid,
Wie wil haar zien, zien, zienderezien
Met uwen wil zoo komt zij hier
Met uwen wil zal zij gaan, gaan, gaanderegaan
En nu moet zij aan het wiegtouw staan,

't Wiegtouw in de eene hand, hand, handerehand,
De pappot in de andere hand.
't Eerste jaar een jonge zeun,
't Tweede jaar een dochtertje fijn, fijn, fijnderefijn,
Kom laat er een stuk of twaalf zijn,
Een stuk of twaalf aan den disch, disch, disscheredisch,
En weet je wel wat of vrouw huishouden is?
Vrouw huishouden, dat is werk, werk, werkderewerk,
En Zondags gaan wij naar de kerk
Dan komt onze fiere pinksterbruid
Met een paar bloeiende wangen
En als zij dan niet wil staan, dan zullen wij haar verkoopen,
Dan brengen wij haar naar den spinnenmaker toe
En laten haar zachtjes loopen.

»Naar den mient« is een uitdrukking op Texel, die nog dikwijls gebezigd wordt, en dat in verband met oude vrijsters.

Als de jonge schoonen zoo in de luwte van de dertig komen, dan zegt men: »die moet ook gauw naar den mient«. De mient is een streek gronds onder de duinen, die voor een groot deel is begroeid met heideplanten. Thans wordt het heideveld steeds ingekrompen, omdat het staatsboschbeheer daar sinds jaren den scepter voert, de heide afbrandt, den grond omwoelt en beplant met dennen.

Waar nu die uitdrukking vandaan komt?

In zestienhonderd zooveel, woonde aan den Westerweg een gezeten boer, wiens huishouden werd bestuurd door zijn knappe, eenige dochter. Die dochter was eens aan den »vasten wal« geweest en was verliefd geworden op iemand daarbuiten.

Die liefde werd ook beantwoord.

Vader wist van die liefdeshistorie niets af.

Hij vond, dat zijne dochter eene goede partij was en dat was ook de zienswijze van menig jonkman op het eiland, want de aanzoeken waren talrijk.

Hoe goed de zich aanbiedende partijen ook waren, de dochter bleef halsstarrig weigeren.

Vader verdriette dat zeer. Hoe hij ook zijn invloed aanwendde bij zijne dochter om aan één der jongelieden haar hart en hand te schenken, ze bleef onvermurwbaar.

Ten laatste kreeg de man er den brui van en hij gelastte zijne dochter hare hand aan een bepaald persoon te schenken. De dochter bleef weigeren.

»Hoor eens« zei papa, »dien en dien datum wordt je 28 jaar. Ik wil, dat je vóór dien tijd hem toestemming tot verkeering geeft. Heb je dat op je verjaardag niet gedaan, dan, 'k zweer 't je, bouw ik op den Mient een hut en sluit je daarin op, net zoolang tot je hebt toegegeven.

De verjaardag ging voorbij zonder dat dochter zich had verloofd.

Papa liet midden op den Mient een hut bouwen, hij bracht zijne dochter er heen en . . . keek niet naar haar om.

In het elzenbosch, bij de Fonteinsnol, woonde een heks, die ieder uit den weg ging. Men schreef haar allerlei geheimzinnige krachten toe. Deze heks bracht stilletjes in den nacht eten aan de dochter van den starren boer.

Eens op een morgen, dat de boer langs de hut loopt, ziet hij dat onder de fundeering van de hut een groot gat is gegraven. Hij kruipt er door, en . . . . zijne dochter is weg. Niemand weet, waar ze is heengetrokken. Ze is en blijft weg.

De man is radeloos. Nergens vindt hij rust. 's Nachts, bij regen en ontij, loopt hij krijschend langs den weg en zoekt zijne dochter.

Door de goe-gemeente wordt de hoeve aan den Westerweg genoemd »Betwiste Rust«. (De naam bestaat nog.)

Eindelijk komt er uit Medemblik bericht, dat zijne dochter daar behouden en wel is aangekomen en dat, als hij zich met haar wil verzoenen, zij terug zal komen.

Dat brengt den man weer tot rust.

De »heks« had haar meegenomen naar Medemblik, waar zij bij haar broeder, schout van Medemblik, werd opgenomen.

Vroeger was de »heks« in een klooster opgenomen, maar, omdat ze zich had laten verleiden, voor dertig jaren naar Texel verbannen. Die dertig jaren waren nu om. De schout was tot de nieuwe leer overgegaan onder invloed van den »onechten« zoon van de »heks«, die dominé was geworden. Op dien dominé was onze Texelsche schoone verliefd geworden.

Haar verblijf op den Mient was dus zeer tijdelijk geweest. Laat ons hopen, dat het voortaan voor alle schoonen, die in de luwte van de dertig zich bevinden, steeds zoo moge zijn.

W. J. M.

Nav. LIX, 26, 78, 311; LX, 41, 182.

Amsterdamsch volksgeloof.

Tegen den zoogenaamden *hik* niets beter dan iemand aan 't schrikken of even kwaad te maken, of zeven slokjes water achter elkander te laten opdrinken. 't Laatste middel is nog het onschuldigste.

Een glaasje klare, in den vroegen morgen gedronken, kan de wormen uit het lichaam verjagen. Vandaar zeker den naam *pierenverschrikkertje*.

Zondagskinderen, kinderen op Zondag geboren, sterven veelal een vroegen dood. En is dat niet het geval, dan zijn ze over 't algemeen trotsch en houden veel van opschik. 't Kan ook gebeuren dat ze boven anderen gelukkig zijn in hun leven.

Als de rook uit den schoorsteen naar beneden slaat, is regen te wachten.

Van iemands dood droomen, is iemands lange leven. Van een doode droomen, voorspelt een bruiloft. Van brand droomen en dan, ook in den droom, de vlam zien, voorspelt den droomer geluk, vooral wanneer hij in de loterij speelt.

Als iemand in een winkel suiker haalt, en hij morst iets van die suiker op den toonbank, dan beteekent dat geluk voor den winkelier.

Een mooie doode ergens in een familie geeft spoedig weer een sterfgeval.

Als des winters gekraak als anderszins in kasten en meubelen vernomen wordt, dan is nog meer koude te verwachten.

Vrijdag ongeluksdag. Nooit een winkel openen of een zaak beginnen op een Vrijdag. Zegt 't voort!

EEN AMSTERDAMMER.

Nav. LX, 184, 342.

„Oude Spelen".

Schuilevinkje = verstoppertje spelen.

Toffeltje-klap = toffeltje onder.

Ouderen en jongeren — om 't ander een jongen en een meisje — gaan in een gesloten kring op den grond, de knieën opgetrokken zitten — hoe grooter gezelschap hoe mooier en amusanter.

Een uit het gezelschap blijft staan buiten den kring, deze heeft een pantoffel, die in 't midden van den kring wordt ge-

worpen; een van de in den kring zittenden grijpt dien, verstopt hem onder zijn opgetrokken knieën, en geeft dien onder zijn beenen door aan zijn buurman, deze geeft den pantoffel op dezelfde wijze aan zijn buurman rechts of links, zoo gaat de pantoffel den kring rond, zoodat het moeielijk te zien is voor hem of haar die buiten den kring staat, waar de pantoffel eigenlijk is terug te vinden; dit juist nu moet hij of zij doen die buiten den kring staat.

Om hiervoor eenige aanwijzing te geven, *klapt* zoo nu en dan een uit den kring, die den pantoffel onder zich heeft, *daarmee op den grond*, en verbergt hem dan snel weer.

Het spel bestaat alzoo nu verder daarin, dat hij of zij die buiten den kring staat den pantoffel tracht terug te vinden, daarvoor steeds om den kring heenloopende en trachtende dien te pakken onder hem of haar, waar hij denkt, dat hij zich bevindt of verborgen is; wordt die gevonden dan gaat de persoon onder wie(n) deze is gevonden uit den kring, de ander gaat op zijn plaats zitten; hij of zij onder wie'n) de pantoffel gevonden is, staat nu op zijn beurt buiten den kring, werpt den pantoffel weer midden in den kring, deze wordt weer gegrepen door een van de in den kring zittenden en die hem geworpen heeft, tracht dien weer terug te vinden, enz. enz.

Een zestig jaar geleden werd dit spel dikwijls met groot animo gespeeld.

W. D. R.

Oude spelen.

»Geef den boer een wijf«, stellig 't zelfde, als Fokke Simonsz. vermeldt (Boertige reis door Europa), waarbij gezongen werd:

Kom geef den boer een stoel,
Kom geef den boer een kermisstoel:

Kom geef den boer een meid,
Kom geef den boer een kermismeid;

enz. en daarna den boer alle hem gegeven dingen weêr afnemen; tot slot:

Kom neemt den boer zijn geld,
Kom neemt den boer zijn kermisgeld, enz.

De vorm maakt vrij zeker, dat de wijze was: In Holland staat een huis = Schirwit, waar is uw vrouw? W. Z.

Nav. LX, 209.

Voormalige en hedendaagsche vervoermiddelen te land.

Bij de reeds opgegevene kunnen nog vermeld worden:

Rijtuigen: coupé-clarence, mylord, gazelle, coureuse, trap, américaine, wagonette, calèche, victoria, tom-pouce, panier, duc, hansomcab, spyder.

Koetsen: * sleepkoets.

Wagens: kleed- of huifwagen, veewagen, mulderswagen, snorwagen, * zeilwagen, * bolderwagen.

Karren: wip- of sleepkar, sportkar.

Sp. o. O., 7 Juli 1911. VAN HOEVELL.

Rijtuigen: calèche, omnibusbrik, Berline, Prins-Albert, huurrijtuig, dos à dos, taxometer, motortax, tender.

Koetsen: draagkoets, statiekoets, promotiekoets.

Wagens: veldwagen = boerenwagen, bodewagen, korrewagen, sproeiwagen, Utrechtsche wagen, kermiswagen, gevangen wagen, stoelwagen, loopwagen, vrachtwagen, motorwagen, brouwerswagen, statiewagen.

Kar: bodekar, handkar, kruikar, kipkar, lorrie, vuilniskar.

Belslee = arreslee, locomobiel, schuifslee, looike, prikslee, ploegsleep, slede, tandem, kor of korre.

W. D. R.

Onze lezers kunnen tevreden zijn met het reeds genoemde aantal middelen om vooruit te komen (letterlijk), wij verzoeken ons geen namen van voormalige en hedendaagsche vervoermiddelen meer toe te zenden, voor er weer eens eenige nieuwe bedacht zijn voor de moderne; het publiek heeft ze al in de maak: de Amsterdammers hebben hun ataxen en taxi's, de Hagenaars hun hato's en spijkers, etc.

RED.

MEMORANDA.

Nav. LIX, 479.

Opschriften.

Te *Zutphen*, op een steen 1) in een der buitenmuren van het lijkwagenhuisje aan de Groote- of St. Walburgskerk:

In 't jaer ons heren dusent
drie hundert viif ont ni
ghentich des saterdaghes
na decollacien sunte Johannes
doe staerf lambert stuerman bor-
gher sutphen ende kericmeister
bid voer oen.

2) boven den kleinen ingang:

Anno d*m*. m. cccc. XLVI vpden. hilgen palmdach. des.
margens. tusschen VII. en VIII. doe. entfenenc. de torn.
v*a*d*e*. weder. v*n*. verbrande. met. VI clock*e*. v*n*. de. myddel
kerke. v*n*. de. zuet. syde. vnde. daer bleuen doet IX
persoenen. byddet. voer. de. zyelen.
doe wer*e*kerkmeisters. antonys.
yseren. v*n*. ghert. vander. voorst.

3) daarnaast:

Ano 1600 den 29 Marty des avents om half/negen vreu is dese toorn van boven of/ tot an het steenwerc doer den blixem/ angesteken verbrant doe waren kerkmeis/teren Everdt Aetsack ende Rodolph van/ Heekeren.

Boven de poort van 't *Bornhof:*

Hier vloeit een springborn van noodwendigh onderhout
Voor oude burgers, 't zyn dan mannen ofte vrouwen;
Des Heeren Borrenhof in Zutphens stadt gebouwt
Kan die vervallen zijn, miltdadig onderhouwen.
1723.

Boven den ingang van *Het Ruitershofje:*

Ruiters Hofje
gesticht
C I Ɔ· I Ɔ L X X I
vernieuwd
door
Anthony Groote Broederschap
C I Ɔ· I Ɔ· C C L X X X V I I.

In den gevel van een huis op de Houtmarkt (in 1889, kad. gem. C. 291):

1) Non bene si domus haec
Cuiqu*a* fabricata videtur
Sic sinat hanc nobis
Corrigat ipse suam
Anno Domini.

2) Wie heeft oyt een huys
Getimert s*o*der te wesen becalt.
Dits nae mine sin e*e* ander
Mak' e*e* so alst hem gevalt.
1615.

3) Psalm CXXVII
So Godt het huys niet
Op en maeckt, en selfs
De handen daer niet aen slaet.
Al wat men doet ten geeft
Geen baet. 't is oock om
Niet al wat men waeckt.

4) Waert dat haet end nit
So brandde als daer
Brant een ander vier
Voorwaer het brant
Hout en soude nergens
Nae wesen soo dier.

Op een steen in den gevel van een huis op de Markt (hoek korte Hofstraat):

Dit hus is wal bekat
I de zoere boe is dit gent.

Medegedeeld door S. K. FEITSMA.

N.B. De cursieve *a*, *e*, *m*, *n*, *o* (abbreviaties) in de weergave dezer opschriften vertegenwoordigen diezelfde letters met de oorspronkelijke type en met een dwarsstreepje er boven (¯)

Nav. LX, 114.

Natuurrecht.

Onze geachte hoofdopsteller veroorlove mij het geschil tusschen hem en den heer de Savornin Lohman toe te lichten. Voor hem, gelijk voor mij en alle niet-juristen is natuurrecht = natuurlijk recht; en dit = billijkheid. Deze nu is uit haar aard het tegendeel van doctrinair, daar zij elk geval op zichzelf beoordeelt en alle omstandigheden, bij de wet voorzien of niet, in aanmerking neemt. Maar in de rechtsgeschiedenis beteekent *natuurrecht* een stel rechtsbeginselen, afkomstig van geleerden, die geheel beheerscht werden door afgetrokken denkbeelden, gebrekkige kennis der werkelijkheid en vooral der geschiedenis, diepen eerbied voor het Romeinsche recht en nog diepere minachting voor het rechtsgevoel der »schamele gemeente«. Dat dit krachtens zijn oorsprong door en door doctrinair moest zijn, springt in 't oog. En de heer de S. L., als jurist uit een thans gelukkig verouderende school, verwerpt òf zelf deze onderscheiding tusschen »natuurrecht« en natuurlijk recht, òf stelt zich alleen juristen als lezers voor en vindt dus niet noodig er op te wijzen. »Doctrinair en onhistorisch« waren de mannen der omwenteling zeer zeker; doch de oorzaak was niet hun ijver voor de natuurlijke rechtvaardigheid, maar alweêr hun onkunde in de geschiedenis. In Frankrijk bestond er bij mijn weten nog geen bronnenstudie van het stellig recht; in Nederland had Kluit een goed begin gemaakt, maar hij was Oranjeman en mocht dus niet meêpraten.

W. ZUIDEMA.

Nav. LX, 161, 270.

Zonderling grafschrift.

In Nav. VIII, 346 werd o.m. door C. W. B. bij het bedoelde grafschrift niet Miertjen Kasterkoms maar *Maartje Costers* genoemd.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Nav. LX, 220, 270.

Tromp.

Gezien de nadere inlichtingen verstrekt door den Heer J. P. E. op p. 273/6 van dezen jaargang komt het op p. 220 gevraagde mij lang zoo vreemd niet meer voor; zelfs is de vraag.... zeer begrijpelijk! Trouwens de Heer E. is — onbewust — de »dupe van de historie« i. c. van de gelijknamigheid, evenals dit met zoovele personen in den tegenwoordigen en vervloden tijd het geval is en is geweest. Zie b.v. een Navorscher uit de vijftiger jaren t.w. deel II p. 26; de daar gedane vraag omtrent het al of niet uitsterven van het bewuste geslacht Tromp is beantwoord in deel III, 1853 p. 12. In deze zaak is dus zeer toepasselijk: »Es ist eine alte Geschichte doch bleibt sie immer neu« en dit is zeer begrijpelijk waar — gelukkig — steeds meer en meer liefhebbers voor genealogie en heraldiek optreden en deze natuurlijk niet altijd gelegenheid hebben om na te gaan of dezelfde vraag wellicht reeds vroeger is gedaan en beantwoord. [1]) Edoch..... waarom niet direct »man en paard« genoemd? (Zie p. 274, 2e al. en »ad 2e«). De zaak zou dan heel anders en meer wetenschappelijk zijn behandeld. Vooral in casu was er eigenlijk geen reden om iets — al was het dan zonder de minste bedoeling — achter te houden.

Nu nader blijkt, dat een tegenwoordig geslacht *Tromp* een hun niet toekomend wapen voert (p. 275 r. 2 v.b.) kan dit — indien zulks blijft voortduren — wellicht nog zeer eigenaardige gevolgen hebben (p. 272, r. 5 v.b.). Te meer doet het mij daarom genoegen, dat — zonder dat ik van het door den Heer E. nu medegedeelde iets af wist — de aankondiging vervat in noot 1 p. 271 met vorenstaand bericht in hetzelfde nummer van onzen Navorscher voorkomt. Hieruit blijkt voldoende, dat hier absoluut zeker geen sprake is van eene »persoonlijke« quaestie.

Voornoemde aangekondigde studie en het ons door p. 275 r. 17—14 v. o. toegedachte, dient nu eerst te worden afgewacht voor en aleer er verder op deze zaak kan worden ingegaan. Zeer noodzakelijk is het echter, dat een stamreeks der bewuste familie Tromp worde gepubliceerd — b.v. opgaande tot ongeveer 1600 — opdat afdoend kunne worde nagegaan — in vergelijking met de

[1]) Dat doet in dit geval niet ter zake. Het door schr. eveneens aangehaalde, pag. 275, r. 17—14 v. o., kan een nieuw licht op de geschiedenis werpen. RED.

stamreeks van Bestevâer — wat er van de overlevering juist en onjuist is. Ook zou het bepaald wenschelijk zijn, dat eens werde nagegaan *sedert wanneer* de bewuste familie het oude wapen voert. Misschien geven oude brieven of cachetten hieromtrent wel licht, of is het voeren van dit wapen eerst in de laatste jaren opgetreden? Ik meen te mogen aannemen, dat de Heer E. zulks volkomen met mij eens zal zijn en daarom dan ook gaarne zal medewerken tot het verkrijgen van »meer licht«.

Tiel, Juli 1911. Jonkh. VAN KINSCHOT.

Nav. LX, 283.

Door *** wordt de aandacht gevestigd op de lijsten van overl. en van huw. te Amsterdam in »de Nederl. Mercurius«. Deze worden door mij nagegaan. Ik ben gaarne bereid namen te noteeren en deze mede te deelen in »de Navorscher« voor hem, die zulks wenschen mocht. Degene die opgave wenscht gelieve mij even te berichten omtrent welke personen hij gaarne iets zou willen weten, aan onderstaand adres, dan houd ik bij mijn onderzoek die namen in de gedachte.

Apeldoorn, v. Hasseltlaan 122^{10}. C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 300.

De heer C. W. van Dam deelt hier een familietraditie mede aangaande de Utrechtsche familie **van Aken.** Zooals de meeste dergelijke verhalen is ook dit niet geheel juist.

De oorspronkelijke naam was niet »von Eicheln» maar »*Arckelins*« [1]), zooals blijkt uit het huwelijksregister: Getrouwd 24 Aug. 1620 Peter Janszoon Arckelins jm. van Aken, won. Nieuwegracht en Neeltgen Hermans jdr. van Kesteren, won. in de Lijnmarkt.

Betreffende dezen Peter Jansz., van wien ik langs vrouwelijke lijnen afstam, zijn een reeks van stukken, aan Utrechtsche archieven ontleend, in mijn bezit, waarvan ik de hoofdzaak heb medegedeeld in mijn boek over de familie Dozy (blz. 325). Vreemd genoeg komt de naam Arckelins niet voor in het Register van nieuwe burgers, terwijl toch Roeland, die als zoon van Peter Jansz. en Neeltje Harmens, 26 Juni 1631 in de Geertekerk gedoopt werd, later als Raad in de Vroedschap en Schepen van Utrecht voorkomt.

Zeist. G. J. DOZY.

---

[1]) De heer C. W. van Dam heeft ons intusschen reeds zelf deze correctie toegezonden. RED.

Nav. LVIII, 314; LIX, 487; LX, 174.

Genealogie Snellen en het woord van repliek van den samensteller.

Het volgende moge dienen als antwoord op het verweer van den samensteller der genealogie, mede ter verduidelijking van het door mij geschrevene in Nav. LIX, 487.

Kritiek wèrd bedoeld, maar tevens waardeering voor het onderhanden-nemen dezer genealogie, vandaar ook het noemen (der tijdschriften en) der Bredasche schepenprotocollen.

In deze laatste *moet* veel te vinden zijn, daar het college van schepenen het voornaamste lichaam is, voor hetwelk akten verleden werden; over het notariaat in Braband, zie men Verslagen Rijks Oude Archieven Hoofdstuk Noord-Braband Deel XXXII (1909) bl. 209 vlgg. in verband met Deel XXIX (1906) bl. 112 vlgg.

Alle protocollen behoeven niet doorzocht te worden; door bestudeering van de reeds voorhanden gegevens, kan dit tot een bepaald tijdvak beperkt worden. Bovendien bestaat er slechts één reeks, in tegenstelling met notarieele protocollen, waar het *aantal* notarissen even-zoovele reeksen not. prot. brengt.

In doop-, trouw- en begraafregisters zoeke men niet alleen op den naam Snellen, maar ook op het patroniem.

De door mij genoemde onderscheidene genealogische tijdschriften mogen »ook [den geachten samensteller] niet onbekend zijn«, dat daarvan niet voldoende gebruik gemaakt is, moge o.a. blijken uit een verwijzing naar het Artikel in het Algemeen Nederlandsch Familieblad, »De Brielsche Vroedschap« van De Jager: Afd. *Sandifort* [A. N. F. XI (1894), 194] en Afd. Snellen [A. N. F. XII (1895), 197]. Men verwachte van mij niet, dat ik alle tijdschriften zal nagaan, dat is de taak van den samensteller. Eveneens is het *zijn* taak om bewijs bij-te-brengen voor elk gegeven, (en ook zijn bron te noemen). Dat is bij den huidigen stand der genealogische wetenschap *eisch*. Er worde echter niet geput, zonder door nieuwe gegevens daaraan steun te kunnen verleenen, uit onbewezen handschriftelijke genealogieën en dan nog uit de tweede hand.

De »dooddoener« *anoniem geschrijf* gaat langs mij heen, aangezien den samensteller blijkens de laatste zinsnede in Nav. LIX, 487 in de gelegenheid gesteld is, van den naam des inzenders kennis te nemen, die om andere redenen verzwegen wordt.

Of de zinsnede »van algemeenheden zeggen« ook opgaat voor mijn bewering, dat de tak van Pieter Snellen uit *Oosterhout* (LVIII, 316 bovenaan) er tusschengeplakt is (en welks ontdekking de aanleiding was tot mijn stukje), wordt aan de beoordeeling van den lezer overgelaten.

Ten slotte moge nog met voldoening opgemerkt worden, dat de op een kort geleden gehouden boekenveiling gedane aankoopen door den geachten samensteller van eenige door mij genoemde geneal. tijdschriften, grond geven te verwachten, dat een nader onderzoek daarvan zal plaats hebben, wat slechts ten goede kan komen aan een toekomstige omwerking der genealogie Snellen.

N.

Geslacht van Woelderen.

In het maandblad, Nederlandsche Leeuw, 1810, blz. 195 spreekt de Heer J. H. van Woelderen de veronderstelling uit, dat Catharina van Oyen j.d. van Grave, die aldaar 24 April 1756 huwde met Hendrik van Woelderen eene dochter kan zijn van den Luitenant-generaal Louis Anthonie van Oyen en van Maria Leopoldina Catharina de Quay (mijn achter overgrootouders). Deze veronderstelling in onjuist, 't geen blijkt uit de aanteekeningen van Louis Anthonie van Oyen en diens vrouw.

Arnhem. A. A. VORSTERMAN VAN OYEN.

Nav. LVIII, 326; LIX, 508.

De Quay.

Verslagen Rijks Oude Archieven 1906. Noord-Brabant: Bijlage B: Lijst van Notarissen, aan wie door den Raad en Leenhof van Brabant en Landen van Overmaze van 1629 tot 1795 Commissie van Notarisschap is verleend.

V. Grave en het Land van Kuik. *A.* Grave. — o.a.:

Willem *de Quay*, 2 Aug. 1635.

Casper *de Quay*, 12 Mei 1659. N.

Nav. LX, 125.

Den Heer Schumann kan ik melden in antwoord op zijn 2e vraag, dat Willem Eelsingh blijkens het doopregister der gemeente

Onstwedde, waartoe Eldersinghuizen thans gedeeltelijk behoort, aldaar is ged. 19 April 1738, als zoon van Boelman Eelsingh en Aafjen Hesse.

Apeldoorn, Juli 1911. C. W. VAN DAM.

Reitz.

Johan. Fred. Reitz. was hoogleraar in Utrecht a° 1774: is dit een stamvader van de oud-President Reitz in Zuid-Afrika?

H.

Schutter.

Wordt gevraagd:

1. Naam enz. van de echtgenoote van Aegidius (Fabritius) Schutter Gerbrandszoon geb. ± 1580 predikant te Aartswoud (N.-H.) overleden aldaar 1645.
2. Namen enz. van de ouders van Maria Knijff echtgenoote van Gerbrand Schutter (ingeschr. in het Album Studiesorium van Utrecht's Hoogeschool als Gerbrandus Aegidii Fabritius Schutter) predikant te Westgrafdijk (N.-H.) 1650, daarna te Buren 1653. Verondersteld wordt, dat zij een dochter is van Johannes Knijff predikant te Alkmaar gest. aldaar 16 Juni 1667.
3. Iets naders omtrent Adolph Hendrik Calander. Hij huwt te Buren 17 Maart 1686 Catharina Schutter, gedoopt aldaar 26 Nov. 1659, dochter van Gerbrand en Maria Knijff.
4. Hetzelfde van:
   1) Cornelis Schutter ged. te Buren 18 Febr. 1663.
   2) Margaretha » » » » 2 Febr. 1662.
   3) Esther » » » » 23 April 1665.
   4) Johanna Hillegonda Sch. ged. te Buren 30 Juni 1667.
   5) Reinier » » » » 10 April 1667.

   kinderen van Gerbrand Schutter en Maria Knijff.
5. Namen enz. van de ouders van Hendrina van Giffen, 5 Juli 1699 te Wijk bij Duurstede gehuwd met Egidius Schutter, predikant aldaar in 1693 st. 1738.

   Hetzelfde van Elizabeth Smith echtgenoote van Johannes Schutter in 1681 predikant te Herwijnen, van 1688—1706 te Roermond, 1704 te Venlo, gestorven aldaar in 1714.
6. Waren Joan Schutter (ged. te Buren 16 April 1719)

   Jacob » (» » » 17 Nov. 1720)

Hendrik Peter Schutter (ged. te Venlo 3 Nov. 1715) gehuwd, zoo ja, met wie en wat was hun beroep? (Zij waren kinderen van Gerbrand capitein in het reg. Pyll (1724) later luitenant-colonel tit. (1742) ged. te Herwijnen 16 Mei 1686 en Johanna Maria Knijff, (waarschijnlijk een dochter van Johannes Knijff van Weede, capitein in Statendienst in 1705 en ?)

7. Hetzelfde van:

Frederica Isabella Schutter (ged. te Venlo 30 April 1719).
Leonard Dionys » (» » » 17 Nov. 1720).
Gerbrand Schutter (ged. te Venlo 22 Juli 1723).
Leonard » (» » » 30 Nov. 1724).

Zij waren kinderen van Johan Schutter ged. te Herwijnen 25 Mei 1687 (gest. na 1700 te Venlo) en Henrica Zeegers (Seegers) van Loon. ged. te Roermond 6 Sept. 1682.

8. Hetzelfde van:

Maria Schutter, ged. te Wijk-bij-Duurstede 28 Juli 1700.
Wernard Schutter ged. te W.-b.-D. 9 Jan 1703 predikant te Werkhoven.
Johanna Adriana Schutter ged. te W.-b.-D. 24 Maart 1704.
Hendrik Willem Schutter ged. te W.-b.-D. 10 Aug. 1710.
Geertruida Hillegonda Schutter ged. te W.-b.-D. 2 Mei 1706.

Zij waren kinderen van Egidius Schutter en Hendrina van Giffen.

9. Zijn er uit het huwelijk van Egidius Schutter, capitein in Statendienst (ged. te Zutphen 14 April 1730) en Philippina Anna Alida van Eys (geb. te Zutphen 23 Maart 1743) kinderen gesproten?

10. Wie waren de ouders van Isabella Margaretha Elizabeth Soltkast gehuwd te Zutphen 21 Oct. 1764 met Everard Cornelis Schutter ged. te Doesburg 25 Maart 1736 capitein in Statendienst. (Wapen Soltkast: in zilver een St. Andrieskruis van rood, hebbende in elk der hoeken een ruit van hetzelfde.) Van welke nationaliteit was dit geslacht? In 1762 werd Johannes Soltkast tot capitein benoemd in het reg. Oranje-Gelderland. Is dit mogelijk een broer van Isabella S.?

11. De ouders van Alida Hardewina d' Everdinge van den Nypoort, geh. 1796 met Jacob Diederik Schutter capitein ter zee en chef commandant van de zeemacht in Ned. Indië.

12. Was Johan Jacob Schutter, luitenant in Statendienst ged. te Zutphen 30 Oct. 1768 getrouwd? Zoo ja, met wie?

13. Wie kan namen enz. opgeven van de echtgenoote van Hendrikus Verschuring, commies ter Finantie van Holland ± 1765.
14. De ouders van Elbartus Hendrikus Wildeman geb. 1782 ged. 26 Jan. 1845 Directeur der Posterijen te Dordrecht en van zijn echtgenoote Maria van Haren?
15. De ouders van Tanna van Meerendonk geb. te Zierikzee, st. 13 Febr. 1862 huwde met Diederik Jacob Vleugels Schutter, ontvanger der directe belastingen te Bruinisse.
17. Wapens gevraagd van de geslachten: Wildeman, van Meerendonk, de Vuller, v. Stapele, (Johan van Stapele, baillu van van Oosterland) en Ligtvoet.
18. Ouders en afstammelingen van:
Casper Schutter, diaken der Ned. Herv, Kerk te Koudekerke 1798 en 1799.
Cornelis Schutter in 1766 Luitenant Kolonel in Statendienst st. te Utrecht 7 Juli 1683. Gehuwd met Maria Cloosterman. Uit dit huwelijk werd 21 April 1758 te 's-Bosch Cornelis Schutter geboren, later majoor in Statendienst.
Cornelis Benjamin Maria Schutter, aanvankelijk vaandrig bij de Oranje-Brigade op Wight later capitein der infantrie. De conduitelijsten geven hem op als een zoon van Diederik Schutter en Cornelia Anna Vleugels, doch deze opgave is hoogst waarschijnlijk foutief. Cornelis Theodorus Schutter, teekenaar, van hem is verder niets bekend.
19. Is iemand misschien nog in 't bezit van een zegelafdruk of teekening (oude) van 't wapen der familie Schutter?

Haarlem. H. K. SCHUTTER.

Ruloffs.

Gaarne vernam ik inlichtingen omtrent J. P. C. Ruloffs, wie zijn ouders waren, waar hij geboren werd, waar hij huwde en overleed, alsmede zijne voornamen; later werd hij raad van Indië; was gehuwd met Christina Seest geb. A'dam 1 Mei 1793, overl. Soerabaja 11 Oct. 1817. Bij zijn huw. was J. P. C. Ruloffs adj. directeur der Koloniale marine. Het huwelijk bleef kinderloos.

Apeldoorn. C. W. VAN DAM.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Wij ontvingen: een interessante uitgave van den academischen boekhandel van H. C. Delsman te Amsterdam, getiteld **Hitopadeça** van Narayana, Spreuken en Sproken, uit het Sanskrit vertaald door H. G. van der Waals.

Het Sanskrit is een taal, die maar door weinigen begrepen wordt, bij wier ontdekking een geheele ommekeer is te weeg gebracht in de vergelijkende taalstudie, maar deze roering was alleen maar merkbaar in de geleerde wereld, het groote publiek bemerkte er niets van en daarvoor bleef het een verborgenheid, evenals de grootsche literatuur-schat, die het Sanskrit bevat.

Het is een verdienstelijk werk van v. d. Waals om deze schatten ook voor het Nederlandsch publiek bereikbaar te maken en het Indische proza en poëzie de volle waardeering te doen deelachtig worden, die het verdient. Al is de vertaling niet overal letterlijk, men krijgt toch een vrij volledigen indruk van den Indischen geest.

Het **Archief, vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland,** uitgegeven door het Zeeuwsch genootschap van wetenschappen 1910. (Middelburg — J. C. en W. Altorffer) bevat o.a.: een levensbericht van Dr. J. C. de Man, door Mr. W. Polman Kruseman (met portret). De Ambachtsheerlijkheid van Oud-Vlissingen en de wording van Nieuw-Vlissingen door P. K. Dommisse.

Kijkjes in het heelal, door W. Bolsche, uit het Duitsch vertaald door W. J. en H. A. Cornelissen. (Uitg. P. Visser Azn., Haarlem.) Een vrij nauwkeurige vertaling en voor menigeen een nuttig werk wegens zijn populair-wetenschappelijken inhoud.

Im schatten alter kunst, (Uitgave Bruno Cassirer, Berlin 1911), door Jan Veth, over eenige Nederlandsche schilders met afbeeldingen, leek ons een oppervlakkig boekske, weinigzeggend van inhoud, alleen als Nr. van een serie, zou het eenige waarde kunnen hebben. Er is te veel in de »schaduw« gebleven en te weinig »kunst« aan het licht gekomen.

Keur van Nederlandsche woordafleidingen, door T. Pluim (Uitg. J. Muusses, Purmerend 1911) geeft heel korte etymologieën, en al is het nu niet overal »bij«, d.w.z. gebruik gemaakt van de laatste vindingen der wetenschap, voor a.s. onderwijzers en op de middelbare scholen kan het zijn diensten doen.

De vrouw in onze Britsche romans, Academisch proefschrift, door B. M. van der Stempel. Uitg. P. N. van Kampen en Zoon, Amsterdam 1910.

CORRIGENDUM.

Pag. 38 r. 20 v. b. staat: Korenwin, moet zijn: *Korenwinder.*

OUDHEIDKUNDE.

GESCHIEDENIS en BESCHRIJVING

VAN

Een verdwenen Gedenkteeken uit de Middeleeuwen.

In *het West* van *Bergum*[1]) ligt sedert onheuglijke tijden aan de zuidzijde van den weg, en omringd door een groepje boomen, een steen van buitengewonen omvang, daar en in den geheelen omtrek algemeen als De Poppesteen bekend, en waarvan de kinderen gelooven, of in 't geloof worden gebracht, dat zij er onder van daan en aldus ter wereld zijn gekomen.[2])

Op dien steen plaats nemende met den blik naar het Noorden heeft men het uitzicht op de plek, waar reeds in 1745 een boerderij stond, in plaats van het toen pas afgebroken

Hillama-State,

wezende ten tijde van zijn bestaan een groot huis of zoogenaamd slot van twee verdiepingen hoog, met een ophaalbrug over de tamelijk wijde gracht en een hoogen toren; van voren had men het uitzicht over de lage weilanden op de schepen in de Kromme Ee en van achteren over bosschen en weilanden naar den Zomerweg. Het werd oorspronkelijk, (althans omstreeks het midden der 17^e eeuw) bewoond door den (toenmaligen) eigenaar Arent van Hillama, in 1662 Volmacht ten Landsdage en Ontvanger-Generaal van *Tietjerksteradeel*, zoon van den met roem bekenden Gellius van Hillama, Raadsheer in het Hof van Friesland. Bij zijn testament legateerde hij de state met al wat hem te Bergum toebehoorde aan den zoon zijner zuster, Jacobus van Bouricius, Grietman van *Ængwirden*, en gehuwd met Cecilia van Crack. Na hun dood werd het door hunne kinderen, uit hoofde de boedel der ouders met vele schulden bezwaard was, publiek verkocht voor de som van f 7900 aan Hector van Glinstra, eerst Secretaris van de Rekenkamer en naderhand (1686) Grietman van Tietjerksteradeel. De volgende bewoner was diens zoon Vincentius van Glinstra, Generaal van de Kavallerie, welke in 1730 overleed en het naliet aan zijn zoon *Hector*

[1]) De geboorteplaats van den auteur dezes.

[2]) Zoo was het althans in mijn jeugd.

van Glinstra, in 1731 e.v. Secretaris van Tietjerksteradeel. Deze liet, omdat het bouwvallig en naar zijn zin te groot voor hem was, hetzelve in 1744 afbreken en een boerehuizing er voor in de plaats zetten.

Deze plek verlatende, en nog een paar boeren- en arbeidershuizen voorbij wandelende, kwam men al spoedig over de grens van Bergum om voet te zetten op den grond van het onder *Hardegarijp* behoorende *Gaastmaburen*, en een kort smal laantje volgende bereikte men weldra een in de nabijheid eener boerderij staand gebouw, dat omstreeks 1750 nog bestond, ofschoon het den toenmaligen eigenaar, den zooeven genoemden van Glinstra, volstrekt geen voordeel opleverde, maar die het wenschte te laten staan als een toonbeeld van den krachtvollen en ridderlijken geest onzer voorzaten.

Bedoeld gebouw heette toenmaals

GROVESTINS,

welke naam ook in de boeken en op de Friesche kaarten te vinden is, ofschoon men gelooft, dat dit niet de oorspronkelijke naam was, maar dat die daaraan gegeven werd, toen in lateren tijd een lid der familie van dien naam hetzelve bewoonde. Men vermoedt eerder, dat de stins door de familie Dekama, die hier ongetwijfeld ergens in den omtrek gewoond heeft, is gesticht, of althans in vroegeren tijd haar heeft toebehoord.

Dit vermoeden grondt zich vooreerst daarop, dat nog ten huidigen dage (?) eenige stukken lands in de nabijheid onder Hardegarijp gelegen den naam Dekama voeren, en ten tweede hierop, dat Botto van Grovestins (waarschijnlijk de eenige van dien naam, die hier gewoond heeft) gehuwd was met een vrouw uit dat geslacht, n.l. met Trijn, dochter van Frans van Dekema en Tjardtke Douma. Hij zelf heeft aangeteekend, dat zijn echtgenoote op Grovestins in 1616 van een zoon beviel. Van den broeders zoon van dezen Botto, Oene van Grovestins, Grietman van *Hennaarderadeel*, kocht Willem van Vierssen, Raadsheer in het Hof van Friesland, in 1676 de stins met de aanhoorige landerijen. De dochter van dezen was gehuwd aan Hector van Glinstra, kolonel van de Kavallerie, en erfde deze plaats. Na zijn overlijden kwam zij in handen van diens zoon Johannes van Glinstra, ontvanger-generaal van *Menaldumadeel*, met wiens dochter de hier meermalen genoemde Hector

van Glinstra, Secretaris van Tietjerksteradeel was gehuwd, zoodat laatstgenoemde eindelijk in 't bezit kwam....

Zooveel over de geschiedenis der stins, waarvan trouwens niets verders bekend is, zoodat wij tot de beschrijving derzelve kunnen overgaan.

Zij was van een vierkante gedaante en had in bouworde veel overeenkomst met de oude stompe kerktorens, ongeveer 50 tot 60 voet hoog en geheel opgemetseld van de groote en zware soort steenen, die onder den naam van Oude Friezen bekend zijn. Boven in den muur aan den oostkant stond het jaartal 1398, doch waaruit men evengoed 1598 kon lezen. Het is echter niet wel aan te nemen, dat men nog in laatstgenoemd jaar een dergelijk versterkt kasteel zou hebben opgericht, dewijl het, bij het gebruik van geschut geheelenal zijn doel zou hebben gemist; zoodat het genoegzaam zeker is, dat de getalletters 1398 moesten beteekenen; te meer, omdat dit juist de tijd van de binnenlandsche onlusten tusschen de Schieringers en Vetkoopers is geweest. Beneden waren de muren vier voet en drie duim dik, doch hoogerop langzamerhand dunner wordende, zoodat zij bovenaan niet meer dan één voet dikte hadden; zij waren grootendeels gegoten, doch hier en daar ook doorgemetseld.

Door de dikke eikendeur, welke boven en beneden met zware ijzeren grendels en in 't midden met een groot ijzeren slot voorzien was, binnentredende, ging men eerst twee trappen naar beneden en kwam in een portaal, in hetwelk aan de linkerhand een muur gevonden werd, waarin een deur was, door welke men in den kelder ging, — zijnde een groot gewelfd vertrek, dat van binnen geheel met kalk bepleisterd was, en in de 14de eeuw tot verblijfplaats strekte voor de krijgslieden van den eigenaar van dit versterkt kasteel.

Hier hielden zij zich onledig met het herstellen of schoonmaken hunner wapenen of die van hun heer, of brachten het jacht- en vischtuig voor den volgenden morgen in gereedheid, terwijl zij met open ooren luisterden naar het verhaal der krijgsbedrijven en avonturen van den ouden grijzen knecht, die, na met den vader of grootvader van zijn tegenwoordigen meester menigen tocht te hebben meegemaakt, om zijn bekomen wonden en bewezen trouw het genadebrood at, en om niet geheel ledig te zijn, den post van portier waarnam. De openingen of lichtscheppingen

aan den zuid- en oostkant verschaften hem de gelegenheid om in tijds te waarschuwen, wanneer iets verdachts in den omtrek ronddoolde.

Aan de rechterhand van den ingang, aan de westzijde van 't gebouw, bij de trap, welke aan 't begin veel van een wenteltrap had, gekomen, klom men negen van witte klinkertsteenen gemetselde treden op en bevond men zich in de eerste of benedenste kamer, ongeveer twaalf voet boven den grond. Dit vertrek was waarschijnlijk, uithoofde van de meerdere pracht, waarmede het ingericht was, de feestkamer geweest, waarin de eigenaar zijn vrienden en partijgenooten ontving en met hen banketteerde. Aan de noordzijde toch vond men een dubbel venster; wel twaalf of dertien voeten boven den grond aan de oostzijde een groote haardstede en den vloer met zeer kleine estrikken netjes ingelegd. De hier en daar onregelmatig aangebrachte nissen toonden, dat er vroeger beelden van Heiligen hadden gestaan, en in den muur was een gemetselde holte, uit welke drie andere holten en kanalen voortkwamen, en in den muur verder liepen. Zij dienden tot bewaarplaatsen van kostbaarheden, welke men in tijden belegering daarin verborg; want het is waarschijnlijk, dat de stinzen niet tot gewoon dagelijksch verblijf der eigenaars hebben verstrekt, maar dat dezen zich met hun huisgezin en draagbare bezittingen in gevaarvolle perioden derwaarts begaven, terwijl zij, als alles rondom hen in rust en vrede was, in de aangrenzende »staten« woonden. Dat ook hier een zoodanige state naast de stins gelegen had, bleek uit de nog aanwezige grachten en overblijfsels van fondamenten, van tijd tot tijd in den grond gevonden.

Verder langs de trap, die door de vertrekken heen geheel naar boven liep, zonder dat ergens eenig blijk van afschutting gevonden werd in de tweede kamer, recht boven de eerste geklommen, vond men daar weder de haardsteds aan de oostzijde; en evenals in de benedenkamer had men er een dubbel venster, doch de vloer van hout, van boven was het vertrek met een steenen gewelf overdekt, en aan de westzijde trof men een afschutting van planken aan, waaruit bleek, dat daar vroeger kasten geweest waren. Zonder twijfel was dit de huishoudkamer geweest voor het bijwijlen in de stins gevluchte gezin. Recht boven deze was het bovenste vertrek, dat denkelijk de verblijfplaats van de huisbedienden was geweest. Het was almede met kleine estrikken

gevloerd, ontving het licht door een dubbel venster en had nog bovendien in den muur twee openingen aan den oost- en één aan den zuidkant. Overigens was er in deze kamer niets bijzonders te zien, dan een uitkapping in den muur, van binnen aan de noordzijde; deze uitkapping vormde van boven een gewelf en beneden een zitplaats met een ruime opening, welke, naar onderen loopende, eindelijk van buiten schuins in den muur uitkwam. Het is niet moeilijk te raden tot welk noodzakelijk gebruik dit gediend had.

Nergens waren sporen van bedsteden of vaste slaapplaatsen te ontdekken. Het schijnt ook, dat men in dien tijd meer gebruik van ledikanten maakte, wat den edelman en zijn gezin aanging, terwijl de krijgsknechten in den kelder, en de overige bedienden op de bovenste verdieping zich wel met een leger van stroo op den grond zullen vergenoegd hebben.

Leiden. S. K. FEITSMA.

Eenigen tijd geleden kwam in de bladen de volgende mededeeling voor:

„Een zonderling landrecht.

In sommige gemeenten van ons land — o.a. te Batenburg, Dieden, Huisseling, Lithoyen, Velp en Wijchen — bestaat nog het zonderlinge recht van »omrijden« of »omleggen« van gronden.

Over de met dit recht bezwaarde gronden oefenen twee of meer personen of corporaties om beurten — soms met tusschenpoozen van vele jaren — het eigendomsrecht uit. Ook komt wel voor, dat bijv. twee (die men zou kunnen noemen) geërfden om beurten het eene jaar over de eene, het andere jaar over de andere helft van eenzelfde perceel beschikken. Dat wordt dan elk jaar tusschen hen »omgelegd« en de persoon, die dit jaar de eene helft in gebruik heeft, moet het volgend jaar het perceel »omrijden« om de andere helft te kunnen cultiveeren of beweiden."

Waar kan men meer vinden betreffende dit »landrecht«?

Arnhem. A. A. V. v. O.

GESCHIEDENIS.

Tryn van Leemput en haar man.

Catharina de Berghes ten Essendelle, bekend om haar moedige houding, zoowel tegenover de Spanjaarden als bij het sloopen van het kasteel Vredenburg te Utrecht, was de vrouw van Jan (Johan) van Leemput [1]), en wordt in de wandeling dan ook »Tryn van Leemput« of »Tryn van Limpen« genoemd.

Nav. IV, 62, geeft eenige bijzonderheden omtrent haar, en noemt haar de vrouw van Jan *Jacobsz.* van Leemput, schepen en schutterkapitein te Utrecht. Naar aanleiding van een aldaar gestelde vraag omtrent haar portret vindt men andermaal gegevens omtrent haar in genoemden jaargang, blz. 339, waar de heer Q. N. (mijn grootvader) enkele mededeelingen omtrent haar deed en haar ook de vrouw noemde van Jan *Jacobsz.* van Leemput. De heer L. J. ontkende zulks aldaar, en zeide: »Jan's vader was niet Jacob genaamd, maar Willem; hij was gehuwd met Aleid van Zuylen van Harmelen, en zoon van Peter van Leemputte en Lysbeth zijn wijf, vermeld A°. 1524.

Jan van Leemputte had een ouderen broeder Peter, met zijn vader door den bloedraad gebannen; en 2 jongere broeders, Cornelis, raad te Utrecht 1594, 1602 en 1603, en Daniël, raad en schepen in 1622.«

De hier aangehaalde mededeelingen nopens den man van Tryn van Leemput zijn niet juist. De heer L. J. [2]) beroept zich op eene, mij niet bekende, m.s. genealogie (van Leemput), waaraan hij zijne mededeeling ontleent. Vermoedelijk is het eene fragment-genealogie van Leemputten, berustende in de collectie »Genealogieën van Utrechtsche Geslagten« van de hand van den heer Hangest Baron d' IJvoy in het archief van den Hoogen Raad van Adel, of een daaraan gelijkluidend exemplaar.

Bedoeld fragment luidt:

[1]) Men vindt dezen naam ook als Lemput(h), Leemputh, ook wel Leemputte(n) geschreven.

[2]) van der Aa heeft in zijn Biographisch Woordenboek dezen *ten onrechte* nageschreven.

Peter van Leemputten
tr. Lysbet Willem Dircszsdr. } 1524
als wed. in 1532 verm. met haren zwager:

Jan van Leemputten,
broeder van Peter den ouden zaliger 1532.

Willem Petersz. v. Leemputten,
wordt burger te Utr. 1536, blauwverver aldaar,
tr. Aeltje, st. wed.

Johan v. L.
schilder in de Sleutel, verbannen
door den Bloedraad met zijnen br.:

Peter v. L.,
wordt burger te Utr. 1536,
blauwverver aldaar.

Peter v. L.
met zijnen vader door den Bloedraad erbannen. (10 Mei 1609 tr. te Utr. Peter Willemsz. v. L. wedr. van Aeltje van Achtevelt, met Jannigen Peter Strepensdr. van Breda, weduwe van Tyman Jans.) *b*)

Jan v. L.
tr. Neeltje; zij waren garentwijnders op de Ganzemert en werden beiden in de 90 jaren oud. (aengebr. Utr. 5 Mrt. 1627 Jan Willemsz. v. L.) *b*)

Cornelis v. L.
raad in den magistraat 1594, 1602, 1603. (aengebr. Utr. 28 Febr. 1624 Andries Cornelisz. v. L.) *b*)

Daniël v. L.
schipper te Utr. tr. 1e Antonia van Schayck, 2e Marichje Foeyt (zij, Maria Feyten, wed. van Daniel v. L. Hermansdr. st. wed. aengebr. Utr. 29 Sept. 1623) *b*)

Wendelmoet tr. Cornelis Fransz. v. Riebeeck.

Clara
tr. Zweer Henricsz. v. Nellesteyn. *a*)

Aeltje
st. ongeh.

Elisabeth
tr. Gerrit Vermey, lakenkooper in de Viesteeg.
kinderen.

Kinderen van Peter v. L.:

Esau v. L.
(aengebr. Utr. 13 Nov. 1626 het kind van Esau v. L.) *b*)

Jannichje
tr. Laurens van den Bosch.

Jacob v. L.
st. ongeh.

Lysbeth
st. ongeh.

Kinderen van Daniël v. L.:

Willem v. L.

Aeltje
tr. Dec. *b*) 1611 Dirck v. Swanenburch (Cornelisz.) *b*) bewindhebber der W. I. C.
kinderen.

Herman v. L.
† inuocent.

Antonia
† ongeh.

---

a) Hij st. 17 Oct. 1637. Zie Chroniek Historisch Genootschap. Deel IX. blz. 241.

b) De gegevens tusschen ( ) zijn door mij ontleend te Utrecht aan de klappers doopen (1612/26), grafboeken (1623/9) en trouwen 1590 t/m 1615.

Tot zoover zou de mededeeling van den Heer L. J. juist *kunnen zijn* (als Jan van Leemputten de hierboven bedoelde was), doch hij heeft er blijkbaar geen acht op geslagen, dat Baron d' Yvoy nog *afzonderlijk*, geheel buiten verband met de bovenstaande van Leemputten's, vermeldt:

Jan Jacobsz. v. Leemputten, verkrijgt in erfpacht de Morgenster aan de Weerdpoort 1566.

Jan Jacobsz. v. Leemput, brouwer bij de Weerdpoort, jongste schepen te Utr. Nov. 1577, '78 etc. tot en met '88, vroedschap 1584, cameraar 1585, raad 1589, tr. Catharina Bergers, genaemt Tryn van Leemput, die den eersten steen van het kasteel brak.

De heer d' Yvoy gaat dus uit van de aanname, dat de man van Tryn van Leemput *niet* de zoon was van Willem v. L. en Aeltje van Zuylen van Harmelen. [1])

Als bewijzen, dat Jan van Leemput (tr. Catharina de Berghes) de zoon was van *Jacob* v. L. en niet van *Willem* v. L., vallen aan te halen:

1°. Johan van Beverwyck. Van de wtnementheyt des Vrouwelicken geslachts. Dordrecht, 1643, die haar in het IIIe Boek op blz. 51 de vrouw noemt van den Utrechtschen schepen en schutterkapitein Jan Jacobsz. van Leemput. In verband met het jaartal van het verschijnen van dit boek mag aan deze mededeeling zeker waarde toegekend.

2°. De mededeeling van een jongeren tijdgenoot, n.l. Arnold van Buchell, die in zijn Descriptio Urbis Rheno Trajectinae, blz. 105 [2]) zegt: »A° 1590. Den 22 July overleed Johan Jakob van Leemput, bierbrouwer, wiens echtgenoote, een met mannelijken moed bezielde vrouw, de eerste hand sloeg aan het afbreken van het kasteel Vredenburg«. Deze bewijsgrond wordt ook aangehaald door Mr. J. I. D. Nepveu, die in den Utrechtschen Volksalmanak van 1843, blz. 151 e. v. een artikel aan Catharina van Leemput wijdde. [3]) Wel wonder, dat dit getuigenis van een tijdgenoot, waarop in 1843 de aandacht gevestigd werd, in den 4^en jaargang van De Navorscher (a°. 1854) onvermeld is gebleven.

---

[1]) Zie voor haar o.a. de Chroniek t. a. p.

[2]) En wel de eerste uitgifte van 1817. In de tweede uitgave (Bijdragen, enz. Historisch Genootschap te Utrecht, 1906) treft men de aan te halen woorden niet aan. Zie echter ook van Buchell's Diarium, uitgegeven door genoemd Historisch Genootschap, 1907, blz. 240.

[3]) In denzelfden almanak komt nog een tweede artikel voor, blz. 168 e. v., getiteld: Trijn van Limpen.

3°. De genoemde van Buchell, die in zijn Diarium vermeldt, dat van Leemput in 1573 bij de oprichting van de 8 vendels gewapende burgers (schutters) een der eerste burgerhoplieden was en hem, ook bij zijn verschillende benoemingen tot schepen (1577, Dec. 1577, Nov. '78, Oct. '79, Oct. '80, Dec. '82, Jan. '85, Oct. '85, Nov. '86, Oct. '87) steeds Johannes Jacobus. Leemputius noemt. [1])

4°. Bor, die in zijn »Nederlantsche oorloghen« van Leemput meermalen noemt en hem ook Jan Jacobs(z.) betitelt. Zie de uitgave van 1679, blz. 801/2 en 893 tot 896.

5°. Eene acte uit het register van transporten en plechten der stad Utrecht, welke, voor zoover mij bekend, nog nimmer werd gepubliceerd en die dan ook hieronder volledig wordt weergegeven, te meer, omdat daarin omtrent Jan van Leemput, zijne vrouw en een zijner kinderen nog enkele bijzonderheden blijken.

»Anno 1579 den 15^{en} July.

Jan Jacobz. Leemput Transporteerde ende ghaff voir hem ende Cathryn Willem Claessoens dochter syn huysvrouw daer hy op dese tyt wittelycke gheboorte by heeft ende voir zynen erffgenaemen als recht was ouer, Adam van Leemput synen zoon ende Anna Jan Willemsz. van Waeyenoyens dr. zyn huysvrouw ende haerluyder erffgenaemen ofte naecomelingen den openen besegelden stadt plechtbrieff van Uuytrecht van daete duysent vyff hondert seuen ende tseuentich den seuenden dach Septembris Ende den vier ende dertich Karolus guldens ende achtalue stuuer s jaers Loosrhenten te lossen mit eens vyff hondert ende vyftich dergelycke Karolus gulden breder Inden zelffden brieff ghementioneert daer desen onsen etc. [2]). Ende daer toe mede alle desulcke actie ende gherechticheyt alse hy comparandt hadde Ende hem doir cracht des voorsz. brieffs competeerende opten personen ende goederen der gheenre Inden zelffden brieff verhaelt, Ende dit tot voldoeninge ende assignatie van vyff hondert ende vyfftich Karolus guldens in verminderinghe ende tot affslach van alsulcke duysent Karolus gulden alse hy comparant mitten vorennoemden Ádam van Leemput zynen zoon aen goede sufficiente rhentbrieven ofte ghoet ander goet onder anderen mede In hylicx voirwairden belooft ofte gegheuen heeft nae breder Inhout der brieuen daer van zynde In daete duysent vyff hondert neghen ende tseuentich

[1]) Diarium (gedrukt 1907), blz. 30, 44, 50, 54, 58, 63, 78, 116, 127, 139 en 157.

[2]) D. w. z.: brieff doirgesteecken is.

opten lesten dach in februario dair van ende van allen aencleuen vandien tot behoeff van Adam van Leemput Anna zyn huysvrauw ende haerluyder erffgenaemen ofte nacomelingen claerlycken verthyende mits desen, Ghelouende hemluyden mede die voirsz. rhenten ende hooftzomme vandien te vryen ende te waeren als erffcooprecht is ende alle voircommen ende voirplechten offte doen. Ende waert oock zaecke dat die voirsz rhenten tot eenyger tyt nyet ghenoech verseeckert ende beuesticht en waren aent Ypotheque In den voirsz. plechtbrieff verhaelt. Belooffden hy comparandt voir hem ende synen erffgenaemen alsdan ander ghoet sufficient ypotheke dair voir te stellen ende vast dair voir te staen ghelyck zyn eygen zelffs zaeck ende schult sonder arch«.

De hierboven aangehaalde plechtbrief, mede in het register van transporten en plechten der stad Utrecht te vinden, luidt:

»Anno 1577, den 7en Septembris.

Joncker Gerrit van soudenbalch, heer van Orck, Emeloirt ende verplach voor hem ende Juffrau barbara van apcoude van merthen syn echte gemale, daer hy etc. Jan Jacobsz. van Leemput ende synen erffgenamen een renthe van vier ende dartich carolus gulden ende achtalue stuuver« etc. Deze acte is doorgeslagen en in margine leest men:

»Doorgedaen dese plechte bij consent van Jan Willemsz. van Waeyenoyen als schoonvader van Adam van Leemput die trecht hadde van Jan van Leemput syn vader blyckende byden transportbrieff van desen gerechte in date 1579 den 15 July, vervangende zyn voirsz. swager (oudtijds veelal gebruikt in den zin van »familielid«; beduidt hier: schoonzoon) ende hem daer voor sterck maeckende, verclarende voorts hier van gecontenteert te zyn, consenterende alsulcx Inde cassatie vande principale plechte ende cancellatie van dit registre.

Actum den voorlesten December 1591.«

Eenige, bijna alle tot nog toe niet openbaar gemaakte acten en gegevens omtrent Jan Jacobsz. van Leemput, zijne vrouw en zijne familie zijn nog de volgende:

1°. »De Heer Jhr. J. J. de Geer vertoont eene oorspronkelijke acte van overdragt, waarbij Tryn van Leemputte bekent te hebben

overgedragen de helft in zes morgen lands onder Vreeswijk, voorzien van hare handteekening en van het jaar 1594. Hieruit blijkt, dat haar ware naam was Katharina, Willem Voornen dochter, weduwe van Jan Jacobs zoon van Leemputten«. (Kroniek Historisch Genootschap van Utrecht, 1857, blz. 207.)

2°. 9 Aug. 1597. Catharyna, Jan Jacobss. van Leemputtens dochter, huysfrouw van Ghysbert van Nyendael [1]), brouwer en borger van Utrecht, oudt 35 jaer, getuygt ten verzoeke van de weduwe van Wouter Dircks Tuch tot Vyanen. (Notaris Jacob van Herwaerden(s) in het oud-archief der stad Utrecht.)

3°. 3 Mei 1604 compareerde Catharyna, wed^e ende boedelharster van za. Jan Jacobss. van Leemputten ende heeft machtig gemaeckt Mr. Adam van Leemputten [2]) haren soon omme in haren naem enz. op ende jegens Cornelis Heymans van Dam, alsnue binnen Leyden te vorderen de voldoeninge van de willige acte van condemnatie, enz. (Als voren). Onder deze acte staat hare handteekening: Katrin van Leemput.

4°. 16 April 1610. Ick, Adam van Leemputten, soe voer myn selven als van wegen de kynderen ende erffgenaemen van Peter van Dam, geprocreert by Digna van Leemputten myn suster zal.)[3], doe condt dat ik in ewigen erffpacht ontfangen hebbe van.... der stadt Utrecht 't bovenste gebruyck van de woeninge ende eerdewerck van 't nye bollwerck genoemt die Morgensterre met het waeckhuysgen daer aen gelegen.

Hier in gelascht den stadtbrief:

»Wij Schout enz. der Stadt Utrecht maecken condt dat voer ons gecompareert is Mr. Adam van Leemputten advocaet inden Hove van Utrecht als een mede-erfgenaem van Jan van Leemputten zyn vader zal. ende droeg op in onzen handen 't nye bollwerck genaimpt die Morgensterre, zoe zyns comparants vader 't selve onder andere vanden stadt in erffpacht ontfangen heeft den VI dach Mey 1566.« Adam van Leemputten ontving het genoemde bolwerk opnieuw, mede voor zijn zusters kinderen in erf-

---

[1]) Aengebracht te Utrecht 28 Dec. 1629: »Catharina van Leemputten, wed. van za. Ghysbert van Nyendael in de winsesteech (= Heerenstraat), nal. echte mundige kynderen, Buerk« (plaats van begraven).

[2]) Hij had eene dochter Arnolda, want men vindt in de overlijdensregisters der stad Utrecht: »6/9 (6 Sept.) 1624. dom (costers) 10/9 (dootgr.) St. Catrynen (pl. v. begraven) 8/9 (bidders). Joffrouwe Arnolda van Leemputh, dr. van adam van Leemput naelatende mundige susters ende broeders.«

[3]) Zie voor haar noot [2]) van blz. 417.

pacht voor f 10 's jaars, doch de stad behield den ondersten ingang van het bolwerk aan zich, en maakte verder hetzelfde voorbehoud, dat ook in volgende acten nopens dit bolwerk werd gemaakt. (Catal. archief stad Utrecht II, no. 1093, Erfpachtbrieven van »'t bovenste gebruyck van de woeninge ende eerdewerck« van het bolwerk de Morgenster met het waakhuisje, door de stad aan Mr. Adam van Leemputten en zijne nakomelingen. 1610 tot 1656; 3 charters.) Uit deze acte kan men afleiden, dat de moeder, Tryn van Leemput, vermoedelijk in 1609 overleden is.

Het register van erfpachten begint te Utrecht eerst in 1686. Het origineel van den bovengenoemden erfpachtbrief van 6 Mei 1566, waarbij Jan Jacobss. van Leemput het nye bolwerck »die Morgensterre« van de stad in erfpacht ontving, is derhalve niet meer na te slaan. In ieder geval blijkt echter uit bovenstaande mededeelingen, dat van Leemput het 6 Mei 1566 heeft *gepacht*, en dat derhalve Ferwerda vermoedelijk onjuist is, waar hij in de genealogie-van Dam, zonder nadere vermelding van eene bron, omtrent Tryn van Leemput en haar man vermeldt: »Zy en haar Man hebben de Stad Utrecht opgeschoten 30000 Guldens, waar voor behalven de Restitutie hebben gekregen het Bolwerk aan de Westzyde van de Weert-Poort.« Aan dit verhaal heeft een begin van waarheid ten grondslag gelegen; het heeft echter vermoedelijk in den loop der tijden grootere afmetingen aangenomen, hetgeen blijken kan uit:

5°. Onder de punten van Beschryvinge voor de vergadering der Staten van Utrecht, uitgeschreven tegen 28 Maart 1582, komt voor:

»8. Item om te resolveren op zekere requeste van Johan van Leemputh, versoeckende betalinghe van zekeren tonnen biers, kaes, brooden, waghens, tonnen ende andere prouisie bij hem int belegh van tcasteel van vredenborch verstreckt volgende de stucken bij hem te dien eynde overgeleuert, ende trapport vande gheenen die gelast zyn met hem te handelen, daerop te hoiren.«

De afdoening van dit verzoek staat in de notulen in margine: »Alzoo die Staten nyet en blyckt dat den Remonstrant vuyt haer juyder bevel die costen ende penningen In desen geroert, gedaen heeff, noch van de specificatie daer vuyt gevolcht, verstaen daeromme dat zy hierinne ongehouden zyn, doch zoo verre hy commissie vande Staten weet te verthoonen, zullen als dan daer inne

disponeren, als zy nae redenen zullen bevinden te behooren.« (Resolutiën Provinciale Staten van Utrecht).

6°. Op huyden des sesthienden Januarij naer de olde style des jaers sesthienhondert ende twintich comparerden voor mij Claes Verduyn, openbare notaris, d' eersame Johan, Willem ende Goossen Ghijsbertsz. van Nyendaell, gebroeders, alle borgeren t' Utrecht, als transport hebbende van Catharina van Leemputh, wed. van za. Ghijsbert van Nyendaell, haerluyder moeder, ende hebben overgegeven ten behouve van den eersamen Aernt van Rhenen, secretaris van den Ed. Gerechte deser stad sekere sess lijffrenthebrieven, alse de vier aengecoft by *Catharina Voornen, wede van za. Jan van Leemputh*, gewesene moeder van de voornoemde Catharina van Leemputh, ende waervan d' selve 't recht by uccessie vercregen heeft; de vyfde aengecoft bij za. Ghijsbert van Nyendaell, ende den sestden aengecoft bij denselven Ghijsbert van Nyendaell. Die brieven hadden gestaan: één ten lijve van Heylwich, één ten lijve van Henrick, één ten lijve van Jacob, één ten lijve van Maria, alle kinderen van Ghysbert van Nyendaell en Catharina van Leemputh; de vijfde en de zesde ten lijve van hun zoon Laurens en beide in Dec. 1617 »verlyft« op Abraham van Nyendall. Van dezen laatste wordt in de acte niet vermeld, of hij ook hun zoon was. (Notariëel archief in het oud-archief der stad Utrecht). Uit de vergelijking met de hiervóór onder 2°. genoemde acte blijkt, dat de in 6°. genoemde Catharina Voornen de vrouw was van Jan *Jacobss.* van Leemputten, dus inderdaad Tryn van Leemput.

7°. 1627 (zonder datum) »Ick, Peter van Gessel [1]) van wegen d' erffgenamen van Mr. Adam van Leemputten ende Digna van Leemputten [2]) syne suster, doe condt, dat ick in erffpacht ontfangen hebbe 't bovenste gebruyck vande woninge ende aerde-

---

[1]) Hij was gehuwd geweest met Geertruyd van Leemputten, want te Utrecht werd aangebracht (dus overleden): »5/1 (5 Jan.) 1624 dom (costers), 11/1 (dootgr.) St. Catheryne (pl. v. begraven), eo. die (bidders op den zelfden dag). Geertruyt van Leemputten, huysvrouw van Peter van gessell, naelatende hare man ende seven onmundige kynderen.« (Overlijdensregister stad Utrecht). Het huwelijk van Peter van Gessell en Geertruyd van Leemputh heb ik te Utrecht niet kunnen vinden.

[2]) Zij huwde Peter van Dam, raad, schepen en burgemeester van Amersfoort, want men vindt te Utrecht:

»20 Dec. 1590 (ondertrouwd) peter van Dam, van Amersfoort digna, Jan van Leemputtensdr. van Utrecht, getr. 27 decemb. in St. Niclaes(kerk) p(resent) Gerobulum«, (oudarchief Utrecht; conform de genealogie — van Dam bij Ferwerda). De verwantschap tusschen *van Dam* en *van Leemputten* blijkt ook hierna onder 8°.

werck vant Nyebolwerk genaemt de Morgenstarre met het waeckhuysgen daer aen gelegen«. Ook hier is de stadbrief in het charter ingelascht. van Gessel kreeg het bolwerk, enz. in erfpacht, zoo voor hem zelf als van wegen de erfgenamen van »Mr. Adam van Leemputten, in syn leven advocaet 's Hoofs van Utrecht ende Digna van Leemputten, syne suster, beyde za: gedachtenis«, tot behoef van dezelve erfgenamen en hunne nakomelingen (bron als bij 4°.)

8°. 28 February 1656. Ick, Mr. Jacob van Dam, Advocaet ende Ontfanger, een descendent van Jo^e Digna van Leemputten sa. [1]), doe condt, dat ick op heden in erfpacht ontvangen hebbe van de Ed. Heeren Burgemeesteren ende Vroedschap der Stad Utrecht »het bovenste gebruyck vande woninge ende aerdewerck vant nye bolwerck genaemt de Morgenstarre met het waeckhuysgen daer aen gelegen«, in eeuwigen erfpacht voor hem en zijn descendenten à 10 Kar. gulden 's jaars. De regeerders van de stad Utrecht behielden zich het recht voor om te allen tijde op het bolwerk en in het waakhuisje borgeren ende inwoonders te mogen doen logeeren om te waken, enz. (Bron als by 4°.)

(get.) JACO. VAN DAM.

Uit deze actes valt het volgende fragment-stamboek samen te stellen. [2])

Jacob v. L.		Willem Claess. Voornen
Jan (Johan) Jacobs. van Leemput st. 22 Juli 1590.	×	Catharina Voornen Zij st. vermoedelijk in 1609.
Mr. Adam v. L. advoct. Hove v. Utr. tr. vermoed. Maart 1579 Anna, dr. van Jan Willems. van Waeyenoyen.	Digna v. L. tr. Peter van Dam raad, schepen en burgem. te Amersfoort.	Catharina v. L. geb. omstr. 1562, st. Dec. 1629, tr. Ghysbert van Nyendaell.
Arnolda (en andere kinderen, waaronder vermoedelijk Geertruyd, tr. Peter van Gessell).	Dr. Peter van Dam raad en schepen te Amersfoort	Heylwich, Henrick, Jacob, Maria, Laurens, Johan, Willem, Goossen en wellicht ook Abraham van Nyendaell.
	Mr. Jacob van Dam.	

Hoe het nu mogelijk is, dat Tryn van Leemput, wier eigennaam in tal van nieuwere gegevens als »de Berg(h)es ten Essen-

[1]) Hij was een zoon van Dr. Peter van Dam, raad en schepen te Amersfoort, die weer een zoon was van Peter van Dam en Digna van Leemputten, Jansdr. ex Trijn van Leemput.

[2]) Niet te plaatsen daarin weet ik: »22/7 1624. buyrk. (datum en plaats van begraven) Geertruyt van Leemputten, huysvr. van Adriaen Jacobsz. van Kesteren, naelatende haer man met een getroude zoon.« (Overlijdensregisters der stad Utrecht).

delle« wordt opgegeven [1]) — een naam, die ook voorkomt onder de 8 kwartieren, waarmede haar achterkleinzoon, Mr. Pieter van Dam, in de Oude Kerk te Amsterdam begraven ligt — in enkele hiervóór genoemde oudere acten Katharina *Voornen* genoemd wordt, is mij niet duidelijk. *Misschien kan deze of gene belangstellende lezer hieromtrent eenig nader licht ontsteken?*

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Amersfoort, Maart 1911.

Rectoren der Latijnsche School te Wijk bij Duurstede.

Gelijk in de Middeleeuwen overal door de Kerk werd zorg gedragen voor het onderwijs — getuige de vele klooster- en domscholen — zoo was ook in Wijk bij Duurstede door het kapittel een Latijnsche school gesticht. Tot 1579 was hier rector Mr. Floris van Coolhem, die in het najaar schijnt vertrokken te zijn [2]). Tot 1584 vinden wij als zoodanig vermeld den Kanunnik Mr. Gysbert van Schayck, die in dat jaar werd opgevolgd door Mr. Augustinus van Heeckeren. [3])

Den 22sten April 1587 werd Mr. Henrick Aertsz. van Boxtel door de regeering der stad aangenomen »tot rector der school voor de jonge jeucht« [4]). Zijn opvolger werd in 1589 mr. Dirck Victor van Leyden, die op de volgende voorwaarden werd aangesteld:

2 Oct. 1589. Die Regierders hebben ..... aengenomen ..... den persoen van Mr. Dirck Vyctor van Leyden, omme neffens den ondermeyster als rectoor ..... te ..... instrueren de jonge scholieren alhyer in vougen ende manieren als volcht: In den eersten sal denzelfden rector die school-jongeren houden tot alle

---

[1]) Men zie o.a. de genealogie-van Dam bij Ferwerda, die zeer betrouwbaar is en ook haar, in onze familie berustend, portret in olieverf, waarop tot tweemaal (met een wapen) haar eigen geslachtsnaam voorkomt. Zie ook een overeenkomstig portret, doch zonder wapen, in het museum in het Hoogelandspark te Utrecht, afkomstig uit eene collectie Croese, in 1811 te Amsterdam verkocht, en voorkomende in de Icon. Bat. van Moes.

[2]) Archief Wijk bij Duurstede Eerste Gasthuisrekening.

[3]) Hist. Gen. Bydr. IV : 262.

[4]) Gemeente-archief Wijk bij Duurstede, Resolutieboek A fol. 11.

duecht, goeden zeden ende eerbaerheit, sulcx in alle scholen es gebruyckelijck ende soeveel hem doenlycken es; — ten tweeden sal hij opsicht hebben op 't gantze schole omme aldaer alsulcke ordre te stellen als tot nutt ende vorderinge nodich sal sijn; — ten derden sal hij toelaten alle byschoolen, die den voornoemden Regierders sullen willen gedogen, mits dat hij altemets sal visiteren in de byschoolen die boucken die zij die kynderen leerende zijn, opdatter gheen boecken worden geleert die reformatie contrarierende, maar derzelffde gelyckformich ofte neutrael; — ten vierden en sal hij anders geen jongens leeren ofte onder hem hebben, dan die Latijn leeren, te weeten die grammatica van buten ofte daerboven, sonder hem te mogen bemoeyen met kynderen 't zij meyskens ofte knechtkens lager lerende, met denwelcken hy den ondermeyster sal laten medebewerdden; — ten vyffden sal hij mede gehouden zijn hem op allen Sonnendagen te begheven in der kercke ende aldaer (: voor het luiden van de hoop :) eenige poincten uute heylige schrifture der gemeynte voorleesen ende eerste opheffen die Psalmen, die men singen sall.

Voor all 't welck voors: staet, die van de Magistraet voernoemt belooft hebben ende beloven bij dezen, hem jaerlicx ende alle jaer te doen betalen, heffen ende ontfangen eenen gulden van elcx van vyftich scholieren, die onder hem sullen zijn ende het rechte vierendeel van dezen telcken vierendeel jaers, ingaende op Victoris-dach — doch naestcommende deses jaers 1589; ende soeverre hij geen vyftich jongens onder hem en heeft in 't getall, beloven die van de Magistraet hem t' sullen suppleren die reste van de penningen totte volle vyftich gl. toe, als zij oick beloven insgelycx denzelfden rectoer t' zullen betalen deur haerluyder ontfanger des last hebbende alles vierendeel jaers d' zomme van XXII gl. mitsgaders in 't geheele jair twee mudden weyts Wycxe maet; sal mede genyeten allen extraordinarisse prouffyten van inganck, hoochtytt-gelt ende keersen met den onderm[r] halff ende halff, soe well van dengheenen, die onder hem zijn als onder den ondermeyster respectivelicken. Met expresse restrictie, dat, indien soo wel die van de Magistraat voors als oick den opgemeltten rectoor 't eynden jaers begheren ontslaegen t' zijn, dat zyluyden 't zelfde elcx in zijn reguardt sullen mogen ende moeten een vierendeel jaers te vorens malcanderen opseggen. Aldus gedaen

ende belyeft in den stadthuze ten dage ende jare als boven, ter presentie van 't volle gerichte, ende versocht den voernoemden rector hiervan acte, d' welcke hem gegonst ende gegeven is.

(Archief Wijk-bij-Duurstede oudste resolutieboek der regeeringe fol. 21 Inv. No. 51.)

Of men zich in den persoon des nieuwen rectors had vergist, weet ik niet, maar reeds het volgend jaar 1590 werd hij wederom afgedankt »tegen St. Victors dag naestkomende« en terzelfder tijd werd tot zijn opvolger benoemd Godefridus Nicolai van Ryss-wyck, op dezelfde voorwaarden als zijn voorganger [1]). Ook deze echter raakte men al weer spoedig kwijt, zooals pag. 31 verso van het oudste resolutieboek ons leert: »Omtrent Paeschen 1591 is Godefridus Nicolai rectoor gelicentieert... ende in de plaetse van dezelfde aengenomen magister Joannes Polydorus Deldensis voer die jaerlix gaige als voren, ingaende tho Pinxteren naestcomende«.

Den 28sten Augustus 1592 verkreeg van Delden ontslag als rector en werd nu opgevolgd, door Mattheus Stochius, die door zijn oom mr Nicolaus Stochius aan den raad der stad was aanbevolen [2]). Nu kreeg de Latijnsche school eenige jaren rust. Tot 1614 toch bleef Stochius het rectoraat waarnemen. Hij had daarbij tot hulp in zijn school een onderschoolmeester. Uit deze post werd 18 April 1597 Gysbert Willemsz. Knyff op zijn verzoek ontslagen. Zijn taak werd bij provisie aan rector Stochius opgedragen.

Den 9den Oct. 1604 werd echter Willem Hermensen van Bemmel tot onderschoolmeester benoemd, welke benoeming in 1608 vernieuwd werd. [3]) Het schijnt, dat Mattheus Stochius langzamerhand, door het waarnemen van verschillende andere ambten, minder ijverig was geworden in zijn school. Den 26 Febr. 1610 toch werd hem door het stedelijk bestuur aangezegd, dat hij binnen drie maanden als rector moest aftreden, zoo hij niet terstond het rentmeesterschap van het Wijksche kapittel en andere ambten nederlegde. [4]) Veel zin had echter Stochius hierin niet. Eenigszins vertrouwde hij ook op de goedheid van de vaderlijke stadsregeering, die in zoover dan ook die goedheid toonde, dat niet terstond tot ontslag werd overgegaan, toen Stochius niet aan de voorwaarden voldeed. Den 24sten April 1610 en nog eens op 7 Jan.

[1]) Resolutieboek A fol. 25 verso.
[2]) Resolutieboek A fol. 46.
[3]) » A » 150 verso en B fol 3—4.
[4]) » B » 12 »

1611 werd hem dezelfde eisch gesteld. [1]) En op den 15[den] Maart werd Stochius wel wederom op nieuw aangesteld, maar nog altijd hield de raad aan dezelfde voorwaarde vast. [2]) De zaak bleef nu weer eenige jaren hangen, het stadsbestuur dreigde met ontslag, Stochius echter bleef zijn ambten bekleeden. Dit duurde tot 1614, toen den 24 Januari de rector werd ontslagen om zijn niet voldoen aan den gestelden eisch. [3]) Een half jaar tractement, loopende tot den 28[sten] Februari werd hem nog toegekend benevens een som van 45 gld. 15 stuivers. Eerst den 27 Juni 1615 werd een nieuwe rector benoemd in den persoon van Cornelis A. Dyckens, doctor in de medicijnen, op een jaarlijksch tractement van 200 gld. [4])

In 1617 was men echter al weer zonder rector, want een resolutie van 14 April zegt ons: Mr. Jan Vyth is bij de Magistraet gestelt om de plaats van den voorgaanden rector waer te nemen, totdat de Stad een nieuwen rector heeft [5]).

Wie nu werd aangesteld, bleef mij onbekend. In 1622 en '23 vinden wij als zoodanig den 2[den] predikant van Wijk bij Duurstede, Cornelis Leoninus [6]), aan wien echter door de Synode slechts werd toegestaan dat ambt in den hoogsten nood waar te nemen.

Niets vermelden ons verder de resolutiën van het stadsbestuur omtrent zijn school, tot op het jaar 1650. Den 1sten Augustus toch van dat jaar werd de rector Goens beroepen tot predikant op de Schans de Voorn. Hij nam dit beroep aan en trad af als rector. Den 9[den] December werd tot zijn opvolger benoemd Guilelmus Ipenboom op een tractement van 200 gld. en vrije woning in het klooster. Tevens ontving hij van de kinderen der Syntaxis drie gulden, der Etymologie 2.50 en die daaronder 2 gld. elk trimester [7]).

In 1669 werd bij provisie tot rector aangesteld Dominicus Maris de Boeckholt [8]), in 1680 Willem Spenser [9]).

Eindelijk treffen wij in 1689 aan E. Keldermans, St. Theol. candidatus, die, na sinds eenigen tijd als leeraar in het Latijn aan de

---

[1]) t. a. p. fol. 14 verso.
[2]) » » 16 »
[3]) » » 34 en 34 verso.
[4]) » » 38 verso.
[5]) » 41 verso.
[6]) Archiet van het Aartsb. Utrecht XXIII bl. 149.
[7]) Resolutiën E fol. 237 verso.
[8]) » F » 182 »
[9]) t. a. p. fol. 68.

Wijksche school te zijn opgetreden, tot rector werd benoemd. In 1685 bood hij aan de toenmalige curatoren, Justus Taets van Amerongen, Gerardus Luls, Willem van Essenburch en Petrus Benier, een »series lectionum« ter beoordeeling aan. Hierin wordt opgegeven van uur tot uur wat al wijsheid de leerlingen der Wijksche school werd medegedeeld. En wij mogen zeggen, dat blijkens dit program, de hoogte, waarop het onderwijs stond, niet al te gering was.

den Hoorn (Gr.) M. J. GASMAN.

Hoe een eeuw geleden adressen in de wereld kwamen.

In de zittingen van den Senaat van het fransche Keizerrijk, den 4den en 12den October 1813, de eene onder voorzitting van de Keizerin-Regentes, de andere onder die van den aarts-kanselier, werd gehandeld over en geprotesteerd tegen den afval van Bernadotte, den zweedschen Kroonprins, van de zaak van zijn vaderland en den afstand van het fransche eiland Guadeloupe door Engeland aan Zweden. Niet minder dan van verontwaardiging daarover werd van onverdeelde trouw der vergadering en des volks, van toewijding aan het Rijk en de regeerende dynastie getuigd.

Ingevolge vertrouwelijke brieven van den minister van binnenlandsche zaken van 7 en 13 October over het in beide Senaatszittingen verhandelde, machtigde de prefect van het departement der Zuiderzee, graaf de Celles, den 17den municipalen raden van Haarlem, Hoorn, Zaandam, Enkhuizen, Alkmaar, Weesp, Amersfoort en Utrecht om te vergaderen en hunne gevoelens van aanhankelijkheid in een vast te stellen adres aan de Keizerin te uiten. De onderprefecten gaven hiervan onmiddellijk bericht aan de maires der genoemde steden (de „goede'' steden, waartoe Amsterdam behoorde, mochten deputatiën naar de Keizerin zenden) en zonden vervolgens een ontwerp-deliberatie met model voor het adres. Mocht men den inhoud daarvan niet letterlijk willen volgen, dan mochten de betuigingen toch niet minder hartelijk en vurig zijn.

De raadsvergaderingen werden den 21sten gehouden en de adressen, te Alkmaar, en waarschijnlijk ook elders, geheel overeenkomstig het model, gearresteerd en den 22sten in triplo aan den prefect opgezonden.

Zoo ging het in den dusgenaamden „franschen tijd". Met reden mag men twijfelen aan de oprechtheid van dergelijke adressen, ook al heeft men soms verbaasd gestaan over den slaafschen geest van notabele personen gedurende de fransche overheersching.

Wij zijn 2 maanden verder. De fransche autoriteiten en troepen, uitgezonderd in eenige versterkte plaatsen, hebben het land verlaten, een voorloopig bewind is opgetreden, de Prins van Oranje teruggekeerd, hij heeft de hem aangeboden souvereiniteit aanvaard, de onderprefect van het arrondissement Alkmaar, mr. G. Fontein Verschuir, ridder van het legioen van eer, heet nu commissaris van het arrondissement.

Den 10^{den} December zendt deze den maire van Alkmaar een concept-besluit, ten einde op het oogenblik der ontvangst den gemeenteraad bijeen te roepen, hetzelve na goedkeuring, waaraan hij niet twijfelt, door alle leden te doen teekenen en zonder eenig uitstel aan hem toe te zenden. Den 13^{den} deelt de maire, mr. N. van Foreest van Petten, zooals zijn voorschrift luidt, mede, dat hij uit de officiëele stukken en proclamatiën met blijdschap heeft gezien, dat de steden Amsterdam en 's-Gravenhage en misschien meerdere, den wensch hebben te kennen gegeven der regeeringsaanvaarding van den Prins als souverein vorst en aan dien wensch door Z. K. Hoogheid is voldaan; dat zulks wel ongetwijfeld algemeene instemming vindt, maar hij, maire, oordeelt, dat het Z. H. niet anders dan welgevallig zou kunnen zijn, als ook minder aanzienlijke gemeenten even duidelijk en hartelijk hare instemming met het gebeurde betuigden, hetgeen hij voorstelt bij openlijk besluit te doen. De raad voldoet aan dit verlangen met den vurigen wensch den Prins te huldigen en als Souverein Vorst te erkennen, alsook dat alle ingezetenen zich als zijne getrouwe onderdanen gedragen en voor het behoud der tegenwoordige regeering ijveren zullen.

De maire verzond nog denzelfden dag het met „geestdrift geteekend" adres aan den commissaris, om het op de geschikste wijze tot zijne bestemming te brengen. Ditmaal kunnen we aan de geestdrift geloof hechten, maar de opmerking moet ons van het hart, dat de wijze waarop het adres in de wereld kwam fransch was.

C. W. B.

KRIJGSGESCHIEDENIS.

Het staande leger en de huurbenden in de Nederlanden van 1471—1584.

DOOR

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LIX, 181—193).

II.

1567—1584.

Bij missive van 27 October 1555 bevestigde *Philips II* den *Prins van Oranje* als kapitein-generaal van het leger te velde [1]). Over de geschiedenis van den Prins tot aan het tijdstip dat *Alva* met zijn leger binnen onze grenzen trok, zullen we te dezer plaatse zwijgen. Hij stond aan het hoofd van een betrekkelijk klein getal uitgewekenen, of beter gezegd hij was er het hoofd en de ziel van. Bij *Wagenaar* lezen we, dat hij zich bij verschillende Duitsche vorsten vervoegde tot het leenen van gelden of om vergunning te erlangen tot aanwerving van manschappen. Hij zelf verkocht en verpandde de huissieraden en kleinodiën, die hij uit ons land naar Duitschland had overgebracht, of zooals *Hooft* het uitdrukt [2]): »Zyn Doorluchtigheit zelf, om te toonen, dat het laatste ten beste »was, verkocht Kleinoodjen, zilverwerck, tapyten, en ander huis- »raadt van Koninklijke kostelheit«.

Jan van Nassau verpandde zijne heerlijkheden en diende daardoor de goede zaak op niet geringe wijze [3]); Graaf *Lodewijk* reisde Frankrijk en Duitschland door, terwijl verder op alle mogelijke

[1]) Deze missive is afgedrukt in den *Codex Diplomaticus Neerlandicus*, 1848, Dl. I, afl. 2. Het origineel berustte vroeger in de verzameling van *Mr. G. van Leeuwen* te Alkmaar.

[2]) *Historiën*. Uitg. 1821, II, 119.

[3]) In *Oud-Holland* 1899, blz. 9 v. v. zijn de lijsten van door *Prins Willem I* verpande goederen uitgegeven door wijlen den heer *A. J. M, Brouwer Ancher*. Het handschrift, berustende in het Koninklijk Staats-archief te Wiesbaden, was geëxposeerd op de *Oranje-Nassau-tentoonstelling*. Het wordt op den omslag omschreven als: »*Schreiben des Grafen Johann des älteren von Nassau-Katzenelnbogen an Graf Johann III von Nassau-Saarbrücken*, 1572 *Januar* 17, *Original, Papier. Anliegend mehrere Verzeichnisse. Walram. Hausarchiv II D* 2 *No.* 22-41 *Blätter*.«

Toen *Willem I* overleed was zijn boedel bezwaard met een schuld van f 2,400.000. Zijn erfgenamen kwamen in 1594 met *Jan van Nassau* tot eene overeenkomst over een schuld van f 1.400.000. In 1598 schonken de Staten eene som van f 175.000 aan de nalatenschap van *Willem I* en in 1619 nog eene som van f 150.000 aan de erfgenamen van Jan van Nassau.

wijzen pogingen in het werk werden gesteld om een leger te vormen. Bovendien boden zich uit verschillende gedeelten van Europa personen voor den krijgsdienst aan, die allen gewapend, van handgeld voorzien, bezoldigd en onderhouden moesten worden. Geen wonder dat dus ook nog geheime inzamelingen werden gehouden. 6 April 1568 teekende de *Prins* te Dillenburg, in de machtbrieven, die hij aan zijn broeder *Lodewijk*, aan zijn zwager *Graaf van den Berg*, en aan andere Edelen verstrekte, het besluit om het zwaard te trekken.

In de *Koninklijke Bibliotheek* berust een zeer curieus boekje, dat in den pamfletten-catalogus is opgenomen. (No. 170). Uit een daarin geplaatste aanteekening blijkt, dat het uiterst zeldzaam is, want lezen we o.m. »Cette proclamation du Prince d' Orange est extraordinairement rare. Elle n'existe dans aucune des grandes Bibliothèques historiques.« Het is gedateerd 14 September 1568 in het kamp bij Arweiler. We meenen dan ook goed te doen het in deze bijdrage in extenso over te nemen. Deze proclomatie luidt:

A Tovs Capitaines, Hommes d' Armes, et avtres bons et vaillantz Soldatz dv Pais Bas, le Prince d' Oranges, Conte de Nassav, Etc. de Sire salvt, et felicite perpetvelle. M. D. LXVIII. [8°. 8 blz.]

Semonce
Du Seigneur le Prince d' Oranges, Etc. aux
Capitaines & Soldatz du
Pais Bas.

Messievrs, Il n' est besoing d' vser ici de grand langage, ou faire long discours pour vous remonstrer le but & desseing du Duc d' Alue & de ses adherens: puis que par les barbares insolences & horribles oppressions & tyranies par lui & les siens commisses & perpetrées depuis sa venue au Pais bas, est aisé a tout homme d' aucun iugement de de comprendre, quilz ne tendent a autre fin que de mettre & tenir ledit Pais & tous inhabitants d' icelui totalement en leur subiction & seruitude, & pour auec le temps y pouuoir seulz dominer & gouuerner a leur poste, comme on les a veu faire en Italie & ailleurs ou ilz ont miz le pied.

Aians aussi a cest effect si violentement miz leurs sanglantes mains sur les principaulx Seigneurs, ensemble sur tant de Nobles & gens de qualité dudit Pais bas, & ne s' estant moins desbordée leur cruaulté contre l' honneur & biens de ceux, qui preuoians

ceste tempeste s' estoient en temps retiréz. S' asseurans apres qu' ilz seront venuz a chef de ceux, quilz craignoient aucunement pouuoir empescher leurs iniques desseings, que bien tost ilz seront maistres des autres qu' ilz entretiennent encores presantement, non pas pour quelque bien qu' ilz leur veuillent, ains seullement pour la necessité du temps. Aians fermement arrestéz & resoluz, apres qu' ilz se verront en plus paisible possession, de mettre non seullement hors d' espoir, ains du tout forclorre & casser tous naturelz du dit Pais de toute administration, gouuernement, seruice & soldée, & par la mettre ledit Pais du comble de felicité, ou lon l' a veu n' agueres, en extreme misere: & les inhabitants au parauant bien libres, en vne non tollerable seruitude, auec oppression & totale extirpation de tous priuileges & libertez, le tout au grand desestime, preiudice & interest de sa Maiesté. A quoi certes tous fideles & loiaux subiets & inhabi tans dudit Pais, desirans se retirer hors des inconueniens susdits, ont maintenant bien occasion & moien de le pouoir faire, puis quilz voient ouuertement que le tout puissant, par vne singuliere grace & pour mieux dire miraculeusement, leur enuoie les moiens par vne si puissante armée, laquelle il a pleu a sa diuine Maiesté nous donner presentement en mains, nonobstant que soions non seullement tant eslongnez de noz biens, mais aussi passé desia tant de temps priuenz de la iouissance d' iceux. Dont a bon droit tous ceux qui ont affection au seruice de sa Maiesté & bien du Pais & de leur propre, deburoient presentement ouurir les yeux, & considerer le singulier bien que Dieu leur veult faire maintenant, moiennant quilz n' en soient nonchalans, & ne mesprisent vn si grand benefice, ains fermement elperent, que par tel moien le Seigneur Dieu les veut oster de si violentes & inhumaines oppressions & seruitudes, & les remettre & maintenir desormais en leur ancienne liberté & faire viure en seuretée & repos. Nous requerons partant que veuillez, selon l' obligation & promesses qu' auez a la patrie, & recordans le serment qu' auez fait pour l' entretenement des preuileges, vous tellement rigler & conduire, que ne tombiez en quelque inconuenient, que autrement voudrions euiter, afin que estans ces tyrans estrangiers chasséz, puissions auec l' aduis des estatz generaux du Pais, reduire le tout en bon estat, & remettre iceluy Pais & les inhabitants en leurs anciens priuileges, libertéz & biens, soubs l' obeissance de sa Maiesté: afin que puis apres vn chacun bon

& fidele seruiteur d' icelle puisse estre recognu & recompensé selon le merite de ses bonnes actions & seruices, a quoy presentement n' est prins aucun regard. Vous aduisant & protestant expressement par cestre que si autrement & la ou ne voudriez sur ceci prendre le regard qu' il compete, aucun grand esclandre ou effusion de sang en aduient, que la coulpe ne sera point nostre, qui en satisfaction de nostre serment fait a sa Maiesté, & au Pais ne desirons, que de vous & tous ceux dicelui, garantir & deliurer de seruitude, comme aussi de ce qui pourrat aduenir nous nous en auons bien voulu descul per deuant Dieu, la patrie & vous tous, afin que par cy apres ne puissiez alleguer, ou vous complaindre de n' estre preaduertiz, & pour vostre propre salut paduisez. Et esperant que y prendrez le soing quil vos conuient, prions Dieu que bien tost vous puissions veoir restituéz en vostre entier & ancienne liberte. Escrit en nostre camp prez d' Arvveiler, le 14. Iour de Septemb. 1568.

* *
*

Over de verschillende sterkten der troepen is tot dusver geen voldoend antwoord te geven. Men leze daartoe de verschillende krijgsbedrijven, hoewel de verspreide berichten onderling nog al eens verschillen. Ook de resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland verschaffen ons daarover geen licht. Afwisselend was natuurlijk de sterkte [1]). Na de welbekende gebeurtenissen in het Noorden van ons land werd weder een leger saamgesteld. Het klooster Romersdor in het Bisdom Trier werd aangewezen als de verzamelplaats voor hen, die zich wilden scharen onder de vanen van Oranje, nadat uit het vaderland de verzekering was gekomen, dat over een reeds gereedliggende som gelds kon worden beschikt. Franschen, Walen en Duitschers — aldus *Bosscha* — stroomden bij hopen derwaarts en in begin van September werd het leger gemonsterd, ten bedrage van 14000 of 18000 man voetvolk [2]) en 7000 ruiters, voorzien van eene artillerie,

---

[1]) Omtrent de veldslagen bij Heiligerlee en Jemmingen leze men, *Bosscha*, *Blok* en de *Archives de la Maison d' Orange.* Alsmede de mededeeling van *L. Ph. C. van den Bergh* uit het »Archief van Nijmegen« in de »Nieuwe Werken van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden«, Dl *V*, en *Gachard*, Correspondance du Duc *d' Albe* sur l' invasion du Comte *Louis de Nassau* en Frise en 1558 et les batailles de Heyligerlee et de Gemmingen, waaruit een en ander medegedeeld is in de »Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde«, Dl. VII.

[2]) Hierover bestaat verschil van meening. Er worden opgegeven 44 vendelen, doch daar de sterkte der vendelen verschillend was, zoo is het juist getal personen niet te bepalen.

die slechts uit 10 stukken geschut bestond, waarvan 6 falkonetten en 4 kartouwen. Opgemerkt zij hier, dat de falkonetten behoorden tot de slangstukken; ze schoten kogels van $1^1/_4$ en $2^1/_2$ pond. De kartouwen werden verdeeld in geheele-, halve- en kwartkartouwen, schietende kogels van 48, 24 en 12 pond.

De meeste uitgeweken Edelen waren hier vereenigd, ook *Lodewijk* met het overschot van zijn leger en *Willem van Lumey*, *Graaf van der Marck*, die gezworen had haar en baard te zullen laten groeien, totdat hij den dood van *Egmond* en *Hoorne* zou hebben gewroken.

De toestand van dit leger was allererbarmelijkst. Een verzameling van oproerige, muitende en onbetrouwbare huurlingen, zoo oproerig zelfs, dat zich niet zelden ergerlijke tooneelen van wanorde afspeelden en het leven van den Prins meermalen in gevaar was. En dat tegen een vijandelijk leger van ongeveer 20.000 man voetvolk en 8000 ruiters, voorzien van geschut, munitie, geld en leeftocht.

In het 3e deel der meergenoemde »*Archives*« kan men eenige nadere mededeelingen vinden omtrent de samenstelling van het leger van den Prins in Juli 1572.

Daarin wordt de volgende lijst medegedeeld:

La liste des gens de querre sans y comprendre
Contes, Barons et aultre de bonne volonté.

Jehan Berninckhusen, Couronelle des Reistremestre et Suivant:

Godert Wolmerickhousen	400
Louys Rumpff.	300
Albert de Lo	300
Jasques de Furstenberque.	400
Le Couronelle Ernst van Mandesloo	2500
Le Conte Jann van Schouvenburc.	600
	4500

Colonels de l' infanterie.

Sans les volontairs.	Messieurs le Conte Hanry de Nassau	15 enseignes.
	Le Conte Guillaume van de Bergue	15 enseignes.
		4500
	Monsieur de Reume	10 enseignes.
		3 mille testes.
	Hanse van Collen 5 enseignes 15 testes.	

Somma des piétons, 13 mille cinq cens, sans les volontairs.

Aultre Reistremestre n'aient point de Couronelle.

Wolfgart Gabe	400
Jost van Remen	300
Herman van Calenberg	300
Albert de Gueldre	300
Wolf Daffetin [1]) . . . , ...	300
Hamer Ordies	300
Balduin de Dopendallen	300
Dedrick de Hart	300
De Nieuenhoume [2])	300
Et puis les Gentilhomes de Pays-Bas dont je pense faire [une cornette de	300
	3100

Lezen we de artikelen 4 en 5 van het Ontwerp-tractaat van Keulen, dan krijgen we een algemeen denkbeeld hoe men zich hier te lande het krijgswezen in tijd van vrede moet voorstellen vóór den 80-jarigen oorlog.

Deze artikelen luiden:

Art. IV. Alle vreemde krijgslieden, als Spanjaarden, Italianen, Duitsche, Fransche, Bourgondische, Engelsche, Schotten en alle andere uitlanders, die ter zake van deze oproeren, wederzijds zijn aangenomen en ontboden geweest, zullen nadat deze Pais afgekondigd zal zijn, binnen den termijn, met gemeen genoegen vastgesteld, tegelijk en op één tijd vertrekken.

Art. V. En wat aangaat de andere krijgslieden, inlanders zijnde, die zal de Koning, tot verlichting en ontheffing van zijn verdrukte onderdanen, gebieden af te danken; alle Krijgslieden zoo te land als ter zee. Teneinde de onderdanen in volkomen rust op zichzelven mogen leven: behoudens dat men alleen de gemeene garnizoenen [hiermede zijn de frontierplaatsen bedoeld] zal behouden en voorzien. Opdat de onderdanen, Burgers en Inwoners, zonder eenig uitstel, zich weder mogen begeven tot hunne koopmanschappen, ambachten, neeringen en hanteeringen, als ten tijde van den vrede, waarmede zij hunne vrouwen en kinderen, zonder hunne evennaasten te verongelijken, eerlijk mogen onderhouden; zij zullen het openbaar gebruik der wapenen, te voren hun ongewoon, verlaten, omdat dit in vredestijd niet is dienende.

* *
*

[1]) d' Affestein?
[2]) Nyenheim?

Het ontwerp-tractaat werd door de Algemeene Staten gezonden ter beraadslaging naar de landen, die het op hunne beurt aan de gepreviligieerde steden om advies voorlegden [1]). De onderhandeling op deze wijze door de partij van den opstand op de lange baan geschoven, werd door den Koning van Spanje weder afgebroken. Ook de *Prins van Oranje* was inmiddels over den inhoud van het tractaat geraadpleegd. Deze gaf zijn gevoelen 28 September 1579 in druk [2]). Hierin zijn vooral twee opmerkingen van den Prins voor ons van belang. De Prins zegt o.a.: »Ten eersten is er in de landen niet één stad, welke, des verzocht zijnde, niet weigert zooveel als haar mogelijk is garnizoen in te nemen; en als zij er eenig in heeft, niet terstond alle vrienden opmaakt, om er weder van ontslagen te zijn: waardoor geheele landschappen en steden werden verloren, gelijk zulks aan *Ath*, *Aalst*, *Mechelen* en andere gebleken is.«

En op een andere plaats verzocht hij, dat men hem wilde toelaten in de frontiersteden orde te stellen naar zijn goeddunken, niet alleen tot bewaring van genoemde steden, maar om daaruit den vijand naar behooren te mogen bespringen. Hij verzocht, om aanslagen en onverwachte invallen waar hij heimelijk van zou gewaarschuwd zijn, te mogen verhoeden en vroeg mede autorisatie om in alle steden en plaatsen, soldaten te mogen in- en uitvoeren »zonder tegen-zeggen«.

Tien maanden daarna verscheen het volgende krijgsreglement, het oudste hier te lande, dat we hier afdrukken wegens den belangrijken inhoud. Het berust in de Koninklijke Bibliotheek in de pamfletten-verzameling (no. 537a).

Het luidt:

Poincten ende Articulen by Syne Hooght geordonneert met deliberatie en advijse van den Prince van Orangien Lieutenant generael, ende de Staten Generaal dezer Nederlanden tot Antwerpen vergadert zijnde, Ende belast scherpelyck onderhouden te worden tusschen den Steden ende Ruyteren ende Voetknechten, binnen de selve Landen garnizoen houdende, Tot meerderen dienst vande Lande, verlichtinghe vande Ondersaeten ende gherieve van de selve Ruyteren ende Voetvolcke.

---

[1]) Een en ander ontleend aan een bijdrage van den 1sten luitenant der Jagers L. M. A. von Schmid in »de(n) Militaire(n) Gids«, 1899.

[2]) Advys ende Raedt van den Prince van Orangiën op sekere Articulen aan Zijne Excellentie ghesonden van weghen der ghedeputeerden van der Unie, aangaande den Vredehandel. [Knuttel, no. 503.]

I.

Inden iersten, soo wanneer eenighe bende, oft Compaignie Ruyteren, oft Voetknechten, haer sal begheven binnen eenige stadt of nu ter tijt in garnizoen is ligghende, sullen de Capiteynen, en Officiers, hen behooren te vinden ende houden bij de benden, Cornette, Compaignie oft vendel, om de selve te suyveren van alle onnut ende onnoodich ghevolgh, ende anderzins goede ordeninghe te stellen in alles wes int aencomen ende legeren van de Ruyteren ende knechten mochte voorvallen.

II.

Item sal den Capiteyn ghehouden wesen, aen den Gouverneur oft superintendent, ende aen Borgemeester, Wethouderen, oft andere van wege der stadt, des last hebbende, tsijnder aencomste oft in garnisoen ligghende, over te leveren 't dobbel van zijn Rolle, met sijn eygen handt onderteeckent, inhoudende alleenlick 't ghetal van soo vele hoofden van sijn compaignie, als hy metter daedt sal innebrenghen, ende aldaer geduerichlick houden ligghende, om dien volghende bij billetten, daer toe dienende, ende inhoudende de naeme ende toenaeme van elcken Soldaet of Ruytere, hen te versien van logijsghelt oft anderssints van logijse ende huysvestinghe soo ende als hier naevolght.

III.

Ende en sullen de Capiteynen ende hun Ruyteren oft Soldaeten, niet moghen yet meer eysschen oft pretenderen dan hen billet van servicie zal innehouden, noch by bilette gelogeert sijnde moghen veranderen van logijse sonder consent ende ordinanciën van de voorsz. Gouverneurs oft Superintendenten ende Wethouders, oft anderen des van heuren 't weghen last hebbende.

IV.

Sullen oock niet meer billetten mogen ontfanghen, noch die van der Stadt ghehouden wesen uit te reijcken, dan sij hoofden in actuelen dienst binnen der stadt en zijn hebbende: Ende soo wanneer eenighe Ruyteren oft Soldaeten, ghecasseert oft aenghenomen worden, sal den Capiteyn oft synen schrijver ghehouden wesen, ten daghe van de Cassatie oft aenneminghe tselve den Magistraet aen te gheven, om daer af notitie gehouden te worden, op de rolle onder hun berustende.

V.

Ende sullen de Capiteynen ende hun Ruyteren oft Soldaeten ghehouden wesen voortaene hun logyse te soecken in al sulcken quartieren als by de Magistraet vander plaetse elcke Compagnie Ruyteren ofte Voetknechten anghewesen sal worden, midts bij den Borgheren ende Inwoonderen der steden de voorsz. Compaignie verstreckt ende uytgereijckt sal worde, voor logys ende servitie ghelt ter weken als hier nae volght:

Te weten den Capiteyn van de Ruyteren .	30	St.
Den Lieutenant ende Cornette elck . . .	25	»
Elcken Ruytere	10	»
Den Capiteyn van t voetvolck	25	»
Den Lieutenant ende Vindrich elck . . .	20	»
Elck van de Sergeanten	12	»
Den Corporalen	8	»
Ende elcken Soldaet	10	»

VI.

Ende tvoorschreven logys ende servicie-ghelt ter weken bij de Borgheren oft Inghesetenen verstreckt wordende, sullen sy daer mede gestaen ende voortaen onghehouden ende vrij wesen, den selven yet anders meer te doen, oft gheuen, het sy brandt, turf, licht, azijn, sout, smout, haver, stroy, hoy, stallinghe, logys, huysvestinge oft anderssins, maer sal tselve crijghsvolck hen daer mede te vreden houden, sonder anderszints yet meer te verheijsschen oft nemen.

VII.

Maer in soo verre in eenighe stede daer eenighe crychsvolck in garnizoen is liggende, oft sal comen ligghen tghene voorschreven is niet en wordt bevonden praticabel, sal alsdan den Magistraet des voors. plaetse tvoors. Crychsvolck respective moghen versien van logysen, waer mede 't voors Crychsvolck ghehouden sal wesen te vreden te syne, midts de naevolghende servicie, sonder yet meer te moghen heysschen oft nemen.

Te weten:

Den Capiteyn van de Ruyteren	20	St.
Den Lieutenant ende Cornette	14	»
Elcken Ruytere	7	»
Den Capiteyn van 't Voetvolck	17	»
Den Lieutenant ende Vindrich elck . . .	12	»
Den Sergeanten elck	8	»
Den Corporalen . , ...	7	»
Elcken Soldaet	5	»

VIII.

Ende soo waer eenighe sterckhuysen oft Casteelen liggende aen de Steden, beset zijn met Crychsvolck sal hun respective servicieghelt ghegheven worden als andere bij de Borgheren logys hebbende, dwelck tvoors. crychsvolck verstreckt zal worden uit de generale middelen ter ordonnancien van de Magistraet ter plaetsen al waer de voors. huysen oft casteelen gelegen syn.

IX.

Wel verstaende dat alle Capiteynen, Officiers, Ruyteren en Soldaeten, *mede brenghende oft hebbende Vrouwen, Kinderen en anderen onnutten naerloop*, altijdt ghehouden sullen wesen hun logysen voor hun selven te soecken, sonder den Magistraet der selver stadt te moghen molesteren ofte selver eenige huysinghe innemen, midts ghenietende tvoors. servicie.

X.

Ende van tvoors. verschiet oft leeninghe zal eenen yeghelicken borgheren oft inwoonderen gherembourseert worden uit de contributie van de generael middelen, daer toe de Magistraet van elcke plaetse handt sal helpen houden, om aan de respective Commisen, van de generaliteyt hem remboursement te becomen, die daer af goede noticie sullen houden, wel verstaende dat de voors. Magistraet goede regard sal nemen dat gheen logys oft servicieghelt oft fouragie uitgereyckt sal worden aen eenighe Capiteynen, Officieren, Ruyteren oft Soldaeten, respective die acht daghe absent sullen sijn.

XI.

Dies sullen twee Ruyteren hen moeten contentere met een camere oft tamelicke plaetse en een oft twee bedde. En twee voetknechten met een bedde. Blijvende altijdts den Weerdt en Weerdinne vooruit sijn gewoonlick gherief ende beste camere van synen huyse.

XII.

Item sullen twee Ruyteren ofte Voetknechten op een camer alsvoor logerende, alle weke hebben een ammelaken, ende elck een ofte twee servietten en ten veertien daghen een paer slaepelaecken, dien de Weerdt oft Weerdinne van den huyse sullen wassen op heuren cost, maer niet eenighe hemden ofte andere lijnwaet vande Ruyteren oft Voetknechten.

XIII.

Sal oock den voors. Ruyteren bij dien vander Stadt stallinghe bewezen worden voor heure paerden latende ter beliefte ende discretie van de voors. Wethouders, of des van weghen den Steden last hebbende om de stallinghe te bewijzen, in oft neffens 't logys van elcken Soldaet oft elders, nae heure ghelegentheydt sulckx nochtans dat overcomende eenighen haestigen noot oft alarme, den dienst van de Ruyteren daer door niet en worde benomen verachtert oft belet.

XIV.

Ende belanghebbende de havere ende 't rouvoeder van hoy en stroy voor de peerden, sal men onderhouden den tax ende prijs hier nae volghende.

XV.

Voor elck peerdt dry splinten havere, van de tweendertich inde veerdele Andtwerps, de selve dry splinten voor twee stuyvers, ende den tijdt van twee maenden ghedurende, en die overstreckt sijnde, sal nieuwe taxatie ghestelt worden bij de Gouverneur oft Superintendant, ende Magistraet daer 't selve garnisoen is.

XVI.

Item 12 ponden hoys ende acht ponden stroys sdaechs tsy roggen, haveren oft gersten, nae de gheleghenheydt ende ghewoonte, van den plaetsen, voor eenen stuyver.

XVII.

Sal de voors havere, hoy en stroy bij de Ruyteren worden gecocht met ghereeden ghelde ofte bij ghebreke van betalinghe, hen worden gelevert op eenen kerf, ten prijze als voor, ende afgetrocken aen de ierste betaelinghe oft leeninge, waer af de Commissarissen daer toe te committeren sullen goede pertinente rekeninghe houden.

XVIII.

Ende om de voors. havere, hoy ende stroy te furneren sullen de Officiers ende Magistraten van elcke plaetsen daer eenighe Ruyteren in garnisoene sullen ligghen, gheauctoriseert wesen om te beschrijven en te taxeren de Dorpen van heuren resort, om alle weken de voors. havere, hoy ende stroy op te brenghen, ten prijse voors. naer advenant van tghetal van de hoofden van de Ruyteren, by oft onder de vaene, in de plaetse van der beset-

tinghe jegenwoordich synde, daerinne begrepen het onderhoudt van de Capiteynen ende Officiers, ende dat nae rate vande macht ende tegenwoordige qualiteyt, ende gesteltenisse der selver Dorpen: ende by ghebreke van leveringhe, de voors. Dorpen daer toe te mogen bedwinghen.

XIX.

Ende sal men den selven Dorpen van de voorseijde leveringhe bij hen alsoo te doen, verghelden ende betalen van alsulcke penninghen ende contributiën als sij respectivelick tot behoef der ghemeine saecke aan de Staten slands zijn opbrengende, oft bij foute van dijen, de selve daer aen moge inhouden, ende corten, midts overbrenghende bescheidt van den Commissarissen hier nae vermelt.

XX.

Ende wat de voorseyde havere, hoy ende stroy meer sal weert wesen oft costen, als die hiervorens is ghetaxeert, tselfde sal staen ten laste van de Dorpen sonder dijen aangaende eenigh remboursement oft afcortinge te moghen eysschen oft pretenderen: des sullen sy bevrijdt wesen, dat deselve Ruyteren egheene fouragie ten platten lande en sullen moghen hale, oft hen andere beschaedichheydt in den persoon oft goeden aendoen.

XXI.

Om alle welcke des te beter te volbrenghen ende dese ordinancie te doen onderhouden, ende om alle gheschillen, die tusschen den Ingesetenen Dorpen ende Ruyteren des-halven soude moghen reysen te beslichten sullen gestelt worden drye Commissarissen, eenen van weghen den steeden, eenen van weghen den Dorpen, ende eenen van weghen der Compagnie, bij elcken van henlieden respectivelick te noemen: in handen van den welcken, alle haver, hoy ende stroy sal ghelevert ende bij hen den Ruyteren voorts uitgereickt worden, op den voet ende inder manieren voors. die daer aff sullen schuldich ende ghehouden wesen te verandtwoorden ende te doene goede pertinente rekeninghe ende bewijs onder bekentenisse en bescheedt daer toe dienende.

XXII.

Ende zullen de Capiteynen mitsgaders hunne Offieiers ende ghemeyne Soldaeten incomende oft als nu synde in eenighe Stede oft Casteele in garnisoen ligghende ghehouden zijn, al eer sy

inghelaeten oft betaelt zullen worden te besweeren in handen van de Gouverneurs oft Superintendent ende Magistraet ter plaetsen daer sy comen sullen oft nu zijn, waer toe wij midts desen de voors. Gouverneurs oft Superintendent ende Magistraet respectivelick gheauctoriseert hebben, ende midts dezen auctoriseren, de voors. ordinancien t' onderhouden ende te doen onderhouden, midtsgaders oock te sweeren ende beloven den voors. Gouverneur oft Superintendent ende Magistraet der steden ghetrouwe te wesen ende de Justitie voor te staen.

XXIII.

Ende soo wie de voors. ordinancien int gheheel oft in deel quam eenigher manieren te contravenieren, sullen deselve als infracteurs ghecasseert, ende daerenboven arbitralick ghecorrigeert worden nae de gheleghentheydt der saecken. Aldus ghesloten ende ghearresteert by myn Heeren de Generale Staeten binnen Andtwerpen vergadert, om de selve puncten ende articulen te laeten drucken, den 23sten in Julio.

My Jeghenwoordich
Housflin.
Ter ordinancien van de voors. Staeten
A. BLYLEVEN.

Na den dood van den *Prins van Oranje* volgde de latere groote Veld-Overste *Prins Maurits* hem op, die eene geheele reorganisatie in het leger aanbracht. [1])

* * *

Ten slotte nog eenige aanteekeningen over *Alva's* leger tegen den 80-jarigen oorlog.

Het leger, waarmede *Alva* naar de Nederlanden zou komen, was wel om schrik in te boezemen. Prof. *Bosscha* zegt daarvan [2]): »Het bestond uit de overgeblevenen dier oude legioenen, die den »roem der Spaansche Infanterie, bij Mühlberg en Pavia hadden »vereeuwigd; gehard in het veld onder verschillend luchtgestel, »geoefend in den oorlog op allerlei terrein; gewend in den dienst »aan de stipste krijgstucht; maar, werd er eene overwinning

[1]) Zie ook o.a. in de »*Kroniek van het Historisch Genootschap*«. Jrg. 21, het *Journaal* van *Splinter Helmich*, soldaat en later hopman in dienst van den lande, van 1572 tot 1589. Medegedeeld door wijlen Prof. *R. Fruin*.

[2]) Blz. 142.

»bevochten — gelijk zij gewoon waren te overwinnen — dan »kenden hunne brooddronkenheid en onverbiddelijke moordlust »perk nog palen.«

De Koning — aldus lezen we bij *Wagenaar* [1]) — had de bezettingen uit het Rijk van Napels, Sicilië en Sardinië gelicht en hen te Genua vereenigd. In Spanje waren — ter aanvulling — 14 vendels aangeworven.

Aan den *Graaf van Lodron* werd den last gegeven om een regiment op te richten in Tirol van 1200 Hoogduitschers, terwijl de Italiaansche ritmeesters de oude benden voltallig moesten maken.

Aan *Sanchio d' Avila* en aan *Lopes Satapa* werden ieder 100 Italiaansche lichte paarden toegevoegd. *Pedro Montanez*, bevelhebber van Novara kreeg een kornet van 100 zwaar gewapende Spanjaarden, In het Graafschap Bourgondië moesten 300 speeren en 100 ruiters aangeworven worden, aan welker hoofd als commandanten zouden worden aangesteld *Baron van Vergy*, *Baron van Cherau* en de heeren van *Cleraux* en *Momertin*. *Don Frederik* werd aangesteld tot Overste van het voetvolk en algemeen stedehouder van het leger, zijn broeder *Don Ferdinand* tot Overste der ruiterij.

Prof. *Bosscha* [2]), die zijne gegevens aan *Bor* [3]) en *Strada* [4]) ontleend, deelt mede dat *Alva's* leger, dat uit verschillende oorden van Italië in de vlakte tusschen Asti en Alexandria te samen trok, slechts bestemd was om de kern te vormen eener grootere legermacht, zoo de omstandigheden dit mochten vereischen.

Aanvankelijk bedroeg het ruim 10000 man, waarvan het voetvolk in 4 regimenten verdeeld was. Deze regimenten heetten ook wel terzio's, omdat er drie van gingen in een bataglia (bataljon).

Deze vier regimenten waren:

1. *Het Napelsche regiment*, sterk 3230 man, verdeeld in 19 vaandels of compagnieën.
2. *Het Siciliaansche regiment*, sterk 1520 of 1620 man, verdeeld in 11 vanen.
3. *Het Lombardische regiment*, sterk 2200 man, verdeeld in 10 vanen.
4. *Het Sardinische regiment*, sterk 1728 man, verdeeld in 10 vanen.

---

1) VI, blz. 240—241.
2) Blz. 143.
3) Nederlantsche Oorloghen.
4) De Bello Belgico.

De respectievelijke commandanten waren: *Alphonso d' Ullola*, *Juliaan Romero*, *Sancho de Lodogno* en *Gonsaloo de Braccamonte*.

Men ziet dus, dat het verschil in sterkte der verschillende vanen of vendels nog al sterk was, daar dit respectievelijk bedroeg 170, 134 of 144 (ongeveer), 220 en 172 man. Aan elk vaandel waren daarenboven nog 15 Spaansche harkebusiers toegevoegd, voorzien van dubbelhaken. Deze lieden genoten eene hoogere soldij en stonden hoog aangeschreven. Ieder harkebusier had een jongen bij zich, om de zware haakbus te dragen, die bij het vuren op een gaffel of furquet werd gelegd. De dubbelhaak schoot destijds een ijzeren kogel van 5 ons en een looden van 7 ons. De kogels konden een afstand bereiken van 1440 pas, het vizierschot was 292 pas.

Van de bovengenoemde regimenten waren 1600 man gewapend met musketten, de overigen met pieken en hellebaarden.

De ruiterij — sterk 1200 man — was verdeeld in 12 kornetten, deels licht, deels zwaar gewapend.

Onder de licht gewapenden waren 2 kornetten Albanezen [1]).

Zooals we boven reeds zagen stond de ruiterij onder bevel van *Don Ferdinand*, doch boven hem was als commissaris-generaal gesteld *Antonio Oliviera*. Over het geschut was gesteld de grootmeester der artillerie *Gabriël Serbellonie*, *Ridder van Malta*.

Bovendien waren nog aan het leger verbonden de Veldmaarschalk-generaal *Chiapin Vitelli* en de Italiaansche vestingbouwkundige *Francisco Pacciotto* of *Pacieco* [2]), behalve nog verschillende bevelhebbers van minderen rang, als *Sancho d' Avilla, Basta*, *Francisco Verdugo*, *Mondragon* e. a.

Doch dit leger ontving nog eene aanzienlijke versterking, als 7000 Italianen uit Savoje, 300 ruiters uit Bourgogne, twee regimenten Duitschers uit Luxemburg en nog 3000 Duitschers en 300 ruiters onder *Albericus de Lodron*, zoodat *Alva's* krijgsmacht, die in Augustus 1567 de Nederlanden binnenrukte, ongeveer 20.000 man bedroeg.

* * *

We zullen deze aanteekeningen thans eindigen, verder verwij-

---

[1]) Volgens eene aanteekening van *Bosscha* waren deze ruiters het eerst in den Italiaanschen oorlog van *Karel VIII* (1495) in Europeesche legers gebracht door de Venetianen, wier onderdanen zij waren. Zij heetten ook *Stradioten*, bereden lichte Turksche paarden, waren op zijn Turksch gekleed en gewapend met kromme sabels en zeer lange piek.

[2]) Hij wordt ook wel eens verward met *Pacheco*. Zie daarover: *Lambrechtsen N. C.* Defensio Civitatis Vlissinganae in libertatem se vindicantis anno 1572. Traj. ad Rhenum, 1773. [Dissertatie].

zende naar de beschrijvingen der verschillende krijgsbedrijven en naar de resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland, waarin nog een schat gegevens verborgen ligt. De vraag, het vorig jaar in dit tijdschrift gedaan, meenen wij met deze twee artikelen in hoofdzaak te hebben beantwoord.

Haarlem.

VOLKSKUNDE.

KORPSLIEDEREN.

Men heeft mij er op attent gemaakt, dat er een fout was ingeslopen in de aanhaling van het lied der Rijdende Artillerie, waarmede, zooals ieder wel begrijpen zal, niets kwaads bedoeld was, noch wordt.

Ik grijp deze gelegenheid aan, hieromtrent nog wat naders mede te deelen, voorzoover ik dit heb uit kunnen vorschen.

Het »*Rijderslied*« wordt in zijn geheel opgegeven op blz. 43 van het gedenkboek Eeuwfeest korps Rijdende Artillerie in 1893 uitgegeven door den toenmaligen kapitein van dat korps *N. J. A. P. H. van Es*, met de aanhaling:

»Aangezien het lied in geen werk voorkomt enz.«

Het luidt daar letterlijk:

Nous sommes tous de francs-lurons } *bis.*
Dans l' Artillerie légère, }
Nous avons tous pour nos patrons
Bachus l' amour et *le canon*,
Vénus pour ménagère. (*bis*)

Le vin, les femmes et les chevaux } *bis.*
Font notre bonheur suprême, }
Ardent coursier au grand galop
Jolie maitresse sur le dos
Voilà le bonheur même. (*bis*)

Qui fait ce bruit et ce fracas, } *bis.*
Ce feu, cette poussière, }
Qui lance la foudre au combot,
Reçoit la mort. ne se rend pas,
C' est l' artillerie légère. (*bis*)

Toujours joyeux, jamais chagrins } *bis.*
l' Honneur et la franchise, }
Un jour l' amour et le bon vin,
Un autre jour le sabre en main,
Voilà notre devise. (*bis*)

Que chacun s' arme d'un flacon } *bis.*
Et remplisse son verre! }
Versez tout plein car nous buvons
A la santé des francs lurons
De l' artillerie légère. (*bis*)

De majoor *Krahmer de Bichin*, die in den Belgischen opstand te Brussel in 1830 sneuvelde, wordt de dichter van het lied genoemd. Hij was geboortig van Waldeck en diende van 1804 tot 1810 bij de Bataafsche en Koninklijk Hollandsche Artillerie en van 1811 tot 1814 bij het Fransche Keizerlijke regiment Artillerie te voet. Het is dus niet onmogelijk, dat hij de woorden van een fransch regiment heeft overgenomen, hoewel de melodie die is van het Räuberlied van Schiller's »Een freies Leben führen wir.«

Hoe het zij, het lied is in elk geval door hem ingevoerd en zal, zooals de feestredenaar kolonel *Beyerman* bij het eeuwfeest aanhaalde, »gezongen worden, zoolang de Nederlandsche Rijdende Artillerie bestaat. Krahmer heeft door zijn Rijderslied een onvergankelijk monument in onze harten gesticht«.

Het andere aangehaalde lied is dat der Veld-Artillerie. Dit moet omstreeks 1846 in het Fransch gedicht zijn door den toenmaligen Eersten Luitenant bij het Bataljon Veld-Artillerie *Jhr. de Villeneuve* terwijl zijn collega, de Tweede Luitenant *Jhr. van Gheel Röell*, de muziek er bij gecomponeerd heeft.

Het origineel luidt:

Amis, compagnons d' armes
Fièrs d' être canonniers,
Notre état plein de charmes
Est digne d' être envié!
Les amours pour compagnes
L' honneur, la liberté.
Artilleurs de campagne
Sont nos divinités!

———

Le bruit du tonnerre
Eclátant dans nos rangs,
La fumeé, la poussière
Enivrant tous nos sens,
Les décharges á mitraille,
Les canons vomissants,
La mort dans les batailles
Voilà nôtre élément.

Nous nous môquons des charges
Des hussards ou Dragons,
Nous les chassons au large
A coups d'écouvillons;
Les canonniers batâves
Jamais ne se rendront,
Plutôt mourir en braves,
Mourir sur leurs canons!

———

Après les temps de guerre
Retournant au foyer,
Les belles les plus fières
Ne sauraient résister.
Car l' Artilleur de Campagne
En tout temps sait dompter,
En amour en campagne
Ennemi et beauté.

———

Amis trinquons ensemble
En nous fraternissant,
Et que la terre tremble
Au bruit de nos accents!
Animés de champagne
Chantons d' un seul élan
Vive l' Artillerie de campagne
Vive notre Regiment.

Op last van den Regiments commandant — welken kan men zich niet herinneren — is dat lied in het Hollandsch vertaald opdat ook de troep er iets aan hebben zoude.

Deze eenigszins vrije »overzetting« volgt hier:

Wat dreunt daar op de heide!
Wat blinkt daar in 't verschiet?
Wat dondert tusschen beide
Dat men door 't stof niet ziet?
Hoe flikkeren die zwaarden,
Wat forsche melodie,
Hoe rennen daar die paarden?
't Is Veld Artillerie.

De kruitdamp is hun leven
't Kanon is hun banier!
De hoop daarvoor te sneven
Bezielt elk kanonnier.
Zij haken naar den strijde
Voor Vaderland en Vorst
Voor Land en Koning beide,
Klopt steeds hun mannenborst!

Van 't paard bij 't stuk gevlogen
Dra dondert reeds het schot,
Weer vlug vooruit getogen,
Vernielt hij 's vijands rot.
Rent d' overmacht hem tegen
Manmoedig staat hij pal,
Koopt door zijn dood de zege
En juicht nog in zijn val!

Maar ook in tijd van vrede,
Blinkt steeds de kanonnier
En meisjes schoon van leden,
Zijn op zijn liefde fier.
Waar moet zit heerscht ook trouwe
Met kracht nooit uitgebluscht,
Daarom de schoonste vrouwen
Heeft hij naar hartelust!

Hoera dus voor ons wapen,
Lang leev' de kanonnier
Lang leev' die forsche knapen,
Des legers schoonste sier!
Hun leus zij steeds te strijden,
Werwaarts ook d'eer hen zendt,
Voor Land en Koning beide
Tot roem van 't Regiment.

Voorzoover bekend, zijn deze liederen nooit in druk verschenen behalve als losse exemplaren, evenmin als het volgende, het lied der *Vesting Artillerie*.

Wanneer de vijand binnen dringt
In 't dierbaar Vaderland,
Dan reiken onze forten trouw
Elkaar de broederhand.
„Tot hiertoe en niet verder"
Roept de Vesting Artillerie
En met metalen monden,
Speelt 't geschut de melodie. (*bis*)

Daarom is Vesting-Artillerie
Het wapen onzer keus.
„Trouw aan Vorstin en Vaderland"
Blijft immer onze leus.
In Hollands's linie, Veld van eer
Daar is het sterven schoon,
De glorie van het Vaderland,
Zij ons laatst en eenig loon! (*bis*)

Dit lied moet omstreeks 1890 te Gorinchem zijn gewrocht door de H.H. Plancken en Damsté.

Ter gelegenheid van de inhuldiging van H. M. Koningin Wilhelmina in 1898 is ook een lied der *Kust-Artillerie* vervaardigd,

door den toenmaligen commandant van het 4e Regiment Vesting Artillerie, dat de Kustforten bezet, *P. J. in de Betou.*

Het wordt gezongen op de wijze: »ons Vaderland« van *Richard Hol.*

Ziehier de woorden:

Waar Noord- en Zuiderzee haar golven samenmengen,
Om aan Noord-Holland's strand den morgengroet te brengen,
Waar, van het Hollands diep, het Volkerak zich scheidt,
De Maas, door 't Haringvliet (de Maas) haar golven zeewaarts leidt,
Of waar, langs Vlaandren's kust en Bevelandsche dijken,
De Scheld in woeste vaart, de zee tracht te bereiken,
Dáár wacht ons Regiment, sterk door zijn liefd' en trouw
Voor 't dierbaar Vaderland en Neerland's eerste vrouw! (*bis*)

Het wacht, het werkt, het blijft zich voorbereiden,
Om op den dag dat men de driekleur hoont,
Voor 't Vaderland met roem te kunnen strijden
En voor de vrouw (*bis*), door Neerlands volk gekroond. (*bis*)

Dat nooit uw lieflijk oog op Neerlands beemd en kusten
Van eene vreemde macht 't begeer'g oog zie rusten!
Nooit klinke uit uw mond: „te wapen Nederland!"
„Ik heb den vrede lief (ja lief). maar liever 't Vaderland.
„En liever dan de kroon, die 't volk mij heeft gegeven
„Te torschen op mijn hoofd en zonder 't volk te leven,
„Blijf 'k tot mijn laatsten snik, mijn heldenbloed getrouw,
„En sterf ik, met mijn volk als Neerlands eerste vrouw!"

„O! voor dat volk in vreê te mogen leven,
„Te mogen zijn wat gij, mijn moeder 't waart,
„Ik bid het God, dat blijv, mijn hoogste streven,
„Mijn levensdoel (*bis*), mijn roeping hier op aard. (*bis*)

Wij, wachters van de kust, wij bidden en wij smeken:
„God geev' dat noo't uw mond die fiere taal moet spreken."
Maar baat ons smeken niet, en dringt men u Vorstin
Te grijpen naar het zwaard, wij, (ja wij) zweren Koningin,
Bij Helsdeur, Hellegat, bij Maas- en Scheldem nden,
Zal 't buldren van 't geschut den vijanden verkonden:
„Het *vierde* staat gereed, blijft tot den dood getrouw:
Aan 't dierbaar Vaderland en Neerlands eerste vrouw". (*bis*)

Wat na den strijd ons eigen lot moog' wezen
Wij bidden God, bewaar ons Nederland
Dat Uwe liefde: die nimmer is volprezen
Haar zij nabij (*bis*), Haar en het Vaderland. (*bis*)

Een weinig minder van vorm en stijl, doch daarom niet minder

goed gemeend, is de volgende »*Kustzang*« in 1883 ontstaan, (wijze onbekend). [1])

Hoort ge daar die donders rollen,
Van de Harssens tot Kijkduin
En de stalen monden buldren,
Op hun vloeren van arduin?

Ziet gij daar die buskruit wolken
Wentlend zich naar 't firmament,
Als een lijn vulkanen barstend,
't Is het *vierde Regiment!*

Donder rol dan, rol dan, rol dan,
Langs het Marsdiep voort
En verpletter en verniel dan,
's Vijands macht en boord.

Al splintere 't staal het onze,
Al korrele het beton,
De driekleur blijft geheschen
Bij 't laatste kustkanon!

En mocht die vlagge dalen
Op 't gruis van staal en steen,
Dan dekke ze als een dooden wâ
Wat rest van ons, meteen!

Ten slotte een lied op »onze officieren« dat ook eenigszins een artilleristisch cachet draagt en eenige jaren geleden bij den troep nog al in den smaak viel.

Onze officieren, die zijn voorwaar niet kwaad,
Daarover hebben wij geen klagen.
Zij geven en zij nemen en zij reiken ons de hand
Die brave officieren van ons lieve Vaderland!

Komt laten wij een batterij op slaan
Met zes en dertig dappre mannen.
Wij zijn zoo lustig, zoo vrolijk en zoo blij,
In zes en dertig uren staat de gansche batterij.

Ons tractementje is voorwaar niet klein,
Daarover hebben wij geen klagen.
Al bij den kastelein en bij den herbergier,
Daar prijzen zij het leven van den braven kanonnier.

Adieu dan meisjes, uit die schoone stad,
Wij moeten u thans gaan verlaten.
Al met geveld geweer en met de sabel in de hand,
Zoo strijden wij voor Vorst en voor ons dierbaar Vaderland!

Zooals men ziet, ademt dit pronkdicht, op aangename wijs gezongen, een geheel anderen toon, een dien wij niet meer gewend zijn zou ik haast zeggen, maar alle, zonder onderscheid munten zij uit in, blaken zij, van vaderlandsliefde en is zelfopoffering als het noodig mocht zijn, iets van zelf sprekends.

Goed bedoeld zijn ze in elk geval en thans voor goed aan de

[1]) Enkele der bovengenoemde melodieën zijn opgenomen in de uitgave van den *Liederenbundel voor Janmaat en soldaat* met begeleiding voor piano. Uitgave P. B. Nieuwenhuys, Breda. Jammer is het, dat de text der liederen daar op zulk een bedenkelijke wijze »gewijzigd« is, om geen sterker woord te bezigen.

vergetelheid ontrukt, waarin enkele, mochten ook de oude traditiën — wat wij niet hopen — zooals zooveel, in verval geraken, allicht zouden geraakt zijn.

STEENKAMP.

MEMORANDA.

Nav. LIX, 479, LX, 394.

OPSCHRIFTEN.

Te *Haarlem*, op het portiek van het *Stadhuis:*

S : P : Q : H
HANC SACRAM THEMIDIS
DOMVM SENATVS SEDEM
NE TEMERATO CIVIS VNQVAM
ANNO 1630.

Idem van de *Bakenesser kerk:*

SI . LAUDEM . NOVA . QUI . STRVXERVNT . TEMPLA . TVLERVNT:
CVR . NON . QVI . RENOVANT . ET VETVS . HOCCE . FERNVNT.
1639.

Idem in de fries, van de *Janskerk:*

DE . KERK . DIE HIER . STAET . OPGERICHT
IS . TOT DEN . DIENST . VAN . GOD . GESTICHT
NV . WORDT . DES . HEEREN . SVYVER . WOORT
DAER IN . VERCONDIGHD . EN . GEHOORD.

Boven den hoofdingang van de Hoofdwacht:

WANNEER DE GRAEF HIER OP HET SAND
SIIN PRINCEN-WONING HAD GEPLANT
SO WAS DIT LOFLICK OUD GESTICHT
TOT HAERLEMS RAEDHUIIS OPGERICHT.

In de fries van het portiek van den gevel van *De Doelen*;

Ao. 1572 quam hier de Spaensce vijant
Die met ons als met Naerden meenden te levê
Wy weerstonden hem vroom, vechtenderhand
Maar door hongersnood mosten wij toegevê,

(Medegedeeld door S. K. FEITSMA).

Nog een onbekende vervolgde.

(Kantt. vonnisse van Euoudt die volder).

Up huyden den xv iuny a° xv^c lij scepenen doirsien hebbende deysche gedaen by die scout up ende tegens Euoudt Willemsz. voldergevanghen, mitsgaders die willighe confessie van denselven. Euoudt ende oyck b(uyten?) torture hy hem gedaen, hebben verclaert gheen materie te vinden omme den voirss. Euoudt te verclaren *relaps* ofte hem te condempneren naevolgende die placaten van de K. Mt, up 't stuck van den heretycken; dat daer omme mynheer die scout hiervan sal moghen adverteren myn heer *den doctoir in die godheijt Zonnium inquisitoir* ende commissarys ter materie van den herezin (sù) gecommitteert by der K. Mt., omme by denselven den voirs. Euout alsulke penitencie ofte vorder absolucie gedecerneert te worden als naer der gelegentheyt van den saken bevonden sal worden te behoren.

Camerboek v. Delft 1546—54 ongef.
Rijksarchief 's-Grav.

W. Z.

Stedelijke regeering en Paardenmarkt.

In de *O. H. C.* van 1740 No. 15 loven burgermeester en regeerders van Gouda prijzen uit aan hen, die den besten draver, het beste paard en de meeste en fraaiste paarden op de paardenmarkt aldaar koopen. De prijzen bestonden in een zilveren roskam, een zilveren zweep en een paar zilveren sporen.

H. O.

Almanak — Leugenzak.

Als een bewijs, hoe onbetrouwbaar de 17e eeuwsche almanakken waren, kan dienen, dat in de *O. H. C.* bij voortduring advertentiën werden geplaatst door stedelijke- en dorpsregeeringen, waarin gewaarschuwd werd, dat de opgegeven data der respectievelijke jaarmarkten en de almanakken foutief waren.

H. W. P. J. O.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Sedert mijne laatste bijdrage in de »Navorscher« het **geslacht Burggraeff** aangaande, zijn mij nog verscheidene nieuwe gegevens onder den aandacht gekomen, die het mij een genoegen is, hier, met het alrede bekende in verband gebracht, kortelijks weer te geven:

A. Verspreide en tot nu toe op zich zelve staande leden van het geslacht en lieden die den geslachtsnaam gedragen hebben:

			Bronnen:
[1.] [1]	A. D. 1189—1192.	Deze klimmen op tot den 3den kruistocht.	*a.* De aanteekeningen in E * B's (E. de Borchgrave) werk: »Daniel de Borchgrave, procereur-général an conseil de Flandres, premier secretaire d' état des provinces Unies etc. Notes historiques et genealogiques. [La Haye, M. M. Nyhoff, prix fl. 5 Gand, A. Siffer.]
2.	1321. 26 Sept.	Heer Gerard van Hoorne van Altena verlijdt zyn zwager *Jan den Burggrave*, 30 morgen ter Wiele, Zaterd. voor St. Bavendaghe.	Dr. P. L. Muller: »Regesta Hennonia« 1881, blz. 98, (Reg. Oostervent. II f 30.)
3.	1331. 22 Juli.	*Jan Borchgrave*, in 't zelfde stuk geschreven *Jan Borgreve* getuige van Willem van Altena tegenover den Graaf van Holland.	Frans van Mieris: »Charterboek van Holland, Zeeland en Friesland«, 1754. Deel II, blz. 519.
4.	1405.	*Lodewyk van Burggraaf*, *Nicolas van Burggaaf*, in 't jaar 1405 in den Arkel schen oorlog gevangen; beide uit Altena gesproten.	Simon van Leeuwen: Batavia Illustrata; Oudt Batavien, 1685. Dl. I, 2 st. blz. 1189.

[1]) De tusschen [ ] geplaatste nummers staan voor personen niet tot den Noord- of Zuid-Nederlandschen tak behoorende, die de zalmen, maar tot de Vlaamsche familie, die het kasteel in 't wapen voert.

5. A. D. 1404—1405. [1]	Willem van Ysendoorn viel op Arkels last op Vastellavond Worckum binnen en keerde met vele gevangen naar Gorinchem, waaronder *Claes de Burggrave*, »met noch negen en twintigh rijcke mannen«.	Bronnen: Hillebrant van Wouw: »Chronijcke van Holland«, 1636. Dl. I, blz. 419.
7. 1417—1418. 10 Mrt.	*Dirck de Burchgrave*, uit 't land van Altena draagt door gravin Jacoba gemachtigd voor Katharina (Robbyn Boeckelaer's dochter) haar stuk land »de Zaryscamp« over aan 't Chartroise Clooster te St. Geertruidenberg.	V. Mieris: Charter b. IV, 474—75.
[9.] 1430.	*Gilles de Borchgrave*, en diens zegel.	*b.* * J. H. de Raadt: »Sceaux Armories des Pays-Bas et des pays environants. Dl. IV, p. 399.
10. 1436.	*Willem de Burchgrave* schepen te Heusden (Brab.) en diens zegel.	I, p. 293.
11. ± 1496.	*Pieter de Burggrave*, heer van Bergt, geh. met Limburgis Jans van der Dussen.	H. Kronenberg, in »Navorscher« 1899, blz. 263.
	Zij heette echter Simburgis.	David van Hoogstraaten: »Groot Woordenb.« 1733, Bijvoegsel, blz. 127.
	Dezelfde wellicht als Pieter de Borchgrave, hoofd van den 2den tak; deze had n.l. een kleindochter Simberge.	Ch. Paplimont: La Belgique Heraldique, 1864. Tome II, p. 81.

[1]) De uitgelaten nummers staan in den Aanhang, n.l. 6, 8, 12, 13, 16, 19, 21—23 28—31, 33—40, 44 en 45.

A. D. 1502.	Pieter de Borchgrave, ongetwijfeld dezelfde als laatstgenoemde.	Bronnen: *b.* * de Raadt, IV, 399.
14. 1530.	Elisabeth de Borggraaf, vrouw van Johan van Klootwyk, stadhouder des graven van Hoorne in 't land Altena. Zij † 1530; beide begraven in Almkerk, hy in volle wapenrusting »in blauen serk gehouen«.	Oudt Bat. I, 2 blz. 996.
15. 1530.	Maria de Burggrave, vrouw van Gerrit van Eyck, hun zoon Hendrick was in 1530 schepen van 's Hertogenbosch.	»Navorscher« 1899, blz. 263.
[17.] 1550 —1590.	*Daniel de Borchgrave*, vriend van den graaf van Leicester, Vlaming van oorsprong, te Utrecht gevestigd. Zijn naam wordt gespeld: Burggraaf (bij Kok), de Burghgraaf (bij Hooft), Burgrave (bij Groen), Burggraef en Burchgrave (bij Bisschop), de Borchgrave (bij E. B.)	*a.* * E. B.: Dan. de B. etc. J. Kok: Vaderl. Woordenboek, 1787, VIII, blz. 23, 76, 1161. P. C. Hooft: Nederl. Hist. 1628, VI, 436, VII, 26. Groen van Prinsterer: Archives inedités de la maison d' Orange, 2e serie. Tom I, p. 67. Dr. W. Bisschop: de woelingen der Leicestersche partij binnen Leiden in 1586 en 1587. 1867, blz. 12, 52, 96, 116.
[18.] 1562 —1577.	*Jan de Borchgrave*, schepen te Harlebeke en diens zegel.	*b.* * De Raadt, I, 293.

		b.	*e.*
20. 1581.	*Johannes de Borchgrave,* schepen te 's Hertogenbosch en diens zegel.	* de Raadt, IV 399 (meer zegels in »Taxandria.«)	*
24. 1601.	*Elizabeth de Burggrave,* uit Brabant, 2de vrouw van Douwe van Roorda, van wie 't Friesche geslacht Roorda de Borghreef.	Wapen in Rietst. »Arm. Gen.«	
25. 1625, 31 Juli. 1635, 12 Juni.	*Adriaen Burchgraeff,* en zoon *Hendrik Burchgraeff* en diens dochter *Maria* (Mayke) Burchgraeff, geh. met Corneliszoon van Hendrick Gerritse van Nes, eerst wonende te Vianen, gaan naar Nieu-Nederlant in 't schip» den Eyckenboom« Maria testeert in 1635, 12 Juni genoemd *Mayeke van den Burchgraeff* (by Fernow.) Zij woonden in Beverswyck (Albany N. Y.)	S. V. Talcott: »Genealogical Notes on N. Y. and N. Engl. families« p. 343-344. A. J. F. van Laer: »van Renselaer-Bowier M. S.« p. 825.	
1664. 24 Mrt.	*Hendrick Bvrchgraeff* van Amersfoort (op 't Lange Eylandt) vraagt met C. van van Nes boedelscheiding aan om Mayke B's nalatenschap, ten behoeve van de kinderen der laatste.	Berthold Fernow: »Calendar of Albany Wills« from. 1626 10 1836«. N. Y. 1896. p. 443.	
1668, 5/15 Juli. A. D.	C. v. Nes machtigt zijne stief-dochter om tijdens haar bezoek aan Holland van zijnen neef *Joost Aertse van den Burghgraeff* te Gorinchem, zeven jaar huur	Jonathan Pearson: Early Records of the City and County of Albany and Renselaerswyk, 1956—1675«. 1869, p. 442, 516.	

	te beuren van land door Mayke, van hare moeder, Annetje Janse, geërfd in 1630, gelegen te Laekervelt (oud slagveld uit den Arkelschen oorlog 1404-1405.)	
26. 1633.	*Willem Burggraeff* van Rotterdam, geh. met Margaretha van Bilderbeek beide geschilderd door Rembrandt	Adolf Rosenberg: »The works of Rembrandt« (565 copies.) N. Y. 1909. N°. B. 96. *d.* Nav. 1910, blz. 282. * Wilh. Bede's groot Rembrandwerk.
27. 1639.	*Jan de Borggreef* schepen van Leuven en diens zegel.	*b.* * de Raadt, I, 293.
[32.] geb. ± 1683. † 1749, 29 Nov.	Pieter Gilleszoon de Burggrave in Vlaanderen.	Nav. 1898, blz. 529.
41. ± 1775 —1787.	Isebrand Leinse Burggraaf, een zeer volksrijm patriot te Westcapelle.	Wagenaar: Vaderl. Hist. 1797, Dl. 25, Boek I, 45, 322-323. Dl. 18, blz. 404-405. (Zie N. Ned. Jaarb. 1779, blz. 1019.) K. Baart: »Westkap. en hare bevolking«. 1889, blz. 87, 91. Johan Winkler in: de Navorscher, XLI, 335.·
42. 1787 —1790.	*J. G.* de Borchgrave, op 't kasteel Bovelingen en diens zegel. Dezelfde by Poplimant *Jean Guillaume* Michel de B,, geb. 7 Apr. 1748, † 9 Maart 1818.	

*) De dus gemerkte werken heb ik tot mijn spijt nog niet kunnen raadplegen.

43. A. D. ± 1790.	*Frans Hendrik* Burggraeff, commandant in de Bourtange en verder onze Friesche Burggraeff-familie zooals ik die later hoop te laten volgen.	J. H. de Sitter, Nav. 1902. blz. 252-255.

B. Een tamelyk geregelde, maar laat aanvangende en zelfs binnen eigen grenzen niet volledige lijst der leden van het geslacht de Borchgrave, volgens Ch. Poplimont: »La Belgique Heraldique«, 1864, Tome II, p. 81.

1ste tak: I.	Dirck de Borchgrave, 1 zoon; (volgt:)	Vrouw: — Margar, Houtappel, gezegd Bax.
II. † 1519, 27 Juni. † 1536, 30 Jan.	Dirck de B. 3 kndr.: 1. *Arnold* (volgt) 2. *Dirk* (kloos) 3. Pieter, hoofd van den 2den tak.	Vrouw: — Gertrude Brant, d. van Arnold Grobbendonk.
III.	Arnold de B. 4 kndr. (2e huwl.): 1. *Adriaen*. 2. Catharina, geh. 3. *Dirk*, geh. Cath. v. d. Noot. 1 d. Cath. geh. Jan van Strasborch. 4. *Jan* (volgt)	Vrouw: 1. Anna van den Daele † 1502, 21 Juli, d. van Gerard, burgem. van Malines in 1487 en 1492. 2. Catharina van den Broecke, gezegd Musch.
IV.	Jan de B. heer van Tilleghem, van Grivelaers en de Steen. 6 kndr.: 1. *Engelbert*, 2. *Jan*.	Vrouw: Elisabeth Oudart, d. van Nicolaas en Margar. van Rechem.

	3. *Arnold* (kanunnik)	
	4. *Dirk* (volgt)	
	5. Cecilia (nonnen te	
	6. Anna (Foreest.	
		Vrouw:
V.	Dirk de B.	— Elisab. v. Duffel † 1614,
geh. 1589.	2 kndr.	1 April, begr. in St. Michael
	1. *Jan* (volgt).	te Leuven, d. v. Adriaen
† 1658,	2. *Lodewijk*, schepen en	en Elisab. Ferry.
3 Juni.	raad te Leuven.	
	van 1619 tot -58.	
		Vrouw:
VI.	Jan de B.	— Justina Coyro (wed. v.
† 1653.	capt. in dienst v. S. Cath.	Jan Proost, heer van Dinter
	Majest. schepen en raad te	enz.)
	Leuven van 1614 tot -52.	
	1 zoon (volgt):	
VII.	*Jan Lucas* de Borchgrave	
† 1682	stierf kinderloos te Leuven.	
19 Sept.		
2de tak.		vrouw:
III.	*Pieter* de Borchgrave,	Maria van Bruhesen.
	4 kndr.:	
† 1555	1. *Willem* (volgt.)	
26 Sept.	2. Maria, geh. met Berthold Wytfliet.	
	3. Catharina, geh. met Dirk v. d. Reest, kamerheer van Keizer Maximil; zoon van Willem en Maria Vinx.	vrouw:
† 1553	4. *Pieter*	Anna van Nieulant.
6 Sept.	11 kndr.:	
	a. *Pieter* († k.loos).	
	b. *Frans* geh. in Tyrol met Barbe v. Walthausen.	
	1 d,	
	Elisab. geh. met Willem	

v. Kercke heer van Nederhoven.
c. *Richard*, monnik in de abdye ter Duynen.
d. *Philip* († k. loos).
e. *Jan*, kannunik.
f. Barbe, geh. met Michel Scroots, heer v. Bovelingen en Quaed-mechelen, zoon van Arnold en Anna v. Brecht.
g. Simberge, geh. met Pieter de Pessant.
h. Marie († k.loos.)
i. Cornelia, geh. met Ambrosius de Jeude van Hardinxfeldt.
j. Anna, geh. (N.) Scroots.
k. Adriana, geh. met Denis v. d. Tympel.

Van al deze 11 kinderen: 5 zoons en 6 dochters, werd slechts één kleinkind geboren met den naam de Borchgrave n.l. Elisabeth Franses de Borchgrave.

IV.	Willem de Borchgrave, heer van Oerle, 4 kndr. (1ste huwl.) 1. Anna, geh. met Richard v. Vlierden. 1. *Everard* (volgt.) 3. *Jan* († k.loos.) 4. Ida, geh. met Gerard van Braekel zoon van Gerard en Judith van Wechel.	vrouw: 1e. Everardine van Nieulant (zuster van zijn broeder Pieter's vrouw Anna?) d. v. Everard en Ida Berwouts. 2e. Gertrude van Kessel, d. van Antoon en Jossine Back ('t zelfde als Bax?)
V.	Everard de B. heer v. Oerle en Mereveldt, 2 kndr.	vrouw: — Janne Scroots, vrouwe van Bovelingen en Quaedmechelen, d. van Michel

	1. Janna Mathilda (†k.loos.)	en Barbe de Borchgrave.
	2. *Michel*, (volgt.)	vrouw:
VI.	Michel de B. heer van Bovelingen, van Oerle, en Quaedmechelen, hooge Drossaert van Meghem, lid der edelen van 't graafschap Looz.	— Maria de Jegher, d. van Walter en Helwige van Roesen.
	4 kndr.	
	1. *Jan Baptiste Everard* (volgt.)	
	2. Anna, geh. met Arnold van Monbeke.	
	3. Janna Mathilda, geh. met Jan Karel de Jegher.	
† 1679	4. *Michel Robert,* kanunnik van St. Gertrude te Leuven.	
VII.	Jan Baptiste Everard de B. heer v. Bov. v. Marlens, Ruckelingen, Pepingen en Quaedmechelen, lid van Looz. 3 kndr.	vrouw: — Cathar v. Woelmont, vrouwe v. Breche. geb, 9 Mei 1623 † 1717, (94 jaar oud) d. v. Jaques d' Hambraine en Margar. v. Woestenraedt.
geh. 1650 2 Julij. † 1684 22 Mrt.	1. *Michel Frans* (volgt.)	
	2. Charlotte Engenie, geh. met Filip Robert van Aerschot Schoonhoven, heer v. Waenrode en Geniffe, zoon v. Lautremange en Anne de Saint Fontaine.	
† 1718 8 Mrt.	4. *Jan Baptist* de B. heer van Terlummen en Habrouck.	vrouw:
VIII.	*Michel Frans*, baron de Borchgrave van Bovelingen. 3 kndr.	— Marie de Geloes, d. van Jean Charles, heer de Houchenée en Margar. Philippine van Leefdael.
	1. *Jean Baptiste* (volgt.)	
	2. *Nicolas Bernard Ignace*	

† 1777 13 Juli.	graaf de Borchgrave, ridder van de Duitsche orde, bevelhebber van Gemert in 1763, in dienst van den Keurvorst v. d. Paltz stierf te Manheim.	
† 1782 19 Juni.	3. *Michel Walrave*, graaf de Borchgrave, baron van Elderen, groot provoost van St. Lambert, aertsdeken te Luik; prevoost van Tongeren, lid der edelen v/de graafschappen Looz en Namen.	vrouw:
IX.	*Jean Baptiste*, graaf de Borchgrave, heer van Bovelingen en Quaedmechelen, lid der edelen van Luik en van de Salle de carenge, groot baljuw van Montenaeken.	— Anne Barbe Antoinette van Pollard, vrouwe van Extere.
	2 kndr. 1. *Jean Guillaume Michel* (Jan Willem) (volgt.) 2. Maria Theresia Ferdinanda, kannunnike van Munsterbilsen.	vrouw:
X. † 1818 9 Mei.	Jean Guillaume *Michel* graaf de Borchgrave d'Altena heer v. Bovelingen en Quaedmechelen, geb. 7 Apr. 1748.	— Françoise Caroline Wilhelmine, baronnesse de Blanckart van Guighoven.
	5 kndr. 1. *Guillaume Français George (Willem Frans)* (volgt.) 2. *Louis Antoine*, graaf *(Lodewijk)*, de B. van Altena. ridder v. d. Duitsche orde.	

† 1853 4 Febr.	3. *Michel Ferdinand*, graaf de B. van Altena, geb. 18 Sept. 1776, Capt. in Franschen dienst, ridder van 't Legioen van Eer. stierf te Herstal.	vrouw: — Josephine Desirée Edmand Caroline Smits stierf te Brussel 8 Sept. 1854.
	2 kind.	
	a. Leon Charles Michel graaf de B. d' A geb. op 't kasteel Longehamps te Waremme 3 Jan. 1824, thans (1864) oud-artillerie-officier.	Vrouw: (geh. 20 Apr. 1158.) Louise Guillelmine Marie d' Oultrement, geb. op 't kasteel de Blique, 6 Nov. 1834, d. van Ferdinand Joseph Emile en Isabella Charlotte Bonhom.
	1 zoon:	
	Ferdinand Leon Michel Laurens, geb. te Brussel, 17 Dec. 1860.	
	b. Paul Edmund Jeseph, graaf de B. d' B. geb. 22 Juli 1827. Belgisch gezant in Brasilie, presid. v/d Argentijnsche Republiek en van Uraguai, ridder v/d Leopold orde en v/d Yzeren kroon.	
† 1858, 16 Juli.	4. *Charles Alexander Ferdinand Frederik Joseph*, graaf de B. d. a. geb. 1781 oud-capt. in Franschen dienst, ridder v/t Legioen van Eer. Stierf in den Haag.	Vrouw: Marg. Adelaide Francais stierf te Huy, 20 Dec. 1853.
	1 zoon:	
	a. Gustave, graaf de B. d' A. gezantschaps-raad had nazaat.	Vrouw: (geh. 16 Mei 1848 op 't kasteel Bovelingen). Laure Sophie Josephine Antoinette de Baré de Comagne, geb. 1819 d. v. Hipp. Guill. graaf de Baré de C. senator

		en Marie Eugenie Josephine Ghislaine de Namur-Fléron.
† 1860, 10 Mrt.	5. Antoinette Ernstine Françoise geb. 1784, stierf te Elslo (Limburg) geh. met Charles Emile Servais, graaf de Peloes, zoon v. Ant. Bernard, graaf de G. baron d' Oost... hoofd der ridderschap van Luik en Marie Therèse Theodore d' Andelot.	
XI. † 1845, 19 Apr.	*Guillaume François George* (Willem Frans), graaf de B. geb. 1774, oud-lid der Staten-generaal, commandeur v/d orde van den Belgischen Leeuw, ridder van Malta, 6 kinderen, (uit 't 1ste huwl.) 1. *François Henri Michel Walram*, (Frans Hendrik) volgt.	1ste vrouw: (geb. 19 Apr. 1809.) Marie Guillelmine Phil. Theod. Ferd. Ant. de Renesse, d. v. Jean Louis, graaf de R. Breidbach, heer v. Elderen, groot baljuw v. Bilsen en Sophie Marie Fran Reine Walburge, bar. de Roos de Waldeck. 2ds vrouw: (kinderloos) (geh. 8 Oct. 1827). Marie Ther. Doroth. Eugen, gravin van den Burch, geb. 1801, d. van Alb. Louis Alex Henri, graaf van den Burch, divisie-generaal, pres. v/d Henegouer ridderschap, aide-de-champ van koning Willem I der Nederlanden en Marie Felic. Franc. Ferd. van Rodaem van Nivelles.
XII.	François Henri *Michel* (Frans Hendrik) *Walram* graaf de Borch-	vrouw: (geh. te Brussel, 30 Apr. 1861.) Caroline Marie,

grave van Altena, ridder v/d Poolstarre van Zweden. hoofd van titel en wapen en zijns geslachts, geb te Marlines 14 Febr. 1836.

1 dochter:

a. Marie Henriete Josephine geb. te Brussel 16 Febr. 1862.

burggravinne van Spoelberch, geb. te Brussel, 21 Apr. 1802, d. v. Jan Baptiste Louis Chr. en Henriette Caroline Joseph van (de) Brouchove van (de) Bergeyck.

Bijlage I. Het wapan der Burchgrave's In de Raadt's werk († I p. 130) vindt men:

Deux poissons adossés: *Saumons* dans les armes de *Salm, Bars* dans celles de *Bar;* Armes assez rependues, appartenant aussi aux Sires d'*Altena*, dans les Pays-Bays septent. Il n' ait pas de famille, portant cette emblème, qui n'ait prétendu se rattacher à l'une de ces *Trois* grandes maisons féodales (dan` volgen meer dan 40 geslachten, die twee ruggelings gestelde visschen in 't schild voeren; daarbij ook Looz, Borchgrave enz.) Deze aanhaling is tweederhands en de lijst der veertigen heb ik niet gezien. Opmerkelijk dat van de drie genoemde huizen Salm en Bar *sprekende* wapens hebben, Altena niet. Is dit een bewijs van den hoogeren ouderdom der laatsten? Ik heb geene vermelding van een lid van 't huis van Altena eerder dan 1155 en 14 Oct. 1206, toen Dirk van Altena getuige was bij eene transactie tusschen Loos en Lotharingen, terwijl de vroegste datums, waarop ik hun wapen (twee zalmen) beschreven vind 1224 en 7 Mei 1230 zijn (zie v. d. Bergh: Oorkondenboek van Holl. en Zeel. I No. 322).

Voor 't eerst vind ik een Burggrave als na bloedverwant aan Altena vermeld den 26 Sept. 1321 en van twee ruggelingsche visschen als Burchgrave wapen wordt in 1436 gewaagd. Zóó herhaaldelijk wordt van de vroegste bekende tijden aan 't geslacht Burchgrave in verband met Altena genoemd en zóó herhaaldelijk wordt in de oorspronkelijke oorkonden de bloedverwantschap en deszelfs graad vermeld, dat wij vrijelijk het door Rietstap overgenomen beweren van Goethals, als zouden de Borchgrave's d' Altena, naam en wapen der Altena's overgenomen hebben op 't boote feit af, dat een hunner eens baljuw van Altena geweest was, mogen logen straffen. (Rietstap: Wapenboek I p. 37. Goethals: Dic. Geneal. I)

Meerdere geslachten uit Altena stammende hebben de twee ruggelingsche zalmen in hun wapen. (Zie de kaart van 't land van Altena's Bijlage II, n.l.:

van Altena,	twee	ruggelingsche	zalmen,	rood op goud.	
van Emminchoven,	»	»	»	, goud op blauw.	
van der Wiele,	»	»	»	, zilver op blauw.	
Borchgrave,	»	»	»	, zwart op zilver.	
van Uitwyck,	»	»	»	, zwart op goud.	
van Giessen,	»	»	»	, goud op zwart,	* (met of zonder gouden kruisen)
van Ryswyck,	»	»	»	, zilver op rood,	* (met gouden kruisen).
van R. v. d. Sande,	»	»	»	, zilver op rood,	* (zonder gouden kruisen).

merkwaardig is echter, dat die

van Giffen,	drie	zwanen	hebben	, zilver op blauw.	
van Ghysen,	»	»	»	, zilver op blauw,	(op een van twee kw.)
van Waerthuysen,	»	»	»	, zilver op blauw,	(op een van 4 kwartieren).

Terwijl ook namen van landstreeken ten oosten van Giessen op den zwaan zinspelen; het is bekend, dat de Altena's uit 't huis van Kleef stamden die op zwanen-ridder afkomst aanspraak maakten, evenals 't huis van Looz, van wier edelen de Borchgraves later als leden aangetroffen waren.

Dat de van Ghysen's zwanen, de van Giessen's visschen hebben, is ook iets wat ik niet kan ophelderen. Overigens hebben de van Giessens nog tegelijk met de van Ryswyck's dit opmerkelijke, dat zij even als de hertogen van Bar (doch deze goud op blauw) twee ruggelingsche visschen in een met kruisen bezaaid schild voeren.

Ik zou dit niet aanvoeren, als ik niet gevonden had, dat de Borchgraves in Brabant hun motto: »Plus penser que dire« gemeen hebben met Bar-le-Duc, de hoofdstad van 't oude hertogdom Bar, welke 't wapen van Bar en drie naturelle viooltjes (Pensêes) als stadswapen heeft; 't motto is voorzeker vreemd en *te* persoonlijk voor een *stad*, en de viooltjes schijnen mij dan ook »versch geplukt« toe, hoewel Siebmachers's »Waffenbuch«: Städte wappen I4. in de beschrijving bij Tafel 266[1/b] de wapenspreuk aan

de bloemen ontleend meent, daar de laatste reeds in de 17de eeuw uitsluitend in 't wapen der genoemde stad voorkwamen. Hij verwijst naar Lapaix voor al zijne Elzas-Lothringsche gegevens. De Friesche Burggrave familie weet van de wapenspreuk niets af, zij heeft ook geene der wilde mannen, als tenanten, geen purperen of blauwen mantel zooals de Belgische tak, hoewel beide als helmteeken de ruggelingsche visschen hebben en deze omgekeerd met 't hoofd omlaag.

Bij gebrek aan gegevens hier te lande [1]) kan ik de Altena-Bar of de Borchgrave-Bar verwantschap, zoo die al bestaat, niet ontwarren.

De voornaamste steden, die 't wapen der hertogen van Bar voeren, liggen in dier oud gebied, te weten: Bar-le-Duc, Bouconville, Conflans en Bassigny, La Chaussée, Longuion, Longwy, Vienne le Château, Bourmont, Châtillon.

Verder ware inzage gewenscht van Dom. Ambrosius Pelletier: »Nobilaire ou armorial de la *Lorraine* et du *Barrois*« fol. Nancy 1758.

Bijlage II. DE KAART.

Kaart van 't land van Altena omstreeks 1860. Genomen van kaart No. 44 van den Topographischen en Milit. kaart van het Koninkrijk der Nederlanden Schaal $\frac{1}{50.000}$ op last van 't minist. v. Oorlog vervaardigd door Gen. B^{rn} Krayenhoff en de offic. v/d Gen. Staf.

Gaarne had ik ook met mijne gegevens vergeleken: J. C. Rameau: »Geographische Geschied. van Holland, bezuiden de Lek en Nieuwe Maas in de Middeleeuwen«. (Verhandel. Koninkl. Acad. van Wetensch. te Amst. Afd. Letterk. Nieuwe Reeks. Deel II. Amst. 1899, blz. 224—227 en 227—231.)

Uit deze gegevens en de vorigen, mogen we, dunkt mij, opmaken:

1^{e}. dat de Burchgrave's van de Altena's afstammen;

2^{e}. dat de Zuid Nederl. Borchgrave familie van de Altena's stamt;

3^{e}. dat de Noord-Nederl. (Friesche) Burggraeff familie met de Zuid-Nederl. verwant is en dus ook uit Altena is gesproten.

Recht hoe en wanneer blijft nog eene opene vraag voor de

[1]) Ver. St. v. N. Amer.

oplossing waarvan elk gegeven mij welkom zal zijn evenals inlichtingen de zijdelingsche questiën rakende.

L. P. DE BOER M. A.
Yale Univ. U. S. A.

In mijn voorgaand opstel gaf ik een lijst van de over tijd en plaats verspreide leden van het geslacht *Burchgrave*, mij hier en daar onder oogen gekomen en tevens een min of meer volledige stamlijn, opgaande in den Zuid-Nederlandschen tak. Benevens meerdere verspreide leden, wellicht aan beide takken gemeen, of tot eenen dier behoorende, volgt hier thans de stamlijn van den Noord-Nederlandschen, bizonderlijk van den Frieschen tak van dit geslacht.

A. Verspreide leden:

6. 1414/15. 12 Febr. vind ik voor 't eerst melding gemaakt van *Dierc die Burchgrave* in 't land van Altena, als leenman van den graaf van Holland; dezen vermeldde ik reeds onder 10 Maart 1417/18. (Zie v. Mieris: Charterboek IV 311 en 474).

8. 1423. 13 Aug. onder edelen uit het land van Altena ook genoemd:

Jan, die Burchgrave, Geryts zoon en *Johan*, die Burchgrave, Dirx zoon. (Zie v. Mieris, IV, 693, en Codan diplom. v. h. Utr. Gen. 2e Serie. 2e dl. 1ste Afl. bl. 187.)

Verder komen er in de Nav. XXV, 1875, blz. 479 onbeantwoorde vragen voor van den heer F. Caland te St. Gilles-Waes.

Vraag. Inlichtingen worden gevraagd omtrent *(N.) Burggrave*, vrouw van Tamis van Brederode. (Zie Smalleganger bl. 730) wier kwartier in de Groote Kerk te Alkmaar op de steenen voorkwamen van Gerrit van der Does († 1608) en van Tamis van der Does (1657) en in de Groote Kerk te 's Gravenhage op die van Mr. Jan van der Does († 1683), terwijl Pieter van Brederode Cornelisz. het wapen nog in Smallege's tijd als kwartier voerde. Er wordt gevraagd in welke betrekking zij stond tot [1]) *Louis Burggrave*, vaandrig bij 't 4e regiment burgerij te Middelburg. (Zie Smalleganger blz. 773) en tot *Johanna de Burchgrave*, vrouw van Johan Serlippens, oud-burgem. van Terneuzen. (Casandria 1836.)

[1]) Datums? Verfranschen of verklassieken der Germaansche namen komt onder de Hollandsche en Brabantsche geslachten, naar 't Zuiden afgedreven overmatig voor. In 't land van Altena telde het geslacht Lodewijken reeds in 1405, hier is het Louis.

Er schijnt zich reeds vroeg *een Zeeuwsch tak* ontwikkeld te hebben, waartoe in 1775 en 1787 de Westkapeller patriot J. L. Burggraaf behoorde. Onder de 6496 kwartieren toch in de wapens van over 1600 geslachten eertijds in 57 Zeeuwsche Kerken aanwezig, volgens Jhr. C. A. Rethaan Macarés H. S. komt ook *de Borggraef* voor. (Zie Kron. Hist. Gen. Utrecht. 1855 blz. 70—98). *Vraag.* Is dit H. S. uitgegeven en waar is het verkrijgbaar?

22. 1590. *Adriaen Burchgrave*, komt voor onder de 70 man, die in het Turfschip Breda verrast hebben. (Zie Kron. Hist. Gen. Utr. 1861, blz. 124 en uitvoeriger: Wagenaar: Vaderl. Hist. Deel 8, blz. 341—344.)

Er schijnen (van toen af?) leden van het geslacht te Breda gewoond te hebben:

± *a)* 1630. n.l. *Maria Burggraeff*, vrouw van Jacob Joriszoon Sweers, eene hunner dochters, Geertruid, huwde Frederick Hendrick Issac (hij stierf 1713).

Vraag. Zij kan volgens tijdsorde Adriaen's dochter geweest zijn. Wie kan 't zeggen? (Zie Nav. 1881, blz. 173 onder: Grafschriften te Breda).

± *b)* 1680— *Peryna Burggraaf*, vrouw van Christiaen van Bergen, 1740. nakomeling (achterkleinzoon?) van Adriaen van Bergen den turfschipper. Kinderen van hen werden gedoopt in 1697, 1699 en 1700, en in 1731 waren zij nog getuigen bij den doop van een kleinkind. *Vraag.* Was zij ook eene achterkleindochter van Adriaen? (Zie Nav. 1885, blz. 101. Grafsch. te Breda.)

Omtrent een reeds genoemd lid van den Zuid-Nederl. tak vond ik meerdere gegevens:

Elisabeth de Borghraeff, (elders genoemd de Borchgreef en de Borghreeft) huwde Douwe Roorda, op 23 Sept. 1584; zij keerde na zijn dood 1601 uit Ter Kapel (Friesland) naar Mechelen terug en stierf daar 6 April 1615. Op haren steen in de Clarisse Kerk staat haar wapen met de kwartieren:

Borghreeff,	*Clootwyk*,
Ketellere,	van Staele,
Eeindt,	Wynck,
Diemen,	Ghoer.

(Zie Nav. 1898, bl. 257—263).

(Instede van Van Staele geeft de Vrije Fries. Dl. II, blz. 134: Dyeffelt.)

De naam *Clootwyk* kan eene aanwijzing zijn voor Elisabeth's afstamming.

Eene *andere Elisabeth de Borggraaf* n.l. was de vrouw van *Johan van Klootwyk,* stadhouder des graven van Hoorne in 't land van Altena. Zij stierf in 1530 en ligt te Almkerk. (Zie Batav. Illustr. 2e stuk van 't eerste deel blz. 996.)

De Katholiek gebleven leden moeten in 't begin der beroeringen naar Zuid-Nederland geweken zijn van uit Noord-Brabant. Zoowel als te *Heusden*, *Gorinchem* en *'s Hertogenbosch,* zat sinds dien het geslacht te *Leuven* in de regeering. Vele Katholieke adellijke Friezen studeerden toen in Leuven; ook een volle neef van Douwel van Roorda en misschien hij zelve. Langs dien weg kan hij met zijne latere 2de vrouw in kennis geraakt zijn.

1599. 25 Nov. vind ik vermeld:

Theodore (natuurlijk Dirck) *de Borchgreef*, ou Borchgrave, sergent-Major de la ville de Louvin fut armé chevalies par l'Archeduc Albert. (Zie: MD*** S. D. H.** »Nobilaire des Pays-Bas. 1760. Tom. I, p. 116). *Vraag.* Welke verwantschap is er tusschen hem en Jan de Burggreef, te Leuven 1639 en Elisabeth, Roorda's vrouw?

B. De Friesche tak. Deze stamt rechtstreeks van *Frans Aertse Burghgraef*, wiens wapen met naam en datum 1644 als onderschrift zich in 't bezit van mijn oom Frans Gosses Burghgraef te Makkum, Friesland, bevind. Dit wapen wijkt eenigszins af van dat der Zuid-Nederlandsche leden van het geslacht. Waar 't laatste twee afgewende zalmen van sabel op een zilveren veld heeft, vertoont het eerste twee afgewende zalmen van sabel op een gouden veld. Ook is 't helmteeken *niet twee*, maar *één* der zalmen, hoofd omlaag, tusschen twee vlammen van sabel. Wanneer *Frans Aertse Burghgraef 1644* de broeder is van de gebroeders *Hendrick* en *Joost*, dan stammen de Friesche Burghgraefs uit Gorinchum en dus rechtstreeks uit het land van Altena.

Hendrick Adriaense Burchgraef in andere stukken *Hendrick Aertse Burchgraeff* genoemd, komt tot 1664 toe in Nieuw-Nederland voor, zijn broer *Joost Aertse Burghgraeff* in 1668 te Gorinchem.

Wie is nu hun vader Adriaen (Aert.)?

In de kronyken van het Historisch Genootschap te Utrecht,

1861, blz. 124 wordt onder de verrassers van Breda in *1590 Adriaen Burchgrave* vermeld, deze was toen zeker op manlijken leeftijd en waar in 1625 eene dochter (Maria) van Hendrick Adriaense (of Aertse) Burchgraeff huwt, is volgens de tijdsorde niet uitgesloten, dat *deze Adriaen*, *Hendrick's*, *Franses* en *Joost's* vader is. Deze *Adriaen* staat beslist aan de Staatsche en aan de protestantsche zijde; de Zuid-Nederl. leden waren tegelijker tijd »den coninck ende der religie« getrouw.

Nu komt er in den 1sten tak der familie, die volgens Popliment »La Belg. herald« Tom. II, p. 81, in 1682 uitstierf eene *Arnold* voor, die uit zijn na 1502 gesloten 2de huwelijk met Catharina van den Broecke, gezegd Musch, vier kinderen had; te weten:

Adriaen,

Catharina, geh.

Dirk, geh. m. Cath. v. d. Noot: (1 dochter: Cath. geh. m. Jan v. Strasborch).

En *Jan*, wiens geslacht in 1682 uitstierf.

Popliment, die anders steeds in geval van afsterven er »ongehuwd« bijvoegt of »kinderloos«, meldt van Adriaen alleenlijk den naam. Is dit een bewijs, dat de familie hem uit het oog verloren, mogelijkerwijs verstooten heeft als de eerste hunner, die de zaak der vrijheid omhelsde? Hij, kort na 1502 geboren, kon volgens tijdsorde de grootvader zijn van Adriaen, die in 1590 den manlijken leeftijd reeds bereikt had. De thans bestaande Zuid-Nederlandsche familie stamt van *Arnolds* jongste broeder *Pieter* (de middelste broeder Dirk stierf kinderloos in 1536) en vormt den 2den tak.

Voor mijne veronderstelling pleit het verschil en de overeenkomst der wapens. Arnold de oudste moet dan de zwarte zalmen op goud, Pieter, de jongste, dezelve op zilver gevoerd hebben. De 1ste tak, die van Arnold, is dan niet uitgestorven in 1682, maar leeft door eene aftakking van ± 1550 in de nakomelingen van zijnen oudsten zoon Adriaen, als de Friesche tak voort: Opgaande tot de Hollandsche vaderen is de lijn van dezen dan derhalve aldus:

I.	*Dirck*	de Burchgrave,	diens
II.	eenige zoon *Dirck*	»	»(± 1519) diens
III.	oudste zoon *Arnold*	»	» diens
IV.	oudste zoon *Adriaen*	»	» (geb. nà 1502) diens
VI.	kleinzoon *Adriaen*	»	» (± 1590), diens

VII. zoon *Frans* Burghgraef (± 1644).

Dat van dezen de Friesche Burghgraefs afstammen is zeker, daar zijn wapen uit 1644 nog bij hen bewaard wordt. Intusschen tref ik — tot nog toe — geen zijner afstammelingen aan, vóór het jaar 1790.

In 1790 was Majoor van het Fort de Bourtange aan de Oost-Friesche grens:

I. *Frans Hendrik Burghgraef*, zijne eerste vrouw was *Catharina Cransen*, enkele hunner vele kinderen waren:

Frans, } de oudsten.
Willem, }

Lynke, dochter.

Ricard(us), deze sneuvelde in 1814 bij Delfzijl en zijn gekleurd miniatuurportret bezit Oom Frans te Makkum.

Frans Hendrik Burghgraef had uit zijn 2de huwelijk met Catharina Holtzman *Wilke Jacob* en *Alida Magdalena*, zij stierven en liggen begraven te Gaast in Friesland.

II. *Frans Burghgraef* was ontvanger te Franeker en woonde later te Witmarsum, Wonseradeel. Zijne vrouw was *Lysbeth Gosses Bruinsma*. Van hunne vijf dochters en twee zoons hadden slechts de oudste dochter *Catharina*, de oudste zoon *Frans Hendrik* en de andere zoon *Gosse* nakomelingen.

Catharina huwde den heer Bekker en had een zoon Bernardus en drie dochters.

III. *Frans Hendrik Burghgraef*, was conrector te Franeker, geh. met Hermanna Maria Nauta.

Kinderen: *Suse* huwde den heer Saint Aulaire; zij hadden ééne dochter.

Maria huwde den heer Berghuis.

Johanna (ongehuwd?)

Elisabeth huwde den heer Keidel.

Albert, van hem is mij niets bekend.

Herman huwde eene jongvrouw van Coeverden en had twee dochters, Betsy Elisabeth en Maria.

Van Frans Hendrik B. (III*a*) is alzoo geen manlijke nazaat bekend.

III*b*. *Burghgraef*.

Gosse was geboren 1809; hij bewoonde voor het meerendeel zijns levens, landbouwende zijn erfstede te Wons, Wonseradeel, Friesland. Op een zijner landerven verrees grootendeels met zijne

hulp, een nieuw kerkgebouw der Gereformeerde Gemeente en in het huis naast de kerk overleed hij in 1899. Hij was gehuwd met *Aagje Broers Abma*, zij hadden zes dochters, waarvan de oudste *Lysbeth* mijne grootmoeder was, en drie zoons:

Frans,

Broer,

en *Jacob*, die op 19-jarigen leeftijd ongeh. stierf.

IV. *Frans Burghgraef* huwde met Tryntje Taekes de Jong. Zy hadden 1 zoon Taeke, die jong stierf en 1 dochter Aagje, die huwde met Pier Douwes Reitsma (één zoon en ééne dochter).

IV *b.* *Broer Burghgraef* in wiens zonen en kleinzonen *alleen* het geslacht van Frans Burghgraef (II'), de eenige in Friesland overgebleven zoon van Frans Hendrik, majoor van de Bourtange, in den manlijken lijn blijft voortbestaan. Zijn 1ste vrouw was *Pleuntje Ulbes Tymstra;* zij hadden een zoon *Gosse Burghgraaf*, die huwde en zonen heeft.

Zijne tweede vrouw was *Jantje Piers de Boer.* Zij hadden 1 dochter Jeltje en zes zoons, waarvan vijf opwiesen en huwden.

V' *a.* *Pier Burghgraef* geene kinderen bekend.

V' *b.* *Frans Burghgraef* zijne 1ste vrouw was Neeltje Douwes Elgersma, bij wien drie zonen: Broer
Douwe
en Jacob.

Zijne tweede vrouw Jeltje Aukes Ybma bij wie eene dochter, Sytske.

Wytse Burghgraef gehuwd.

Reinder Burghgraef, overleed kort na zijn huwlijk.

Aage Burghgraef.

De tweede zoon van Frans Hendrik Burghgraef (I') was Willem.

Willem Burghgraef, huwde met Alegonda van Swinderen, dochter van drost A. H. van Swinderen; van hen is mij bekend een zoon *Willem Jan* Burghgraef, geboren te Peize, Drenthe den 7den Juli 1813. Op 15-jarigen leeftijd den 14den Aug. 1828 teekende hij als vrijwilliger voor zes jaren zonder handgeld en werd als kanonnier 2de klasse geplaatst bij de 1ste Comp., 6de Bat. Artillerie Lett. A. te Bergen op Zoom. Jaarlijks klom hij op tot hij op 18 Nov. 1832 tot 2de Luitenant werd aangesteld slechts 19 jaar oud. Den oorlog tusschen Noord en Zuid, gemeenlijk genoemd »den Belgische opstand« maakte hij mede en hij werd ridder van het Metalen

Kruis den 28sten Maart 1832. Tot dusver strekken mijne aanteekeningen omtrent hem, die ontleend zijn aan zijn militair zakboekje, dat mij zeer welwillend door zijn zoon, den heer *E. F. R. A. Burghgraef*, Gep. Opz. 1 kl. Mijnwezen wonende te Weltevreden, Java versterkt werd.

Het meest verplicht zou ik mij rekenen aan dengene die mij mededeelingen kon doen omtrent de voor-geschiedenis van den Frieschen tak tusschen 1644 en 1790. Ik vermoed, dat stadsarchieven en kerkeboeken der steden *Gorinchem*, *Vianen* en *Breda*, in deze het rechte licht kunnen verspreiden.

Baron de Borchgrave uit Brussel, wiens aanteekeningen omtrent het geslacht tot op den 3den kruistocht (1189—1193) teruggaan, meldde mij dezer dagen, dat binnen kort eene Aanvulling op zijn reeds bestaand werk het licht zal zien. De titel van het hoofdwerk is: »Daniel de Borchgrave«, Procureur-général au Conseil de Flandre, premier secretaire d' état der provinces unies (1550—1590) Notes historiques et généalogiques.«

Zeer onlangs heb ik ook briefwisseling aangeknoopt met den heer W. E. Burgraeve te Soerakarta, Java en hoop eerstdaags de geschiedenis van den Frieschen tak in zijn oorsprong en voortgang in hoofdtrekken machtig te zijn.

Yale University
New-Haven Conn.
U. S. A.

L. P. DE BOER.
M. A.

Ongerekend de verschillende spellingen van den geslachtsnaam in den text mijner vorige en deze bijdragen voorkomende vind ik den naam nog op twaalf wyzen gespeld in A. A. Vorsterman v. Ooyen's »Dictionaire Nobilaire« een lijst van familiën, wier namen voorkomen in genealogieën en gensche documenten in 't archief van den schrijver, 1884, n.l.:

Borchgraef.
Borchgrave.
Borchgrave v. Altena.
Borchgreef.
Burgrave.
Burgreef.
Borghgreeft.

Borgrave.
Burggraaf.
Burggraff v. Reineck.
Burggrave.
Burghgraaf.

Onder den naam Burchgraeff, komt het geslacht voor in een belangrijk handschrift vermeld in de Kron. Hist. Genootsch. Utr. 1152 blz. 341, 't welk door Mr. J. L. W. baron de Geer van Jutfaas ten gebruike van 't genootsch. werd gesteld. 't Is in 't Latijn en bevat 185 pag. in folio.

Titel: »Batavi(n)ae republicae aut ei iunctorum fere populorum prisca nobilitas, ex archivis, monumentis et vetustissimis undique conquisitis; fide dignissimis scriptis a *Petro Cornelissonio Boekenbergio*, viro patricio, Holl.; Zeland; et Westfrisiae historiographo collecta eiusque annalibus ut plurimum illustrata.«

't Geeft een alphabetische lijst van eene menigte Nederlandsche geslachten, met min of meer volledige opgave van hunne geslachtslijsten. Dan volgen op blz. 342—345 aldaar de namen dier geslachten. Gaarne zoude ik weten of dit werk ooit in druk verschenen is en waar het te bekomen is.

L. DE B.

Nav. LX, 220, 270, 397.

Tromp. *Het wapen van M. H. Tromp en diens nakomelingen; dit geslacht stierf uit in mannelijke lijn in 1708 door het kinderloos overlijden van Maarten, zoon van den burgemeester van Delft: Harpert Tromp, zoon van M. H. Tromp voornoemd.*

FRAGMENT-STAMLIJST.

I.		*M. H. Tromp* 1598-1653.	
II.	*Herpert* 1627-1691. (a.)	*Cornelis* 1629-1691. (b.) Geen kinderen.	*Johan* 1632-1673. (c.)
III.	*Maarten* 1659-1708. (a.) Gehuwd, geen kinderen.	*Jacoba*, 1677-1762. (c.)	*Maarten* ob. 1682. (b.) Ongehuwd.

ad. I. Het schijnt zeer noodig omtrent het wapen van Bestevaêr eenige nadere inlichtingen te geven en waar de officieele diploma's, waarbij aan *M. H. Tromp* een wapen werd toegekend, nog in wezen zijn, hebben we hieraan een uitstekende vingerwijzing voor zoover een en ander niet positief onjuist is voorgesteld.

a. Extract dipl. Louis XIII, 1639. Het schild zal bevatten.... »une fleur de Lys d' or au chef de ses armoiries qui sera d' azur (uit het wapen der Bourbons) et au surplus l' Ecu d' argent un chevron de gueules et en pointe un navire de sable (wapen der stad Parijs) le dit Escu timbré à la façon ordinaire des Gentilshommes de notre dit Royaume ainsi qu'elles sont cy empreintes.«

On- of minder juist is dus — iets wat meermalen voorkomt — een omzoomd schild; de keper beladen met een leeuw (lion léopardé); de keper niet plat maar met een middenrug; een modern schip met schietgaten in het midden of ovalen, waarin 5 vergulde puntjes, soms aangezien voor leliën enz. Het diploma van 1639 toch geeft wat het laatste betreft een opgetuigd schip, type 17e eeuw, voor en achter verhoogd, in nationale kleuren gevlagd en gewimpeld, zonder kanonnen in het midden. Zie over de richting, waarin zich het schip schijnt voort te bewegen, bij »c.« hierna.

b. Van cimier is in het diploma geen sprake, maar de teekening geeft een toegewenden, roodgevoerden helm, waarboven een gouden lelie, soms zwevend, soms steunend op een blauw-gouden wrong.

On- of minder juist is dus: een helmkroon.

c. Een eigenaardig geval doet zich bij het schip voor. Waar dit het schip der stad Parijs is, zoude men kunnen verwachten, dat het *fransch* adelsdiploma dit schip j u i s t zoude weêrgeven; daar staat de bolzijde der zeilen naar gewoon rechts, dus vaart het schip naar heraldisch links. Edoch op het *engelsch* diploma (in latijn gesteld) staat de bolzijde der zeilen naar gewoon links, dus vaart het schip naar heraldisch rechts en dit is feitelijk de juiste voorstelling conform het wapen der stad Parijs. Waar het diploma slechts spreekt van »un navire de sable«, kan feitelijk het schip voorgesteld worden naar men wil, maar waar we hier z e k e r weten, dat hier het wapen der stad Parijs bedoeld en ook gegeven is, mogen we veilig aannemen, dat in de teekening van het *fransche* diploma een fout is ingeslopen en het schip ongetwijfeld naar heraldisch rechts moet varen. Conform aan de

regelen van de heraldiek moet men het schip doen varen of zeilen »naar de verticale deelingslijn«, indien het wapen van *Tromp* met een ander wapen in één schild voorkomt. In het latere wapen van *Cornelis Tromp* — zie II*b* hierna — dient dus hetzelve naar gewoon rechts = heraldisch links, gesteld te worden. Het verschillend voorstellen op de 2 diploma's — die toch feitelijk op één en hetzelfde wapen betrekking hebben — zal aanleiding gegeven hebben tot verschillende voorstellingen.

d. De lambrequins waren oorspronkelijk (fransch diploma): blauw en goud tot aan de horizontale scheidingslijn tusschen het schildhoofd en 't verdere gedeelte van het schild; lager werden ze zilver, rood en zwart, zijnde deze de kleuren van het door den staatsminister en cardinaal de Richelieu vanwege de stad Parijs aan *Tromp* geschonken gedeelte van het wapen. Vandaar de 5-kleurige wrong. Zoodra echter Karel I van Groot-Brittannië de rechtopstaande, elkaar toegewende, niet-steunende, griffioenen »met om den hals een schildje, waarop de roode en witte roos van York en Lancaster« als supports schonk, vervielen de zilver-rood-zwarte lambrequins en kwamen daar ter plaatse de griffioenen, die dus volgens het officieel diploma (Engelsch) »overtopt« werden door de blauw-gouden lambrequins van het huis Bourbon. De wrong werd dus nu 2-kleurig.

Ook komt het wapen voor met supports maar zonder lambrequins en wordt dan daar ter plaatse gevonden een zwart ordelint, waarop met gouden letters: *Immensi Tremor Oceani;* zooals men weet, was *M. H. Tromp* in de orde van St. Michiel opgenomen.

On- of minder juist is dus als de griffioenen in half gebogen houding worden voorgesteld of omgewend zijn. Eveneens is dit het geval met: 5 kleurige lambrequins (resp. wrong) *tegelijk* met de twee griffioenen.

e. Ter aanvulling wordt hierbij nog bekend gemaakt, dat aan het officieel fransch diploma hangt een, $12^1/_2$ cm. groot, rond zegel met randschrift: *Louis XIII par la grace de dieu roy de France et de Navarre;* het tegenzegel toont in verkleind schild: in (blauw) 3 (gouden) leliën, 2.1., het schild gedekt door een koningskroon terwijl 2 engelen als schildhouders fungeeren.

Aan het engelsch diploma hangt eveneens een, $12^1/_2$ cm. groot, rond zegel, waarop voorgesteld is Koning Karel te paard, geflankeerd door het wapen van Groot-Brittannië en het roos-wapen,

hazewind op den voorgrond, Londen met Theemsbrug op den achtergrond en randschrift: *1640 Carolus dei gratia magnae Brittanniae Franciae Hiberniae rex fidei defensor.* De achterzijde geeft *niet* als bij het fransche diploma een verkleind schild, maar stelt even groot als aan de voorzijde voor: Koning Karel zittende op een troon, die tot armleuningen heeft twee griffioenen, welke links en rechts geflankeerd worden door een leeuw en een eenhoorn, elk hunner met een standaard in de klauwen; zelfde randschrift.

ad II*a*. *Herpert Tromp M. H. zoon.* [1]) Deze diende in hoofdzaak het wapen van zijnen vader te voeren, hetgeen hij dan ook deed. Hij vermeerderde echter — volgens eene teekening — hetzelve met een helmkroon (waardoor het onjuiste »zweven« der lelie boven den wrong werd vermeden — althans niet zichtbaar is) en liet de griffioenen steunen op een blauw golvend lint, waarop met gouden letter: *Fortes creantur fortibus.* Het wapen werd daardoor iets natuurlijker.

ad II*b*. Deze schijnt 4 wapens gevoerd te hebben en wel als: 1. *Tromp;* 2. *Tromp*, Ridder-Baronet; 3. *Tromp*, Ridder-Baronet, graaf van Sylliesborg; 4. Graaf van Sylliesborg. (Voor het gemak is deze opvolging hier zóó genomen, ofschoon 't feitelijk moet zijn 1, 4, 2, 3.) Het eerste is het wapen van den vader vermeerderd als bij II*a*; het schild is buitendien omgeven door het blauwe lint der orde van den Olifant, waarop met gouden letters: *Magnanime pretium.*

Het tweede wapen — zooals het voorkomt op zijn officieel diploma — is gevierendeeld; waarom dit geschiedde, is nog onbekend. 1 en 4 geven het wapen van *Tromp*; 2 en 3 in rood 3 gouden St. Andrieskruizen, 2. 1., (dus het wapen van Steenbergen in omgekeerde kleuren.) Supports: de 2 bekende griffioenen, rood getongd en genageld, met halsband (blauw en goud), waaraan op schildjes de bekende roode en witte roos; het schild gedekt door een roodgevoerden, goud-zilveren helm, waarop een blauw-gouden wrong, waar uitkomt een rood genagelde en dito getongde gouden toegewende leeuw met roode oogen, die in zijn rechterklauw houdt:

[1]) Rotterdamsche historiebladen III, p. 69, r. 6 v. o. noemt een verkeerden datum van geboorte. Zie uitvoerig p. 54 e. v. van dat deel, helaas niet overal juist en allerminst volledig.

een gouden lelie gedekt door een roodgevoerde gouden koningskroon. Het hartschild doet zien het teeken der baronets van Groot-Brittannië zijnde in zilver een roode linkerhand, de binnenzijde naar den beschouwer toegekeerd (wapen van de provincie Ulster). Hier dus *geen* helmkroon en *geen* orde van den Olifant maar wel — en dit is het opvallende — een gaande leeuw (lion léopardé) op de punt van de keper. Heraldisch onjuist is, dat dit beest zich naar de buitenzijde keert en zich niet fatsoenlijk omkeert nu hij een wapen (kruizen) naast zich krijgt! Ook het schip is hier naar de buitenzijde gewend, wat eveneens niet geheel juist is.

De groote vraag is hier: hoe komt *Cornelis Tromp* aan dien leeuw (lion léopardé) op de keper, daar hij toch aan het (door de stad Parijs aan zijn vader officieel gegeven) wapen zonder officieele machtiging geen verandering zal hebben mogen aanbrengen. Hoe het ook zij, deze vermeerdering heeft *niets* te maken met Baronet (p. 220); zie o. m. de wapens van andere baronets.

Ook rijst de vraag — waarom hier het kruiswapen? Wel wordt verondersteld, dat dit het wapen van der Wel is, maar zoover ik weet, is dit nog niet positief bewezen, trouwens het Arm. Gén. geeft voor »*Wel (van der)*, Holl.« een gansch ander wapen.

Het derde wapen komt voor op een zwaar ijzeren stempel en op een gewoon cachet. De eenige afwijking dier twee, buiten de grootte, is: het groote ijzeren stempel heeft voor supports een leeuw en een griffioen — het andere 2 griffioenen. In hoofdzaak is verder alles gelijk aan het tweede wapen; waar *C. Tr.* echter graaf van Syliesborg was, staat het wapen van S. in de plaats van het teeken der baronets en is dit teeken gezakt tot de punt. Opmerking verdient hier, dat de heraldische figuur in het wapen van Syliesborg, beneden rechts, soms de kroon toont *op* de punt van het zwaard en soms *er over heen* zakt, waardoor het dus zwevende om het midden van het zwaard wordt voorgesteld. De supports van het wapen S. zijn 2 gouden leeuwen; waar deze niet in het hartschild worden opgenomen, is op het groote ijzeren stempel een der griffioenen vervangen door een leeuw. In plaats van wrong en lelie komen hier uit helmkronen 3 cimiers: het middenste is als bij het tweede wapen

aangegeven, heraldisch rechts vindt men een leeuw van terzijde gezien houdende een zwaard d o o r een kroon gestoken (rechter-benedengedeelte van Sylliesborg) en aan de andere zijde een griffioen houdende een rijksappel (linker-benedengedeelte van S.).

Het vierde wapen (cachet) geeft uitsluitend het complete wapen van Sylliesborg.

II*c* en III*b*. Deze twee hebben volgens eene teekening het wapen het meest conform den vader en grootvader gevoerd, t. w. zonder lint en zonder helmkroon zooals de broeders van II*c* deden.

III *a*. Deze voerde het wapen gewoon als zijn grootvader; alleen de lelie is — volgens eene teekening — half bedekt door een er voorhangende, naar heraldisch rechts neigende, paarlen- of bladerenkroon. Ter her. rechterzijde bevindt zich bij wijze van support een zwevende bazuinengel in blauw-bruin gewaad, voeten, hals en rechterarm ontbloot, door de bazuin blazende in de kroon, waaruit aan de her. linkerzijde op golvend blauw lint, ter zijde afdalend, eveneens bij wijze van support, staat: »*zijne tytels waren vergankelijk doch zijnen naam onsterfelijk.*«

De afwijkingen hier zijn slechts fantasieën en ook hier komt het wapen het meest nabij het origineele van den grootvader, van zijn oom *Johan*, en van zijn germainneef en naamgenoot. Nu wordt op p. 220 verwezen naar den kwartierstaat van dezen; vóór 1691 heeft hij nooit het complete gevierendeelde wapen gevoerd, nòch mogen voeren. Zeker is het echter, dat het wapen en de titels bij het afsterven van zijn oom *Cornelis* (29 Mei 1691) op hem overgingen; zijn vader stierf ook in dat jaar (3 Mei) en was hij dus *toen* de eenige *mannelijke* afstammeling van *M. H. Tromp.*

Hij overleed in 1708 kinderloos, maar hij was niet de laatste der afstammelingen, daar er nog een *vrouwelijke Tromp* bestond en wel *Jacoba Tromp*, III*c*, geb. 9, ged. 15 Juni 1677, O. k. Delft, gehuwd (aanget. 's Bosch 23, Voorb. 24 Juni 1703 getr. 11 Juli d. a. v.) met *de Groulard*, (begr. 's-Bosch 17 Febr. 1731); zij stierf te 's-Hertogenbosch (als wed. mr. *Johan Hibelet)* in Aug. 1762 (begraven 31) en begeerde bij testamentaire dispositie, dat »haar eerste achterkleinzoon den naam en wapens van *Tromp* zoude assumeeren,

wanneer hij tot den mannelijken leeftijd zoude zijn geraakt«. Voornoemde *Jacoba de Groulard—Tromp* nu had o.m. tot dochter *Magdalena de Groulard*, (ged. Waalsche kerk 's-Bosch in Febr. 1708, ob. aldaar 31 Mei 1774, begr. 7 Juni aldaar), gehuwd (aanget. 's-Bosch 15, Haag 21 April 1737) met *Otto de Suarz* (geb. te Chur Mei 1703, ob. 's-Bosch 4, begr. 10 April 1766), waaruit sproot *Cleophea Alida Louise de Suarz* (geb. Maastricht 22 Maart 1743, ob. 's-Bosch 24 Febr. 1766) gehuwd (aanget. 's-Bosch 30 April 1762) met Mr. (prom. Leiden 15 Sept. 1760) *Abraham Jacob de Bruyn* (geb. Suriname) uit het bekende Rhijnlandsche geslacht. Uit dit huwelijk werd te 's-Hertogenbosch den 21 April 1764 geboren *Frederik Otto*, luit. t/z den 23 Sept. 1785, vertrokken naar Denemarken tijdens de onlusten in 1795, aldaar genaturaliseerd en in 1825/6 zonder kinderen na te laten overleden op een terugreis van Batavia naar Holland. Zijn eenige broeder *Otto Alyn*, geb. te Zwolle in Aug. 1765, stierf vooraf te Haarlem in Juni 1780, zoodat hij, conform het testament zijner overgrootmoeder, (die een kleindochter was van *M. H. Tromp)* het wapen Tromp aannam en wel: gevierendeeld, 1. het eerste kwartier van het wapen *de Bruijn*, 2 & 3 het wapen *Tromp* en 4 het tweede kwartier van *de Bruyn*, in welk laatste wapen 1 & 4, resp. 2 & 3 gelijk waren. Volgens eene teekening is de spreuk *Fortes creantur fortibus* op het blauwe lint nu geslingerd boven het schild, dat geen helm noch helmteeken toont; als supports prijken nog steeds een paar griffioenen — bedoeld zijn de griffioenen van *Tromp*, maar bij het wapen *de Bruyn van Tromp* zijn ze afgewend, wat niet conform is aan het Engelsch diploma. Ongelukkigerwijze was deze *Frederik Otto de Bruyn* later *de Bruijn van Tromp* de laatste van zijn geslacht en verviel dus in 1825/6, na zeer korte herleving, weêr het oorspronkelijk wapen.

Ziehier de geschiedenis van *Tromp*'s wapen van het begin tot het einde. Veel is er gefantaseerd bij de verschillende teekeningen, die er van dit wapen bestaan — moge het vorenstaande er toe bijdragen, dat voortaan eventueel het wapen geheel correct, conform de bestaande diploma's, worde weêrgegeven.

Tiel, Juni 1911. Jonkh. C. PH. L. VAN KINSCHOT.

Het zal den heer van Kinschot ongetwijfeld aangenaam zijn te vernemen, dat ik door iemand na aan de familie Tromp verwant, gegevens heb verkregen, die ten duidelijkste bevestigen, dat de in die familie heerschende meening, als zou zij van den zeeheld afstammen, volkomen onjuist is. Genoemde, mij tot voor kort onbekende, persoon, die vroeger in dezelfde meening verkeerde en hierover (zie hieronder) correspondeerde met den aanstonds te noemen heer P. D. de Vos te Zierikzee, heeft mij op mijn verzoek dadelijk inzage gegeven van die correspondentie, waaruit ik het volgende, op 26 Dec. 1907 gedateerd, stuk nagenoeg letterlijk overneem, na eerst nog even vermeld te hebben, dat bovengenoemde heer de Vos, ambtenaar van de gemeente Zierikzee is, in zijn woonplaats als dè kenner van locale oudheden geldt, veel in archieven snuffelt en alleszins betrouwbaar is. Hij schrijft dan: »Naar aanleiding van uw vraag tot in- en aanvulling van het hierbij teruggaand fragment kwartierstaat Tromp, heb ik het genoegen u het onderstaande mede te deelen:

1e. het op nevensgevoegd papier geteekend wapen is niet van de familie uwer grootmoeder, maar van den bekenden admiraal Tromp. Het wapen uwer familie van grootmoeders zijde is heel anders en bevat o.a. een trompet, zinspelende op den naam Tromp. Binnenkort zal ik het u nauwkeurig mededeelen.

2e. Uwe grootmoeder stamde van eene familie, oorspronkelijk afkomstig — zoover de aanteekeningen gaan — uit Renesse.

I. *Adriaan Tromp* huwt *Cornelia Blom*, zij winnen:

II. *Job Tromp*, ged. Renesse 19 Sept. 1691, ondertr. 23 April 1711 met *Janna Tonisse Bolle*, j.d. van Haamstede. Zij wonnen o.a.

a. Job Tromp, geb. Renesse 1713.

b. Tonis Tromp, geb. Renesse 1715.

c. Cornelis Tromp, volgt III.

III. *Cornelis Tromp*, geb. Renesse 1719, begraven Zierikzee 4 Nov. 1779, huwt Zierikzee 4 Juli 1740 met *Helena Locker*, ged. Zierikzee 15 Mrt. 1718, begr. aldaar 12 Oct. 1790, dochter van *Cornelis* en *Cornelia Verspoor*. Zij wonnen te Zierikzee:

a. Johanna Tromp, ged. 11 Juni 1741; ongehuwd; begr. Zierikzee 4 Oct. 1762.

b. Cornelis Tromp, volgt IV.

c. Mr. Job Tromp, ged. 18 Mei 1755, ongehuwd te Zierikzee overl. 13 Dec. 1823, raad van Zierikzee, rechter in de rechtbank van eersten aanleg aldaar.

IV. *Cornelis Tromp*, ged. Zierikzee 8 Nov. 1744, begr. aldaar 1 Febr. 1781, huwt Zierikzee 28 Januari 1770 *Sara Soetelinck*, ged. Zierikzee 15 Sept. 1748, begr. aldaar 18 Febr. 1771, dochter van *Johannes*, zilversmid, en van *Soetje Lacoert.* Zij wonnen te Zierikzee:

a. Helena Tromp, ged. 23 Mrt. 1770, begr. Zierikzee 30 April 1770.

b. Cornelis Tromp, volgt V.

V. *Cornelis Tromp*, geb. Zierikzee 30 Januari 1771, overleden te Gent 12 Nov. 1853, lid van den raad te Zierikzee, president van de Centrale Directie van Schouwen, Burgh en Westland (1812—1851), huwt Amsterdam (attestatie derwaarts 24 Mrt. 1773), *Christina Frederica Sterling* geb. Colijnsplaat 10 Juni 1773, overl. Zierikzee 21 April 1821, dochter van *Pieter* en *Anna Uitwerf.* Zij wonnen te Zierikzee enz.«

Er volgen dan de namen van negen kinderen, waaronder als no. 4 voorkomt, de ook in mijn vorig stuk genoemde *August Eliza Tromp*, geb. 12 Mrt. 1801, overl. Hilversum 10 Juni 1871, hoofdingenieur K. N. Marine, Ridder Ned. Leeuw, Commandeur Eikenkroon, Commandeur orde beide Siciliën (Frans I). Huwt Delft 12 Mrt. 1826 *Maria Anna Elisabeth Hartogh Heys*, geb. Delft 14 April 1804, overlijdensdatum mij op 't oogenblik niet bekend, dochter van *Hermanus* en *Neeltje van Graauwenhaan.* Een hunner kinderen was *Frederik Cornelis Tromp*, minister van marine en wethouder van Amsterdam.

Wat het wapen aangaat, waarover in het begin van het overgenomen schrijven gesproken wordt, diene, dat er van het »nauwkeurige mededeelen« om de eene of andere reden niets gekomen is. Evenwel vernam ik van iemand, wiens moeder tot hetzelfde geslacht Tromp behoorde, dat het was: in blauw drie gouden trompetten. Om nadere bijzonderheden heb ik mij tot den meer genoemden heer de Vos gewend, die mij eene teekening van het wapen toezeide. Zoodra ik er iets naders van hoor, zal ik het in dit tijdschrift mededeelen.

J. P. E.

Van Hagens.

De Hollandsche familie van (ab) Hagens, afkomstig uit de Rhijnprovincie (Xanten) voert tot wapen:

Op een rood veld, 2 witte arendsvlerken, op den gekroonden helm herhaald.

Is bij aanstellingspatent van Rutgerus ab Hagens dd. $16\frac{12}{8}24$, door Wolffgang Wilhelm Pfaltzgraaf, enz. in den *Duitschen* adel erkend, terwijl zijn zoon Heinrich von Hagens Konigl. Maj. in Zweden.

President van Leifland te Riga den 17 December 1657, door Koningin Christina in den *Zweedschen* adel erkend.

Joh. Wilh. von Hagens geb. 31 Maart 1710 is omstreeks 1737 naar Holland geëmigreerd. Hij was te Sittard (destijds Duitsch grondgebied) geboren, waarmee hij aan Holland zonder naturalisatie is overgegaan. Bij de invoering van den Burgerlijken Stand is het *ab* door een der ambtenaren zonder rede in *van* vertaald.

's Gravenhage. J. W. F. J. v. H.

Bij het vernieuwen van den vloer eener boerenwoning te Denekamp, kwam een fragment grafsteen te voorschijn, waarop de **wapens** *van Swartzburch* (met 4 helmen), *Solms* (met 2 helmen) en het derde, geheel uitgewischt doch met het onderschrift *Esens*. Het laatste wapen alzoo behoorende tot het geslacht der graven van Oost-Friesland.

Kan iemand ophelderen op wien deze grafsteen betrekking heeft? Het fragment (zandsteen) berust thans in het museum te Oldenzaal.

B.

Men verzoekt mij de volgende vragen in »De Navorscher« te plaatsen:

Met wie was gehuwd *Lodewijk Gerard Visscher*, in 1798 luit. kolonel der schutterij te A'dam?

Wie kan iets medeelen omtrent de familie *van Soesdijk (Soestdijk)?*

Hoe ziet het wapen der familie *Bierman* er uit; dit geslacht woonde einde 1700 in de Betuwe, hoe dat van de families *Velse*, *Noël Simons* (een staatsraad van dien naam was er in 1830) en *Hardenberg*, vroeger te Tiel woonachtig?

J. P. E.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Album van Rotterdam.

Uitgevers: Ringlever en Bresser Rotterdam.

Een echte degelijke uitgave, het beeld van de stoere handelsstad zooals deze leeft en werkt in bloeienden handel en scheepvaart; de commissie, die dit album onder haar bescherming genomen heeft bestaande, uit de H.H.: S. van den Bergh Jr., A. E. P. M· Driebeek, W. A. Engelbrecht, H. J. Knottenbelt Azn., Dr. C. Te Lintum, E. P. de Monchy Rzn., Jac. Musly, J. G. A. Ruoff, W. Westerman en de andere groot-industriëelen, reeders, enz., die deze uitgave mogelijk gemaakt hebben, hebben eer van hun werk.

Het is inderdaad de *Rotterdamsche handel, industrie en scheepvaart in beeld*, en de platen vooral de grootere zijn keurig en royaal uitgevoerd.

Vooraf gaat een inleiding door A. Voogd, de opkomst van Rotterdam behandelend hoofdzakelijk in de 19de eeuw, het spoorweg- en handelsverkeer, den Nieuwen Waterweg, de havensaanleg, de uitbreiding van de stad door de annexatie van de omringende gemeenten, waardoor zij, in 1869 een oppervlakte beslaand van 695 H.A., nu gegroeid is tot 6000 H.A., terwijl het zielental, in 1890 204858, in 10 jaren tijds verdubbelde tot 462.888 op 1 Jan. 1911. En zoo is alles naar evenredigheid gegroeid en uitgedijd zooals in 't album door belangrijke statistieken is aangetoond.

Verder volgt een opsomming van de belangrijkste firma's en haar bedrijf, waarop wij niet nader zullen ingaan, maar waardoor men een uitstekend overzicht krijgt van hetgeen de groote koopstad praesteert.

En dan komen de eigenlijke groote reproducties, kiekjes in de stad, in de havens, de fabrieken, de groote kantoren e.a., we willen slechts noemen om maar eens een greep te doen: keurige afbeeldingen van: de Maas-, Waal- en Rijnhaven, het laden en lossen der schepen volgens de oude en nieuwe methode, de vloot (een heusche vloot) van den Nederlandschen stoomsleepdienst van P. Smit Jr., de dokken en werven, de groote booten, die het verkeer met de heele wereld onderhouden, zelfs het Rotterdamsche voetbalveld is niet vergeten, evenmin als de interieurs van de kerken en de plantsoenen, achterin bevindt zich een groote kaart van den waterweg van Rotterdam naar Zee.

Voor ons zijn nog van belang de afbeeldingen van een oud

assurantiezegel, het uithangteeken van de blokmakerij »In 't gekroonde Jijnblock A° 1694«, de zandsteenen gevelversiering van het Wijnkoopersgildehuis A° 1728 en het regentenkussen der stad Rotterdam A° 1766.

Kortom het werk is uitgevoerd op een wijze, die ook in het buitenland niet zal nalaten een goeden indruk te maken. Men ziet zoo aan alles: het is de jeugdige kracht die zich uit en die nog heel wat belooft in de toekomst. Rotterdam groeit nog steeds in alle richtingen en in iederen tak van handel, scheepvaart en industrie, het album legt er een waarachtig getuigenis van af en zal zeer zeker door het geven van de grootere bekendheid van hetgeen de stad doet en nog kan doen, haar bloei helpen bevorderen.

G. F.

Dr. P. C. Molhuysen en Prof. Dr. P. J. Blok, Nieuw Nederl. Biographisch Woordenboek. — Leiden, 1911 8°.

Tot tevredenheid van de redactie is het eerste deel van bovengenoemd werk spoedig verschenen, gaarne had ik het echter wat langzamer en beter bewerkt willen zien en is het te hopen, dat een groot aantal volgende artikelen, beter bewerkt zullen zijn. Het is bovendien niet alleen te wenschen doch dringend noodzakelijk, dat de eind-revisie door een bekwame hand zal geschieden, want veel te veel, niet alleen drukfouten, maar bepaald ook mistellingen waren voorkomen, bij eene goede eind-redactie, zooals aanstonds zal worden aangetoond.

Duidelijk blijkt, dat de beide H.H. hoofdredacteuren, door hunne veelvuldige werkzaamheden aan hunne ambten verbonden, daartoe niet in staat zijn. Stelselmatig heeft de eerstgenoemde redacteur mijne veelvuldige opmerkingen, bij het ontstaan van dit werk, zoowel in geschrift, als mondeling door mij gedaan in een der maandvergaderingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde verzwegen, waren ze maar in het belang der zaak opgevolgd.

Ik begin met op te merken, dat in het voorwoord of inleiding, zooals men 't noemen wil, eene mededeeling wordt gedaan, die bezijden de waarheid is: er staat n.l. op blz. III, bij de dankbetuigingen, dat men dank schuldig is »aan den heer D. G. van Epen, die de artikelen vergeleek met de gegevens berustende in

zijn [1]) Genealogisch Heraldisch Bureau, en daardoor op tal van plaatsen de overgeleverde data en namen kon verbeteren en aanvullen«. Dit laatste is waarheid en toont op nieuw de enorme werkkracht van den heer van E., doch 't eerste volstrekt niet, daar alle de bronnen, waaruit die wijsheid komt, eigendom zijn van eene Maatschappij, genaamd Centraal Bureau van Genealogie en Heraldiek en waarvan de heer v. E. slechts directeur is.

Als toelichting dien ik hier mede te deelen, dat de bronnen, daar berustende, in een ruim 40-jarigen arbeid door mij zijn bijeen gebracht, niet alleen door eigen werk als verzamelaar en biograaf, maar ook door aankoop uit de verzamelingen van mannen, die vóór mij gewerkt hebben, z. a. d'Ablaing van Giessenburg, Baert de la Faille, van Heemstra van Froma en Eibersburen, Leupe, Scheffer, Scheltus van Kampferbeeke, de van Sypesteyns, van Wijn e. a. Steeds had ik gehoopt, dat alle die bronnen eenmaal zouden dienen, onder mijne medeleiding, voor een Nieuw Biogr. Wb.; der redactie is dit bekend en ware verplicht geweest dit te melden, in plaats van eene verkeerde mededeeling te doen.

Na deze uitweiding kom ik tot de bespreking of aankondiging, slechts de letter A heb ik vluchtig nagegaan, en nu volgt de zondenlijst, van niet alleen druk- maar ook redactie-fouten; indien ik het geheele eerste deel degelijk naging, dan ben ik zeker eene geheele aflevering van de Navorscher noodig te hebben. Slechts eenige opmerkingen wil ik laten volgen, die mij bij het verder doorbladeren zijn opgevallen. Als het werk zoo wordt voortgezet, dan zal niet, zooals de redactie in het voorwoord zegt, »een *lijstje* met verbeteringen en aanvullingen« volgen, doch dan mag men daarvoor wel een geheel deel reserveeren, 't is spijtig maar waar!

Kol. 12. *Fr. N. L. Aberson*, had eigenlijk als bron moeten gemeld worden »het Algem. Nederl. Fam. blad, 1891«, daar slechts geciteerd is de overdruk. Dit is nu wel zoo erg niet, maar er moesten hier tegelijk meerdere leden van dit geslacht behandeld zijn, de redactie toch zegt: wij behandelen zooveel mogelijk achtereen de leden van eenzelfde geslacht.

Kol. 16. *W. C. Ackersdijck*, als bron is niet vermeld mijn Annuaire généal. des Pays-Bas, 1875. Tegelijk hadden ook meer personen uit dit geslacht kunnen behandeld zijn, ik noem slechts Prof. Jan A., e.a.

---

[1]) Deze en andere cursiveeringen zijn van mij.

Kol. 20. *Pieter Adams*, is dat nu een vermelding, geb. te Utrecht 1778 of 1779. Waarom niet in 's-Gravenhage aangevraagd, wat hier ontbreekt, uit de sterfacte van 1846? Trouwens alle biographieën van bouwkundigen zijn in dit deel slecht bewerkt, zij getuigen niet van studie, en passen niet in een dusdanig standaardwerk.

Kol. 51 en 52. *Van Akerlaken*, waarom bij deze artikelen niet genoemd het werk van D. van A. en D. A. Chais van Buren? en het familie archief van D. v. A., Haarlem, 1889?

Kol. 74. *A. Alewijn*, dit zal wel een der Abrahams A. zijn, ziet mijn Ann. généal. des Pays-Bas, 1874. Met wat goeden wil had dit toch wel nagezocht kunnen worden.

Kol. 75. *J. M. Alkens*, die stierf te Amsterdam 30 Nov. 1828, uit zijn sterfacte had kunnen worden nagegaan, waar hij geboren werd, als ook zou uit dat naslaan gebleken zijn, wie zijne ouders waren.

Kol. 80. *Jan v. Almeloveen*, hij zelf teekent Johan Almeloveen volgens een fraai plaatje van hem, dat voor mij ligt, trouwens met wat goeden wil en wat meer nauwkeurigheid had dit te Gouda of te Utrecht moeten nagezocht zijn.

Kol. 85. Bij *Jhr. D. F. v. Alphen*, lees Cassa in plaats van Cossa.

Kol. 94 staat bij *Egb. Alting*, v*o*n Kretschmar lees v*a*n Kretschmar.

Kol. 110. *Q. v. Amelsfoord*, sterft 23 Oct. 1820, waarom zijn geboortedatum niet te 's-Hertogenbosch opgezocht? Tevens had men dan zijne ouders geweten en zijn juisten naam, die ik geloof hier foutief is opgegeven.

Kol. 110. *Henr. Amelung*, sterft te Amsterdam 21 Oct. 1906 en geen plaats en datum van geboorte, 't is toch wel wat kras, voor een Nieuw Biog. Wb.

Kol. 129. *Jam. Anderson*, gemakkelijk had men bij hem kunnen nagaan, waar hij stierf en dan had men ook geweten, waar hij geboren was en wie zijne ouders waren, zoo is het half werk.

Kol. 130 e.v. Bij *Andreae* was het goed geweest, indien als bron was gemeld mijn Stam- en Wapenboek, D. I, alwaar de geslachtslijst van dit geslacht voorkomt.

Kol. 159. *J. Antiquus* staat, *der van* Veen lees *van der* Veen, aan wien moet men zoo'n drukfout nu wijten, aan den inzender of redactie? in elk geval in dit werk misplaatst, zooals vele dergelijke andere fouten.

Kol. 176 e. v. Bij de leden van het geslacht *Arntzenius* hadden de jaartallen veel nauwkeuriger kunnen zijn, indien een lid dier familie, die zich sedert jaren onledig houdt met het completeeren zijner geslachtslijst, was geconsulteerd; bovendien had men als bron kunnen noemen mijn Stam- en Wapenboek, D. I, en moet men bij 't artikel R. H. A. *overnte* verbeteren in *overl. te.*

Kol. 185. *R. Arrenberg,* met weinig moeite had de plaats zijner geboorte gemeld kunnen zijn, bovendien waren dan zijne ouders bekend geworden.

Kol. 186. *Tj. M. W. baron van Asbeck,* was niet heer van Munderhause maar van Munsterhausen.

Kol. 192, bij *Joost van Attevelt* had dienen vermeld te zijn, dat zijn hoogst verdienstelijke verzameling geslachtslijsten met keurige wapenafbeeldingen en kwartieren berusten in het Rijks-archief te Utrecht.

Nu ik genaderd ben tot het laatste artikel, dat ik bespreek van dezen medewerker, moet mij de opmerking van het hart, dat bijna alle biographieën van schilders, graveurs, enz. van zijn hand slecht bewerkt zijn en kan ik niet begrijpen, dat de redactie met het opnemen niet kieskeuriger is geweest, zij hadden volgens mijne bescheiden meening voor volgende deelen moeten zijn aangehouden. Van andere medewerkers zijn de biographieën uit deze rubriek veel beter. Vgl. o.a. kol. 162, e. a.

De heer Moes is verzot op de woorden *misschien, waarschijnlijk, vermoedelijk,* enz., doch die woorden behooren in een standaardwerk niet gebruikt te worden.

Hoewel ik me voorloopig tot de onder letter A. ondergebrachte artikels wilde bepalen, wil ik toch over het volgende nog iets zeggen:

Kol. 262. Bij *S. van Beaumont* wordt de familienaam van *Slingeland* geschreven en op kol. 265 van *Slingelandt,* 't moet zijn *dt,* terwijl in dat artikel moet gelezen worden Adriaen Bes*e*mer in plaats van Bes*u*mer.

Kol. 362. *A. J. E. van Bevervoorden,* zijn vader was geen Jhr.

Kol. 348. *Jacob W. v. d. Biesen.* De genealogie dier fam. is aangehaald en daar staat Jacob*us* Wilhelm*us* v. d. B., geb. *11* Febr. 1797 sterft nabij Bonn. Wat is nu goed? dat is een vraag, die uitgemaakt had moeten zijn, voor dat hier werd afgedrukt.

Kol. 366. Art. *J. W. Blanken* staat: *Jhr. A. Smissaert.* moet zijn: *Jhr. Charles Lucien Marin S.* en niet: *Jhr. A. S.,* terwijl zijne vrouw heet W. Henriett*a*. (Vergl. het keurig bewerkt boek, Geslacht Smissaert, familie-uitgaaf.)

Kol. 1006. N. E. F. *von Gumoëns*, de samensteller van dit artikel had goed gedaan te gebruiken het art. van M. G. Wildeman over de Gumoëns, voorkomende in het Maandbl. Ned. Leeuw 1910 en had dus hier gemeld moeten worden.

Kol. 1044. Bij de *Heemskerken* mis ik den bekwamen *Reinier v. H.*, midden 18^{e} eeuw, die 500 genealogieën in handschrift heeft opgesteld.

Kol. 1588. Bij *Carel v. d. Wijck*, had wel als bron mogen genoemd worden het werk van Aug. v. d. W., Genealogie van het adellijke geslacht v. d, W. (Maastricht, 1875).

Bovendien moet volgen als algemeene opmerking, dat bronnen en literatuur veel uitvoeriger hadden moeten gebruikt zijn, het boek zou daardoor gewonnen hebben.

Buiten mijn schuld, de beoordeeling viel niet gunstig uit, doch à qui la faute?

Aan de redactie nog een wenk voor het vervolg, n.l. bij dubbele namen is, als men niet zeker weet wat de stamnaam is, als regel aan te nemen om den naam op de eerste letter te plaatsen en niet te handelen zooals in het voorwoord wordt gezegd.

Na zooveel afbrekende critiek, ook wat opbouwende; de artikelen door de Geldersche en Limburgsche medewerkers zijn keurig, zoo ook de militairen en de geestelijken van alle kleur en pluimage, de Nederl. Herv., de R. C., de Doopsgezinden, enz., en vooral zijn deugdelijk bewerkt de biographieën van de leden van het Huis Nassau en Oranje-Nassau; den steller daarvan betuig ik mijnen dank voor het voortdurend citeeren van mijn werk, Het Vorstenhuis Oranje-Nassau, Leiden, 1882.

Arnhem, 2 Oct. 1911. A. A. VORSTERMAN VAN OYEN.

Onze geachte medewerker, de Heer A. A. Vorsterman van Oyen zond ons onmiddellijk na verschijnen van deel I van het Nieuw Nederl. Biographisch Woordenboek bovenstaande bespreking toe, die wij voorloopig plaatsen. Wij ontvingen het bewuste werk pas deze week en komen later zelf uitvoerig op deze uitgave terug.

RED.

Een Nederlandsche waarschuwing aan Paus Paulus V,

medegedeeld door

Dr. J. A. F. ORBAAN.

In deel II 68 van het Borghese-archief, eene afdeeling van het Vaticaansche archief, trof ik het volgende stuk aan, dat zeker zijne bestemming beter dan zijne strekking bereikt heeft.

Nederlandsche stukken in Italiaansche archieven zijn niet zoo zeldzaam, maar zij behooren dan tot Nederlandsche vereenigingen, kerken, stichtingen en daarmede tot de geschiedenis van kleine nederzettingen van onzen stam. Ik heb indertijd in mijn »Stradanus te Florence« gesproken over stukken van een Nederlandsche vereeniging in Florence, in onze taal gesteld. Doren deelt daar in zijn boek over Duitsche handwerkslieden in Italië meer over mede. Hier in Rome moet een Nederlandsch grafschrift, van een dochtertje van den beeldhouwer Egidio della Riviera geweest zijn; het oorspronkelijk is bij de inwendige verbouwing van de kerk Crociferi verloren gegaan. Het grafschrift is bewaard in het handschrift van van Winghen en Macarius in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Daar bleek mij meteen, wat tot nog toe niet bekend was, dat della Riviera van huis uit heette: van den Vliete.

In het Nederlandsch schrijven aan een paus ligt een naïef vertrouwen, dat zeker wel niet onbeantwoord is gebleven. Misschien gelukt het mij het wederwoord te vinden, ondertusschen zij de eerste brief hier in zijn geheel medegedeeld.

Rome, Mei 1911. J. A. F. ORBAAN.

Arch. Secr. Vat.
Arch. Borghese, II. 68.

fol. 188. Prince Godts. Ick hebbe over eenen tijt lanck aen U Heilicheijt ghesonden die wonderweercken Godts, namelycken die vijff teeckenen, die ick waerrachtichlicken van den heemel hebbe gesien, waervan U Heijlicheijt het ferste teecken is geweest ende mij geantwoort van den engel, dat U Heilicheijt hetthoff *(sic)* waert ende vooren moeste gaen in de weercken

des Heeren ende dese — 4 — aendere, namelycken: den keijser, Spaingien, Vranckerijck ende Engellant. Jae, het ganssche Crystenrijcke sal U Heijlicheijt onderdanich wesen naerst Godt. Dyt is waerrachtich den wille Godts, dat U Heijlicheijt sal moetten ondersoecken die wonderweercken Godts ende die bediedinghe van alle vijffve dese vooren genonde *(sic)* teeckennen. Dat U Heijlicheijt nyet ter hant en is gecomen, dat wilt laten heijsschen aen den bysschop van Spiere, die mij veelle heefft geloft ende geholden, gelijck den honden coninck van Vranckerijck oyck dede, maer hij en conste Godt nyet bedriegen, daeromme mach U Heijlicheijt dese kleene waerschuwinge van Godt nyeet cleene achten.

fol. 188 . Ende dyt is den wille Godts, dat U Heijlicheijt feerst voor al wilt ondersoecken u heijgen teecken; dese sonne, die ick van den heemel sach, was seer claer, maer daer in quam eenen al te leeclijck eenen swartten vogel, die bedieckte schier die geelle sonne, soo dat daer weenich clareijt was deur schimnen *(sic)* ende dien engel des Heeren riep: Desen swartten vogel moet vuytter sonnen met lieffven ofte met leedt; dat zij nu kiessen vrede met Godt te maecken, boete ende penetentie te doene ende u herte schurren ende nyet u clayderen, op dat den tooren Godts mach ende sal gestylt woorden, achtervolgen ende volbracht sal woordden het tgeene mij die 5 mannen hebben geantwoort; die ick vuyt wolcken des hemelts sach neederdalen, die stack met een stocken in die doode mensschen ende die mensschen suchten, dat ick het hoorden ende ik sprack ende dachte bij mijn zelffven: Wat mach dyt wesen? Doen seijden zij: Dyt zijnse, die cranck int geloove zijn. Zij zullen haer hoffden opheffen, want zij zullen vertroost worden, als desen swartten vogel vuytter sonnen is. Doen dachte ick bij mijn zelven, wie dese 5 mannen waren ende dien fersten sprack: »Ick ben de waerheijt,« en die 2de sprack: »Ick ben de oot-
fol. 189. moedicheijt,« ende die 3^den^ sprak: »Ick ben de gerechticheijt,« ende den 4^en^ sprack: »Ick ben die stanckfasticheit*(sic)*« ende den 5sten sprack »Ick ben die liefde, diet al besluut; in die vijff wonden Crystus' moet ghij u spiegellen en besien, dat ghij onder u vijffven zoo vaste hier in verbonden zijt, als die vijff wonden in den heeren Jesom Chrystom, welck

onser aller hofft wesen wilt; als wy dyt al doen waerachtichlycken gheschien sonder bloet sturtten, als wij dyt doen boven verhalt«. Willen wij Godt en zijn heijligen engelen nyet gelooven, zoo zullen wij waerrachtelycken Godts tooren en gramscap nyet ontgaen. Ick hebbe gesien lange te vooren desen bloedegen crijck, die nu voor der deurren staet, die valssche suctylle aenslagen aen beijden zijden zijn Godt en mij seer wel bekent. Godt heeffte belacht, als hadij al het volck van de gansche weeralt, jae als waerren alle de gresspieren mensschen, soo en suldi toch met mellecanderen nyet effen vechten; dan den eenen mal zullen wij winnen ende dander mael weer verliesen. Godt heeft haer gemaeckt tot een roedie om ons met te tuchtighen.

(*Achterop*) Gescreven op mijn laeste reijse binnen der stadt van Ments, in Januarij 1618

ick weduwe Vrijen.

Hoch Heijlichijt, ik gaen nu vooren, daer men nyemant bedriegen en sal; ick bidde U om de pasie Godts, helpet doch affschaffen eijgen baet ende valsschen raet, ende hemmelijcken hackt en mach noch en can Godt neyt langer verdragen van zijn kinderen

+

desen zalmen bestellen in eijgen handen van Zijn Heijlicheijt prince Godts.

Oldenbarneveldt's omkoopbaarheid

DOOR

A. AARSEN.

Nav. LX, 369.

Groen van Prinsterer spreekt in zijn *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland* over 't algemeen vrij gunstig over Oldenbarneveldt's handelingen en daden. Over zijn voorgewende omkoopbaarheid deze weinige regels: »verdenkingen, lasteringen, tallooze schotschriften aan wederzijde, altijd scherp en dikwijls ongerijmd. De Prins beschuldigd van te streven naar hooger gezag. Barneveldt van door Spaansch geldt omgekocht te zijn. Grenzenlooze hartstochtelijkheid«. Geen rechtstreeksche beschuldiging is uit

deze woorden te lezen, maar wel twijfel, en — gissen doet missen.

Laat me hiernaast leggen, wat Siegenbeek schrijft in zijne *Schets eener Geschiedenis van den Oud-Nederlandschen Staat:* »'t Geen, met den meesten schijn, tegen Oldenbarneveldt werd ingebracht, doch bij zijne rechters, blijkbaar, het minst zwaar gewogen had, was het vroeger ontvangen van geschenken van Frankrijk en van andere met den Staat bevriende Mogendheden, zonder voorkennis en toestemming der Staten. Ik erken, dat dit in hem te misprijzen was, doch moet tevens aanmerken, dat er volgens uitdrukkelijke getuigenis van De Groot, te zijnen tijde geene wet daarentegen voorhanden was, en dat er geenerlei bewijs bestaat, dat die geschenken tot bevordering van eenig voor het Gemeenebest schadelijk doel gegeven of ontvangen werden. Wat eindelijk van zijn heulen met den Spanjaard, in zijn vonnis, in duistere en onbepaalde bewoordingen, gezegd en door zijne vijanden verspreid werd, mag men veilig als lasterlijke uitstrooisels beschouwen, die geene ernstige wederlegging verdienen.«

En nu 't woord van den belasterde zelf, dat ook al weinig licht geeft! Den 15^{en} April 1619 schrijft hij o. m.: »Van eenigh verstandt (onderstand), ofte yet ghenooten te hebben van de Spaansche zijde, is niet, als oock dat by anderen yets, met myne kennisse, soude wesen genooten. Van met yemandt yet, van wegen den Koninck van Vranckryck, op de Souverainiteyt der Landen, gehandelt te hebben, is niet. Het present, my 1608, door den President *Janin*, van wegen den Koninck gedaen (by my begroot, tot omtrent 20000 gulden) is geschiet in vergeldinge van vele jaren diensten, ende gedaane arbeyt, volgende des Koninghs belofte aan my (Anno) 98, tot Nantes ghedaan, by verbeteringe van synen staet. Ick soude toen ter tijt liever een (1000) gereet, als belofte van tien, op ons beyder leven, ende verbeteringe van des Konincks staet, over tien jaren gekoosen hebben. Ick hebbe oock bekent van enige Heeren, voor gedane diensten, presenten ontfanghen, ende van eenige gerefuseert te hebben«. [1])

Oldenbarneveldt ontkent de gedane aanbiedingen niet, maar tusschen de regels door is te lezen, hoe weinig hij er van verwacht. En de lezer komt tot de conclusie, hoe zijn omkoopbaarheid in der tijd opgeblazen is en nog opgeblazen blijft.

---

[1]) Waerachtige Historie enz. enz. van wijlen Heer J. van Oldenbarneveldt. Amsterdam. Josua van der Straten, Anno 1665.

Oldenbarnevelt.

Neen, hij heeft wel geschenken aangenomen, maar geenszins het recht verdraaid, t. w. wat volgens Justinanus, de privilegiën en de beginselen *zijner* partij recht was. Zijn misgreep — zijn misdaad, zoo men wil — is geweest: vast te houden aan begrippen van staatsbeleid, die door Hervorming en vrijheidsoorlog, unie van Utrecht en afzwering onbruikbaar geworden waren. Tot die begrippen behoorde ook, dat er geen kwaad in stak geschenken van vreemde vorsten aan te nemen, mits men hun daarvoor geen diensten bewees, die met eigen volksbelang in strijd waren. Maar het volk had intusschen geleerd de daden zijner overheden te beoordeelen, en dit had die overheden moeten leeren zich ook voor den schijn te wachten. Meer dan een schijn was het evenwel niet.

Naber (Calvinist of Libertijnsch?, blz. 80) zegt hiervan: »dat hij »door geldzucht zich liet verleiden tot het aannemen van vreemde »giften, al was het ook zonder verraderlijke bedoelingen, dat hij »vrienden en magen boven behooren bevorderde — ook hierin »had men vroeger geen kwaad gezien en zag het later weder niet »— dat hij zich tegenover venijnige dolksteken ook zelf niet van »oneerlijke middelen wist te onthouden, dat hij op die drie punten »voor een man als Johan de Witt de vlag moet strijken;« waar tegenover staat, dat hij nimmer, zooals Jan de Witt, een kind tot staatsgevangene en onderwijzers tot verklikkers heeft gemaakt, of de landsverdediging opgeofferd aan partijbelang.

W. ZUIDEMA.

Nav. LX, 368.

Het Kollumer oproer.

Beleedigt men G. P., als men een andere beschrijving van dat oproer dan de zijne schilderachtig noemt? En als ik geen Friesch ken (zooals hij schijnt te meenen; ik ben bereid tot zijn voorlichting hem mijn Friesche verzen te zenden) heeft het geen zin mij een vertaling te zenden ter vergelijking met Halbertsma; want dan kan ik immers Halbertsma zelf niet lezen.

W. Z.

Nav. LX, 318, 369.

Albert Beilinc, schout van Gouda in 1422, den Hollandschen Regulus, in 1424 mede bevelhebber op het slot van Schoonhoven met den slotvoogd Willem van Coulster, werd in den nacht na zijne terugkomst van een maand verlof, op den molenwerf te Schoonhoven levend begraven, op bevel van Floris van Kijfhoek, in 1424 bevelhebber van Jacoba van Beyeren.

Op zijn zegel is zijn wapen een dwarsbalk, in het schildhoofd vergezeld van twee ruiten naast elkander (kleuren onbekend).

Van zijn geslacht zijn geweest Adriaen Jacobsz. Beyling, in 1447 schepen te Gouda, Pieter Beyling in 1460 woonachtig te Gouda op de Tilbrug, en Adriaen Beyling in 1451 woonachtig te Gouda op de Westhaven, die drie zonen had, genaamd Allaert, Adriaen en Leonard Beyling.

V. R. V. D. K.

Nav. LX, 365.

Ambrosius Gerardus.

J. S. van Veen te Arnhem deelt een Latijnschen brief mede van Gerardus, beginnende met 4 versregels. In den tweeden regel staat blijkbaar een drukfout: *neve* i. p. v. *neque*. Immers ik kan niet veronderstellen, dat Gerardus, die blijkens zijn brief vloeiend Latijn wist te schrijven, zelf het onderscheid tusschen beide woorden niet wist. Dat ik eenigszins twijfel, heeft zijn oorzaak in vestram *ipsius* salutem (blz. 366 regel 18), een fout die natuurlijk Gerardus op zijn rekening heeft.

R. J. V. D. V.

KERKGESCHIEDENIS.

Naamlijst der predikanten van Delft sedert de reformatie tot 1726.

1. Johannis Sartorius, 1558, † 1570.
2. Appius Reyneri, 1566.
3. Johannes Gerobulus, 1566—1567.
4. Petrus Gabriel Schagius, 1571, † Aug. 1573.
5. Regnerus Theodoricus, † 2 Sept. 1576.

6. Arnoldus Cornelii, Juni 1573, † 5 Juni 1605.
7. Copinus Rodolphus, 1573, † 3 Oct. 1574.
8. Thomas Tilius, 1575, † 13 Jan. 1590.
9. Petrus Johannis, Sept. 1575, † 26 Juli 1590.
10. Regnerus Donteklok, 27 Sept. 1577 — April 1590.
11. Johannes van der Mijlen, Juli 1581 — Sept. 1591.
12. Wernerus Helmichius, April 1590 — April 1662.
13. Daniël van der Dolegen, gezegd Dolegius, Mei 1590, † 21 Nov. 1605.
14. Jacobus Roelandi, gezegd Roelandus, Jan. 1594 — Aug. 1598.
15. Johannes Bernardi Voorburg, April 1599, † 30 Juli 1609.
16. Adrianus Cornelis Drogius, Sept. 1601, † 4 Sept. 1602.
17. Albertus ab Oosterwijk, Mei 1602, † 17 Febr. 1616.
18. Henricus Arnoldi van der Linde, 20 Nov. 1605, † Dec. 1637.
19. Josias Heinsius, Jan. 1606, † 20 Juni 1617.
20. Johannes Taurinus, 7 Dec. 1609 — 4 April 1618.
21. Isaäk Diamantius, 24 Juli 1616, † 1616.
22. Henricus Swalmius, 27 Nov. 1617 — 26 Juni 1625.
23. Isaacus Hagius, 1618, † Sept. 1624.
24. Gedeon van Sonneveld, 6 Dec. 1618, † 17 Sept. 1630.
25. Dionisius Sprankhuysen, 13 Juli 1625, † 11 Aug. 1650.
26. Isaacus Junius, 30 Nov. 1625, † 10 Sept. 1636.
27. Leonardus Fodineus, 23 Mei 1632, † 26 April 1647.
28. Hermannus Tegularius, 7 Dec. 1638, † 17 April 1666.
29. Volkerus Alberti ab Oosterwijk, 22 April 1640 — 1 Febr. 1671.
30. Johannes Georgii Goethals, 22 April 1640, † 24 Dec. 1673.
31. Robertus Junius, 15 Jan. 1645 — 2 Febr. 1653.
32. Samuel van Doreslaar, 21 Juni 1648, † 5 Oct. 1652.
33. Bernardus Tigurinus, 20 Aug. 1651 — 29 Juni 1681.
34. Petrus de Witte, 14 Sept. 1653 — 17 Mei 1656.
35. Arnoldus Bornius, 23 Dec. 1653 — 1667.
36. Thaddeus de Landman, 9 Oct. 1656 — 26 Juni 1663.
37. Wilhelmus Saldenus, 30 Maart 1664 — 16 Maart 1677.
38. Guilielmus Fabius, 2 Jan. 1667, † 8 Aug. 1677.
39. David Clinquant, 4 Dec. 1667 — 13 Maart 1701.
40. Henricus Teckmannus, 1 Febr. 1671, † 5 Maart 1681.
41. Guillielmus Anslaar, 17 Febr. 1675 — 28 Jan. 1681.
42. Jacobus Schagen, 17 Febr. 1678, † 8 Juni 1707.
43. Cornelis van Aken, 11 Sept. 1678, † 18 Sept. 1720.

44. Jacobus Streso, 29 Juni 1681 — 7 Juni 1689.
45. Johannes Costerus, 12 Oct. 1681, † 5 April 1718.
46. Petrus Gribius, 19 Oct, 1681.
47. Nicolaas Ruimveld, 1 April 1690 — 18 Dec. 1716.
48. David Clinquant de jonge, 13 Maart 1701, † 2 Juni 1703.
49. Johannes Kramer, 4 Febr. 1703 — 23 Sept. 1710.
50. Theodorus Clinquant, 29 Juni 1705, † 19 Juni 1721.
51. Wilhelmus Vonk, 18 Sept. 1707 — 1 April 1710.
52. Jacobus du Piere, 8 Juni 1710 — 7 Nov. 1713.
53. Henricus Velse, 11 Jan. 1711 — 26 Nov. 1715.
54. Gerardus van Hell, 11 Febr. 1714, † 27 Oct. 1719.
55. Johan Hadriaan Thierens, 1 Maart 1716.
56. David van Zevenhove, 9 Mei 1717.
57. Thomas van Son, 14 Aug. 1718 — 8 Febr. 1724.
58. Henricus Ruisch, 12 Jan. 1721.
59. Albertus Haring, 28 Sept. 1721 — 27 Febr. 1725.
60. Wilhelmus Velse, 14 Mei 1724.
61. Martinus Snethlage, 6 Jan. 1726.

Predikanten die in het Gasthuis te Delft gestaan hebben.

1. Evert Jansz. Loot, 1591.
2. Lambertus Valkenaar, 1594.
3. Gillis Huigensz. Sawart, 1599, † 1615.
4. Thomas Stalius, 1622, † 1636.
5. Johannes Josiasz Heinsius, 1637 — 1642.
6. Jephta Vlietarpius, 1642, † 1644.
7. Johannes Beeck, 1649 — 1652.
8. Petrus Matthon, 1652, † 1661.
9. Johannes Smeth, 1662, † 1669.
10. Theodorus van der Lee, 1671 — 1674.
11. Martinus van Harlingen, 1674 — 1677.
12. Hubertus Koningh, 1677, † 1700.
13. Cornelis Jansz. van Bleiswijk, 1701, † 28 April 1703.
14. Bartholdus Frykenius, 1703.

M. A. v. R. v. D. K.

OUDHEIDKUNDE.

Burgermans-inboedel te Winkel 1613.

Inventaris van een yegelycken ende alle de goederen bevonden in ende competeerende tot het sterffhuyse van wijlen Cornelis Jans in sijn leven cramer ende schuytvaerder tot Winkel aen den Langendyck overgeleden (sic) opten 18^{en} Novembris anno xvjc derthien.

(post alia).

Imboel.

Vier bedden ende vier peuluwen met haer andere toebehooren, daeronder mede begrepen acht oorcussens. Noch een ongestopt nieu bedt zonder peulu, een wieghe ende creb met haer toebehooren.

Een kevie, een schrien [1]) ende twee spyntgies, [2]) twee taaffels, achthien stoelen, 4 stoelcussens ende 2 hoepstoelen. [3])

een bedtpan van cooper, 2 gortvaten ende drie doosen.

Een rooster, een blaesbalck, een tang, een hangiser, een treeft ende twee potzielen, [4]) 2 coperen pypen.

Een thinnen botter can, een thinnen pypcan, 14 pronck arden schotelen, een stolp om over 't vier te zetten, een tinnen halff-mutsken, [5]) drie arden blauwe kannekens, noch 2 biertgies [6]) kannekens, een blau met een rood, twee mangelborden ende een mangelstock, een tinnen soutvatgien.

In het voorss. schrien een stuck voerlaken van 20 ellen, een stuck rou linnen van dertien ellen, een stuck wit linnen van 30 ellen.

Noch een stuck wit linnen uit voorhuys van vijftien ellen met een stuck wit linnen van xl ellen. wesende tot Alckmaar vercocht, delle xij st.

Twee vlessen met een lecksteen, 2 straetse [7]) commen, 3 glasen om uit te drincken, een cofferken ende 2 dooskens, noch inde kevije [8]) twee stuxkens groff linnen, lang omtrent 25 ellen tsamen, 2 eleyne copkens met noch een straetse com, een nieuwen luijermand.

In den schotelhorn [9]) xij thinnen lepelen, 14 arden coppen, een

---

[1]) Schrijn, kast.

[2]) Kleine spinden (keukenkasten).

[3]) met kringvormigen rug en leunigen.

[4]) potscheelen d. i. potdeksels?

[5]) Brandewijnmaat.

[6]) Biermaat.

[7]) Uit de straat van Gibraltar? van Malakka? beide heeten bij de zeelieden ook *de straat*, zonder meer; maar aardewerk van daar is mij niet bekend.

[8]) Kast, fr. Keeft.

[9]) Hut voor 't schotelwasschen, nog bij vele Noordholl. boerenhuizen aanwezig.

coperen pot, x arden platelen, en coperen pan, 2 arden pannen, 9 potten cleyn ende groot onder malcanderen, noch drie witte houten platelen, ende 7 arden platelen, 2 thinnen platelen, 3 thinnen clapcannen, 3 wijncannen, een halff biertgies tinnen can, 2 thinnen coppen, 6 thinnen lepels, twee coperen cransen, een coperen blaker, een spieghel, een lincker mantgien [1]), 2 houten geschilderde platelen, ende twee vlessen.

(Anna Jans cleederen een swarte rock een grau carmoisinen rock, een swart lijffken, een paer mouwen ende een colet [2]), een paer coussen, 2 fluweelen muylen, negen of thien hooftdoecken, 2 schorteldoecken ende 2 ofte 3 halsdoecken.)

Een cleermand met een sitwagen [3]), een geschildert bordeken daer een hondeken in staet.

Achterin een coperen schuijmspaen, een wtsneden lepel berdeken [4]), een halsjock, 2 emmers, 2 ketels, 2 gotelingen [5]), 2 spinrockens, 5 thienen mandekens, 5 houten stoven om de voeten op te wermen, een wan, een halff achling [6]) met een hoorns achling, 3 besloten vaten, een biervatgien, een kar, een voetjoffer [7]), een visch schamel [8]), een vatebanck, een mand, een schrijfflaeij [9]).

Een soutcas, een waschtobbe, een cleertobbe, een waschschamel, 2 vatgies, een houten knaep, twee oude dissels, een saegh, 2 boren, een semeltroch, een koeds [10]), een vierling [11]), een halff turffmand, met een witte vischmandgien, noch een cleyn turffmantgien, een berry, een koymand, 2 hennecorven, een handsleeken, een slay [12]), met een doofpot, een waterton, een oudt vieren seedsken)[13], 3 gaerenstocken [14]), x ofte 12 noortsche barnhouten [15]), een mantgien met oude spijckers.

2 bierdreeigstocken, een lontstock, een houten heventer [16]) met

---

[1]) hengselmandje.
[2]) Kraag.
[3]) Kinderwagentje.
[4]) Plankje om lepels aan te hangen.
[5]) Vergiettest? de gew. bet. is: klein kanon.
[6]) Achtling? $^1/_8$ v. een maat?
[7]) Beddekruik?
[8]) Drievoet onder een pot, om visch te koken? of bankje om bij 't hengelen op te zitten?
[9]) Kistje met schrijfbehoeften; op de prent bij Schotel, Oudholl. huisgezin, 2e uitg. blz. 90, staat er een tegen meesters lessenaar.
[10]) Ledikant.
[11]) Quid? Oudemans kent alleen: kleine maat.
[12]) Kuip?
[13]) Vurenhouten bankje.
[14]) Om garen op te winden?
[15]) Brandhouten.
[16]) Blijkbaar weegschaal; l. *eventer? evenaer?*

zijn twee schalen ende dri wichten daartoe behoorende, een vleeschvat, een oude lege ton, noch eenig out tou met een nieu toppenant, een oudt spinnewiel, 3 onde potten, een oudt emmerken met een hamerken, een swingmes [1]), noch een oudt bordeken.

Een swart kistken, een eedtspyntgien, een pot met een boecxken daer op.

Opten zolder een spaenderen rol [2]), een slach elger [3]) een stuxken oudt tous, van omtrent vijf ofte ses vaem.

Noch een deel rommelinge van meest oude stocken ende ander out hout, alles opten hanebalcken. Een croon (craan?) ende driel [4]), een braeck [5]), een sack met veren, een vischmantgien met oudt iser, een slaepbanck.

Noch dat opten voors. solder gelegen heeftt [:] 19 saeken koolsaet twelck nu vercocht is yder sack om 4 gulden, ende quam een weynich te cort, sulx dat de gantsche somma daervan bedraeght een somma van	76— 0—0
Noch dat daer mede gelegen hadde het mostertsaet $4^3/_4$ sacken yder sack 5 gul. comt samen . .	23—15—0
Noch twee sacken tarwe bij Dirck vercocht voor .	9—10—0
een esschen loopstoxken ende x koornsacken. Item noch twee koeijen ende zijn vercocht om	81— 1—4

ende twee gulden aen mis.

Aldus gheinventariseert (enz)

J. H. DALSKERCK, not.

W. Z.

Boeren-inboedel te Winkel in 1613.

In den yersten een huys ende erve daer hy Gerryt Ariaans voorss. in gestorven is (enz.)

In 't vooreyndt van 't zelve huijs bevonden een kevye met 2 laden om uit te halen in den midden, ende in die zelve kevye negen kussensloopen, vijftien slaeplakens, twaelff peuluwdoecken,

[1]) Quid? *swinge* Lanc. 38381 een wapen, maar stellig geen stok, zooals Oudemans i. v. opgeeft. Verg, hier 6.
[2]) Rolvormig hoofdkussen met spaanders gevuld?
[3]) Soort *aalgeer*, zegge drietand om aal te vangen.
[4]) Quid? drilboor?
[5]) Voor vlas? daar zou dan het zwingmes bij kunnen behooren.

twee nieuwe bettheeckten [1]) van ongestopten kussens, twelff neusdoecken, drie coornsacken.

Noch int selffde voorendt vier bedden met peuluwen, behalven het beste bedde dat en hadde geen peuluwe, ende op die bedden negen oorcussens, met neghen cussensloopen daerom noch twee slaeplakens.

(Kantt.: Nota daer zyn in alles maer vier bedden drie met peuluwen ende het vierde (wesende het beste) en heeft geen peuluwe).

Noch vier volnaijde dekens den eenen van anno 1590, den 2en van anno 1594, den iijen anno 1595 ende den vierden an hadde geenen datum, noch vier schier nieuwe cruycebande [2]) dekens ende vier oude dekens alles ghevoert, met noch een witte engelsche deken.

Noch aldaer bevonden een ledich houten knipschrientjen [3]), drie oude banckerskussens [4]), 2 zitcussens, 3 witle hoepstoelen, eenige halffsletene zitstoelen, een cooperen schuijmspaen, een testament om in te lesen met een crap, een glasen vles, een blicken slonsken, een kistemakers keerslade, een traly mantgien ende groenen candelaer.

Een eetspyntgien, 2 cooperen potten, 2 doosen, 7 cleijne pronkkussenkens, twee aerden biercannen, 2 tinnekens, xxij boter schotelen, een oosters [5]) emmerken, een wit linckermantgien, drie gordyns met 3 iserrn roeden, 3 houten bethielen [6]), 2 kees-borden, 14 tafelborden van hout.

Een naeijmantgien met een neusdoeck daerover, een spiegel, een schuijer, een gheel coperen bedtpan, een heugel [7]) ende een houten bedt-stooff [8]).

In den schottelhorn 20 aerden coppen, 7 aerden plateelen, noch 2 aerden kannekens, thien thinnen lepelen, twee ketels met een goteling.

In den (sic) camer drie oude vaten, een houten koedts, twee dreegh-stocken, ende een beslegen schop.

---

[1]) Tijken, overtrekken.

[2]) Overkruis gestikt?

[3]) Kastje met knip aan 't deurtje?

[4]) Bankkussens; aan de gewone en bekende bet. van »banckert« valt moeilijk te denken.

[5]) Van de Oostzee gekomen; waarsch. houtwerk in gelijken stijl beschilderd als de bekende Rigasche nappen.

[6]) Plateelen.

[7]) Haal om pot of ketel boven 't vuur te hangen.

[8]) Bedwarmer.

Op ten solder een halff achling om mede te meten, een zaedtschop.

Noch int voorendt een witte taeffel met 2 witte schamele. In 't middelhuys opten darsch [1]), drie groote potten om melck in te zetten, een groene stolp om daar over te setten, een wan. 2 hercken, 4 vorken, een post [2]) om koeijen te verweijden, een waschtobben, 2 ladders tot het huys, een kerff-bijl, een saagh, een boor ende een dissel.

Achterin vier melckmonden, een halsjock, 2 melckemmers, drie oude andere emmers, 2 kinnetgies [3]), votgies ende 2 cleijne vatgies, een karn ende carspel [4]) stock, een cleer tobben, een miswagen, een varckenseunis [5]), 2 houten tafelkens, een hang-izer ende een gladt potzeel.

Opten achterzolder een deel met 2 sparren. Voor het huys aen de wael [6]) een out melckpraemken. Buytens huys in de weijde een koetgien van het derde calff en de een melckveers van het eerste calff.

(Verder land en obligatiën.)

Inboedel van een wever, 1615.

Inventaris van een yegelycken ende alle de goederen bevonden in ende competerende tot het sterffhuys van wylen Nies Rempmisdr. tot Winkel, overgeleden (sic) opten xxyen Novembris anno xvjc vyfthien, nalatende voor haar erffgenamen .... Syvert Janss haar nagelaten man (enz.)

Int voorhuys.

Een weefftou zonder gereetschap met noch een weefftou tot Hoochtwoude zynde zoo hy Syvert verklaerde. Vyff dekens, ses oorkussens met haer sloopen daerom, twee bedden ende een peulu, een eeken spyntgien, een cooperen bedtpan, een gardijn (sic) met een iseren roedt, een banckerskussen, 9 botter schotelen, 3 kannekes van aerde, 2 thinnen kannekes, 6 thinnen lepels, een slonsken, 4 cleyne linnen kussenkens met sloopen, ende met hoy gevult, een doos met 2 stoven, 6 houten bethielen, 2 linnen sacken, een neusdoeck.

---

[1]) Dorschvloer; darschen = dorschen; Kil.
[2]) Plank om over de sloot te leggen.
[3]) Melkmaat.
[4]) Stok van den kerspelbode?
[5]) Trog.
[6]) 't Water.

In den schotelhorn.

xj aerden platelen, 8 coppen, 5 ofte 6 potten, een cleermand, een coperen pot, een bedtslooff, een saegh ende boor, een koeds, een oudt eecken leedsaen [1]), noch een aerden kan van 3 pijnten, die Zijvert verclaerde tot Zijgers te zijn, een oude post met een cloet ende een mantgien, een oudt psalmboeck, een keesbordt.

Op ten zolder.

Een ouwe ton, een oude tobben, een hoopen haringspeten.

Achterin.

3 boterschotelen, een karn, 3 vatgies, een cleyn croodwagentgien met eenen miswagen, een halff achling, een houten schotel, een groote aerden pot, een oude beslegen schopkken, een schaeff, een aentrecker [2]), een boor, een tafelken, een out schabeltgen, een plockhaak [3]), twee keesnappen, 2 melckmouden, een braeck, een cleertobbenken, een waschtobben metten schamel, een melckemmer met een teems, een vleeschvat met een weynich vleesch, 2 wateremmers met 2 schotels daerin, 2 aerden potten, een roo coperen ketel, met een geel goteling, 2 aerden pannen met een aerden pot, een boter betiel met een cop, een grooten houten pollepel, 3 haspels, een coperen craen, een iseren treeft met een rooster, een tang ende een heugel, een stickenige [4]) stoel, een houten schop, noch een houten schop, een ladder, 2 oude geelhennen [5]).

Op ten achterzolder,

Eenige oude rommeling van garen, stocken ende anders, een oude ten (volgen obligatiën en landerijen).

Linnen ende meer anders.

Vyfftien slaeplakens, noch 2 slaeplakens, 7 peuludoecken, 21 cussensloopen, 2 tafellakens, 14 neus-doecken, een linnen sack, noch 12 pont garens, daer nu linnen is, noch omtrent anderhalff pont cleyn gesoden gaern [6]), noch aen gelt twee ende twintich guldens ende belyt Sijvert noch schuldich te wesen den boel xj $1/2$ gulden, noch 3 vierendeel van een ellen cleen linnen, ende noch een neusdoeck die in Syverts dieffsack [7]), stack, omtrent anderhalf voer riedt ende eenige turff met een cromme dissel.

W. Z.

[1]) Quid?
[2]) schoenhoorn?
[3]) Quid?
[4]) stukkende, gebroken.
[5]) Quid?
[6]) Gekookt d.i. geverfd garen.
[7]) Binnenzak, waar de dieven niet bij kunnen.

Vloeken en zweren.

Men weet, hoe men nog vloekt en zweert, bij allerlei; vroeger was het even zo; alleen men verbood het vaak.

Zo werd in de XVIe eeuw o.a. verboden bij de Synodes »dat de vrouwen eedt doen bij de vrucht diese dragen«.

Rutgers Acta Ned. Synoden, blz. 550. H.

Vrijage, en boelagie.

Het is bekend hoe velen in de XVIe en XVIIe eeuw verschil maakten tussen vrijage en boelage: 't eerste liedje in Hooft's Granida is bekend, en de aantekeningen er bij van Van den Bosch in de uitgave van de Zwol. Herdr.

Duidelik is 't verschil uiteengezet door Rodenburgh, waar Mellibea zegt (in deel II, blz. 13):

'k Bewees hem alle liefd', waer lievers steets na haecken,
Doch zonder mij int minst lichaemelijck te gh' raken,
Maer voorts al wat de vryheid vande liefd toelaet,
Als loddery, boertery, en minn'lijcke praet,
Ghekus, ghenarm, ghestreel, en dartele vryage.
Maer zonder datter was int minste gheen boelage,
Och neen, hoewel Anchrys daer erentslijck nae streef,
Zo zuyver als ick quam zo zuver ick oock bleef.

Zw. B. H.

Nav. LX, 5, 158, 189, 381.

Het woord **vegetarian.**

In Nav. LX, 189 werd door mij, naar aanleiding van een gedane opmerking over vegetarisme, een korte uiteenzetting gegeven van wat men hieronder heeft te verstaan. Ik vermeldde ook, dat »volgens de vegetariërs«, het woord zou zijn afgeleid van »vegetus« = levenskrachtig, 'n woord, dat in elk geval strookt met de bedoeling van vegetarisme, dat een krachtigende leefwijze beoogt.

In Nav. LX, 381 zegt nu W. Z. kort en stellig, dat »vegetarian« planteneter en niets anders beteekent; met vegetus zou het niets te maken hebben dan overeenkomst in woordstam.

Na het lezen dezer uitspraak heb ik getracht na te gaan wat

van de origine van 't woord »vegetarian« zij en al geloof ik, dat W. Z's opvatting juist is, zoo ware het toch te waardeeren geweest, indien deze geachte inzender de gronden voor zijn stellige uitspraak had meêgedeeld. Want etymologisch kan men, zoo dunkt mij, de origine niet dadelijk uitmaken, zelfs vind ik melding gemaakt ([1]) van een Engelsch latinist (J. E. B. Mayor) volgens wien 't woord, etymologisch beschouwd, niet kan beteekenen »planteneter«, maar, afgeleid van vegetus, letterlijk beteekent »naar levenskracht strevend«. Of bij dezen geleerde de wensch misschien de vader is der gedachte, kan ik niet uitmaken, maar in elk geval schijnt de afleiding van »vegetus« *mogelijk* en waar de etymologie dus een tweeledige opvatting toelaat, dient naar de bedoeling onderzocht van dengene, die 't woord introduceerde.

In »the Vegetarian Messenger« van 1907, vol. IV, 12, komt een korte verhandeling voor over de geschiedenis der veget. association en we lezen daar, dat het eerst bekende gebruik van »vegetarian«, gemaakt is in »The Healthian« van April 1842. Daar wordt geantwoord op een aanval over onthouding van dierlijk voedsel en de schrijver zegt, dat men »a healthy vegetarian« niet moet vertellen »that his diet is very uncongenial with the wants of his nature, and contrary to reason«. Nu *kan* het zijn, dat de auteur bij de woordvorming aan »vegetus« heeft gedacht, maar dat is moeilijk aan te nemen. Waar iemand een nieuw, niet gangbaar woord, zonder toelichting gebruikt, daar zal de meest voor de hand liggende afleiding wel de juiste zijn en hoe zou dit hier anders dan »voorstander van plantaardige voeding« kunnen zijn, vooral daar 't in verband met plantaardig en dierlijk dieet wordt gebezigd.

Toen de vegetarian association in 1847 gesticht werd, was de stichter geïnspireerd door I. Newton's geschrift: Return to Nature, or Defence of a *vegetable* regimen«.

Alles duidt op de bedoeling van plantaardig dieet (vegetabilis). Dat de vegetariers — m.i. ten onrechte — de afleiding van »vegetus« voorstaan heeft zijn oorzaak. Eerstens dan vinden ze, dat hun stelsel beter wordt getypeerd door »natuurlijke leefwijze«, een leefwijze die »vegetus« maakt en tweedens is door het woord planteneter verwarring gesticht. Volgens de algemeen vegeta-

[1]) Henry S. Salt. The logic of vegetarianisme, 2de ed. p. 5.

rische opvatting toch [1]) is het gebruik van melk en eieren niet uit te sluiten, weshalve ook wel van Pythagoraansch- of bloedloos dieet wordt gesproken; bij de uitdrukking planteneter treft den vegetariërs steeds het verwijt, dat zij volgens den naam (»gebruiker van uitsluitend plantaardig voedsel«; »uitsluitend« wordt er dan van gemaakt), inconsequent zouden zijn door melk (en melkderivaten) en eieren te gebruiken. Daarom, zoo zeggen de vegetariërs, is de uitdrukking planteneter verwarrend en onjuist.

De interpretatie der vegetariërs van 't woord »vegetarian« moge doeltreffend en etymologisch toelaatbaar zijn, de oorspronkelijke beteekenis is het stellig wel niet. E. E. GEWIN.

Nav. LX, 178.

Bilderdijk.

Ik zou den heer Postma beleefdelijk willen vragen: of Bilderdijk ook stond in zijn overtuiging, toen hij Lodewijk en later Napoleon zelf bezong? Willem V had zijne dienaren van den eed van trouw ontslagen, zeker, en het stond hun dus vrij onder 't nieuw bewind ambten te bekleeden; maar vandaar tot een hymne op den zetbaas van een nieuwen Attila, als:

Leef, koning, leef en bloei! mijn ziele juicht u tegen!
Uw septer, heel uw stam! de hemel regent zegen!
Bloei welig, dierbaar volk! word machtig, groeiend rijk,
En voer tot 's wareld kim den naam van Lodewijk!

(Floris V, V, 1) is een groote afstand. Potgieter heeft tot Bilderdijks verontschuldiging aangevoerd, dat hij honger had [2]); en dit verschoont veel, maar mag ons alleen bewegen tot zwijgen, niet tot prijzen. W. ZUIDEMA.

Nav. LX, 349.

Eerkinderen.

Blijkens den tekst zijn dit de kinderen der *eerhuisvrouw*, zegge der huisvrouw, die de man gehad heeft *eer* hij zijn tweede (in dit geval middelste) huisvrouw nam. *Middelhuysvrouwe* is ook blijkbaar gevormd naar aanleiding van *eerhuysvrouwe*.

W. Z.

[1]) Zie Henry S. Salt, t. a. p., p. 6. en Eduard Baltzer. Der weg zur Gesundheit und Sozialen Heil, o. a. p. 39. Sommige andere vegetariërs zijn van tegenovergestelde meening; 't is onder hen een veelbesproken questie.

[2]) Letterk. Bontgenooten te Parijs, Gids 1837; Proza, 7e dr., blz. 191.

Nav. LX, 349.

De doos van Pandora.

Toen Prometheus vuur van den Olympos had geroofd en den menschen gebracht, besloten de goden zich hierover te wreken door hun een verleidster te zenden. Hephaistos vormde uit aarde en water een volmaakt schoon vrouwelijk lichaam met menschelijke stem. Athene schonk haar bekwaamheid in alle vrouwelijke handwerken, Aphrodite bevalligheid en bekoring, Hermes vrijpostigheid en misleidende slimheid, Zeus een doos, waarin alle rampen en ellenden van het aardsche leven geborgen waren, maar ook de hoop, met streng bevel ze niet te openen, Aldus door alle goden begaafd, werd zij Pandora (al-gave) genoemd. Zoo bracht Hermes haar tot Epimetheus, die hoewel door zijn broeder Prometheus gewaarschuwd, haar aannam. Eerlang kon zij hare nieuwsgierigheid niet bedwingen, opende de doos.... alle kwalen vlogen er uit. Verschrikt drukte zij het deksel weer toe, maar reeds was er niets meer in dan de hoop. (Hes. op. et d. 48 sqq; in D. J. van Lenneps vertaling, de Werken en Dagen van Hesiodus, vs. 50 v.v.) De doos van Pandora is daarom spreekwoordelijk voor een bron van rampen. Onze vaderen noemden de door Philips aangeboden »genade« (Spaansch *pardona*), die zij zeer terecht wantrouwden, met een woordspeling in den smaak des tijds *pandora*. (Motley, Opkomst vt. van der Wulp). Voor onze letteren is de mythe bovendien merkwaardig als grondslag van Onno Zwier van Haren's blijspel: *De doos van Pandora of Pietje en Agnietje*. (Uitg. v. Vloten, Werken der gebrs. van Haren).

W. ZUIDEMA.

Nav. LX, 381.

„'t Voornaamwoord Du".

1. Wie Hooft wil aanhalen, moet het nauwkeurig doen. Er staat (Ware-nar, Voor-reden vs. 650): Dit spel zal Pottery heeten, zoo gy 't meught veelen, Spraakmakende gemeent.

2. Bovendien past de aanhaling niet in 't verband, want Hooft doelt op het invoeren van nieuwe woorden; wat B. H. zoo onmogelijk vindt, is het behouden van bestaande taalvormen, die (gelijk B. H. even goed weet als ik) beoosten IJsel en in Limburg nog springlevend zijn.

3. Niet om *Du* was de berijming van Marnix onmogelijk in te

voeren, maar omdat de schare reeds te zeer gehecht was aan dat een van Datheen. De heer Kuiper raadplege Huygens Sneldichten.

W. Z.

Nav. LX, 381.

Becleppen. In 't 2e fragment van den Midden-Nederl. Roman *Karel de Groote en zijne XII Pairs* trof ik het woord *beclippen* aan in de volgende regels:

»Gi en wreket op Garine
Ende op Girberte den sone sine,
Ochte Ritsardo ochte Ogiere
Consti *beclippen* dese viere
Ochte den enen, welc dat ware,
Gi sout die scande, die u van hare
Comen es, en tie lelychede,
Altemet vergeten der mede«.

Prof. Jonckbloet verklaart, dat *beclippen* door *vangen, gevangen nemen*, wat volkomen accoord gaat met 't versje. In de aangehaalde acte meen ik, dat *becleppen* de beteekenis kan hebben van *opvangen, omvatten, (in de hand) gesloten, beklept houden.* Maar ik geef graag mijne meening voor beter.

A. AARSEN.

Becleppen is ook mij niet bekend; het zinsverband wijst echter als beteekenis aan: tusschen duim en vingers nemen.

W. Z.

Nav. LX, 382.

Ganaffo en Nescio zijn belachelijke figuren zonder blijk van bijbedoeling; zeer zeker heeft Rodenburgh, in zijn hoog gevoel van eigenwaarde [1]), niet zichzelf bedoeld met Nescio, den sukkel, die door zijn eigen knecht voor den gek wordt gehouden. Ook is hij niet te Florence of te Rome geweest en heeft geen reis naar de straat (van Gibraltar, is bedoeld) gemaakt. Dit alles legt hij Nescio eenvoudig in den mond om hem als snoever te teekenen.

W. Z.

---

[1]) Zie over hem Tijdschr. de Mij. v. Ned. Lett. XXI, 253 vv., XXII, 81 vv. XXIV, 261vv.

In een handschrift uit het begin der XVIIe eeuw, waarin o.a. gehandeld wordt over den arbeid van soldaten op daggeld aan fortificatiewerken, wordt gezegd, dat — om de daggelders bij elkander te krijgen om te gaan werken — door den tamboer **„Lanay"** geslagen wordt »ofte soo andere seggen **boeren-palsrock"**.

Wie weet de beteekenis van »*Lanay*« en van »*boeren-palsrock*«. Er staat duidelijk »lanay«, en niet bijv. lavay, lawaai, of zoo iets.

B.

Spreekwoord.

Onlangs vond ik in een uitgeleend boekwerk de volgende schriftelijke aanteekening. Kan iemand mij haar verklaren? Ze luidt:

Van een kalf, dat slecht wil drinken, zegt men: »*Het moet lid worden van de Hondsbossche, dan leer het 't wel,*«

W. P. J. O.

Titel van een boekwerk gevraagd.

Uit welk 8° werk (laatste gedeelte 18^e^ eeuw of beg. 19^e^ eeuw) is het plaatje met onderschrift: *Hend: Hoogers. del:* en *Dr. Veelwaard. sculp:*, vertoonende een rek met zes tweehands-zwaarden onder elkaar; daaronder een rechtop staand zwaard; een beslagen (drink-?)hoorn, aan welks ketting acht schildjes; en daar beneden en naast zes cachetten met wapens (het eerste: *Goris)?* Misschien een werk over Nijmegen, men noemde mij ook »Nederlandsch Penning- en Wapenmagazijn« (?).

D.

Morituri salutamus.

Er bestaat een Engelsch gedicht onder dezen titel — van wien?

NIEUWSGIERIG AAGJE.

Handleiding voor Nederlanders om Deensch te leeren.

Bestaat er een ander dan Servaas de Bruin's zelfonderricht?

DEZ.

VOLKSKUNDE.

De St. Maartens-gans.

Het eten van een gemeste gans op St. Maarten was, althans een halve eeuw geleden, behalve bij andere Germaansche volken ook in Gelderland nog in gebruik. Wij vinden dienaangaande het volgende beschreven.

Vier weken, iets korter of langer, al naar dat men beter achter de kunst is, om een gans te mesten, begeeft zich de huisvader op weg om een magere gans te koopen, of, vergunt hem dit de tijd niet, en heeft hij in Deventer, de algemeene ganzenmarkt, een vriend, dan bestelt hij van daar een vette, tegen St. Maarten te bezorgen. Kortom, zoo hij er een gaat koopen, dan komt de huisman niet te huis, gelijkerwijs hij uitging; neen! maar gewoonlijk vier tot zes schellingen armer, maar een groote, dood magere, luid schreeuwende gans rijker. Jong en oud schaart zich om haar heen, keurt het beestje met kennersoogen, vindt het grooter of kleiner dan dat van verleden jaar, en zoude voor zijne meening wel een kwartje durven verwedden. Onderwijl is moeder met het hok klaargekomen, en de kolossale langhals wordt, onder nieuw gejuich, naar zijn verheven zetel gevoerd. Daar zit hij nu, wel zoo nauw, dat hij zich roeren noch wenden kan, maar toch eenmaal zoo gelukkig, om zijn onverzadelijken honger naar lust te kunnen stillen. Ieder der huisgenooten acht het nu als om strijd zijn zorgen aanbevolen, den nieuwen gast geen oogenblik eenige spijs of drank te doen missen. Sommige pillen de lieve beestjes, dat wil zeggen, zij vervaardigen een groote menigte meelballen, die zij op gezette tijden, tot bersten toe de weerspannige gans den gorgel induwen. Kortom elken dag neemt zij in lijvigheid toe, tot eindelijk het uur van het feest genaderd is. Nu is het einde van zooveel vreugde voor ons gansje ook gekomen en de eigenlijke genoegens beginnen voor de huisgenooten. Het is geen geringe zaak, geen ding van weinig aanbelang, het juiste gewicht te weten van het beest. Althans de hoop en verwachting zijn vrij wat gespannen, en er heerscht geen geringe blijdschap, als het ditmaal gelukt is, de gans eenige looden zwaarder te doen wegen, dan eenige harer voorgangers.

De wijze, waarop moederlief of eene van hare volwassen dochters

de gans toebereidt, zal niet de stof zijn, waarmee ons verhaal u ditmaal zal bezig houden. Neen, wij bekennen onze zwakheid in dezen: wij hopen, dat een onzer tallooze maatschappijen nog eens op de gedachte mag komen, om een burgerkookboek tot onderwerp voor een prijsvraag op te geven, en dat als dan de extra belooning voor een huismoeder, die het beste recept weet op te geven, om een St. Maartens-gans te braden, òf een net gekleurd mesthok, òf een baaltje Bilbao kastanjes, of tien jaren lang, eene magere gans of iets dergelijks zal zijn.

Maar, om op de zaak terug te komen, de feestdag is daar. In den morgenstond is deze dag echter niet onderscheiden van de andere dagen, of het mocht zijn, dat de gelukkige huisgenooten zich tusschenbeide vergasten aan de heerlijke geuren, die zich uit de keuken door de heele woning verspreiden. Verschafte reeds vroeger de gans in het hok het gezamenlijk gezin geen minder bekoorlijk gezicht, dan een sloot met groene kikkers aan een franschen edelman veroorzaakt; zeker doet hun de aangename geur van de gebraden watergans niet minder watertanden, dan hem zijn schotel met dampende paddestoelen. De huismoeder blijft met hare dochters zoo druk in de keuken en zoo ingespannen tot aan den maaltijd, »als ooit,« gelijk het spreekwoord zegt, »de pan op vastenavond«, die alsdan haar niet minder bezigheid in het bakken van de worstenkoeken veroorzaakt, dan nu de vette gans op St. Maarten. Maar zie, daar slaat het middaguur. Gelijk thans de zon op het hoogst staat, zoo bereikt ook het feest op dezen tijd zijn toppunt. Rondom den disch scharen zich jong en oud, en met niet minder gejuich wordt thans de gans opgedragen, dan zij vroeger in hare volle magerheid binnen haar mesthok geloodsd werd. Daar staat nu dat pronkjuweel van den kostelijken disch. Een schotel heerlijke aardappelen, geel als eierdooiers, staat aan de linkerzijde, een andere, gevuld met gestoofde appelen met krenten ter rechterzijde, terwijl een der dochters nog steeds bezig is, zooals de dischgenooten zien kunnen, (want de eetzaal is ook in de keuken) de echt geldersche pannekoeken te bakken, wier vorm van ouder tot ouder in dat huisgezin, hoe ook op *bizondere* wijze bereid, gehandhaafd wordt.

Menig aangenaam gesprek verhoogt het genot, terwijl de huisvader met zijn scherp geslepen broodmes de kostelijke gans in degelijke stukken snijdt, en moeder aan ieder het aandeel, zoo

rijkelijk mogelijk, toedient. Hoogelijk stemmen allen in den lof van de edele gans. Men zegt het maar ronduit, dat zij volstrekt niet beter zijn kon; het vulsel wordt niet minder geprezen. Moederlief prijst thans op hare beurt de dochters over het welgelukte proefstuk, en roemt de oude gewoonte, die ook een burgerlijke vrouw in staat stelt, om een enkele maal in het jaar hare bekwaamheden aan een heerenschotel te beproeven. Want immers in de oogen der eenvoudige vrouw is er geen ander onderscheid tusschen hare keuken en die van een grooten heer, dan dat daar dagelijks een speenvarken, lammeren en kalkoenen den disch versieren, terwijl bij haar slechts eenmaal in het jaar een gans verschijnt, en dat op St. Maarten. Maar de feestvreugde wordt nog meer verhoogd, door het glaasje oud bier, waarvoor vader wel terdege gezorgd had, »want,« zegt hij »wij zijn immers geen lieden om een muizenmaaltijd te doen!« Hij houdt den schuimenden beker een wijl in de hand, terwijl hij, innig vergenoegd, denkt aan de groote vreugde, welke hij zijn gezin verschaffen kan door zulk een kostelijk gastmaal. »Hard noodigen, kinderen!« zegt hij, »doen wij in huis niet, dat is te veel omslag,» terwijl hij er echter met een statig gezicht bijvoegt: »ofschoon het wel past als men ergens te gast is, en men voor de tweede maal zal opgeschept worden, tenminste driemaal te bedanken, eer men aanneemt; dan denken de menschen, die jongen heeft manieren!«

Terwijl St. Nicolaas zijne gaven door den schoorsteen uitstort, doet St. Maarten die ook van boven nederdalen, maar op een geheel eigenaardige wijze. Als de avond gekomen is, en de speelmakkers bijeen zijn, zorgt een der huisvrienden, — gewoonlijk een ongehuwde oom of neef, want in de meeste huisgezinnen is wel een kindervriend te vinden, — dat er bijtijds aan den zolder een of meer papieren builen met rozijnen, amandelen, kastanjes en andere versnaperingen gevuld, die onder het vallen geen leed doen of bekomen, gehecht zijn. Later in den avond wordt er aan dezen buidel een lange strook papier vastgemaakt, en het eigenlijke kinderfeest begint op het oogenblik, dat de lamp de vlam aan den kunstig gedraaiden sluier meedeelt. Hoe langer hij brandt, hoe meer genoegen dit den kinderen verschaft; en de verdienste van den vervaardiger der slingers bestaat daarin, denzelven zoo groot te maken, dat het nog al lang duurt eer hij is geheel afgebrand. Het dure echter kort of lang: zeker wordt

nooit een komeet met oplettender oogen gadegeslagen, dan deze kleinen het brandende papier aan staren. Nu komt de vlam al nader en nader aan den buidel: de verwachting spant zich al hooger en hooger. Eindelijk is zij den buidel nabij, schijnbaar verdooft zij, maar plotseling deelt zich het laatste vonkje aan een kleine hoeveelheid buskruit mee; dit ontvlamt en scheurt den buidel aan stukken, Nu regent het allerlei lekkernijen, en de grabbelende jeugd stoeit en strijdt, wie het meest van den buit mag oprapen. »Ziet,« zegt de huisvader, die, met moederlief aan den haard gezeten, een smakelijk pijpje rookt, »zoo ging het ons ook, toen wij nog kinderen waren, en God geve, dat ons kroost, na ons, dezelfde vreugde ook van hunne kinderen moge beleven!« — »Ja,« herneemt de brave moeder, »nog wordt, Goddank! in ons huis de oude tijd niet vergeten, en als zij ons spoor volgen, kunnen zij hetzelfde geluk in hunne kinderen beleven!«

Hierna wordt er onder de kleinen en grooten een kien- of dominospel voorgeslagen, en gretig wagen de kinderen den pas verworven schat aan de kansen van het spel. De eene of andere huisvriend deelt in de vreugde van het feest en slijt in den anderen hoek van den haard, al keuvelende over den ouden tijd, den avond met den huisvader, tot moeder, eindelijk, het geheele huisgezin nogmaals vergast op een aardakertje en een kop chocolade. Dan eindigt het St. Maartenfeest, hetwelk den huisvader en de zijnen opnieuw het geluk heeft doen genieten, dat er heerscht in een gezin, hetwelk aan de voorvaderlijke deugden getrouw blijft, en waar de huisvader, afkeerig van de uithuizigheid, elke gelegenheid aangrijpt om met vrouw en kinderen een schuldeloos vermaak te genieten. In zoodanig huisgezin heerscht dat geluk, hetwelk door niets kan overtroffen worden, dat door niets op aarde te vergoeden is, het eigenlijk huiselijk geluk.

S. K. FEITSMA.

Spreekwoorden en Volksuitdrukkingen uit de 16e—18e eeuw.

Door mij zijn een 5000-tal spreekwoorden en volksuitdrukkingen verzameld uit de 16e tot de 18e eeuw. Als bronnen gebruikte ik de 16e eeuwsche »*Spelen van sinnen*« en de kluchten en blijspelen uit de 17e en 18e eeuw. Er zijn er echter een aantal onder, die voor mij vrijwel onverklaarbaar zijn en daarom doe ik een beroep op de medewerkers van dit tijdschrift.

Hier volgt mijn eerste verlanglijstje. Van onderstaande spreekwijzen zou ik gaarne eene meer gedétailleerde verklaring ontvangen. De beteekenis is voor mij wel duidelijk in de meeste gevallen. Daar ik van alle spreekwoorden en uitdrukkingen de bewijsplaatsen en de volledige citaten heb opgeteekend, hoop ik andere onderzoekers van dienst te kunnen zijn en verklaar mij daartoe te allen tijde gaarne bereid.

1. Aan een schotel rijstenbrij roeien.
2. Iemand karossen.
3. De jongste schepen wijst het recht.
4. Hij is een bolworm.
5. Het is geen deeg.
6. Blauwe bloempjes aan iemand verkoopen.
7. Zakkenpraat verkoopen.
8. De piek schuren.
9. Er komt een darm te scheuren.
10. Hij wil de kroon der koekoeken dragen.
11. Hij is een poltron.
12. Indien de gekken geen brood aten, kwam er nooite duurte in het koren.
13. Het is een zwarte met twee witten.
14. De paal trekken.
15. De natuur beantwoordt den duivel.
16. Hij kwijt zich als een koggel.
17. Ja Rotterdam en Utrecht brouwen
    Oud bruin om mannen blind te houwen.
18. Een *blauwe* boodschap doen.
19. Ze is een boosaardig montraveel.
20. Ze is een tobteef.
21. Druipen tree op tree.
22. Op een drommels doodje aan.
23. De galg geeselen en de dieven laten loopen.
24. Zij is een krik en sluiphoer.
25. Met de Grieksche *A* trouwen.
    (Meermalen wordt de Grieksche *A* bij een gevangenis of verbeterhuis vergeleken. Waarom?)
26. Hij raakt in de Grieksche *A*.
27. Iemand pieren.
28. Hij is een drasbroek.

29. Dat ambt is een hapschaars plaats.
30. Iemand wakker knooien.
31. Hij heeft zooveel verstand als een ei vol zuivel.
32. Mondjepek.
33. Spit af spit aan.
34, Het is niet om te vermuilen. (De muil houden?)
35. Als een boon in een brouwketel.
36. Hij is een bierbijter.
37. Men kan een aap in haar naars gaar kooken.
38, Zij is een turfteef.
39. Een popelsie op het lijf krijgen.
40. Een gons hebben.
41. Dat volk steekt vol sarmenyen.
42. Hij is kwintig.
43. De koekoek schende de luie knechts!
44. Halfweg Haarlem schuren.
45. Hij is een brandbalk.
46. Hij is een keekelige vent.
47. Een moffenkop zit diep in het bont gedoken.
48. In het val van Urk vervallen.
49. Op bruigomsveeren vlammen.
50. Van dolheid op een ooievaar steigeren.
51. Deuvikken.

Haarlem. W. P. J. OVERMEER.

Nav. LX 387.

Rommelpotliedjes.

Te Groningen, 40 jaar geleden nog:

Foekel foekel rommelpot,
Hestou nog gain man?
Ik heb 'n braod'n hounderdien [1]),
Dat mout-ter t'aovend an.
Dan gao ik naor de heeren,
En laot mien poddien [2]) smeren;
Dan gao ik naor de Franschen,
En laot mien poddien dansen;
Dan gao ik naor de smid, smid, smid,
Wat is mien poddien wit!

[1]) hoentje. [2]) potje.

Zet hier 'en stoel, zet-taer 'en stoel,
Op ieder stoel 'en kussen;
Alle mooie maîsies hebben 'en man
Behâlven ik en mîn zuster.

. . . .

't Aovond komt mîn vreier.
As mîn vreier dan nait komt,
Dan komt Jaokob Jansen;
Dai zal obb'e flâide [1]) speul'n
En ik zal veur hom dansen.
Jaokob Jansen is zoo zaik,
Hai kan nait zaiker wezen;
Azze [2]) maor 'en slokkien krigt,
Dan izze [3]) weêr genezen.

'k Heb zoolank medd'e rommelpot geloopen,
'k Heb gain geld om brood te koopen.
Poddebakkerei, poddebakkerei,
Gee' mi 'n oordien, [4]) gao 'k veurbei [5])

Wie de gaping aanvult, zal mij zeer verplichten.

W. ZUIDEMA.

Wilhelmus van Nassouwen,
Zoo zong ons voorgeslacht
Bij 't buldren der kartouwen
Van Spanjes legermacht.
En bij 't Wilhelmus zingen
Werd ieder man een held,
Om Spanje te bedwingen
In zijn geducht geweld.

Sta Seine en Theems in 't wapen
Met land- en watermacht,
Het oog, dat nooit zal slapen,
Houdt over ons de wacht,
Wij wachten hulp noch zegen
Van Donau, Don of Spree,
Maar steeds blijft ons genegen
De Koning van de zee.

Van wien? en waar volledig te vinden?

Wilhelmus van Nassouwen
Juygt nog ons eerlijk hart,
Al moeten wy aenschouwen,
Hoe men zijn naneef tart,

Als voren! W. Z.

---

[1]) fluit. [2]) als hij. [3]) is hij. [4]) oordje. [5]) rijmshalve voor *bai*.

Wilhelmus van Nassouwen
  Was onzer vad'ren lied;
Op God was zijn vertrouwen;
  Vergeet het, Neerland! niet.
Hij maakte ons vrij van Spanje,
  Van mutsaard en schavot;
Dien Willem van Oranje
  Ontvingen wij van God.

Als voren! W. Z.

MEMORANDA.

Nav. VIII 346, LX 161, 270, 396.

Grafschrift te Nieuwe Niedorp van Miertjen Kasterkoms of Maartje Costers.

O. te H. gaf in dit jaar, C. W. B. in 1858 de inscriptie. Maar beide teksten wijken behalve in den naam, vers, indeeling en spelling ook nog daarin af, dat de in 1858 meegedeelde tekst enkele woorden weg laat (*ter aard*), in den tweeden regel leest *was* i. p. v. *is* en als datum opgeeft *24 October* i. p. v. *Obiit den 21 Novemb.* Uit alles blijkt, dat C. W. B. niet zoo nauwkeurig las als O., maar hoe te verklaren het verschil in datum? Kan O. te H. daaromtrent iets meedeelen? Las misschien C. W. B. den datum af van een ander opschrift van het jaar 1669? Men zou dit vermoeden, omdat hij den datum onder het grafschrift van *Petronel* niet vermeldt. Deze kwestie lijkt mij niet zoo belangrijk op zich zelf, maar zij geeft den geschiedvorscher een manifest staal van de onbetrouwbaarheid eener autoriteit.

R. J. v. d. V.

Nav. LX, 394.

Gevelsteen Markt (hoek Korte Hofstraat Zutphen).

S. K. Feitsma deelt de inscriptie op dien gevel mee zonder commentaar, aldus: »Dit hus is wal bekat I de zoere boe is dit gent«. Alleen het woord *boe* begrijp ik niet. Is dit een dialektisch woord of beteekent de inscriptie: »Dit huis is wel bekend; In de zure *boon* is dit genoemd *(genant)*«.

R. J. v. d. V.

De Families de Woerden en van Roijen.

Deze families woonden hoofdzakelijk te Jutphaas; de gegevens loopen voornamelijk over de 17[e] eeuw. Indien niet anders is vermeld, is de plaats der gebeurtenis Jutphaas. De deelen van dit dorp links en rechts van den Vaartschen Rijn heeten het Overeinde en Nedereinde; het Kerkveld (of ook: de Brink) ontleent zijnen naam aan de kerk, die er vroeger stond (in 1819 meer naar den Rijn verplaatst) en is een pleintje op een kwartier uurs afstand van den Vaartschen Rijn in het Nedereinde. De Achtersloot en Eiteren zijn gehuchten op den linkeroever der Holl. IJsel tusschen IJselstein en Montfoort. De woorden »gedoopt« en »gestorven« *zijn aangeduid* door de teekens * †.

Joannes of *Jan Matthijsen de Woerden* × *Marichjen Jans Halvers.*
Secretaris van Jutphaas.

De kinderen heeten naar het ambt van het tweede óók wel: **Coster of Kosters.**

I. **Mateuwis Jansz. de Woerden,** op Heicop
* . . . .
† 11 April 1668 's nachts 12 uur.

Eén zoon op blz. 514

II. **Willem Jansz. de Woerden.**
* . . . . † 2 December 1669
Hij was koster en doodgraver en huwde tweemaal:

a) **Weijntje Stael** gehuwd . . . . .
De man woonde tijdens beide huwelijken op het Kerkveld en dus vlak bij de kerk.
7 kinderen.

b) **Mayken Aelberts,** gehuwd 22 Febr. 1657.
Zij hertrouwt op 29 October 1674 met den weduwnaar **Cornelis Andriesz. van der Vooren,** den zoon van Andries den Hoenderkooper, een' »daghuerder«, en doet dan brutale dingen, omdat deze 2de man geen koster wordt. Hierover requestreert de kerkeraad aan de staten op 13 Mei 1677.
1ste huwelijk der vrouw 2 kinderen.

De kinderen op blz. 514.

III. **Teunis Jansz. de Woerden.**
* . . . . † 12 Febr. 1676 in de Achtersloot.
Hij was diaken van 1663—19 Juni 1665, oud-schepen op 2 Febr. 1668 en ouderling 31 Mei 1668—23 Mei 1670.

a) **Annigjen Gerrits,**
* . . . .
† 10 Juli 1661.
7 kinderen.

b) **Grietje Lamberts van Barsevelt,** weduwe van **Jacob Jansz. v. Wijk.**
Zij stierf 2 Dec. 1668 en was met T. de Woerden gehuwd 10 Augustus 1662 te de Meern.

c) **Haesjen Aerts,** laatst weduwe van **Anthonis Jansz. 't Hooft** (gestorven op Paaschavond 21 Maart 1668),
Zij huwde 3 Oct. 1669 te de Meern, had bij T. de Woerden geene kinderen en stierf Juni 1671.

De kinderen op blz. 515.

De zoon van Mateuwis Jansz. de Woerden.

Alfert Matthysz. de Woerden.
* 4 Juli 1627
† 23 Jan. 1681, 's morgens.
Gehuwd met **Marichjen Ariens van Oostrum;** zij werd aangenomen 9 April 1669 en stierf 19 Maart 1696: Er waren toen zes kinderen, o.m. **Neeltje,** * 20 Maart 1670 te de Meern, geb. 16 Maart 1670. Een tweede kind werd 6 October 1672 gedoopt.
Hij was ouderling 12 Juni 1671—8 Juni 1674 en 4 Juni 1677—9 Juni 1679 en verviel in schulden; tot aan zijn' dood werd hij door de diaconie geholpen. Zijne kinderen komen daarna in het Arm.huis te Utrecht tegen een kostgeld van f 15 per jaar, door de diaconie vergoed, terwijl zijne vrouw bedeeld werd met f 1 en 10 st. elke veertien dagen.

De kinderen van Willem Jansz. de Woerden.

1ste vrouw 7 kinderen.

I. **Alfert Willemsz. de Woerden,** * 1 Nov. 1629 † Maart 1673 gehuwd 26 Dec. 1653 met **Adriaentjen Peters,** van Giesendam; zij hertrouwt 1 Dec. 1678 met **Peter Cornelisz van Scherpenzeel** en sterft begin 1679. 4 kinderen.

- **Peter** * 27 Juli 1656.
- **Willem** * 25 Juli 1658.
- **Jan** * 12 Aug. 1660.
- **Niesjen** * 17 Jan. 1664.

II. **Angenietjen.** * 31 Juli 1631.
III. **Neeltje.** * 24 Juli 1636.
IV. **Jan.** * 11 Aug. 1639.
V. **Maeychjen.** * 31 Oct. 1641.

VI. **Lodewijk.** * 24 Sept. 1643, gehuwd 15 Dec. 1667 met **Neeltje Ariens van Dijk;** hij was toen weduwnaar van **Grietje Aelberts.**
Uit zijn tweede huwelijk had hij 2 kinderen.

- **Weijntjen** * 21 Febr. 1669
- **Willem** * 26 Dec. 1670

Hun oom heette **Gijsbert Arrisz. van Dijk** en was een huisman in het Nedereinde; zie van hem bladz. 515.

VII. **Reympjen.** * . . . . gehuwd op 29 Nov. 1663 met **Cornelis Evertz Westervliedt** van Achtersloot.

2de vrouw 2 kinderen.

I. **Weijntje.** * 8 Jan. 1660
II. **Jan.** * 11 Juni 1665

AANTEEKENING bij bladz. 515. Een zoon van **Jan Willemsz. de Woerden,** n.l. **Cornelis Jansz. de Woerden,** die in Febr. 1718 gehuwd is met **Claesje Evresten (Everts?) van Meerloo,** welke 25 Juni 1718 met attestatie van IJselstein kwam en hem in 1735 meerdere kinderen geschonken had, verkocht op 5 Februari 1735 ten overstaan van den notaris Maurits Overvest te Utrecht aan zijne tante **Cornelia de Woerden,** weduwe van **Berent de Cruyff,** vier morgen zoowel wei- als bouwland, waaronder een morgen boomgaard, gelegen in het Nedereinde van Jutphaas. Dezen grond had zijn vader 3 Juni 1710 gekocht van Mevrouw Aletta van Velthuysen, weduwe van Joan Quint, in leven secretaris der stad Utrecht; de grond lag naast land, dat hij toen reeds bezat. Zijne tante vermaakte deze vier morgen land aan de diaconie van Jutphaas, onder beding, dat de kinderen harer zuster **Johanna** of **Annigjen van Roijen** de helft harer bezittingen zouden ontvangen. Deze helft werd in 1747 uitgekeerd aan den voogd dier kinderen, Isaac Schalie, en bedroeg f 574.2.8 (1 gulden is 20 stuivers en 1 stuiver is 16 penningen). De inboedel bracht ruim f 850 op en dus is het land op ongeveer f 400 geschat. De voogd **Isaac Schalie** was gedoopt 27 Sept. 1716 en met zijn oudere zuster Cornelia (* 26 Aug. 1714) een kind van **Gijsbert Schalie en Jacomyna de Rooy,** die tezamen op 9 Januari 1716 zijn aangenomen. — Van Cornelis Jansz. de Woerden is verder nog bekend, dat hij van 17 Mei 1724—10 Juni 1726 diaken was en niet kon schrijven. Hij heeft zijne tante Reympje de Woerden in hare laatste ziekte opgepast; zij werd in Februari 1748 van de armen begraven.

De kinderen van Teunis Jansz. de Woerden.

I. Maeijken
ged. . . . .
† 6 Maart 1670.
Op 24 Sept. 1637^{0}/st gehuwd met **Jan Cors van Roijen,** óók genoemd **Jan Bloem.**
Hij moest door den kerkeraad vaak vermaand worden. Voor zijne 13 kinderen zie bladz 517

II. Adriaentjen.
ged. 16 Jan. 1627.
† . . . .
Gehuwd met **Daem Pauwelsz. van Nes;** zij woonde in Maart 1669 in de Achtersloot en had toen ruim twee jaren bij de roomschen gekerkt. Wijl ze daartoe was overgehaald door anderen, ontvangt ze op haar verzoek toch eene goede attestatie.

III. Stijntjen.
ged. 15 Juni 1628.

IV. Willem.
ged. 7 Febr. 1630
jong gestorven.

V. Neeltjen.
ged. 20 Jan. 1633.

VI. Willem Teunisz de Woerden.
ged. 28 April 1637, begr. 16 Juli 1698. Hij kon niet schrijven; was diaken 1666—31 Mei 1668 en voorts ouderling 19 Mei 1673—24 Mei 1675, 23 Mei 1681—1685, 24 Mei 1697 tot aan zijn dood.
Op 23 Jan. 1678 was hij schepen. Tweemaal gehuwd:
a) 22 Mei 1659 met **Lijsbeth Jans v. Roijen,** 9 kinderen. (Zie bladz 516)
b) 25 Jan. 1674 met **Janneken Aerts,** dochter van **Aert Splintersz. v. Rietvelt.** Beiden woonden in het Nedereinde en hadden geene kinderen. Zij stierf 24 Dec. 1714 en haar vader 29 Maart 1675.
Zij vermaakt 16 Oct. 1698 aan de armen ong. f 60, voorts in 1700 hare »portie in zeker kapitaaltje, dat zij met hare mede-»deelgenooten had te vorderen van **Gijsbert Arrisz. van Dijk,** »huisman in het Nedereinde,« zijnde f 75 3.8 en eindelijk begin Dec. 1711 nogeens f 200. Het laatste was eene testamentaire schenking, die ze maar vóór haar sterven afstond. Zij was 13 April 1666 aangenomen.

VII. Annigjen.
ged. 29 Sept. 1639
† 16 Juli 1667,
in het kraambed van haar eerste kind **Annigjen,** dat ze gebaard had aan **Gerrit Aertsz. Brugman,** die roomsch was.
Zij was aangenomen 4 April 1667 en gehuwd op 25 Sept. 1664.

I. Jan.
ged. in April 1660,
jong gestorven.

II. Stijntje.
ged. 19 Mei 1661 in de eerste predikatie van Ds. H. v. Reenen.

III. Annigjen.
ged. 30 November 1662 gehuwd met haren neef **Japik of Jacob van Royen.** (Zie pag. 517).

IV. Marigjen.
ged. 10 Jan. 1664.

V en VI. **Reympjen en Cornelis.** (tweelingen).
ged. 17 Dec. 1665, beiden gestorveu binnen drie weken.

VII. Reympjen.
ged. 23 Juni 1667.
† Febr. 1748.
(Zie de aanteekening op bladz. 514).

VIII, Cornelia Williems de Woerden.
ged. 7 November 1669, † vermoedelijk 1746.
Gehuwd 1 Juni 1690 met **Berent Cornelisz. de Kruijff,** van Werkhoven.
Eén kind werd te Jutphaas gedoopt op 14 Maart 1697 en genaamd **Cornelis.**
Zij sterft nà haren man en benoemt in haar testament voor den notaris Willem van Dam te Utrecht de diaconie van Jutphaas tot eenige en universeele erfgenaam. De inboedel wordt 17 Nov. 1746 publiek verkocht en bracht netto op f 855.8.4, waarschijnlijk behalve de grond, dien ze gekocht had van haren neef Cornelis Jansz. de Woerden en dien de diaconie denkelijk zelve gehouden heeft.

IX. Jan Willemsz. de Woerden.
ged. 17 Juni 1671 (Pinkstermaandag).
Gehuwd 28 Febr. 1692 te IJselstein met **Annetjen Cornelis** van Achtersloot. Zij kwamen 26 Sept. 1697 met attestatie van Lopikerkapel en lieten daarna doopen **Lijsbeth,** ged. 18 December 1698.
Hij kon niet schrijven; diaken van 13 Juni 1698—12 Juli 1700 en 1702—20 Juni 1704, ouderilng meermalen, n.l.:
22 Mei 1707—20 Mei 1709, 16 Mei 1712—21 Mei 1714, 1 Juni 1716—6 Juni 1718, 2 Juni 1721—17 Mei 1724.
Hij draagt 17 Juli 1698 f 50 af, die zijn vader bij diens sterven aan de armen had vermaakt; hij begroef 1 Maart 1700 een kind.

Jan van Roijen.

I. Cornelis Jansz. van Royen.
ged. . . . .
De diaconie bezat eene obligatic van f 25 ten laste van zijne kinderen dd. 16 Februari 1617, later ten laste van de kinderen van Jan Jansz. en Jacob Jansz. van Royen, zijne kleinkinderen. De rente bedroeg f 1.11.8 en verscheen »met Martini«.
Gehuwd op . . . . met . . . .
Drie kinderen, voor het oudste waarvan zie bladz. 517.

- **I. Jan.**
- II. **Gijsbrecht.**
  ged. . . . .
  Gehuwd 21 Juni 1650 met **Grietje Steenbergen** van Amsterdam.
  Beiden woonden toen te IJselstein; te Jutfaas staat aangeteekend: »zij overleden; hij vertrokken naar IJselstein »en aldaar gestorven«.
  3 kinderen.
  - 1) **Cornelis.**
    ged 26 Oct. 1615, begroef 23 Febr. 1691 een kind en kort daarna zijne vrouw.
  - 2) **Maria.**
    ged. 12 Juni 1653, jonggestorven.
  - 3) **Maria.**
    ged. 2 Juli 1655.
- III. **Heijltjen.**
  ged. . . . .
  Gehuwd 17 Oct. 1669 met **Michiel Andriesz. van Vooren,** een' zoon van Andries den Hoenderkooper (zie ook pag. 513), hij * 22 Maart 1646.
  Eén kind.
  - **Andries.**
    ged. 17 Juli 1670.

II. Jan Jansz. van Roijen.
ged. . . . . † 7 Sept. 1669.
Diaken van 25 Mei 1628—2 Mei 1630.
Ouderling 2 Mei 1630—20 Nov. 1631 en 2 Juni 1632—1634.
Gehuwd met **Reympje van Schaick.**
Zij sterft 18 Juni 1666 en vermaakt een legaat van f 100, waarbij f 40 voor de armen, aan de kerk, »uit te deelen zes weken na het overlijden aan die 't het meest van noode hadden«. De verdeeling greep eerst 20 Nov. 1667 plaats.
6 kinderen.

- I. **Jan.**
  ged. 25 Sept. 1625.
  Gehuwd met **Lysbeth Poolen,** van Geestdorp onder Woerden, 12 Sept. 1645.
  Hij diaken 8 Juni 1652—29 April 1655, Ouderling van Pinksteren 1659 tot 19 Mei 1662.
  Hij had op 30 April 1653 eene hofstede in 't Nedereinde en wordt ook wel genoemd Jan Jansz. van Roeycn.
- II. **Marichjen.**
  ged. 30 Nov. 1628.
- III. **Goijert.**
  ged. . . . .
  »is sedert zijn trouwen »nooit ter kerke, veel »minder ten avondmaal »geweest; hij en zijne »vrouw kerken bij de »paepschen«.
  Ze zullen worden vermaand (30 Maart 1659), hij is roomsch geworden en pl.m. 1660 gestorven. Zijn zoon **Pieter** heeft een kind begraven op 10 Nov. 1692, in 1697, op 27 Maart 1698 en op 7 Juli 1701.
- IV. **Lijsbeth.**
  ged. . . . .
  † 18 Januari 1673.
  Gehuwd met **Willem Teunisz de Woerden.**
  (Zie pag. 515).
- V. **Annichjen.**
  ged. . . . .
  Gehuwd 11 Dec. 1659 met **Jasper Teunisz.,** j.m. van Eiteren.
  Waarschijnlijk zijn beiden aldaar gaan wonen.
- VI. **Claes.**
  ged. . . . .
  tweemaal gehuwd:
  a) **Jannigjen Gerrits,**
  † 14 Juli 1671 in het kraambed.
  b) **Jannigje Joris van Rietvelt,** uit Reierskop. 18 Februari 1672, vier kinderen, twee niet genoemd.
  - 1) ged. 21 Febr. 1669.
  - 2. **Jannigje.**
    ged. 16 Juli 1671, vroeg gestorven.
  - 3) ged. 29 Augustus 1672.
  - 4) **Jan.**
    ged. 25 Nov. 1674.

III. Maeyken.
ged. . . . .
Gehuwd 7 Febr. 1630 met **Willem Sweertsoon,** wonende in de Gagel.

AANTEEKENING. De verkiezing van de kerkeraadsleden (twee diakenen en twee ouderlingen) had telken jare op Pinkstermaandag plaats. Om de twee jaar trad men af, elk jaar de helft. Slechts met hooge uitzondering werd van beide besluiten afgeweken.

De kinderen van Jan Cornelisz. van Roijen, gehuwd met Maeijken Teunis de Woerden, (zie pag. 515).

I. **Cornelis.**
ged. 7 Mei 1637.
† 8 October 1673.
Gehuwd 29 Maart 1668 met **Marigjen Jans,** van Heikop, dochter van den ouderling **Jan Adriaensz.** van Heikop; zij † 30 Sept. 1673.
Hij diaken van 19 Mei 1673—8 Juni 1674.
2 kinderen.
1) **Merrigjen.**
ged. 24 Jan. 1669.
2) **Jan.**
ged. Februari 1671.

II. **Claes.**
ged. 2 Febr. 1640.

III. **Jan.**
ged. 27 Juni 1641.

IV. **Dirk.**
ged. 8 Oct. 1643.

V. **Aeltje Jans van Roijen.**
ged. 3 Aug. 1645.
† . . . .
Aangenomen met haren oudsten broeder Cornelis, 9 April 1669 (Goeden Vr.)
Gehuwd 31 Aug. 1673 met **Jan Jansz. van Oostrum,** radermaker, ged. 19 Nov. 1648. Beiden woonden in het Nedereind en vertrokken in 1717 naar Lopik; in Jutphaas lieten zij zes kinderen doopen. Hij was diaken van 8 Juni 1674 tot 15 Mei 1676, 23 Mei 1681—1685 en 21 Juni 1688-8 Juni 1690 en ouderling van 1 Juni 1691—8 Juni 1693, 13 Mei 1695—24 Mei 1697, 24 Juli 1698-1700 en van 5 Mei 1711 tot 5 Juni 1713.

I. **Mechteld.**
ged. . . . .
Ondertr. op 19 April 1690 (Paaschavond) en later geh. met **Hendrik v. d. Horst,** schepen van het Nedereinde en diaken. Beiden woonden aan den Rijn en hadden één zoon **Cornelis,** geb. 18 Sept. 1704, ged. 21 Sept. 1704.
Zij was met hare zuster Maria op 5 Oct. 1688 aangenomen en vertrok na 1707 met attestatie naar Utrecht.

II. **Johannes.**
ged. 14 Juni 1674.

III. **Grietje.**
ged. 23 April 1676.
Gehuwd 24 Dec. 1701 met **Ot Hendriksz. Verkroost** te De Bildt.
Beiden woonden in het Nedereinde.
Een kind werd er geboren 25 Nov. 1701 en verder **Cornelis.**
ged. 29 Nov. 1705.
De ouders leefden toen gescheiden.

IV. **Maria.**
ged. 17 Maart 1678.
Gehuwd 23 Mei 1699 met **Herman Brakke.**
Zij was 5 Oct. 1688 met hare oudste zuster aangenomen en op 15 Sept. 1699 vertrokken met attestatie naar Utrecht.

V. **Johanna.**
ged. 29 April 1682.
Aangenomen op 1 April 1701.

VI. **Cornelia.**
ged. 30 Maart 1685.
Aangen. 30 Maart 1703.
Gehuwd 17 Mei 1705 te Lopikerkapel met **Cornelis v. Kesteren.**
Aangen. op 7 Apr. 1697.
Hij was diaken 20 Juni 1704—17 Juni '06 en kon zeer mooi de pen voeren.
3 kinderen.
1) **Margriet.**
ged. 21 Aug. 1707.
2) **Anna Geertruid.**
ged. 24 Febr. 1709.
3) **Cornelia.**
ged. 14 Febr. 1712.

VI. **Aert.**
ged. 7 Nov. 1647.

VII. **Jacobus.**
ged. 16 Dec. 1649 jong gestorven.

VIII. **Neeltjen.**
ged. 2 Febr. 1651.

IX. **Jacob.**
ged. 29 Febr. 1652, jong gestorven.

X. **Jacob Jansz. van Roijen,**
ged. 18 Dec. 1653.
† . . . .
Gehuwd 26 Juni 1689 met **Annigjen Willems de Woerden** (zie pag. 515), zijne nicht.
Ze woonden beiden in het Nedereinde en werden samen op 1 Juli 1692 aangenomen. Hij diaken van 3 Juni 1694—1 Juni 1696 en ouderling van 6 Juni 1718—29 Mei 1720; kon niet schrijven. Hij sterft op 9 Mei 1745, zijne vrouw wordt bedeeld en daarom wordt bij haar overlijden haar inboedel door de diaconie verkocht, de opbrengst is f 101.7.—.

Jan.
ged. 19 Juli 1691.
Hij kon schrijven en was diaken van 23 Juli 1722—22 Aug. '24, 5 Aug. 1728—6 Juli '30.
Ouderling van 22 Sept. 1734—25 Juli '36.
Aangenomen 5 Juli 1720.

XI. **Teunis.**
ged 16 Maart 1656.
Gehuwd Nov. 1690 met **Jannigjen Wouters,** weduwe van **Michiel Petersz. van Es,** van Termey.

XII. **Arie.**
ged. 7 Maart 1658.

XIII. **Matthijs.**
ged. 20 Juni 1660.
Aangenomen 7 April 1697.
Gehuwd met **Jannigje van Overeem.**
Hij kon niet schrijven en was diaken van 1701—6 Juli '03 en 1711—'13.
Gerechtsbode in 1713.
Ouderling van 1 Juni 1708—9 Juni '10, 5 Juni 1713—10 Juni '15, 27 Sept. 1726—'28.

Jan.
ged. 6 Febr. 1707.

E. Rosenbaum.

Utrecht, Nov. 1911.

Beknopt overzicht van Geslacht PENNINCK.

DOOR

JAMES PENNINCK,

New-York, Broadway 11.

Uit: »Zeitschrift des Vereines fuer Hambuergsche Geschichte«: fuenfter Band bei Johann August Meiszer: 1866: Bladzijde: 32.

Versammlung: 1860: Januar 11.

Conradus Penninck: Domheer te Hildesheim in 1226. (Zie: Lisch Jahrbuecher fuer Mecklerbuergische Geschichte Th. VII S 216; en ook: Oorkonde der Stad: Hanover: 1241.)

Hinrick Penninck: in Hamburg in 1521.

Conradus Penninck: Hopman van Hamburg, geboren in Luebeck der 15de eeuw uit een adellijk geslacht (Gens Illustris). Zie: Hambuerger Chronike S 48. Penninck: NederSaksische naam. Hij werd tot Ridder geslagen door Hendrick VIII van Engeland, in wiens dienst hij was als Generaal en ontving 300 kronen als jaargeld onder den naam van Court- of Curtpennijnck. In 1547 werd hij tot Bevelhebber der Hambuergsche troepen benoemd en in 1554 gaf hij der stad Hamburg 20 Engelotten ten geschenke. (Duus Penninck Eques Auratus). Hij stierf in 1555 en ligt begraven in de St. Jacobikerk te Hamburg: Zijn grafschrift luidt:

»*Epitaphium Clarr. Strenui et fortiss, viri conradi Penninck II Equieis aurati et militiae praefecti*«.

— — — — — — — — — — — — — —

Zie: *De Navorscher*, Jaargang 57. Overgenomen uit de *Oldenburgsche Chronike.*

— — — — — — — — — — — — — —

1350. *Gerrit Penninck*; Poet der »Walewijn«.
1417. *Gerrit Penninck*: huwt Griet Jacobs.
1499. *Hendrick Penninek*: Scheidsrechter tusschen de Hertogen [van Gelre.
1507. *Hendrick Penninck*: Kanselier van den Hertog van Kleef.
1527. *Jacob Penninck*: Stadsraad te Doesburg.
1549. *Frerick Penninck*: Gezant van den Prins van Oranje.
1560. *Evert Penninck*: Stads-Archivaris te Arnhem.
1572. *Macharias Penninck*: huwt Agnes Niesten.

Deventer Lijn.

1583. *Herman Penninck* huwt Lucia van Reeden. Zoon:
1585. *Hendrick Penninck*: huwt Catherina Stegeman. Zoon:
1615. *Herman Penninek*: ongehuwd. Zuster:
1686. *Joanna Penninck* huwt Otto van Munnickhausen. (Zoon Breret sterft).
1686. *Agnes Penninck* (zuster) huwt Rudolf, Baron van Hoevell. Zie: Beschrijving van den Penninckshoek in: »Eigen Haard:« 1892: No. 1.

Enschede Lijn:

1624. *Engbert Penninck*: Burgemeester v. Enschede: Zoons:
1630. *Arnold Penninck*: Kavallerie-Officier van den Prins van Oranje.
1654. *Hieronimus Penninck*: Secretaris van Enschede, Zoons:
Hieronimus Penninck: Secretaris van Enschede; en
1691. *Henricus Penninck*: huwt Gesina Bekker. Zoon:
1761. *Gerrit Penninck*: Landdrost van Saland en Twente.
1761 tot 1 Sept. 1837. *Gerrit Penninck*: kocht landen in West-Virginia: Vereenigde Staten van Noord-Amerika, terwijl hij woonde te Philadelphia: Staat van Pennsylvania: in 1784. Hij keerde naar Holland terug, maar, ontevreden over de heerschende politiek dier dagen, reisde hij naar Frankrijk, kocht het Kasteel: *Chateau de Watte*, bij St. Omer, en huwde in Lasser op den 30sten October 1791: Marie Philippine Josephe Breton, dochter van Jean Jacques Breton en Marie Cerf, en zuster van Marie Felecite, gehuwd met Robert Andre Lafitte. Zijn vrouw, die stierf op den 28sten Mei 1797, bracht hem twee zoons:
1792. *Henri Charles Penninck*: M. D. (19 November); en
1795. *Jan Jacob Penninck*: M. D. (17 October).

— — — — — — — — — — — — — — —

Henri Charles Penninck: M. D. huwt Christina Grete en heeft twee zoons:
1817. *Jean Jacques Francois Penninck*: M. D. (19 Augustus), de eerste huwt met Frouke Cardinaal van Groningen, waaruit:
Henri Charles Penninck, huwt Aleida Cardinaal; daarna Adriana Carolina Berkeley. Uit het eerste huwelijk: Jean Jacques Francois Aleid; uit het tweede: Adriaan Gerard Henri (overleden);

Johan Willem Karel en Willem Philip Anna Christiaan.
Johanna (ongehuwd).
Christina Suzanna (ongehuwd).
Philippine Marie Josephe (ongehuwd).
Anna (ongehuwd).
Alida, gehuwd met Tammo Bakker: geene kinderen.
James Penninck (ongehuwd).
Willem Philip Karel (ongehuwd).

Penninck.

— — — — — — — — — — — — — —

Jan Jacob Penninck: M. D. Commandeur der Eikenkroon, te Twello op Groot- en Klein-Bijvanck en huwde: Catherina Nicolina Wilhelmina Kleijnpenninck, dochter van Jacob Reinier Kleinpenninck: Md. en Johanna Carolina Klein (dochter van Nicolaas Martinus Klein en Maria Agatha Kuisten van Hoezen: zie genealogy van: Croiset —Van Hasselt—Uitenhage—De Mist Smissaert—Toelaar—Boselans—Krayenhof— en De Wollff Van Westenrade). Uit dit huwelijk:

1821. *Jacob Reinier Karel Penninck*: M. D.: huwt Maria Wilhelmina Maas: Ambachtsvrouwe van Oudeland.
1823. *Marie Philippine Josephe Penninck* huwt Jan Arnold Van Hamel: M.D.
1825. *Felix Robert Penninck*: Mr. huwt Sophie Goldenberg.
1828. *Hendricus Adrianus Jacobus Penninck*: Mr. huwt Antoinette van Hanswijck.
1831. *Gerrit Agathon Samuel Penninck:*

Jacob Reinier Karel Penninck: heeft zes kinderen.
1847. *Wilhelmina Penninck.*
1848. *Jean Jacques Francois Penninck* te: Station Bilt.
1850. *Johannes Jacobus Penninck* te Rotterdam.
1851, *Catherina Nicolina Wilhelmina Penninck.*
1853. *Johan Matthias Karel Penninck* te Amsterdam.
1856. *Mathilde Marie Willem Penninck.*

— — — — — — — — — — — — — —

Uit het Algemeen Nederlandsch Familieblad:
Tweede Jaargang:

1614. *Henrick Penninck* (Pinninck) gaf op 10 December: »*De Weselhorst*« (Kerspel van Olst: Buurschap van Duijren) in leen aan Gosewijn Roever.

Vijfde Jaargang:

Anna; ouders:

Jan Penninck en

Grietens Penninck: uittreksel uit een Dorpsregister der Hollanders in Brazilie: Juni 5.

Zesde Jaargang: Bladzijde 236.

1718—1759. *Arnoldus Penninck*: M. D. (20 Juni—31 Maart) huwt Maria Hoofd, waaruit:

Engelberta Maria Penninck, gehuwd met Jacob van Westerkappel;

Jacob Penninck Hoofd, gehuwd met Elizabeth Cornelia Arckenhout, waaruit:

Jacob Archenhout Penninck Hoofd.

Zevende Jaargang:

Johannes Penninck te Brielle: 2 Februari 1661.

Negende Jaargang:

1678 (Juli 8). *Lucia Agnes Penninck* huwt Jacob de Ruijter.

Dertiende Jaargang:

1716 (Juli 1). De Hoogwelgeboren heer *Herman Hendrick Pinninck (Penninck) Heer tot Camphuijzen*, behuwd met Vrouwe Gerarde Ernsten (Adellijk Geslacht: Van Heerde.) Geene kinderen. (Zie: Van Spaens en Van Egeren).

Everdine Penninck en *Weduwe Harinxma*: zusters van Herman Hendrick Penninck.

Zestiende Jaargang:

Hendrick Penninck: Huize: Pauw: *Heer van Bennenbroek*, Bl. 393.

Bijzonderheden omtrent het Geslacht Penninck.

1499. *Henrick Penninck*: Doctor en Magistraat: *Et Magistro Henrico Pennijnck: Doctor Preposita«*: Bladzijde: 194: No. 253 in Eerste Uitgave van Mr. Is. A. N. Nyhoff's: Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland: 1859: Arnhem. Hij treed op als Scheidsrechter in de geschillen tusschen de Hertogen Van Gelre, Van den Berg en Kleef en door zijn tusschenkomst wordt Verdrag gesloten.

1507. *Hendrick Penninck*: 6 Augustus: de Stad Utrecht aan Hendrick Penninck: Doctor; Kanselier en Andere Rade van

den Hertog van Kleef, onlangs te Antwerpen ter dagvaard, zegt ter verontschuldiging van haer verwijl in het beloofde antwoord aan den Hertog binnen den tijd van acht dagen, dat op haere bewerking, de uitzetting ter verkrijging zijner gelden door den Bisschop en de Staten geschied zijnde, het gerucht door eenigen verspreid werd, als zoude van wege den Hertog zijn geschreven, dat hij, in plaats van 11.000 rijksguldens, slechts 10.000 r.g. vorderde alsmede de omstandigheid, dat men die penningen op ongewone plaatsen wilde opbeuren.

7 Maart: Johan, Hertog van Kleef, antwoordt aan Ludolph van der Vene, Doctor in beide Rechten, Deken te Utrecht, dat op deszelfs brief aan Hendrick Penninck, Doctor en zijn Kanselier, ter zake der schuldvordering des Hertogs aan de Steden: Utrecht en Amersfoort. Hij bedankt hem voor de daarin bewezen diensten, verklaart ongenegen te zijn de geleende penningen slechts met een jaargeld (Handgeld) terug te ontvangen, maar verzekert, dat, wat betreft de 1000 guldens, hij daaromtrent, ten gevalle van den heer Montfoort en hem, geen bezwaar zal maken.

Gedaan te Kleef: »*Johan*«.
Hendrick Penninck:
Kanselier.

Zie voor bovenstaande: Kronijk van het Historisch Gezelschap te Utrecht: 2de Jaargang 1846: 23st Vergadering van 24 October 1846: Bladzijden: 227-228. Archief der Vijf Kappittelen: vervolg van den Inventaris door: A. M. C. van Asch van Wijck.

1527. *Jacob Penninck*: Raadslid te Doesburg, koopt een kostbare steen te Keulen voor 122 enkele gouden guldens, die hij den Hertog Karel van Gelderland aanbood. Zie: Sligtenhorst« X 1 Boek Bladzijde: 390.

1549. *Frerick Penninck*: reist als Buitengewoon Gezant van Zijne Hoogheid den Stadhouder, Prins van Oranje, naar den Graaf van Rietberg, teneinde hem naar Arnhem te sommeeren waar de eed van trouw aan den Prins van Spanje zal afgelegd worden.

(Wordt voortgezet).

Jacob Amelis van Dam.

Nav. 1888, blz. 258 deelt mede, dat l' Intermédiaire des Chercheurs et Curieux, XXI (a°. 1888), 161 eenige genealogische of biographische inlichtingen verzocht omtrent A. van Dam of van Damme, herkomstig uit Utrecht, die, oorspronkelijk Protestant, tot het Roomsche geloof overging en zich in 1673 onder de Karthuizers te Antwerpen begaf. Omstreeks dien tijd beschreef en publiceerde Jan van Neerkassel, bisschop van Kastorea [1]) zijne bekeering. De vader en de ooms van A. van Dam bekleedden in de stad Utrecht de voornaamste regeeringsambten. De Nav. vroeg nu, waar het bewuste document van Neerkassel te vinden is.

De genoemde A. van Dam of van Damme kan niemand anders geweest zijn dan Jacob Amelis van Dam, voorkomende in de 11e generatie der geslachtslijst-van Dam bij Ferwerda [2]), iets, wat uit de volgende mededeelingen blijken zal.

In de oude doopboeken te Utrecht vindt men: »Gedoopt in de Jacobykerck, 18 July 1648, Jacob Amelis, soon v. Mr. Jacobus Dam, Advocaet voor den E. Hoove van Utrecht, getuijgen de Vrou van Thienhoven, etc.«

De vader was Mr. Jacob van Dam (major), ontvanger van het huisgeld van de provincie Utrecht, later procureur-generaal en vervolgens raadsheer in den Ed. Hove Provinciael van Utrecht; zijne moeder Maria Soest van Nyvelt. Onder zijn ooms komen voor: Mr. Johan van Dam, eerst advocaat voor de Hoven van Holland en van Utrecht, later extra-ordinaris Raad van Indië, gouverneur van Banda en vervolgens van Amboina, alsmede Jacob van Dam (minor), die eerst secretaris van de Directie van den Levantschen Handel te Amsterdam was en daarna gedurende 22 jaar consul te Smirna. Een andere oom, Willem van Dam, was advocaat te Utrecht. Zie Ferwerda, t. a. p. Volgens Ferwerda werd Jacob Amelis van Dam priester van de Carthuiser te Utrecht en stierf hij ongehuwd. Een en ander maakt het reeds vrijwel zeker, dat wij hier te maken hebben met »A. van Dam of van Damme«, naar wien l' Intermédiaire des Chercheurs et Curieux vroeg. Doch er is meer. De oud-consul Jacob van Dam, hierboven genoemd, een oom van J. A. v. D., passeerde den 22en Juli 1704 te Utrecht vóór notaris H. van Woudenbergh zijn

[1]) Zie over hem Nav. XXVI, 392 en XXIII, 298. De titel »bisschop van Kastorea« (Castorie, Kesrie, plaats in Romanië, Turkijë?) was slechts een eeretitel.

[2]) Hij heet hier: Jacobus Amelis v. D.

testament. Daarin leest men: »Aen den quaedaerdigen Soon »van onsen Broeder den Oud Raad, den gewesen Cathuyser sal »men continueren te geven tien stuyvers ter week aen broodt, »als hij het daer nae sal maken«. Jacob van Dam vermaakte het grootste deel van zijn vermogen tot een familiefonds, omtrent welks administratie hij o. m. bepaalde: »En dient tot adver»tentie en naricht, dat er wigtige redenen en oorsake syn, waer»omme ik buyten dese Directie en administratie moet houden en »secluderen en ook houde en secludere by desen, myn Broeder »den Oud-Raad de Heer en Mr. Jacobus van Dam en syn quaed»aerdigen soon den gewesen Kathuyser«. De bedoelde broeder was in geldelijke moeilijkheden geraakt en in verschillende processen gewikkeld; diens zoon J. A. v. D. blijkbaar tot groote armoede vervallen, zoodat hij onderstand behoefde. De bewuste seclusie was derhalve niet zonder reden.

Onder het genoemde testament werd d.d. 12 Maart 1707 een appendix geplaatst, een tweede op 27 en 30 Sept. 1708. Daar toen in het bovenaangehaalde geen wijzigingen werden aangebracht, is het waarschijnlijk, dat J. A. v. D. op 30 Sept. 1708 nog in leven was. Zijn dood werd te Utrecht niet door mij gevonden en ondanks vele nasporingen — zoowel in de Koninklijke Bibliotheek, die van het Aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht, van het Semenarie te Rijsenburg en dat te Warmond, te Rotterdam, alsook bij verschillende antiquariaten te Amsterdam — mocht het mij nimmer gelukken eenig spoor te ontdekken van de bewuste beschrijving nopens J. A. v. D. van de hand van Jan van Neerkassel. *Wie kan mij dienaangaande eenige aanwijzing verschaffen?*

Het eenige, wat ik omtrent J. A. v. D. nog te weten kwam, is eene mededeeling, mij in Oct. 1905 welwillend verstrekt door den Heer C. Deelder, pastoor te Utrecht (Mariahoek 9), die weleer aan de hand van archiefstukken over het leven van Jan van Neerkassel geschreven had. Deze pastoor zond mij een Latijnschen brief, dien hij *vermoedde* geschreven te zijn tot aanbeveling van den bedoelden J. A. v. D. en waarvan de vertaling volgens Z. W.Eerwaarde luidt:

»Aan den Prior der Kartuizers, 19 Juli 1671.

»Hem, dien ik met deze letteren aanbeveel, zult gij gaarne

»onder uwe broeders stellen, als gij weet, dat hij in de wereld »een leven, uwe instelling waardig, geleid en, de ketterij »tegelijk met de wereldsche dwalingen verzaakt hebbende, het »katholieke geloof met hieraan overeenkomstige zeden aangenomen »heeft. Ofschoon U onbekend, durf ik hem dus in uwe liefde »aanbevelen, bijkans zeker zijnde, dat gij mij naderhand zult lief- »hebben, als gij den jongen man, [1]) die U deze letteren zal ter »hand stellen, na zijne opneming zult hebben leeren kennen en »beminnen. Dit toekomstig geloovende, betuig ik te zijn van Uw Eerw.

de dienstw.

JOHANNES,

Bisschop van Castorië, Pausel. Vicaris.«

Amersfoort, 16 Oct. 1911. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Nav. LX, 301.

Verster.

De nakomelingen van Jean François Verster en Maria Antonia van Dam, gehuwd te Budel 4 April 1805, waren:

1. Maria Francisca, geb. te 's Bosch 14 Dec. 1805, overl. te Kuyk 16 Juli 1867, tr. te Zevenaar 2 Juni 1829 Charles Guillaume Kelly, geb. te Dublin 4 Dec. 1791, overl. te Kuyk 8 Febr. 1869.
2. Witte Petrus Jacobus, geb. te Schijndel 15 Aug. 1807, ongeh. overl. op Bali 12 Mei 1847.
3. Jean Louis, geb. te Schijndel 1 Sept. 1809, ongeh. overl. te Weltevreden 15 Juli 1838.
4. Wilhelmus Franciscus, geb. te Schijndel 27 Maart 1811, kinderl. overl. te Brummen 21 Febr. 1868, tr. te Brummen 15 Juli 1847 Johanna Hondius, geb. te Brummen 12 Juli 1824, overl. te Brummen 9 Febr. 1875.
5. Cornelis Philippus geb. te Grave 15 Juli 1813, ongeh. overl. te Zevenaar 2 Dec. 1864.
6. Guillemina Louisa, geb. te Ravestein 26 Maart 1816, overl. te Amsterdam 10 Maart 1887, tr. te Zevenaar 4 Dec. 1839 Dr. Karel Herman Bernard Hazelhoff Roelfzema, geb. te Breda 17 Nov. 1808, overl. te Zevenaar 4 Oct. 1869.

[1]) J. A. v. D. was juist 23 jaar oud, toen deze brief geschreven werd. Dit maakt het vermoeden van den Heer Deelder mede aannemelijk.

7. Henry Jean Louis, geb. 27 Sept. 1818, overl..... 1819.
8. Henriëtte Jeanne Louise, geb. te Millingen 24 Febr. 1820, ongeh. overl. te Apeldoorn 13 Sept. 1900.
9. Maria Antonia, geb. te Millingen 29 Maart 1823, kinderl. overl. te Apeldoorn 15 April 1898, tr. 1°. te Zevenaar 26 Juni 1851 Thomas Matthijs Sandberg, geb. te Dordt 11 Jan. 1808, overl. te Dordt 5 Maart 1868; tr. 2°. te Dordt 12 Mei 1869 Pieter Karel Drossaart, geb. te Vlaardingen 17 Mei 1812, overl. aldaar 18 Oct. 1883.
10. Arnoldus Johan George Verster, geb. te Zevenaar 14 April 1825, overl. te Amsterdam 21 Febr. 1883, tr. te Huissen 13 Mei 1858 Henriette Gerharda Catharina Cock (dochter van Franciscus Carel en Christina Helena Vermeer) geb. te Angeren 19 Oct. 1823, overl. te Hilversum 26 Juni 1905.
11. Jean François, geb. te Zevenaar 29 Mei 1826, overl. te Breda 16 Febr. 1885, tr. te Ravestein 4 Juni 1857 Davida Petronella van den Bergh, geb. te Rotterdam 15 Dec. 1823, overl. te Breda 27 Aug. 1885.

Amsterdam, October 1911. J. F. VERSTER.

Nav. LX, 401.

Schutter.

Aangezien de aanteekeningen betreffende mijne familie en die van naamgenooten zich op 't oogenblik in gesloten bewaring te 's-Gravenhage bevinden, kan ik den Heer S., inzake vraag 14 thans alleen mededeelen, dat iets aangaande *Elbartus Hendrikus Wildeman* zal zijn te vinden in »Geschiedenis van Bergeik« door P. N. Panken (door Taxandria met den eere-naam Aarts-Bergeikenaar bestempeld) en Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt (Uitgave van het Prov. Gen. van Kunsten en Wetenschappen in Noordbrabant). Althans laatstgenoemde heer vroeg mij indertijd om inlichtingen in verband met de familie *Ramaer*, die in genoemde studie voorkomt.

Eene aansluiting der voorouders van genoemden Post-directeur E. H. Wildeman met de mijne heb ik niet kunnen ontdekken. Hij stamde, meen ik, uit Voorthuizen (Geld.). Wel vond ik in de papieren van mijn grootvader sporen van correspondentie over vermoedelijke verwantschap, en schijnt hij (de postdirecteur)

ook te hebben gezegeld met hetzelfde wapen, dat thans meer dan tweehonderd jaar door onzen tak wordt gevoerd: n.l. In rood een zilveren wolf, met een zilveren schildhoofd beladen met drie blauwe leliën. Helmteeken: een uitkomende wildeman, de heupen omgord van eikenloof; een knots over den rechter schouder dragende.

Bij vraag 10 wordt het wapen *Soltkast* omschreven als: in zilver een St. Andrieskruis van rood, hebbende in elk der hoeken een ruit van 't zelfde. Dit is dus een variant van 't wapen *Emants*, 't welk vertoont: In goud een St. Andrieskruis van zwart, met in elk der hoeken een ruit van keel.

Brussel. M. G. WILDEMAN.

Schutter—Knijff.

Terecht is vermoed, dat Maria Knijff eene dochter was van ds. Joh. K., geboren te Utrecht, van Breukelen beroepen te Alkmaar 1639 en aldaar overleden 16 Juni 1667. Hare moeder heette Hillegonda Heindricksdr. van Angelen. De dochter is niet te Alkmaar, maar op een vroegere standplaats van haar vader geboren; zij werd 30 November 1645 als lid der hervormde gemeente ingeschreven, huwde 26 Juni 1650 met ds. Gerbrandus Schutter, en was van 1700 tot haar overlijden in Augustus 1707 regentes van het weeshuis te Alkmaar. Als broeders en zusters van Maria zijn te Alkmaar gedoopt 26 Oct. 1640 Jacobus (begraven 15 Januari 1641), 29 Dec. 1641 Jacobus, 20 Nov. 1643 een kind, 20 Juni 1645 Machteldje, 31 Januari 1649 Arnoldus, 12 Dec. van hetzelfde jaar Arnoldia. Een der kinderen werd 18 Oct. 1644 begraven, voorts eene Hilgonda 4 Aug. 1671. 20 April 1652 en 29 April 1659 is te Leiden als student in de philosophie ingeschreven (beide keeren als 20-jarige) Johannes Knijff, Alcmarianus, die wel dezelfde zal zijn als de predikant van dien naam te Deil en Enspijk, 10 Augustus 1659 te Alkmaar gehuwd met Catharina, nagelaten dochter van kapitein Rens Cornelisz. Sevenhuysen. Al wordt hij dan ook alkmaarder genoemd, hij zal als Maria elders geboren zijn. Van den oudsten Johannes K. bestaat een fraai door J. Suyderhoef 1654 gegraveerd portret, gr. fol., waaronder hollandsche en latijnsche verzen van N. a Vogelsanck en R. Neuhusius. C. W. B.

Schutter.

In mijne collectie bevinden zich de volgens wapens *Schutter:*

A. Oosterland. (Z.)

Ged. 1. van zi. met een halven adelaar van sa. komend uit de deellijn.

» 2. van az. met een staanden man gekleed van keel, de broek van sa. gedekt van zi. in de L hand een pijl van zi. houdend de punt omlaag en in de R hand een boog van hetzelfde paalgewijs.

Helmt. een bundel van 3 pijlen.

Verg. Wapen Heraut 1897—70.

B. Als boven doch 1 van go, wat mij ook logisch lijkt, want dan is het een «Frieschen adelaar.« (z. Maandbl. Ned. Leeuw.)

C. Reg. 'sBosch 1750.

Van go. met een band (rechter schuinb) van sin. beladen met 3 visschen van zi. paalsgewijs naast elkander.

Wildeman (Holland.)

Van keel, met een stappenden wolf van zi. en een schildhoofd van zi. beladen met 3 leliën van az. naast elkaaar.

Wrong. Dekkl. zi. keel.

Helmt. uitkom. wildeman met knots over R. schouder van nat. kl.

Idem Groningen 1773—1819.

Een wildeman, grafz. Loppersum z. grafschr. Stad en Lande blz. 186.

Van Stapele 1732 afk. Vlaanderen.

Doorsn. 1. van sin. met 3 rozen van zi (2—1).

» 2. van go. met een pot met deksel en 2 ooren van sa. (z. afb. gen. kwart St. v. d. Drussen en Smissaert· bij Mogge Pous.

Ligtvoort niet bekend.

Van Meerendonk niet bekend, wel *van de M.* ('s Bosch).

De Vuller niet bekend wel *de Vulder* 1729 Tholen.

z. afb. gen. kwart. St. als boven bij van Spengler.

De beschrijving van het wapen Soltkast op blz. 402 is niet erg duidelijk.

Het kruis zal wel *vergezeld* moeten zijn van 4 ruiten van hetzelfde.

STEENKAMP.

Nav. LX, 401.

Reitz.

Van dit geslacht kan ik de volgende personen mededeelen:

In 1749 huwde te 's-Gravenhage eene Suzanna Reitz, geboren te Bendorf (Saxen-Eisenach).

I. N. N. Reitz, hollander van geboorte, luitenant ter zee op 5 Aug. 1781 bij den slag van Doggersbank, verlaat, bij het vertrek van den Stadhouder, Holland en gaat naar de Kaap de Goede Hoop. Hij huwde aldaar met Barbara van Reenen.

Hadden twee kinderen:

1. Mr. Dirk Gijsbert Reitz, volgt II.
2. Francis William Reitz, volgt III.

II. Mr. Dirk Gijsbert Reitz, geb. aan de Kaap de Goede Hoop in 1799, overl. in 1853, ridder der orde van den Ned. Leeuw, president van de weeskamer, raadsheer in het Hoog-Gerechtshof van Ned.-Indië, huwde Louisa Johanna van de Poel, geb. te Batavia 12 Sept. 1812, overl. te 's-Gravenhage 2 April 1883, dochter van Pieter van de Poel en van Susanna Henriëtta Barones von Gutzlaff. Hadden een kind: Mr. Frederik George Adolph Reitz, geb. 17 Nov. 1840.

III. Francis William Reitz huwde Cornelia Magdalena Deneys. Zij hadden: Frank Reitz, geb. te Swellendam (Kaap de Goede Hoop), 5 Oct. 1844, president van den Vrijstraat in Afrika.

V. R. V. D. K.

Nav. LX, 403.

Johannes Petrus Christinus Ruloffs, zoon van B...,. Ruloffs en van Ernstina Louisa Anderegg, is geboren te Amsterdam den 25 December 1796, is gehuwd met Maria Magdalena Johanna Knibbe, en overleden te 's-Gravenhage 9 April 1859.

Hij werd in 1849 lid van den Raad van Indië en in 1854 vice-president van dien Raad.

Zijne moeder is na het overlijden van den heer B.... Ruloffs hertrouwd met Jan Christiaan de Leeuw.

's-Gravenhage. M. A. V. R. V. D. K.

Keuchenius.

Wie noemt mij de Ouders en hunne wapens (behalve 't wapen van Keuchenius) van *Pierre Keuchenius*, predikant te Geertruidenberg en van Cornelia, Angelica van Nieuwenhoven, uit wier huwelijk 6 Aug. 1794 te Dirksland (Overflakkee) een dochter Wilhelmina geboren werd?

Legger.

Wie noemt mij de Ouders en hunne wapens van *Maria Christina Legger*, echtgenoote van Paulus, Willem Keuchenius, uit wier huwelijk 21 Oct. 1812 te Schoonhoven een dochter Samuela Jacoba geboren werd? F. W. C.

Penninck.

Welke is de verwantschap tusschen *de Penninck's* van Deventer en die van Enschedé?

11 Broadway, New-York. JAMES PENNINCK.

Van Wyhe.

Kan iemand mij ook mededeelen, hoe en wanneer het geslacht van Wyhe tot Echteld, dat in J. B. Rietstap's »Arm. Gen.« Friesch en Geldersch genoemd wordt, naar Friesland afgetakt is?

Van Harmen Janssen van Wyhe, die in 1652 met zijn vader in »Niew-Nederlant« kwam, luidt de traditie, dat hij in 1648 in Friesland geboren werd. Zijn vader wordt ook wel genaamd Jan van Bergen en hij zelf teekent zich ook Harmen Janssen van Bommel.

L. P. DE BOER.

Familie Op den Berghe.

Edzard van den Clooster — zoon van Reint van den Clooster en Christina van der Marck — huwt in 1680 met Sibilla op den Berghe.

Wie zijn de ouders en grootouders van deze Sibilla op den Berghe? S.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Beknopt Leerboek der Algemeene Geschiedenis, door Jos. Kleijntjes S. J. Deel II (van 1700 tot heden.) Uitg. L. C. G. Malmberg — Nijmegen.

Een boekje voor schoolgebruik in beknopten vorm, de historie van de twee laatste eeuwen bevattende, en wel van katholieke zijde bekeken; de inhoud is te kort om het partijdige duidelijk te doen uitkomen, maar zoo hier en daar blijkt het toch; welk historie-boek is trouwens geheel onpartijdig? Zelfs de onvergetelijke Fruin, die bekende polemieken voerde tegen de katholieke opvattingen der geschiedenis in zijn dagen, was de laatste om dit te ontkennen. Het is plicht nota te nemen van iedere opvatting en die aan de tot dusver gehuldigde te toetsen, om op deze wijze tot de waarheid te komen. Het lag natuurlijk niet in de bedoeling van den schrijver om in dit boekje daarvoor het materiaal aan te dragen, want het is voor het onderwijs bestemd, en als zoodanig mag het het stempel dragen van de persoonlijke opvatting van den schrijver, al kan men het daarmee oneens zijn, de schrijver heeft immers hetzelfde recht ten opzichte van andere geschiedboeken.

Lichamelijke reinheid. Het dooden der dieren.
Brochure door J. Nieboer.

De heer W. J. Spruit W.J.zn zendt ons den catalogus zijner **„Munten van de Republiek der Vereenigde Nederlanden met de daarop betrekking hebbende volksversjes en bijschriften uit de 16ᵉ, 17ᵉ en 18ᵉ eeuw",** die in de spreekzaal van het Rotterdamsche leeskabinet ten toon waren gesteld.

Er zijn heel eigenaardige bij b.v.:

1763. *Gouden Rijder* (f 14).

»Ik wou wel om een gulden,
»Alsdat mijn hairtjen crulde,
»Ik wou wel om een *ducaton*,
»Dat ik een *gouden rijder* won,
»Want door dien gouden rijer
»Kreeg ik te met een vrijer«.

1678. *Daler* 30 stuivers (f 150).

't *Joachimsdal* heeft aan zijn Munt
Als *Daler* 't eerst dien naam vergunt.

't Is een bijzondere verzameling.

Inventaris der boeken en handschriften van het Genealogisch-heraldiek genootschap „De Nederlandsche Leeuw", gevestigd te 's Hage (met 3 registers) samengesteld door W. Baron Snoukaert van Schauburg.
's Hage, — 1911.

Gaarne vestigen wij op bovenstaanden catalogus, samengesteld door een onzer zeer geachte medewerkers, de aandacht onzer lezers; onnoodig te zeggen, dat deze voor onze oudheidkundigen, genealogen en heraldici van onberekenbaar nut kan zijn.

G. F.

De oudste Keltische en Angelsaksische geschiedbronnen, Academische proefschrift, door A. G. van Hamel.
Uitg. J. C. en W. Altorffer. — 1911.

Volledige werken van Joost van den Vondel door Hendr. C. Diferee. Afl. 15—18.
C. L. van Langenhuysen — Amsterdam.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 24 en 25 (2e jrg. No. 8 en 9,) Augustus September 1911.
's Gravenhage. — Martinus Nijhoff. — 1911.

Limburg's Jaarboek. Limburg, princiaal genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. XVII, Afl. 2.
Sittard. — Bern. Claessens — 1911.

De Nieuwe Gids, 26ste jaargang. Afl. 8, 9 en 10. Augustus, September en Oktober 1911.
N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche folklore, 22ste jaarg. Afl. 7—10.
Gent. — Ad. Hoste. Deventer. — A. E. Kluwer. 1911.

Taxandria, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde. 18de jaarg. Afl. 5—8.
Gebroeders Juten. — Bergen op Zoom. — 1911.

Der Deutsche Herold. XLII. No. 8—10. August—Oktober 1911.
Verein Herold. — Berlin.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde. XII Jahrg. No. 2—4 August. — October 1911.
Gebr. Vogt, Papiermühle S.A.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De Poptaschat in het Museum te Leeuwarden, en wie was de Meester?

Eene historische studie door F. BAKKERS.

Nog altijd bleef de gerechte vraag onbeantwoord, wie de vervaardiger is geweest van de in de kunstwereld bekende Poptaschat.

Het Friesch Museum heeft het voorrecht dezelve te mogen tentoonstellen, terwijl vreemdeling en ingezetene begaafd met eenig gevoel voor kunst, als om strijd de uitvoering roemen. Terecht mag dan ook dit werk geplaatst worden naast die der beroemdste meesters in de zilverdrijfkunst uit het laatst der 16^e en begin 17^e eeuw, de gebroeders Paulus en Adam van Vianen, en eenigen arbeid van dit kunstgehalte als waarop Schotels en Kan van den onbekenden Meester mogen roemen zoekt men hier te lande tot op heden tevergeefsch. Leverde de Groninger kunstdrijver Lutma in het midden der 17^e eeuw schoon werk, en is het drijfwerk der Lely's, mede uit het laatste gedeelte dier eeuw in kunstkringen zeer beroemd, geen vergelijk kunnen hunne werken doorstaan, wanneer de beeldende kunst van onzen Leeuwarder kunstenaar op den voorgrond treedt en den bevoegden beoordeelaar in verrukking brengt! Wonderlijke verschijning op het gebied van kunstuiting! geheel samenloopende met het gouden tijdperk der groote kunst op elk gebied in dien roemvollen Eeuw onzer Republiek, toen in dezelfde periode de Hollandsche schilderschool, de bouwkunst, de beeldhouw-, gietkunst, de krijgs- en zeevaartkunde, de dichtkunst, schier elke kunst haar hoogtij heeft gevierd, en in haar »stout durven« tot op heden in Nederland niet is geëvenaard!

Wel altijd zal het een onopgelost raadsel blijven de oorzaken te bepalen, waardoor in die periode alle die kunsten als op de spits zijn gedreven, de waarheid er van zien we evenwel in de gebleven kunstgewrochten, welke de verschillende Musea en andere gelegenheden ons aanbieden! Aan het Friesch genootschap van Oudheidkunde is dan ook het geluk beschoren een schat op verschillend terrein in hare zalen aan te bieden, en denken we speciaal aan de Historische Tentoonstelling van Friesland in 1877 te Leeuwarden gehouden, welke door haar initiatief tot stand

gekomen, het heerlijk resultaat had, de stichting van ons schoon Museum!

Laat ik van voornoemde tentoonstelling alleen dit mogen zeggen, dat nevens haar enorm en waardig succes zij ons heel vele thans beroemde zaken te aanschouwen heeft gegeven, welke zonder haar onbekend zouden zijn! Vroeger in particulier bezit onbekend gebleven, zijn ze toen voor het bewonderend kennersoog blootgelegd, daarna langs verschillenden weg gereproduceerd om als model te kunnen dienen voor hedendaagsche en latere kunsttoepassing.

Vele dier voorwerpen hebben een blijvende plaats in ons Museum verkregen, waardoor zij dagelijks voor ingezetene en vreemdeling een punt van aantrekking vormen, en ook vele dier toen blootgelegde kunstvoorwerpen zijn door hunne onweerstaanbare aantrekkelijkheid, helaas! door de macht van het goud naar den vreemde verhuisd.

Is nu van vele kunstproducten bekend, wie de maker was derzelve, zoo tracht menig liefhebber, aan de prijzenswaardige zucht te voldoen de onbekenden op te sporen, opdat daardoor aan hunne nagedachtenis alsnog de eer kan toekomen, welke door onverschilligheid of gebrek aan kunstgevoel gedurende eeuwen was onthouden! Dit nu was en is tot op heden ook het geval met den onbekenden vervaardiger van den Poptaschat, en was het mij gedurende langen tijd een hartstochtelijk begeeren dezen kunstenaar voor het voetlicht te brengen, wat ik vermeen te kunnen doen en waartoe ik het genoegen heb bij deze het navolgend betoog te laten volgen:

Het zoogenaamde Poptazilver behoorende aan het gesticht van dien naam te Marssum en in 1881 door H.H. Voogden in bruikleen aan het Museum afgestaan, bestaat uit »Groote Schotel of »schenckbort« met voorstellingen uit de herscheppingen van Ovidius naar teekeningen van Goltsius en anderen, de daarbij behoorende gedreven zilveren schenkkan of lampet, versierd met voorstellingen van Neptunus etc., een zilveren schotel met gedreven rand, waarop voorstellingen van de werelddeelen, benevens een zilveren snuiter. Op deze voorwerpen nu werden tijdens de tentoonstelling in 1877 bij een onderzoek, waartoe ik door wijlen de H.H. Hugo Suringar en Dr. Coronel werd uitgenoodigd, door schrijver gevonden drie teekens, n.l. de Leeuw, de plaats aanduidende als te Leeuwarden te zijn vervaardigd — de jaarletter V,

aanduidende het jaar, waarin de schotel door het Gildebestuur der zilversmeden was onderzocht en gestempeld, en verder een Bekertje zijnde het stempel van den Meester (Meesterteeken)! Bewezen was nu, dat een en ander in Leeuwarden was gemaakt, doch wanneer, en door wie? Men kwam niet verder door gebrek aan bescheiden, daar niet het minste authentiek bewijs van een en ander uit de archieven van de Poptastichting of particuliere familiën kon worden gevonden.

In den catalogus der tentoonstelling van Gouden en Zilveren werken, gehouden door de Vereeniging Arti et Amicitiae te Amsterdam in 1880 werd eene meer *verklarende beschrijving* gegeven over de voorstellingen te vinden op de schotels en kan, terwijl men in den Catal. der tentoonst. van antieke Goud- en Zilversmidswerken te Leeuwarden in 1900 gehouden, vermeld vindt, dat de voorwerpen in kwestie vervaardigd moeten zijn in het laatst van het tweede kwartaal der 17^{e} eeuw, dus ongeveer 1640—1650. Wij komen dus nader bij het doel! Nu bevinden zich in het archief der gemeente Leeuwarden twee sprekende bewijzen, welke ons van onwaardeerbaar nut bij het onderzoek hebben geleid, en dat zijn:

1. het houten Gildebord, waarop de namen geschilderd der Meesters welke van 1597—1799, het jaar der ontbinding van het Gilde werkzaam waren.

2. het oorspronkelijke leerlingenboekje van het Goud- en Zilversm. gilde, waarin eigenhandig door de gildebroeders of meesters werd aangeteekend, wanneer en welken leerling zij hadden aangenomen, en daarbij vermeldende, dat het gildegeld daarvoor was betaald. Onder deze aanteekeningen vindt men telkens de eigen handteekening van den Meester. Deze Meesters nu, dit staat vast, zijn de lieden geweest welke in Leeuwarden het recht hadden te werken, en voorwerpen te vervaardigen met uitsluiting van elken vreemdeling, en dat aan dit recht streng de hand werd gehouden, bewijzen wel de vele bepalingen op dit stuk. En verder, waar de voorwerpen gekeurd en geteekend werden door de Overlieden uit het Gilde, kan aangenomen worden dat dezen geene onderkruipers de hand zouden reiken om hen te benadeelen in rechten.

Voornoemd kostbaar manuscript loopt van 1606—1705, dus juist het glanstijdperk onzer kunst, en worden daarin alle in die

jaren te Leeuwarden gewerkt hebbende Meesters en aangenomen leerlingen gemeld, ten getale van ongeveer 500 verschillende namen.

De aanhef van voormeld boekje luidt: In 't jaer onses Heren Jezus Christus Anno 1606, doen ick ondergeschreven Koormeyster was van 't golt- en silversmitsgilde binnen Leeuwerden, doen heb ick dit leerjonghesboeck van weghen het gilde doen maecken, en het heef gecost aght stuvers, Oorconde min handt

JELTIE PAYESZOEN Goldsmidt 1606

en heeft men daarin op de eerste bladzijden toch nog doen opnemen de leerjongens van 1599 af, meldende aldus:

In nomine Domine, Amen!

Jacob de Valck heft voer sin soen Dirck Jacobs de Valck sin leerpenningen aen 't gilt betaelt den lesten Novembris Ao. 1599, met een goltgulden an gelt, enz. tot 1606.

Genoemden Jacob de Valck vond ik in het lidmatenboek Ned. Herv. Gem. te Leeuwarden, als lidmaet toegetreden in 1581, Jacob de Valck goltsmidt naest het Raedthuis.

Tot verdere bevestiging, dat voornoemd manuscript in waarheid aangeeft de in genoemde periode te Leeuwarden gewerkt hebbende Meesters, strekke het volgende:

1. Bij ordonnantie van Burgemeesteren, Schepenen ende Raeden der stadt Leeuwarden verstrekt 22 februari 1602 aan den gilde, was het verboden dat iemand, geen gildebroeder van het Goldsmitsgilde binnen Leeuwarden zijnde, eenig werk van gold ofte silver binnen derselver stede ofte Jurisdictie van dien sal mogen maken, waarop verder de daarop gestelde straffen volgden, welke lang niet malsch waren.

2. Dat bij elke jaarrekening van het Gilde op St. Eloysdag — 1 Decbr. de kas werd opgemaakt over de betaalde leerlingen — keur en stempelgelden, de verteeringen daaruit gehoed, en verder voor accoord werden geteekend, zaken, welke in de archiefstukken van Sneek, Bolsward en Dokkum blijken alle eveneens richtig op dien dag te zijn opgemaakt, doch welke bewijzen helaas hier ter stede alle zijn verdwenen! Deze contrôle nu, waarborgt ons de echtheid der lijst, welke de toen hier gevestigde Meesters vermeldt, aangezien hunne maatschappelijke en finantieele belangen direct daarbij waren gemoeid, en ook meermalen een klacht bij de Magistraat voorkomt bij overtreding van een of ander punt der rechten, den meesters gegund! Dat handhaven van hunne

gilderechten en plichten bewijst wel het volgende, waar ik onder de 300 aangenomen leerjongens in dat tijdvak, bewijzen kan, niet een enkele maal door een Meester meer dan twee leerjongens tegelijk in het werk waren gehouden, hetgeen verboden was, en komt zulks evenmin in bovengenoemde drie steden voor, waarvan de officieele bewijzen in mijn bezit zijn!

Om terug te komen op het straks genoemde houten geschilderde Gildebord, diene vermeld, dat daarop afgebeeld zijn het door den Meester aangenomen herkenningsteeken — den naam der Meester en het jaartal van aanneming tot gildebroeder, na aflegging der proef toegelaten. Dit bord is klaarblijkelijk gemaakt en geschilderd in de laatste helft der 18e eeuw, en bewijzen de daarop zich bevindende fouten in de reproductie der teekens, dat het door een niet deskundige is vervaardigd. Als vrij zeker kan ik bewijzen, dat dit bord geschilderd is naar de vergroote teekens in een aan het gilde behoord hebbend boekje, hetwelk bewaard zijnde door de laatste bestuursleden van het zilversmidsgezelschap, hetwelk zich ten tijde van Lodewijk Napoleon had geformeerd »ter bevordering en onderhoud van het ambacht«, en welk boekje jammer genoeg omstreeks 1870—74 met meerderen rommel naar eene der alhier gehouden auctiën is gebracht en weggeraakt, mij medegedeeld door een desbevoegd getuige, welke dit boekje wel van den bezitter in handen was gegeven en zich zulks bij mijne toelichtingen thans duidelijk herinnert!

Genoemde zilversmidsvereeniging is nà 1854 ontbonden en de resteerende bescheiden verbleven begrijpelijk onder een der leden daarvan. Bezaten we dat boekje dan zouden we daarin vermeld vinden: den naam van den Gildebroeder — achter dien naam zijn Meesterteeken en jaartal, gelijk men zulks nog kan zien in het Stedelijk Museum te Utrecht op de koperen platen, däár aanwezig! Op die platen graveerde de aangenomen Meester zijn naam met het jaartal, en sloeg als waarborg zijn stempel of teeken er achter! Bij overlijden vindt men op het teeken ook wel een klop geslagen of een doodshoofd er achter! Zóó zag ik de namen der Vianens en anderen. Deze koperen platen nu zijn ook aanwezig geweest te Leeuwarden, bewijze het volgende uit de aangifte van de overlieden van het gilde in 1798 bij de ontbinding, bij den Raad der stad op diens vordering, ingediend! Na uitvoerige uiteenzetting van het doel des gildes en opgave der bezittingen wordt gemeld:

»Voorts een houten schuifdoos met een slot er aan, waarin is een paar schalen met Trooijs gewicht, een doosje met engelsen (id. gewicht) nog »drie kopere platen waarop de teekens van Silversmeden zijn geslagen, hetwelk wij gelooven van 's Landswege herkomstig te zijn, en in vroegere dagen door den Overste keurmeester aan het Gilde is gelaten! Let wel! deze genoemde koperen platen nu, zijn de originali — dáárnaar is weer het genoemd verloren gegane boekje geteekend, en naar de afbeeldingen in dit boekje het verder in de aangifte genoemd wordende »nog een *houten boek met naamen*« en *dit* houten boek is het thans nog op het archief aanwezig zijnde »gildebord«! Helaas buiten dit houten boek is de geheele inventaris van 1798 verdwenen, en zou bij aanwezig zijn der koperen platen, op dezelve gevonden worden »*de Beker*« het meesterteeken van den Poptaschat! Zeer waarschijnlijk zijn die koperen platen, onzaliger gedachtenis door een der leden van het Zilversmidsgenootschap gebruikt als allieerkoper, en verdwenen ze voor altijd vermengd met het fijnere zilver in de kroes!

Mocht evenwel uit genoemde auctie bedoeld boekje ergens zijn verzeild geraakt en nog worden opgespoord, dan zou hiermede een heerlijke vondst voor de wetenschap worden gedaan en wordt zulks den lezer beleefd aanbevolen!

Waar nu als zeker kan worden bewezen, dat het genoemd leerlingenboekje vrij wel dezelfde namen bevat als op het gildebord, moet ik wijzen op het feit, dat verschillende fouten worden aangetroffen in de spelling op dat bord aanwezig, zoomede de jaartallen. Het boekje met eigen onderteekening der Meesters, datum en jaar moet men als *juist* beschouwen, niet de copie, m. i. ongeveer 150 jaren later door een kladschilder daargesteld! Het Poptazilver in Leeuwarden vervaardigd, daarvoor spreekt de Leeuwarder leeuw, is gemaakt vóór het jaar 1695, toen bij provinciaal besluit werd gelast, dat op de voorwerpen een vierde teeken zoude worden toegevoegd, n.l. het provinciaal wapen! op de voorwerpen in kwestie moet dus worden gevonden een meesterteeken voorkomende op het gildebord tusschen 1600—1700, doch wordt het teeken *de Beker* op dat bord gemist! Men heeft hier te denken aan een fout veroorzaakt door den schilder van genoemd bord, en dus op te sporen, waar de fout schuilt! Dit abuis nu meen ik te hebben gevonden in het meesterteeken, te vinden op het

bord en gereproduceerd op last van Jhr. Mr. Victor de Stuers op plaat 3 van het Archief van Nederl. Kunstgeschiedenis II waar genoemd wordt Hilbrand Bron, in 1646 Meester geworden te Leeuwarden, waarbij een teeken gevoegd is, dat op geen enkel bekend zilveren voorwerp wordt aangetroffen, en uit welk teeken *niets* kan worden geconstrueerd! Hier moet de oorzaak gezocht worden, n.l. door de niet juiste teruggave van het oorspronkelijk 3 millimeter groote meesterteeken, waarvan ik de vergelijking met de copie op het bord ten zeerste door liefhebbers en deskundigen aanbeveel! en verder mijn betoog ten gunste van den door mij voorgestelden vervaardiger opzet! Eerst zij gezegd, dat op het bord ten onrechte woidt genoemd Hilbrand Bron. In het oorspronkelijk manuscript teekent de meester met heerlijke letterteekens »Hillebrand Brongersma«!, toen hij in 1646 zijn eersten leerling inschreef met name Pijtter Mathijsz., er aan toevoegende, aanvang genomen hebbende op St. Jacobsdag (25 Juli) en daarvoor het leerlingengeld à twee goldguldens betaalt!

Vanwaar komt Hilleb. Brongersma, daar hij niet op de leerlingenlijst aangetroffen wordt? Bij inzage van Mr. Andreae's werk »Kollumerland en Nieuwkruisland« vind ik, dat in 1626 Bronger Brongersma als Secretaris van Collummerlandt sterft en opgevolgd wordt door zijn zoon Petrus Brongersma, en wordt Petrus in 1639 in dit ambt opgevolgd door Nicolaas à Vierssen! Vind ik verder in het lidmatenboek der Ned. Herv. Gemeente te Leeuwarden, dat hier in 1645 met attestatie overkomt »Dr. Julius Brongersma en Cunira Siaarda zijn wijff« van Collum, dan ligt m.i. de familieverwantschap van genoemde Brongersma's voor de hand, waar ik in het Burgerboek der stad Leeuwarden vind aangeteekend, dat in 1646 als burger werd ingeschreven »Hillebrandt Brongersma« Goudsmid van Collum! (Friesland).

Tot mijn spijt heb ik ondanks vele nasporingen niet kunnen ontdekken, waar H. Brongersma gewerkt heeft: noch te Groningen, denk aan de Lutma's, of te Dokkum meer in de buurtschap van Kollum gelegen, komt hij op de leerlingenlijst voor, noch te Utrecht, waar de Vianen's werkten, of te Amsterdam wordt hij op die lijsten gevonden! Evenwel geven mij zijne voorname familierelatiën het vermoeden aan de hand, dat hij daardoor in de gelegenheid zal zijn geweest te kunnen voldoen om de kosten naar elders te gaan, en zoodoende, niet als leerling waarschijnlijk doch als »gezel« bij groote meesters te hebben gewerkt — wat b.v. in

1658 het geval was met Nicolaes Mensma, waar deze door zijn vader Alger Claes Mensma te Leeuwarden bij notarieele acte verleden voor Notaris J. v. d. Ven te Amsterdam, bij Jurriaan Pool, silversmidt aldaar wordt verbonden »voor een jaer te comen wercken ende te leeren drijven, teekenen, ende boetseeren,« tegen betaling van 90 goudguldens!

Vindt men aan huisgevels steenen meldende het jaar van oprichting, niet altijd vindt men dit kenmerk op kunstvoorwerpen en wordt alsdan door kunstkenners *den tijd van vervaardiging vrijwel bepaald* naar aanleiding van stijl en uitvoering! Omtrent het Poptazilver, zooals ik eerder meldde, gold de benadering het laatste gedeelte van het tweede kwartaal der 17e eeuw »zie Catologus zilv. tentoonstell. 1900 Leeuwarden.« Op de groote zilveren voorwerpen uit vroegeren tijd vindt men een Jaarletter gestempeld, zóó op de Poptaschotels en schenkkan de letter V. Deze letters nu konden ons een eind verder brengen tot de juiste bepaling, in verbinding gebracht met andere gegevens! Evenwel was voor Friesland onbekend, wanneer het stempelen der jaarletters was begonnen, en *hoe* dezelve gevoerd werd; men had dus nog weinig aan die teekens of letters!

Gelukkig kwam in 1908 eenig licht in deze duisternis, toen schrijver bij de copieering van het oorspronkelijk zilversmidsgildeboek van Bolsward het geluk had, dat daarin melding gedaan was van een aangegeven Letter, te slaan in 1609—1627 en 1639 zonder meer! Bij verder onderzoek in het archief te Sneek, alwaar slechts één boekje gevonden werd betreffende het vak, begon echter de victorie, en vond ik daarin, dat de Overlieden van het gilde aldaar, in hunne jaarvergaderingen vrij getrouw jaarlijks hadden omschreven welke letter in het daarop volgend jaar zou worden geslagen! De lezer gelieve zich te herinneren, dat steeds vergaderd werd op St. Eloydag (1 Decb.) en werden alsdan de nieuwe overlieden van het Gilde voor het volgende jaar gekozen, en de te stempelen letter bepaald. Een lijst der geslagen jaarletters van 1639 tot 1744 volgt hierachter.

Hiermede waren we gevorderd om te kunnen vaststellen in welk jaar een voorwerp was vervaardigd en accordeert zulks met alle kunstvoorwerpen in zilver, in het Friesch Museum of elders onderzocht! waarop het jaar van schenking aan kerkelijke gemeenten of particuliere personen voorkomt!

Waar ik thans nogmaals de aandacht vraag voor mijne straks gemaakte opmerking betreffende de valsche voorstelling van het meesterteeken op het gemelde gildebord aan Hilbrand Bron toegekend, maak ik tevens mijn gevoelen kenbaar, dat wij hier hebben te zoeken den meester, die het teeken voerde, dat op het Poptazilver gevonden wordt, n.l. de Beker, en *Hillebrand Brongerma* hebben aan te wijzen als den tot nog toe onbekend geweest zijnden grooten Meester! Tot verdediging dezer meening voer ik het volgende aan:

De Meesters in dat tijdvak ontleenden hun teeken, waar zulks gevoeglijk ging, nog al veel aan familie of bijnaam b.v. te Leeuwarden (men noemt zulks een sprekend teeken)

1603.	Frans Corn. Roos	neemt	als	teeken	een	Roos.
1678.	Rembartus Visser	»	»	»	»	Visch.
1681.	Johannes de Vos	»	»	»	»	Vos.
1683.	Jan Keetel	»	»	»	»	Ketel.
1722.	F. de Ringh	»	»	»	»	Ring.
1748.	A. Wijngaarden	»	»	»	»	Druiventros.

Zoo vindt men te Haarlem, zie het werkje »Namen van Haarlemsche Goud- en Zilversmeden van 1382—1807« door E. Voet Jr. aldaar.

Gerrit de Sanger	heeft	als	teeken	een	zangvogeltje.
Willem Snijder	»	»	»	»	schaar.
Jan Molenaar	»	»	»	»	Molen.
Laurens de Pauw	»	»	»	»	Pauw.
Jacobus Maanbeek	»	»	»	»	Kwart Maan.
Gerrit Marshoven	»	»	»	»	Jachthoorn.
David de Klerk	»	»	»	»	Davidsharp enz.

Deze voorbeelden doen mij vermoeden, dat onzen H. Brongersma als teeken heeft aangenomen »een Beker.«

Een voorstelling van een bron, eerste lettergreep zijner naam, laat zich slecht duidelijk voorstellen op de ruimte van 3 m.M., beter doet zulks het gebruikte teeken op de kunstwerken geslagen, als direct bij elkaar passende »*bron* en *beker*«, weshalve het laatste teeken ook in het vak veel voorkomend m.i. een zeer gelukkige keuze was!

Verder bewijst het leerlingenboek, dat aan onzen Meester juist leerlingen zijn toevertrouwd, zijnde zonen van flink bekende meesters zilversmeden hier ter stede, en besluit ik daaruit, dat dezen naar aanleiding van het superbe werk, zóó nooit gezien hier ter stede, deze leerschool op prijs stellende, daartoe zijn overgegaan!

Vind ik onzen Meester in 1662—1666, dus na een verblijf van zestien jaren hier ter stede, in de waardigheid verheven tot een der vier Burgemeesteren van Leeuwarden, en wanneer ik bedenk, dat uit de tien Espelen der stad de veertig vroedsmannen, en uit dit getal wederom de 10 schepenen werden gekozen, en uit deze de vier Burgemeesteren bij jaarbeurt ter electie aan den Stadhouder werden voorgedragen, zijn dit duidelijke bewijzen, dat de persoon in kwestie, in aanmerking nemende de eeuw waarin dit alles zich beweegt, zeer de aandacht op zich heeft moeten vestigen om deze hooge onderscheiding te verwerven, welke als ingekomen burger ambachtsman niet door hooge geboorte, doch door den roem van zijn werk moet zijn verkregen!

Hillebrand Brongersma komt in 1646 te Leeuwarden. Van de nog aanwezige voorwerpen zijner hand noem ik eerst den *snuiter* met de jaarletter R, en neem ik aan, dat deze in 1648 is gemaakt (zie lijst der jaarletters!) De groote schotel en lampetkan met de jaarletter V zijn gemaakt vóór of in 1651, althans in dat jaar gereed gekomen en toen gestempeld door het Gilde!

De kleinere schotel in het Friesch Museum, waarop de voorstelling der werelddeelen, is alleen geteekend met het meesterteeken den beker, dus zonder jaarletter of leeuw, terwijl de dito schotel omschreven in de Catalogi der tentoonstelling 1880 te Amsterdam, eveneens voorstellende de werelddeelen, eigendom van Jhr. de Beaufort te Driebergen idem meesterteeken Beker plus jaarletter L en de Leeuw draagt, dus in 1662 is gereed gekomen en gestempeld te Leeuwarden. Na bezichtiging en vergelijking der photo van den laatsten schotel, aanwezig in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, blijkt, dat bij eenige verplaatsing der groepen de voorstellingen en beelden op beide schotels en ook de doorsnede of grootte en de vorm precies aan die in het Fr. Museum, gelijk is. Aan het slot van dit betoog vindt men door later genealogisch onderzoek aangewezen de vrij zekere vroegere eigenaren der beroemde kunstwerken en de vererving daarvan! Interessant is het feit, waar ik voor korten tijd het genoegen had te ontdekken, dat van de zóó zeldzaam in onze musea en particuliere verzamelingen voorkomende schotels en kannen, juist naast de exemplaren van den grooten meester, dito exemplaren zijn terecht gekomen van diens eersten leerling!

Beweer ik, dat de Poptaexemplaren door Hillebrand Brongersma

moeten zijn vervaardigd — het legaat Schotel en Kan van Jhr. Lijclama à Nijeholt is door Pytter Mathysz. gemaakt. De laatste wordt leerling in 1646 bij B., het jaar dat Brongersma in Leeuwarden komt, en wordt Meester in 1660 (zie boekje meesterteekens gildebord). Schotel en Kan gestempeld met jaarletter H, welke geslagen werd in 1659, geven eenig vermoeden, dat dit zijn proefstuk kan zijn geweest, daar hij in Januari 1660 als Mr. werd ingeschreven.

Vorm des schotels, groepsgewijze indeeling der medaillons de jaargetijden, vrij gelijke grootte als de Poptaschotel doen mij vermoeden, dat we hier kunnen denken aan een pogen van den leerling om zijnen Meester wiens beroemd werk hij in die werkplaats tusschen 1646—1651 had zien maken, in zijn gebrekkiger kunnen na te volgen. In kunstvergelijking toch staan ze als nacht en dag tegenover elkander!

En waar de lezer nu zal opmerken, dat de maker van het laatste is Pytter Faber, zie Catalog. 1909 en niet Pytter Mathijsz. dan vinden we in de trouwboeken der stad Leeuwarden »Pytter Mathijsen Faber mr. Goltsmidt te Leeuwarden trouwt op 29 Aug. 1658 met Pyttia Derx Fennema! De familienaam Faber is dus toen bijgevoegd!

Onomstootelijk dus hebben we hier met het werk van leerling en Meester te doen! Pytter Faber trouwde nog gezel zijnde, iets wat heel veel in dien tijd geschiedde, en oorzaak daarvan was zeker de groote onkosten verbonden aan het bekomen van het Meesterschap! Om niet te uitvoerig te worden, meld ik slechts, dat hiervoor toentertijde in Leeuwarden betaald werd door een
Gildebroederszoon 230 Caroligulden
een Burgerszoon 250 C.-gulden
een Vreemde 270 Car. gulden, voorzeker naar de waarde van die tijden een belangrijke som, welke door niet bemiddelden eerst moest worden uitgespaard op het gezellenloon! Van de verdeeling dier gelden en den proefmaaltijd etc. zal ik mij om niet te langwijlig te worden moeten onthouden, hoe interessant anders die lectuur ook zij. Als bewijs van den langdurigen gezellen werktijd, tot staving van bovenbeweerde, volge hier dat de zeer bekende Goltsmeden:

Pytter Joh. (Langweer)	21	jaren	daarover	gewerkt	hebben.
Hessel Bouwes	14	»	»	»	»
Sybrant Lieuwes	14	»	»	»	»
Jan Wyerdts	13	»	»	»	»

Jan Gerryts	17	jaren	daarover	gewerkt	hebben.
Jarich Gerryts v. d. Lely	16	»	»	»	»
Harmen Jacobs Raapsveldt	24	»	»	»	»
Wijntien Baerends v. Asten	25	»	»	»	»
Pytter Faber	13	»	»	»	»

En mocht gevraagd worden, doch hoe komt het, dat zoo weinig voorwerpen van dezen beroemden Meester zoo ook van de anderen nog aanwezig zijn? daar antwoord ik, bedenk dat nà 1700 een periode is ingetreden van totaal gebrek aan kunstzin bij het algemeen, doch ook dat de nood der tijden daaraan sterk is geknaagd. Dat de Friesche bevolking wel in groot perykel is geweest, getuige het »Placaet« te vinden Rijksarchief Canselarij aengaande de betalinghe van schattinghe door gemaekt zilver te doen, »hetwelk 19 April 1674 werd afgekondigd«, luidende:

Hendrich Casimier bij der gratie etc., waarbij de Staten van Friesland de ingezetenen der provincie ter oorzake van de tegenwoordige algemeene schaarschte van penningen machtigen, dat zij hare lasten en schattingen voor dit loopende jaar met *gemaakt* zilverwerk zullen mogen voldoen enz. enz. waartoe gevaceerd wordt op het Collegie door een Commissaris uit de Staten en den Essayeur der Provinciale Munte, benevens een Clerck, om aldaar te keuren, wegen en aanteekening te doen, elken dag van 7—10 vóór en van 2—5 nademiddags Zon- en bededagen exempt! Waarop volgt de validatie als volgt zal worden gerekend:

de groote keur	32	Stuivers 't loodt.
dezelve vergult	34	
de kleine keur	29	
Groeningher of Embder of ander Hoogduitsch silver	26	
't selve vergult	30	

Dat in die treurige tijden nà 1672 — de oorlogen met Engeland, Frankrijk, Munster en Keulen waarvan bovenstaande spreekt, vrij zeker ook prachtige stukken zijn »gevalideert« mag men aannemen, en bij eene bevolking welke genoemd werd »rede- en radeloos« te zijn, voor »kunst« weinig belangstelling zal zijn geweest! Jammer en zonderling genoeg blijft het verdere levensverloop van onzen meester onbekend. Zien we in de Burgemeestersboeken, dat hij van 1662—1666 in die waardigheid fungeerde en vind ik in het bekende leerlingenboekje aangeteekend, 1665 »Pytter Langweer

als oudste in 't Gilde heeft aengeteekent, als de Borgemeester H. Brongersma niet. wel te pas sijnde« voor Claes Luckas (een leerling), op het archief te Leeuwarden is tot nog toe daaromtrent verder niets te vinden. In 1666 teekent hij voor het laatst, waar hij den leerling Jan Huibertsz. aanneemt. Ook uit de grafboeken der Ned. Herv. Gemeente is het mij niet mogen gelukken iets meer van deze familie te vernemen.

In 1670 wordt Dirck Brongersma waarschijnlijk zijn zoon als leerling ingeschreven bij den toenmaals zeer bekenden meester Nicolaas Mensma. Ik vermoed, dat de vader toen reeds overleden was, aangezien hij in 1657 zijn zoon Gerben bij zich zelf in de leer doet, en zou de opname bij Nic. Mensma kunnen pleiten voor den roem des vaders en tot hoogachting voor diens nagedachtenis leiden, dat de bekende Mensma »Dirck« onder zijn hoede nam! Dat de zoo juist genoemde zonen van Brongersma niet te Leeuwarden als Goudsmeden woonachtig zijn geweest, bewijst alweer het bekende manuscript, en zijn ze dus niet in het vak doorgegaan of naar elders vertrokken, wat ik vermoed en waarvoor pleit het verder algeheele gemis aan gegevens in het archief te Leeuwarden.

Blijft alzoo de absolute zekerheid, veroorzaakt door de foutieve nabootsing van het meesterteeken van H. Bron 1646 omtrent den waren vervaardiger achterwege, en zal zulks nooit anders positief kunnen worden bewezen dan door b.v. een rekening over het geleverde te kunnen overleggen van den Mr. aan den besteller, waartoe ik alle mogelijke pogingen tevergeefs heb aangewend, wil ik eindigen na al het aangevoerde met de volgende conclusiën:

De Poptaschat zal afkomstig zijn uit de familie van Eysinga. Heringastate (het tegenwoordige Poptaslot) was de oorspronkelijke State van Jhr. Tjallingh van Eysinga geb. 1596, overl. 1653, gehuwd met Eets van Hiddema in 1620, overleden in 1667. Deze lieten twee dochters na, Aeltje van Eysinga gehuwd met Jhr. Frans Eysinga von Jousma 14 Januari 1649 en Anna van Eysinga, welke in 1671 ongehuwd leefde te Marssum op Heringa State, uit wiens hand het in die van Dr. van Popta zal zijn overgegaan. De groote schotel en kan nu zijn gereed in 1651 en zullen zijn vervaardigd op last van Jhr. Tjallingh v. E., welke 1653 overleed, en zullen de twee kleine schotels (werelddeelen) vervaardigd in 1662, besteld zijn door zijne weduwe, welke in 1667 stierf.

Bij de boedelscheiding zullen kan en sehotel benevens één der

kleine schotels (werelddeelen) in bezit geraakt zijn van Anna van Eysinga en door deze later aan Dr. van Popta — terwijl de tweede schotel (werelddeelen) aan Aeltje van Eysinga is gekomen!

Alzoo is de laatste schotel verder overgeërfd door huwelijk van:
Aeltje v. E. met Jhr. Frans Eys van Jousma . 1621—1673 op
diens zoon Tjallingh Edo Joh. Heringa v. Eysinga 1656—1690 op
idem » Frans Julius Joh. Heringa v. Eysinga 1683—1730 op
idem » Hessel Roorda v. Eysinga . . . . 1722—1790 op
idem » Julius Joh. v. Eysinga . . . . 1752—1828 op
idem » Binnert Philip v. Eysinga . . . . . 1785—1835 op
diens dochter Jonkvr. Cathar. Joh. v. Eysinga, geb. 1817, welke in 1840 te Beetsterzwaag huwde met Jhr. Mr. Pieter de Beaufort, uit wiens boedel het volgens Catalogus Amsterdamsche tentoonstelling 1880, in bezit kwam van Jhr. Mr. W. H. de Beaufort te Driebergen, terwijl bedoeld kunstvoorwerp thans 1911 in bezit is van Baron van Harinxma thoe Slooten te 's Graveland, eveneens door vererving aldaar gekomen uit de familie de Beaufort!

Op alle deze voorwerpen n.l. de Schotels als daartoe geschikt, zijn aangebracht de precies gelijke adellijke emblemen van het geslacht van Eysinga — helmkap, dekkleeden, struisveeren etc. doch vindt men op grooten en kleinen schotel (Poptaschat) het wapen aangebracht van Dr. van Popta — welke niet van adel was, dus niet gerechtigd bovengenoemde emblemen te voeren en mij doet denken aan later doen aanbrengen van zijn wapen bij het in bezit geraken uit voornoemde nalatenschap van Anna van Eysinga, waarvan aan het snijwerk wapens Poptaslot meerdere bewijzen aanwezig zijn, en de bekende ijdelheid des persoons in zijn testament te vinden, zulks laat vermoeden. Zie Catalag. Leeuw. Tentoonst. 1900 No. 67, pag. 23.

Op den anderen kleinen schotel, thans bezitter Baron van Harinxma thoe Slooten, precies dezelfde emblemen, doch het wapen van Hobbe Baerdt van Sminia en Tethje Gerroltsma (gehuwd in 1678), welk wapen ook wordt gevonden op den grooten schotel vervaardigd door Pytter Faber, voornoemd! Zijn genoemde emblemen waarschijnlijk door den kunstenaar graveur evenzeer als dito drijver bij de bestelling aangebracht, om later misschien met een gewenscht wapen te kunnen worden aangevuld? Wij blijven in deze in het onzekere! Drijven en graveeren beide op den schotel Pytter Faber zinken in het niet bij het Poptazilver.

Met belangstelling zie ik de critiek tegemoet op mijne bewering:

1. dat de periode 1650—1700, waarvan de Leeuwarder Zilversmeden benevens hunne Merken allen bekend zijn, ondanks de m.i. ten onrechte beweerde critiek van den heer A. Pit in het bulletin Ned. Oudheden 1900—1901, geen kunstenaar kan aanwijzen in staat iets te bereiken wat door den Meester van het Bekerteeken is gepresteerd — eene kunst welke tot op heden niet weer is bereikt!

2. Het beschrevene omtrent Hillebrand Brongersma.

3. Het onmoog'lijke teeken hem toegekend in verband met het ontbreken van den Beker op het gildebord.

4. De periode van Jhr. Tzalling van Eysinga en familie, uit welke bron beweer ik deze voorwerpen zijn gekomen, in verband gebracht met het Popta slot (vroeger Heringa state eigendom van bovengenoemden Tz. v. Eyzinga), alsmede het verloop der schotel zie Beaufort hiervoren, geven mij vrijheid om den onbekenden hier ongeëvenaarden meester te zoeken in

HILLEBRAND BRONGERSMA
1646—1666.

Leeuwarden, 1911. F. BAKKERS.

Lijst der Jaarletters, bij de geplaatste jaartallen in Friesland gebruikt! Wie in het bezit is van het geïllustreerd boekje Archief v. Ned. kunstgeschiedenis II kan voor Leeuwarden, aangezien de meesters en de teekens daarvan bekend zijn — met vergelijking der letters of teekens van den meester in dat boekje, spoedig vaststellen wïe de maker van eenig voorwerp was. Van Sneek of Bolsward zijn de *meesterteekens* niet bekend, — wel de Meesters.

Leeuwarden of Friesland teekent in 1642 met de letter L.

Amsterdam eveneens 1642 met de letter L.

Groningen » 1642 » » » L.

Friesland gebruikt willekeurig al of niet in volgorde de letters W—Y, *nooit* I of U en X of Z. Groningen alleen niet de I en U evenals Amsterdam niet de I en U.

Groningen en Amsterdam mij welwillend medegedeeld door den Heer E. Voet Jr. te Haarlem.

Groningen teekent 1609—31 A—Z, behalve de *i* en *u*.

» » verder 1632 $\frac{2}{A}$ —1653 $\frac{3}{A}$ —1680 $\frac{4}{A}$ —1706 $\frac{5}{A}$ — 1728 $\frac{6}{A}$ —1752 $\frac{7}{A}$—1776 $\frac{8}{A}$.

— — — — — — — — — — — — — —

Geheel Friesland, waarvan de Jaarletter jaarlijks werd opgegeven door den Keurmeester-generaal der provincie, onderstaande letters.

1642 L	1661 K	1681 J	1700 F	1720 E	1740 E
’43 M	’62 L	’82 K	’01 G	’21 F	’41 F
’44 N	’63 M	’83 L	’02 H	’22 G	’42 G
’45 O	’64 N	’84 M	’03 J	’23 H	’43 H
’46 P	’65 O	’85 N	’04 K	’24 J	’44 J
’47 Q	’66 P	’86 O	’05 L	’25 K	
’48 R	’67 Q	’87 P	’06 M	’26 L	
’49 S	’68 R	’88 Q	’07 N	’27 M	
’50 T	’69 S	’89 R	’08 O	’28 N	
’51 V	’70 T	’90 S	’09 P	’29 O	
’52 A	’71 V	’91 T	’10 Q	’30 P	
’53 B	’72 W	’92 V	’11 R	’31 Q	
’54 C	’73 A	’93 W	’12 S	’32 R	
’55 D	’74 B	’94 Y	’13 T	’33 S	
’56 E	’75 C	’95 A	’14 V	’34 T	
’57 F	’76 D	’96 B	’15 W	’35 V	
’58 G	’77 E	’97 C	’16 A	’36 A	
’59 H	’78 F	’98 D	’17 B	’37 B	
’60 J	’79 G	’99 E	’18 C	’38 C	
	’80 H		’19 D	’39 D	

tot zooverre loopt het gildeboekje van Sneek.

Doch ook met latere voorwerpen waarop jaartallen vergeleken, komen de opvolgende jaarletters daarmede overeen.

Zoo vindt men b.v. op collecte Schotel Museum jaar—1639—H.
Kerkbeker Tjerkgaast met inscriptie 1650—T.
» Giekerk » » 1660—I.
» Koudum » » 1687—P.
» Garijp » » 1717—B enz.

Practisch heeft Groningen gehandeld door het alphabet met de cijiertjes boven den jaarletter te gebruiken als 1609—31 eerste ronde, 1632—53, de 2^{e} ronde enz. enz.

Tijdens het afdrukken van mijne verhandeling heb ik het geluk eene studie te vinden van den Heraldicus wijlen Heerke Wenning te Leeuwarden handelende over het onderwerp »de Wapens op het Poptazilver« geschreven in 1888 en waarin tot mijne verbazing dezelfde denkbeelden worden geuit!

De lezing daarvan aanbevelende wordt gevonden in de Friesche Volks-Almanak van 1888 en in de meeste Archieven verkrijgbaar.

GESCHIEDENIS.

NASCHRIFT OP: **De krankzinnigheid van Willem den Vijfden, Graaf van Holland.** (Zie Nav. LX, 357.)

DOOR

Dr. G. C. VAN WALSEM (*Meerenberg*).

Een welwillende lezeres van mijn opstel, den dichter Jacob van Lennep, zij het niet in den bloede dan toch door aanhuwelijking en in den geest bestaande, vestigde mijn aandacht er op, dat ik bij de vermelding van de behandeling der ziekte van den Graaf in de litteratuur geen acht geslagen had op het feit, dat ook van Lennep, en wel in het dichtstuk »Eduard van Gelre« (Nederlandsche Legenden), dit onderwerp verwerkt heeft. Dit verzuim haal ik ook daarom zoo gaarne in, omdat mij inderdaad bekend was, dat in de gedichten van van Lennep hieromtrent iets te vinden was. Steunend op jeugdherinneringen (uit mijn gymnasiumtijd) had ik den lijvigen bundel der gezamenlijke dichtwerken nog eens opgeslagen, maar toen ik ook na, naar ik meende geduldig zoeken, niets vond, van wat mij voor den geest stond, ben ik aan de betrouwbaarheid van mijn herinnering gaan twijfelen. Dit blijkt nu ten onrechte geschied te zijn. In het genoemde dichtstuk, en wel in den Vierden Zang, wordt van de krankzinnigheid van den Graaf ter verkrijging van een dramatisch effect gebruik gemaakt. In het jaar 1361 waren de Geldersche twisten tusschen Hertog Reinald, gesteund door de Hekerens, en zijn broeder Eduard, voor wien de Bronkhorsten partij gekozen hadden, ten nadeele van den eerstgenoemde beslist. Later was de krijg van Eduard met Holland geëindigd met een huwelijksovereenkomst tusschen den Hertog en Katharina, de dochter van den Ruwaard Albrecht. Het is »De Bruiloft« tusschen dezen (1371), welke het onderwerp uitmaakt van den Vierden Zang van het gedicht. Van Lennep laat die bruiloft plaats hebben in de ridderzaal te 's-Gravenhage. Het feestgedruisch dringt door tot »d' afgelegen kelderkluis«, waarin de Graaf verblijf houdt. Deze weet zich daaruit vrij te maken en verschijnt te midden der feestdrukte. Op dit oogenblik wordt de geest van den zieke verhelderd. Hij beklaagt zich over zijn opsluiting en meent, dat niet Eduard de bruidegom is. Op het misverstand door den Maarschalk van Holland opmerkzaam gemaakt, waant de Graaf het slachtoffer van bedrog te zijn:

»Wat mengsel van onzinnigheden!
Rampzaal'ge! durft ge uw Vorst misleiden?
Ik weet, men dorst de maar verspreiden,
Bij velen zelfs als waar geloofd:
'k Was sints een poos niet wel bij 't hoofd,
Doch, wat ook schaamt'looze artsen zeiden
Omtrent de reden van mijn kwaal,
'k Weet nog van drieste logentaal
De zuiv're waarheid te onderscheiden.«

De verlegenheid, door dit optreden van den Graaf gewekt, was groot. Door een schranderen inval van den hofnar echter verandert het tooneel geheel:

Toen schrand're Floor zich snel bedacht,
Graaf Willem nader sprong, en zacht
Hem deeze woorden blies in de ooren:
»Uw moeder komt, gij zijt verloren«.

Hierdoor wordt een angstaanval opgewekt, die in een toestand van geheele uitputting overgaat:

En naar zijn cel wordt door de wacht,
De kranke Graaf teruggebracht.

De dichterlijke, dat is in dit geval de wezenlijke waarde van deze inkleeding geheel ter zijde latende, moet ik, wat het historische en het geneeskundige daarbij aangaat, opmerken, dat de gegeven voorstelling geheel onaannemelijk is. De Graaf heeft, als zieke, alleen in April 1358 in Den Haag vertoefd en is gehuisvest geweest in andere omstandigheden, dan de dichter het voorstelt. Bij de ontruiming van een der kelders van de Ridderzaal — aldus deelt van Lennep in de Aanteekeningen op den Vierden Zang mede — vond men een nis, waarin het beeld van een Heilige ontbrak, welke feit misschien samenhangt met »eene overlevering, volgens welke de Graaf zich somtijds tot op het naakte lijf uitkleedde, tot groote ergernis eener Heilige, wier beeld in een in het vertrek aanwezige nis stond en, ter voorkoming van verdere ontheiliging, werd weggenomen«. Een en ander kan, afgezien van het feit van het zich ontkleeden, in verband met het in mijn vorig opstel gezegde, niet juist zijn. In 1371 — het jaar van de bruiloft — was Willem al 13 jaar uit den Haag. Verder maakt de aard zijner krankzinnigheid,

zooals ik dien gemeend heb te moeten diagnostiseeren, een handelen en spreken van den Graaf, zooals van Lennep het laat doen, volstrekt onmogelijk. Maar ook al had ik gedwaald, dan nog verandert daaraan niet veel. Blijkbaar toch heeft de dichter aan een »intervallum lucidum« gedacht, dat door de herinnering aan de onderstelde oorzaak der krankzinnigheid weer wordt opgeheven. In den vorm, waarin dit door den dichter wordt voorgesteld, bestaat dit echter niet. Het zijn zuiver dichterlijke vrijheden, waarvoor — als ik eens een min deftige uitdrukking mag gebruiken — de klinische lommerd geen geld geeft.

In de nu door mij gebruikte uitgave van van Lennep (Deel IV der Poëtische werken, Rotterdam, M. Wijt & Zonen, 1860) heeft de teekenaar der titelplaat (J. C. d' A. Gerkens) het boven beschreven tafereel, blijkbaar als hem het meeste treffende, uitgekozen. Hij is daarbij van de gedachte uitgegaan, dat lichamelijk verval (zich in de vermagering — diepliggende oogen en ingevallen wangen uitend) en vervroegde ouderdom (lange grijze baard met kaalheid van het hoofd) de uiterlijke kenteekenen zouden zijn van de ziekte van den graaf. Noch het een, noch het ander kan, althans in de aangegeven mate, bij Willem het geval geweest zijn. Hij was toch toen eerst 41 jaar oud en zoude ondanks zijn ziekte nog 18 jaar leven. De teekenaar is dus, van het geneeskundig standpunt beschouwd, niet gelukkig geweest.

Eene declaratie uit den ouden tijd.

In den Inventaris van het Archief der Gemeente Amersfoort komt onder No. 825 een stuk voor, getiteld: Specificatie van verschot door W. van Dam, burgemeester, gedaan gedurende zijne reis en verblijf in den Haag volgens commissie van de Regeerders »om te bekomen de stukken en papieren rakende het proces, gehangen hebbende tusschen de stad Utrecht en deze stad nevens de andere steden dezer Provincie«.

Die declaratie, welke vooral vermeldenswaard is, omdat daaruit blijkt, wat men in het midden der 17^{e} eeuw voor reisgeld en bagage betaalde, luidt als volgt:

Specificatie van verschot by my ondersc. gedaen geduyrende mijne reijs ende verblijff inden Hage volgens commissie van de Heeren Regierders in date den 23^{n} February 1657.

Den 24[e] february van Amersfoort vertreckende voor vracht etc. op Naerden	1— 6—
Op Muyden met een en ander	0— 7—
Op Amsterdam	0— 5—
Voor cruijen van t coffer	0— 6—
Op Haerlem voor vracht den 25[en] dito	0— 6—
Tot Haerlem verteert	0—14—
Op den Haech voor vracht en foij	2— 2—
noch . . . . , ... , . .	0— 4—
Vracht van t coffer van Amsterdam op den Haech	0—14—
Den 27[e] dito wech en weder nae Leyden gereyst bij de Heer Wevelinckhoven	0—12—
Tot Leyden verteert	0—10—
Port van een brief tot Haerlem toe . . . . , .	0— 3—
Gegeven aende Heeren d pensionaris Mr. Adriaen ende d Heer fiscaal mr. Willem Stryen voor het geextendeert advijs by Haer E. in de saecke raeckende t secretarisampt gegeven vijftich gld.	50— —
Aende Clerck vander Hulst die mij quam brengen de sack van t proces tegens de Stadt van Utrecht vereert soe voor hem als voor scherenburch ses ducatons	18—18—
	76— 7—
Aen d solliciteur Bernards voor sijn moeijten en diensten betaelt veertien gld. tien s.	14—10—
Voor vracht ende verteeringe tusschen den Haech en Amsterdam op den [1] betaelt	4—10—
Voor t cruyen van 't coffer bet.	0— 8—
Uts. aende Naerdensche schuit te cruijen	0— 6—
Inde twee reysen te weten in t heen en weder gaen tot Amsterdam voor bellecier en anders . . .	2— 8—
Tusschen Amsterdam en Naerden	0—15—
Tot Naerden bij de burgemrs. gedefroyeert . . .	*Memorie.*
Van Naerden op Amersfoort den [1]	2—10—
Inden Haech van den [1] tot den [1] beyde incluijs voor verteeringe en bellecier betaelt negen en twintich glt. twaelff sts.	29—12—
Naderhandt betaelt aende Heer Vogelensanck voor sijn advijs betaelt achtien gls.	18— —
Aen verscheyden ministers gedebourseert	3—10—
	76— 9—
	76— 7—
	152—16—

(w. g.) W. VAN DAM. 1657.

De Regeerders der stad Amersfoort ordonneren Thonis Lam-

[1] Is niet ingevuld.

bertzen Deurw^r. te betaelen aenden Heere ende mr. Wilhem van Dam Borgermr. desomme van hondert twee ende vijftigh gulden sestien stuijvers ter sake van verschoth bij sijn E. gedaen geduijrende sijn E. reys ende verblijff inden Haagh volgens commissie vande Ed. Heeren Regeerders in date den xxiij februarij 1657, breeder vermogens syne E. specificatie Actum den xxv^en Maij 1657.

—152—16. J. VAN OUTERFF. 1657.

D. voorsc. hondert en twee en vijftich gld. sestien sts. sijn aen mij bij Thonis Lambertss. voorsz. goetgedaen.

W. VAN DAM. 1657.

Amersfoort. W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Beursinwijding te Amsterdam 1845.

Nav. LIX, 399.

Op de vraag daar gedaan is ontkennend noch bevestigend antwoord gekomen.[1]) Ik geef dus mijne herinnering over het geval. De Koning verscheen na zijne komst op het paleis op het balcon en trad met eene buiging, zoodat men zijn kalen schedel zag, naar voren, terwijl de prinsen van Oranje en Alexander iets achterwaarts bleven. Uit de op den Dam saamgestroomde menigte ging geen enkele toejuiching op ter beantwoording van dezen groet van den Vorst aan zijn volk. De indruk hiervan op mijn jong gemoed was bijzonder pijnlijk. De Koning trok zich spoedig terug en zal er het zijne wel van gedacht hebben. Men verluidde, dat het wachtwoord tot het stilzwijgen der menigte gegeven was in verband met 's Konings ongenegenheid om in te gaan op het in het vorige jaar door 9 leden der 2^e Kamer gedaan voorstel tot grondwetsherziening. Dr. Scheltema verhaalt in zijn boek over *De Beurs*, blz. 82, dat bij het verlaten van het door den burgemeester P. Huidekoper met eene rede ingewijde gebouw, dit weergalmde van het gejuich der daarin in grooten getale verzamelde kooplieden. Hiervan kan ik niets zeggen: wellicht was er toen wat meer warmte in de menschen gekomen, maar wel weet ik, dat het gejuich der kooplieden toen de Koning op de beurs, waaraan hij een bronzen Mercuriusbeeldje had geschonken, kwam, al zeer zwak naar buiten klonk. C. W. B.

[1]) Regel 10 v. o. staat: gewijzigde, lees: geweigerde.
» 7 » » » kan het niet » kan het met.

KERKGESCHIEDENIS.

Kerkvisitatie in de Ommelanden.

In het doop- en trouwregister van Westerwijtwerd 1738—1811 (gemeentehuis Middelstum) komt op het jaar 1743 het volgende voor:

»Den 7 Junius proefpredikatie gehouden.
De Gemeinte is gevisiteert en 't was te wenschen, dat onder de Ledematen meer liefde en eensgesindheid waar bevonden, dat vóór de tijd niet waar te vereenigen, dat an de Heer is aanbevolen, dat hij haar herten wil vereenigen.«

»Den 13 Sept. proefpredikatie gehouden.
De Gemeinte is gevisiteert en in een beter ruste bevonden, door des Heeren goetheid.»

E. W.

OUDHEIDKUNDE.

Het bedevaartbewijs van Hoorn.

Bl. 336 van dezen jaargang deelde de heer H. J. Schouten een bedevaartbewijs uit het »Eerste oudste Register« der stad Hoorn mede, met een vertaling.

In beide valt misschien iets te verbeteren.

Vooreerst het jaartal. In den tekst staat MCCCCXXV, in de vertaling 1525. Wat is juist? Vermoedelijk 1525, want het stuk »bevindt zich op het jaar 1527 als ingeplakt papier« in het Register, volgens opgave van den heer Schouten.

Voorts het begin. Dit luidt bij Schouten:

Ego, Caspar Schiffmacher, Plebanus Monasterii et Capelle beate Marie virginis, devinitus consecrate loci Heremitarum Constantiensis Diocesis deputatus.

Dit vertaalt Schouten aldus:

Ik, C. S., als plebaan afgevaardigd van het klooster en van de kapel, goddelijk gewijd aan de maagd Maria, van de Heremieten in de diocese van Constanz.

Schouten teekent er bij aan: »de uitdrukking *loci* Heremitarum is niet duidelijk.« De zaak is, dat hij verkeerd begon te combi-

neeren Plebanus deputatus, als plebaan afgevaardigd. Daarna liet hij *loci* onvertaald. Maar dat dit geheel onjuist is, blijkt daaruit, dat deze Plebanus verklaart, dat Jan van Hoorn »dictum locum et capellam visitasse«, dat hij bezocht heeft zoowel den »locus« als de kapel.

Letten we op de interpunctie, dan noemt Caspar Schiffmacher zich met twee titels: plebanus en deputatus.

Plebanus is hij van twee heilige plaatsen: van het Monasterium en van de kapel der zalige maagd Maria.

De vraag is: wat is een plebanus Monasterii.

Ik geloof niet: »een plebaan van een klooster« zooals Schouten vertaalt.

Du Cange zegt s. v. Plebanus:

»P l e b a n u m vero maxime vocant in Ecclesiis Cathedralibus seu Collegiatis canonicum, cui plebis earum jurisdictioni subditae cura committitur«.

Combineeren we dit met wat Du Cange zegt s. v. monasterium: »M o n a s t e r i u m saepe sumitur pro Ecclesia cathedrali, quod plerisque in Ecclesiis Cathedralibus Monachi, non ut hodie Canonici, olim sacra munia obirent: unde usu servato etiamnum in Germania Cathedrales Ecclesiae dicuntur *Munster*«, dan blijkt, dat plebanus Monasterii beteekent: een kanunnik van de cathedraal.

Zien we nu, waarvan Caspar Schiffmacher deputatus was.

In de woorden *devinitus consecrate* schuilen, meen ik, twee fouten. De fout in het eerste woord is apert: de *e* moet een *i* zijn: *divinitus* is een adverbium en beteekent *goddelijk; devinitus* bestaat niet. Gelijke fout nu schuilt, meen ik, in het tweede woord. Zooals het hier staat, behoort *consecrate* bij *capelle.* Maar vooreerst is dan de interpunctie niet in orde, want men zou een komma verwachten achter *consecrate;* bovendien, is wel noodig de bijvoeging, dat de kapel van »de zalige Maagd Maria« is *gewijd?* En ten slotte: een plek Gode wijden heette niet *consecrare*, maar *dedicare.*

Daar dus *consecrate* hier foutief is, meen ik, dat ook hier in plaats van de *e* een *i* moet gelezen, en ik vermoed, dat er in het bedevaartbewijs staat *consecrati*, zoodat »divinitus consecrati« bepaling is bij »loci Heremitarum«.

Nu komen we tot de vraag: wat is een *locus Heremitarum?*

Du Cange zegt s. v. locus:

»Locus, pro sepulcro, seu loco sepulcri, occurrit passim in vet. inscriptionibus.«

Locus Heremitarum is dus: een graf van kluizenaars. En dat graf was consecratus. Geheel volgens den eisch. Immers:

»Dedicat Pontifex atrium, templum, altare, tabulam altaris. Dedicare enim est locum Deo offerre, benedicere et sanctificare. Consecrat autem Episcopus .... arcam vel scrinium reliquiarum .... Ea enim tantum Consecrat quae a communi usu in cultum divinum separantur.«

Aldus Du Cange s. v. consecrare. Caspar Schiffmacher was dus:

1°. Kanunnik van de cathedraal en van de kapel van Maria.

2°. Deputaat van de diocese van Constanz over het gewijde graf der kluizenaars.

Hij constateert nu in zijn eerste kwaliteit, dat Jan van Hoorn in 1525 den 17en Augustus heeft bezocht: de kapel; en in zijn tweede kwaliteit: het graf.

Rotterdam. Dr. J. VAN DER VALK.

Dat hij geen priester was.

Op blz. 327 van dezen jaargang wordt medegedeeld een »weigering van een voerman om eenen man en eene vrouw te rijden, die valschelijk hadden opgegeven, dat ze gehuwd waren, 13 Juni 1555.«

Christiaen wilde wel toestaan dat de manspersoon met de jonge vrouw meereden »zoverre syluyden echte ghoede ende gheen ongelycke personen waren, twelck hoorende deselve manspersoon, manc van ganc wesende, seyde, dat hij ende deselve vroupersoon gheen ongelycke personen waren ende dat hy gheen priester was.«

De heer H. J. Schouten, die dit stuk uitgaf uit het »Eerste, oudste Register van Resolutiën« van de stad Hoorn, teekent by deze laatste woorden aan: »Zonderling. Wie verklaart dit?«

Mij dunkt, er zijn hier twee raadsels op te lossen: niet alleen de uitdrukking »dat hij geen priester was«, maar ook waarom er uitdrukkelijk vermeld wordt, dat de manspersoon »manc van ganc« was.

Ik geloof, dat die manke een grappemaker was. Op de vraag of zij »echte goede personen«, d. i. fatsoenlijke echtelieden waren en »gheen ongelycke personen«, d. i. geen buiten echt saam levende lieden waren, wil hij niet bekennen, dat ze ongehuwd

zijn, want dan mogen ze niet meerijden. Ook wil hij er niet om liegen platweg, maar hij geeft een Menniste-antwoord. Hij zei »dat hij ende deselve vroupersoon gheen ongelycke personen waren«, vatte ongelyck in de beteekenis van ongelijk-loopend, mank, en daar alleen hij zoo »ongelyck« was, kon hij zeggen, dat hij en de vrouw geen ongelycke manke person*en* waren.

Dat was zijn antwoord op het tweede deel van de vraag. Op het eerste deel der vraag of zij »echte goede personen« waren, geeft hij weer een Menniste-antwoord: »Dacht je dat ik geen echte goede man was? zie je me soms voor een priester aan, die in den maagdelijken staat eigenlijk geen man is? Priester ben ik niet«.

Zijn list lukte, hij en de vroupersoon mochten meerijden. Eerst later bevond Christiaen, dat hij bedrogen was en joeg »de ongelycke ende gheen echte personen« van den wagen.

Ik merk nog op, dat in regel 9 van bedoeld archiefstuk waarschijnlijk vóór de woorden *eenen jonger vrouwe* het woordje *met* weggevallen is, zoodat te lezen zij: »Christiaen . . . enen persoon hebbende bij hem (*met*) eenen jonger vrouwe«.

Ten slotte: Op blz. 333 in de personenlijst moet in plaats van *Christiaan* gelezen *Christiaen Jan* aldus: »13 Jan. 1555, Christiaen (Jan) Foppen van Delft, voerman te Westwoud«.

Rotterdam. Dr. J. VAN DER VALK.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nav. LX, 6, 190, 261.

MIKMAK.

In het *Algemeen Handelsblad* van 14 Aug. 1911 lazen we, over den oorsprong van het Fransche *micmac*, de samenvatting van eene mededeeling van den Heer A. Thomas in de Academie des Inscriptions te Parijs. Volgens hem is het Fr. *micmac*, vroeger *mique-maque* ontstaan uit *mutemaque*-émeute. »Dit woord van Vlaamschen oorsprong werd in Frankrijk in de 15de eeuw gebezigd en is een combinatie van het Fransche *mucte*, *muit* in het Vlaamsch, en van het Germaansch werkwoord *maken*. Dat is zeker — zoo gaat het verslag in de Temps voort — dat de bewoners van Reims in het begin van de 17de eeuw met den naam »*micque-*

macque« een oproer bestempelden, dat daar in 1468 had plaats gehad, terwijl Lodewijk XI in een brief van 6 Juli 1497 van hetzelfde oproer gewagend, het woord »*mutemaque*« bezigde«.

Het Fransche *micmac*, waarvan het Ndl. *mikmak*, is dus eene vervorming door assimilatie der slotmedeklinkers van »mutemacque«, dat niets anders is dan het Vlaamsche *mute* (muite) *maken*: muiten. Wij gelooven niet, dat het eerste lid dier samenstelling het Fransche *mucte* is; het zal wel het Vlaamsche *mute* zijn, met den bekenden klank *u* voor *ui*, wat het Fransche »mute-macque« veel beter verklaart, dan de eenigszins rare versmelting van *mucte* met *maken*. De opname in het Fransch zal trouwens vergemakkelijkt zijn geworden door het bestaan van het woord *mute*, een bijvorm van *meute* = émeute. Dien vorm »*mute*« treffen we aan in het Fransch-Nederlandsch Woordenboek van D' Arsy (Rotterdam 1643).

De veronderstelling van den Heer Thomas, waarbij wij ons volgaarne aansluiten, verklaart ons:

1°. de vorming van het Ndl. *mikmak*, waarbij de moeielijkheid oprees van de zonderlinge beteekenis van den werkwoordelijken stam (zie Nav. 1910 afl. 3, 4).

2°. de aansluiting van de Nederlandsche beteekenissen bij de Fransche. (Zie Wdb. der Ndl. taal onder voce *mikmak* 2 en 3).

3°. den ouderdom van het woord, dat zich eerst in de 18de eeuw verspreid heeft in het Ndl.

4°. zijn grootere verspreiding in Z.-Ndl.

Voegen we hier ten slotte bij, dat de stelling van den Heer Thomas nog versterkt wordt door de beteekenis van het Provençaalsche »être en mique-maque = être en bisbille«. (Zie Wdb. der Ndl. taal, ibid.)

Een volledig overzicht van het geval »*mikmak*« gaven we op het 3de Congres der Leeraars in de Levende talen, gehouden te Brussel op 24 Sept. 1911.

* *
*

Bij de *Opgave van Woorden en Zinnen in aansluiting met Mikmak* door S. K. Feitsma in Nav. LX, p. 6 sq. voegen we de volgende bijzonderheden:

— *Kiskas*: is in Z.-Ndl., in Haspengouw namelijk, de naam van het kinderspel, in het Fransch *pinoche* geheeten: de kinderen leggen een puntig gesneden stuk hout op den rand van een steen en slaan het hout zoo ver ze maar kunnen; een der andere

spelers werpt het hout weer naar den stok, dien de eerste speler aan den onderkant van den steen gelegd heeft, en zoo hij hem raakt, komt hij aan de beurt. Raakt hij hem niet, dan mag nummer één driemaal slaan op het hout en den afstand meten tusschen het hout en den steen. Als maat dient de stok en wie het grootste aantal stokken geslagen heeft, wint het. Alvorens te slaan roept de eerste speler: »Kis!? Kas!?« en de andere antwoorden: »Lorejas(?)«.

— *Klitsklets*, znw. In Z.-N. (Brabant) een dun koord, dat men onder aan de zweep bindt om ze te doen klakken; die koord draagt ook den naam van *kletsoor;* het wordt vooral door de jongens gebruikt om hun drijftol voort te zweepen.

Klits, znw. alléén beteekent »dunne koffie«; in Haspengouw ook nog »een slecht gebakken knikker«.

klats, znw. is de hoeveelheid nat, die in een uitgehold voorwerp blijft staan, in een glas b.v., eene kan, een emmer enz.; is de hoeveelheid groot, dan heet ze: *klats*, is ze klein: *kletske* (diminutief van klats met umlaut der *a*).

— *Rinkrank*, znw. In Haspengouw: »gebabbel, praatjes«, b.v. »Ge moet met dien rinkrank niet in zitten = stoor u aan die praatjes niet.« — Zeker is dit woord een ablautende reduplicatie van *rinken*, dat daar nog bestaat en gebruikt wordt als synoniem van *rinkranken*. Beide wkw. komen alléén voor in de zegswijze: »Ik heb daar iets van hooren *rinkranken* of *rinken*: ik heb daarover iets in 't geheim hooren vertellen, ik heb er iets over vernomen.«

Dat »rinken« is ons in 't Ndl. nog alléén door zijn frequentatief »rinkelen« bekend.

Rutten in zijn »Haspengouwsch Idioticon« geeft ook den vorm *krinkkranken* op. Die vorm is ons evenwel onbekend.

— *Wiggelwaggel*, znw. Z.-N.: »iets dat niet vast staat, heen en weer beweegt«; o. a. van zekere onvaste puddings; — van daar het wkw. *wiggelwaggelen*: heen en weer bewegen.

— *Wizzelwezzel*: Z.-N. (Haspengouw) »rommelzoo« van *wezzelen:* »onrustig heen en weer bewegen; wild, rusteloos spelen«. Menschen, die niet slapen kunnen, »*wezzelen*«, draaien zich voortdurend om; ook ongedurige kinderen »*wezzelen*». Soms wordt als synoniem het wkw. »*waffelen*« gebruikt. Dit »waffelen« beteekent nog: »overal aan peuteren en niets goeds verrichten«; figuurlijk heet men een »*waffelaar*«: »iemand wiens gedachten

niet vast staan, op wien men niet betrouwen kan«. *Wezzelaar* heeft steeds zijn eigenlijke bet. — A. Rutten, Hasp. Id. s. v. *werzelen*.

— *Kasse-masse*: Staat dit Friesche woord niet in verband met Fr. »casemate«? In Z.-N. gaat men 's avonds nog naar z'n »kasemat«. R. VERDEIJEN.

NASCHRIFT.

Bij het verbeteren der drukproef valt ons een nieuwe veronderstelling over de etymologie van »mikmak« onder de hand. Ze gaat uit van Dr. J. van der Valk en wordt ons bekend gemaakt door het Brusselsch Dagblad *Le Soir* in zijn nummer van 4 November 1911. We laten de mededeeling hier in haar geheel volgen:

»**Micmac.**

L'origine du mot d'après le docteur J. van ter Valk:

Le mot *mutemacque* vient de deux mots flamands: *muyte* (meute, muete, moyte) et *make* (maecke, maec). Le premier signifie *émeute*, le second est le substantif verbal de *maken* (faire). Ce second substantif *make* me semble être le même que la seconde partie du mot *micmac*. *Mic* (micke, mecke, meecke) est comme les noms *muyte* et *make* un mot flamand du moyen âge et signifie: 1°. la même chose que le mot latin *collineatio* l'action de mirer ou de viser, *la visée*. *Mecke hebben up*, *mecke slaen op* signifie *en vouloir à* quelqu'un. *Micke dragen*: *avoir de la rancune* contre quelqu'un.

2°. *Mic* signifie: *convention* ou *accord*, *pacte*; surtout une *action en société*, *en compagnie*. La dernière signification se rencontre dans les »Verslagen en Mededeelingen der Vereeniging ter bevordering der uitgave van onze Vaderlandsche Rechtsbronnen » (2, 319, 75 et 76): Goedereede, 1508 : » Soo en sullen geen viskoopers eenige *mecken te zamen houden* dan die van deser steden syn « et : » Soo en sullen geen visvoerders van buiten eenighe *mecken te samen maken* met eenigen andre visvoeders dan alleene die van eender hye syn », c'est-à-dire : » Il est interdit aux marchands de poissons hors de la ville d'entrer en société avec d'autres poissonniers que ceux du même village. «

Si l'on considère qu'aujourd'hui les Flamands de Belgique

se servent du mot *micmac* pour exprimer *ce qu'on machine, tripote en secret* (L. W. Schuermans, Algemeen Vlaamsch Idioticon, Leuven 1865—1870), il faut croire que *mique maque* a signifié : *résolution concertée en commun et secrètement, complot, conspiration, émeute.*

Le mot *micmac* aura donc le même changement de signification que le mot *tripotage.*

Tegen deze veronderstelling zijn heel wat bezwaren in te brengen.

1°. Dr. J. van der Valk houdt de twee woorden *mute-maque* en *micmac* uit elkaar, doch in beider tweede lid meent hij het verbaal substantief »*make*« te herkennen. Mogelijk, doch hoe wordt ons dan de verkorting van de lange *a* in *make* (*maecke, maec*) opgehelderd? En waarom er eerder een znw. in zoeken, als het werkw. *maken* het Fr. *mutemaque* veel beter verklaart?

2°. Voor het eerste lid worden ons twee verklaringen voorgesteld:

a) *Mik* = collineatio, la visée. Deze beteekenis kan wel uitdrukkingen als *mecke hebben up, mecke slaen op, micke dragen* verduidelijken, doch geenszins *micke maken*, waarvan geen voorbeeld aangehaald wordt en dat alléén zou kunnen beduiden: *doelen op iets, collineare.* Daartegen verzet zich overigens ook de Fransche *i*-klank in *mikmak*, die het vereenzelvigen van *mik* met dit *mecke* of *micke* zeer onwaarschijnlijk maakt.

b) *Mik* = convention, pacte, action en societé.

Vooreerst willen we hierbij doen opmerken, dat wel van *mecke* een voorbeeld opgegeven wordt, doch niet van *mik.* De *i* klank is hier weer een bezwaar, naast de beteekenis, die ons doet veronderstellen, dat we hier met een geheel ander woord te doen hebben. Eene overeenkomst, vooral eene ongeoorloofde, kan wel tot een rommel aanleiding geven, doch de laatste beteekenis uit de eerste afleiden zonder tastbaar bewijs vinden we eenigszins gewaagd. Even gewaagd achten we het uit de thans nog bestaande beteekenis van *mikmak* in Vlaanderen die van *komplot* te distilleeren, als we er geen enkel voorbeeld van kunnen aanvoeren. Aan het woord *micmac* de beteekenis van *émeute* toekennen ware trouwens de woorden *mecke* (*micke?*) en *mute* als synoniemen beschouwen, eene conclusie waartoe de aangehaalde beteekenissen en voorbeelden van *mecke* ons voorzeker geen voldoende recht geven.

R. V.

Nav. LVIII, 342, 426, 548, 586, LIX, 54.

Over Fransch-Vlaanderen.

1. Op het *Eerste Vlaamsch Taal- en Geschiedkundig Congres*, gehouden te Antwerpen, op 17, 18, 19 September 1910, gaf de *E. H. Descamps*, pastoor te Zerkel in Fransch-Vlaanderen, een korte mededeeling ten beste over den toestand in de »Flandre flamingante« zooals het ginder heet. Deze mededeeling, voorgedragen in het pittige Westvlaamsche dialect van den spreker, was een buitenkansje voor de aanwezigen en zelden zullen we de ontroering vergeten, die de vergadering doorzinderde, toen de E. H. Descamps de intellectueele hulp der Vlamingen inriep, »om te behouden, te zuiveren, te hermaken, te verfraaien de taal, die de Vlaamsch-gezinden in Fransch-Vlaanderen weten verbasterd te zijn.«

Uit die mededeeling volgt hier het voornaamste. Wie meer bijzonderheden mocht wenschen, raadplege de Handelingen van het congres [1]), blz. 46-55.

Eene uitgebreide tafel geeft ons alle gemeenten op van de arrondissementen *Hazebrouck*, *Duinkerke* en van het kanton *Rijssel,* waar uitsluitend Fransch of Vlaamsch gesproken wordt of waar de twee talen in gebruik zijn. Daaruit blijkt, dat er alles te samen 76 Vlaamsche gemeenten zijn, 12 Fransche, 41 gemengde. In de 76 Vlaamsche gemeenten wordt het Vlaamsch gesproken door 80.115 menschen, in de 41 gemengde door 128.615, wat ons brengt tot 208.730 voor de geheele streek; daarbij dienen nog een 50.000 Vlaamsch-sprekenden uit Rijssel gevoerd te worden. Deze statistiek werd grootendeels getrokken uit eene studie van *M. De Wachter*, voorgelezen op het Fransch Congres te Aarlen in 1908 en komt overeen met die van *De Coussemaeker*, opgenomen met eene kaart van Bocave in de *Armales des comité-flamand* in 1857 [2]). Uit die statistiek blijkt, »dat het Vlaamsch een weinig achteruitgegaan is naar de Aa toe, in de voorsteden van St. Omer en te Bourbourg (stad), het Vlaamsch heeft integendeel veld gewonnen op den Fransch-Belgischen oever der Leie zooals te Halewijn en te Wervick-Zuid, waar het de gebruikelijke taal is geworden van volwassenen en kinderen, ter uitzondering van een klein aantal verspreide familiën. Te Boesbeke (Bousbecques) is het vlek Fransch gebleven, maar

[1]) Te Antwerpen bij De Vos en Van der Groen.
[2]) Zie ook »Neerlandia«, September 1911.

de wijk van Basseville is Vlaamsch geworden. Te Roncq is het Fransch overheerschend; het is de gewone taal der kinderen, maar de tweetalige familiën met eenige huisgezinnen, waar men alleen Vlaamsch spreekt, zijn talrijker dan de familiën, waar men alleen Fransch spreekt. Te Neuville en Ferrain wordt het Fransch bijna alleen gebezigd in 't midden van het dorp, maar in de heele gemeente kennen ongeveer $^1/_3$ der inwoners Vlaamsch.«

2. Voor het dialect zelf verwijst de E. H. Descamps vooreerst naar eene studie van den heer *Bouchet* uit Duinkerke: »*Le parler Dunkerquois*«, voorgelezen op het *Congres des sciences historiques* gehouden te D. in Juli 1907. Daarin haalt de heer Bouchet Vlaamsche zegswijzen aan, die letterlijk in het Fransch vertaald werden en ook Vlaamsche woorden, die in de spreektaal werden opgenomen. De E. H. Descamps voegt er het volgende bij:

»Het aantal Vlaamsche woorden in de Duinkerksche woordenlijst opgenomen — woorden die onveranderd zijn gebleven — is niet te bepalen, en die woorden nemen daar plaats nevens hunne Fransche synoniemen, volgens dit algemeene grondbeginsel, dat de tweetalige volkeren putten aan de bronnen der twee talen, waarover zij beschikken en een keus doen tusschen de twee uitdrukkingen, die hun het schilderachtigst voorkomen, of de scherpste uitdrukking zijn, om er hunne rede mee te versieren of te kruiden b.v. »pannekoek«, »pennelekker«, »vader-moeder«. Dat geldt ook voor de buitenwoners.

Een kleine opmerking, die wellicht heel eigenaardig is, betrekkelijk den uitgang der verkleinwoorden, — opmerking reeds in 1858 door de Coussemaeker gemaakt, maar die nu nog geldig is:

Te Bailleul is het *tse*, te Duinkerke *tje*, te Cassel *ke*, te Hazebrouck *ghe*, — mannet*se*, mannet*je*, manne*ke*, manneg*he*.«

Veel wetenswaardigheden vernemen we daaruit wel niet, doch wij zijn overtuigd, dat de E. H. Descamps den belanghebbende gaarne dieper gaande inlichtingen zal verstrekken.

3. De belangstelling voor Fransch-Vlaanderen groeit met den dag in Vlaanderen aan. Tal van Vlamingen doorloopen die zoo belangwekkende streek en deelen ons nu en dan tal van kleine wetenswaardigheden mede over de streek zelf, het leven en de taal harer bewoners. Zoo verscheen in de *Vlaamsche Gazet* van 24 Juni 1911 een brief van den heer Karel De Quéker, waaruit het volgende eigenaardige stuk:

»De geestelijkheid, voor haar deel, weet meer dan wie ook hoezeer het volk aan zijn *Vlamsje Tale* houdt. In Cassel las ik een opschrift aan den ingang der kerk: *Een ieder is verzogt van in de kercke niet te spouwen, om des wille dat zy het huis Gods is.* Te Bergen (St. Winox) roepen de straatventers alles in 't Vlaamsch, en de torenwachter heeft mij dezen nacht ook uit mijnen sluimer getoet met zijn:

Twolf euren slaet de klokke en de klokke is twolf euren; *wacht julder van keirslicht en van vier, en bidt vor de zielen in 't vagevier!* Die het wil hooren, kome in 't *Hôtel de l' Ange* slapen, alwaar de hospes Vanpeperstraete u allerbest behandelt.«

Op 28 Juni verscheen in dezelfde *Vlaamsche Gazet* een tweede brief van den heer *Ph. van Cauteren*, die ons o.m. vertelt, dat te Duinkerken, te Grevelingen en in gansch die streek nog steeds notarieele acten in 't Vlaamsch worden opgemaakt voor boeren, die geen Fransch kennen. Voor wie speciaal in de taalkundige zijde van de zaak belang stelt, moeten die acten uiterst belangrijke bijdragen opleveren en daar de heer van Cauteren alginder een notaris onder zijne familie telt, zouden ze door hem wellicht te krijgen zijn.

Op 2 en 3 Augustus verscheen, steeds in de *Vlaamsche Gazet*, het relaas van eene omreis in Fransch-Vlaanderen ondernomen door 4 Antwerpsche Vlamingen met het doel er het Vlaamsche Lied te verspreiden. Voor hen hadden drie Leidsche studenten reeds dezelfde poging gewaagd [1]). Over hun bezoek verscheen ook een artikel in de Cri des Flandres, die eveneens een artikel over de processie van 1855 publiceerde in 't Vlaamsch van Hazebroek; het nummer wordt jammer genoeg niet aangeduid.

4. Ten slotte wijzen we nog op het zeer rijk gedocumenteerde boek van den heer *Theodoor Sevens: In Fransch-Vlaanderen* (Yper bij Callewaert-De Meulenaere 1909, nummer 16 van de uitgaven van het Davidsfonds).

R. VERDEYEN.

---

[1]) Een volledig verslag over die reis verscheen in Neerlandia, September–October 1911. De verslaggever, W. J. L. van Es, thans Meester in de Rechten, voegt er een uitstekende en klare kaart bij; hij schat het aantal Vlamingen op 260 à 300.000. Hij vertelt ons o.m. ook, dat Pastoor Descamps een lied heeft gemaakt, dat hij hoopt ingang te doen vinden als Volkslied der Vlamingen in Noord-Frankrijk.

Nav. LIX, 43, LIX, 258.

Een archaïsme.

Over het woord »noenmaal« schreef ik in den Nav. LIX, p. 43: Noenmaal is een in Zuid-Nederland algemeen gebruikt woord voor »dîner«. In de *omgangstaal* spreekt men kortweg van »noen«. Daar ik van »noenmaal« geen voorbeelden opgaf, maar wel van »noen«, meende de heer B. H. (Nav. LIX, 258), dat ik me vergist had en »noen« in Z.-N. algemeen gebruikt wordt.

Onze bedoeling, die we ten onrechte dachten klaar genoeg te zijn door den samenhang was: »Noenmaal is een in Z.-N. algemeer gebruikt woord *in de schrijftaal*«. Tegenover de schrijftaal stelden we de *omgangstaal.*

Voorbeelden van »noenmaal« gaven we niet op, omdat wij ze op dat oogenblik niet bij de hand hadden, en we uit eigen ervaring wisten, hoe dikwijls we vroeger op school, in les en opstel »noenmaalden«.

De belanghebbende kan thans in het Wdb. der Ndl. Taal onder voce *noen*, drie voorbeelden vinden, een van Conscience, een van Loveling en een van Reimond Stijns. Ook de samenkoppeling *noenmaaltijd* staat er als een in West-Vlaanderen nog gebezigd woord. In Z.-Ndl. schijnt het woord dus geen archaïsme te wezen.

R. V.

Nav. LIX, 318, 358.

Reilen en Zeilen.

Aan het hierover reeds medegedeelde kan ik nog het volgende citaat toevoegen, ontleend aan het: *Boereverhaal van geplukte Gys, aan sluuwe Jaap, wegens zyne Amsterdamsche zwierparty,* enz. blz. 20:

...... Daer kwam ien Waif aenloopen,
Mit ien Knap Maisie, dat ze gaerne wou verkoopen,
Zo as ze reilde en zeilde, aen ongze Bierkits vrouw.
Die vroeg heur, wat ze veur 'et Zussie hebben wou?

W. P. J. O.

In het zwijgertje thuisleggen.

Dit aardige spreekwoord voor een pantoffelheld vond ik vermeld in de »*Klucht van den pasquilmaecker voor den duyvel*«. 1e deel blz. 22.

O.

Gedwee.

In oude stukken wordt dit woord niet zelden gespeld als »ghedweegh«. Zou 't niet eenvoudig afkomen van »goedweegs«, »goedschiks«?

CORN. J. G.

Ansjovis.

Bij G. van Spaan ook gespeld gevonden als »hansjovis«. Kan het woord, *n'en déplaise* de bekende en aangenomen afleidingen, in 't Oud-Nederlandsch ook iets met Hans en Jovis = Jupiter uit te staan hebben? Onze voorvaderen hielden wel van dergelijke aardigheden!

CORN. J. G.

Is 't bekend, hoe de Duivel komt aan den naam van »Joost« ontleend aan de uitdrukking: »dat mag Joost weten«?

M. A. ADRIANI.

Een villa aan den Scheveningschen weg wordt genaamd Sorrente. Ik ken Sorrent*o* in Italië. Wat wordt met Sorrent*e* bedoeld?

A. J. S. v. R.

VOLKSKUNDE.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van pag. 387.)

X.

De Laatste Woorden van Graaf Cellery,

In den nacht tusschen 15 en 16 November 1813 [1]).

Benaauwd, en om een pas verlegen,
Weet ik geen raad in dezen nood;
Ik ben, zo waar, van angst half dood,
Bezwymd in myn' fauteuil gezegen.

---

[1]) Graaf *Cellery*, prefect van Amsterdam. Het vers is een parodie der alleenspraak van *Patroclus*, in het treurspel *Achilles*. 2e bedrijf, 1e tooneel.

Waarachtig, ja!... daar heb je 't al!
'k Zit als een muis hier in de val.
Myn poodje [2]) is van den schrik verdwenen. —
Jan! kyk eens door het glas, maar haal 't gordyn niet hoog:
Het volk smeet my gewis met steenen
Als 't onverwacht my kreeg in 't oog.

* * *

Hoe kom ik weg!... 't Volk, in zyn woeden
Veel erger nog dan wolf of leeuw,
Eischt, met een vreeslyk wraakgeschreeuw,
Dat ik al 't nadeel zal vergoeden.
Geen wonder dat het volk my haat:
Ik deed het alle kattekwaad.
Ware ik in tyds maar uitgescheiden! —
Jan! loop naar 't Pand, of my myn lyfwacht by wil staan,
En uit de Muiderpoort geleiden;
't Wordt waarlyk tyd op reis te gaan.

* * *

Ik deed hier langer dan drie jaaren,
Uit ongeveinsde Keizersmin,
Volkomen Bonapartes zin;
'k Wist myn belang aan 't zyn' te paren.
Maar, Sire! hoe zal 't gaan, nu gy
't Al te erg maakt met uw tiranny,
En 't volk my op het lyf komt springen? —
Jan! 'k zal myn lyfwacht liefst naar Utrecht doen ontbiên:
Daar zal haar Molitor wel dwingen,
Als zy my hier niet wil ontzien.

* * *

Wat had ik hier een kostlyk leven!
En, onverwacht, met schaamte en schand',
Moet ik, ô uitgemergeld land!
U zonder pas ééns slags begeven.
'k Heb, lagchend, met een trotsch gemoed,
Het volk beroofd van goed en bloed,
En plaatste op myn bureaux myn vrienden. —
Jan! 't gintsch octroihuisje is in brand; kyk hoe het blaakt.
Ga ras 't valies op 't rytuig binden,
Terwyl zich 't volk daar vrolyk maakt.

* * *

[1]) Reumatiek.

Loop heen, maar kom toch aanstonds weder,
En ga by Duterrage eens aan:
Vraag of hy met my meè wil gaan. —
'k Zet my al vast in 't rydtuig neder.
De menigte groeit aan als zand,
Noemt Bonaparte een 'dwingeland,
Aan wien men zich niet meer wil storen. —
Jan! wat zegt Duterrage? — »Alleen zik ritireer« —
Schoon myn prefectschap is verloren.
'k Blyf lid van 't legioen van eer.

* *
*

Och, Keizertje! wil 't my vergeven,
Maar myn prefectschap was meer waard'.
'k Heb by geluk hier wat vergaerd,
Om als een graaf te kunnen leven.
Ware ik maar hier eerst uit den nood!
Word ik gezien, men slaat my dood,
En 'k wil myn dagen nog niet enden. —
Jan! spring maar achterop. — Ryd voort, koetsier! — Ik zweer
Dat ik hier Molitor zal zenden,
Maar ik vertoon my hier niet meer,

Hij rydt de Muiderpoort uit, terwijl de menigte zich by een St. Maartensvuurtje amuseert.

(Uitgegeven bij H. VAN KESTEREN te Amsterdam).

MEMORANDA.

In de gedichten van M. Gansneb Tengnagel (1640) vindt men het volgende:

Grafschrift van Koert Eiken, Olie-koek-bakker in de Servet-steeg.

Hier leid hy, die de Vis-markt plag,
Zoo 's morgens, 's avonds, als bij dag,
Door vette koeken, met geweld,
Te spijzen voor het vissig geld.

Hier leid hy, die de domme jeugd
Zoo listig lokte van de deugd,
Door lekker meel, door drinkekan,
En streek 'er zellef woeker van.
Hier leid hy, dien ik onbedacht
Mijn zondagsgeld, mijn spaer-pot bragt,
En achte t'huis niet eenen beet,
Die zoeter was als deeze deed.
Hier leid hy, die een goed kassier
Betoverde, door quade cier.
Hier leid hy, die zoo menig quant
Door 't speelen hulp naer 't warme land;
En heeft deez' neering, onbeweegt,
Wel dartig jaeren lang gepleegt.
Hier leid hy nu in 't droevig graf,
En weet van alle ding niet af.
Geen ziekt' heeft hem den dood gedaen:
Hy 's koeke-bakkend' gaer gebraên.

Gevraagd worden, zoo mogelijk, bijzonderheden leven en bedrijf betreffende van dezen interessanten olie-koek-bakker.

Aansprekers-bijnaam.

De (Amsterdamsche) aansprekers worden — zoo legt Robert Hennebo in een noot onder een zijner gedichten uit — »Achilessen« genoemd, »naar gedachten omdat, evenals het Lijk van Hector in den Trojaanschen oorlog achter Achilles gesleept wierdt, de hedendaagsche (± 1736) Aansprekers naar de Lijken gaan en ze achter zich laaten sleepen, daar op niet min trots en hoogmoedig zijnde, dan Achilles op het verslaan van zijnen vijand.«

CORN. J. G.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Beknopt overzicht van Geslacht PENNINCK,

DOOR

JAMES PENNINCK,

New-York, Broadway 11.

(*Voortzetting van Nav. LX, 522*).

1560. *Evert Penninck*: Hoofd(voogd) van het St. Nicholaas Broederschap te Arnhem, Schepen en Archivaris.

1572. *Macharias Penninck*: zie: familie-papieren van het Huis van Middachten en Genealogy Th. E. T. Heerdens: Archief te Zwolle.

1583. *Herman Penninck*: Heer van den Penninckshoek; Boscamp etc. Zie: Eigen Haard: 1892: No. 1. (Archief te Deventer).

1585. *Hendrick Penninck* (Messire de Boscamp) bij Olst.

1673. *Jonckheer Herman Penninck*: Heer van den Penninckshoek; Vroedman en Schepen van Deventer. (Missive der Stadt Deventer van Maert 1673: Overijsel).

Agnes Maria Penninck: Erfdochter van den Penninckshoek; Boscamp etc. huwt Rudolf Herman Goeswijn, Baron van Hoevell tot Westerflier en Wezenaar, Burgemeester van Deventer en Ambtsman van Colmschate. Genealogy door Baron R. A. van Hoevell tot Nijenhijs te Wijhe: uitgegeven te Deventer: niet in den handel. Boscamp: Adellijk Huis bij Olst in de Marke van Overwetering.

Wapen van het Geslacht Penninck.

1. Op een zilveren beker in het bezit der Gemeente Hasselt. Het Wapen is in goud met een dwarsbalk van Blauw, waaromheen drie Meerlen. X. Anno: 1670 (Noot van Mr. R. J. W. F. van Hoevell: Spijkerbosch onder Olst). Zie: 32ste Jaargang der »Navorscher«.
2. Boven de groote deur der »Doopsgezinde Kerk« op den Brink te Deventer (voormalige *Penninckshoek*), gekruist met dat der Van Rheeden-toe-den-Brandligt.
3. Op de grafzerk van Vrouwe Agnes Maria Penninck: Barones Van Hoevell tot Westerflier en Wezenaar in de St. Libuini Kerk te Deventer.

4. In Rietstap's: »*Amorial General*«; *Penninck de Gelre: Armes Anciens*: D' or a la fasee de sable, accompagné de trois oiseaux du même. *Cimier*: Un vol d' or.
Armes Modernes: D' or au chevron de sable, accompagné de trois oiseaux du même. *Cimier*: Un vol d' or: chaque aile chargée d' une fasce de sable.

Bijzonderheden omtrent 't geslacht PENNINCK.

Zie de Navorscher, Jaargang 57. Overgenomen uit de Oldenburgsche Chronike, blz. 353.

Joncker Conraedt Phenninck; Hauptman van Hamburg.

Jonckheer Christofer van Warbuit Cinraedt Phenninck: Ritteren.

Geslacht van Pinninck of Penninck.

16 Quarteiren van *Heer Herman van Pinninck* of *Penninck: Heer tot den Boscamp.*

Vader's zijde:	Moeder's zijde:
1. *Pinninck.*	1. *Stegeman.*
2. *Rheeden.*	2. *Glaeuw.*
3. *Bagen.*	3. *Quade.*
4. *Baden.*	4. *Heeck.*
5. *Sticke.*	5.
6. *Goer.*	6. *Thie van Eeck.*
7. *Welij.*	7. *Mouwijck* al. *Moeks.*
8. *Mekeren.*	8. *Huissen.*

N. van Pinninck: sin Vrouwe: *Sticke.*

N. van Pinninck: sin Vrouwe *van Bage—Welij.*

Hermen van Pinninck (of *Penninck*): sin Vrouwe: *Lucia*, geboren: *Van Rhieden toe den Brandligt—van Baden,* hebben gekoft toe Deventer die grote behuisinghe aen den Brink van die Van Swaefken; sij heeft het Vadershuis voergemelt zeer verbetert en het Wapen van *Van Pinninck* en van *Van Rheeden* buiten en binnen's huisses, oek haer Edeluiden portretten aldaer tot memory gelaten. Hebben gehat veel goet en veele kinderen: ad 17: waervan 10 tot haere mundige jaren gekomen en d' patrimonieele goederen geteilt.

Wapen van Van Pinninck.

Een ieder gehat duisent daelder Hollands jaerlijks van haer landerien als 't seepel rogh 17 st. en t' seepel boekweit 13 st.

toe Deventer heeft gegolden; sin dogh allen agt kinderen getrout geweest.

Kinderen van *Herman van Pinninck* en *Luciia van Rheeden toe dan Brandligt van Baden*:

Henrick van Pinninck: sin Vrouwe: Catherina Stegeman: haer Moeder waer Glaeuw.

Adriaan van Pinninck: tot Ridder geslagen van den Keizer; heeft oek sijn vaderlijk wapen verandert. Hij was Erfgeseten des Huises: *Bennerluider*« en de Wesen Conincklijk Majesteit van Spanien.

Frederick van Pinninck: ongetrout gestorven.

Macharias van Pinninck: gesneuveld bij beleg van Hamel. Getrout met Anna Maria Stegeman.

(Een andere *Macharias van Pinninck* is getrout met *Joncvrouwe Judith Laer van Laerwolde* in 't Neder Graafschap: Benthem. Wapen in het *Kleine Penninckshnis* op den *Penninckshoek* op den Brink te Deventer.

Bittera van Pinninck. *Lucia van Pinninck.*
Agnes von Pinninck. *Gertruid van Pinninck.*

(*Macharias van Pinninck:* getrout met Cunera Rover.
Laurens van Pinninck: getrout met Zwene Romme.).

Kinderen van *Henrick van Pinninck* en *Catherina Stegeman.*

Herman Penninck: Jonckheer en Ridder: Heer van den Boscamp, Coeverden, de Weselhorst en *den Penninckshoek:* ongetrout: stierf 1 Juli 1686.

Joanna Penninck: getrout met Otto van Moennickhausen (zoon Brerert stierf).

Lucia Penninck: ongetrouwd,

Agnes Maria Penninck: getrouwd met Baron Rudolf van Hoevell tot Westerflier en Wezenaar.

Herman Hendrick Penninck: Heer van Camphuijzen: geene kinderen.
(Hendrick Herman van Hoevell kreeg den Boscamp.
Otto Ernst van Hoevell kreeg den Penninckshoek.).

. . . .

Macharias van Pinninck: Heer tot . . . .: zoon van Herman van Pinninck en Lucia van Rheeden.

Martijn van Pinninck van Banninck: getrout met Engela van Keppel van Wolbeck.

Heer van Pinninck: Heer tot Beverson:......

. . . .

(De Wapens van *Herman van Pinninck en Lucia van Rheeden toe den Brandligt van Baden* zijn geschilderd op de glazen en vensters van *Het groote Penninckshuis* en de Wapens van *Macharias van Pinninck* en *Van Laer van Laerwolde* op de glazen en vensters van *Het kleine Penninckshuis:* beide gelegen op *den Penninckshoek* op den Brink der stadt Deventer.).

Uit Hambuerger Chronike: S. 48.

1523. *Conraedt Penninck* kwam in Holland aan het hoofd van een leger.

1532. Hij nam Christiaan II, Koning van Denemarken, gevangen.

1535. Na den veldslag van Assens en Fuehren zond hij, op den 11^den^ Juli, despatches, door hem zelven onderteekend, naar den Koning van Denemarken: Christiaan III.

1536. Op den 29sten Juli trad hij op als Gevolmachtigde van den Koning van Denemarken.

1546. *Conraedt* of *Courtpennijnck* wordt door Hendrick VIII tot Ridder geslagen; krijgt de gouden sporen en een jaarlijksch inkomen van 300 kronen. Hij vecht in dienst van Hendrick VIII, Koning van Engeland, als Generaal tegen Frans I, Koning van Frankrijk, en Karel V, Koning van Spanje en Keizer van Duitschland.

1547. Hij wordt tot Opperbevelhebber der Hamburgsche troepen benoemd.

1554. Hij geeft der stad Hamburg 20 Engelotten voor de vestingwerken ten geschenke. (*Duus Penninck Eques Auratus*).

1555. Hij stierf en ligt begraven in de St. Jacobi Kerk te Hamburg. Op zijn grafzerk is gegraveerd: »*Epitaphium clarr. et fortiss. viri conradi Penninck ii equitis aurati et militiae praefecti*«.

De grafzerk is gedeeltelijk vernield doordat de Fransche troepen onder Napoleon I de St. Jacobi Kerk als paardenstal gebruikten.

Handteekening van *Conraedt Penninck: Chunradt Pfenningk: Oberster* und *Ritter.*

Beschrijving van den PENNINCKSHOEK.

Zie: »Eigen Haard«: 1892. No. 1.

De Groote Poort in het Voorgebouw leidde tot eene ruime binnenplaats, die aan de voorzijde toegang verleende tot een hoog en lang doch niet diep gebouw, dat uit verschillende gedeelten bestond.

De tusschenmuur, volgens de cijferankers gesticht Anno 1601, was 40 c.M. dik op de eerste verdieping, evenals op de tweede verdieping, en 28 c.M. dik op den zolder en vliering. Het was oorspronkelijk waarschijnlijk de buitenmuur van een nog ouder gebouw, dat door eene gang met het Voorgebouw in verband stond.

Het Hoofd-gebouw werd verlicht door boogvensters met hardsteenen kozijnen op regelmatigen afstand van elkander geplaatst.

Een ruime, diepe kelder met zwaar gewelf vormde het onderaardsche gedeelte der rechterzijde; de fundamenten en zijwanden er van waren opgetrokken van brokstukken graniet en tichelsteen, doormengd met oerbonken.

De linkerzijde en het in 1601 aangehechte gebouw misten een kelder.

Behalve eene ruime kamer links, onder welker plankier men twee vloeren van estrikken met een handbreed tusschenruimte vond ..... een breede gang die voerde naar een grooten, vierkanten tuin ...... en een trap, die naar de bovenverdiepingen leidde ..... bevond zich aan den rechterkant van gemelde gang eene zaal: volgens overlevering de ridderzaal. Door deze laatste kwam men in een nevengebouw, hetwelk uitzag op den tuin en een rechten hoek vormde met de uiterste rechthoekzijde van boven beschreven Heerenhuis. In latere tijden van verdiepingen voorzien, is het oorspronkelijk een hoog vertrek geweest, hetwelk van de tuinzijde werd verlicht en bovendien nog van den tegenovergestelden kant: gelijk bleek uit de bovenstukken van rondboogramen, die het uitzicht schonken op een »wieg« (Provinciaal woord voor »snijding«), welke in vroegere tijden als kapel diende, in welker muur nissen gevonden werden, later vermomd door behangen.

Een artistiek gebeeldhouwd achterpoortje, uitkomend in de Spijkerboorsteegh (in vroegere eeuwen Biermansteghele geheeten) verleende toegang tot den tuin. Het poortje was gesticht (blijkens opschrift) in 1613. Het embleem boven dat poortje stelde een jongeling voor, die met den rechterarm op een doodshoofd leunt, terwijl zijne linkerhand een zandlooper omvat: *De jeugd, de dood en de tijd.*

Eenige vuurvaste haardsteenen: het reliefwerk en de beschilderde tegels wijzen het laatst der 16de eeuw of het begin der 17de aan, en een vuurplaat, de geboorte van Christus voorstellend, geeft het laatst der 16de eeuw aan.

De antieke gevel van het Voorgebouw is versierd met de beelden van: *Temperantia—Fortitudo—Prudentia—Charitas—Spes—* en *Fides,* hetgeen een fraai uiterlijk verleende aan het sombere Hoofdgebouw. Boven de Groote Poort houden twee Leeuwen »rampant de wapenschilden der *Van Pinnincks* en *Van Rheedens*« tusschen hunne klauwen, terwijl boven de vensters der eerste verdieping het Motto van het *geslacht* »*Penninck*« prijkt:

Als 't Godt behaget
beter
benijt dan beklaget.

De gevel vormt een zuiver bewaard overblijfsel der eclectische periode in den stijl van Renaissance, en is bewaard in het tegenwoordige Kerkgebouw der Doopsgezinde Gemeente: de volgelingen van Menno Simonsz.

De eerste bekende eigenaar van dit groote eigendom was *Herman Pinninck,* ook wel *Penninck* geschreven, gesproten uit eene aanzienlijke Deventer Regeeringsfamilie, waaraan *de Penninckshoek* zijn naam ontleent.

Herman Pinninck huwde in 1583 *Lucia van Rheeden* en kreeg in 1585 een stamhouder, *Hendrik* genaamd, die den 19den Nov. 1615 huwde met *Catherina Stegeman.* Uit dit huwelijk sproot een zoon *Herman,* die bij testament van 26 Mei 1681 aan zijne zuster *Joanna* en aan de kinderen van zijne zuster *Agnes Maria,* in leven echtgenoote van *Rudolf: Baron van Hoevell* o.a. dit pand vermaakte.

Uit een tweede huwelijk sproot voort: *Hendrik Penninck,* Notaris te Hattem en *Willem Philip Karel Penninck.*

Willem Philip Karel Penninck huwt *Catherina Kayser,* waaruit:
Henry Charles Penninck, gehuwd met *Olga Groeneveld* en later met *Nicolina Haighton,* waaruit eene dochter *Louise;* en
Willem Philip Karel Penninck, gehuwd met *Wilhelmina Woltering.*

Nav. LX, 220, 270, 397, 477-'78.

In mijne collectie bevinden zich onderstaande wapens:

Tromp (Zierikzee).

a. gedeeld:

1. van az. met een trompet van zi. paalsgewijs.
2. van zi. met een dubbelk. adelaar van sa,

Ht: de trompet; Wrong, Dekkl: zi, az.

b. gedeeld:

1. doorsn.: a. van .... met 2 gekruiste trompetten van ....
b. van .... met een harp van ....
2. van az. met een wildeman, de knods over den R. schouder van .... (Beide volgens O. H. S. en denkelijk gewenscht).

Soestdijk (van), **Soesdijk** 1679.

Van go. met 3 eikels van sin. gesteng. en geblad. van 2 stukken, de stelen oml.

(Afb. op Wapkt. Utrecht en volgens O. H. S.)

Bierman.

1. Adolphus, Heer v. Herwynen enz. volgens afb. op Wapkt. Tielerwaard (vermoedelijk bedoeld).

Van keel, met een omgewenden beer van sa. gehalsb. van go, gaande op een grasgrond, met een schildje in het hoofd van keel, beladen met 2 balken van go. (Herwijnen).

2. Pieter, Gent z. Scéaux Armoriés van de Raadt I. 253.

Effen .... met een schildh. van .... beladen met 3 sterren van .... naast elkaar. Zegel van 1470.

3. Doorsn. van zi. op sa. met een man staande op een grasgrond, gekleed van keel, met opslagen en gordel van go, gedekt met een hoed van sa, in de Rhand een pelgrimstaf of herderstaf en in de L een weerhaak paalsgewijs houdend, beide van go.

(Volgens afb. op O. H. S.)

Helmteekens, wrongen en dekkleeden onbekend.

STEENKAMP.

Nav. LX, 478.

Bierman. Gueldre. De gu. à l' ours au nat. coll. d' or pass. sur une terrasse de sin.

Hardenberg met hoopjes! Stamden die Tielenaars uit Holl.? Haag? Westphalen? Pruissen? daar hangt alles van af.

Velse. D' or à la bande d' argent, ch. de trois roues à quatre rayons de sin. oftewel: Ec. au 1. d' arg. à trois poissons nageants d' azur, l' un sur l' autre; au 2 d' azur à un bâton d' Esculape d' or; au 3 de gu. à un fer de moulin d' or; au 4 d' arg à trois fasces de gu.

Noël Simons. Zonder nadere aanduiding onmogelijk op te geven. Behoort misschien tot het geslacht van *Simons* min. Bi. Z. 1856/7? Dan: Parti: au 1 d' or à la demi-aigle de sa., mouv. du parti; au 2 d' arg. à trois trèfles de sin. rangés en pal.

Noël Amsterdam voert: D' arg. au chev. d' azur, acc. de trois étoiles d' or; au chef de gu. ch. d' un lion iss. d' or. *Noël Simons* voert dus misschien 1 en 4 *Simons*, *2 en 3 Noël.* Er worden 25 wapens *Noel* en *Noël* opgegeven tegen 1 wapen Simons, terwijl het wapen van den gecombineerden naam niet bekend is.

Hoe ontstond deze dubbele naam? A.

Nav. LIX, 152. LX, 447.

Geslacht Burggraeff.

De burgemeester van Leiden Adriaen Hendriksz. van Tetroode was gehuwd met Adriana B. Na zijn overlijden hertrouwde zij in 1625 (ondertrouw 25 November) met Daniël Colterman, jongman van Haarlem, baljuw van de Nieuwburg, wonende te Alkmaar, 24 Juli 1626 werd daar gedoopt Susanna, dochter van Daniël Colterman en „Annetgen" — de aanteekenaar was blijkbaar niet goed ingelicht — 15 Maart 1628 Maria en 8 Juni 1629 Engeltje, de beide laatste keeren met volle vermelding van den naam der moeder: Adriana Burggraeff. Deze was den 31 Mei 1628 met attestatie uit Leiden bij de hervormde gemeente gekomen. In 1630 verloor zij haar man en 2 kinderen; hij werd begraven 1 Juli, de kinderen 13 Maart en 26 Juli. Adriana huwde 2 jaren daarna nogmaals (ondertrouw 16 Mei) en wel met dr. Arnout van Persijn, geboren in 1600. C. W. B.

Von Denffer, Denfer, d' Enfer(?)

Het oorsp. Ned., thans in de Oostzee-provinciën van Rusland gevestigde geslacht v. D. is volgens eigen overlevering afkomstig van réfugiés en de oudste vorm van den naam: d' Enfer. De

rijke verzameling der *Commission pour l' histoire des églises Wallonnes* geeft geen licht. Wie helpt?

Wapen gedeeld; r. v. keel, l. v. sabel; over de deellijn twee schuingekruiste zwaarden v. zilver, vergezeld v. 4 penningen v. 't zelfde in de hoeken van 't kruis (dus *2 op* de deellijn); helmt. zwaard v. z. paalswijs tusschen vlucht r. v. keel en l. v. sabel elk beladen met een penning v. z.; helmkl. z. en s.

W. ZUIDEMA.

Wie noemt mij de vier kwartieren (met wapens) van:

1. Cornelia Angelica *van Nieuwenhoven* geb. ± 1672, echtgenoote van Petrus Keuchenius.

2. Jacobus *Logger* en

3. Maria *Molenaar*, uit wier huwelijk (van 2e en 3e) in 1789 te Dordrecht een dochter Maria Christina Logger geboren werd?

Wie noemt mij de vier kwartieren (met wapens) van Cornelia *de Ron*, echtgenoote van Johan, Hubert baron *v. Slype* burgemeester van Maastricht, wiens huwelijk met reeds genoemde Cornelia de Ron omstreeks 1760 plaats had? F. W. C.

Cornelis Buys, Musicus.

Cornelis B. geboren te Amsterdam den 17 Juni 1757, was eerst organist te Kampen, daarna 12 Mei 1791 aangesteld in dien werkkring te Zalt-Bommel, op een tractement van 488 gld., en f 60 voor vuur en woning, zoon van Cornelis B. en van Leysie Smith. Hij stierf te Zalt-Bommel den 2en Maart 1831 en was gehuwd met Alida Brandts uit Wamel. Zij zijn de stamouders van de welbekende muzikale familie Brandts Buys. Wie kent meer omtrent zijn ouders en voorouders. Was zijn vader ook musicus?

Arnhem. A. A. VORSTERMAN VAN OYEN.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Opkomst en bloei van Amsterdam, door Prof. Dr. H. Brugmans.
Nederlandsche Historische Bibliotheek onder leiding van
Prof. Dr. H. Brugmans.
Uitgegeven door Meulenhoff en Co. — Amsterdam — 1911.

Als vierde boek in deze historische bibliotheek na: »de Bataafsche Republiek« door Dr. H. T. Colenbrander, »Prinses Wil-

helmina« door Johanna W. A. Naber en »Het Leven van Vondel« door Dr. P. Leendertz Jr., is de geschiedenis van Amsterdam beschreven door den hoofd-redacteur zelf tot het einde van de 18de eeuw.

Bij voorbaat moeten we onzen lezers ronduit verklaren, dat we ons in ons oordeel over dit werk moeten beperken, om niet den schijn van partijdigheid te wekken, we zien met te veel eerbied op tegen den hoogleeraar, die ook onze prof. was, wiens heldere colleges ons speciaal ook waar het de geschiedenis van Amsterdam betrof nog duidelijk voor den geest staan, dan dat wij over zijn pennevrucht, die trouwens in de andere bladen en tijdschriften in het algemeen gunstig beoordeeld werd, een ander oordeel zouden kunnen hebben.

We bepalen ons dus tot de inhoudsopgaaf. Het eerste hoofdstuk bespreekt het Middel-eeuwsche Amsterdam, 't tweede: Amsterdam en den opstand, daarna volgen: Amsterdamsche politiek in de zeventiende eeuw, en »de achttiende eeuw«. In de inleiding wijst de H. G. schr. er op, dat Amsterdam niet het middelpunt is geweest van het Hollandsche politieke leven, evenmin werd het door de Oranje's bijzonder begunstigd, »inderdaad is Amsterdam door eigen kracht groot geworden en dat, terwijl vele omstandigheden tegenwerkten« van visschersdorp tot wereldstad. Oorspronkelijk als een klein plaatsje behoorend aan de Heeren van Amstel, werd 't in de 14^e eeuw al een stadje, in de 15^e eeuw, de »eerste koopstad van Holland, in den tachtigjarigen oorlog is haar invloed al overwegend, om in 't einde van de 16^e eeuw tot de rijkste »handelsmetropool« ter wereld op te groeien, dan draagt zij als »Keizerin de kroon (zie haar wapen) van Europa«.

Later begon haar invloed op Europa en den wereldhandel te tanen, maar zij is gebleven, de koopstad van Nederland, van den »gecentraliseerden nationalen staat«, zooals die uit de revolutie is voortgekomen.

In het werk wordt dit alles in den breede uitgewerkt, en haar geschiedenis behandeld tot 1795, onze ruimte laat niet toe hier uitvoerig op in te gaan, de uitgave is keurig verzorgd, mooi papier, duidelijke letter en met net afgewerkte illustraties voorzien door E. W. Moes, deze laatste zijn wel wat fragmentarisch gekozen, maar wat bijeengegaard is, verdient waardeering.

Slechts dit nog: ieder Amsterdammer, die zijn stad lief heeft, en ieder Nederlander, die in zijn hoofdstad belang moet stellen,

dient dit werk, geschreven door *den* kenner van Amsterdam en haar historie, in zijn bezit te hebben.

A travers la Hollande, par Léon Gérard, 1911.
Paris. — Pierre Roger et Cie, Editeurs 54, Rue Jacob.

Wanneer vreemdelingen ons land bezoeken en er van moeten vertellen, of erger nog er over moeten schrijven, staan we vaak verbaasd over de eigenaardige gevolgtrekkingen, die zij maken uit losse vaak heel voor de hand liggende gegevens, volkomen te goeder trouw, hoe kan het ook anders: de indrukken, die zij van de steden, dorpen en 't platte land krijgen, zijn zoo vaag, zoo oppervlakkig, dat hun oordeel dikwijls daarmee in overeenstemming moet zijn.

Maar toch moet het ons van het hart, dat de reisbeschrijvingen van vreemdelingen uit vroegere eeuwen over Nederland veel meer der waarheid gètrouw zijn dan de hedendaagsche, een licht verklaarbaar verschijnsel: de middelen van vervoer waren gebrekkiger, men was minder gehaast en gejaagd, men had meer gelegenheid de dingen en toestanden grondiger te leeren kennen, terwijl de hedendaagsche vluchtmethode, de drang van de binnen zekeren tijd zoo en zooveel te moeten afgedaan hebben noodzakelijk aan het degelijk en grondig leeren kennen van de in een vreemd land heerschende toestanden en gebruiken afbreuk moet doen.

De schrijver van bovengenoemd werkje ontkomt evenmin geheel aan die synchronische kwaal, al wijzen sommige symptonen op een meer zachtaardige uiting en weet hij nu en dan den spijker goed op den kop te slaan. De aantrekkelijkheid van het boekje voor den Nederlander bestaat in het voor ons toch altijd belangwekkende, wat de vreemdeling van ons zegt, en daaruit valt altijd te leeren, maar bijzonder aardig zijn de teekeningen door J. B. Heukelom (51 stuks), die beslist de uitgave illustreeren. Er zijn werkelijk aardige bij en ons land van karakteristieke torentjes, molens en scheepjes leent zich daar zoo bijzonder toe.

G. F.

CORRIGENDUM.

Pag. 483 r. 6 v. o. staat: 362 m. z.: 326.